

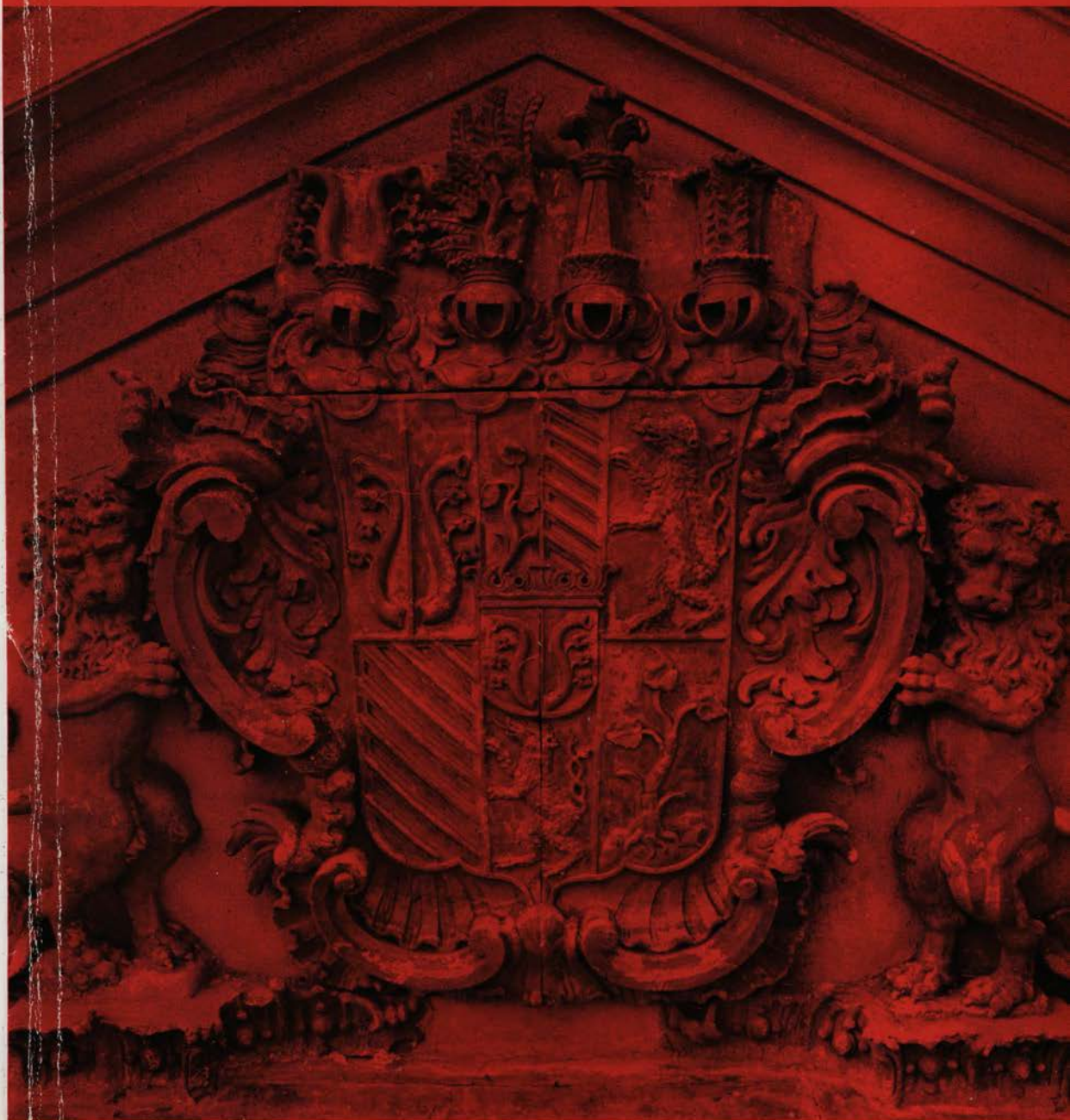
UDK 719 = 863

YU ISSN 0350-9494

VARSTVO SPOMENIKOV

V
A
R
S
T
V
O
S
P
O
M
E
N
I
K
O
V
1990

32

Varstvo spom

Letnik 32

str. 1-296

Ljubljana 1990

UDK 719—863

YU ISSN 0350—9494

VARSTVO SPOMENIKOV

REVIJA ZA TEORJO IN PRAKSO SPOMENIŠKEGA VARSTVA

A PERIODICAL FOR RESEARCH AND PRACTICE
OF MONUMENT CONSERVATION

LJUBLJANA

1990

Izdaja/Issued by: Zavod R Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine
YU 61000 Ljubljana, Plečnikov trg 2 p. p. 176

Glavna in odgovorna urednica/Editor in Chief: dr. Iva Curk

Souredniki/Co-editors: Davorin Vuga (arheologija), Ljudmila Bokal (lektorstvo člankov), Jana Kranjec-Menaše in Marina Zupančič (prevodi), Romana Tomše (UDK)

Uredniški odbor/Editorial Board: prof. dr. Nace Šumi, prof. dr. Sergej Vrišer, prof. dr. Peter Fister, Ivan Bogovčič, dr. Ivan Sedej, mag. Jelka Pirkovič, Zvezdana Koželj

Naslov uredništva in uprave/Adress of the Editorial Office and Administration:

Zavod R Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine YU 61000 Ljubljana, Plečnikov trg 2 p. p. 176

Naslovna stran: Novo Celje – detajl s fasade (foto V. Benedik)

Cover: Novo Celje – detail from the façade (photo V. Benedik)

VARSTVO SPOMENIKOV izhaja enkrat na leto. Sofinancirale: Kulturna skupnost Slovenije in Raziskovalna skupnost Slovenije. – Tisk: Tiskarna Tone Tomšič, Ljubljana – Naklada 850 izvodov – Za strokovne podatke in mnenja odgovarjajo avtorji

VARSTVO SPOMENIKOV (MONUMENT CONSERVATION) appears once a year – The issue is subsidized by Cultural Community of Slovenia and Research Community of Slovenia. – Printed by Tiskarna Tone Tomšič, Ljubljana – Printed in 850 copies – Price 10 USD

Po mnenju Republiškega sekretariata za kulturo je publikacija oproščena plačila temeljnega davka od prometa proizvodov

VSEBINA

CONTENTS

ČLANKI

ARTICLES

Prijatelj, Pirnat, Bogovčič, Nemeč, Korošec: Tizian – restavriranje poliptiha	5	Titian – Restoration of Polyptich
J. Pirkovič: Vrste opravil v varstvu	11	Kinds of Tasks
I. Mikl-Curk: Posameznik in skupnost v varstvu	23	Individual and Community
M. Slabe: Kostanjevica – raziskava 1986	31	Archeological Researches
J. Vodopivec: Vrste papirjev in sint. polimerov	51	Papers and Synthetic Polymers
F. Curk: Penaste smole za utrjevanje	63	Rigid Foams for Reinforcing
M. Ciglenceki: Ptujске grajske stavbe za muzej	71	Ptuj Castle for Museum Purposes
J. Mikuš: Restavriranje ptujškega m. stolpa	81	Restoration: Municipal Tower in Ptuj
N. Štupar-Šumi: Grajzarjeve hiše v Štanjelu	91	Grajzar Houses at Štanjel
N. Štupar-Šumi: Štanjel – palacij iz 16. stol.	97	Štanjel Castle
J. Vavken: Paviljon dveh cesarjev v Ljubljani	103	Two Emperors Pavillion in Ljubljana
S. Blažič-Gjura, M. Arh: Fužinski grad v Ljubljani	111	Fužine in Ljubljana – Castle
B. Klemenčič: Obnova stavbe v Kanalu	123	Kanal ob Soči – Renewal of a House
N. Golob: O srednjeveški subjektivnosti	135	On Medieval Subjectivity
STELETOVE NAGRADE	145	REWARDS
JUBILEJ	146	JUBILEE

POROČILA

REPORTS

Arheološka dediščina	147	Archeological Heritage
Etnološka dediščina, ljudska arhitektura	201	Ethnological Heritage, Vernacular Architecture
Tehniška dediščina	229	Technical Heritage
Umetnostna, urbanistična in arhitekturna dediščina	231	Art, Urban and Architectural Heritage
Zgodovinska dediščina	269	Historical Heritage
Restavratorski center	277	Centre of Restoration
Razno	287	Miscellaneous
RAZGLASITVE	290	DECLARATIONS

NOVO V ICOMOSu

UNESCO – Konferenca

METODE

Fotogrametrija za arheol. izkopavanja

Cerkveni objekti in arheologija

Premična dediščina

290 ICOMOS NEWS

290 UNESCO – Conference

METHODS

291 Photogrametry in archeol. exc.

292 Churches and archaeology

292 Movable Heritage

REPORTS

147 Archeological Heritage

201 Ethnological Heritage

229 Technical Heritage

231 Art, Urban and Architectural Heritage

289 Historical Heritage

277 Centre of Restoration

287 Miscellaneous

290 DECLARATIONS

POROČILA

Arheološka dediščina

Etnološka dediščina

Tehtniška dediščina

Umetnostna, urbano in arhitekturna dediščina

zgodovinska dediščina

Restavracijski center

Razno

RAZGLASITVE

TIZIAN – RESTAVRIRANJE POLIPTIHA IZ DUBROVNIŠKE KATEDRALE

Kruno Prijatelj, Zagreb

TITIAN-RESTORATION OF THE
POLYPTICH FROM DUBROVNIK

POVZETEK

V dalmaciji sta dve slike, obe v Dubrovniku, ki sta povezani z velikim Tizianovim imenom. Vsi avtorji so dosedaj pripisovali ta poliptih mojstru in njegovi delavnici razen E. A. Wetheya. »Terminus post quem« za datacijo slike je leto 1552, ko je K. Antunović Nikolin uporabil motive s poliptiha v svoji sliki za cerkev na Špinju. Restavracija je potrdila prepričanje, da gre za delo Tiziana in njegove delavnice. Zanimivo je, da je figuro sv. Vlaha (Blažam duhovniškega patrona, Tizian trikrat uporabil: restavracija slik v Anconi je pokazala, da je tudi tam sv. Blaž naslikan kot bradati škof.

In Dalmatia there are two paintings, both in Dubrovnik, that are related to the great name of Titian. All the authors have attributed the painting to the master, with bigger or smaller extend of the workroom help with the exception of E. A. Wethey. To date of the polyptich we have »terminus post quem« in 1552 when C. Antunović Nikolin has used motives from the polyptich in his painting for the church in Šipan. The restoration have confirmed the praevius conviction that this was the work of Titian and the »bottega«. It is noticed that the figure of St. Blazey, the Dubrovnik patron saint, there times was present on Titians works: recent restoration works at Ancona show, that the bearded bishop also was St. Blazey.

O sliki

U Dalmaciji postoje dva djela, i to oba u Dubrovniku, koja se povezuju s velikim imenom Tiziana Vecellia, najpoznatijeg majstora mletačkog Cinquecenta: pala »Sv. Magdalena, sv. Vlaho, Tobija i andjeo i donator Damjan Pucić (?)« slikana za dominkansku crkvu (danas u njihovu muzeju) i poliptih, koji je 1713 prenesen u tek završenu dubrovačku baroknu katedralu iz crkve sv. Lazara na Pločama, koja je kasnije srušena. Na središnjem polju poliptiha prikazano je Uznesenje Marijino, na donjim pobočnim poljima s jedne su strane sveci Lazar i Vlaho, a s druge Nikola i Antun opat, dok su na gornjim Gabriel i Marija koji zajedno stvaraju prizor Navještenja.

Poliptih se navodi kao Tizianovo djelo od 18. (Sarafin Crijević-Cerva, Ivan Marija Mattei-Matijašević) i 19. (S. Skurla, J. Gelcich) do prvih decenija 20. stoljeća (Fischer, A. Dudan, A. Liepopilli, a osobito F. Kasternaček). Nakon drugog svjetskog rata o slici su kritičnije pisali K. Prijatelj (1951, 1976) a najopširnije G. Gamulin (1956, 1961) F. Valcanover (1969) R. Pallucchini (1969) i E. A. Wethey (1969).

Svi su ti noviji autori kao autora slike naveli majstora (uz veću ili manju saradnju radionice) osim poslednjeg, koji je njegovo autorstvo potpuno negirao. Za dataciju poliptiha postoji čvrsti »terminus post quem« u 1552. godini, kad je dubrovački slikar Kristofor Antunović Nikolin u sačuvanom poliptihu u crkvi gospe od Pakljene kod Suđurđa na Šipanu (vjerojatno prema Tizianovoj slici koja je

kasnije izgubljena, u crkvi sv. Marije na otoku Badiji kod Korčule) preuzeo čitave dijelove našeg poliptiha, ali ne shvaćajući suštinu velikog majstora iz Cadorea. Većina novijih pisaca na osnovi stilske analize i spomenutog podatka datira dubrovački poliptih u drugu polovicu pete decenije 16. stoljeća, uočavajući i prisutnost stanovite manierističke komponente.

Upravo su sumnje o tome, koliki je udio genialnog slikara i činjenica da je zadnji restauratorski zahvat na poliptihu još 1928. izvršio slovenski slikar Matej Sternen bili povodom da se poliptih 1988–1989 povjeri novom restauriranju Restauratorskom centru iz Ljubljane. Najprije su restaurirani likovi Navještenja (arhandjeo Gabrijel), na kojima je potvrđena slabija kvaliteta i dokazan očiti rad nekog pomoćnika; zatim središnje veliko polje Assunte, a nadamo se, da će slijediti i restauriranje dvaju donjih pobočnih polja.

Restauratorski zahvat Uznesenja Marijinog potvrdio je rano mišljenje da se radi o dijelu Tiziana i »bottege«, iznijevši na vidjelo skidanjem preslikavanja i retuša neočekivane dosad skrivene kvalitete. Najlepše su pojedinosti pronađene na nekoliko apostola u ekstatičnim pozama, koji su sakupljeni oko Marijina groba otvorena poput sarkofaga. Na odjeći nekih od njih zablistali su akordi intenzivnog zelenila, tamnog plavetnila, crvenila sa smeđim tonovima i bijelila protkanog sivkastim nijansama, a na pojedinim licima zasjao je žar poduhovljenih fizionomija koje su postale izražajnije. Čini mi se, da upravo u nekim od tih likova možemo

Sl. 2. Dubrovnik – Marijino Vnebovzetje, detalj pred restavriranjem (f. V. Benedik – ultravijolični posnetek)

Fig. 2 – Dubrovnik-Assunta: detail before restoration

naslutiti da je veliki genij dao osobni doprinos slici, na kojoj su suradnici očito sudjelovali na nekim skromnije slikanim apostolima i na Bogorodičinu liku. Na ovom posljednjem, u varijacijama plavog njene lepršave haljine i plašta, razotkrile su se nove finese kao i na svjetlom okeru njene pozadine okružene sivim oblacima nad plavim nebom. Restauriranje je otkrilo i slova M i A u kapitali na gornjem dijelu sarkofaga (Maria Assumpta?), a na poledini su uočeni crteži (studije) raznih posuda, vaza, donji deo noge i ležeći jednorog, a ovi detalji bili su fotografirani prije lijepljenja slike na novo platno.

Uspjelim restauratorskim zahvatom dubrovačka je slika očitno dobila na kvaliteti, a to nas još više potiče da se što prije očiste i donje pobočna polja; vjerujemo, da će na njima osobito zablistati likovi svetaca Lazara i Nikole.

Pojava sv. Vlaha bio bi treći lik dubrovačkog zaštitnika u djelu Tiziana i njegove radionice. Ta je činjenica, naime, definitivno potvrđena nakon nedaunog restauriranja najljepše Tizianove slike povezane jednim našim čovjekom: pale »Bogorodica sa svecima Franjom i Vlahom i portretom donatora dubrovačkog vlastelina Luje Gučetića« slike za crkvu sv. Franje u Anconi, vezanoj i s imenima Jurja Dalmatinca i Ivana Duknovića, a danas se slika nalazi u Pinakoteci Comunale toga grada. Činjenica da je stari bradati biskup na toj izvanrednoj slici sv. Vlaho (a ne mladi sv. Ljudevit kao je većina ranijih autora pretpostavljala) definitivno je potvrđena u publikaciji iz 1988., zaslugom prof. M. Polverarija s tekstovima nekolicine autora nakon vrsnog popravka tog Tizianovog remek-djela iz 1520. godine.

Oris restauratorskih postupkov

Miha Pirnat, Ivan Bogovčič, RC

Slovenski restavratorji se delovno le poredko srečujemo z deli velikih mojstrov evropske oziroma svetovne kulturne dediščine. Priložnost, ki se nam je pred leti nakazala, je danes uresničena. Restavratorski center SR Slovenije je restavriral že drugo sliko iz velikega poliptiha iz katedrale v Dubrovniku, ki je pripisan in tudi podpisan kot delo velikega italijanskega mojstra 16. stoletja, Tiziana Veccelija.

Najprej nam je bila poverjena leva, zgornja slika s podobo nadangela Gabrijela iz prizora Oznanjenja. Kot drugo smo dobili v obravnavo samo veliko, osrednjo sliko Marijinega vnebovzetja, katera je tudi signirana z imenom velikega mojstra.

Zanimivo je, da je zadnji poseg, a domnevno samo na stranskih slikah poliptiha, opravil naš rojak Matej Sternen. Profesor Grga Gamulin v članku »Tizianov poliptih u katedrali u Dubrovniku« pravi: »Od teh posegov mi je znan tisti, ki ga je leta 1928 opravljal slovenski akademski slikar prof. Matej Sternen... Vsekakor je bil to zadnji in gotovo najbolj strokoven poseg, opravljen na teh platnih.«

Sliko »Marijino vnebovzetje« smo sprejeli v delo v začetku februarja 1989. Zadržimo se nekoliko na opisu stanja slike ob prihodu. Pripeta je bila na močno leseno ploščo, sestavljeno iz 17 vodoravnih in dveh vertikalnih desk, okrepljenih s trojnim veznim križem. Na ploščo je bila slika pritrjena s številnimi različnimi žebli brez podložk, zaradi česar je bil uničen skoraj 5 cm širok pas poslikave ob robovih.

Še pred demontažo s plošče smo opravili na sliki vrsto preiskav. Sem sodi odvzem vzorcev slikovne plasti (podsnova, barvna plast, zaščitna plast, kasnejše intervence) in nosilnega platna. Naredili smo tudi več sond poizkusnega odstranje-

vanja kasnejših barvnih premazov in potemnelih zaščitnih plasti ter umazanje. Slika je temeljito pregledana s pomočjo osvetljevanja z ultravijoličnimi žarki. Opravili smo tudi fotodokumentiranje stanja pred posegom v črno-beli in barvni tehniki ter posnetke s pomočjo ultravijoličnih in infrardečih žarkov. Po odstranitvi umazanje ter večine neoriginalnih barvnih premazov in retuš pa je sledil še posnetek z rentgenskimi žarki.

S temi postopki smo sliko dodobra spoznali ter razločevali originalno barvno plast od vseh kasnejših namazov, retuš in umazanje, ki se s časom nabere na površini slike.

Po demontaži slike z nosilne plošče smo opazili, da je na hrbtni strani bila zaščitena še z enim neprilepljenim platnom. Originalno platno je razmeroma trdno in dokaj dobro ohranjeno. Občutneje je poškodovano na obrobju zaradi številnih žebeljev, s katerimi je bilo pritrjevano na leseno ploščo. Sešito je po vertikali iz dveh kosov širine okrog 124 cm (desni del) in 52 cm (levi del). Platno je laneno, tkano iz 21 × 11 nitk na cm².

Spodnja in zgornji desni vogal slike so bili odrezani. Desni rob je bil v spodnjem delu odrezan v dolžini 17 cm in širini dveh centimetrov. Na robovih je bilo poškodovano originalno platno, podlepljeno s štirimi platnenimi krpami. Ob enem od prejšnjih posegov je bila slika prilepljena na levem in desnem robu s klejem na les, od česar so na hrbtni strani slike ostali drobeci klejnega lepila in iveri lesa.

Na hrbtni strani je bila opazna bela podsnova, ki je mestoma prodrla skozi platno. Zaradi kasnejših posegov so na hrbtni strani opazne tudi silhuete figur apostolov, ker so nekateri materiali prepajali na tanjših mestih nosilno platno.

V sredini spodnje polovice slike na hrbtni strani smo zasledili risbe (najverjetneje s svinčnikom ali sorodnim risalom) raznih posod, vaz, spodnji del noge, roko in figuro ležečega samoroga. Te risbe so bile pred sedanjim podlepljenjem z novim platnom fotodokumentirane.

Med neposrednim posegom na barvni plasti slike smo spoznali, da so nekatera mnenja strokovnjakov o domnevni močni poškodovanosti tega dela neupravičena. Ob že omenjenih poškodbah od žebeljev na obrobju slike so najtežje poškodbe barvne plasti predvsem na temnih partijah draperij zaradi izmitosti originalnih barvnih nanosov. Seveda tu ne gre zanemariti mnogo manjših poškodbic zaradi odpadlih barvnih luskič, ki so bile opazne po vsej sliki. Med tako imenovanimi restavratorskimi posegi v preteklosti so bila določena območja slike v celoti preslikana in prekrita z množico potemnelih retuš, kar je bilo najbolj opazno z UV lučjo. Ti recentni nanosi so odstranjeni pretežno s topili ali kombinirano z mehanskim postopkom. Zelo močne preslikave so bile zlasti na modri Marijini draperiji (obleka in ogrinjalo), verjetno zaradi močne razpokanosti in izmitosti originalne barvne plasti (temne partije). Popolnoma preslikane so bile tudi draperije na nekaterih apostolih. Tako sta bili danes svetlo zeleni draperiji dvakrat preslikani, najprej s temnejšo, travnato zeleno, nato pa še s črno barvo. Močne preslikave so bile ravno tako na rdeči in modri draperiji tretje figure z leve, modri draperiji apostola, sklanjajočega se nad sarkofagom, in na rdeče-rumenem ogrinjalu klečeče figure. S temno barvo so bili podkrepiljeni lasje, brade, brki in drugi detajli na glavah apostolov. Med našim delom smo na zgornji levi strani sarkofaga odkrili naslikani črki M in A, za kateri strokovnjaki še nimajo pravega pojasnila.

Postopki restavriranja so potekali bolj ali manj po ustaljenem načinu. Slika je podlepljena z novim platnom tako, da so robovi novega platna zavihani pod sliko.

Toliko su
Na ta ma
glatna so
zaklano
je mošti
Steno
ki vno
pikano
Dost
upredni
da so v
moj zve
tvo
v

9
ginalnega
kudbe so
na 750kn
vni toni
na ali s
Ijoni in
stocimni,
latovljate
Vendar
povrniti
ni sivni
ek in ob
zavore,
e ljubpi
polodaj
sja
určigra,
simicni
stocimni
stanoat
dragoz
da gre
poptis
Pri tem
vokljena
den. Na
žopiba
se; če je
sorbita
kastvo,

Na ta način je na obrobju še dodatno okrepljena. Manjkajoča mesta originalnega platna so zapolnjena z vstavljenimi kosi podobnih starih platen. Vse poškodbe so zakitane in seveda, po izolaciji in prvem namazu zaščitne plasti, retuširane. Slika je montirana na nov, močan, lesen podokvir.

Samo retuširanje je opravljeno kombinirano. Najprej so podloženi osnovni toni, ki smo jih integrirali z originalno poslikavo s pomočjo lazur, s črtkanjem ali s pikami. Na koncu je slika prebrizgana z izenačevalno zaščitno plastjo.

Restavriranje tako pomembnega dela zahteva seveda ob že ustaljenih in utečenih postopkih še dodatni študij tehnike grajenja slike. Ob tem naj omenimo, da so vsekakor največjo oviro za popolno reintegracijo barvne plasti predstavljale med prejšnjimi posegi izmite delikatne modelacije najtemnejših predelov. Vendar menimo, da smo poseg izpeljali uspešno in da smo tako dragocenemu delu povrnili mnogo od izgubljenega.

O risbi

Josip Korošec, RC

Za že omenjene, verjetno s svinčnikom izdelane risbe, najdene na hrbtni strani velike slike Marijinega vnebovzvetja ob pripravah na restavratorski postopek in ob zbiranju dokumentacijskega gradiva, je značilno, da so dokaj enostavno zasnovane. Po velikosti, posebej tisti, ki jo omogoča dimenzija platna, so manjše ljubko razmetane v pasu, ki je nekako v višini zgornjega dela apostolov; to in položaj posameznih risb sta dokaz, da je pri risanju verjetno stala slika na štafelaju.

Gotovost, s katero je risba izpeljana, je kljub majhni okornosti prepričljiva, obrisi predmetov, samoroga in noge so za spoznanje bolj grobi in se v marsičem dopolnjujejo z delno štafuro in senčenjem. Avtor risb je gotovo pripadal določenemu ateljeju oziroma delavnici, v kateri se je slika znašla ali hranila.

Kompozicija, ki jo sestavlja nekaj mikro motivov, ne da bi se pri tem posamezni deli posebno medsebojno povezovali, pristop risarskega prijema in izbor detajlov omogočajo rekonstrukcijo namembnosti tega likovnega dejanja; očitno je, da gre za študijsko risbo, ki je bila priprava za sliko, oziroma pomeni zgolj poskus preverjanja spretnosti ali pa rutinsko beležko.

Radiografija

Ivo Nemeč, RC

Čprav gre za velik format, smo sliko v celoti rentgensko preslikali. Pri tem smo trakove rentgenskega filma nalepili na sliko. Rentgenska cev je bila oddaljena 3 m, tako da sta bili potrebni samo dve ekspoziciji.

Presenečenje po razvijanju filma je bilo veliko. Kontrast je minimalen. Na rentgenogramu se vidijo tekstura platna, mesta brez barve, krakelire, poteze čopiča. Figure in draperija pa se komajda zaznajo.

Umetnik je uporabljal pigmente, ki slabo adsorbirajo rentgenske žarke; če je uporabil svinčeve pigmente, pa jih je nanesev v zelo tankem sloju, ki malo adsorbira rentgenske žarke. To pa so karakteristike, ki so neobičajne za renesančno slikarstvo, saj ob tem običajno dobimo jasno razpoznavne rentgenograme.

Kemijska in mikroskopska preiskava barvnih slojev

Kvalitativna kemijska analiza vzorcev inkarnata in draperije je pokazala, da barvni sloj vsebuje svinčeve spojine, v temeljniku (grundu) pa svinca ni.

Temeljnik je plast tanko nanesenega mavca (kalcijev sulfat) debeline od 0,03 do 0,05 milimetra. To variiranje debeline lahko pojasnimo s hrapavostjo tkanine.

Barve so praviloma nanesene v enem sloju na temeljnik. Debelina barvnega sloja je od 0,02 do 0,08 milimetra. Z majhno debelino barv lahko razložimo slab kontrast rentgenograma.

O risbi

Jozip Korošec, IČ

Za že omenjena, verjetno s sviničnikom izdelane risbe, najbrž so izbrani strani večje slike Martinjeve vsehovnja ob pripravah na restavracijski postopek in ob zbiranju dokumentacijskega gradiva, je značilno, da so dokaj enostavno razporejene. Po velikosti, posebej tisti, ki jo omogoča dimenzija platna, so manjše lahko razmetane v prazni, ki je nekako v vršni zgornjega dela splošne, to in podobni posameznih risb sta dokaz, da je pri tašnji verjetno stala slika na risbi.

Gotovost, s katero je risba izdelana, je kljub majhni dimenziji precejšnja. Obisti predmetov, samostojno in nogo so za spoznanje bolj grobi in so v razpisnem dopolnjevanju x delno štarsko in senčenjem. Avtor risb je gotovo pripadal dobremu sloju avtorov delavcev, v kateri se je slika zadržala ali izšla.

Kompozicija, ki jo sestavlja nekaj milimetrov, ne da bi se pri tem posamezniki deli posebno merljivo povezovali, pristop izrazitega prijema in izbir delov, omogoča rekonstrukcijo nameničnosti tega likovnega delanja, očitanje je da sta za študijem risbo, ki je bila pripravljena za sliko, avtorova poznani splošni postopki preverjanja splošnosti ali pa trinitsko beležko.

Kadivarčija

Ivo Nemec, IČ

Čeprav gre za veliki format, smo slika v celoti razpisana presličili. Pri tem smo risbove rekonstrukcije čisto natančno in slika. Rekonstrukcija, če je bila odhajala, in tako, da sta bili potrebni samo dve ekspoziciji.

Primerenostjo po razpisanih slika je bilo veliko. Kontrast je minimalen. Na rekonstrukciji so vidno tekstura platna, mesta brez barve, izklesane poteze čopca. Figure in draperije pa se končujejo s tamno.

Temeljnik je uporabljal pigmente, ki slabo absorbirajo rentgenske žarke, če je uporabljal svetle pigmente, pa jih je nanasel v zelo tankem sloju, ki malo absorbira rentgenske žarke. To pa so karakteristike, ki so značilne za rekonstrukcijo slikarstva, saj ob tem običajno dobimo jasno razporevanje rentgenogramov.

VRSTE OPRAVIL V SPOMENIŠKEM VARSTVU

Jelka Pirkovič, ZRS VNKD

KINDS OF TASKS IN THE MONUMENT CONSERVATION SERVICE

The article offers a survey of the main sorts of works carried out in our profession and puts them in the logical succession. It divides professional works into two phases: the phase of collecting and arranging of data concerning our patrimony, and the phase of operationalization. In our practice, we increasingly fall behind in the carrying out of works connected with the systematic surveys of the patrimony funds. It is here that I also find one of the reasons for the ever more difficult carrying out of the practical conservation. I therefore advocate for the expedient division of work in the monument conservation service, which would take into account the performing of the basic activity as well as the proceedings deriving from it.

POVZETEK

Članek ponuja pregled nad glavnimi vrstami del v naši dejavnosti in jih postavlja v logično zaporedje. Strokovna opravila deli v dve fazi: v fazo zbiranja in urejanja podatkov o dediščini in v fazo operacionalizacije. V naši praksi vse bolj zaostajamo v delu na sistematičnih pregledih dediščinskega sklada. Tudi v tem vidim enega od razlogov, da vse težje izvajamo praktično varstvo. Zato se zavzemam za smotrno delitev dela v spomeniški službi, ki bi upoštevala tako opravljanje temeljne dejavnosti in iz nje izpeljane postopke.

Je spomeniško varstvo praktični podaljšek temeljnih ved?

V članku se bom posvetila problematiki zaporedja strokovnih nalog spomeniškega varstva. Ob tej temi se najprej odpira vprašanje, kakšno vlogo imajo temeljne vede,¹ ki sodelujejo v spomeniškem varstvu, in kakšen je pri tem delež konservatorstva kot posebne stroke.

Po splošnem prepričanju v spomeniškem varstvu opravljamo tri temeljne vrste del:²

- inventarizacijo in dokumentacijo spomeniškega sklada,
- analizo spomeniških lastnosti in vrednotenje
- in programsko projektna dela kot podlago za konkretne posege na spomenikih.

Tem vrstam del so v nekaterih strokovnih preglednicah dodane še druge vrste nalog, kot so raziskovalno delo v zvezi s spomeniki,³ nadzor nad posegi in spremljanje stanja spomenikov po posegih, popularizacija, »teoretično varstvo«,⁴ naloge v zvezi z družbenim planiranjem itd. Pri tem je seveda jasno, da v krog strokovnih del službe nisem štela upravnih nalog, ki sodijo med javna pooblastila: včasih je bilo to izdajanje razglasitvenih odločb, danes so to različna soglasja in mnenja kot deli upravnih postopkov, vodenje registra kot javne listine, (neformalni) inšpekcijski nadzor ipd. Menim namreč, da bi morala biti služba razrešena vseh

upravnih nalog, vključno z vodenjem registra.⁵ Za večji del teh nalog sicer ni več zakonske podlage, tako eksplicitno ne več za razglašanje, pa tudi za soglasja v lokacijskih postopkih, razen v primerih, ko posegamo v razglašen spomenik ali znamenitost, pa vendar se strokovne organizacije še vedno utaplajo prav v teh vrstah opravil.

Ker je moja naloga pregledati sistematiko (ali nesistematiko) na strokovnem področju, se bom osredotočila na ta del vprašanj. Najprej naj ponovim, da temeljne spomeniške vede gledajo na konservatorstvo kot na aplikativno stroko oziroma kot na praktično dejavnost, ki ji gre le podrejena in omejena vloga v zgoraj omenjenih vrstah del, temeljne vede pa naj bi nosile večji oziroma pretežni delež nalog. Za ponazoritev naj navedem dve značilni mnenji umetnostne zgodovine: Jan Bialostocky pravi, da je konservator le izvajalec konservatorskih programov, ki jim glavno vsebino dajo spoznanja bazičnih strok. Njihova naloga je, da postavijo temeljna načela in merila vrednotenja, da seveda spomenike ovrednotijo in da na takšni podlagi sprejmejo strokovne odločitve v obliki konservatorskega programa.⁶

Maroevič pa zagovarja mnenje, da je naloga temeljnih spomeniških ved, ki vse sodijo v krog humanističnih ved, identifikacija in proučevanje predmetov s potencialnimi spomeniški lastnostmi, medtem ko je naloga konservatorstva identifikacija spomeniškiosti v teh istih predmetih, pri čemer seveda izkoriščamo spoznanja temeljnih ved.⁷ Spomeniško vrstvo ni neposredna aplikacija smotrov in metod temeljnih ved, kar hkrati pomeni, da spomeniki kot empirični predmeti niso identični s spomeniki kot predmeti temeljnih spomeniških ved. Zato tudi Maroevič zagovarja relativno samostojnost spomeniškega varstva, čeprav vidi njegovo specifičnost v tem, da bolj sodi v področje med komunikacijskimi in humanističnimi vedami kot v čisto humanistiko.

Zato so spoznanja temeljnih spomeniških ved lahko le vhodni podatek za spomeniškovarstveno inventarizacijo, podatek torej, na podlagi katerega ločimo dediščino od nedediščine,⁸ ne morejo pa imeti vloge spomeniškega vrednotenja. Resnici na ljubo pa je treba povedati, da v nekaterih primerih strokovnjaki temeljnih ved, ki sodelujejo v spomeniškem varstvu, želijo kar neposredno prenašati spoznanja svojih strok v varstvene postopke, kar pa se ne obnese najbolje, saj temeljna strokovna identifikacija ni enaka spomeniškovarstveni obdelavi, pri kateri osrednje mesto zavzema vrednotenje.

Pridobivanje in urejanje podatkov o kulturni dediščini

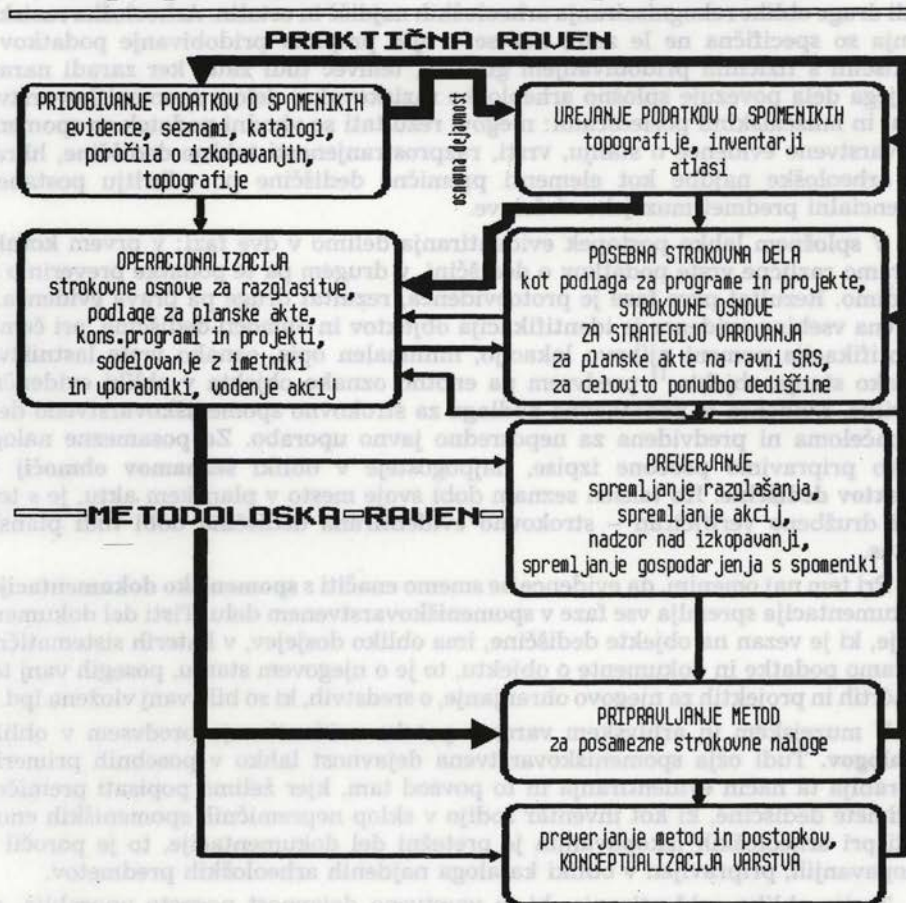
Prvi sklop sem zasilno imenovala dokumentacijsko inventarizacijski. Pri tem sem namenoma uporabila prilastek »zasilno«, saj se že na tej stopnji, ki naj bi dajala podlago za nadaljnje spomeniškovarstvene obdelave, pokaže nekonsistentnost in neenotnost v terminologiji in analogno v »metodah« in praktičnih prijemih.

Tako je veliko nesporazumov že pri uporabi osnovnih terminov inventarizacijske faze: enkrat govorimo o inventarju, drugič o evidenci, tretjič o topografiji, četrtič o registru in to ne da bi definirali, kakšna je vsebina enega in drugega. Čeprav se ne nameravam podrobno ukvarjati s temi problemi, naj na kratko pojasnim, kaj je po mojem predmet oziroma rezultat strokovnih operacij. Določanje podrobne vsebine in metod takšnih spomeniškovarstvenih nalog pa daleč presega namen tega članka in se zato z njim ne bom ukvarjala.

GLAVNE STROKOVNE NALOGE SLUŽBE ZA VARSTVO NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

naloge regionalne službe

naloge republiškega zavoda

Sl. 3. Skica glavnih strokovnih nalog v medsebojnih povezavah

Fig. 3 - A sketch of the main professional tasks and their interrelations

Menim, da je izraz, ki najbolj jasno določa vsebino te delovne faze, **evidentiranje**, zbirni termin za različne vrste in oblike rezultatov evidentiranja pa **evidenca**, **razvid**. Ker na tej stopnji govorimo še o dediščini kot o skupni oznaki za vse predmete s potencialnimi spomeniški lastnostmi, se tudi evidentiranje nanaša na dediščino: namen te delovne faze je iz strokovnih izsledkov temeljnih ved, iz terenskega dela konservatorjev in iz drugih virov⁹ odbrati tiste empirične predmete, ki imajo potencialne spomeniške lastnosti. To odbiranje je lahko dvojno: lahko gre za fizično pridobivanje gradiva: v tem primeru gre za »premično«⁹ dediščino, ki je predmet muzejskega ali arhivskega varstva. Največkrat pa zbiramo samo podatke

o dediščini in zbirke podatkov v obliki bolj ali manj urejenih korpusov so podlaga za vse vrste spomeniškovarstvenih opravil.

Poseben način pridobivanja gradiva in hkrati podatkov o dediščini je arheološko raziskovanje, to so predvsem sistematična in zaščitna arheološka izkopavanja, pa tudi druge oblike rekonstruiranja arheoloških najdišč in ostalin. Arheološka raziskovanja so specifična ne le zato, ker se v njih prepleta pridobivanje podatkov o dediščini s fizičnim pridobivanjem gradiva, temveč tudi zato, ker zaradi narave svojega dela povezuje splošno arheološko raziskovalno delo s spomeniškovarstvenimi in muzealskimi posledicami: njegovi rezultati so vhodni podatek za spomeniškovarstvene evidence o stanju, vrsti, razprostranjenosti takšne dediščine, hkrati pa arheološke najdbe kot elementi premične dediščine po odkritju postanejo potencialni predmet muzejske obdelave.

V splošnem lahko postopek evidentiranja delimo v dve fazi: v prvem koraku zbiramo različne vrste podatkov o dediščini, v drugem pa te podatke preverimo in uredimo. Rezultat prve faze je protoevidenca, rezultat druge pa prava evidenca.¹⁰ Glavna vsebina evidence je identifikacija objektov in območij dediščine, pri čemer identifikacija pomeni njihovo lokacijo, minimalen opis, oznako vrste lastništva, oznako stanja objekta,¹¹ predvsem pa enotno oznako objekta v obliki evidenčne številke. Evidenca je podatkovna podlaga za strokovno spomeniškovarstveno delo in načeloma ni predvidena za neposredno javno uporabo. Za posamezne naloge lahko pripravimo posebne izpise, najpogosteje v obliki **seznamov območij in objektov dediščine**. Ko takšen seznam dobi svoje mesto v planskem aktu, je s tem tudi družbeno verificiran – strokovno evidentirana dediščina dobi tudi planski status.

Pri tem naj omenim, da evidence ne smemo enačiti s **spomeniško dokumentacijo**. Dokumentacija spremlja vse faze v spomeniškovarstvenem delu. Tisti del dokumentacije, ki je vezan na objekte dediščine, ima obliko dosjejev, v katerih sistematično zbiramo podatke in dokumente o objektu, to je o njegovem stanju, posegih vanj ter o načrtih in projektih za njegovo ohranjanje, o sredstvih, ki so bila vanj vložena ipd.

V muzejskem in arhivskem varstvu poteka evidentiranje predvsem v obliki **katalogov**. Tudi ožja spomeniškovarstvena dejavnost lahko v posebnih primerih uporablja ta način evidentiranja in to povsod tam, kjer želimo popisati premične predmete dediščine, ki kot inventar sodijo v sklop nepremičnih spomeniških enot. Tudi pri arheoloških izkopavanjih je pretežni del dokumentacije, to je poročil o izkopavanjih, pripravljen v obliki kataloga najdenih arheoloških predmetov.

Tretja oblika evidentiranja, ki jo varstvena dejavnost pogosto uporablja, so **spomeniške topografije**. V srednjeevropskem kulturnem prostoru po tradiciji prevladujejo umetnostnozgodovinske topografije in to kot glavna, če ne edina oblika spomeniškega evidentiranja in inventariziranja.¹² Pri nas smo to obliko gojili predvsem v pionirskih časih spomeniškega varstva in umetnostne zgodovine, ko sta že pred prvo vojno izšla dva zvezka Stegenškove topografije lavantinske škofije, med obema vojnama Steletova topografija kamniškega okraja in Maroltovi topografiji celjske in vrhniške dekanije,¹³ po vojni pa le topografija grosupeljske krajine Staneta Mikuža.¹⁴ Žal niti umetnostna zgodovina niti spomeniško varstvo nista zmogla toliko moči, da bi to delo načrtno nadaljevala. Dokumentiranje umetnostnih spomenikov se je razdrobilo po posameznih ustanovah in po različnih temah, tako da kljub doslej nedvomno precejšnjim naporom nimamo sistematičnega pregleda nad vsaj temeljnimi podatki o tej vrsti dediščine.

Je pa nedvomno res, da namen topografskega dela nekoliko presega temeljno dejavnost spomeniškega varstva. V Avstriji na primer varstvena dejavnost z načrtnim topografskim delom predvsem izvaja naloge identifikacije spomenikov, kot jo razumejo temeljne spomeniške vede, v prvi vrsti seveda umetnostna zgodovina. Tako je glavni smoter Dehiove serije, »... da ta znanstveni podvig na novo sistematično posname stanje na terenu in s tem ustvari ogromen in dragocen vir podatkov za specialne raziskave na različnih področjih umetnostne znanosti, arhitekturne zgodovine, tehnične in gospodarske zgodovine, etnologije itd.«¹⁵ Podobni smoter ima tudi inventarizacijsko oziroma topografsko delo na Bavarskem.¹⁶ Zato takšne topografije niso namenjene le ožji spomeniški rabi, ampak jih dajejo v javnost v knjižnih izdajah. Topografsko gradivo je sicer predstavljeno v posebni in ustaljeni obliki, vendar kljub poenoteni redakciji v detajlih čutimo »avtorski slog«, posameznih sodelavcev.

Druge temeljne spomeniške vede so si zastavile drugačne oblike evidentiranja svojega gradiva: tako na primer naša arheologija sistematično zbira podatke v obliki **arheološkega atlasa**. Seveda ima v spomeniškem varstvu takšna podatkovna zbirka le status protoevidence in moramo njene podatke preveriti na terenu in ji dodati vse zgoraj omenjene temeljne oznake (enotno oznako lokacije, opis, evidenčno številko). **Spomeniški atlas** pa je oblika strokovne evidence, ki je naša dejavnost sistematično še ne izvaja, bo pa slej ali prej treba zastaviti tudi to delo, če nečemo podvajati naporov ob vsakokratnih nalogah za družbeno planiranje. Osrednji del atlasa je seveda kartografska predstavitev evidentirane dediščine, in sicer na kartah v merilu 1 : 25.000, za dediščino v večjih naseljih pa v merilu 1 : 5000.

In končno, kakšna je vloga **inventarja**? Klasični spomeniški inventarji in topografije se v ničemer ne razlikujejo med seboj: v obeh primerih je obdelano gradivo na izbranem ozemlju, ki je navadno predstavljeno po krajevnem načelu, redkeje po abecednem redu spomenikov oziroma njihovih imen. V takšnih primerih je inventar opremljen s topografskim registrom, ki omogoča lažji dostop do podatkov. Ker gre za temeljno raziskavo spomeniškega sklada, niti inventarji niti topografije ne vsebujejo izpeljanih interpretacij gradiva, temveč večinoma ostajajo na ravni preprostega opisa posameznih objektov, z navedbo temeljnih zgodovinskih podatkov, ki jim je v boljših primerih dodan kratek zgodovinski oris nastanka in razvoja kraja, v katerem je večja koncentracija spomeniških objektov. Lokacija objektov je določena z različnimi podatki; z navedbo ustaljenih imen spomenikov, ulice in hišne številke, s pomočjo slikovnih in grafičnih prilog ali z oznako spomenikov na priloženih kartah. Vse te oblike, razen zadnje, imajo to slabo stran, da ne zagotavljajo natančne identifikacije spomenikov v daljših časovnih obdobjih, ko se lahko razmere spremenijo: ko pride do »pozabe« tradicionalnih imen, ko se zamenjata poimenovanje ulic in oštevilčenje hiš ipd.¹⁷ Povrh vsega je takšen način lokacijske identifikacije primeren le za stavbno dediščino v naseljih, povsem pa odpove pri arheoloških najdiščih, pri ruševinah, pri praznih, propadajočih objektih, pri samotnih cerkvah, znamenjih, mostovih.

Največjo pomanjkljivost sicer zglednih inventarjev in topografij spomeniških »velesil« pa vidim v tem, da so, kot rečeno, vezani na temeljno identifikacijo spomenikov, da torej predstavljajo vhodno bazo podatkov za temeljne spomeniške vede, ne vsebujejo pa tiste nadgradnje, ki jo spomeniško varstvo potrebuje za svoje delo s spomeniki. To nadgradnjo vidim v spomeniškovarstvenem vrednotenju. Smoter takšnega vrednotenja v inventarizacijski fazi je dvojen: komparativno mora ovrednotiti celoten spomeniški sklad, kar šele omogoča oblikovanje varstvene

strategije. Hkrati mora vsaj v minimalni obliki nuditi oporne točke za podrobno vrednotenje vsakega posameznega objekta ali območja, kar predstavlja podlago za operacionalizacijo varstva v vseh spomeniškovarstvenih postopkih.

Tako menim, da mora sodoben spomeniškovarstveni inventar ustrezati naslednjim zahtevam:

- omogočiti mora enolično identifikacijo in natančno lokacijo spomeniških objektov in območij,¹⁸
- na urejen način mora opisati glavne značilnosti objekta, skupaj s povzetkom že opravljenih interpretacij temeljnih spomeniških ved,
- označiti mora stanje in ključne probleme, ki ogrožajo spomeniške lastnosti, in
- te lastnosti tudi ovrednotiti. V tem delu so lahko dodani še predlogi za varovanje in to v obliki okvirnih režimov, varstvenih usmeritev, konkretnih zahtev, ki jih je treba upoštevati pri posegih itd.

Inventar je končni rezultat faze evidentiranja, zato mora imeti javno obliko: bodisi knjižno bodisi računalniško, še najbolje obe hkrati. V primerjavi z evidenco lahko obsega le del dediščine s potencialnim ali že doseženim spomeniškim statusom. Evidenca je ureditev gradiva za interno rabo, inventar pa za javno rabo. Prva ne vsebuje (nujno) vrednotenja, pri drugem je vrednotenje osrednji del. Za register pa smo že rekli, da je javna listina, torej uradna evidenca, katere osrednji del so omejitve in režimi, ki zavezujejo imetnike in uporabnike spomenikov.

Vse našete vrste spomeniških razvidov od evidence kulturne dediščine, spomeniških dosjejev, katalogov, zbirk fotografskega gradiva, do inventarjev in atlasov pa mora povezovati sistem enotnih evidenčnih števil, ki omogoča enolično identifikacijo objektov in območij.

Ker se naše vedenje o spomeniškem skladu stalno dopolnjuje in se s tem dopolnjuje tudi evidenca, moramo tudi inventarje v rednih časovnih presledkih pregledati in po potrebi dopolniti in spremeniti. Inventarizacija je zato stalna naloga spomeniške službe.

Končno naj še povem, da je priprava inventarjev osrednja strokovna naloga spomeniške službe. Spomeniški inventarji imajo podobno vlogo, kot jo imajo interpretativni konstrukti temeljnih spomeniških ved:¹⁹ za našo stroko je vrednotenje povzetek interpretacij temeljnih ved in hkrati njihova nadgradnja v smeri, ki pojasnjuje današnje kulturne pomene spomeniških objektov in območij.

V muzealstvu naj bi podobno interpretativno vrednotenje gradiva obsegali muzejski katalogi. V primerjavi z muzealstvom in spomeniškim varstvom v ožjem pomenu arhivistika ne pozna sistematičnih interpretativnih ureditev svojega gradiva: v splošnem je to naloga temeljnih ved, predvsem zgodovine. Vloga arhivistike je predvsem v tem, da pripravlja različne komplikacije o arhivskem gradivu, da torej ureja informacije na takšne načine, da je omogočen čim lažji dostop do podatkov. Seveda pa se tudi sodobna arhivistika ne more povsem izogniti interpretativnim postopkom, pa tudi vrednotenju ne. Interpretacije celotnih arhivskih korpusov so vendar podlaga za njihovo smiselno urejanje, medtem ko selekcije dokumentacijskega gradiva ni mogoče opraviti le s pomočjo ovrednotenja zgodovinskih informacij, ki jih gradivo nudi, temveč tudi tako, da določimo njegov pomen za sodobno kulturo.

Naj torej povzamem: prva faza v spomeniškovarstvenem delu je **pridobivanje in urejanje podatkov o dediščini in spomenikih**, ko tudi odberemo dediščino od nedediščine. Priprava inventarjev je zaključna stopnja te prve faze, ko temeljne

podatke dopolnimo z urejenimi povzetki različnih interpretacij, predvsem v obliki spomeniškovarstvenega vrednotenja in po možnosti tudi okvirnih varstvenih režimov. Ta delovni postopek predstavlja sistematično podlago za posebne obdelave gradiva bodisi zato, da bi operacionalizirali varstvena prizadevanja in se pripravili na izvedbo posegov na posameznih spomeniških objektih, bodisi zato, da bi za potrebe družbenega planiranja in oblikovanja varstvene strategije pripravili zbirne obdelave podatkov.

Operacionalizacija varstva

Nekoliko več pozornosti sem namenila pripravljalnemu delom, ki nedvomno pomenijo **temeljne naloge** spomeniškega varstva. Vse naslednje faze so izpeljane iz rezultatov prve faze, seveda v razmerah urejenega delovanja spomeniške dejavnosti. Ni moj namen podrobneje predstavljati različnih postopkov naslednjih delovnih faz. Omenim naj le, da naslednja faza pomeni **operacionalizacijo** rezultatov prejšnje delovne faze, predvsem v njej opravljenega vrednotenja in okvirnih varstvenih režimov. Izdelke te delovne faze običajno pripravljamo v teh oblikah strokovnih gradiv:

- strokovne podlage za razglasitve,
- strokovne podlage za planske in izvedbene akte,
- konservatorske smernice za posege na posameznih spomenikih,
- konservatorski programi in projekti,
- strokovna mnenja in priporočila imetnikom in uporabnikom spomenikov,
- programi za vodenje spomeniških akcij in poročila o njih.

Za vsa strokovna dela, s katerimi pripravljamo konkretne posege na spomenikih, velja, da morajo temeljiti na monografski obdelavi spomenika, v kateri seveda kombiniramo raziskovalno delo temeljnih spomeniških strok s posebnimi konservatorskimi zahtevami, med katerimi zavzema osrednje mesto podrobno spomeniško-varstveno vrednotenje. Tako je jasno, da je ena od nalog spomeniške službe tudi ta, da raziskuje spomeniško gradivo, kar je sicer glavna naloga akademskih ustanov. V primerjavi s slednjimi pa morajo strokovnjaki v zavodih temeljne raziskovalne izsledke dopolniti še z vsemi posebnimi konservatorskimi podatki, osnovnimi in izpeljanimi, ki zagotavljajo identifikacijo spomeniških lastnosti in dajejo podlago za izvajanje varstva.

Operacionalizacijska dela so v naši praksi že utečena, nekoliko manj smo večji priprave strokovnih podlag za planiranje in urbanistično načrtovanje, pa tudi pri izdelavi konservatorskih programov in projektov je stroka oblikovala samo splošna načela, ki bi jim morala ustrezati izvedbena dokumentacija.²⁰ Nimamo pa vpeljanih mehanizmov za strokovno presojo ustreznosti posameznih programov in projektov in za spremljanje njihovega izvajanja. Še več, v našem nedorečenem sistemu je mogoče, da pristojni zavod izvaja posege na najpomembnejših spomenikih brez minimalnega konservatorskega programa, kaj šele projekta, in brez dokumentacije o stanju spomenika pred posegi, med njimi in po njih.

Posebna vrsta operacionalizacije, ki je bila doslej v našem spomeniškem varstvu omejena na posamezne ključne primere, je **ponudba objektov in območij kulturne dediščine** za gospodarsko in drugo izrabo. Naša dejavnost se je doslej omejevala le na klasične oblike **popularizacije** in še to bolj obrobno in z omejenimi učinki, zato še zdaleč nismo dosegli varstvenih smotrov, to je aktivnega varovanja, da bi namreč večji del skrbi za dediščino prevzeli konkretni lastniki in uporabniki, spomeniško

varstvo pa bi opravljajo le usmerjevalno in nadzorno vlogo. Res pa je tudi, da takšne kompleksne in dolgoročne naloge presegajo zmožnosti regionalnih zavodov, ki komaj zmorejo opravljati sprotna in najnujnejša dela. V tem se tudi kaže potreba, da nekatere vrste del opravlja centralna strokovna ustanova, to je republiški zavod.

Zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine sicer predvideva, da je glavna teža strokovnih nalog republiškega zavoda na področju **metodologije varovanja**.²¹ Obstaja pa še cela vrsta nalog, ki jih je bolje opravljati hkrati za vso Slovenijo. Pomemben delež takšnih nalog zadeva tudi raven osnovne varstvene dejavnosti, o kateri sem govorila zgoraj, torej raven zbiranja in urejanja podatkov o dediščini.

Tako je ena ključnih pomanjkljivosti v delovanju naše službe v tem, da nima organiziranega rednega topografskega dela, da torej nimamo temeljne topografsko urejene evidence spomeniškega sklada, niti nimamo razčiščenega pogleda na vlogo in pomen inventarjev. Če bi se republiški zavod usposobil za izvajanje teh nalog, bi imeli od tega dvojno korist: regionalno službo bi razbremenili takšnih kompleksnih nalog, hkrati pa bi republiški zavod dobil neposreden stik s spomeniki, kar bi šele dajalo boljše možnosti za metodološko delo.

Delitev dela v spomeniškem varstvu

V zgornji shemi skušam označiti najpomembnejše strokovne naloge naše dejavnosti v zaporedju delovnih faz. Pri tem naj pojasnim, zakaj sem poročila o izkopavanjih uvrstila v fazo pridobivanja podatkov in ne v fazo operacionalizacije varstva, kamor sodi vodenje akcij in izvajanje varstvenih ukrepov. Na prvi pogled sicer obstaja podobnost med izkopavanji in spomeniškiimi akcijami, še posebej, če izkopavanja izvaja spomeniškovarstvena organizacija. Bistvena razlika, zaradi katere sem vsako od obeh vrst del uvrstila v drugo delovno fazo, pa je, kot povzemam iz razprave Ive Curk, v tem: »Šele na podlagi strokovnega arheološkega raziskovanja lahko ugotovimo, ali moremo tvorbo šteti za spomenik in jo tudi pravno uvrstimo mednje.«²² Torej arheološko izkopavanje kot najpomembnejša vrsta arheološkega raziskovanja šele daje trdno oporo za to, da se odločimo, ali zemljišče popolnoma sprostimo za druge namene ali pa ga v celoti ali deloma zavarujemo kot kulturni spomenik, kar hkrati pomeni tudi ukrepe za njegovo konservacijo in prezentacijo. In šele priprave na ta opravila lahko štejem v fazo spomeniške operacionalizacije temeljnih spoznanj o konkretnem objektu oziroma območju.

Naj se vrnem k splošnemu pregledu zaporedja spomeniškovarstvenih opravil. V spodnji shemi so strokovne naloge službe razdeljene na tri načine.²³

- na temeljno dejavnost in na iz nje izpeljane postopke,
- na praktične in metodološke naloge,
- in na naloge, ki jih je smotrno izvajati v regionalnih zavodih oziroma v osrednji strokovni ustanovi.

Seveda je jasno, da je predlagana delitev dela na ti dve ravni strokovne organiziranosti le ena od možnosti, nikakor pa ni edina. Pri spodnjem prikazu sem pač izhajala iz dejstva, da vrsta pomembnih nalog nima svojega mesta v našem sistemu varovanja in da moramo, če hočemo izboljšati stanje na tem področju, zagotoviti njihovo organizirano izvajanje. Končno je vseeno, ali urejanje gradiva, preverjanje in pripravo metodoloških podlag opravljajo delavci na regionalni ali na osrednji ravni, pomembno je le, da je nekdo zadolžen za takšne naloge in da jih tudi kontinuirano izvaja.

Pri tem je zanimivo, da v dosedanji spomeniški praksi prevladujejo tista dela, ki sodijo v skupino pridobivanja podatkov in v operacionalizacijo, medtem ko se od republiškega zavoda pričakuje predvsem, da prispeva metodološke napotke. Vseh preostalih del ne izvajamo sistematično, oziroma jih praktično nihče ne opravlja, kar žal velja tudi za metodološke naloge. V zadnjem času je nekoliko napredovalo predvsem področje priprave strokovnih podlag za planske akte RS, vendar zaradi velikega zaostanka za drugimi dejavnostmi, ki gospodarijo z dobrinami splošnega pomena, tudi pri tem še nismo dosegli zadovoljive ravni. Izdelovanje strokovnih podlag za planske akte skupaj s strokovnimi nalogami na področju celovite ponudbe dediščine in spomenikov za njihovo smotrnejšo izrabo pa sestavljajo naloge **določanja strategije varovanja**.

Na republiški ravni je smotrno organizirati tudi izvajanje tistih **posebnih strokovnih del**, ki jih zaradi ožje specializacije regionalne organizacije ne morejo zagotavljati. Že doslej so se samodejno uveljavila nekatera takšna delovna področja, kot na primer specialna projektantska dela za izvajanje varstvenih posegov, statične raziskave in projekti,²⁴ naloge na področju varovanja tehniške dediščine ipd. Menim pa, da bi morali načrtno usposobiti centralno enoto za specialne raziskave zgodovinskih struktur in materialnega stanja stavbnih spomenikov, ki bi skupaj s proučevanjem tehnologije gradbenih postopkov dajale trdnejšo podlago za posege v najbolj občutljive in ogrožene spomenike.

Kar zadeva naloge **preverjanja**, se seveda nanašajo na vse ravni strokovnih nalog. Delimo jih lahko na interno preverjanje, to je na preverjanje rezultatov posameznega strokovnega postopka, ki ga opravijo strokovnjaki znotraj tiste ustanove, ki je postopek izvajala.²⁵ Druga vrsta preverjanja, ki ga naša dejavnost ne pozna v sistematični obliki in se uporablja le sporadično in iz različnih nagibov, je komisijско preverjanje. Menim, da bi to vrsto spremljanja rezultatov varovanja morali uveljaviti za vsa opravila, ki zadevajo pomembnejšo kulturno dediščino.²⁶ S tem bi izboljšali raven strokovnosti in konkretizirali odgovornost za posamezne odločitve. Komisijско preverjanje seveda ne sme biti a priori naloženo republiškem zavodu, temveč naj bi zavod skrbel za imenovanje komisij za konkretne naloge in za njihovo redno delovanje. V komisiji bi lahko sodeloval vsak, ki je strokovnjak za problematiko v konkretnem primeru, ne glede na to, ali deluje v spomeniški službi ali zunaj nje.

In končno se pred našo dejavnost postavlja tudi neodložljiva naloga **konceptualizacije varstvene dejavnosti**, s čimer mislim na tisto raziskovalno delo, ki bi preverjalo izhodišča, smotre in metode spomeniškega varstva in omogočalo bolj sistematično in organizirano delovanje celotnega sistema. Klasično konservatorstvo je videlo svoje raziskovalne naloge predvsem na področju pospeševanja in izvajanja temeljnih raziskav spomeniškega sklada, kot jih prakticirajo matične spomeniške vede. Posodabljanje naše stroke seveda zahteva večji poudarek na drugačnem tipu raziskav, ki so povezane z ožjo varstveno tematiko.

OPOMBE

1. Pri tem mislim predvsem na umetnostno zgodovino, arheologijo ter deloma etnologijo in na raziskave s področja zgodovine arhitekture in urbanizma (razen če jih v svoje področje ne šteje že umetnostna zgodovina), na zgodovino tehnike, gospodarsko zgodovino in zgodovino novejših obdobj. V ZR Nemčiji k temeljnim spomeniškim vedam štejejo predvsem umetno-

stno zgodovino in zgodovino arhitekture kot posebno disciplino ter arheologijo. Poleg tega v varstveni dejavnosti vidijo tudi deleže raziskav splošne zgodovine, etnologije, zgodovine inženirstva in industrije ipd. Cf. D. von Winterfeld: *Denkmalpflege aus der Sicht der Wissenschaft, Deutsche Kunst und Denkmalpflege*, 1983, št. 2, str. 83.

2. Tako predvsem N. Šumi: *Prenova Ljubljane, Ljubljana 1978*, str. 15–17 in 29–40, ter T. Marasovič: *Aktivni pristup graditeljskom nasledu, Zagreb–Split*, str. 58–89.

3. Cf. I. Sedej, *Prispevek h konservatorski teoriji in metodologiji, Vestnik Zavoda SR Slovenije za spomeniško varstvo*, št. 4, 1977, predvsem str. 91–96, govori o dveh glavnih fazah strokovnega dela: o dokumentacijsko raziskovalni in konservatorsko prezentacijski fazi, medtem ko I. Mikl Curk naše delo deli v tri glavne faze: v pripravljajno analitična, programska in izvedbena dela. Podlaga za vse, še posebej za prvo fazo, je raziskovalno delo. Cf. I. Mikl Curk, *K oblikovanju nekaterih definicij iz varstva kulturnih spomenikov, Varstvo spomenikov, letnik 23, 1981*, str. 50–51.

4. Sintagmo je uporabil I. Komelj v razpravi *Očrt sistematike dejavnosti varstva spomenikov, Vestnik Zavoda SR Slovenije za spomeniško varstvo*, št. 4, 1977, str. 65. Z njim je hotel označiti metodološko konceptualne naloge, s katerimi usmerjamo strokovna in izvajalska dela. Takšne naloge obsegajo raziskovanje zgodovine varstva, njegovega splošnega razvoja, primerjalni študij konservatorstva s posebnim ozirom na praktične posege, terminologijo »... in ne nazadnje tudi konservatorsko filozofijo«. Sicer je Komelj varstvena opravila delil še na dokumentacijsko fazo, na pravno varstvo, na praktično varstvo, pri katerem na podlagi študij in elaboratov izvajamo konservatorske in prezentacijske posege, in na popularizacijska dela; *ibid.*, str. 57.

5. Na tem področju bi morale priti do delitve nalog: upravno pravni del bi morale voditi in ažurirati za to pristojne upravne službe, medtem ko bi bile strokovne organizacije za varstvo zadolžene le za pripravljanje strokovnega dela registra. V našem neutečenem sistemu je namreč velikokrat sila težko dobiti ažurirane zemljiškoknjižne podatke, brez katerih ni mogoče pripraviti upravnega dela registra. Zbiranje teh podatkov seveda ni naloga varstvenih organizacij.

6. Cf. J. Bialostocky, *Povjest umjetnosti humanističke znanosti, 1986*, str. 162.

7. Cf. I. Maroevič, *Interdisciplinarnost i školovanje stručnjaka za zaštitu kulturne baštine, referat na posvetovanju Konservatorskega društva Hrvaške, Karlovac 1987, tipkopis*, str. 4–5.

8. V splošni konservatorski terminologiji, ki ne pozna delitve na dediščino in spomenike, gre v tem primeru za postopek, katerega rezultat so preliminarne liste spomenikov.

9. V praksi imajo vlogo »drugih virov« navadno starejše spomeniškovarstvene evidence, ki jih je treba ažurirati in prirediti novim nalogam in potrebam.

10. Tako je urejeno tudi področje evidentiranja v enoti za varstvo naravne dediščine Zavoda RS. Pri vnosu podatkov o objektih in območjih v evidenco upoštevajo dve zahtevi: za vsako enoto mora biti pripravljen opis, iz katerega je razvidno, zakaj je objekt oziroma območje uvrščeno v evidenco, obenem pa mora biti lega objekta oziroma območja nedvoumno določena, kar pomeni, da je evidenčna enota opremljena s koordinatami in označena na ustrezni karti. Vsaki evidentirani enoti podelijo evidenčno številko, ki objekt oziroma območje spremlja skozi vse nadaljnje varstvene postopke. Cf. *Inventar najpomembnejše naravne dediščine Slovenije, 1. del: vzhodna Slovenija, Ljubljana 1988*, str. 21–22.

11. Pod oznako stanja objekta dediščine mislim tako na njegovo fizično stanje in tudi na stanje prezentacije, torej ali so njegove spomeniške vrednote dovolj razvidne ali jih je treba še prezentirati.

12. Med njimi je najstarejša bavarska umetnostnozgodovinska topografija, to so *Die Kunstdenkmäler von Bayern*, ki je začela izhajati leta 1887. Odtlej je v tej seriji izšlo že več kot sto zvezkov, pa še vedno ni obdelano spomeniško gradivo v vseh bavarskih okrožjih, kar kaže na to, da tudi v deželah z najbolj razvito spomeniško tradicijo tudi v sto letih ni mogoče evidentirati in strokovno obdelati vsega spomeniškega sklada. Zato nedvomno drži, da »je popolna in vsestranska spomeniška topografija utopija«. Cf. T. Breuer, *Baudenkmalkunde, Versuch einer Systematik*, str. 9.

13. Za kratek pregled topografskega dela pri nas cf. M. Zadnikar, Topografija umetnostnih spomenikov, Varstvo spomenikov, št. 8, 1962, str. 83–89.

14. Kot je znano, gre za topografski opis šmarske dekanije, ki je bil dalj časa v rokopisni obliki, končno pa ga je avtor pripravil tudi za objavo in je izšel leta 1978 pod naslovom Umetnostnozgodovinska topografija grosupeljske krajine.

15. Cf. Dehio Handbuch die Kunstdenkmäler Österreichs, Salzburg-Stadt und Land, Dunaj 1986, str. VII.

16. Cf. The Bavarian State Conservation Office: Protection and Preservation of Historic Buildings and Archeological Sites in Bavaria, Denkmalpflege Informationen, Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege, München 1987, str. 5.

17. Pri nas je družbena resničnost takšna, da takšne spremembe doživljamo v krajših obdobjih, kar je še dodaten razlog za enolično identifikacijo spomenikov in natančno oznako njihove lokacije.

18. Če je to delo že bilo opravljeno pri pripravi evidence, ga na tej stopnji le povzamemo.

19. Gardin definira interpretativne konstrukte kot tiste izpeljane trditve, »... kjer sestavljalec preseže formalno stopnjo urejanja, da bi nato razložil pomen dobljenih skupin.« Cf. J. C. Gardin, Teoretska arheologija, 1987, str. 131.

20. To delo je bilo opravljeno v sklopu priprave normativov in standardov na področju varovanja naravne in kulturne dediščine, v katerih je bila določena minimalna vsebina za konservatorske programe arheoloških izkopavanj, za večja vzdrževalna dela na spomenikih, za prenovo le-teh, za konservacijo, restavracijo in prezentacijo spomenikov in za prenovu spomeniških območij, pa tudi za konservatorske projekte za ožje spomeniškovarstvene posege. Cf. Normativi in standardi na področju varovanja naravne in kulturne dediščine, Poročevalec Kulturne skupnosti Slovenije, 1987, št. 28, str. 62–65. Žal normativi in standardi na noben način ne obvezujejo strokovnih organizacij, temveč le dajejo okvir za financiranje njihove dejavnosti iz virov KSS. Za problematiko konservatorskih programov za potrebe mestne prenove cf. tudi N. Šumi: Prenova Ljubljane, str. 35–37. in P. Fister: Konservatorski program – upravičenost, uspešnost in vloga v načrtovanju ter prenovi stavbne dediščine, Varstvo spomenikov, letnik 28, 1986, str. 13–34.

21. Zakonska dikcija je sicer značilno nedoločna: republiški zavod »... organizira in vodi usklajevanje metod in postopkov za delo pri varstvu naravne in kulturne dediščine« in »... razvija in usmerja raziskovalno delo v zvezi z varstvom...« Kdo je potem v takšnem sistemu zadolžen, da pripravlja metodologijo in da raziskuje za potrebe te dejavnosti? Cf. Zakon o naravni in kulturni dediščini, 1981, člen 86.

22. Cf. I. Mikl Curk, Teorija varstva arheoloških spomenikov v naši praksi, Varstvo spomenikov, letnik 23, 1981, str. 84.

23. Shema je narejena tako, da so z debelejšimi črtami označene glavne povezave med skupinami strokovnih opravil, s tanjšimi črtami pa vse druge povezave.

24. Del teh nalog opravlja tudi Restavratorski center SRS, del pa strokovnjaki, ki so formalno zunaj varstvene službe.

25. Takšnih nalog preverjanja v shemi nisem posebej prikazovala.

26. 27. Takšno zahtevo je eksplicitno postavil Ivan Sedej leta 1968 v članku, ki je izšel devet let kasneje. Cf. I. Sedej, op. cit., str. 87 in 103.

K RAZMERJU MED POSAMEZNIKOM IN SKUPNOSTJO V VARSTVU DEDIŠČINE

Iva Mikl-Curk, ZRS VNKD

POVZETEK

V zadnjem času smo živo razpravljali spet o treh témah a) o zasebnem lastništvu in osebnem delu pri varstvu, b) o meji dolžnosti strokovne službe pri izvajanju praktičnih akcij in c) o vlogi javne uprave pri varstvu. Vse tri teme so zelo obsežne in tvorijo skupno z mislijo v naslovu tega sestavka teoretske temelje varstva. Na osnovi spremljanja razvoja (rezultati analiz so povzeti tudi v grafikonih) ugotavljamo velik pomen vzgojnega in popularizacijskega dela pri varstvu, po drugi strani pa ugotovljamo velik pomen dobrega upravnega dela: zasebni interes in prizadevanja morajo biti prav stimulirana po eni in usmerjena in omejena po drugi strani, zlasti v tistih razsežnostih posegov na spomenikih in njihovem okolju, ki lahko povzročijo trajno materialno ali pomensko škodo.

V zadnjem času smo delavci iz zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine večkrat razpravljali tudi o treh témah: a) o zasebnem lastništvu in o osebnem delu pri varstvu, b) ponovno o pristojnosti strokovne službe pri izvajanju praktičnih del na spomenikih ter c) ponovno o vlogi javne uprave pri varstvu. Vse tri teme so zelo obsežne in tvorijo skupno z mislijo v naslovu tega sestavka v marsičem teoretske temelje varstva. Na osnovi rezultatov patronaže in spremljanja razvoja varstvenega strokovnega dela¹ predlagam le nekaj misli, ki utegnejo koristiti praksi.

ON THE RELATION BETWEEN AN INDIVIDUAL AND THE COMMUNITY IN THE FIELD OF MONUMENT CONSERVATION

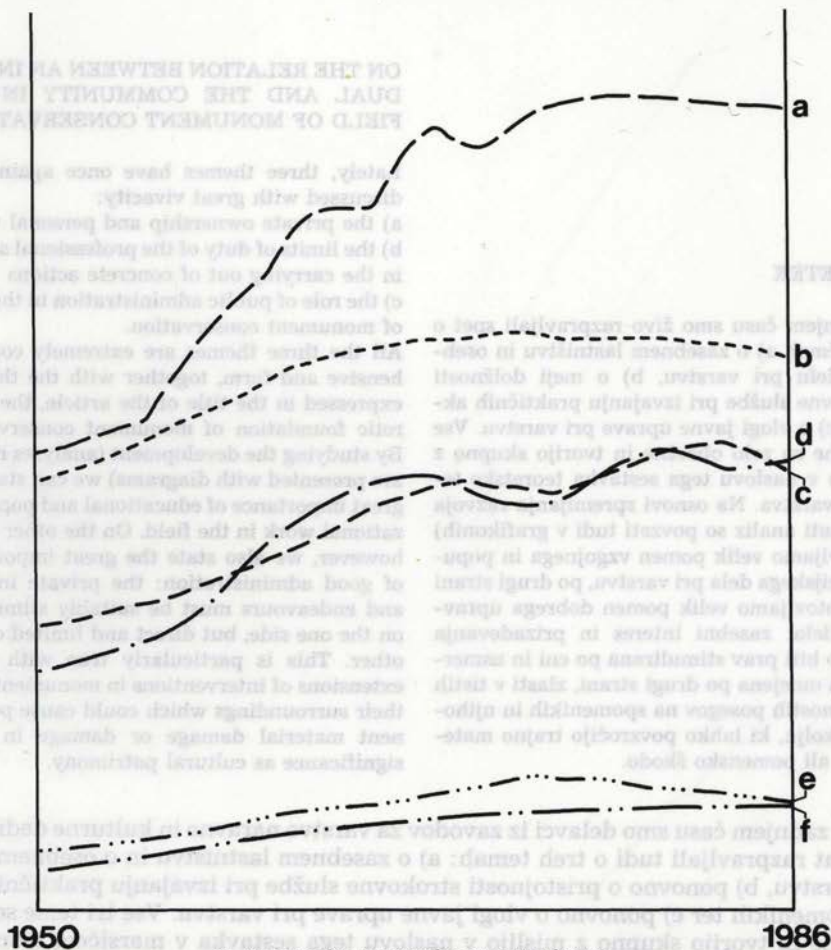
Lately, three themes have once again been discussed with great vivacity:

- a) the private ownership and personal work
- b) the limits of duty of the professional service in the carrying out of concrete actions
- c) the role of public administration in the field of monument conservation.

All the three themes are extremely comprehensive and form, together with the thought expressed in the title of the article, the theoretic foundation of monument conservation. By studying the development (analyses results are presented with diagrams) we can state the great importance of educational and popularizational work in the field. On the other hand, however, we also state the great importance of good administration: the private interest and endeavours must be suitably stimulated on the one side, but direct and limited on the other. This is particularly true with those extensions of interventions in monuments and their surroundings which could cause permanent material damage or damage in their significance as cultural patrimony.

a) 1. Konflikt koristi, interesov

Varstvo naravne in kulturne dediščine sodi med tiste dejavnosti, ki omejujejo pravice posameznika, da bi zavarovale določene, v našem primeru predvsem nematerialne dobrine (katerih posledice se pa lahko tudi močno materializirajo v višjem duhovnem potencialu prebivalstva ali npr. včasih tudi v kvalitetnem turističnem prometu in drugih pridobitnih dejavnostih) za splošno rabo. Jasno je, da se varstvo naravne in kulturne dediščine torej pogosto ali vselej srečuje s

Sl. 4 a. Iz analize varstvenih posegov in ukrepov

Stanovanjske hiše: a popravila vseh hiš, b popravila z družbeno pomočjo, c popravila s sodelovanjem strokovne službe
Vaška arhitektura: d vsa popravila (zajeta v evidenco), e z družbeno pomočjo, f s sodelovanjem strokovne službe

Fig. 4 a - From the analysis of the conservational interventions and measures

dwelling houses: a repairation of al houses, b reparations with social means, c reparations with the cooperation of professional services

village architecture: d all reparations (under control), e with social means, f with the cooperation of the professional services

posameznikom, tudi zasebnikom. Precej nad polovico objektov, ki imajo take lastnosti, da bi jih bilo mogoče razglasiti za kulturni ali zgodovinski spomenik (približno 60 %) je v zasebni lasti ali lasti verske skupnosti. To velja za kmetijska zemljišča, podeželske stavbe in cerkve, nekaj manj pa za stanovanjski fond v mestih ali tehnično dediščino. Pri tem prevladuje družbena lastnina, katere obstoj in definicija sta se upravičeno znašla na rešetju. Strokovna služba se najprej sooča s posameznikom in zasebnikom takrat, ko skuša spoznanje o vrednosti določenega objekta ali območja preliti tudi v sklep za ta objekt ali območje primerno oskrbeti in ga tudi pravno zavarovati. Razprave v krajevnih skupnostih ali iz oči v oči navadno izzvane v izziv: Pokažite mi, kaj bom imel pa jaz od tega, da bo moja lastnina kulturni spomenik! in dalje: Če je moja hiša tako pomembna, naj jo pa popravlja tisti, ki jo hoče ohraniti tako, kot je. Ta konflikt je povsem naraven in ni naša posebnost. Že dolgo vemo, da se mu da vsaj delno izogniti s popularizacijskim delom in še prav posebej z realizacijo finančnih in drugih spodbud, ki jih mora imeti urejena družba na voljo, da zagotovi skupne interese. Žal se konflikt zelo zaostri, kadar predstavnik strokovne službe, preveč prevzet od svojega poslanstva, zavzame stališče, ki mu Angleži pravijo »to play God« – češ, jaz že vem, kaj je za vse najboljše.

Posebnost naše prakse utegnejo pa biti posledice tega konflikta: število primerov, ko izrazito sovražno sprejmejo prvo informacijo o kulturni vrednosti objektov, sicer počasi, a razveseljivo upada. Ta upad je med drugim tudi posledica dejstva, da se strokovnjak in imetnik srečujeta večkrat kot v preteklosti in da tudi pri izvajanju konservatorskih posegov imetniki mnogokrat zelo dejavno sodelujejo.² Vse več je del, ki so jih financirali izključno imetniki (prim. skice).

Imetnikov neposredni interes navadno velja praktični vrednosti nepremičnine. Zato nastanejo naslednji konflikti navadno v trenutku, ko želi imetnik svojo lastnino drugače rabiti (npr. popraviti hišo, drugače obdelati kmetijsko zemljišče itd.). V tem trenutku je povsem jasno, da pride v poštev pravno priznana družbena podpora, da lastnika oškodujemo za preveliko materialno obremenitev, za stroške, ki presegajo njegove koristi. Približno 40 % konservatorskih akcij, ki so jih financirale kulturne skupnosti, je v zadnjem obdobju stremelo k temu cilju, čeprav je bilo seveda potreb več kot pa razpoložljivega denarja v celoti.

A tudi kulturna vrednost naravne in kulturne dediščine postaja pri nas, čeprav še v zelo majhni meri, finančno zanimiva za zasebnika. Zaenkrat gre pri tem zlasti za prodajo premične dediščine. Tu so spet (in tudi morajo biti) zasebnikove pravice omejene. S strogostjo pri tem moramo varovati arheološke najdbe, saj tržna, zbiralska vrednost raritete ne more odtehtati zgodovinske vrednosti arheološkega konteksta, ki ga iskanje starin nepravilno in za vselej uniči.³ Nadalje opažamo, da raste zanimanje za nakup in preureditev nepremičnin s kulturno vrednostjo, navadno za kakšno terciarno dejavnost. Samo po sebi je sicer to zelo spodbuden pojav, ki je v svetu zelo razširjen. Toda tu nastajajo večkrat za stroko na Slovenskem povsem novi konflikti po načelu: Če plačam, tudi odločam! Zaradi nestrokovnega posega in neprimerne rabe je ravno ob takih primerih kulturna vrednost objekta resno ogrožena. Skupnost razpolaga z ustreznimi ukrepi, da taka ogrožanja prepreči, vsekakor pa take situacije zahtevajo zrelo in strokovno podkvano poseganje javne uprave.

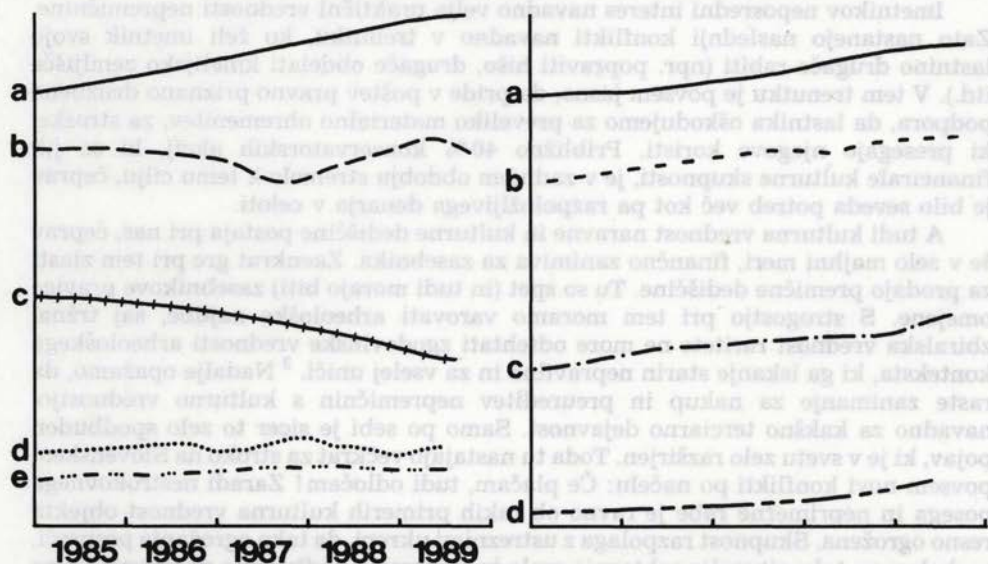
Poudariti velja, da tovrstni konflikti niso posebnost srečanja le stroke in zasebnikov. Podobne napetosti se pojavljajo tudi v soočenju z drugimi družbenimi subjekti, le posledice za kulturno dediščino so v teh drugih mnogo bolj usodne. V

teh razsežnostih se npr. pojavlja pogubna misel: Zavarovali bomo toliko spomenikov, kot jih bomo mogli vzdrževati. Ta misel izrine iz zavesti celo paleto varstvenih ukrepov, kot je npr. varovanje Potočke zijalke ali rastišče redke rastline, ker pač ne enega ne drugega ni treba ne popravljati ne restavrirati, le varovati in spoštovati. Taka misel se v stikih z zasebniki nikoli ne pojavi.

a) 2. Sodelovanje z mnenji, predlogi

Posameznik sodeluje in se srečuje s strokovno službo, ko sprašuje za nasvet, mnenje, pa tudi, ko opozarja na nepravilnosti. Poslednja postavka tudi pri nas ni zanemarljiva. Obsega do 10 % vseh naslavljanj na strokovno službo, čeprav ti klici vlogo in poslanstvo strokovne službe večkrat prav nenavadno razumejo. Pri tem moramo upoštevati velik pomen pedagoškega in popularizacijskega dela.

Na posamezniku tudi sloni skupščinsko odločanje. Delegatski sistem se, pravimo, ni obnesel. Pa vendarle je povzročil, da se je pri nas prvič večji krog ljudi ukvarjal ali vsaj seznanil s problemi varstva naravne in kulturne dediščine. Strokovni delavci so sicer tožili nad sizifovskim seznanjanjem vedno novih in prav malo zainteresiranih ljudi s starimi problemi. Še bolj sizifovsko in usodno je bilo »izpopolnjevanje ob delu«, pri katerem so morali strokovnjaki poučevati nove ljudi v javni upravi, in tiste ki bi morali sami seznaniti delegate s potrebnimi mnenji. Toda prav to dogajanje je širilo vedenje o dediščini med prej nezainteresirane. Tudi to potrjuje dejstvo, da se brezbriznost do dediščine počasi, a vztrajno manjša. Spremenjeni sistem skupščinskega odločanja mora začeto nadaljevati.

Sl. 4 b, c. Iz analize varstvenih posegov in ukrepov;

Levo: delo službe, a mnenja, pomoč, b razglavice, c praktični posegi, d nova spoznanja, e objave
Desno: širša javnost prispeva a vprašanja, b upošteva nasvete, c lastno financiranje, d vandalizmi

Fig. 4 b, c - Form the analysis of the conservational interventions and measures

left: the professional work a opinions, b proclamations, c practical interventions, d new cognitions, e publications
right: the wider public a questions, b consideration of advices, c financing, d vandalism

Vsekakor pa mora biti ločnica med strokovnim konservatorskim delom in skupščinskim odločanjem jasno začrtana. Strokovne valorizacije in osnovne zahteve za fizično ohranitev, standardi za poseg, kjer strokovnjakova odgovornost ne sme odnehati, ne morejo biti predmet razprave. Predmet demokratične razprave pa je priprava akcijskih planov in njihovih poudarkov, tehtanje možnosti in izbira med pripravljenimi variantami.

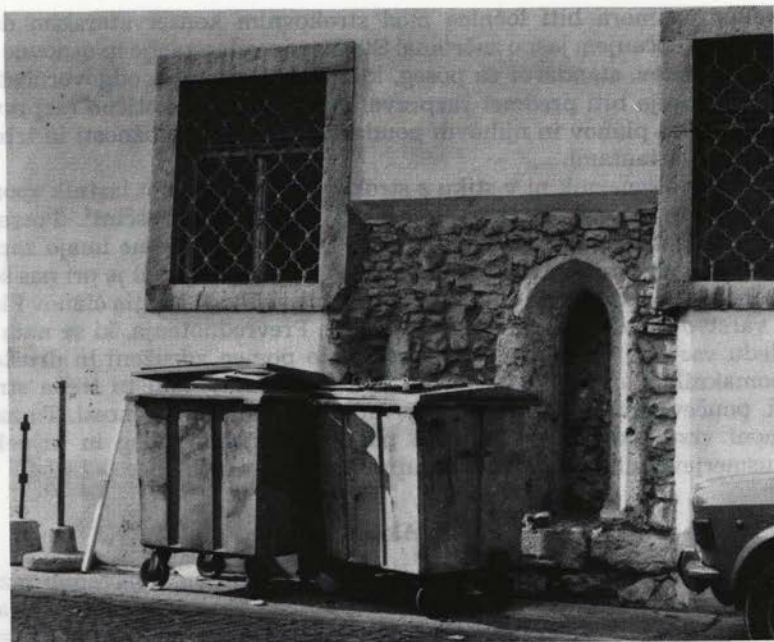
Gotovo pa posameznik ni v stiku s strokovno službo le kot lastnik spomenika, ki išče nasvet in pomoč, ali kot človek, ki odloča v skupščini⁴. Posredno ali neposredno zanimanje za varstvo naravne in kulturne dediščine imajo zapisano v načelih tudi mnoga društva, združenja in zveze. Ves ta potencial je pri nas še »speči velikan«, čeprav ne moremo že zdaj prezreti zaslug velikega števila članov Planinske zveze za varstvo (predvsem) naravne dediščine. Prevrednotenja, ki se nam vsem v tem pogledu vse bolj oblikujejo v zavesti, bodo pomen združenj in društev prav gotovo pomaknila v ospredje. Jasno pa je hkrati, da bo tudi tu treba strokovno pomagati, poučevati animatorje in omejevati preseganja pristojnosti. To za stroko spet pomeni vrsto novih in oživiljenih popularizacijskih nalog in inšpekcijskih oziroma usmerjevalnih nalog za javno upravo.

b) Akcije

Konservatorska akcija je vsak strokovni poseg in ukrep, a navadno razumemo pod besedo akcija le praktične konservatorske posege: zavarovalna in pripravljalna arheološka izkopavanja, pripravljalne sonde v stavbnem in krasilnem tkivu ter celoten sanacijski in obnovitveni restavratorski ali gradbeni poseg, pa tudi vzdrževalni poseg od izvedbenega projekta prek izvedbe do kolavdacije. Akcija mora biti opravljena v skladu z vrednostjo objekta v določenih ali vseh razsežnostih po konservatorskih načelih. V tem oziru pomeni varstvo naravne in kulturne dediščine najprej omejitev pravic imetnika in izvajalca. Napotki strokovne službe in dejstvo, da se mora strinjati z izvajalcem je prav tako omejitev. Hkrati s tem pa so te omejitve tudi izvajanje javnih pooblastil. Po vsebini je to delo, ki ga ne more opravljati nihče drug kot konservatorsko oblikovana strokovna služba. Toda njeno delo pri akcijah se s tem ne konča.⁵ Akcije je namreč treba spremljati tudi zaradi tega, ker so parametri, na katerih je bil poseg načrtovan, v teku del lahko bistveno spremenijo. Take spremembe sicer ne nastopijo v vsakem primeru, vendar so tako bistvene, pomembne in tako implicitne staremu, zlasti pomembnemu staremu tkivu tako v krajini in naseljih kot v konstrukcijskih in krasilnih elementih stavbe, da pravzaprav pomenijo posebnost konservatorskega dela. Tudi verifikacija – kolavdacija ni konec akcije, z njo le izvajalska skupina objekt preda v redno patronažo pristojni spomeniški službi. Na tej patronaži – spremljanju del pa tudi spremljanju akcije sloni mnogo spoznanj, ki so pomemben prispevek za znanost; nekatere komponente ročnega dela so pa tako in tako izvedljive smao v stalni delovni skupini restavrator-konservator-obrtnik.

Strokovna služba zase torej *a priori* sicer ne more zahtevati ne izvajalskih, ne raziskovalnih pooblastil, saj za to ni vselej najbolj usposobljena, mora pa spremljati celotne akcije, ki imajo lastnosti konservatorskega posega. Zato pa mora strokovna služba delovati v ustrezni povezavi s sistemom javne uprave in z nepristranskimi inšpekcijskimi službami.

Posameznik, zasebnik je pri akcijah v praksi tudi vseskozi prisoten. Ta njegova dejanska prisotnost naj bo v novi zakonodaji tudi pravilno in jasneje definirana.

Sl. 5. Varstvena prizadevanja v navzkrižju »interesov«: vzorno prezentacijo nemarnost okolice lahko povsem razvrednoti (Ljubljana-Križanke, zima 1989)

Fig. 5 – The monument conservation endeavours in the pell-mell of various "interests": an exemplary presentation can be completely devaluated by the negligence of the surroundings (Ljubljana – Križanke in the winter of 1989)

Posameznik je predvsem lastnik ali vsaj predstavnik lastnika in ta naj postane jasno definirano nosilec konservatorske akcije v tistih sestavinah, ki se od (vzdrževalnih in drugih) del na objektu brez lastnosti kulturne dediščine ne razlikujejo. Posameznikovo osebno delo pa je lahko sestavina mnogih ali malone vseh razsežnosti konservatorskega posega. Tako lahko posameznik izdela kvaliteten raziskovalni elaborat, pripravi bleščečo strokovno oceno in projekt, lahko je kvaliteten restavrador, obrtnik in tako zaupanja vreden izvajalec. To poslednjo, vselej prisotno razsežnost⁶ velja še prav posebej spodbujati, hkrati pa tudi kontrolirati. Določene stopnje osebnega dela, ki niso snovi spomenika ali dediščine nevarne ali ki jih bomo pred izvedbo v snovi še verificirali, je moč spremljati svetovalno, rezultate pa zavarujemo s pogodbami. Izvajalcem del, ki škodo lahko povzročijo (restavratski posegi, sondiranja in izkopavanja, tudi pedagoške akcije in kulturno-marketingške akcije), mora javna uprava na osnovi ocene usposobljenosti izdati pooblastila za tako delo s pomočjo ekspertne komisije, potek dela pa tudi nadzirati s tako skupino.

c) Javna uprava

Ves pregled kaže po eni strani pomen pedagoškega in popularizacijskega dela pri varstvu naravne in kulturne dediščine. Ponazarja pa tudi, kako je varstvo naravne in kulturne dediščine življenjsko povezano s sistemom javne uprave. Varstvo ne more biti kvalitetno, če dosledno delimo upravni in strokovni sektor.

Povezava mora ostajati organska, kajti le tako morejo biti enako zavarovani interesi skupnosti in interesi posameznika. Ta organska povezava pa prav gotovo ne more biti omejena le na maloštevilne, za razna področja javnega življenja odgovorne delavce, biti mora zagotovljena z ustreznim številom strokovno izobraženih delavcev v javni upravi. Ti morajo potem vse zahtevnejše odločitve tudi preveriti v ekspertni skupini. Večidel ekspertov mora svojo usposobljenost doseči edino pri praktičnem delu v strokovni službi za varstvo naravne in kulturne dediščine. To je druga organska vez med sistemom javne uprave in strokovnostjo, vez, ki bistveno realizira varstvo dediščine kot vrednote, pomembne za skupnost.

OPOMBE

1. Podatki so iz analiz delovnih poročil iz vseh letnikov varstva spomenikov, v manjši meri pa iz zapažanj na patronažnih poteh. Analiza, ki je objavljena v knjigi *Varstvo NKD*, ki jo je zbral in uredil J. HUMER (Ljubljana 1989), strokovnih razsežnosti ne obravnava.

2. Prim. tudi I. MIKL CURK *For Better Popularization of the Protection of Monuments; Abstracts*, Zagreb ICAES 1988.

3. Poleg znanih in ratificiranih konvencij ter mednarodnih priporočil se do problema zelo ostro opredeljuje v svoji konvenciji o arheoloških najdbah tudi Evropski svet. Ta gre celo tako daleč, da najdbe sumljivega porekla povsem izključuje iz muzejske in strokovne obravnave. Prim. tudi M. PETZET, *Grundsätze der archäologischen Denkmalpflege, Denkmalpflege Informationen*, Bay. Landesamt f. Denkmalpf. 70, 20. dec. 1989.

4. Prim. tudi I. MIKL CURK *Varstvo kulturne dediščine za vsakogar – Likovni odsevi* pos. št. 1985, 1–25.

5. Tako je tudi povsod po svetu, razen v deželah, kjer je nekoliko drugačno poimenovanje večplastne strokovne službe: Tam akcije izvajajo strokovnjaki raznih zasebnih in paradržavnih organizacij, državna strokovna služba pa te akcije le dovoljuje in verificira.

6. V analiziranih akcijah desetih let smo ugotovili tri ali štiri osebna raziskovalna spoznanja, ki so bila le posredno rezultat načrtovanega raziskovalnega projekta, nadalje osebno restavratsko delo kar pri 10 % vseh akcij, čeprav so bili rezultati nekajkrat, mogoče v 1,5 % primerov neustrezni – in 40 % obrtniških del v izvedbi individualnih obrtnikov. Čisto konservatorskih izdelkov – strokovnih osnov – pripravljenih zunaj zavodov pa ni ugotoviti.

KOSTANJEVICA NA KRKI

Arheološka raziskava avg. 1986

Marijan Slabe, ZRS VNKD

KOSTANJEVICA NA KRKI
(KOSTANJEVICA ON THE KRKA) –
ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES

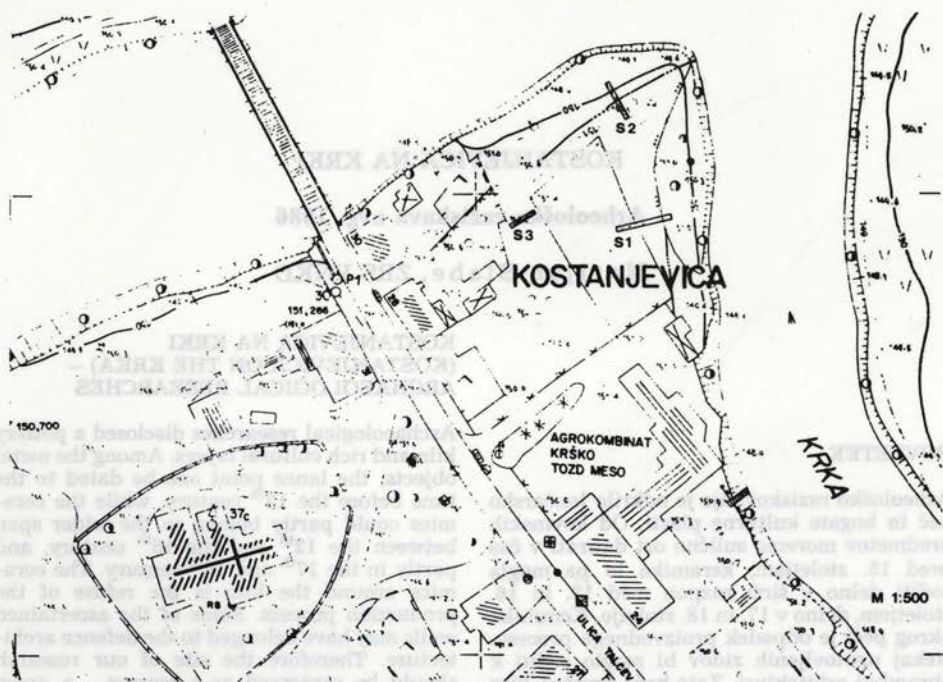
POVZETEK

Arheološko raziskovanje je odkrilo lončarsko peč in bogate kulturne plasti. Od kovinskih predmetov moremo sulično ost datirati v čas pred 15. stoletjem, keramika bi pa mogla soditi delno v širši razpon med 12. in 16. stoletjem, delno v 17. in 18. stoletje. Keramika okrog peči je odpadke proizvodnega procesa. Nekaj ugotovljenih zidov bi moglo soditi k obrambni arhitekturi. Zato kaže prostor, kjer smo raziskovali ohraniti kot rezervat – zeleno površino z možnostjo za talno prezentacijo nekaterih elementov, kot dokument dolge rasti mesta.

Archaeological researches disclosed a pottery kiln and rich cultural layers. Among the metal objects, the lance point can be dated to the time before the 15th century, while the ceramics could partly belong to the wider span between the 12th and the 16th century, and partly in the 17th and 18th century. The ceramics around the kiln is the refuse of the production process. Some of the ascertained walls may have belonged to the defence architecture. Therefore the site of our research should be preserved as a reserve – a green surface with the possibility of the floor presentation of some of the elements, as a document testifying to the long lasting growth of the town.

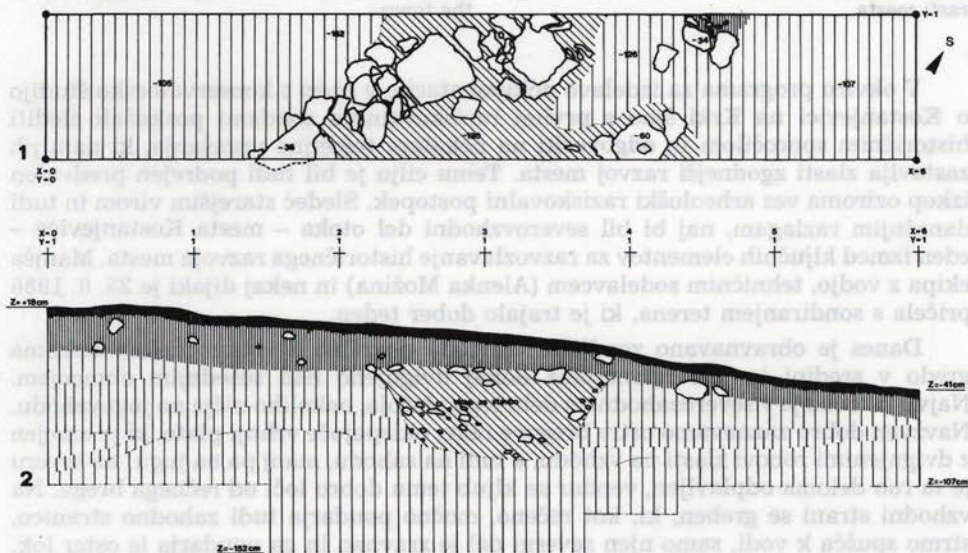
V okviru programa za izdelavo dokumentacije v zvezi s konservatorsko študijo o Kostanjevici na Krki smo s prvimi raziskovalnimi sondami poskušali slediti historičnim sporočilom in odgovoriti na nekatera temeljna vprašanja, ki nam jih zastavlja zlasti zgodnejši razvoj mesta. Temu cilju je bil tudi podrejen predviden izkop oziroma ves arheološki raziskovalni postopek. Sledeč starejšim virom in tudi današnjim razlagam, naj bi bil severovzhodni del otoka – mesta Kostanjevice – eden izmed ključnih elementov za razvozlanje historičnega razvoja mesta. Manjša ekipa z vodjo, tehničnim sodelavcem (Alenka Možina) in nekaj dijaki je 25. 8. 1986 pričela s sondiranjem terena, ki je trajalo dober teden.

Danes je obravnavano zemljišče travnata površina z vrtnim delom oziroma gredo v sredini in leži razmeroma dokaj dvignjeno nad sosednjim območjem. Najvišja točka je v severozahodnem delu tega platoja, nekoliko nižja na jugovzhodu. Navzven dobro zaznavamo ostre bregove reke, oklepajoče vrhni plato, ki je omejen z dvignjenimi robovi zlasti na vzhodu, a tudi na zahodu, manj pa na jugu; na severu je ta rob deloma odplavljen, vendar se kljub temu dobro loči od rečnega brega. Na vzhodni strani se greben, ki, kot rečeno, močno poudarja tudi zahodno stranico, strmo spušča k vodi, samo njen severni del je zravnani in ga poudarja le oster lok, ki pada v rečno korito. Medtem pa na severu greben prehaja iz strmine najprej v nizek breg in nato v strugo. Manj je opazen tudi na južni strani, kjer se nadaljuje

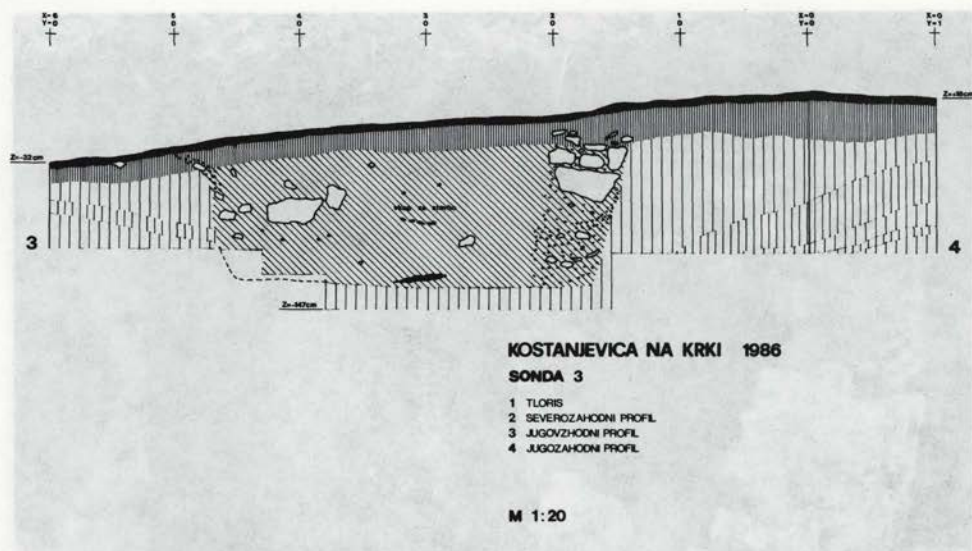
Sl. 6. Kostanjevica ob Krki – situacija sond

Fig. 6 – Kostanjevica ob Krki – situation of trenches

Sl. 7. Kostanjevica ob Krki, sonda 3

Fig. 7 – Kostanjevica ob Krki – trial trench 3

v dvorišče današnjega objekta. Na kratko rečeno, na tem prostoru gre za dvignjen teren, ki ga z vzhodne in zahodne strani omejujeta nekoliko višja, dobro vidna kopca, medtem ko sta južna in severna stran izravnani.

Opis sond

V sklopu programa za leto 1986 smo načrtovali in realizirali tri sonde, ki jih v podrobnostih podajamo po številčnem zaporedju.

Sonda 1 (12 × 1 m; globoka 1,00 do 2,16 m) leži na drugi najvišji točki platoja in sega na eni strani na sam rob rečnega brega, na drugi strani pa v jedro platoja.

V slojevitosti se v vzhodnem delu najprej pokaže čista ilovnata plast, ki jo spodaj ruševinski sloj loči od kamnitega tlaka ob zidu. Po materialu in izgledu bi lahko govorili o enovitosti gradnje. Zid ločne oblike – ohranjena je večinoma le ena vrsta kamenja – se navezuje na opečno steno oziroma polico, ki je premazana z glino. Ta je znotraj ožgana, v samem zidu pa še siva, nepečena. Za polico opazimo nižji, maltni tlak, ki ga omejuje tanka pregrada, zgrajena zgoraj iz opeke in spodaj iz kamenja ter vezana z ožgano glino. Ta prostor smo imenovali koridor 1. Nato sledi daljši prostor (koridor 2) z ravno površino, ki ga na drugi strani spet omejujeta maltni tlak in opečnat zid s polico ter zaključujeta, podobno kot na vzhodni strani, dvignjen zid in kamnita groblja. Vse kaže, da imamo tu opravka s pečjo za žganje keramičnih posod in morda opeke. V profilu prvega koridorja je nad tlakom lepo vidna masa opeke, medtem ko sledimo v drugem koridorju spodaj sloj žgane glinaste moke, nad njim pa do 30 cm debelo, poševno ležečo apnasto plast, ki poteka od zahodnega zidu na vzhod do opečne stene prvega koridorja. Ob tolmačenju te slojevitosti je možno celo govoriti o sledovih ostrešja peči. Rdečina preide spodaj v siv ilovnat sloj in verjetno v sterilno ilovnico. Poudariti je treba, da ležita maltna tlakova v obeh koridorjih skoraj na enaki višini, v prvem nekoliko nižje. Zunanja stran police ob koridorju 1 in tlak v koridorju 2 kažeta dobro vidne znake dima in ognja.

Sestava peči (!?) je dokaj zapletena. Upoštevač rezultate raziskav moremo govoriti le o nekaterih temeljnih prvinah, ki kažejo, da je bila sestavljena iz zunajega oboda in bolj kompleksnega notranjega ustroja. V profilu je tudi dobro viden vkop za ta strukturni del

Sl. 8. Kostanjevica ob Krki, pogled na lončarsko peč
 Fig. 8 – Kostanjevica ob Krki – view of the pottery kiln

zgradbe. V peči sta nakazana dva prostorska odnosa, ki bi morebiti lahko govorila o tem, da so v širšem prostoru pekli opeko, v manjšem, ožjem oziroma centralnem prostoru pa žgali posodo. To bi lahko potrjevale tudi najdbe, saj smo v prvem koridorju našli posodo in opeke, ki je se je zrušila v notranjost, v drugem koridorju pa samo opeke, drobir in rdečo moko. Tu smo našli tudi na strešno opeko.

Težko bi na sledove žganine, rdeče pečeno maso, opečne kose v notranjosti koridorjev in ne nazadnje na nerabljene glinaste posode odgovorili drugače, kot smo. Tega materiala je bilo resnično v izobilju. Da bi šlo samo za nek požig, ne more biti zadovoljiv odgovor, ker potem ne bi imeli tolikšne množine gradiva, saj je plast rdeče pečene glinice debela skoraj 30 cm in se širi po celem drugem koridorju, v koridorju 1 pa je bila pomešana z drugim gradivom. Kamnit plato na vzhodu je bil grajen kot amorfna masa, debela več kot 60 cm, ki leži na sterilni glini. Pri tem je treba pripomniti, da zahodna stran sonde ni bila zadovoljivo odkopana. V njej je ob opečni polici viden kamnit zid, nato pa proti zahodu sledi sloj humusa in pod njim ruševinska plast. Platoja tam ni bilo opaziti. Zunanja stran peči oziroma njen obod je bil, kot kaže, iz kamnja, notranjost pa obložena s pečeno opeko. Stene peči so morale biti močne, zlasti v spodnjem delu, da je toplota ni raznesla. Na drugi strani pa moramo na tem terenu upoštevati tudi občasno dviganje vode, pred katero je bilo treba peč tudi zavarovati. S tega stališča tudi branimo tezo, da je bil širok kamnit plato vzhodno od oboda, katerega debelina je tudi izredno velika, uporabljen prav v ta namen. V tem nas podpira tudi dokumentirana situacija, iz katere lahko razberemo, da se kamnit zid, ki ga srečujemo na robu rečnega brega, veže z zidom, ki naj bi bil po naši razlagi del zunanje strukture peči. Po drugi strani pa nas širina in debelina te gradnje vseeno nekoliko presenečata, zato ju poskušamo gledati tudi iz drugega zornega kota. Ali ni bila peč morda postavljena znotraj nekega objekta-stolpa? Seveda bi bilo to vsekakor možno, vendar obstajajo posamični elementi, ki bolj govorijo za enovitost v gradnji oboda peči.

Tudi vse drobne najdbe so v soglasju z našo tezo. Nobene ni v tej sondi, ki bi jo mogli povezovati z zgodnjim srednjim vekom, le datacija železne pasne spona D-oblike je vprašljiva. Gotovo pa je, da je bila spona – četudi po obliki sodi na primer tudi še v zgodnji srednji vek itd. – tu najdena v sekundarnem položaju.

Sonda 2 (9 × 1 m; globina 0,50 do 1,50 m) leži blizu severovzhodnega roba zemljišča, ki pada v rečno korito. Material je v glavnem mastna ilovnata zemlja, v kateri smo do globine 50 cm našli razno keramiko, opeko, železno puščico s tulcem, bronast prstan, nekaj kosov železne žlindre in živalske kosti. Pod rušo in sivorjavo peščeno mastno zemljo je rumenosiva ilovica. Plast je enotna, le v sredini sonde je opazen vkop za recentno kanalizacijo. V vzhodnem delu je v profilu vidna sled lesenega kola, ki je bil zabiti globoko v sterilno ilovico. Izgleda, da gre tu za originalna ilovnata tla, ki pa so bila morda nasuta pred poplavami.

Sonda 3 (6 × 1 m; globina 0,65 do 1,60 m) leži tik ob najvišji točki terena v severozahodnem delu vogala platoja, dvignjenega nad bregom Krke. V poševni smeri jo prečka nekoliko kriv »suh« zid, grajen iz večjih kamnov in drobirja, ki sega v globino 1,3 m. Njegova največja širina je 48 cm. V vzhodnem delu izgleda, kot da zavije proti jugu pod pravim kotom. Zunanji fronti sta dobro vidni. Velik kamen je zlasti v vogalu in ima lepo kvadrasto obliko, nanj pa se vpenja pravokotno ležeča stena. Eden izmed kamnov pa ima na vrhu tudi znake pravokotne vdolbine, vklesane verjetno za postavitev lesenega opornika. Zid je postavljen na rjavorumeni ilovnati plasti. Poudariti je treba, da so vsi kamni tu iz peščenca, ki izvira iz bližnjega kamnoloma (rumena sigasta struktura, ki se z lahkoto reže in drobi). Če smo prej rekli, da je zid suh, moramo to zdaj popraviti, kajti kamenje je bilo verjetno med seboj vezano z apneno malto, ki pa je bila zelo slabo vezivo: mvkast siv pesek z malo apna, ki ga je bilo v precejšnji količini najti pri dnu zidu. Kot kaže, je bila malta iz zidov sprana. Valovitost v profilu ene od sivih plasti bi lahko govorila o povodnji, ki je zrušila temelje stavbe in odstranila malto iz zidov. Vsekakor so temelji gledali iznad obstoječe površine, saj še danes nekateri kamni segajo prav v rušo.

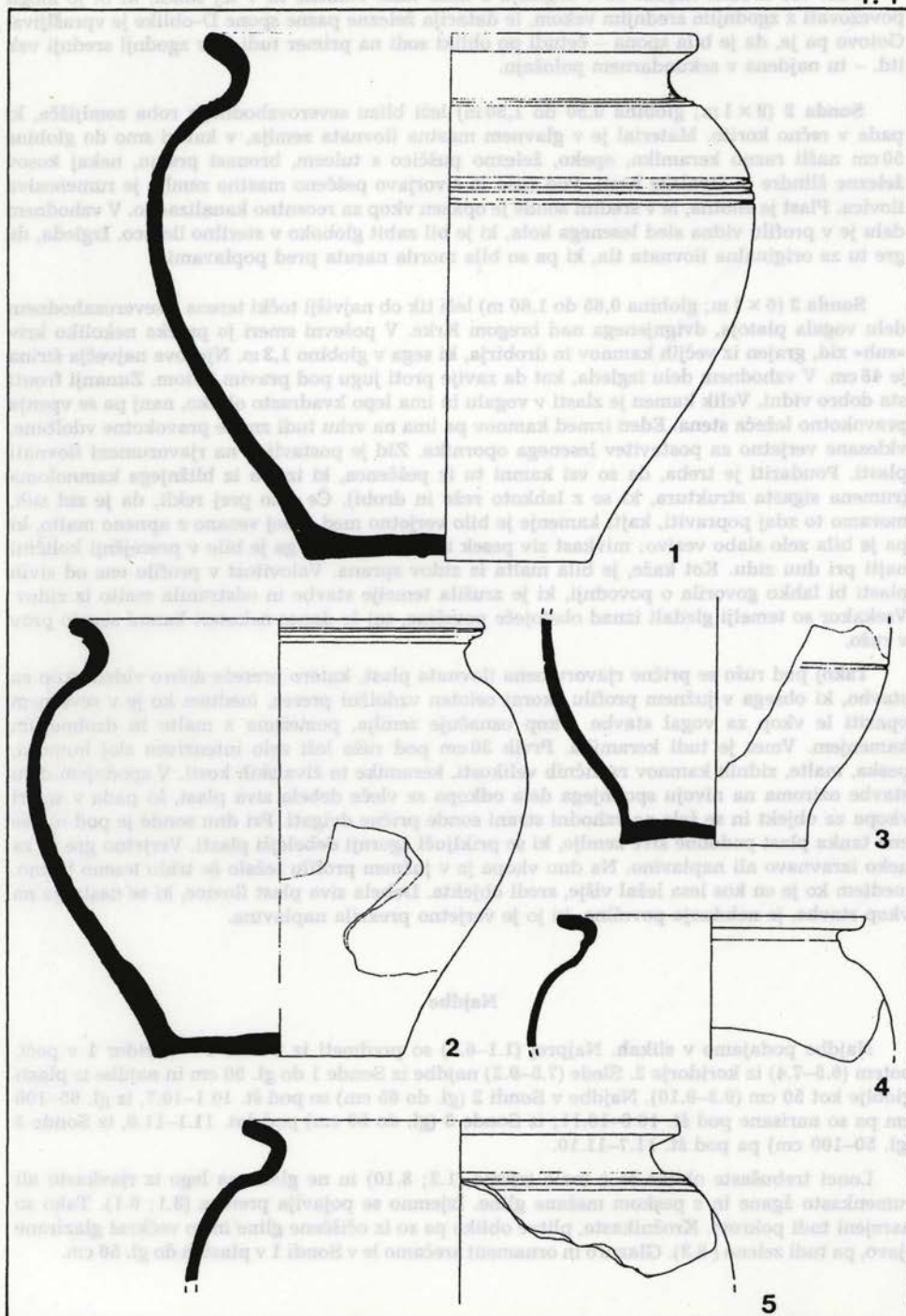
Takoj pod rušo se prične rjavorumeni ilovnata plast, katero prereže dobro viden vkop za stavbo, ki obsega v južnem profilu skoraj celoten vzdolžni prerez, medtem ko je v severnem opaziti le vkop za vogal stavbe. Vkop označuje zemlja, pomešana z malto in drobnejšim kamenjem. Vmes je tudi keramika. Prvih 30 cm pod rušo leži zelo intenziven sloj humusa, peska, malte, zidnih kamnov različnih velikosti, keramike in živalskih kosti. V spodnjem delu stavbe oziroma na nivoju spodnjega dela odkopa se vleče debela siva plast, ki pada v smeri vkopa za objekt in se šele na vzhodni strani sonde prične dvigati. Pri dnu sonde je pod njo še ena tanka plast podobne sive zemlje, ki se priključi zgornji debelejši plasti. Verjetno gre tu za neko izravnavo ali naplavino. Na dnu vkopa je v južnem profilu ležalo še trhlo leseno bruno, medtem ko je en kos lesa ležal višje, sredi objekta. Debela siva plast ilovice, ki se naslanja na vkop stavbe, je nekdanja površina, ki jo je verjetno prekrila naplavina.

Najdbe

Najdbe podajamo v slikah. Najprej (1.1–6.4) so predmeti iz Sonde 1 – koridor 1 v peči, potem (6.5–7.4) iz koridorja 2. Slede (7.5–9.2) najdbe iz Sonde 1 do gl. 50 cm in najdbe iz plasti globlje kot 50 cm (9.3–9.10). Najdbe v Sondi 2 (gl. do 65 cm) so pod št. 10.1–10.7, iz gl. 65–100 cm pa so narisane pod št. 10.8–10.11; iz Sonde 3 (gl. do 50 cm) pod šat. 11.1–11.6, iz Sonde 3 (gl. 50–100 cm) pa pod št. 11.7–11.10.

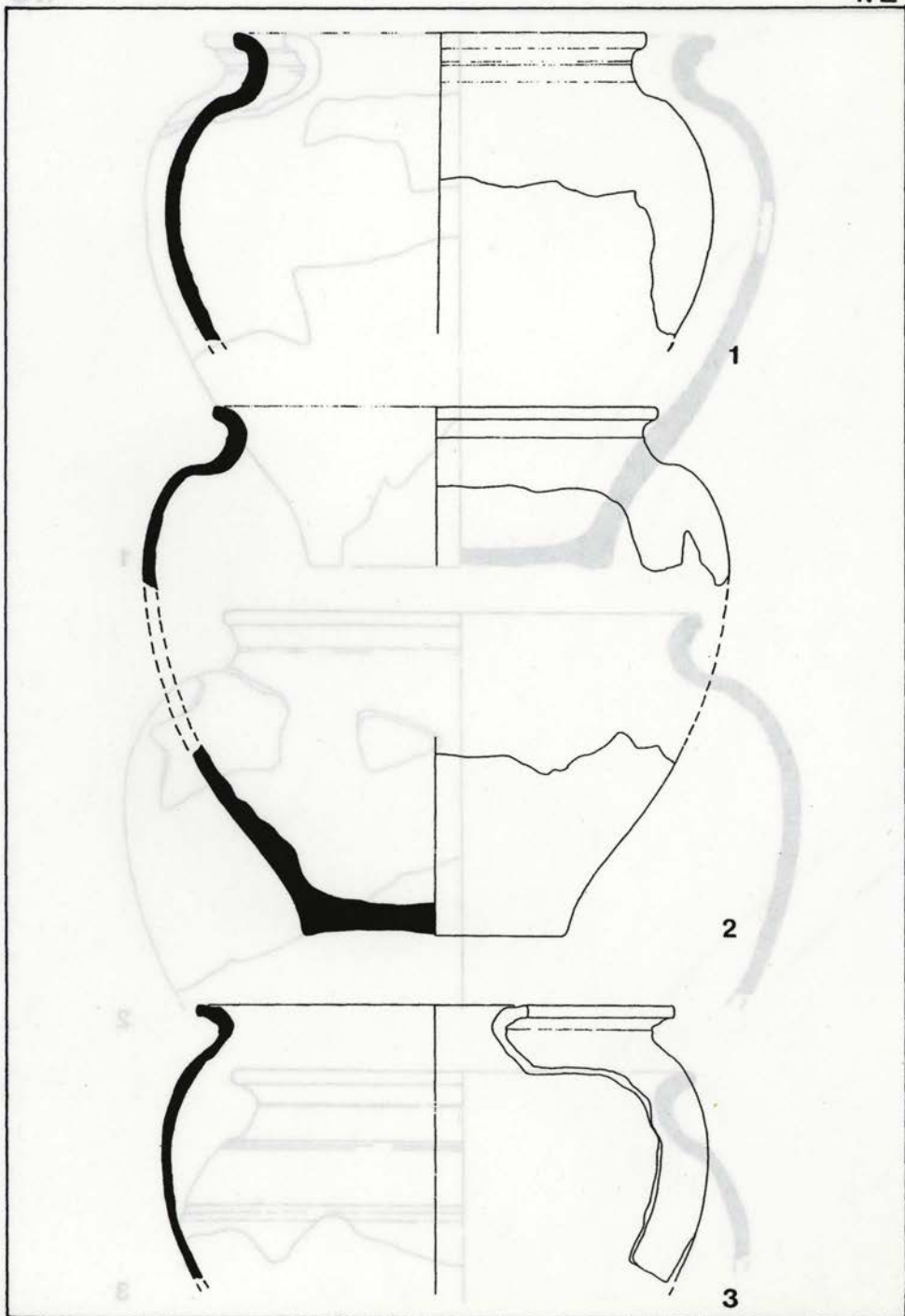
Lonci trebušaste oblike so z malo izjemo (1.3; 8.10) in ne glede na lego iz rjavkasto ali rumenkasto žgane in s peskom mešane gline. Izjemno se pojavlja premaz (8.1; 9.1). Tako so narejeni tudi pokrovi. Krožnikaste, plitve oblike pa so iz očiščene gline in so večkrat glazirane rjavo, pa tudi zeleno (8.3). Glazuro in ornament srečamo le v Sondi 1 v plasteh do gl. 50 cm.

T.1

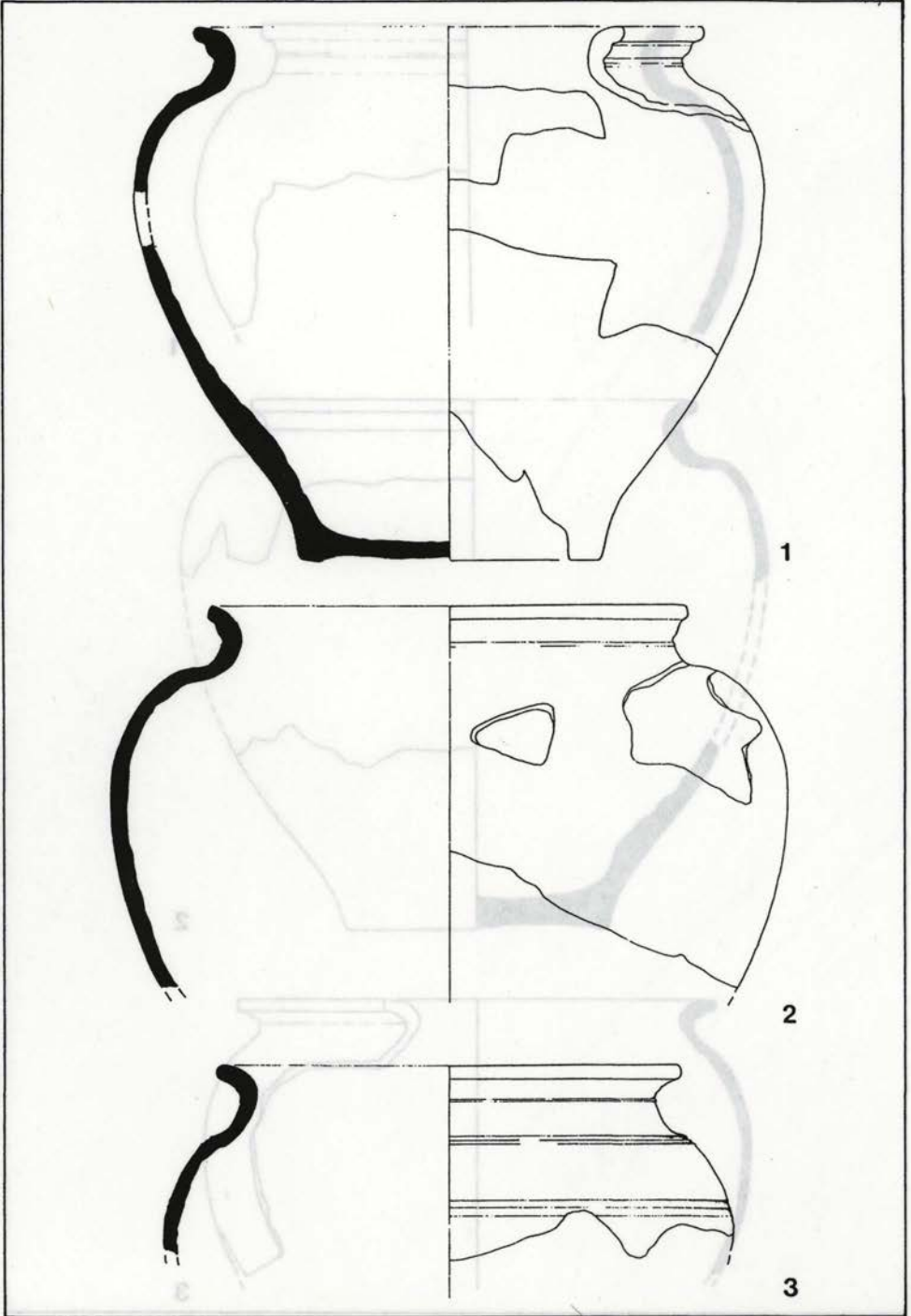
E.T

T.2

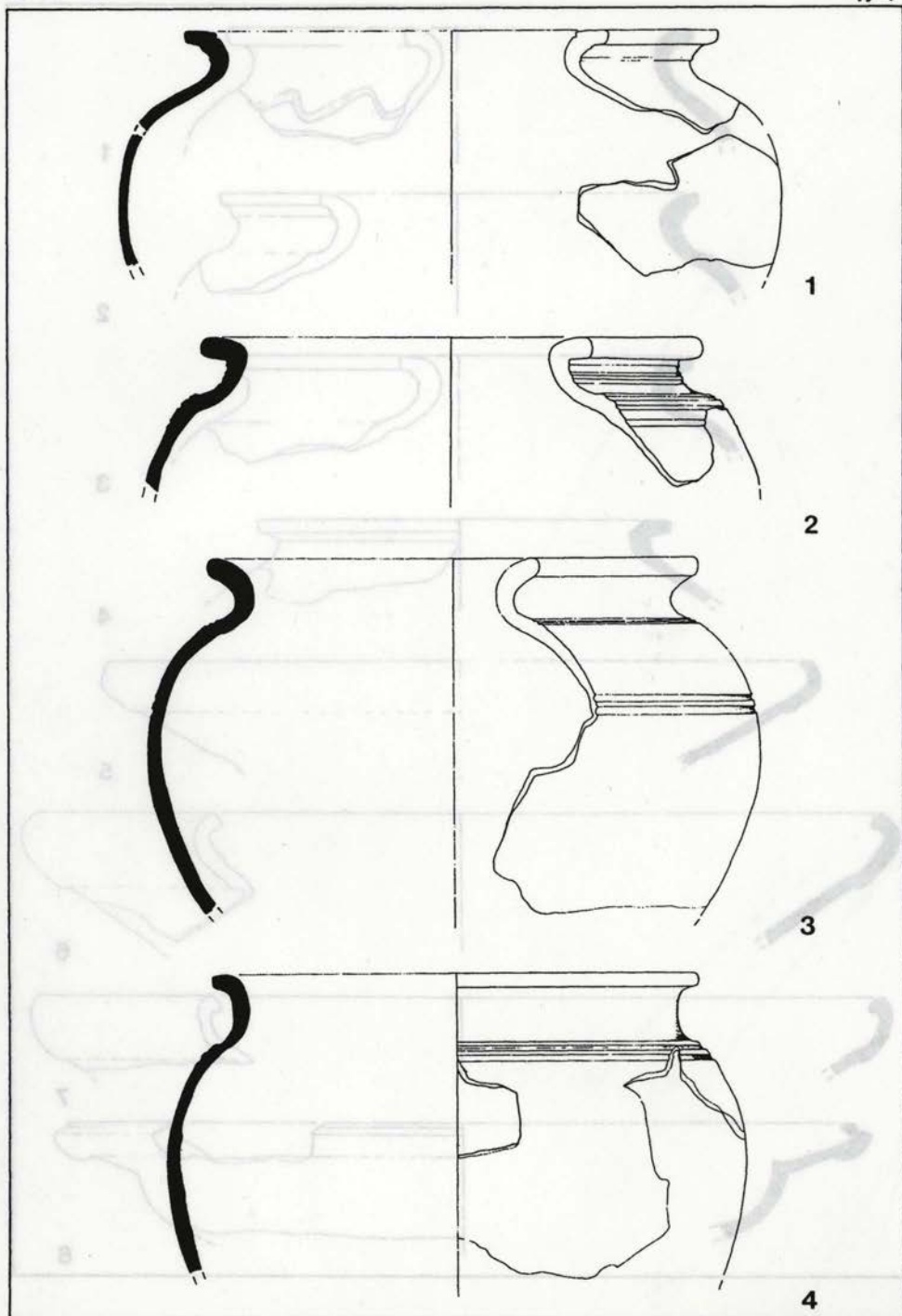
SJ

T.3

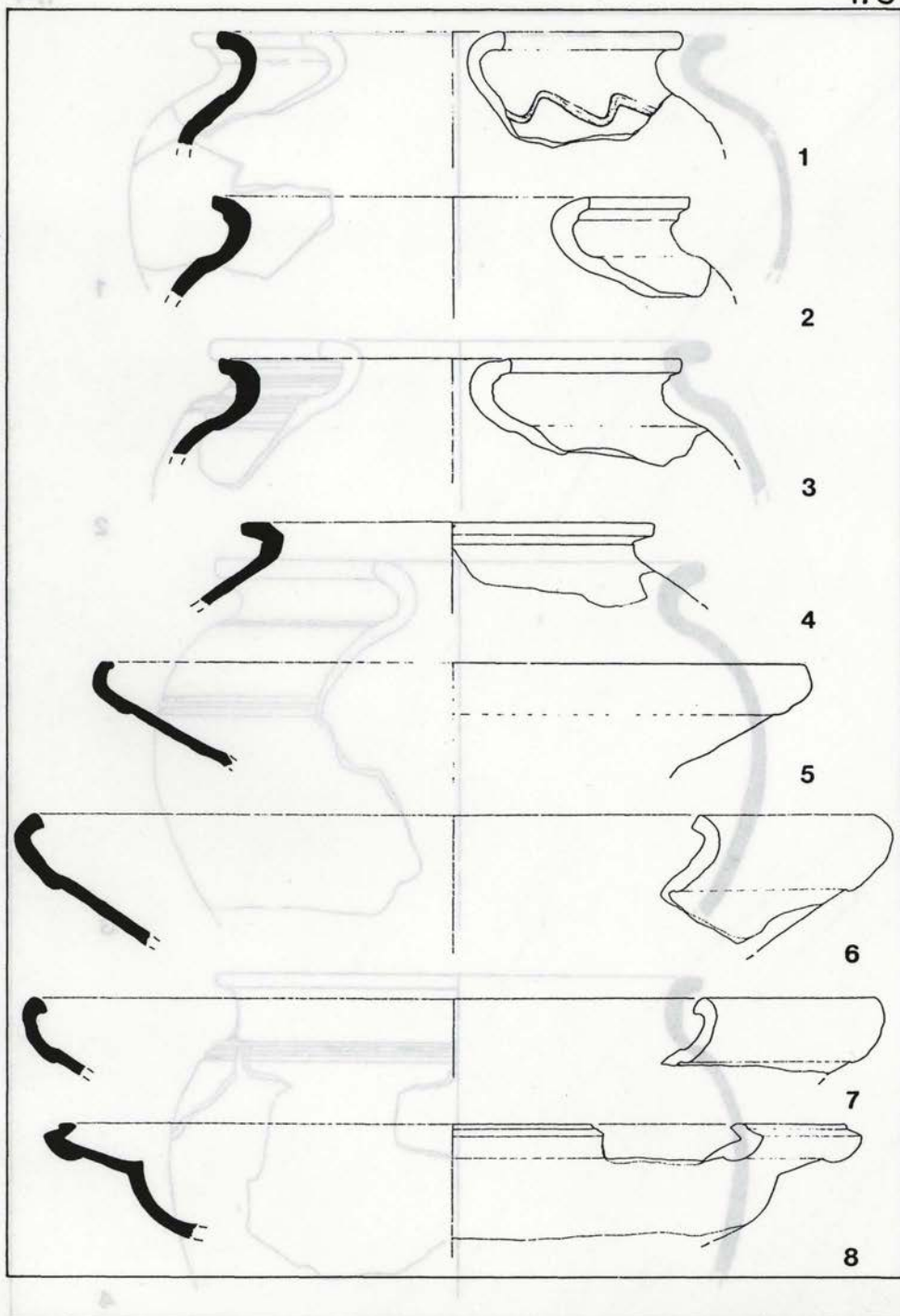

T.4

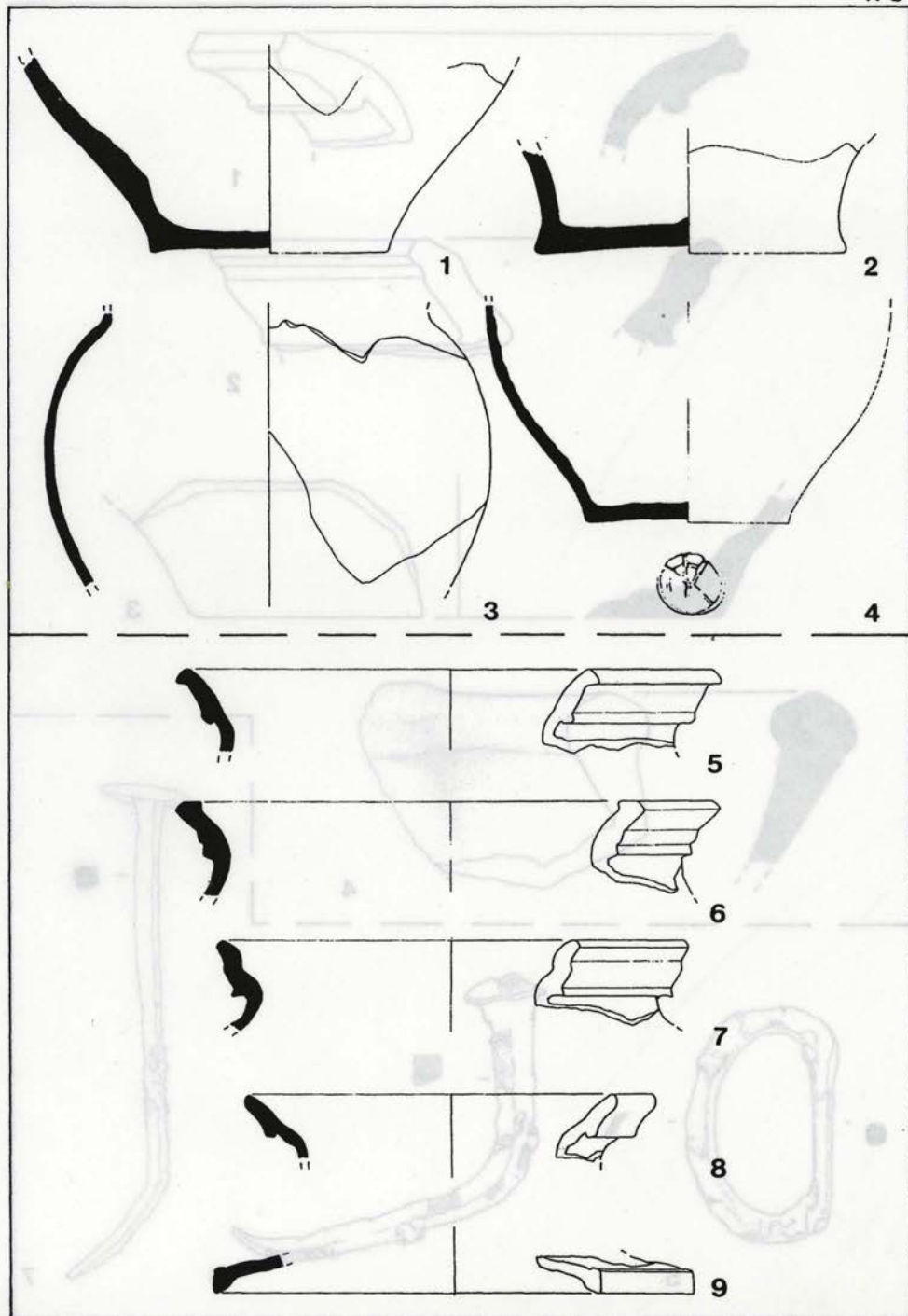

A.T

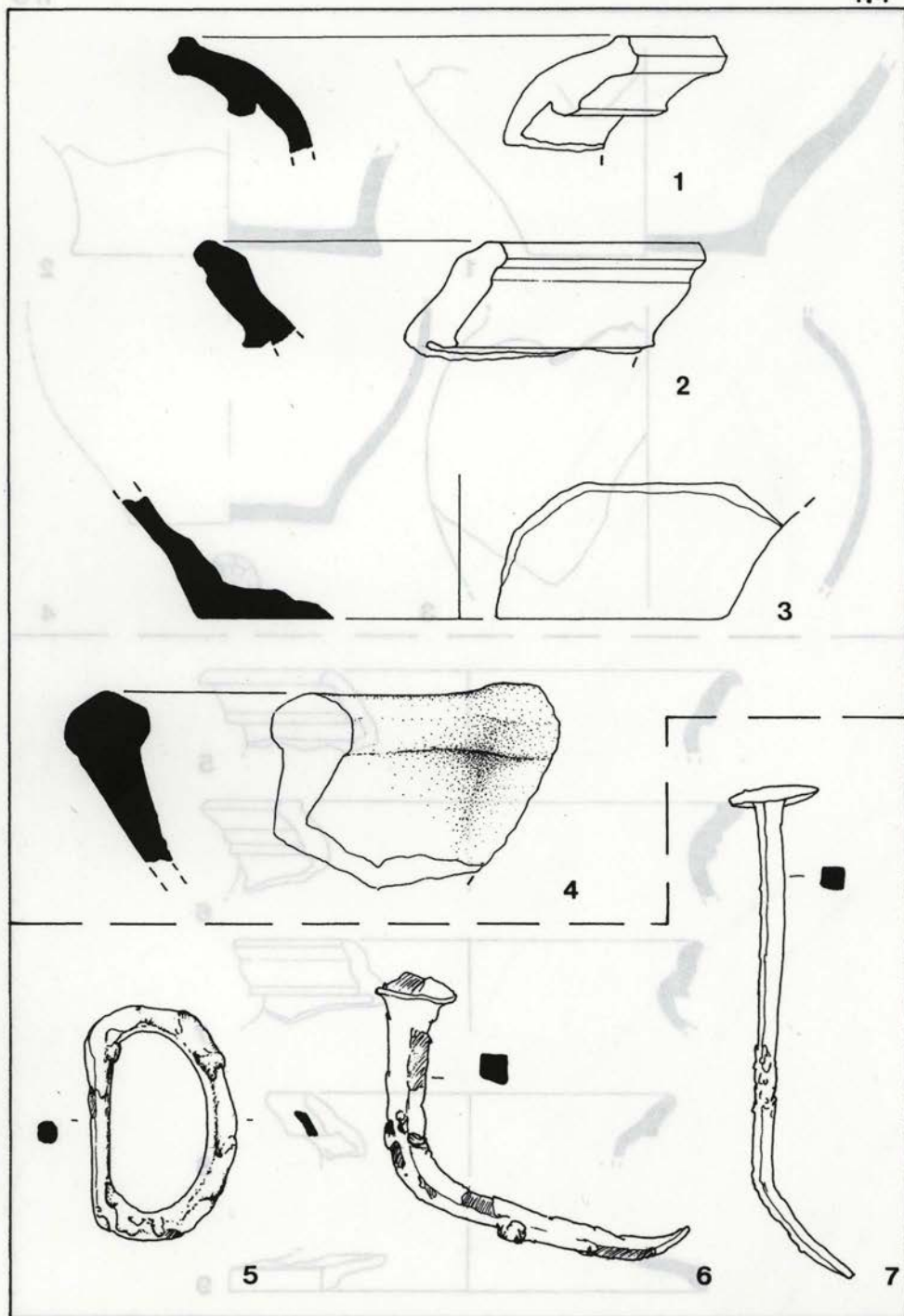
T.5

T.6

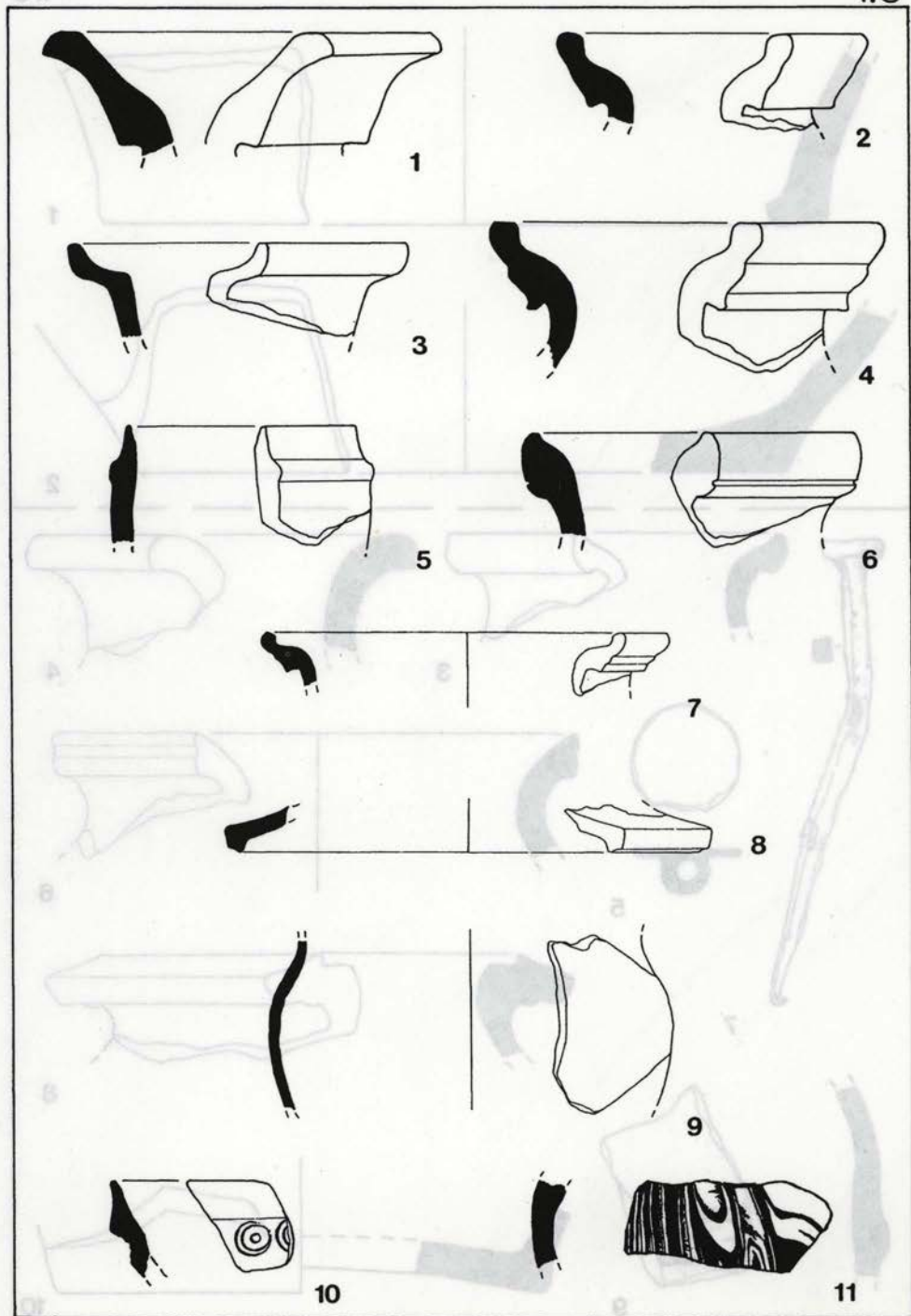

T. 7

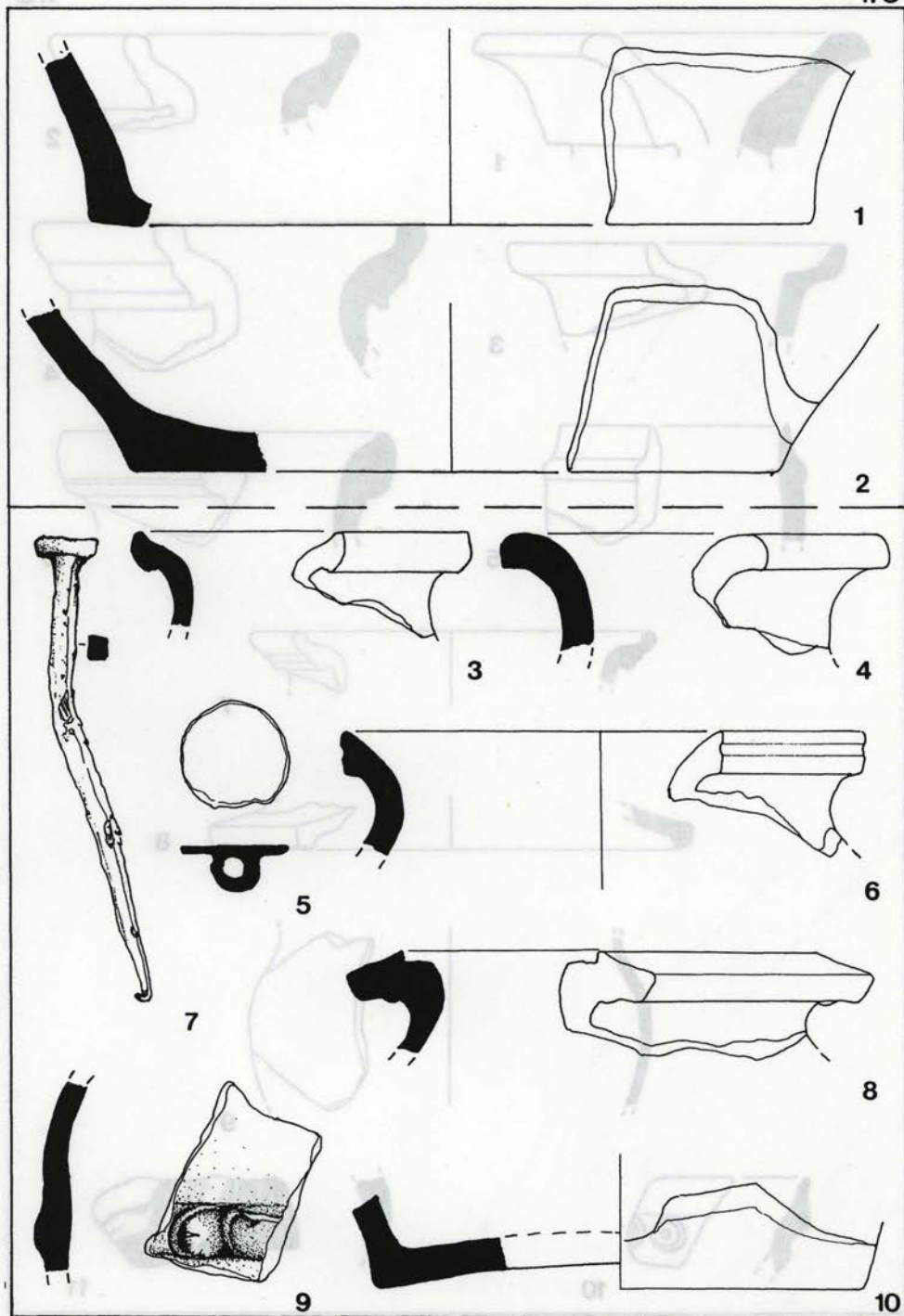
et

T.8

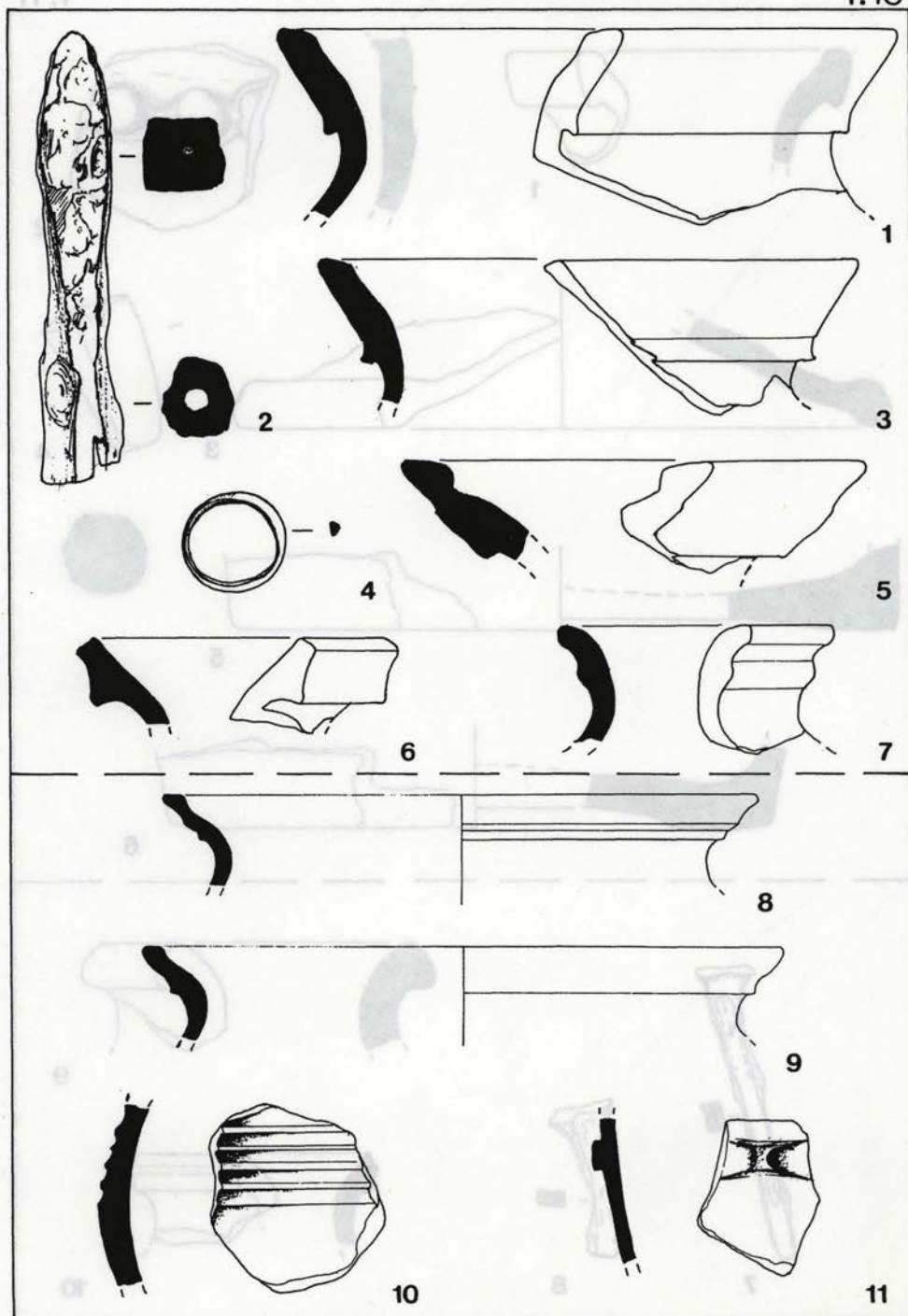

8.T

T.9

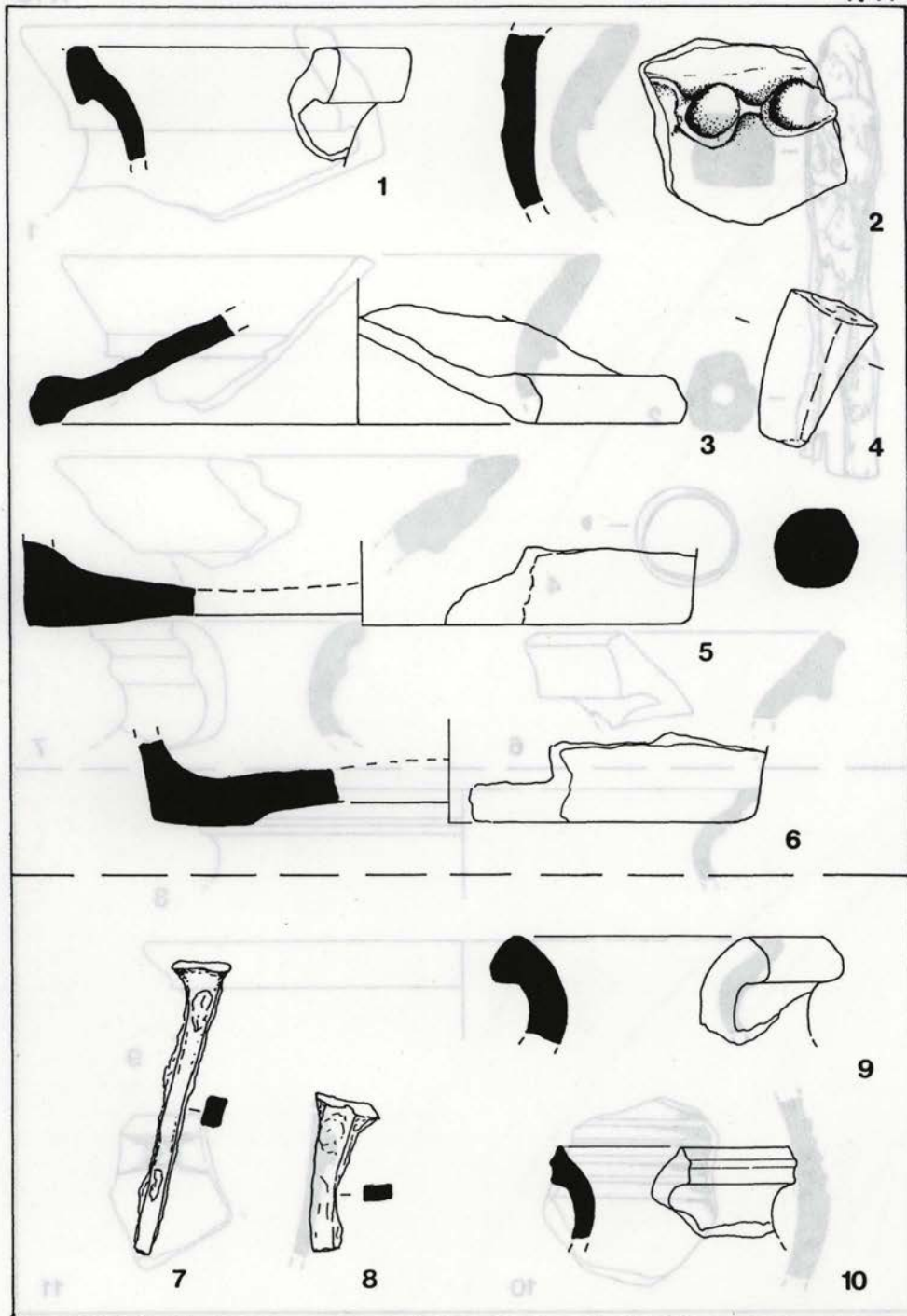

T.10

Or.T

T. 11

Zaključek

Naj v zaključku spregovorimo o treh osnovnih dejstvih, ki jih je moč izlučiti iz predhodno podanega gradiva: a) pričevanje drobnih najdb, b) druga odkritja in zaznavanja, c) predlog za program nadaljnjega dela in nekatere konservatorske smernice. Seveda pa se ob tem poskušajmo soočiti oz. korespondirati z že znanimi zgodovinskimi podatki, predvsem pa s piscem knjižice Kostanjevica na Krki (1953) Jožetom Likarjem in z avtorico razprave Zgodovina urbanih oblik – Kostanjevica na Krki (1985) Jelko Pirkovič Kocbek.

A) V osnovi lahko razdelimo drobne najdbe na kovinske predmete, keramiko in kostne ostanke. Med kovinskimi predmeti je vsekakor najpomembnejša železna strelična ost s piramidalnim zaključkom in z votlim nastavkom za nasaditev. Najdba je tu poleg nekaterih kosov keramike doslej gotovo najstarejši predmet teh odkritij. Po svoji obliki je ni mogoče ožje časovno opredeliti, znano pa je, da se takšni kosi pojavljajo že v 12. stoletju oziroma so predmet, neredek v obdobju kasnega srednjega veka. Kot analogijo najdišča naj navedemo le Stari grad nad Smlednikom. Res pa je, da se lahko ob tem vpraša, ali je bil ta predmet tu najden in situ ali je bil naplavljen. Iz slojev ni mogoče razbrati, da bi šlo tu za sekundarno provenienco. Torej lahko z veliko verjetnostjo zaključimo, da ta puščica odkriva prisotnost materialnih ostalin poznega srednjega veka na tem področju.

Druga najdba, okrogel, sklenjen bronast prstan, je atipična za datacijo glede na najdiščno situacijo in nam tipološko ne daje zadovoljive podlage za kakršnakoli globlja razmišljanja. Podobno lahko rečemo tudi za železno pasno spono v obliki črke D. Takšne spono so sicer tipične na primer tako za pozno antiko kakor tudi za zgodnji in pozni srednjeveški čas, vendar tudi tu, tako kot pri prstanu, zaradi najdiščne lege o predmetu ne moremo izreči jasnejše datacije; skratka, spona ne more postati atribut za pomoč pri časovnem opredeljevanju. Tudi odkriti železni kovani žebliji štirioglatega preseka in s širokimi kapicami prav zaradi široke časovne meje uporabe na podobnih najdiščih ne dajejo možnosti za detajlnejšo kronološko opredelitev. Vsekakor pa vse naštete najdbe – z izjemo puščične osti, ki pripada času pred 15. stoletjem – gotovo segajo v čas pred 19. stoletjem, nekako tja do 17. stoletja. Skratka, kovinske drobne najdbe sicer nakazujejo nekatere smernice za naše razmišljanje o poseljenosti tega prostora v zgodovini, vendar ni v njih nič oprijemljivega, kar bi omogočalo jasnost, predvsem pa eksaktnost izreke. Zato jih moramo jemati pač v okviru določene, ohranjene izpovednosti.

Neprimerno bogatejša od teh kovinskih predmetov pa je zbirka keramičnih ostankov, ki jih sledimo v vseh sondah; seveda pa pri njih ni moč govoriti o enotnosti časovnega razpona, saj je že iz predhodnega navajanja razvidno, da moremo govoriti o keramičnem gradivu, ki pripada po vsej verjetnosti na eni strani obdobju nekje od 12. do 16. stoletja, na drugi strani pa izjemno bogati zbirki keramičnih kosov mlajšega datuma; od slednjih se jih je dalo nekaj tudi sestaviti, tako da smo dobili profile posod, ki nam skupaj s samo fakturo dajejo vsaj okvirno možnost določiti njihov časovni izvor. Tako bi jih, zlasti po raziskovanjih in analitičnih prikazih iz zadnjih let, mogli časovno opredeliti s precejšnjo gotovostjo nekam v 17. ali 18. stoletje, morda pa še pozneje, na kar bi kazali nekateri glazirani kosi. S tem se nam odpira tudi bistven element za datacijo objekta-peči za keramično posodje, za katerega predpostavljamo, da smo ga v sondi 1 dokumentirali in iz katerega nazadnje omenjeno gradivo tudi izhaja. Vsebinsko lahko ugotavljamo, da so keramični izdelki iz sonde 1 (najdeni v kosih) povsem intaktni,

torej nerabljeni, mednje pa sodijo predvsem lonci, skodele in krožniki. Iz predhodne dokumentacije je tudi razvidno, da moremo tu govoriti o elementih pečarske arhitekturne gradnje – keramične peči, ne moremo pa tudi izključiti, da so ti elementi kasnejšega datuma vgrajeni v starejšo arhitekturno vsebino.

Treba je reči, da za posamezne keramične izdelke lahko najdemo določene analogije tako v Gutenwerthu kakor tudi na Rajhenburgu in da jih moremo v nekaterih primerih z njimi prav jasno vzporejati. Za posamično drobno najdbo v keramičnem gradivu smemo šteti tudi opeko, ki je ni bilo malo. Pri tem je treba poudariti, da je težko ločiti, katera je bila rabljena kot gradbeni material in katera ne. Zato bi se zaenkrat težko kar preprosto izrekli o tem – vsaj povsem določenih atributov za to ni – da bi v tem primeru šlo res tudi za pečenje zidakov. Verjetneje so tu odkrite opeke del gradbenega materiala in ne proizvodni produkt peči.

B) Preden preidemo k zadnji točki našega zaključka, se vsaj bežno dotaknimo izvajanj J. Pirkovič, ki jih objavlja v svoji razpravi, oziroma primerjajmo njeno hipotezo, ki jo potrjuje s tremi izhodišči, z odkritimi najdbami. V okviru njenih treh elementov se poskušajmo spustiti v razpravo zgolj s tretjim dokazilom, v katerem navaja (njena izvajanja se naslanjajo tudi na starejše podatke in vire), da imamo na območju, kjer smo raziskovali, opraviti s parcelo, v kateri bi lahko razpoznali »obris stolpastega gradu, ob katerega je morda prislonjen še palacij...« Arheološko sondiranje je poseglo v okvir prostora, za katerega avtorica predvideva, da predstavlja obrambni kompleks, in sicer do takšne mere, da obstoj gradu oz. določene obrambne arhitekture po rezultatih naših izkopavanj nekako ne bi mogel ustrezati prostorsko načrtanemu tlorisu, ki ga avtorica podaja. V kolikor gre v resnici za ostanke tega obrambnega kompleksa, oziroma če se odločimo za to, da je podstat – kamniti temelj, ki smo ga dokumentirali, tudi temelj obrambne zgradbe, jih je torej treba iskati v ožjem – manjšem obsegu.

Ob tem se je treba zamisliti tudi nad njeno trditvijo, da je bilo to zemljišče zaradi svoje višine obvarovano povodnji. Zdi se mi, da lega zemljišča ne odstopa toliko od najvišje točke, do katere je mogla – vsaj ob maksimalno veliki povodnji – prodreti voda. Menim tudi, da bi bilo treba to ugotovitev eksaktno potrditi tudi s historično-statističnega vidika.

Skratka, materialni dokazi, dobljeni s sondažnimi raziskovanji, niso osvetlili arhitekturne preteklosti tega prostora v takšni meri, ki bi nam mogla sporočiti podrobnejše prvine vsega, kar avtorica po različnih sporočilih in dokazilih ter predvidevanjih predpostavlja in navaja. Vendar le ne smemo mimo same odkrite in dokumentirane gradbene strukture, ki se pojavlja, kot je razvidno že iz predhodnega podajanja, na dnu ob robu arhitekturnega ostanka v sondi 1 in bi lahko govorila v prid avtoričinim predvidevanjem. Nikakor pa zaenkrat še ne moremo s kakršnokoli gotovostjo govoriti o morebitnem širšem obrambnem arhitekturnem kompleksu, kot ga navaja v literaturi. Obstaja tudi možnost, da se topografska situacija, ki jo je leta 1824 zabeležil franciscejski katastrski načrt, ne sklada z današnjimi razmerami na terenu. To pomeni, da bi lahko bila nekdanja severozahodna brežina Krke danes bistveno pomaknjena proti severu (z naravnim ali umetnim nanosom). Tako bi odkriti kamniti temelj v prvi sondi bil del severozahodnega utrdbenega zidovja in ne jugovzhodnega, kar še podčrta nujnost nadaljevanja izkopavanj.

C) Iz predhodnega razmišljanja seveda sledijo tudi silnice za smer dela, ki ga je treba na tem mestu še opraviti. Naši odkopi z rezultati torej še kako preobračajo poenostavljeno podobo v razumevanju tega predela. In če poudarim svojo misel,

omenjeno na začetku, si moramo kot rešitev tega dejstva vzeti za moto le to, da je treba izkopavanja nadaljevati, kajti sloji so bogati, raznoliki, pestri, in le ti nam bodo odkrili resnico.

Raziskave so torej pokazale na vrsto historičnih predpostavk, pa tudi na to, da tu za zdaj ne moremo kar tako preiti v globino problema. Naglasile so vsebinsko vrednost tega prostora za preučevanje mestne zgodovine, zato moramo že na podlagi rezultatov teh skromnih raziskovanj postaviti naslednje smernice za nadaljnja dela:

1. Obvezno je treba izvršiti sistematične arheološke raziskave na celotni površini tega predela, od bregov reke do vseh objektov, ki ga oklepajo.

2. Drugi posegi v zemljo so dovoljeni le, v kolikor jih narekuje vrtnarska oziroma sadjarska dejavnost.

3. K temu ozkemu in strogo zaščitenemu prostoru je treba priključiti tudi ves preostali severni predel, ki sega od zadnjih objektov pri cerkvi do reke Krke, in ga obravnavati podobno.

Z naštetimi pogoji bi poskusili tudi odgovoriti na temeljna vprašanja, ki nam jih ponuja historični vidik razprave o pomenu in namenu tega prostora v zgodnejših časih poselitve.

Poudarek

Prostor med Klavževo hišo s klavnico, Ulico talcev in reko Krko je treba, kakor dokazujejo sondažna raziskovanja, ohraniti kot arheološki rezervat in ga pred globljimi zemeljskimi deli primerno zaščititi. Izhajajoč iz materialnih dokazil, ki so jih podale raziskave, pa je treba upoštevati tudi morebitno prezentacijo in situ, zlasti še, v kolikor bi ostaline predstavljale oz. hranile srednjeveško obrambno arhitekturno vsebino. Seveda pa bo treba s tem v zvezi poiskati in prezentirati tudi morebitno zvezo z obrambnim jarkom, ki naj bi po predvidevanjih potekal med farno cerkvijo in današnjim jedrom naselja. Skratka, pokazati bi bilo treba vsaj okvirno, če že ne podrobneje, temeljni materialni dokaz srednjeveške strateške točke na tem delu otoka.

Takšno predstavitevno udejanjanje bi vsekakor imelo za Kostanjevico veliko vrednost in pomenilo edinstven dodatek k ustrezni urbanistični predstavi mesta, pa naj gledamo to z golega znanstvenega ali turističnega in kulturnega vidika. Ravno ta prvinska razsežnost kot ena bistvenih kvalitiet mesta pa Kostanjevici doslej manjka.

LITERATURA

J. Pirkovič Kocbek, Zgodovina urbanih oblik – Kostanjevica na Krki, Razprave Filozofske fakultete, Ljubljana 1985.

J. Karlovšek, Lončarstvo na Slovenskem, Slovenski etnograf, 3/4, 1951.

V. Šribar, Arheološko odkrivanje Otoka pri Dobravi – freisinškega trga Gutenwerth, zv. 1., Ljubljana 1972.

V. Šribar, Otok pri Dobravi-Gutenwerth, zv. 2., Ljubljana 1979.

M. Slabe, Šentrupert, arheološko raziskovanje v stolpu farne cerkve (v tisku: Dolenjski zbornik).

RAZLIČNE VRSTE PAPIRJEV IN SINTETIČNIH POLIMEROV PRI KONSERVA- CIJI IN RESTAVRACIJI KULTURNE DEDIŠČINE NA PAPIRJU

Jedert Vodopivec, Arhiv Slovenije

POVZETEK

Članek vsebuje izveček rezultatov naloge, v kateri sem zasledovala vpliv nekaterih sintetičnih polimerov (celulozni etri, poliakrilati, polivinili):

1. na začasno zaščito zapisa med postopkom konserviranja,
2. kot lepila pri konserviranju,
3. na utrjevanje pisne podlage po postopku konserviranja.

V poglavju 3. sem se omejila samo na celulozne etre. Za njihovo pravilno ovrednotenje sem primerjalno testirala spremembe lastnosti izbranih papirjev (industrijsko izdelani v kislem in psevdonevtralnem mediju ter stari in novi ročno izdelani papirji):

- pred konserviranjem,
- po konserviranju (nevtralizacija, beljenje s H_2O_2 in $KMnO_4$),
- po utrjevanju z raztopinami celulozних etrov.

DIFFERENT PAPERS AND SYNTHETIC POLYMERS IN THE CONSERVATION OF CULTURAL PROPERTY ON PAPER

This article presents results concerning some synthetic polymers (cellulose ethers, polyacril, polyvinil) tested:

1. as temporary protection of records during conservation,
2. as adhesives for use in paper conservation,
3. to strengthen paper after the conservation treatment.

In the last chapter (3) only cellulose ethers were analysed. For the correct evaluation of properties different types of paper (industrial made acid and neutral paper, old and new hand made paper) were comparatively tested:

- before conservation,
- after conservation (deacidification, bleaching with H_2O_2 and $KMnO_4$),
- after strengthening with cellulose ethers.

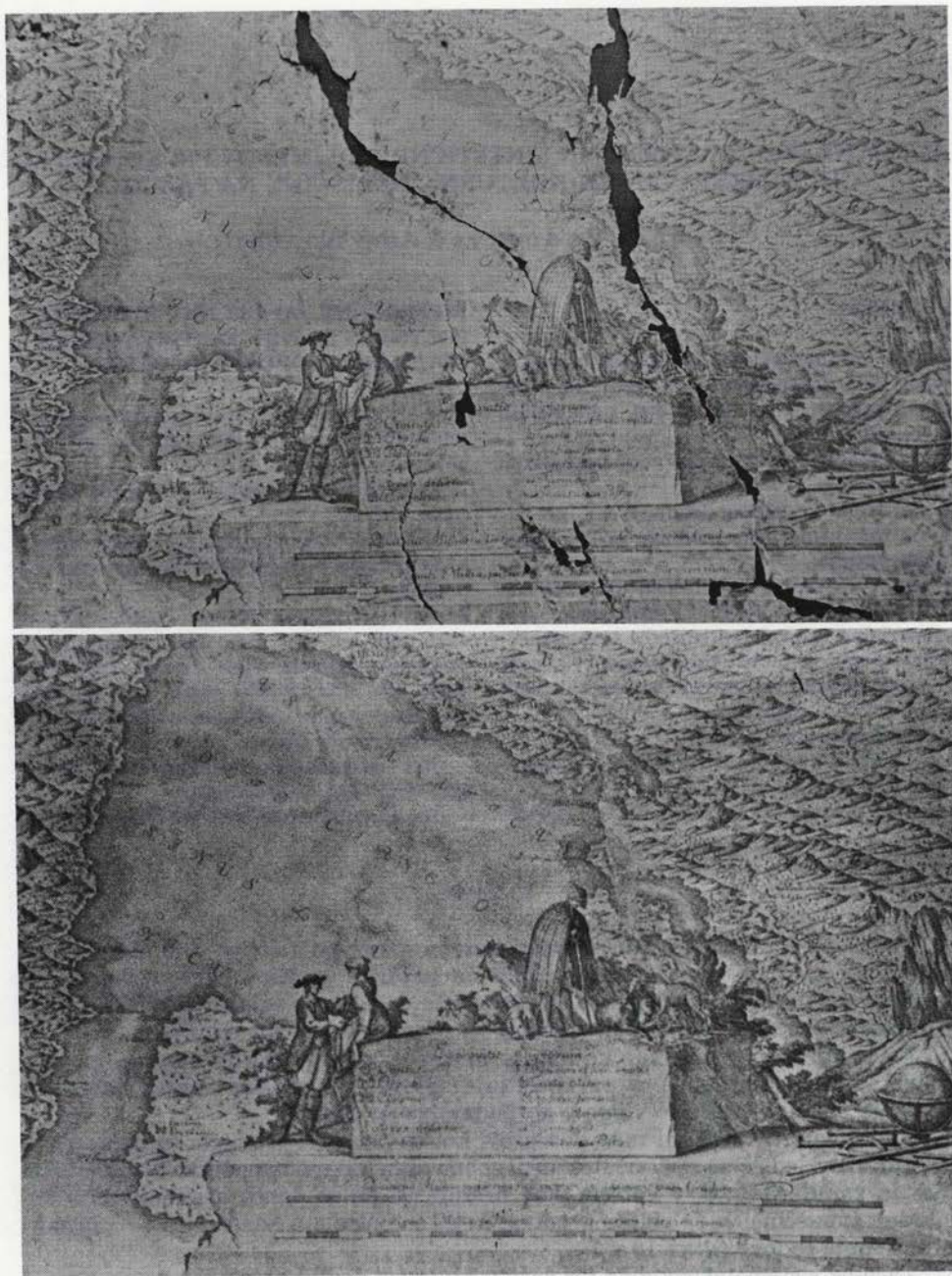
1. Uvod

Premična kulturna dediščina, med katero spada po zakonu tudi arhivsko in knjižnično gradivo, pa tudi druga dela na papirju: grafike, slike, risbe, skice, plakati, načrti ipd., je pomemben del kulturne dediščine vsakega naroda. V njem so zapisane vse stopnje razvoja, izkušnje in znanje posamezne družbe.

Po kakovosti in množini knjižnega fonda se meri kulturna stopnja naroda, skupaj z arhivskim fondom pa osvetljuje splošno življenjsko raven, delovanje ustreznih služb ter njihovo vlogo v gospodarstvu in družbi.

Širši javnosti ta del ni tako dosegljiv, kot so nekateri premični in nepremični deli kulturne dediščine npr. arhitekturni spomeniki, kiparske in slikarske umetnine. Zato in zaradi razmer, v katerih smo hranili ali pa še danes hranimo velik del narodne zapuščine, je še veliko gradiva, ki ga je potrebno konservirati – ohraniti za naslednje rodove (slika 10 a, b).

Začetek sistematskega dela pri zaščiti kulturne dediščine na papirju in pergamentu sega v konec 19. stol. in začetek 20. stol., ko je prišlo v znanosti do novih odkritij.

Sl. 10 a, b – Ducatus Carniolae Tabula Topographica, J. D. Florjančič 1744, detajl – pred in po restavriranju (f. S. Nedeljkov)

Fig. 10 a, b – Ducatus Carniolae Tabula Topographica, J. D. Florjančič 1744, part – before and after restoration

Tako je konferenca v St. Gallenu leta 1898 postavila temelje sodobnemu načinu konserviranja pisnega gradiva, ki je tesno povezano z razvojem naravoslovnih ved.

Druga večja prelomnica na področju konserviranja je bilo leto 1966, ko je bilo ob poplavi v Firencah poškodovanega veliko dragocenega gradiva. Ves strokovni svet je priskočil na pomoč pri reševanju, konserviranju in restavriranju. Ta dogodek je povzročil skokovit razvoj na vseh področjih konserviranja in restavriranja.

Poleg tega vpliva na razvoj stroke še drug pojav, ki postaja čedalje bolj pereč. Razpad papirja kot pisne podlage je mnogo hitrejši pri industrijsko izdelanem papirju kakor pri ročno izdelanem, tudi tistem starejšega datuma. Torej starejše in novejše gradivo, tiskano, pisano ali poslikano na ročno izdelanem papirju iz kakovostnih surovin (stare krpe iz lanu, konoplje ali bombaža, kožni klej, kot polnilo pa je dodan kalcijev ali magnezijev karbonat), hranjeno v istih razmerah kot gradivo na papirju iz lesne celuloze (kjer se uporablja klejenje s smolami v kislem mediju), ne kaže tako izrazitih znakov staranja.

Poškodbe na mlajšem gradivu, še posebej na papirju slabše kakovosti, pa so zaskrbljujoče. Zaradi čedalje večjega povpraševanja po ekonomsko dostopnem papirju se znižuje kakovost in s tem obstojnost le-tega.

V razvitem svetu postajajo vedno bolj pozorni na ta problem. Pojavljajo se že publikacije, tiskane na papirju, ki ustreza zahtevam arhivske in bibliotečne dejavnosti.

Zaradi vseh teh skopo opisanih problemov je varovanje, konserviranje in restavriranje dragocenega gradiva tesno povezano s poznavanjem novih snovi, ki jih danes uporablja papirna in grafična industrija: papir, lepila, črnila, barvila ter snovi za konserviranje in restavriranje.

V okviru te naloge sem se omejila samo na nekatere najbolj pogosto uporabljene vrste papirja (tabela 1) in določene vrste sintetičnih polimerov (tabela 2).

TABELA 1 PREGLED UPORABLJENIH VZORCEV PAPIRJA

Prvi del - papirji iz Industrijskega rednega programa Papirnice Vevče

OZNAKA	PROIZVAJALEC	VNOS VLAKNIN %	POLNILO %	KLEJENJE		GRAMATURA g/m ²
				V MASI	POVRŠ.	
Ofset K	P. Vevče	50 - Si Igl.	Kaolin	Kislo	Škrob	80
		50 - Sa list.	12-14			
Ofset N	P. Vevče	50 - Si Igl.	Kaolin sled.	Psevdo	Škrob	80
		50 - Sa list.	Karbonat 12	Nevtr.		
Xerox	P. Vevče	50 - Si Igl.	Kaolin	Kislo	Škrob	80
		50 - Sa list.	5 - 6			
Bankpost	P. Vevče	50 - Si Igl.	Kaolin	Kislo	-	70
		50 - Sa list.	8			
Ciklostil	P. Vevče	70 - Si Igl.	Kaolin	Kislo	-	70
		30 - Sa list.	10 - 12			

Drugi del - Papirji izdelani v nevtralnem področju

OZNAKA	PREIZVAJALEC	VNOS %	VLAKNIN %	POLNILO %	KLEJENJE		GRAMATURA g/m ²
					V MASI	POVRŠ.	
K 2	ICP	50- Si Igl. 50- Sa list.		Karbonat 100	Psevdo Nevtral.	-	70
KL-2		0 - lesovina		Kaolin	Kislo	-	70
K 1	ICP	50- Si Igl. 30- Sa list.		Karbonat 100	Psevdo Nevtral.	-	70
KL - 1		20 - lesovina		Kaolin 100	Kislo	-	70
K 3	ICP	50- Si Igl. 20- Sa list.		Karbonat 100	Psevdo Nevtral.	-	70
KL - 3		30- lesovina		Kaolin	Kislo	-	70
P 3	ICP	50- Si Igl. 30- Sa list. 20- lesovina		Karb.kaolin 2 : 1	Psevdo nevtral.	-	70
P 4	ICP	50- Si Igl. 20- Sa list. 30- lesovina		Karbonat: kaolin 2 : 1	Psevdo Nevtral.	-	70
P 1	ICP	50- Si Igl. 40- Sa list. 10- lesovina		Karbonat 100	Psevdo	-	70

Tretji del - ročno izdelani papirji

OZNAKA	PROIZVAJALEC	VNOS %	VLAKNIN %	POLNILO %	KLEJENJE		GRAMATURA g/m ²
					V MASI	POVRŠ.	
VR 1	P. Vevče		100 - bombaž	-	-	škrob 3 klej 3	60
VR 2	P. Vevče		100 - bombaž	-	-	klej 8	120
VR 3	P. Vevče		100 - bombaž	-	-	škrob 3 + sorbitol	160
SR 1	17. stol.		100 - bombaž	-	-	škrob klej	80
SR 2	18. stol.		100 - bombaž	-	-	škrob	120
SR 3	18. stol.		100 - bombaž	-	-	škrob	110

2. Praktični del

V praktičnem delu naloge sem preizkušala lastnosti nekaterih polimerov, ki jih uporabljamo kot:

- sredstvo za začasno zaščito zapisov med konserviranjem,
- lepilo pri restavriranju,
- sredstvo za utrjevanje podlage in zapisa po konserviranju; v tem poglavju sem primerjalno testirala spremembe lastnosti uporabljenih papirjev:
  - pred konserviranjem,
  - po konserviranju (A) in
  - po utrjevanju z izbranimi raztopinami (B).

TABELA 2 PREGLED UPORABLJENIH VZORCEV SINTETIČNIH POLIMER

IME	PROIZVAJALEC	TIP	TOPILO	KONC. (%)	ČAS RAZTAPLJANJA
PARALOID B 72	ROHM & HAAS	Metilakrilat-metil meta akrilat	Aceton Trikloretilen	10 10	1 ura 1 ura
PVA	MITOL SEŽANA	Polivinil alkohol	Voda	10	5 dni
MC 40	HENKEL	Metil celuloza	Voda	2 in 4	8 ur
MC 400	HENKEL	Metil celuloza	Voda	2 in 4	8 ur
GLUTIN	-	Metil celuloza	Voda	1 in 2	1 dan
KLUCEL	HERCULES	Hidroksi propil cel.	Voda ETANOL	2 2	2 dni 8 ur
CMC-TLD	HERCULES	Karboksi metil cel.	Voda	2 in 4	8 ur

2.1. Papir

Zaradi izredne pestrosti papirjev, ki se pojavljajo kot nosilci zapisov, sem se v nalogi omejila na nekatere najpogosteje uporabljene pisalne in tiskovne vrste papirja.

Pri izbiri vzorcev sem se zaradi pomanjkanja dovolj velike količine papirja starejšega datuma odločila za izbor med papirji, ki se trenutno uporabljajo kot podlaga bodoči kulturni dediščini. Odločila sem se za izbor vzorcev iz rednega industrijskega in ročnega proizvodnega programa Papirnice Vevče.

Vzorci z oznakami: ofset K, xerox, bankpost, ciklostil so podobne gramature, delani so v kislem mediju, kot polnilo pa je uporabljen kaolin (tabela 1).

Iz rednega ročnega proizvodnega programa sem izbrala tri vzorce: VR 1 – grafični, VR 2 – pisalni, VR 3 – grafični, ki so po surovinski sestavi in načinu obdelave najbolj podobni ročno izdelanim papirjem starejšega datuma (SR 1, SR 2, SR 3) (tabela 1).

V zadnjih nekaj letih se je industrijska proizvodnja papirja (predvsem v ZDA in Evropi) preusmerila s kislega postopka z uporabo kaolina kot polnila na nevtralni postopek z uporabo kalcijevega karbonata kot polnila.

Papir, izdelan v nevtralnem mediju, ni zanimiv samo s tehnološkega in ekonomskega stališča, temveč tudi zaradi varovanja kulturne dediščine. Znano je, da se gradivo, nastalo na papirju iz lesne celuloze, klejenem v kislem mediju, ki ne dovoljuje uporabe karbonatov kot polnila, hitreje stara.

V nalogo sem zato vključila vzorce iz poskusnega proizvodnega programa Papirnice Vevče (ofset-N) in Inštituta za celulozo in papir v Ljubljani (K 2, K 1, K 3, P 3, P 4, P 1), primerjalno pa sem dodala še vzorce s podobno sestavo, izdelane v kislem mediju (KL-2, KL-1, KL-3) – (tabela 1).

2.2. Pisne snovi

Pisne snovi, ki jih zasledimo na gradivu, so zelo različnih vrst in kakovosti. Njihov izvor in kakovost običajno nista znana. O njiju lahko sklepamo le po letnici nastanka dokumenta, po njegovem namenu in iz izkušenj. Običajno kemijske ali

fizikalne analize praviloma niso mogoče zaradi premajhne količine razpoložljivega vzorca.

Pred uporabo konservatorskega postopka moramo obvezno izvesti test topnosti in kemijske odpornosti na uporabljene kemikalije.

V prvem delu naloge obravnavam vzorce z letnicami 1945–50, ki sem jih izbrala iz zavrženega gradiva pri prevzemu v arhiv. Na njih sem testirala topnost in odpornost obstoječih pisnih snovi (črnil za nalivna peresa ter žige in tiskarske barve) glede na uporabljene konservatorske postopke.

Vzporedno sem preizkušala še podobne izdelke iz rednega proizvodnega programa tovarne TOZ, nekatere barvne tuše Leonhardi, pastele Rembrandt in tempera barve Aero.

Pisna snov v drugem in tretjem delu naloge ne vpliva na iskani rezultat.

2.3. Sintetični polimeri

Ker škrob in klej ne ustrezata povsem temeljnim zahtevam v konservatorstvu, iščemo danes v množici sintetičnih polimerov primernejše snovi za lepljenje in premazovanje, ki bi izpolnile zahteve.

Pri delu sem izbrala te tipe iz posameznih skupin (tabela 2):

1. celulozni etri: MC 40, MC 400, glutin, klucel, CMC – 7 LD
2. poliakrilati: PARALOID B 72
3. polivinili: PVA

Raztopine PARALOIDA – B 72 in PVA pri uporabi v prvem delu naloge niso povsem ustrezale temeljnim konservatorskim zahtevam. Zato sem jih pri nadaljevanju analiz izpustila. Preostale tipe sem testirala na nekatere kemijske, fizikalne in mikrobiološke lastnosti (tabele 3, 4, 5) ter posnela IR spektre.

2.4. Postopki konserviranja in restavriranja

Katere postopke konserviranja oz. restavriranja bomo uporabili, je odvisno od vrste gradiva in vrste ter stopnje poškodbe.

V okviru te naloge sem se omejila na naslednje postopke:

- nevtralizacija v vodnem mediju,
- beljenje z vodno raztopino KMnO_4 ,
- beljenje z vodno raztopino H_2O_2 .

2.4.1. Nevtralizacija v vodni raztopini

Najbolj pogosta posledica staranja gradiva je njegova kislost. Nekatere kisle produkte razgradnje lahko odstranimo z izpiranjem v vodi, z dodatkom ustreznega neionogenega pralnega sredstva. Drugi produkti pa ostanejo v gradivu kemijsko ali fizikalno vezani (karboksilne skupine, delno hidrolizirani produkti, kovinski ioni itd.).

2.4.2. Beljenje z raztopino kalijevega permanganata

Kalijev permanganat je zelo močno belilno sredstvo. Uporabljamo ga za odstranjevanje najbolj trdovratnih madežev na grafikah in drugih tiskih.

Kalijev permanganat se v vodi obarva intenzivno vijolično. Pri tem procesu nimamo možnosti sprotne kontrole beljenja, zaradi temne barvne raztopine merimo lahko le čas beljenja. Različni papirji in madeži reagirajo različno, zato so izkušnje pri delu zelo pomembne. Učinek beljenja opazimo šele po razbarvanju v raztopini $\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_5$, ki razgradi nastali MnO_2 in preostali KMnO_4 .

Permanganat oksidativno napade tudi celulozna vlakna, kar povzroči kisló hidrolizo. Zato je potrebno beljeni objekt takoj nevtralizirati v raztopini $\text{Ca}(\text{OH})_2$.

2.4.3. Beljenje z raztopino vodikovega peroksida

Beljenje z vodno raztopino vodikovega peroksida uporabljamo predvsem v primerih lokalnega beljenja. Po želji ga lahko redčimo in s tem dosežemo blag učinek beljenja. Prednost pred ostalimi belili je v tem, da ni potrebno dolgotrajno izpiranje. Kljub temu vodikov peroksid ni široko uporabljeno belilno sredstvo v konservaciji in restavraciji papirnega gradiva. Šele v zadnjem času pridobiva veljavo pred zelo široko uporabljenim Cloramin T. Najnovejše analize beljenja s Cloramin T so namreč pokazale na stranske učinke razgradnih komponent, ki se po beljenju ne izperejo v zadovoljivi meri z objekta.

Tudi objekt, katerega želimo beliti s peroksidom, moramo predhodno nevtralizirati. To je posebno pomembno takrat, ko so prisotni železovi ali bakrovi ioni.

2.4.4. Priprava vzorcev

Izbrane vrste papirja (tabela 1) sem obdelala po običajnih postopkih konservacije, ki jih uporabljamo v Arhivu SR Slovenije.

Glede na zelo veliko količino potrebnih vzorcev sem se odločila za premazovanje samo po postopku beljenja s KMnO_4 .

Na osnovi rezultatov iz prvega in drugega dela naloge sem se odločila testirati kot utrjevalno sredstvo samo celulozne etre.

Za premazovanje sem izbrala te vodne raztopine celuloznih etrov:

MC 40 4 % razt.

Glutin 1 % razt.

Glutin 1 % razt. + 10 % razt. Sorbitola (70 % razt.)

Klucel 2 % razt.

TABELA 3 KEMIJSKA ANALIZA VZORCEV CELULOZNIH ETROV

TIP	NaCl %	NaCO_3 %	VSEB.GELA %	DP	VLAGA %	pH
MC 40	0,3	0	4,6	305	7,6	7,5
MC 400	0,31	0	12,1	578	7,4	7,2
GLUTIN	0,27	0	6,5	1536	8,5	7,2
CMC 7 LD	1,77	0	4,4	301	5,7	6,9
KLUCEL	0,36	0	2,7	--	5,2	7,1

TABELA 4 VISKOZNOST RAZTOPIN CELULOZNIH ETROV (mPas)

TIP	konc. %	n obr./min		
		20	50	100
MC 40	2 %	48	59	76
	4 %	375	378	375
MC 400	2 %	425	400	390
	4 %	9200	7560	6190
GLUTIN	1 %	760	650	570
	2 %	10000	7600	5810
CMC 7LD	2 %	45	56	76
	4 %	360	355	356
	6 %	1950	1792	1644
KLUCEL	1 %	208	202	202
	2 %	1860	1592	1350
	4 %	78400	46000	28480

Viskoznosti raztopin različnih koncentracij so izmerjene z Brookfieldovim viskozimetrom pri različnih hitrostih.

TABELA 5 MIKROBIOLOŠKA ANALIZA VZORCEV

TIP	PRISOTNOST BAKTERIJ	PRISOTNOST PLESNI	IDENTIFIKACIJA Z	
			A. NIGER	A. TERREUS
MC 40	0	0	0	0
MC 400	0	posamezne plesni	0	0
GLUTIN	0	0	0	0
KLUCEL	posamezne bakterije	0	0	0
SORBITOL	0	0	0	0
PŠENIČNI ŠKROB	veliko bakterij	veliko plesni	okuženo	okuženo

Vse izbrane vrste papirja (neobdelane in obdelane) sem testirala glede na osnovne fizikalno-kemične, mehanske, površinske in optične lastnosti.

Meritve so bile opravljene po standardnih ICP metodah, ki jih uporabljajo na Inštitutu za celulozo in papir v Ljubljani.

3. Komentar k rezultatom

3.1. Iz rezultatov prvega dela naloge lahko sklepamo, da je uporaba navedenih celuloznih etrov in PVA uspešna le pri lokalni zaščiti, kjer objekt ni v celoti izpostavljen močenju.

Zaščita zapisa z raztopino Paraloida – B 72 je učinkovita, vendar prihaja na premazanem področju do trajne spremembe opacitete papirnega nosilca, ki estetsko moti videz objekta. Zato svetujem uporabo Paraloida – B 72 le v izjemnih primerih.

Kakovost papirja v danih primerih ni vplivala na rezultat.

3.2. Iz rezultatov drugega dela naloge lahko sklepamo, da je izmed analiziranih sintetičnih polimerov kot lepilo najbolj primerna visokopolimerna metil celuloza: glutin 2 % raztopina in MC 400 4 % raztopina. Nekoliko slabše rezultate dajo raztopine: glutin 1 % raztopina, MC 400 2 % raztopina in MC 4 % raztopina.

Raztopine klucela (hidroksipropil celuloza) in PVA (polivinilalkohol) niso primerne kot lepilo.

Kakovost papirja v danih primerih ni vplivala na lepilne sposobnosti posameznih polimerov.

3.3. Kot sredstvo za utrjevanje podlage in zapisa po konserviranju sem se v tretjem delu naloge omejila samo na raztopine celuloznih etrov. Za njihovo pravilno ovrednotenje sem testirala izbrane papirje (diagram 1)

Diagram 1 PRIMERJAVA MEHANSKIH LASTNOSTI V SEH OBDELANIH VRST PAPIRJA PO KONSERVATORSKI OBDELAVI IN PREMAZOVANJU

La stnost	Nevtral.			beljenje H_2O_2			$KMnO_4$			MC 40		glutin		glutin + sorbitol		klucel	
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	1	2	1	2	1	
utržna jakost																	—
raztezek																	
utržna dolžina																	
odpornost na r azpok																	
faktor razpoka																	
dvojni prepogibi																	—
togost Clark																	

LEGENDA

Vzorci papirja:

1 - indu strijski (P.Vevče)

2 - nevtralni (ICP)

-- k isli (ICP)

3 - ročno izdelani

p oboljšanje mehanskih lastnosti

poslabšanje mehanskih lastnosti

- pred konserviranjem,
- po konserviranju (A) in
- po utrjevanju z raztopinami celuloznih etrov (B).

A - Iz primerjave rezultatov lahko sklepam, da so spremembe lastnosti po konserviranju odvisne od kakovosti papirja. Opazne so razlike pri fizikalno-kemičnih, mehanskih, optičnih in površinskih lastnostih papirja.

Po konserviranju (nevtralizaciji in beljenju) sem opazila odstopanja od pričakovanih rezultatov pri mehanskih lastnostih industrijskih in polindustrijskih papirjev.

Pri industrijskih papirjih Papirnice Vevče, izdelanih v kislem mediju, je prišlo po nevtralizaciji do izrazitega padca mehanskih lastnosti (v primerjavi z izhodno vrednostjo). Po beljenju s H_2O_2 in $KMnO_4$ to poslabšanje ni tako izrazito.

Pri vzorcih **papirja polindustrijske izdelave** v psevdonevtralnem mediju pa je prišlo do izboljšanja posameznih mehanskih lastnosti po konservatorskem posegu (v primerjavi z izhodno vrednostjo). V nekaterih primerih opazimo celo najugodnejše vrednosti po beljenju s $KMnO_4$.

Opisanih odstopanj rezultati v tej nalogi ne pojasnjujejo.

Vrednosti, dobljene po merjenju vzorcev **ročne izdelave** (stari in novi papirji), se ujemajo s pričakovanimi. Pri teh vzorcih opazimo po konservatorski obdelavi poslabšanje mehanskih lastnosti (v primerjavi z izhodno vrednostjo). Najbolj izrazito poslabšanje opazimo po beljenju s $KMnO_4$.

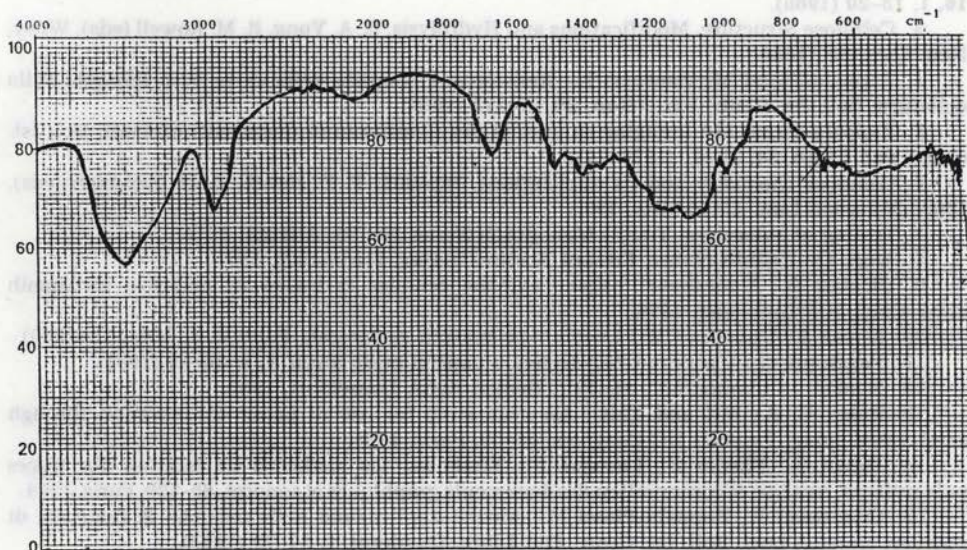
B - Po premazovanju vzorcev papirja z različnimi raztopinami celuloznih etrov ni opaziti razlik pri osnovnih, fizikalno-kemičnih in optičnih lastnostih. Prihaja pa do izrazitega izboljšanja mehanskih lastnosti in do sprememb na površini papirnega nosilca. Spremembe merjenih lastnosti papirja po premazovanju niso odvisne od kakovosti uporabljenega papirja, temveč od kakovosti uporabljenega premaznega sredstva.

IR SPEKTER 1 - VZOREC - MC 40 HENKEL

IR SPEKTER 2-VZOREC - MC 400 HENKEL

IR SPEKTER 3 - VZOREC - GLUTIN

Iz primerjave rezultatov sem ugotovila, da so najboljši rezultati doseženi pri uporabi nizkopolimerne metil celuloze - MC 40 (4% raztopine), nekoliko nižje vrednosti so dosežene po uporabi viskopolimernega tipa metil celuloze - glutin (1% raztopine).

S premazovanjem z raztopino klucela (hidroksipropil celuloza - 2 % raztopina) ter zmesjo glutina in sorbitola (1 % glutina + 10 % sorbitola) postanejo vrednosti bistveno nižje, vendar še vedno višje kot po beljenju s KMnO_4 , ki je izhodiščno stanje pri premazanih vzorcih.

Z utrjevanjem pisne podlage po konserviranju z ustreznim tipom in ustrezno koncentracijo celulozne etra lahko nadomestimo ali izboljšamo predvsem mehanske lastnosti.

4. Zaključek

Za natančnejšo predstavo, kaj se dogaja z gradivom na industrijsko izdelanem papirju med konserviranjem in restavriranjem oziroma po teh posegih, bo potrebno obdelati še dodatne vzorce papirja v povezavi z ustreznimi premaznimi sredstvi in pri tem upoštevati tudi proces naravnega staranja snovi.

LITERATURA

1. Stuhke R. A.: The Development of Permanent Paper, Preservation of Paper and Textiles of Historic and Artistic Value, Advances in Chemistry series 164; 24-26, Amer. Chem. Soc. Washington D. C., 1977.
2. Černič-Letnar M.: Možnosti izdelave lesovinskih papirjev v nevtralnem področju, Papir, **16**, 1, 13-20 (1988).
3. Cellulose Structure, Modifications and Hydrolysis, R. A. Yung, R. M. Rowell (eds), Wiley, New York etc., 1986.
4. Zappala-Plossi M., Santucci L.: Resistenza e stabilita della carta VIII. Indagini sulla collatura. Boll. Ist. Centr. Pat. Libro. **28**, 97-117 (1969).
5. Zappala-Plossi M.: Indagine su adesivi per il restauro di documenti cartacei. Boll. Ist. Centr. Pat. Libro, **34**, 35-51 (1976-77).
6. Cellulose chemistry and its applications, 363-383, T. P. Nevell, S. H. Zeronian (eds), Ellis Horwood Lim., Chichester, 1985.
7. Testing of Adhesives, TAPPI Monograph Series No. 35, Atlanta, 1974.
8. Wurz O.: Celluloseäther, Eduard Roether Verlag, Darmstadt, 1961.
9. Ulčakar B.: Uporabnost beljene sulfitne celuloze iz bukve za pripravo celuloznih etrov-CMC, ICP Ljubljana, 1976.
10. Novak J.: Uporaba CMC Lucela v premaznih mešanica, Papir **8**, 3, 164-171 (1980).
11. Pepelnjak G.: Uporaba CMC Lucela v papirni masi, Papir **9**, 1, 44-49 (1981).
12. Henkel - Culminal/MC, MHPC/, Henkel KgaA Düsseldorf, 1980.
13. Baker C. A., MC and CMC: An evaluation for use in paper conservation through accelerated aging, Preprint IIC Congress, 55-59, Paris, 1984.
14. Talbot R., Flieder F., Laroque C.: Etude sur les methodes de fixation des traces pulverulents, Analyse et conservation des documents graphiques et sonores, 65-120, Paris, 1984.
15. Crisostomi P., Zappala-Plossi M.: Alcune applicazioni nelle tecniche di restauro, di polimeri sintetici puri, Boll. Ist. Centr. Pat. Libro, Quaderni, **1**, 57-75 (1983).

MOŽNOST UPORABE TRDNIH PENASTIH SMOL ZA UTRJEVANJE TABELNIH SLIK

Franc Curk, ALU Ljubljana

POVZETEK

Avtor v članku opisuje dosedanje postopke utrjevanja hrbta lesenih tabelnih slik in jih primerja z novim postopkom, ki ga je razvil na podlagi spoznanj. V članku je podrobno opisan in obrazložen postopek priprave nosilca iz trde penaste smole in njegove pritrditve na hrbet tabelne slike kakor tudi nov način prezentacije močno ukrivljenih tabelnih slik.

THE POSSIBILITY OF USE OF RIGID FOAMS FOR REINFORCING OVERPAINTED WOODEN PANELS

In the article the author gives overlook on ruling methods of reinforcing overpainted wooden panel and compare them with new method, which is a result of collected knowledge. In the article is a detailed description of preparingt fundament of rigid foams and its sticking on the back wooden panel and also the description of a new way of presentation of curwed wooden panel.

Rešitev problema utrditve počenih ali celo razpolovljenih tabelnih slik, še zlasti če plošče niso bile izrezane iz pravilno izbranih, to je središčnih desk, ni tako enostavno, kot se morda zdi na prvi pogled.

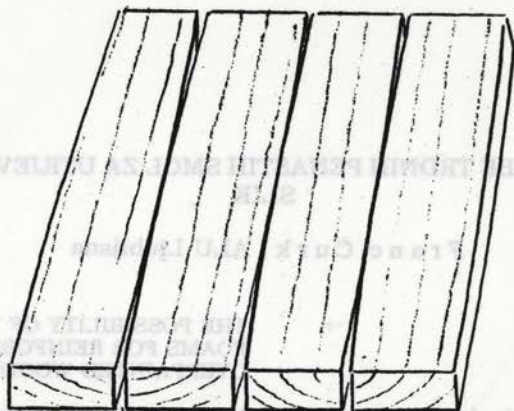
Lastnost lesa, da trajno odraža spremembe relativne vlage v svoji okolici in iz tega izhajajoče dimenzijske spremembe postavljajo pred konservatorja povsem določene zahteve. Vsakršno utrjevanje hrbta lesenega temeljnika, tako imenovana parketaža, mora omogočati lesu določeno prostorsko gibljivost. Velikost dimenzijskih sprememb zaradi spreminjanja relativne vlažnosti okolja obsega nekaj procentov. Načini delovanja lesene table so prikazani na skici 16.

Ker les ni homogena snov, se dimenzijske spremembe odražajo na različne načine, kakor prikazujeta skici 17 in 18.

Skica 16. Volumenske dimenzijske spremembe (spremembe vzdolž vlaken so zanemarljive in zato niso prikazane) ----- prvotno stanje, - - - novo stanje

Fig. 16 - Volume dimension changes (changes along the fibres are negligible and therefore not shown here)

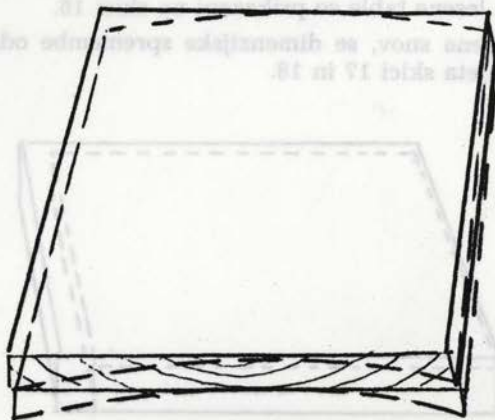
Skica 17. Posledica dimenzijskih sprememb na sestavljeni leseni tabli zaradi neenakomernega izsuševanja tekom časa
Fig. 17 – Consequences of dimension changes on a combined panel board due to irregular drying through time

Posledice deformacij, ki so prikazane na skici 2, so že v preteklosti preprečevali z oblikovanjem reže med sosednjima kosoma plošče v obliki mandule (glej skico 19).

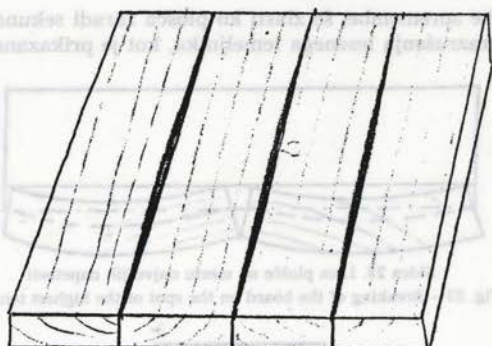
Posledice deformacij, ki jih prikazuje skica 3, pa so skušali ublažiti s tako imenovanimi utornimi rebri (letvami). Izdelana so praviloma iz trdega lesa, ki so tri do štirikrat debelejša od lesene plošče. Utor, ki sme segati manj kot do polovice debeline plošče, mora omogočati drsenje utornega rebra (glej skico 20).

Sistem deluje, dokler se tabla ne prične kriviti. Gibljivost utornega rebra ostaja v tem primeru le še teoretska predpostavka, kajti v praksi je povsem drugače. Krivljenje table ima za posledico naleganje in končno zagozdenje rebra v določenih predelih utora (glej skico 21), česar ne ublaži niti mazanje utora in letve z voskom ali milom.

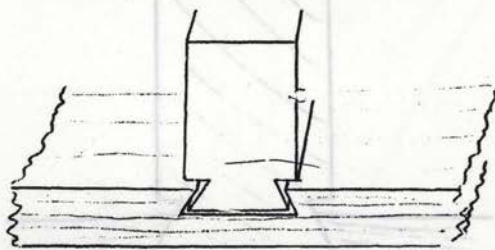
K zagozdenju veliko pripomorejo tudi dimenzijske spremembe utora. Mehkejši les table deluje izrazito močnejše, kakor les trde letve, zaradi česar utor sčasoma rebro dobesedno uklene (glej skico 22).

Skica 18. Sprememba oblike plošče kot posledica nehomogene zgradbe lesa, ----- prvotno stanje, - - - novo stanje
Fig. 18 – Changes of the shape of the board as a consequence of the non-homogeneous structure of the wood

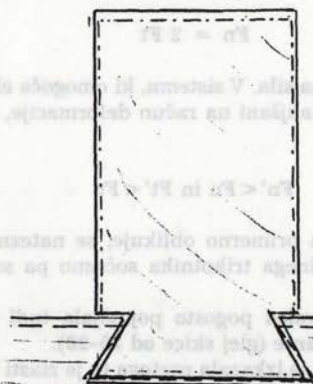
Skica 19. Oblika delov plošče pred lepljenjem
 Fig. 19 – Shape of parts of the panel before gluing

Skica 20. Oblika rebra, ki sega preko vse širine table
 Fig. 20 – Shape of the rib extending across the entire width of the panel

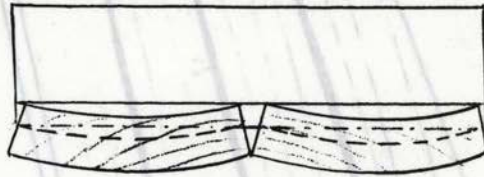

Skica 21. Cone naleganja utorne letve v utoru kot posledica krivljenja table (označene s temno barvo)
 Fig. 21 – Zones of the subsiding of the groove small board in the groove as a consequence of the bending of the board (marked with dark colour)

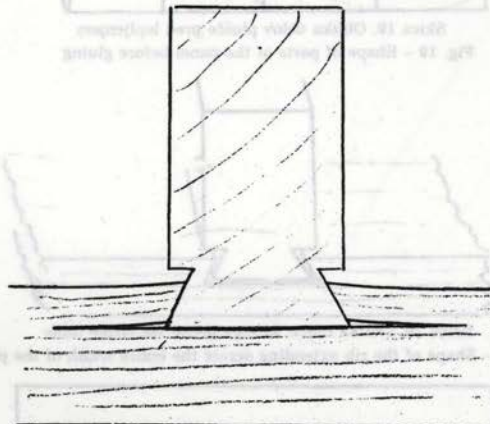

Skica 22. Prikaz dogajanja v utoru, ---- prvotno stanje, --- novo stanje
 Fig. 22 – Presentation of the occurrence in the groove

Izrazite dimenzijske spremembe, še zlasti ko plošča zaradi sekundarnih interakcij oslabi, običajno privedejo do razrušenja lesenega temeljnika, kot je prikazano na skicah 23 in 24.

Skica 23. Lom plošče na mestu največjih napetosti
Fig. 23 – Breaking of the board on the spot of the highest tensions

Skica 24. Lom roba utora v najbolj obremenjenih predelih
Fig. 24 – Breaking of the edge of the groove in the most charged spots.

V utrjenem sistemu nastajajo zaradi deformacij velike natezne in tlačne sile.

V togem sistemu so v opornih točkah sile sorazmerno zelo velike in omejene na ozko področje ter velja približno odnos:

$$F_n = 2 F_t$$

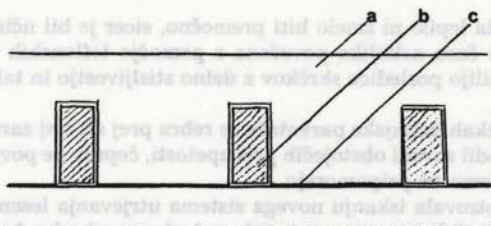
pri čemer sta F_n natezna in F_t tlačna sila. V sistemu, ki omogoča elastično deformacijo vezivne plasti sta sili F_n in F_t ustrezno zmanjšani na račun deformacije, sočasno pa sta porazdeljeni po vsej dolžini vezivnega traku.

$$F_n' < F_n \text{ in } F_t' < F_t$$

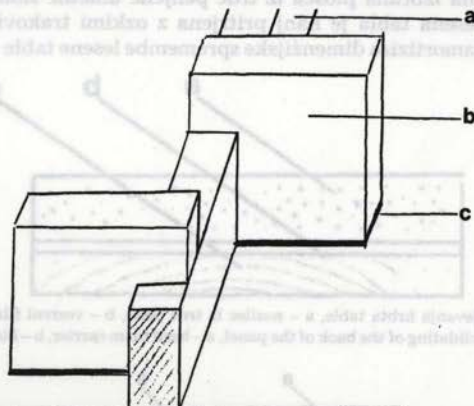
Če se planparalelno ploščo nosilca primerno oblikuje, se natezne in tlačne sile še dodatno zmanjšajo po principu razbremenilnega trikotnika sočasno pa se s tem izogne eventualnim deformacijam penjenega nosilca.

Poleg utornih reber se je v praksi pogosto pojavljala tudi tako imenovana »dunajska parketaža« in njene izboljšane variante (glej skice od 25-28).

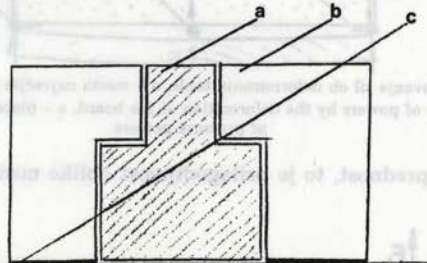
Klasična dunajska parketaža se je izkazala pretoga in je zlasti pri večjih tablah povzročala lome v vzdolžni smeri. Zato so vodila poenostavili in v naslednji etapi tudi zmanjšali. Prednost tega je bila v tem, da je v primeru prevelikih napetosti, lepilo popustilo in ni prišlo do loma

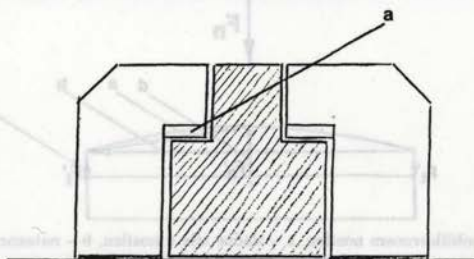
Skica 25. Način izvedbe klasične dunajske parketaže, a – gibljivo rebro, b – vodilno rebro, c – lepilo
 Fig. 25 – The manner in which the classical Viennese parquetry is done, a – mobile rib, b – guidance of the rib, c – glue

Skica 26. Novejša, manj toga varianta izvedbe parketaže, a – profilirano rebro, b – vodilo rebra, c – lepilo
 Fig. 26 – Newer, less stiff variant of the parquetry, a – profiled rib, b – smaller guidance of the rib, c – glue

Skica 27. Varianta izvedbe s skice 11, a – profilirano rebro, b – manjše vodilo rebra, c – lepilo
 Fig. 27 – Variant from Sketch 11

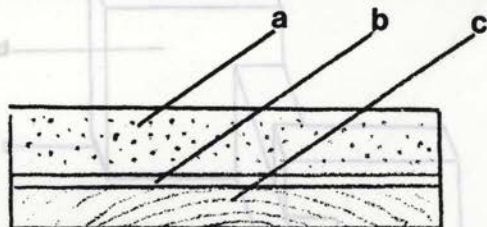
Skica 28. Izvedba parketaže s teflonom podloženimi vodili reber, a – teflonski vložek
 Fig. 28 – Type of parquetry with tephflone-lined rib guidances, a – tephflone inserted piece

plošče. Pogoj je bil le, da lepilo ni smelo biti premočno, sicer je bil učinek izničen. Gibljivost reber je bila v zadnjem času nekoliko povečana s pomočjo teflonskih vložkov, ki bolj kot z zmanjšanim trenjem omilijo posledice skrčkov z delno stisljivostjo in tako blažijo tlačne sile v regiji stika.

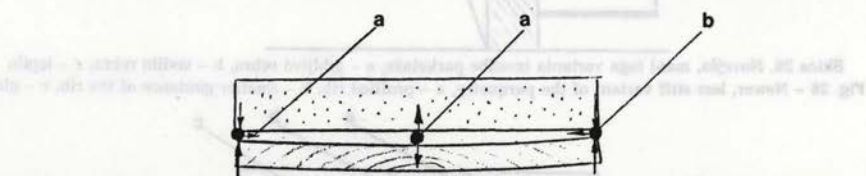
V vseh opisanih oblikah dunajske parketaže se rebra prej ali slej zaradi deformacije plošče zagozdijo. Odpadanje vodil zaradi obstoječih prenapetosti, čeprav ne povzročajo direktno loma, pa k trajni rešitvi problema ne pripomorejo.

Vsa ta dejstva so botrovala iskanju novega sistema utrjevanja lesenih tabel, ki ne bi imel slabosti že znanih rešitev. Odgovor se ponuja tako rekoč sam od sebe. Leseno tablo je potrebno elastično pritrditi na nov tog nosilec, ki bi bil sočasno lahek in dimenzijsko stabilen.

Kot nov nosilec je bila izbrana plošča iz trde penjene umetne smole, ki odgovarja zgoraj omenjenim kriterijem. Lesena tabla je nanj pritrjena z ozkimi trakovi elastičnega vezivnega filma dovolj debelega, da amortizira dimenzijske spremembe lesene table (glej skici 29 in 30).

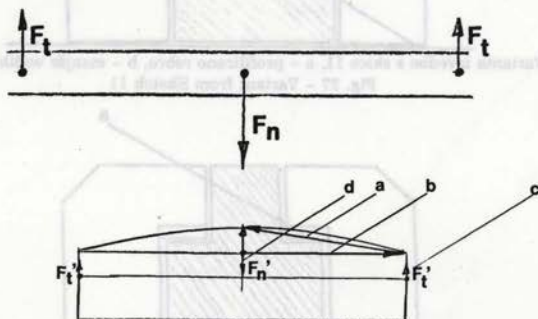

Skica 29. Sistem utrjevanja hrba table, a – nosilec iz trde pene, b – vezivni film, c – lesena tabla
Fig. 29 – The system of consolidating the back of the panel, a – hard foam carrier, b – binding film, c – panel board

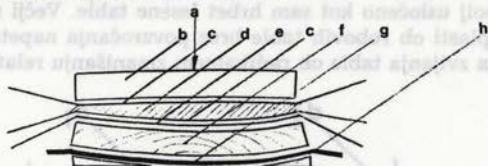
Skica 30. Smeri in cone delovanja sil ob deformiranju table, a – mesta največjih napetosti, b – mesta tlačnih sil
Fig. 30 – Directions and zones of powers by the deformation of the board, a – places of the highest tensions, b – places of pressure powers

Sistem ima še eno prednost, to je prilagodljivost oblike nosilca krivini lesene table (glej skico 31).

Skica 31. Porazdelitev sil v preoblikovanem nosilcu, a – tlačne sile v nosilcu, b – natezne sile v nosilcu, c – tlačne sile v vezivu, d – natezne sile v vezivu
Fig. 31 – Distribution of powers in the transformed carrier, a – pressure powers in the carrier, b – stretching powers in the carrier, c – pressure powers in the binding, d – stretching powers in the binding

Obtežitev, ki je potrebna zaradi napenjanja trde pene tekom polikondenzacije, je mogoče tudi zaobiti z vezanjem kalupa, kot prikazuje skica 32.

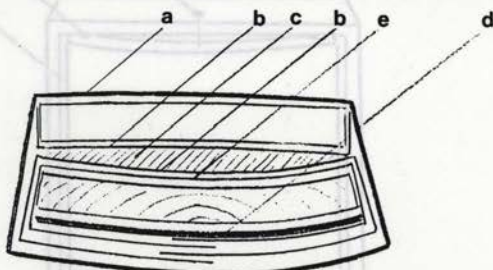

Skica 32. Princip vlivanja penjenega nosilca, a – obtežitev, b – ustrezno oblikovan kalup, c – trpežen polkarton, d – vbrizgan prepolimer, e – zaščitna folija, f – lesena tabla, g – filc ali plast gume, h – vzdolžne zagozde preprečujejo lom table

Fig. 32 – Principle of the infusion of the foam carrier, a – charging, b – suitably shaped mold, c – durable half-cardboard, d – injected prepolymer, e – protective foil, f – panel board, g – felt or a layer of rubber, h – longitudinal wedges prevent the breaking of the board

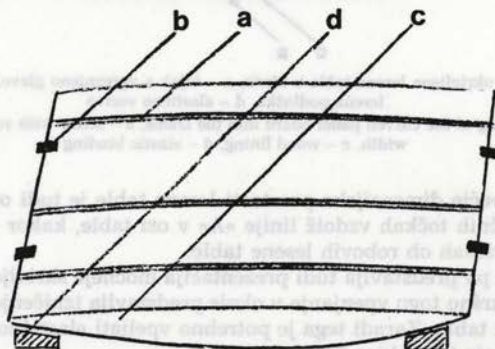
Tako dobljen nosilec je površinsko obojestransko zaščiten s plastjo močnega in odpornega polkartona (zadostuje že 200 gramski shoeleshamer), obrezane robove nosilca pa je potrebno le še oblepiti s papirnim lepilnim trakom.

Kot vezivo je bil v našem primeru izbran silikonski kavčuk, ki ima dovolj veliko lepilnost, elastičnost in natezno trdnost. Na nosilec je nanešen v približno pet milimetrov širokih pasovih v razmikih ne večjih od dvajset centimetrov pravokotno na smer rasti lesa. Debelino od tri do pet milimetrov se da lepo regulirati s pomočjo zagozd, ki jih je moč kasneje odstraniti (glej skico 33).

Skica 33. Skica izvedbe nosilca s pomočjo zvezanega kalupa, a – vrstica, b – trpežen polkarton, c – vbrizgan prepolimer, d – plast filca, e – zaščitna folija

Fig. 33 – Sketch of the making of the carrier by means of the bound mold, a – string, b – durable half-cardboard, c – injected prepolymer, d – layer of felt, e – protective foil

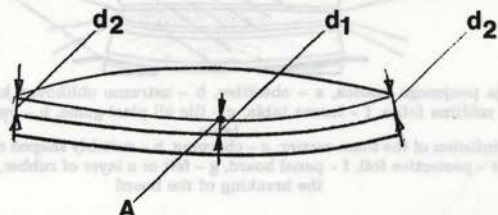

Skica 34. Način priprave za pritrditev lesene table na pripravljen nosilec, a – pas veziva, b – zagozde, c – penjen nosilec, d – podložne letvice

Fig. 34 – Manner of preparation for the fastening of the panel board to the prepared carrier, a – layer of binding, b – wedges, c – foam carrier, d – lining small boards

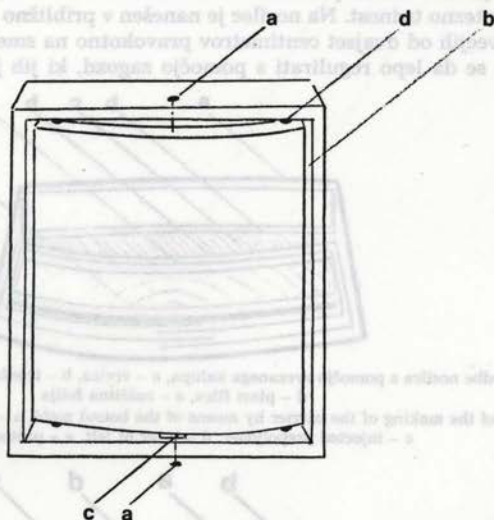
Leseno tablo je treba le položiti na tako pripravljen nosilec in počakati, da se vezivo utrdi.

S primernim podlaganjem zagozd pri pripravi kalupa je tudi moč zagotoviti, da je lice nosilca nekoliko bolj usločeno kot sam hrbet lesene table. Večji razmik ob robovih omogoča stiskanje vezivne plasti ob robovih table brez povzročanja napetosti v njej vzdolž linije »A« zaradi morebitnega zvijanja table ob radikalnem zmanjšanju relativne vlage okolja (glej skico 34).

Skica 35. Prikaz razlik v debelini vezivnega filma, a – lice nosilca, b – ukrivljena tabla, d1 – debelina veziva v osi, d2 – debelina veziva ob robu d1 d2

Fig. 35 – Presentation of differences in the with of the binding film, a – face of the carrier, b – curved board, d1 – width of the binding in the axis, d2 – width of the binding on the edge, d1 < d2

Skica 36. Način pritrditve ukrivljene lesene table v okvir, a – vijak z vgreznjeno glavo, b – reža primerne širine, c – lesena podložka, d – elastično vezivo

Fig. 36 – Manner of fastening of the curved panel board into the frame, a – screw with sunken head, b – rift of suitable width, c – wood lining, d – elastic binding

Z omogočanjem večje dimenzijske prostosti lesene table je tudi občutno zmanjšanje tako nateznih sil F_n v stičnih točkah vzdolž linije »A« v osi table, kakor tudi zmanjšanje tlačnih sil F_t na stičnih površinah ob robovih lesene table.

Dodaten problem pa predstavlja tudi prezentacija močnejše skrivljenih lesenih tabel, če jih želimo uokviriti. Vsakršno togo vpenjanje v okvir predstavlja izničenje vseh do sedaj opisanih prizadevanj in ogroža tablo. Zaradi tega je potrebno vpeljati elastično vpenjanje tabelne slike v primerno globok okvir (glej skico 35).

Točke, v katerih je s pomočjo tamponov elastičnega veziva tabla pritrjena na okvir onemogočajo sukanje le-te okrog točk pritrditve, sočasno pa dovoljujejo dihanje lesene table v vseh smereh.

PREDLOG IZRABE PTUJSKIH GRAJSKIH STAVB V MUZEJSKE NAMENE

Marjeta Ciglenečki; PM Ptuj

THE PROPOSAL FOR THE USE OF THE PTUJ CASTLE BUILDINGS FOR MUSEUM PURPOSES

POVZETEK

Leta 1945 so ptujski grad zapustili zadnji lastniki Herbersteini. Čez leto dni je bila v gradu odprta prva muzejska zbirka. Od takrat naprej se vrstijo razmišljanja, kako v ptujskih grajskih stavbah čim bolj smotrno organizirati muzejsko dejavnost. Zadnjo takšno nalogo, ki jo piše ravnatelj Zavoda za spomeniško varstvo Maribor Janez Mikuž, je v letu 1986 financirala ptujška občinska raziskovalna skupnost.

V letu 1988 pa je v Pokrajinskem muzeju Ptuj nastal še en predlog za izrabo grajskih stavb v muzejske namene. Avtorica je pripravila elaborat s priloženimi načrti (Jaka Marinič) kot dodatno, morda celo alternativno razmišljanje o vprašanih, ki so vsebina Mikuževe naloge. Upoštevala je vse dosedanje načrte o izrabi grajskih stavb, skušala je slediti značaju in sporočilnosti posameznih objektov, ki se zaokrožajo v zaključeno urbano celoto, seznanjena pa je tudi z muzejskim gradivom, ki je glavni usmerjevalec muzejske dejavnosti. Objavljamo skrajšano besedilo elaborata, ki je shranjen v Pokrajinskem muzeju Ptuj.

In 1945, the last owners – the Herbersteins – left the castle of Ptuj. After a year, the first museum collection was open in the castle. Since then, a lot of planning was dedicated to the question of the most appropriate organization of museum activity in these buildings. The last paper of this kind, written by the director of the Maribor Institute for Monument Conservation Janez Mikuž, was in 1986 financed by the municipal Research Community of Ptuj.

In 1988, another such proposal was created in the Pokrajinski muzej (Provincial Museum) of Ptuj. The author prepared an elaboration with enclosed plans (by Jaka Marinič) as an additional, perhaps even alternative reflection of the problems dealt with in Mikuž's paper. She took into consideration all the up-to-now plans for the possible use of the castle buildings, she tried to take into account the character and communicativeness of individual objects which form a complete urban whole, and she also had a good knowledge of the museum material which is the main guidance of museum activity. We present an abridged text of the elaboration which is preserved in the Provincial Museum of Ptuj.

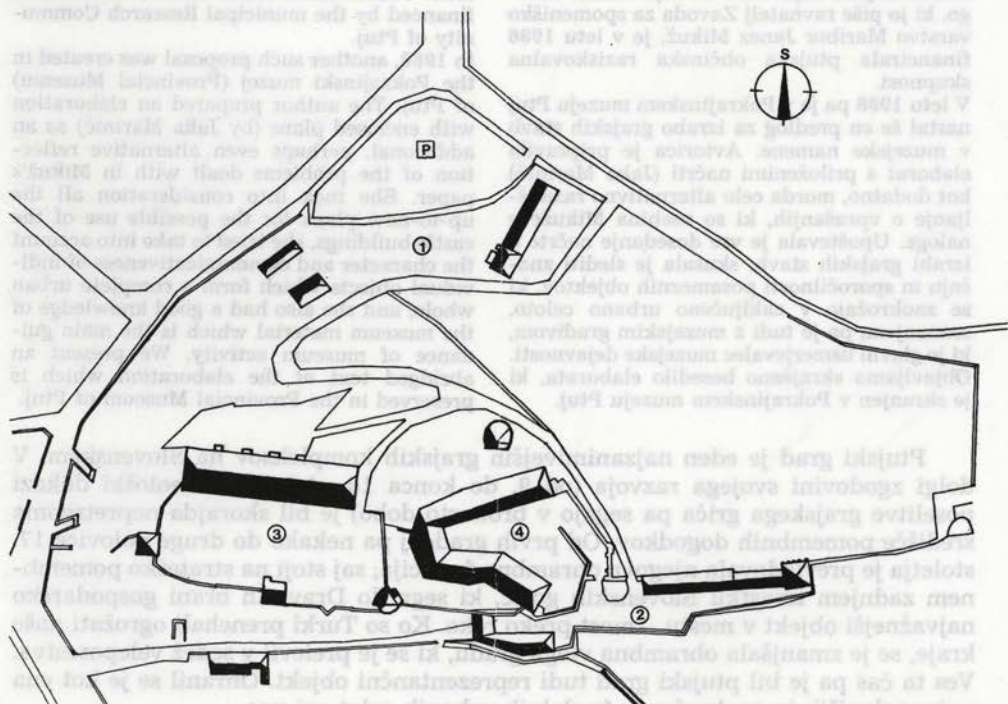
Ptujski grad je eden najzanimivejših grajskih kompleksov na Slovenskem. V dolgi zgodovini svojega razvoja (od 9. do konca 18. stoletja, arheološki dokazi poselitve grajskega griča pa segajo v bronasto dobo) je bil skorajda nepretrgoma središče pomembnih dogodkov. Od prvih gradenj pa nekako do druge polovice 17. stoletja je prevladovala njegova obrambna funkcija, saj stoji na strateško pomembnem zadnjem izrastku Slovenskih goric, ki sega do Drave in brani gospodarsko najvažnejši objekt v mestu – most preko reke. Ko so Turki prenehali ogrožati naše kraje, se je zmanjšala obrambna vloga gradu, ki se je prelevil v sedež veleposestva. Ves ta čas pa je bil ptujski grad tudi reprezentančni objekt. Ohranil se je kot ena najpopolnejših in zaokroženih fevdalnih urbanih celot pri nas.

Leta 1945 so se morali zadnji grajski lastniki Herbersteini izseliti iz stavb nad mestom. V gradu so pustili večino notranje opreme, ki je bila za razliko od oprave v drugih slovenskih gradovih razmeroma dobro shranjena. Prvega maja 1946 je bilo

prvo nadstropje palacija že odprto za javnost. Obiskovalci so si vsebino grajskih soban ogledovali kot prikaz fevdalne stanovanjske kulture. S tem je bila določena nova funkcija gradu.

Mestni Ferkov muzej je uradno prevzel grad v upravljanje šele februarja 1949. Takratni upravnik muzeja dr. Franjo Baš si je prizadeval, da bi v muzejsko last pridobil prav vse stavbe na grajskem hribu. Po vojni sta namreč poslopja na severnem grajskem pobočju dobila še Vinarska zadruga in Ministrstvo za kmetijstvo, več objektov pa je bilo namenjenih za stanovanja. Baš se je dobro zavedal pomembnosti vsakega posameznega objekta na grajskem hribu. Vedel je, da vsi skupaj sestavljajo nedeljivo celoto ne glede na večjo ali manjšo stopnjo spomeniških vrednot na posameznih objektih.

Žal dr. Bašu ni uspelo uresničiti dobro utemeljenih zahtev, ki so pri takratnem OLO naletele na gluha ušesa. V splošnem pa takratna Baševa gledanja na grajski kompleks ocenjujemo kot prvi program izrabe grajskih stavb v muzejske namene. Baš jih res ni izpisal v strnjem tekstu, raztresena so po mnogih dopisih, prošnjah, zahtevkih, poročilih in zapisnikih, vendar so vedno predstavljala jasno začrtano izhodišče za ves nadaljnji razvoj muzejskega programa na grajskem hribu. Baševi nasledniki in mnogi strokovnjaki, ki so kot zunanji sodelavci na različne načine krojili in uresničevali muzejsko politiko, so bolj ali manj uspešno sledili Baševim načelom.

Sl. 37. Ptujski grajski kompleks (po načrtu iz l. 1909 Jaka Marinčič) 1 grajsko pobočje s pristavo 2 j. topovska ploščad 3 z grajska ploščad »turnirski prostor« 4 osrednje dvorišče

Fig. 37 – The castle of Ptuj complex (after the 1909 plan, by Jaka Marinčič) 1 n. castle slope with farm building, 2 s. cannon platform, 3 w. castle platform »tournament space«, 4 central court

Prvi temeljitejši in podrobnejši predlog izrabe grajskih stavb je nastal leta 1963. Takrat je Zavod za varstvo spomenikov SRS imenoval komisijo za ureditev gradu, v katero so bili poleg strokovnih delavcev muzeja imenovani: Jože Curk, Ivan Komelj, Nace Šumi in Sergej Vrišer. Komisija je naročila izris vseh grajskih stavb, kar so opravili študentje arhitekture. Leta 1963 je bilo odločeno, da se žitnica nameni za etnološke zbirke. Komisija se je zavzela za izboljšanje komunalnega sistema in dala vrsto podrobnih spomeniškovarstvenih navodil za manjše posege. Kot nekakšno dopolnilo k načrtovanjem komisije za ureditev gradu je leta 1969 ing. Ogorelc izdelal še načrt zasaditve grajskega hriba, ki pa ni bil v celoti realiziran.

Naslednji podrobneje zabeleženi predlog izrabe grajskih stavb vsebuje muzejski srednjeročni plan za leta 1972–75. Takratni ravnatelj Jože Curk se je v osnovi držal izhodišč iz leta 1963. Dodal je nekaj novih predlogov v zvezi s posameznimi fondi eksponatov, ki pa niso zaživel v obliki zbirk. Glavna značilnost Curkovih namenov je bila v tem, da je vsako poseganje v stavbno tkivo povezal z umetnostnozgodovinskim raziskovanjem gradu. Ravno to obdobje je prineslo pomembna nova spoznanja o ptujskem gradu.

Tudi v zadnjem obdobju so ureditvena dela na gradu povezana z raziskovanjem njegove stavbne zgodovine. Leta 1986 je pri občinski raziskovalni skupnosti stekla še raziskovalna naloga, ki naj bi dorekla izrabo vseh muzejskih stavb. Nalogo so zaupali Janezu Mikužu, ravnatelju Zavoda za spomeniško varstvo Maribor. Elaborat, ki ga povzemamo v skrajšani obliki, je najprej nastal kot skica povsem zasebnih avtoričinih razmišljanj o teh vprašanjih. Dodelan je bil na predlog muzejskega ravnatelja. Služi naj kot dodatno, morda v določenih pogledih tudi alternativno razmišljanje o problemih, ki so vsebina Mikuževe raziskovalne naloge. Osebnostno namreč menim, da se dobre rešitve navadno rodijo ob primerjavi različnih mnenj in da morajo pri tovrstnih predlogih nujno sodelovati muzejski kustosi. Ti edini zares dovolj dobro poznajo zahteve, ki jih pred načrtovalce postavlja muzejski material, glavni imperativ celotne muzejske dejavnosti. Elaborat s spremnimi načrti je shranjen v Pokrajinskem muzeju Ptuj.

Predlog se omejuje na grajski kompleks, upošteva pa grobo razdelitev muzejskih opravil na posamezne muzejske objekte:

– dominikanski samostan

je namenjen muzejski upravi in celotnemu procesu dela na arheološkem oddelku. V veljavi je dogovor, da izpraznjena stanovanja v samostanu preidejo v muzejsko last. V samostanu domuje še Zgodovinski arhiv, ki tudi predvideva prostorske širitve. Zaradi pomembnosti in značaja križnega hodnika moramo v tem delu samostana nujno obdržati umetnostnozgodovinsko zbirko kamnite, večinoma stavbne plastike, med katero prevladujejo ostaline minoritske cerkve.

– nekdanji zapor na Prešernovi 37

imajo status zgodovinskega spomenika. Načrti iz sedemdesetih let so v tej stavbi predvidevali zbirko ljudske revolucije prav v navezavi na zgodovinsko vlogo zaporov med leti 1941–45. Že takrat je predlog naletel na različne reakcije. Na začetku osemdesetih let je bila taka namembnost zaporov povsem opuščena, ponovno pa je bila predlagana leta 1986. Vedeti je treba, da ureditev zaporov v razstavne prostore zahetva precej naporov in da je še posebej vprašljiva prezentacija ali morda celo izraba jetniških celic za delovne prostore. Osebnostno se mi zdijo zaporji najprimernejši za delavnice, v katerih poteka bolj hrupno in umazano delo.

– razstavni paviljon Dušana Kvedra

v nekdanjem obrambnem stolpu ob Dravi iz srede 16. stoletja je urejen v muzejsko razstavišče.

Predlog izrabe grajskih stavb upošteva kadrovsko politiko, ki je bila zastavljena v muzeju v zadnjih letih, in seveda muzejski material, razstavljen in deponiran. V elaboratu ni razglabljanj o muzeološki prezentaciji posameznih sklopov materiala. To bi lahko bila téma posebnih razprav, predlog izrabe grajskih stavb pa obravnava značaj muzejskega fonda le v bistvenih potezah, ki narekujejo njegovo povezavo s posameznimi grajskimi objekti.

Ptujski grajski kompleks

Grajski kompleks kot zaokroženo urbano celoto sestavlja več sklopov stavb, različnih po času nastanka, po svojem nekdanjem namenu in značaju. Njegovo središče je palacij na najvišjem kopcu grajskega hriba. Palacij je reprezentančna in dobro varovana stavba, ki je bila vedno središče vsega dogajanja na gradu. Južno od palacija sta konjušnica in upravno poslopje na južni topovski ploščadi, kjer se je od 18. stoletja naprej odločalo o gospodarski moči ptujskega grajskega veleposestva. Na zahodni strani palacija je tako imenovani »turnirski prostor«, v srednjem veku predgradje, nato pa grajski vrt. Ob njegovem severnem robu je v 18. stoletju zrasla mogočna žitnica z vinsko kletjo. Vse te zgradbe varuje obzidje s stolpi. Izven obrambnega obroča pa je v 18. stoletju na severnem grajskem pobočju nastalo več gospodarskih stavb. Največja med njimi je pristava.

Vse naštete stavbe še niso v muzejski lasti. V nekdanji konjušnici na južni topovski ploščadi gospodari gostinsko podjetje, v stavbah na severnem pobočju grajskega hriba, v delu upravne stavbe in v dveh stolpih pa so stanovanja. Muzej bolj ali manj uspešno preganja iz dveh stolpov še dva najemnika – lokalno radijsko postajo in radioamaterje.

Severno grajsko pobočje

je prijetno zeleno območje na mestnem obrobju. Pozidali so ga v 18. stoletju z dvema stanovanjskima objektoma, hlevi (te so leta 1960 podrli) in pristavo. Gospodarska poslopja so oblikovala s treh strani zaprto dvorišče, ki ga danes ni več. Tudi od grajskega ribnika je ostala komaj spoznavna depresija. Severno grajsko pobočje je že dolgo zasajeno s češnjami, ki spomladi skupaj s sveže zeleno travo ustvarjajo naravnost čarobno vzdušje sredi mestne sivine. Na mestu nekdanjih hlevov je bilo pred kratkim urejeno večje parkirišče, da si se zmanjšal avtomobilski promet v starem mestnem jedru, pa tudi dovozi na grajski hrib naj bi se omejili na najnujnejše.

Severno grajsko pobočje je najnovejši del grajskega kompleksa. To so gospodarske pritikline, ki so se lahko izvile iz ožjega grajskega varovalnega obroča takrat, ko je grad prenehal opravljati obrambno funkcijo, prevladala pa je njegova gospodarska dejavnost. Tudi danes so vse te stavbe nekoliko odročne in manj primerne za ožjo muzejsko dejavnost, saj bi bilo zanje težko uveljaviti strog muzejski režim. Zaradi mnogih prezidav so izgubile vrsto spomeniških lastnosti, trenutno pa so v njih stanovanja z nizkim standardom.

Te zgradbe so prvi objekti, s katerimi se srečajo obiskovalci, ki prihajajo na grad po cesti s severne strani. Zaradi lokacije so primerne za tiste dejavnosti, ki so na muzejsko delo vezane bolj ohlapno. Kar sama od sebe se ponuja misel, da bi grajsko restavracijo prenesli iz ožjega grajskega središča (iz nekdanje konjušnice na južni ploščadi) v pristavo, saj je usklajevanje muzejskega in gostinskega hišnega reda v ožjem grajskem jedru prava muka.

K objektom na severnem grajskem pobočju bi lahko prišteli še severni stolp, imenovan tudi zaporni. Srednjeveški obrambni stolp od prezidav v 17. stoletju ni več povezav v grajski obrambni obroč in stoji prosto. Do 20. stoletja ga je z grajsko kletjo povezoval pokrit hodnik, ki pa so ga porušili še pred letom 1909. Trenutno je v pritličju stolpa vodovodna črpalka. V sedemdesetih letih ga je Jože Curk želel usposobiti za ogled, obnoviti nekdanjo povezavo z grajsko kletjo in v stolpu namestiti zbirko mučilnega orodja, kar bi bilo v skladu z njegovo nekdanjo funkcijo. A je takšna namembnost vprašljiva iz dveh razlogov. V muzejskem fondu je silno malo eksponatov, ki bi jih lahko prišteli med mučilno orodje ali vsaj med jetniški inventar, pa še posebej zanimivi niso. Za severni stolp pa je zaradi njegove odročne lege tudi težko zagotoviti ustrezno varnost. Zato se mi zdi smiselno ohranjati historično stavbno tkivo stolpa, v njegovi notranjosti pa obdržati za obratovanje muzeja nujno potrebne komunalne naprave.

Južna topovska ploščad

je bila izravnana v 16. stoletju, ko so mesto in grad utrjevali pred Turki. Ploščad obdaja obzidje z dvema dostopoma, severnim in južnim Karlovim portalom. Pred obema portaloma sta bila obrambna jarka, ki pa so ju zasuli že v prejšnjem stoletju.

V 17. stoletju je na severozahodnem robu ploščadi zrasla konjušnica z vzhodnim stolpom kot zaključkom. Kot njen protipol je v 18. stoletju v jugozahodnem delu nastalo upravno poslopje, ki v nižji legi in nekoliko utišano ponavlja obrise osrednje grajske stavbe. Z južne topovske ploščadi vodi na osrednje grajsko dvorišče Peruzzijev portal, ki je osrednji likovni element v tem delu gradu.

Nekdanja konjušnica je preurejena v restavracijo z letnim vrtom, od koder je lep razgled na staro mesto in okolico. Široko zastavljeno gostinsko dejavnost bi kazalo pregnati z ožjega grajskega območja ter jo premestiti v pristavo ob severno vznožje hriba. Muzejski hišni red ter zahteve gostinstva s specifičnim odpiralnim časom gredo težko skupaj. V dokaj veliki nekdanji konjušnici bi bilo smiselno obdržati le manjšo kavarno in letni vrt, kjer se muzejski obiskovalci radi zadržujejo, obrat pa v celoti podrediti muzejskemu odpiralnemu času. Muzej pa bi v vzhodnem delu stavbe ter v stolpu pridobil nujno potrebne, lahko dostopne ter dobro varovane prostore za restavratorske delavnice, fotografski laboratorij in atelje za oblikovanje.

Staro upravno poslopje je bilo v šestdesetih letih namenjeno za muzejsko upravo. Tako bi se ohranila nekdanja namembnost prostorov, ki so za takšno funkcijo tudi dovolj reprezentančni. Vprašljivo pa je, ali kaže premeščati ravnatelj in administrativno osebje iz nekdanjega dominikanskega samostana, kjer domujejo že od leta 1928. V tem primeru ima tudi tradicija svojo veljavo, vrh vsega pa v grajskih stavbah zmanjkuje prostora za vrsto dejavnosti, saj bi grajske dvorane

radi v čim večjem številu odprli za obiskovalce. Tako se v nekdanjem upravnem poslopju že nekaj let naseljujejo kustosi, ki imajo zbirke in depoje na gradu in bodo verjetno kmalu zasedli celo stavbo.

Zahodna grajska ploščad, imenovana tudi »turnirski prostor«

je dragoceno arheološko najdišče. V srednjem veku je imela vlogo predgradja, verjetno v 18. stoletju pa so jo preuredili v sadovnjak in grajski park. Po drugi vojni so nasade odstranili, ostali sta le stara sekvoja in lipa, na ravnici pa so v tlorisu prezentirani dve antični stavbi in domnevno staroslovansko svetišče, rezultat izkopavanj iz let 1946/47.

»Turnirski prostor« obdaja obzidje z dvema južnima in zahodnim stolpom, ob severnem robu pa se mogočna žitnica v rahlem loku naslanja na pobočje in premošča višinsko razliko med višjim zahodnim platojem in nižjo, umetno izravnano dovozno ravnico. Trenutno je »turnirski prostor« neurejen, saj na žitnici že več let potekajo zahtevna in obsežna obnovitvena dela. Ko bodo končana in se bodo v staro kaščo vselile težko pričakovane etnološke zbirke, bo potrebno tudi zahodni plato urediti v prijetno počivališče za obiskovalce.

Na zahodni grajski ploščadi stoji najstarejši del ptujskega gradu – zahodni stolp, datiran v 9. ali vsaj v 10. stoletje. Od predromanskih časov je bil seveda večkrat prezidan, spreminjala pa se je tudi njegova namembnost. Na začetku 20. stoletja je služil za vrtni stolp, saj je bil lociran na zahodnem robu grajskega parka. Trenutno je v stolpu depo, ki pa se bo izpraznil po ureditvi kašče. Takrat bo mogoče stol ponuditi na ogled, kar si zasluži že zaradi svoje starosti in vloge v razvoju ptujskega grajskega kompleksa. Značaju stolpa bi bila blizu predstavitev stavbne zgodovine gradu oziroma zgodovine grajskega hriba nasploh. Zaenkrat so v zbirkah v bivšem dominikanskem samostanu prikazani le arheološki dokazi o poselitvi grajskega griča. Zgodovina celotne grajske zasnove pa v muzejskih zbirkah še ni našla ustreznega mesta.

Južna stolpa sta urejena v stanovanji, eno je hišniško. Razprostrajenost muzejskih stavb zahteva razvejan varnostni režim, kljub temu pa sem prepričana, da je prisotnost ljudi v podobnih objektih priporočljiva in da hišniška stanovanja niso preživela praksa. Sosednji južni okrogli stolp pa bi lahko služil za sprejemanje gostov, ki bi bili študijsko za dlje časa vezani na ptujski muzej.

Osrednja stavba na »turnirskem prostoru« je stara kašča. Z velikimi dimenzijami odraža gospodarsko moč grajskih lastnikov. Štiri etaže v dvanajstosni stavbi so bile odmerjene za shranjevanje žita, v kleti pa je dozorevalo vino. Že leta 1963 je bilo odločeno, da se stavba v celoti nameni za etnološki oddelek muzeja. Ko je v nekaj letih stavba prešla v muzejsko last, so se začela obnovitvena dela, ki še danes niso končana. Leta 1982 sta ing. arch. Marjan Loboda in etnolog dr. Janez Bogataj izdelala idejni osnutek izrabe grajske žitnice. Načrti so bili javno razgrnjeni, leta 1988 pa je predložil razumevanje istega vprašanja še Janez Mikuž. Lobodov in Bogatajev načrt je še vedno aktualen, z atraktivno zastavljeno vsebino, ki je ustrezno prostorsko razporejena. Njun predlog oživlja žitnico kot povsem samostojno etnološko enoto. Tu bi bilo potrebnih nekaj popravkov, saj se je izkazalo, da nekateri drugi oddelki (predvsem kulturnozgodovinski) ne najdejo dovolj prostora za depoje v osrednji grajski stavbi in bodo nujno potrebovali ustrezne

površine v dovolj veliki kašči. Obratno pa najbrž ne kaže posebej za etnološki oddelek uvajati nekaterih dejavnosti (restavratorske, fotografske, oblikovalske), ki že delujejo ali naj bi delovale za potrebe vseh muzejskih oddelkov.

Osrednje grajsko dvorišče

je zavarovano z dvojnimi obzidjem. Obiskovalci pridejo do njega skozi znameniti Peruzzijev portal po dvigajoči se rampi mimo kazemat. Sredi dvorišča, ki je parkovno urejeno, stoji vodnjak.

Kazemati so bili zgrajeni v 16. stoletju. Locirani so v vzhodnem delu osrednjega grajskega dvorišča, segajo pa tudi na območje južne topovske ploščadi. Kazemati vzbujajo pozornost raziskovalcev, saj se v njih skrivajo ostanki starejših gradenj. Pomembni so tudi kot trdnjavski objekt in mnogi muzejski ravnatelji so jih želeli ponuditi na ogled. Iskali so različne možnosti, kakšno zbirko namestiti v to klimatsko neprijazno okolje. Bilo pa bi dovolj zanimivo kazemate predstaviti obiskovalcem takšne, kot so, brez spremljevalnega programa.

Osrednja grajska stavba je bila vedno deležna največje pozornosti in kar naravno je bilo, da so jo skoraj v celoti zasedle zbirke. Težnja po čim večjem številu razstavnih prostorov v tej stavbi je šla tako daleč, da so se ji morali umakniti depoji in delovni prostori, ki so bili potisnjeni v povsem neustrezne koticke. Tako so svoje prostore v palacijo izgubili deponirani eksponati, kustosi, pa tudi hišniško stanovanje se je premaknilo iz grajskega pritličja na »turnirski prostor«.

Verjetno je prav, da se iz najodličnejše hiše na grajskem hribu umakne čim več stranskih dejavnosti in da se zanje poišče ustrezen prostor drugje. Ni pa prav, da je zaradi želje po čim večjih razstavnih površinah material strpan v neprimerne depoje in da obiskovalcem nismo sposobni zagotoviti najnujnejšega osebnega udobja, muzejskim delavcem pa najbolj osnovnih delovnih pogojev. Zato je treba pri snovanju programa za palacijo:

- najti prostor za sodobne sanitarije za obiskovalce in zaposlene
- zagotoviti ustrezne delovne prostore za tehnično osebje, ki skrbi za zbirke
- zagotoviti ustrezne depoje za muzealije, zaradi česar se galerija v drugem nadstropju ne sme več širiti
- urediti zgleden prostor za sprejem obiskovalcev
- zagotoviti ogrevanje, varovalni režim in primerno razsvetljavo v vseh prostorih.

Šele ob izpolnitvi vseh teh pogojev bo mogoče izboljšati tudi nivo zbirk.

V pritličju osrednje grajske stavbe so: zbirka glasbil, predstavitev dornavskih pritlikavcev, (samo začasno) zbirka mask s Ptujškega polja, zbirka ljudske revolucije in dva prostora za občasne razstave. V 1. nadstropju je prikaz fevdalne stanovanjske kulture in v 2. nadstropju galerija. Pustne maske se bodo umaknile iz palacija takoj, ko bo žitnica urejena za sprejem zbirk. Druge zbirke so se srečno ujele z značajem stavbe, če pri tem upoštevamo dvoje dejstev. Stara želja ptujskih muzealcev je, da bi sodobne likovne umetnine našle prostor nekje v mestu. V zadnjem času se zdijo precej realna razmišljanja o takšni galeriji v starem rotovžu. Tako bi bila galerija na gradu bolj »grajska«, saj bi bili najmanjši eksponati stari najmanj sto let. Veliko je bilo razmišljanja o tem, da zbirka ljudske revolucije ne sodi v fevdalni objekt. Še pred kratkim so se takšna razmišljanja končala z mnenjem, da je za to zbirko treba najti drugo stavbo (nazadnje so bili za to

predvideni stari zapori) ali pa zastaviti celo novogradnjo. Ker pa se v proučevanju polpretekle zgodovine vse hitreje uveljavljajo novi pogoji in razmere, je verjetno smiselno razmišljati o preoblikovanju te zbirke v splošno zgodovinsko zbirko, ki bi razširila časovne okvire svojega prikaza. Tako bi postopoma dobili zbirko, ki bi bila vsebinsko blizu tolikokrat zaželeni, pa nikoli resno zastavljeni mestni zbirki.

Največje težave osrednje grajske stavbe pa se tičejo standarda, ki ga nudimo zaposlenim in obiskovalcem. Sanitarije je potrebno urediti v zadostnem številu in na dovolj veliki površini, pa čeprav bi morali v ta namen žrtvovati katerega od likovno kvalitetnih prostorov (na primer tistega pod grajsko kapelo, ki je zaenkrat namenjen občasnim razstavam). Lažje je poiskati delovne prostore za tehnično osebje. Skozi tri etaže so na stiku med romanskim in gotskim delom stavbe nepravilno trikotno oblikovani prostori. Ni jih težko ločiti od ohoda po zbirkah, pa tudi vodovodna in električna napeljava sta dosegljiva. Prav tako najbrž ni vprašljiva namembnost stebriščne dvorane v pritličju jugovzhodnega trakta z ohranjeno južno romansko steno. Ta odlična dvorana bo lahko zares dostojna sprejemnica za obiskovalce. Vanjo je mogoče namestiti vse tiste dejavnosti, ki so jih obiskovalci deležni v prostranih sprejemnih avlah velikih muzejev (poleg prodaje vstopnic, muzejskih publikacij in spomenikov ter počivališča za obiskovalce še prostor za manjše prezentacije v smislu »ekspozitna meseca« ali »vabila na ogled zbirke«). Zaradi izoblikovanosti dvorane, ki se na zahodni četrtini dvigne za nivo štirih stopnic, se da prostor uporabiti tudi za prireditve in sprejeme.

Sklep

Osnovno izhodišče pri oblikovanju muzejskega programa v stavbah na ptuj-skem grajskem hribu mora biti tista težnja, ki si jo je zastavil za cilj prvi povojni upravnik muzeja dr. Franjo Baš. V muzejsko upravo je potrebno pridobiti prav vse stavbe, ki so do leta 1945 sodile v okvir grajskega kompleksa. Šele takrat bo mogoče v organizacijo muzejskih dejavnosti na grajskem hribu uvesti tisto logiko, ki je več stoletij narekovala ritem grajskega življenja. Središče vsega dogajanja je bilo na osrednjem in najvišjem kopcu grajskega hriba, v najbolj reprezentančnih in najbolj varovanih stavbah. Od tu navzdol in navzven se je rahljala strogost varovalnega režima. Prav tako je veljalo načelo: bolj ko je zgradba oddaljena od osrednjega palacija, manj imenitna je bila njena vsebina. Enakim načelom naj bi sledila tudi razporeditev muzejske dejavnosti v ptujskih grajskih stavbah. Zbirke in depoji morajo biti skoncentrirani v osrednji, najprivlačnejši in najbolj zaščiteni stavbi, oziroma se od nje ne bi smeli bistveno oddaljevati (kašča in zahodni stolp na »turnirskem prostoru«). Spremne dejavnosti (vsakršna obdelava gradiva, muzeju prilagojeno gostinstvo) je mogoče organizirati na južni topovski ploščadi, že izven najstrožjega osrednjega območja. Severno pobočje grajskega hriba z najbolj dislociranimi objekti, zgrajenimi v 18. stoletju, ko je grad že prenehel biti utrdba, pa je lahko namenjeno tistim dejavnostim, ki so nujne ob vsakem večjem muzeju, a jih ni mogoče uokviriti v strog muzejski red (gostinstvo, stanovanja).

Verjetno se zdi ponujeni program v mnogih točkah težko uresničljiv. Že gradbena sanacija muzejskih stavb je v naših razmerah videti kot nikoli dosegljiva vrednota, verjetno pa bo še težje spraviti v muzejsko upravo vse stavbe na grajskem hribu. Vendar se ne bi smeli odreči vodilni misli celotne programske zasnove, da ptujске grajske stavbe predstavljajo nedeljivo celoto. Vsakršne večje spremembe,

ki izkrivljajo to osnovno težnjo, so lahko odraz trenutnih razmer, hkrati pa rušijo koncept grajske zasnove, ki se je izoblikoval v stoletjih. Muzejska dejavnost ima sicer svoje zahteve in ni mogoče postaviti preprostega enačaja med življenjem fevdalcev v preteklosti in med sodobnim muzejskim programom. V primeru ptujskega muzeja pa ne bi smeli pozabiti, da imamo ptujski muzealci dve dolžnosti. Obiskovalcem ne predstavljamo samo zbirke in razstav v grajskih sobanah, pač pa tudi zgodovinsko in likovno zanimiv grajski kompleks. Čim bliže bo današnja namembnost posameznih stavb nekdanji izrabi, tem kvalitetnejši bo prikaz ptujskega gradu kot edinstvene urbane celote, pa tudi grajske zbirke bodo le v sožitju in ubranosti s sporočilnostjo grajskih stavb živele kot svojevrstne in unikatne predstavitve muzejskega gradiva.

VIRI IN LITERATURA

Stari muzejski arhiv za leta 1945–1975, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ptuj, iz celotnega fonda pa zlasti:

- dr. F. Baš: pismo Poverjeništvu za prosveto in kulturo OLO Ptuj, 28. septembra 1948,
- zapisnik Konferenca muzejev Mariborske oblasti v ptujskem muzeju, 18. marca 1950,
- srednjeročni plan muzeja 1972–1975.

Stari muzejski arhiv za čas od leta 1945 dalje, ki ga hrani Pokrajinski muzej Ptuj, iz celotnega fonda pa zlasti:

- zapisniki sestankov Komisije za ureditev gradu (več zapisnikov iz let 1963 in 1964),
- tloris 1. grajskega nadstropja iz leta 1822, hrani Pokrajinski muzej Ptuj,
- načrt izgradnje cisterne v kazematih in vodne oskrbe za celoten grajski kompleks iz leta 1909, hrani Pokrajinski muzej Ptuj,
- konservatorska poročila, objavljena v vseh številkah Varstva spomenikov,
- Jože Curk: Poročilo o kulturnozgodovinskem delu in raziskavah v Pokrajinskem muzeju Ptuj za leta 1970–74, ČZN, NV 10, 1. 1974 / 2. zvezek,
- Marjeta Ciglencečki in Blagoj Jevremov: Posegi na ptujskem grajskem kompleksu po letu 1945. Varstvo spomenikov XXV/1983, str. 85–95,
- Janez Bogataj in Marjan Loboda: Idejni načrt stalne etnološke razstave in zbirke v grajski žitnici na Ptuj, tipkopis z načrti, 1982, hrani Pokrajinski muzej Ptuj,
- Janez Mikuž: Celostna podoba Pokrajinskega muzeja Ptuj – Žitnica, tipkopis, 1988, hrani Pokrajinski muzej Ptuj.

Ob pripravi elaborata so mi bili v pomoč mnogi predlogi in mnenja sodelavcev iz muzeja, za kar sem jim dolžna zahvalo.

RESTAVRIRANJE PTUJSKEGA MESTNEGA STOLPA

Janez Mikuš, ZVNKD Maribor

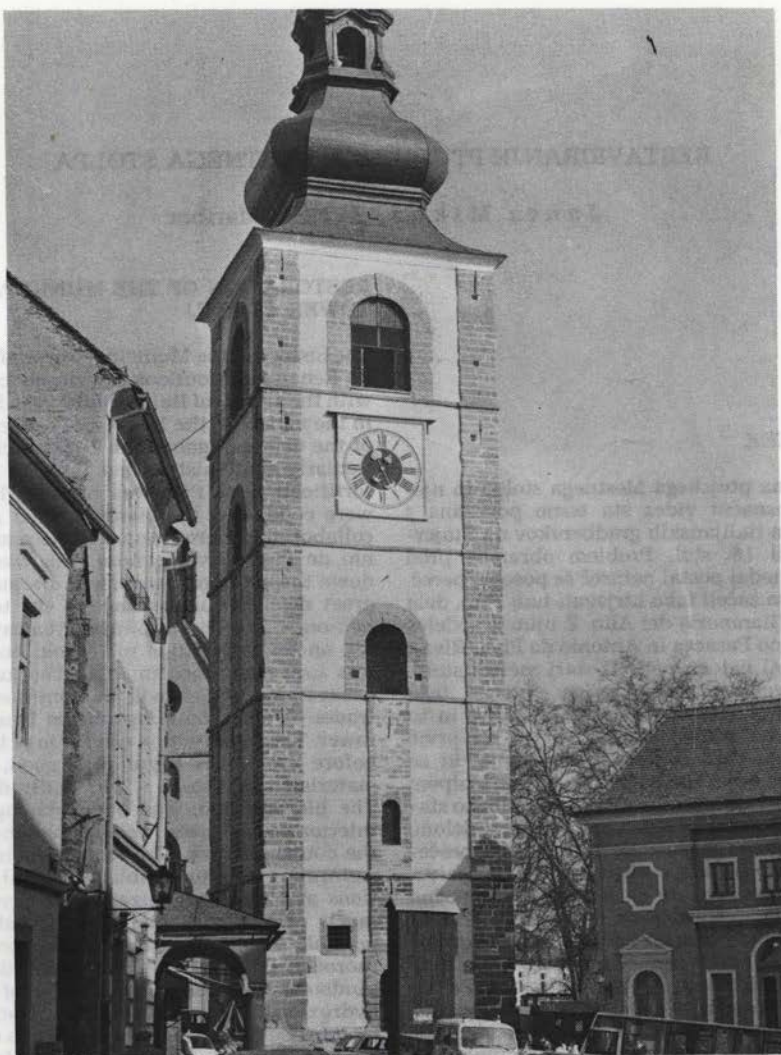
RESTORATION OF THE MUNICIPAL TOWER AT PTUJ

POVZETEK

Zgodovina ptujskega Mestnega stolpa in njegov renesančni videz sta tesno povezana s prihodom italijanskih gradbenikov na Štajersko sredi 16. stol. Problem obrambe pred Turki je tedaj postal namreč še posebej pereč. L. 1549 so začeli tako utrjevati tudi Ptuj, dela je vodil Gianmaria del Alio. Z njim je sodeloval Jacomo Paracca in Antonio de Piva (Riva), ki je dobil nalogo podreti stari mestni stolp. Zaradi velikega obrambnega pomena tega stolpa so gotovo novega zgradili takoj in to verjetno na osnovi starega, ki je bil prvič omenjen l. 1376. Začeta izkopavanja, ki se bodo še nadaljevala, kažejo, da so pod stolpom sledovi starejših gradbenih faz. Gradbeno stanje stolpa je bilo preden smo začeli z delom, dobro, zelo pa je poškodovan material-peščenec. Močno je bilo poškodovano tudi vezivo. Notranjost stolpa se je v teku časa močno spremenila. Izhodišče za restavriranje je bilo vzpostaviti prvotna razmerja in notranjo organizacijo, ohraniti čimveč avtentične kamnite substance in nadomestiti manjkajočo. Po temeljitem preudarku smo peščenec spet utrdili z vodno raztopino kalcijevega hidroksida. Prelivanje je bilo hitro, ostanek raztopine smo brisali, da se bi površina ne zasigala. Rekonstruirali smo križni obok v pritličju nad nekdanjo kapelo in pridobili razstavni prostor, obnovili pa tudi dohode in stopnišča na kovinski konstrukciji.

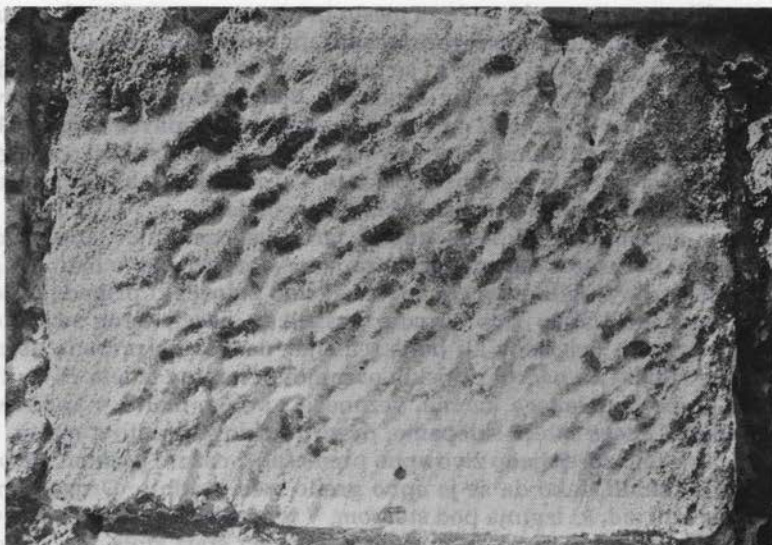
The history of the Municipal tower of Ptuj and its Renaissance outlook are closely connected with the arrival of Italian builders to Štajersko in the middle of the 16th century. The problem of the defence against the Turks became particularly acute just at that time. In 1549, the fortification of Ptuj was begun. The works were conducted by Gianmaria del Alio. His collaborators were Jacomo Paracca and Antonio de Piva (Riva), whose task was to pull down the old municipal tower. Because of the great defensive importance of the tower the new one was certainly built right away, probably on the foundation of the old one, which was first mentioned in 1376. The just begun excavations, which will be continued, show traces of older building phases beneath the tower. The construction condition of the tower before the works begun was good, but the material – sandstone – was badly damaged. The binding, too, was badly damaged. The interior of the tower was greatly changed in the course of time. The starting point of the restoration was to establish original proportions and inner organization, to preserve as much of the authentic stone substance as possible and replace the missing one. After thorough consideration, we consolidated the sandstone with the water solution of calcium hydroxide. The decantation was fast, the remaining solution was wiped away so as not to form calcareous sinter on the surface. The cross vault on the groundfloor above the one-time chapel was reconstructed, and thus an exhibition hall was obtained. Accesses and staircases were also renewed on the metal construction.

Zgodovina ptujskega mestnega stolpa in njegov renesančni izgled sta tesno povezana s prihodom italijanskih gradbenikov na Štajersko sredi 16. stoletja. Problem obrambe Štajerske proti Turkom je namreč v tem času postal še posebej pereč, saj so bila obzidja mest v zelo slabem stanju. Še posebej pa je bilo kritično stanje utrdbe deželnega glavnega mesta Gradca. Eno leto po formalnem predlogu svojih svetovalcev je leta 1544 kralj Ferdinand I. dovolil gradnjo utrdbe po modernem

Sl. 38. Ptuj – Mestni stolp, dominantni položaj v najodličnejšem mestnem ambientu (f. J. Mikuž)
 Fig. 38 – Ptuj – the belfry's position in the very centre

italijanskem sistemu z bastijami. V ta namen so kakor tudi drugod po Evropi zaposlili italijanske mojstre. Tako so za rimskocesarskega gradbenega mojstra slovensko-hrvaške meje izbrali Domenica del Alia, katerega naziv so kasneje spremenili v »višji gradbeni mojster petih notranjeavstrijskih dežel«. Še isto leto je mojster Domenico začel z utrjevanjem graškega Schlossberga, v naslednjih letih pa je svoje delovanje razširil na celotno obmejno štajersko območje. Hitro si je pridobil vrsto sodelavcev, večinoma svojih rojakov, med njimi kar dva svoja brata, Gianmaria in Andreja? (1)

Sl. 39. Ptuj – Mestni stolp, značilna obdelava kamnitih blokov (f. J. Mikuž*)

Fig. 39 – Ptuj – Town Tower: typical stone cut

Po Brežicah in Radgoni so se leta 1549 začela tudi dela pri utrjevanju Ptuja. Dela je vodil Gianmario del Alio, z njim je najprej sodeloval kamnosek Giacomo Paracca, leta 1556 pa se jima je pridružil še Antonio de Piva (Riva), ki je dobil nalogo podreti stari mestni stolp.

Sl. 40. Ptuj – Mestni stolp: luščenje kamna je posledica napačne graditve (sedimentacijske plasti so navpične) (f. J. Mikuž)

Fig. 40 – Ptuj – Town Tower: the damages of the stone

Zaradi velikega pomena, ki ga je za mesto in njegovo varnost imel mestni stolp, so ga prav gotovo nemudoma ponovno zgradili, in to na istih temeljih ali bolje, na isti osnovi, kot jo je imel stari stolp, ki se prvič omenja leta 1376. O njegovi podobi pa kljub ostankom, ki jih vidimo v spodnjem delu obstoječega stolpa, visokem približno 150 cm, ki se dobro loči od novejše renesančne zidave, in dveh ob stolpu najdenih spolijah, samo ugibamo. Zanesljivo je, da obe najdeni spoliji poznogotskega krogovičja nista del prvotne stavbne substance, saj ju stilno lahko uvrstimo šele v 15. stoletje, ampak kvečjemu rezultat kasnejših prizidav.

Ko smo v decembru leta 1989 kopali jarek za ozemljitev strelovoda, smo posvetili posebno pozornost morebitnim ostankom starejših stavb oziroma gradbenih faz. Pričakovanja so bila utemeljena. Našli smo zidove, ki pripadajo različnim gradbenim obdobjem. Izkop smo seveda razširili in začeli teren raziskovati po arheološki metodi. En del zidov ali bolje temeljev nedvomno pripada obrambnim zidovom, ki jih vidimo na načrtu ptujskih obrambnih naprav iz leta 1644. Ti zidovi so grajeni iz grobo obdelanega kamna, vezanega z veliko malte, v kateri so jasno vidni delci apna. Iz tega lahko sklepamo, da so te zidove gradili z malto, ki so jo dobili tako, da so fino zdrobljeno živo apno premešali z ostrim peskom, dodali vodo in s to mešanico zidali, tako da se je apno gasilo med gradnjo. Druga pomembna najdba je polkrožni zid, ki izginja pod stolpom. V tem primeru lahko gre za ostanke neke starejše zgradbe, lahko pa za apsidno, vezano na stari stolp, saj je že v prvi polovici 16. stoletja v stolpu omenjena kapela Janeza Krstnika. Natančnejše odgovore na vsa vprašanja o starejših stavbah na mestu sedanjega stolpa pričakujemo v pomladi 1990, ko bomo nadaljevali z raziskavami.

Jože Curk (2) sicer meni, da je Antonio de Riva podrl nek mali stolp, medtem ko Wastler navaja stari stolp. Prav gotovo gre za različno interpretacijo istega dokumenta in se je težko odločiti, za kateri stolp je šlo. Ni pa dvoma, da je tako

Sl. 41. Ptuj – Mestni stolp: detajl, uničeni mejni zidec (f. J. Mikuž)
Fig. 41 – Ptuj – Town Tower: detail of the damages

podiranje starega kot zidanje novega stolpa potrebno povezati z izjemno živahno, obsežno in kvalitetno gradbeno dejavnostjo srede in druge polovice 16. stoletja, katere nosilci so bili italijanski mojstri, domačini pa so bili le sodelavci, ki so opravljali ali vodili pomožna dela.

V takem gradbenem ozračju je nastal tudi ptujski mestni stolp. Po Curku na prehodu iz 16. v 17. stoletje, za kar pa ne navaja vira tega podatka. Sicer pa je nepomembno, ali je nastal desetletje prej ali kasneje. Pomembna je prisotnost te odlične in monumentalne arhitekture, ki je krona številnim še nevaloriziranim renesančnim meščanskim stavbam ptujskega mestnega jedra.

Izglede stolpa in njegova stavbna substanca sta se v stoletjih njegovega obstoja le malo spremenila. Vizuelna je nedvomno največja sprememba njegova streha. Sedanjo baročno čebulasto streho je dobil šele leta 1792, pred tem pa je bila dvokapna opečna streha s čopi vsaj do leta 1705, ko je stolp pogorel. Ob tem požaru naj bi ga znižali za 4 metre, (3) kar pa ne more držati, saj smo pri restavraciji tik pod obstoječim vencem našli ostanke kamnitih konzol, ki so v skladu z renesančnimi gradbenimi običaji nosil strešni venec. Do druge pomembnejše spremembe je prišlo prav tako ob požaru. Padli zvonovi so podrli križni obok nad kapelo Janeza Krstnika in jo uničili. Oboka niso več obnovili, prav tako ne nadstropnega hodnika, ki je povezoval zgornji del stolpa z mežnarijo na južni strani. Ta vhod so zazidali, na vzhodni strani pa prizidali dvoramno zunanje stopnišče do novega vhoda, ki je vodil na podij, s katerim so predelili višino nekdanje kapele.

Stolp je kvadratnega tlorisa s stranicami po 10 m, do strešnega venca je visok 43 m. Vertikalno je členjen z vogalnimi in sredinskimi lizenami, zgrajenimi iz pravilno obdelanega peščenca. Lizene so tudi pomemben konstrukcijski element, saj so vmesna polja zgrajena iz opeke in drobnega kamenja. Enaka je tudi zidava v notranjosti stolpa. Na osnovi podrobnejšega opazovanja na zaščitenih delih stolpa

Sl. 42. Ptuj – Mestni stolp: obnovljeni mejni zidec in zastičenje kamnitih blokov (f. J. Mikuž)
Fig. 42 – Ptuj – Town Tower: detail after restoration

smo ugotovili, da je bil vmesni zid ometan s tankim enoplastnim ometom, lizene pa pobeljene.

Pravokotni mejni zidovi členijo stolp v pet etaž. Pritličju zahodne fasade se vidi, da je bila nekoč tu kapela, saj ima v pritličju monumentalen portal, ki ga spremlja dvoje pravokotnih oken; v prvem nadstropju je majhno pokončno ozko polkrožno zaključeno okno, v drugem nadstropju je oknu podobna niša za kip, v tretjem nadstropju je številčnica ure v maltastem okvirju, v petem pa veliko okno – zvonica.

Južna fasada ima le asimetrično postavljeno svetlobno odprtino na mestu nekdanjega vhoda v prvem nadstropju in veliko okno v zvonici.

Vzhodna fasada je dodatno členjena s stopniščem v pritličju, manjšim oknom v prvem nadstropju, po velikosti niši v zahodni fasadi enakim oknom v drugem nadstropju ter velikim oknom v zvonici.

Severna fasada je najmanj členjena, značilno pa je tudi, da edina nima številčnice ure. Ljudsko izročilo pripoveduje, da grajski gospod ni hotel prispevati za uro v mestnem stolpu in zato meščani fasade, obrnjene proti gradu, niso hoteli opremiti s številčnico.

Na vseh fasadah so številne luknje od zidarskih odrov kot zanimiv dokument o načinu gradnje v 16. stoletju. V notranjščini vodi do platoja zvonice obodno stopnišče. Po ležiščih za tramove pa se vidi, da je imel stolp nadstropja, ki so bila povezana z enoramnimi ali zaradi velike višine tudi dvoramnimi stopnicami.

Preden smo začeli z restavracijo, je bilo splošno gradbeno stanje stolpa dobro; znakov posedanja in razpok ni bilo opaziti. Drugače pa je bilo z gradbenim materialom, zlasti z obdelanim kamnom peščencem, ki je kazal znake hudih poškodb oziroma razpadanja.

Ko smo v maju leta 1989 postavili gradbene odre, smo ugotovili naslednje:

– Za gradnjo je bil uporabljen pretežno siv oziroma sivo zelen peščenec, znan pod imenom ptujskogorski peščenec, ki ima jasno vidne sedimentacijske plasti. Ugotovili smo, da je bil pogosto napačno vgrajen. Tisti kamni, pri katerih sedimentacijske plasti potekajo vertikalno, so se luščili v debelih plasteh, ki so odstopale in odpadale. Nekoliko boljša je bila situacija pri pravilno vgrajenih kamnih. Tu so bile poškodbe manjše in le posledica večstoletnega izpiranja veziva in eolske erozije.

– Nekoliko manj problematičen je bil drobnozrnati beli peščenec, znan pod imenom viniški peščenec, ter nekoliko bolj grobi tako imenovani barbarski peščenec, pri katerih sedimentacijske plasti niso tako izrazite. Opaziti pa je bilo poškodbe zaradi izpiranja veziva. Bila pa sta v toliko dobrem stanju, da je bilo mogoče slediti sledovom obdelovalnega orodja in ugotavljati način obdelovanja posameznih kamnitih klad.

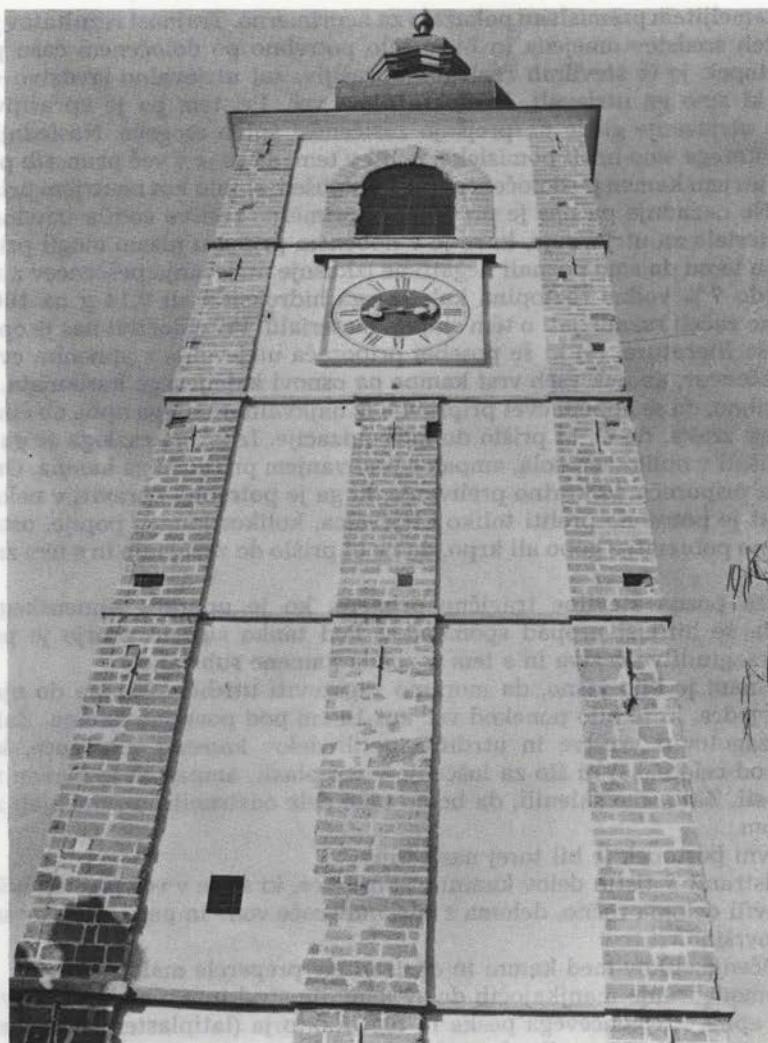
– Kamene klade so bile med seboj zaščitene s fino malto, ki zaradi precizne obdelave ni segala na površino kamna, bila pa je močno preperela.

– Ves kamen je bil globoko pod površino brez veziva, ki ga je bilo potrebno nadomestiti.

– Mejni zidci so bili zaradi svoje izpostavljenosti še posebej uničeni, zlasti njihov spodnji del, kjer se je zadrževala meteorna voda, v zadnjem času še posebej z vsebnostjo kislin.

– Omet na polnilnem zidu se je ohranil samo na zaščiteneh mestih tik pod streho. Ohranjeni deli so lahko služili le kot podatek o tem, da je bil zelo tanek in enoplasten.

Sl. 43. – Mestni stolp, harmonična razmerja ometanih in neometanih površin so prišla po restavraciji do izraza (f. J. Mikuž)

Fig. 43 – Ptuj – Town Tower: the harmonical composition after the restoration

Osnovno izhodišče za restavracijo stolpa je bilo vzpostavitev prvotnega razmerja in notranje organizacije stolpa, ohranitev čim več avtentične kamnite substance in nadomestitev manjkajočih delov. Za to smo si pripravili naslednji načrt za restavracijo:

- Odstraniti tiste dele kamnite substance, ki jih ni bilo mogoče niti utrditi niti povezati z osnovno substanco.
- Utrditi kamen, ki je izgubil svoje vezivo. V ta namen smo načrtovali utrjevanje z v svetu največ uporabljenimi sredstvi – estri silicijeve kisline, kar pa

se je po temeljitem premisleku pokazalo za neprimerno. Trajnost rezultatov je zaradi narave teh sredstev omejena in bi jo bilo potrebno po določenem času ponoviti. Tak postopek je iz številnih razlogov vprašljiv, saj utrjevalno sredstvo ostane v kamnu, ki smo ga utrjevali, le efekta nima več. Pri tem pa je vprašljivo, če je ponovno utrjevanje glede na prejšnjo zasičenost sploh mogoče. Naslednji razlog, zaradi katerega smo imeli pomisleke, je bil v tem, da se je v več primerih pokazalo, da je bil utrjeni kamen po določenem času v slabšem stanju kot neutrjeni primerjalni vzorec. Ne nazadnje pa nas je pri iskanju primerne rešitve vodila izredno visoka cena materiala za utrjevanje, ki se je v nobenem primeru nismo mogli privoščiti.

Kljub temu da smo poznali negativne izkušnje utrjevanja peščencev z apnenim cvetom (do 7% vodna raztopina kalcijevega hidroksida ali 0,14 g na 100 ml pri 14 °C) smo začeli razmišljati o tem starem materialu. Pri odločitvi nas je opogumila najnovejša literatura, (4) ki še posebej priporoča utrjevanje z apnenim cvetom ne samo peščencev, ampak vseh vrst kamna na osnovi kalcijevega karbonata. Pri tem je pomembno, da se apneni cvet pripravlja iz najkvalitetnejšega apna ob čim manjši prisotnosti zraka, da ne bi prišlo do karbonizacije. Iz istega razloga se ga tudi ne sme nanašati v obliki aerosola, ampak s prelivanjem prizadetega kamna. Omenjena literatura priporoča 40 kratno prelivanje, ki ga je potrebno opraviti v nekaj dneh. Vsakokrat je potrebno prelitati toliko utrjevalca, kolikor kamen popije, ostanek pa je potrebno pobrisati z gobo ali krpo, da ne bi prišlo do zasiganja in s tem zapiranja površine.

Praksa pozna številne tragične primere, ko je uporaba apnenskega cveta povzročila še hitrejši propad spomenika. Pod tanko sigasto skorjo je prišlo do popolne razgraditve veziva in s tem razpada kamene substance.

Zato nam je bilo jasno, da moramo zagotoviti utrditev kamna do njegovega zdravega jedra, ki je bilo ponekod več kot 10 cm pod površino kamna. Žal ni bilo mogoče zagotoviti vrnitve in utrditve tistih delov kamene substance, ki so se odlučili od celote, saj ni šlo za luščenje v eni plasti, ampak se je kamen razcepil v več plasti. Zato smo sklenili, da bomo take dele odstranili in zamenjali z novim materialom.

Delovni postopek je bil torej naslednji:

– Odstranitev tistih delov kamnite substance, ki so se v več plasteh luščile. To smo opravili deloma ročno, deloma s curkom vroče vode in pare, s čemer smo tudi očistili površino.

– Čiščenje stikov med kamni in odstranitev preperle malte.

– Domodeliranje manjkajočih delov kamnite strukture z malto, sestavljeno iz cementa, apna, kremenčevega peska in platifikatorja (latiplaster), kakršnega so z uspehom uporabili na zvoniku koprške stolnice. (5)

Sočasno smo tudi rekonstruirali manjkajoči del križnega oboka v pritličju nad nekdanjo kapelo in tako ponovno vzpostavili prvotno prostorsko razmerje v notranjosti stolpa. Za dostop v zgornja nadstropja smo ohranili dohod iz dvoranskega zunanega stopnišča, v notranjosti pa smo namesto obstoječega, a sekundarnega lesenega stropa naredili kovinski podest in enoramne stopnice do prvega nadstropja stolpa, za kar smo v oboku pustili ustrezno odprtino.

Vrnjeni prostor nekdanje kapele Janeza Krstnika smo namenili ptujskemu Pokrajinskemu muzeju za ureditev propagandno-informacijskega prostora. Muzej ima namreč več enot na območju ptujskega mestnega jedra: grad, dominikanski samostan, vodni stolp; v pripravah je tudi galerija v starem rotovžu. Glede na to, da je mestni stolp osrednja in najbolj privlačna točka mestnega jedra, je taka

namembnost primerna in ustreza značaju in pomenu tega kulturnega spomenika. Poleg tega pa bo tako še povečana vraščenost muzeja v mesto in njegovo življenje in s tem dan pomemben prispevek muzeja k mestni prenovi in k oblikovanju identitete mesta.

Restavratorski poseg v strukturo ptujskega mestnega stolpa je dal vrsto pozitivnih rezultatov, ki bi jih lahko strnili v naslednjih točkah:

– Restavracija ogroženega kulturnega spomenika je bila opravljena tako, da je bila ohranjena vizuelna identiteta stolpa, ki jo je pridobil ob svojem nastanku in v stoletjih svojega obstoja.

– Za restavriranje je bila uporabljena tehnologija, ki v gradbeno substanco stolpa ni vnesla tujih materialov.

– Po restavraciji je spomeniški objekt dobil tako namembnost, ki povečuje njegov pomen v mestnem prostoru.

– Z restavracijo in funkcionalizacijo spomenika je dobil osrednji mestni ambient tak prostorski poudarek in tako dejavnost, ki ga opredeljuje za resnično osrednji prostor spomeniškega območja.

Rekonstruirali smo tudi strelovod. Tu smo problem neestetskega železnega valjanca, ki grobo posega v pojavno sliko restavriranih kulturnih spomenikov rešili tako, da smo ga zamenjali z vlečeno bakreno žico premera 8 mm, ki je skoraj neopazna, strelovod pa ima enake računske vrednosti kot klasična izvedba z valjancem.

Za leto 1990 načrtujemo še restavriranje ure, ki ima lastnosti pravega tehničnega spomenika, a je še toliko ohranjena, da bo lahko normalno funkcionirala in s tem dopolnila spomeniško pričevalnost stolpa ter rekonstrukcijo notranjega stopnišča s podesti.

LITERATURA:

1. Joseph Wastler: Geschichte der Befestigungsbauten des Schlossberges und der Stadt Grätz in 16. und 17. Jahrhundert, Mittheilungen der Central Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst und Historischen Denkmale. Wien, N F XIII./ 1887.
2. Jože Curk: O utrjevanju Ptuja v sredini 16. stoletja Maribor, ČZN 51 (16) – 1980.
3. Iva in Jože Curk: Ptuj, Ljubljana, 1970.
4. John and Nicola Ashurst: Practical Building Conservation, Volume I – Stone Masonry. Gower Technical Press, 1988.
5. Stojan Ribnikar: Obnova zvonika ob škofijski cerkvi na Titovem trgu v Kopru. Varstvo spomenikov, Ljubljana 1989 (31).

GRAJŽARJEVE HIŠE V ŠTANJELU

Nataša Štupar-Šumi, ZRS VNKD

THE GRAJŽAR HOUSES AT ŠTANJEL

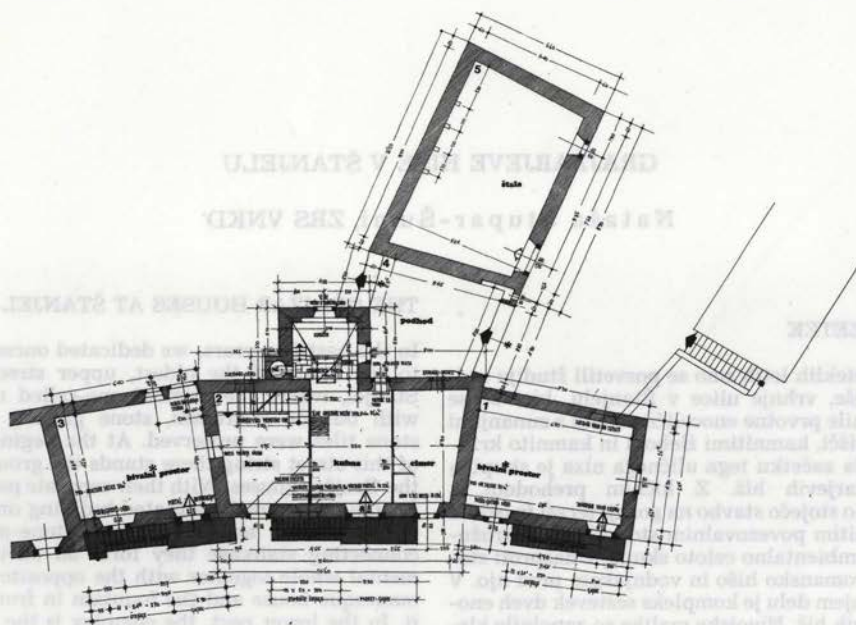
POVZETEK

V preteklih letih smo se posvetili študiju najstarejše, vrhnje ulice v Štanjelu, kjer so se ohranile prvotne enocelične enote z zunanjimi stopnišči, kamnitimi žlebovi in kamnito kritino. Na začetku tega uličnega niza je skupina Grajžarjevih hiš. Z ločnim preходом, s prečno stoječo stavbo na gornji terasi in ozkim kamnitim povezovalnim stopniščem zakrožujejo ambientalno celoto skupaj z nasproti stoječo romansko hišo in vodnjakom pred njo. V spodnjem delu je kompleks seštevek dveh enoceličnih hiš. Nivojske razlike so zapolnile kleti. Po zunanjem stopnišču je bil dostopen prostor v nadstropju, ki je bil sprva enoten, pozneje pa so mu prizidali kuhinjo z značilnim ognjiščnim prostorom. Stavba ima mnogo pomembnih konstrukcijskih detajlov, ugotovili smo pa tudi sledove poslikave prostorov. Po programu naj bi celota služila za muzej, manjši gostinski obrat in stanovanje. Za zdaj je statično saniran.

In the past few years, we dedicated ourselves to the study of the oldest, upper street at Štanjel, where the original one-celled units with outside staircases, stone gutters, and stone tiles were preserved. At the beginning of this street string there stands the group of the Grajžar houses. With their separate passage, the transversally situated building on the upper terrace, and the narrow stone-made connecting staircase they form an environmental whole together with the opposite Romanesque house and the fountain in front of it. In the lower part, the complex is the sum of two one-celled houses. The level discrepancies were filled up by cellars. The outer staircase was the access to the room on the upper floor, originally one unit to which later on a kitchen with the typical fireplace space was added. The building has many important constructional details and traces of wall paintings were also ascertained. According to the plan, it should be used as a museum.

Štanjelsko naselje je izjemna urbana celota Krasa. K temu pripomore poleg trdnjavskih sestavin izpeljava štanjelskih ulic (gas), ki v štirih koncentričnih krogih obkrožajo vrh naselja z rimsko utrdbo, imenovano Gledanico. Od strnjenih stavbnih nizov, ki podčrtujejo karakter štanjelske ulice, je še danes najbolj historično pričevalen prvi niz pod staro Gledanico. Prav tu so se bolj kot drugje v Štanjelu ohranile karakteristike enocelične hiše (sehote) z zunanjimi stopnišči, s kamnitimi žlebovi, kamnito kritino in v Štanjelu najstarejšimi, v srednjeveški tradiciji oblikovanimi detajli. Poseben karakter pa daje ulici kamnita zidava sama, ki s svojimi arhaizmi potrjuje gradbene izkušnje iz pradavnine.

Historična berljivost kamnitih detajlov in skladnost stavb po meri človeka obvladuje ubranost ulične fasade, ki kljub navidezni skromnosti prerašča v monumentalen ambient. Prav ta najstarejša ulica pa nam z ohranjenostjo svojih stilnih sestavin pomaga pri historičnih rekonstrukcijah spomeniško okrnjenih ambientov v Štanjelu, predvsem tistih, ki so jim nekatere predelave odvzele nekdanjo podobo, in sicer z rušenjem zunanjih stopnišč, portalov, oken, zamenjave kritin, z združevanjem več enoceličnih stavb v nove stanovanjske celote, z nadzidavami in neustreznimi fasadnimi obdelavami.

tloris nadstropja 1.2.3 in pritličja 4.5 M 1:50

Sl. 44. Štanjel – Grajžarjeve hiše: tloris nadstropja (N. Štupar Šumi)
Fig. 44 – Štanjel – the Grajžar's houses, 1st floor (N. Štupar Šumi)

V preteklih letih smo se posvetili študiju najstarejše ulice v Štanjelu; naredili smo arhitektonske posnetke tlorisov in fasad cele ulice z vsemi detajli vred, kar smo dopolnili še s topografskimi posnetki. Pristojna spomeniška služba v Novi Gorici pa je dala v svoj program obnove tako imenovane Grajžarjeve hiše, ki stojijo na začetku uličnega niza nasproti Romanske hiše, ki je bila obnovljena v preteklih letih. Skupina Grajžarjevih hiš je bila v izredno slabem stanju, zidovi proti ulici so bili močno deformirani, ogrožali so mimoidoče, zato je bila stavba uvrščena v tako imenovane »rdeče točke« Štanjela.

Grajžarjeve hiše stojijo na vzhodnem delu uličnega niza pod Gledanico. S svojo lego in ločnim prehodom s prečno stoječo stavbo na gornji terasi, z motivom ozkega kamnitega povezovalnega stopnišča, nivojsko zaokrožuje ambientalno celoto z Romansko hišo in baročnim vodnjakom na trgu pred njo.

Skupina Grajžarjevih hiš sestoji iz štirih stavb. V starem uličnem nizu je sedanja stavba seštevek dveh prvotnih enoceličnih; kasneje se je ulična celota v prečni smeri povezala s stavbo na višje stoječi terasi prek vmesne stavbe, katere nadstropje je zgrajeno na širokem loku preko vaške ulice.

Kakor je rečeno, je stavba v svoji sedanji tlorisni površini seštevek dveh enoceličnih prebivališč. To nam potrjujejo ostanki prečnega zidu v kletni etaži, kletno okno v obliki strelne line in fragmenti arhivoltnega dela po romanskih oblikah zidanega kamnitega portala, v katerega sredini je opaziti novejše kletno okno. Značilne za zidavo v raščenem strmem terenu so tudi nivojske razlike kletnih prostorov obeh stanovanjskih enot; eno od teh ima iz kletnega prostora vhod v shrambo – ledenico – pod nivojem zgornje terase. Prezidava je torej oba poprejšnja

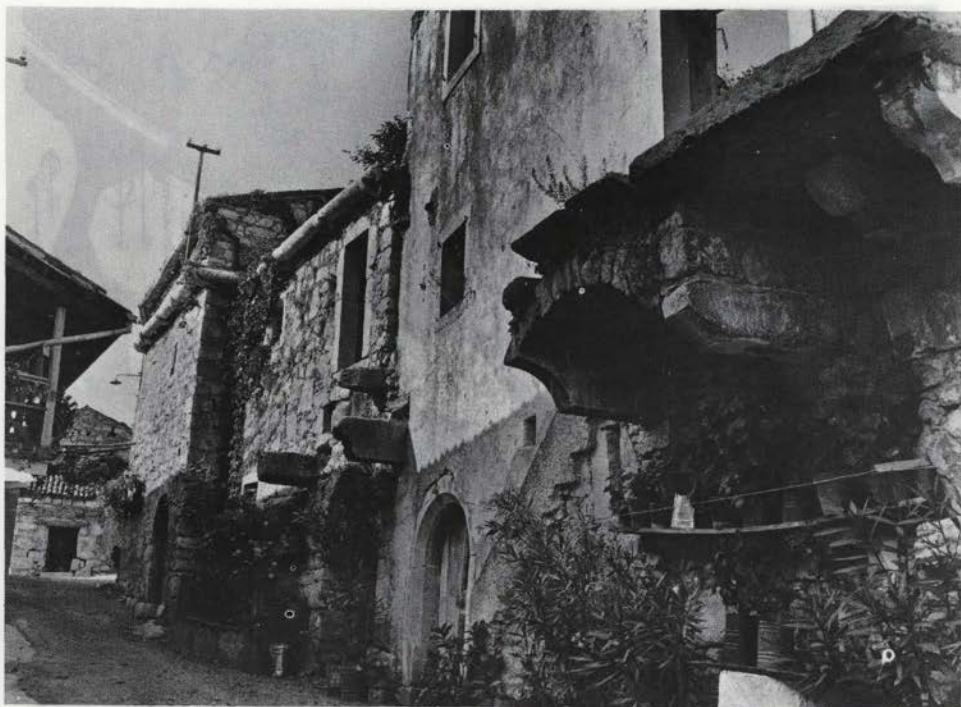

Sl. 45. Štanjel – Grajzarjeve hiše: aksonometrična studija rekonstrukcije (N. Stupar Šumi)
 Fig. 45 – Štanjel – Grajzar's houses, study for reconstruction (N. Stupar Šumi)

prostora združila v enoten kletni prostor, ki je neposredno dostopen iz ulice. Krasi ga poznogotski portal s posnetim robom in zaključkom na ajdovo zrno, okrašenim s tržaško lilijo. Na kamnitem vratnem okviru pa je opaziti kamnoseški znak.

Še posebej pa je kletni prostor zanimiv po stropni konstrukciji, kjer ležijo stropniki na zidu (ta meji na terensko kaskado), na lepo izoblikovanih konzolah baročnih oblik, kakršne se pojavljajo tudi v štanjelski grajski arhitekturi. Po zunanem kamnitem stopnišču in kamnitem podestu je bil dostopen prostor v nadstropju, ki je bil prvotno enoten, pozneje pa so mu prizidali imenitno spahnjenko – kuhinjo z ognjiščem in krušno pečjo, nad katerima je lebdel kamnit obok, speljan v kvadratno odprtino dimnika. Sicer pa je bila kuhinja za polovico višja od enotno koncipiranega bivalnega prostora, še dobro pa so bili v njej vidni elementi stare opreme lesene nape, ognjišča in osvetljave, ki je prihajala v prostor skozi dve okni; eno od teh je bilo kasneje spremenjeno v vratno odprtino.

Naše raziskave kuhinjskega bivalnega prostora so pokazale, da je bil prvotni prostor opremljen z zanimivimi stenskimi poslikavami, katere fragmente smo odkrili predvsem na notranji steni in v okenskih špaletah. Slikarske motive je raziskal konservator goriškega spomeniškega zavoda akademski slikar restavrator

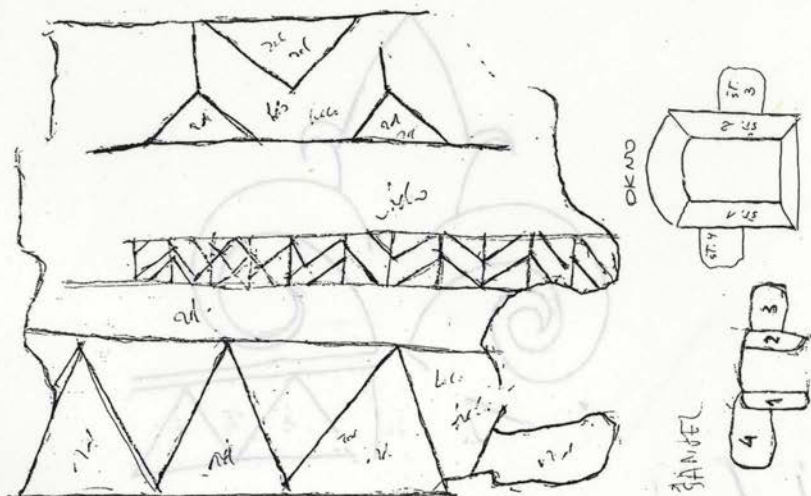

Sl. 46. Štanjel, pogled na najstarejšo ulico pod »Gledanico« s skupino Grajžarjevih hiš v ospredju (f. J. Gorjup)
Fig. 46 – Štanjel, the oldest square, Grajžar's houses in the centre

Rudi Pergar. Gre za motive, ki kažejo na kultiviranost njenih lastnikov in morda na posebno namembnost stavbe v preteklosti. Okenska oprema kaže na imenitnost stavbe ne samo s poslikavami na notranji strani, ampak tudi po zunanjih kamnitih okvirih, ki so opremljeni z diagonalnimi železnimi prepleti. Kasneje je bilo eno okno zazidano, pa tudi vhodna vrata v nadstropju hiše nakazujejo nesorazmerje z ohranjenimi fasadnimi odprtinami in so izdelek 19. stoletja. V bivalni kuhinji opazimo sledove enoramnih lesenih stopnic v drugo nadstropje stavbe, ko je bila hiša nadzidana in povezana s stavbami na zgornji terasi, od katerih je bila večja stanovanjska z zunanjim stopniščem. Sledovi stopnišča so še vidni; tudi ta stavba je bila v nadstropju bogato poslikana, žal pa se ta poslikava ni ohranila. V zadnji fazi je služila za gospodarske namene. Sledovi prvotne kamnite kritine so še ohranjeni, prav tako pozno gotško okno v pritličju. Vmesno interpolirana stavba na ločnem prehodu je zapolnila prvotna vrzel med obema starejšima stavbama. Odlikujeta jo dve poznogotski okni, ki sta prinešeni od drugod. Nastala je v 19. stoletju, ko so hišo v najstarejši ulici nadzidali in uredili prehod v novo grajeno stavbo nad obočnim uličnim prehodom.

Za skupino Grajžarjevih hiš je bil narejen načrt funkcionalne izrabe. Po programu naj bi bili prostori glavnega posloplja izkoriščeni za muzejske reprezentančne namene, stavbi na zgornji terasi pa za manjšo gostinsko dejavnost in stanovanje. V preteklem letu pa je bila izvedena tudi prva etapa statične sanacije objekta.

Sl. 47. Štanjel – Gražarjeve hiše: fragmenti poslikave v 1. nadstropju (18.–19. stol., ovrednotil in dokumentiral Rudi Pergar)

Fig. 47 – Štanjel – Gražar's houses: wall-paintings from the 18th and 19th cent. (Rudi Pergar)

ŠTANJELSKI GRAD – PALACIJ IZ 16. STOLETJA

Nataša Štupar-Šumi, ZRS VNKD

THE CASTLE OF ŠTANJEL – A 16th
CENTURY PALATIUM

POVZETEK

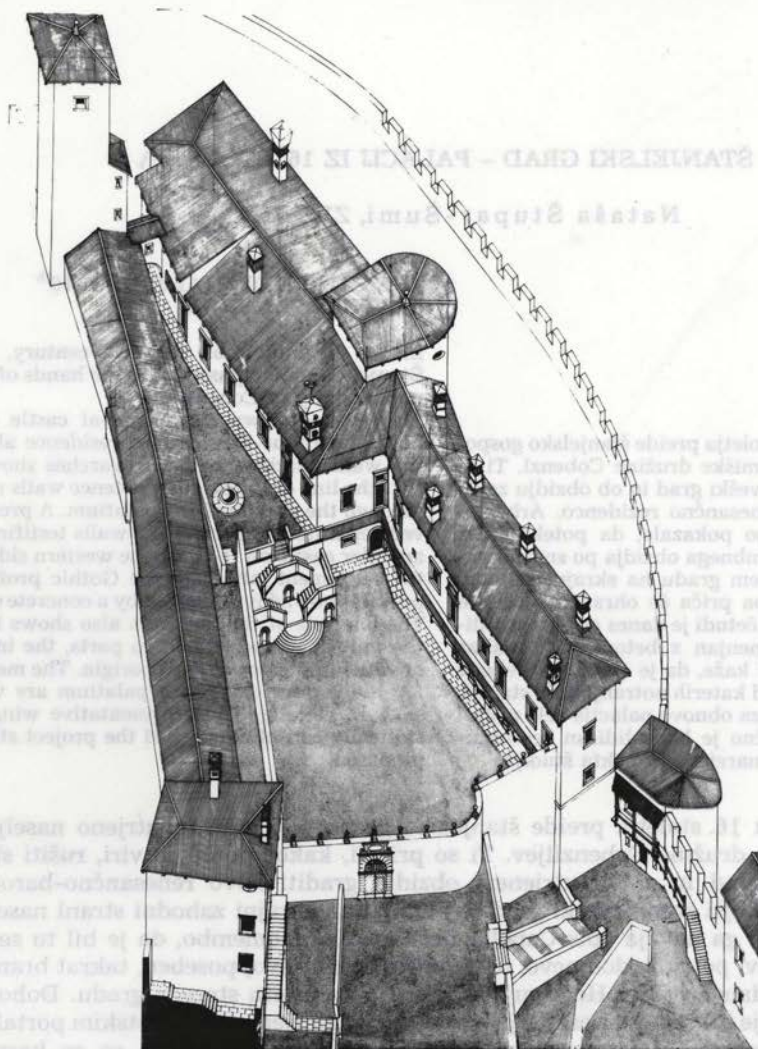
V začetku 16. stoletja preide štanjelsko gospodstvo v roke plemiške družine Cobenzl. Ti so porušili srednjeveški grad in ob obzidju zgradili baročno-renesančno rezidenco. Arheološke raziskave so pokazale, da poteka trasa prvotnega obrambnega obzidja po sredini palacija, o starejšem gradu na skrajni zahodni strani naselja pa priča še ohranjen poseben vhod v obzidju, četudi je danes gotsko profilirani portal zamenjan z betonskim. Analiza palacija pa tudi kaže, da je enota sestavljena iz dveh delov, od katerih notranji kaže starejši izvor. Sredstva za obnovo palacija zelo počasi dotekajo. Statično je konsolidiran reprezentančni trakt in narejena projekta študija.

In the beginning of the 16th century, the Štanjel dominion passed into the hands of the noble family of Cobenzl.

They pulled down the medieval castle and built a baroque-Renaissance residence along the walls. Archaeological researches showed that the line of the original defence walls runs through the middle of the palatium. A preserved separate entrance in the walls testifies of an older castle on the extreme western side of the settlement, although the Gothic profiled portal is nowadays replaced by a concrete one. The analysis of the palatium also shows that the unit is composed of two parts, the inner of which indicates an older origin. The means for the restoration of the palatium are very slow in coming. The representative wing is statically consolidated, and the project study prepared.

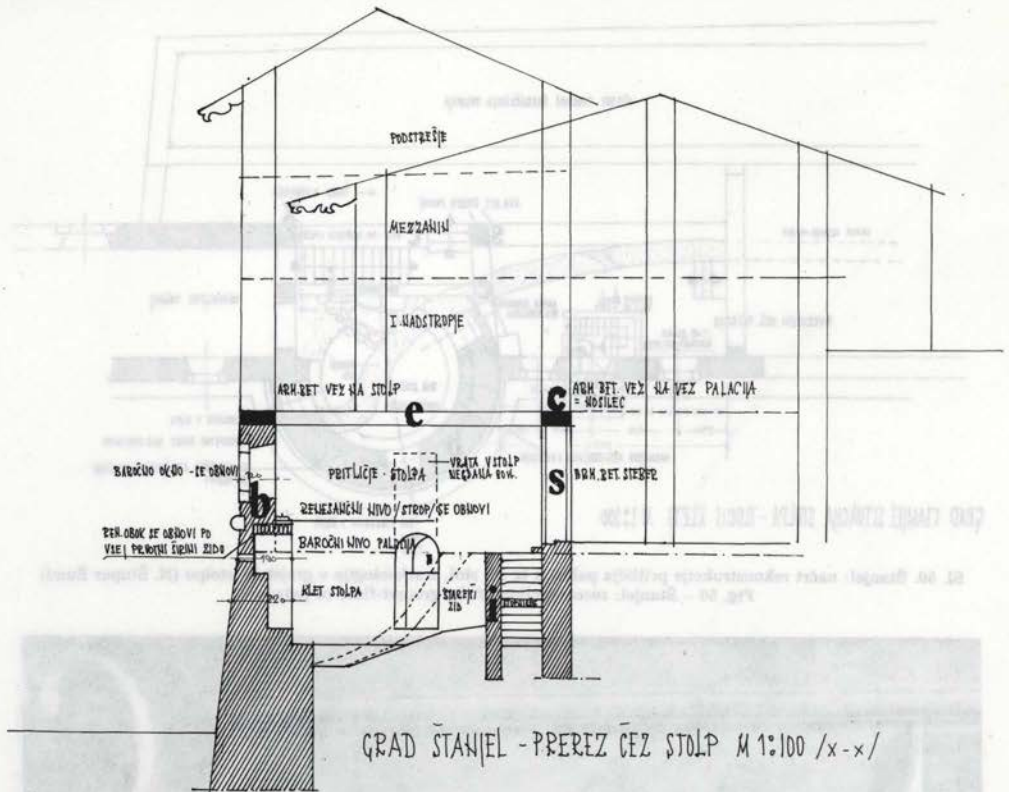
V začetku 16. stoletja preide štanjelsko gospodstvo, grad in utrjeno naselje v roke plemiške družine Cobenziljev. Ti so pričeli, kakor poročajo viri, rušiti stari srednjeveški grad in si ob utrjenem obzidju graditi novo renesančno-baročno rezidenco. Starejši srednjeveški grad naj bi stal na skrajni zahodni strani naselja. Ta podatek, ki ga navaja opis Capellarijeve grafike z omembo, da je bil tu sedež goriških grofov, potrjuje domnevo, da je imela utrdba svoj poseben, takrat branjen dohod, ki še danes vodi v Hočevarjevo kmetijo na mestu starega gradu. Dohod v ta del naselja je bil še pred desetletjem posebej poudarjen s poznogotskim portalom s posnetimi robovi, ki je postal za traktorska vozila preozek in so ga kasneje nadomestili s širšim betonskim. O starejšem štanjelskem gradu pa nam govori tudi Simon Rutar. Naša ugibanja o starejši srednjeveški obrambni postojanki pa nam bi razjasnile sistematične arheološke raziskave, ki tega območja zaradi pomanjkanja sredstev še niso zajele. Pač pa so arheološke raziskave stekle na mestu med vojno porušenega dela palacija iz 16. stoletja v razširjenem delu tega palacija, ki je mejil na dvorišni del z nimfejskim stopniščem.

Arheološke raziskave je vodil mag. Zorko Harej, ki bo o tem podal posebno studijo, nas pa zanimajo ugotovitve, ki neposredno osvetljujejo stavbno zgodovinske podatke, značilne za nastanek tega palacija. Ena od najpomembnejših je ta, da poteka trasa prvotnega obrambnega obzidja po sredini palacija iz 16. stoletja in se v podaljšku spaja s fasadno linijo objektov Hočevarjeve kmetije (na mestu nekda-

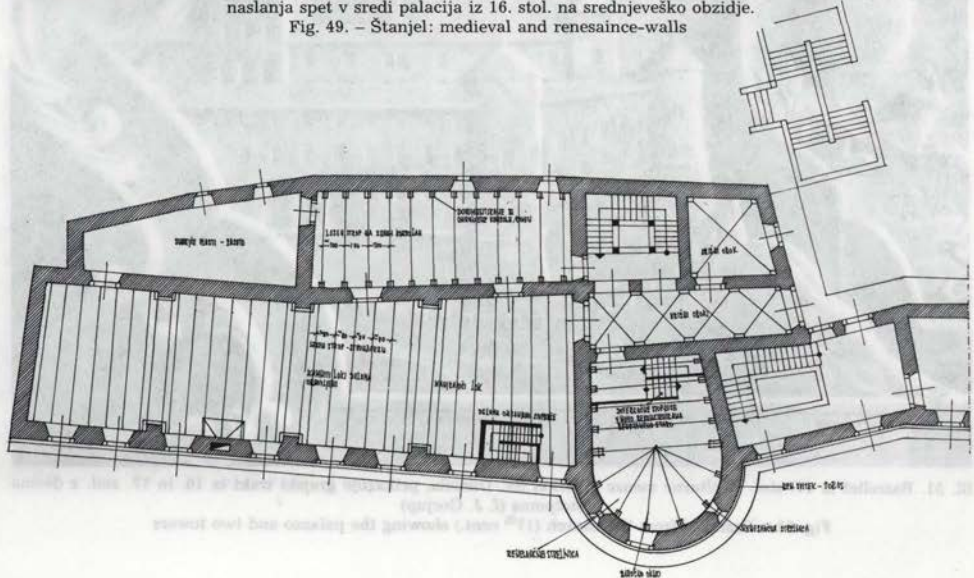
Sl. 48. Štanjel – Grad; aksonometrična studija rekonstrukcije grajske celote (N. Štupar Šumi)
 Fig. 48 – Štanjel – palazzo: study for reconstruction (N. Štupar Šumi)

njega starejšega gradu). V nasprotni smeri pa se linija obzidja veže na renesančno rondelo. Ta ugotovitev je zanimiva, ker nam pove, da se je fasada palacija izmaknila trasi prvotnega obrambnega obzidja za polovično širino trakta. Ob tem se sprašujemo, ali je bil grajski trakt na zahodni strani ob Cobenzljevi predelavi zaključen z okroglim stolpom, kakršnega nam prikazuje kamnita reliefna upodobitev gradu v oltarni menzi cerkve sv. Daniela v Štanjelu. Tudi to dilemo naj bi razjasnile arheološke raziskave. Vsekakor pa je zaključek tega dela gradu z arhitekturo stolpa mikavna arhitektonska rešitev, ki jo je gotovo koncipiral že tedanji arhitekt, pa za

Sl. 49. Štanjel: zidni prepleti v renesančni rondeli, v baroku vključeni v fasadno arhitekturo (N. Štupar Šumi). Prvotno srednjeveško obzidje po sredi rondele se nadaljuje pod zidovi renesančne rondole. Ta sega v notranjost palacija in se naslanja spet v sredi palacija iz 16. stol. na srednjeveško obzidje.

Fig. 49. – Štanjel: medieval and renaissance-walls

njegovo postavitve ni bilo denarja. In kako se bo na ta izziv odzvala stroka ob nadaljnji rekonstrukciji tega dela gradu?

Analiza palacija iz 16. stoletja nam pove, da je ta enota sestavljena iz dveh delov, od katerih notranji del kaže starejši izvor. To nam potrjujejo prvotni ohranjeni nivoji. Sicer pa so v oba trakta spretno povezali in jih funkcionalno delili na reprezentančni del z veliko, z ločnimi cenzurami oblikovano dvorano, ki je bila gotovo okrašena s poslikavami. Te je kasneje dopolnila ali nadomestila slikarka Nera Gatti. Dvorano pa je odlikoval lesen hrastov strop, narejen po renesančnih vzorih in velik grajski kamin. Vzoredno grajen trakt ob dvorišču pa je bil namenjen utilitarnim prostorom, obokani kuhinji in jedilnici, shrambam ter stranskim prostorom. Zanimiva je ugotovitev, da v tem delu gradu ni sledu o večjem stopnišču, grajsko poslopje se je kot hiše v naselju vgnezdilo v terenske kaskade, s katerimi nivojsko sodeluje, zato so dohodi v poslopja vezani na zunanje dvoriščne dohode. Tako je stopnišče baročnega nimfeja tudi centralna grajska stopniščna povezava v odprti dvoriščni dvorani. Vsa ostala stopnišča v gradu so bila kasneje interpolirana, večinoma enoramna, lesena; taki so bili tudi dohodi v podstrešja.

V nadstropju ali »pianu nobile« tega dela gradu so bile razporejene grajske sobane po sredinskih oseh prostorov, obenem pa je bil v tem delu grad z mostovžno konstrukcijo povezan z grajskimi prostori na zgornji terasi ob kvadratnem stolpu.

Z obnovo palacija iz 16. stoletja smo pričeli že pred leti, vendar se je ob pičlo dotekajočih sredstvih akcija ustavila. Do sedaj smo statično konsolidirali predvsem reprezentančni trakt tega objekta z interpolacijo armiranih betonskih plošč in nosilnih okvirjev. Narejena je bila projektna študija za izrabo tega dela gradu v gostinsko-muzejski funkciji.

PAVILJON DVEH CESARJEV V MESTNEM LOGU V LJUBLJANI

Juša Vauken, LRZ VNKD

THE TWO EMPERORS PAVILLION
IN MESTNI LOG

The article deals with the pavillion built in 1820–21 as a present of the townspeople to Emperor Franz I for his birthday which he celebrated in Ljubljana. He was here owing to the congress of the Holy Alliance (Jan. 6–May 20 1821). The surroundings of the pavillion was at that time Mestni log, a huntingground for ducks. The pavillion was aimed to be a resting place after the hunt. After World War II the pavillion was deserted and used by some as a provisional dwelling-place. After lengthy endeavours, the renewal was finally successful. The exterior is restored, while the painted interior is still waiting to be renewed. Because of the changes of the road network in the surroundings, the object will need to be raised on new foundations later on.

POVZETEK

Obravnavamo paviljon, zgrajen 1820–21 kot darilo meščanov cesarju Francu I. za rojstni dan, ki ga je praznoval v Ljubljani. Tu se je mudil zaradi kongresa Svete aliance (6. 1. –20. 5. 1821). Okolica paviljona je bila tedaj Mestni log, lovišče na race. Paviljon je bil namenjen počitku po lovu. Po 2. svet. vojni je stal paviljon zapuščen in bil tudi zasilno bivališče. Po daljših prizadevanjih je obnova uspela. Obnovljena je zunanjščina, poslikana notranjščina na obnovo še čaka. Zaradi spremembe cestne mreže v okolici bo pozneje treba objekt dvigniti na nove temelje.

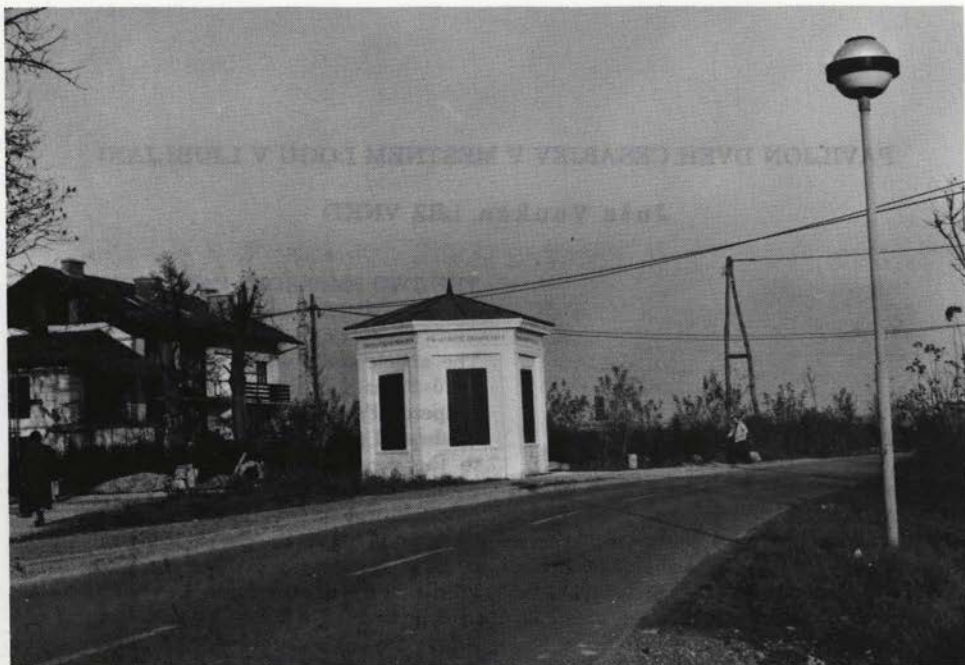
Konservatorska izhodišča obnove

Majhen paviljon šesterokotnega tlorisa je bil zgrajen v letih 1820–21 »kot darilo meščanov cesarju Francu I. za njegov rojstni dan 12. februarja, ki ga je praznoval v Ljubljani«. (Vrhovnik, Trnovska župnija).

V času od 6. januarja 1821 do 20. maja 1821 je bil v Ljubljani kongres svete alianse. Avstrijski cesar Franc I., ruski car Aleksander I., sicilsko napolitanski kralj Ferdinand, nadvojvoda Franc Modenski ter diplomatski zastopnik Francije, Prusije, Danske, papeževe države ter cela vrsta slovečih političnih osebnosti in posameznih državnikov (Mal, Zgodov. Slov., str. 390), so se zbrali na kongresu, ki naj bi znova vzpostavil red v Evropi po pretresih francoske revolucije.

Kar nas zanima v zvezi s tem kongresom in kar je tudi razlog, da podajamo te podatke, je predvsem pomen, ki ga je imela Ljubljana kot izbrano kongresno mesto v tem času, ko je bila dobesedno središče Evrope in kaj je še ostalo spomina na ta dogodek?

– Po ljubljanskem kongresu se je imenoval največji ljubljanski tržni prostor med uršulinskim kompleksom ob Titovi na severni strani, Slovensko filharmonijo na južni, sedanjo Univerzo in Vegovo ulico na zahodni ter Kazino s podaljšano zazidavo na vzhodni strani, Kongresni trg, ta

Sl. 52. Ljubljana – paviljon dveh cesarjev nov. 1989
 Fig. 52 – Ljubljana – pavillion of the two emperors, november 1989

je izgubil svoje historično ime leta 1952, ko se je preimenoval v Trg revolucije oz. l. 1974 v Trg osvoboditve. (V. Valenčič, Zgodovina ljubljanskih uličnih imen, str. 227, Lj, 1989).

– Ime gostilne pri Ruskem carju na Ježici. (Tu se je ruski car Aleksander I. pred prihodom v Ljubljano preoblekel – Mal, ibidem, str. 286).

– Ime Ceste dveh cesarjev v Mestnem logu v dolžini »od Opekarske ceste pri mostu čez Mali graben proti cesarskemu paviljonu v Mestnem logu, imenovane v spomin na kongres leta 1821, ko je bil paviljon postavljen«. (Citirano po knjigi VI. Valenčič 1989, str. 130, Zgodovina ljubljanskih uličnih imen), vendar je podatek v pravkar izšli knjigi že zastarel, ker so v tem času, tj. v drugi polovici tega leta (1989) na pobudo krajevne skupnosti Staneta Severja skrajšali to cesto, in sicer so del, kjer stoji paviljon, preimenovali v Lipahovo ulico: drugi vzhodni del pa je zaenkrat še obdržal prvotno ime.

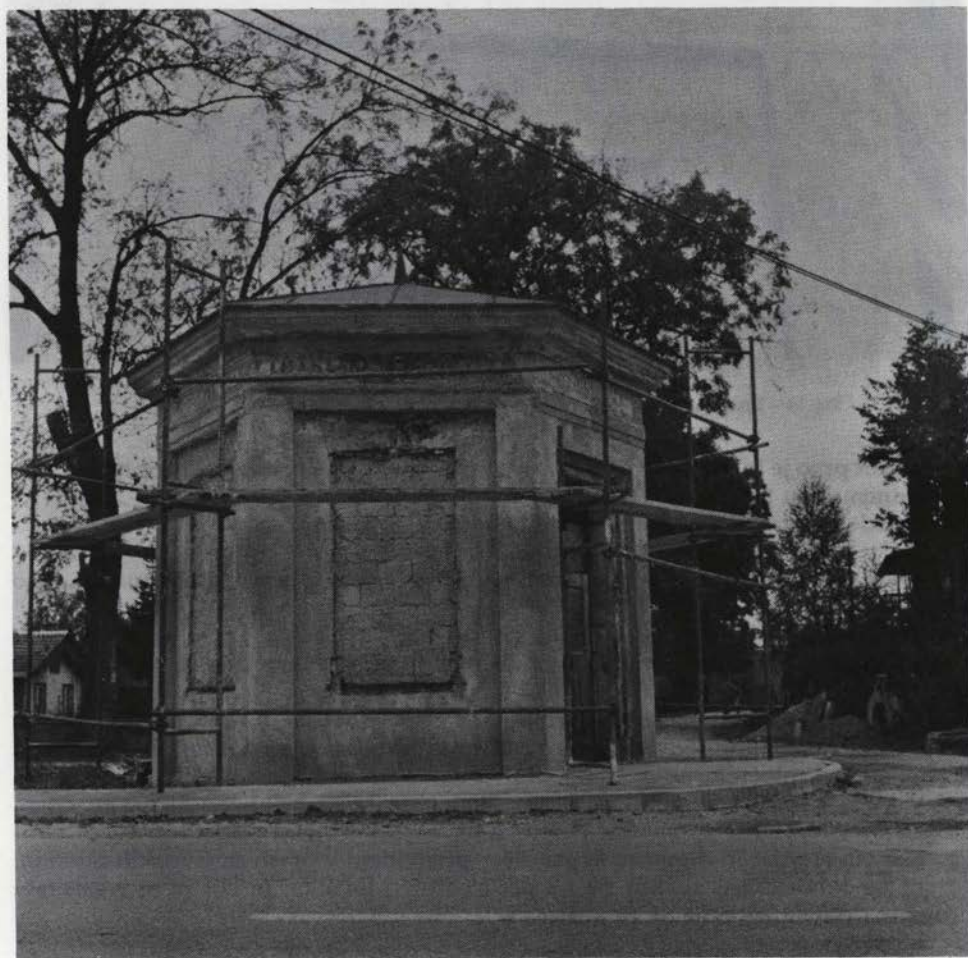
– Paviljon dveh cesarjev ob sedanji Lipahovi ulici (zgoraj citirani bivši Cesti dveh cesarjev) nam je ostal kot edini, še avtentičen dokument navedenega zgodovinskega dogajanja v našem mestu. Ljubljanski kongres se navaja v vseh evropskih enciklopedijah.

Celoten okoliš Mestnega loga je bil takrat znano lovišče na race, zato so paviljon sezidali z namenom, da se tam spočije cesar Franc I. po končanem lovu. Primeren in priljubljen kraj za ježo je bil bližnji hrastov drevored.

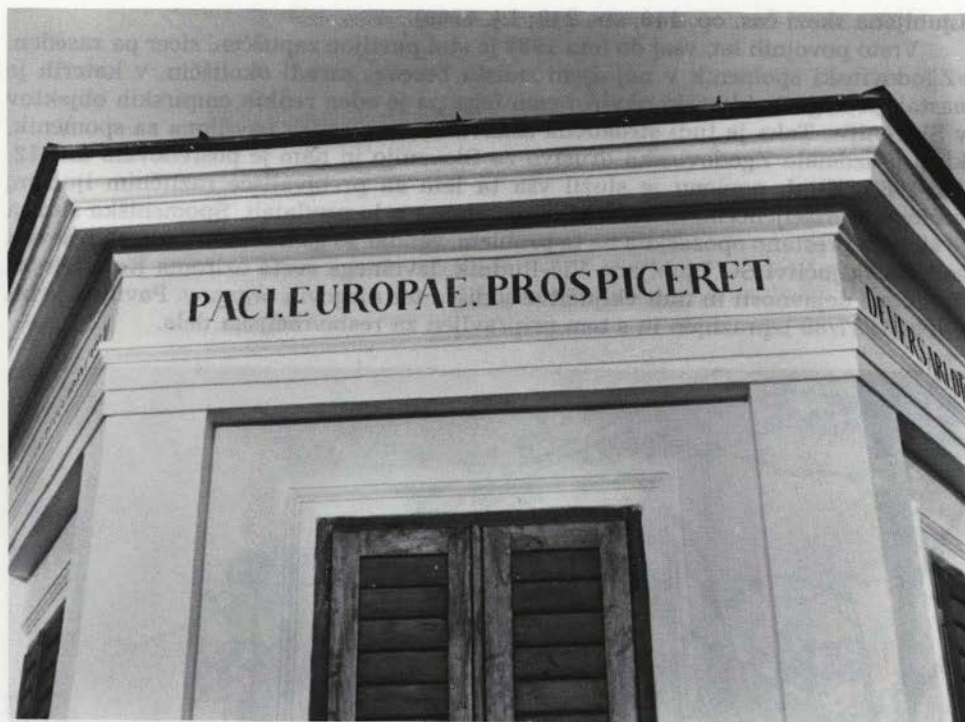
Tudi latinski napis na paviljonu govori o tem namenu: civies lab (acenses) posuerunt anno MDCCC XXI Francisco I. opt(imo) princ(ipi) p(io) F(elici) aug(usto) qui saepe in hac aedicula cum in congressu principum paci europae prospici ceret, deversari dignatus est – v prevodu: meščani Ljubljane so postavili leta 1821 Francu I., najboljšemu vladarju, vestnemu, osrečujočemu, vzvišenemu, ki je pogostoma v tej hiši, ko je na kongresu skrbel za mir Evrope, izvolil bivati. (Silvester Kopriva,

Ljubljana skozi čas, op. 140, str. 248; Lj. 1989).

Vrsto povojnih let, vsaj do leta 1987 je stal paviljon zapuščen, sicer pa zaseden. »Zgodovinski spomenik v najožjem smislu besede, zaradi okoliščin, v katerih je nastal, presega ljubljanski okvir, razen tega pa je eden redkih empirskih objektov v Sloveniji«. Taka je tudi strokovna osnova za razglasitev paviljona za spomenik, ki jo je izdelalo Zgodovinsko društvo za Slovenijo in nam je posredovalo dne 12. 11. 1982. Kljub pomenu je služil vsa ta leta za prebivališče različnim ljudem, večinoma priseljencem, ki so si ključ paviljona celo prodajali. Spomeniška služba je sicer neprestano opozarjala na ta problem, vendar so ga konkretno začeli reševati šele po vključitvi SO Ljubljana Vič-Rudnik, Izvršnega sveta oziroma Komiteja za družbene dejavnosti in tudi vključitve sodišča ter njegovih organov. Paviljon je bil v letu 1987/88 izpraznjen in s tem pripravljen za restavracijska dela.

Sl. 53. Ljubljana – paviljon dveh cesarjev med obnovo zunanjsčine
Fig. 53 – Ljubljana – pavillion of the two emperors during the restoration of the exterior

Sl. 54. Ljubljana – paviljon dveh cesarjev po obnovi napisa
 Fig. 54 – Ljubljana – pavillion of the two emperors after the renewal of the inscription

1. Kot prvo je bila izvedena razglasitev objekta za spomenik (Odlok o razglasitvi v Uradnem listu SRS števil. 13/88).

2. Izdelana tehnična dokumentacija objekta, ki vsebuje:

- izris objekta,
- arhivske fotoposnetke in posnetke obstoječega stanja ter fotodokumentacijo restavratorskih del,
- konservatorske smernice obnove,
- vključitev nove namembnosti v sodelovanju z Mestnim muzejem oz. Narodnim muzejem,
- ureditev neposrednega ambienta.

Zaradi cestne preureditve je spremenjen talni nivo ob paviljonu. Tik ob stavbi je speljan tudi pločnik.

V zvezi s tem se je prvotna talna višina zvišala za približno 50 cm in s tem utopila stavbo. Zalite so vhodne stopnice ter objekt v višini cokla.

Ker sta statika in drenaža, ki sta sicer predvideni v prvih sanacijskih posegih, vezani na talni izkop, slednji pa na preureditev pločnika, je kot prvo v izdelavi projektna dokumentacija za te posege.

Izhodišče je:

- vzpostavitev prvotne talne višine,
- rekonstrukcija vhodnih stopnic in cokla,

– ureditev stika objekta s cesto oz. pločnikom.

Predlagamo alternativne rešitve:

a) poglobitev pločnika v celotnem poteku ob paviljonu;

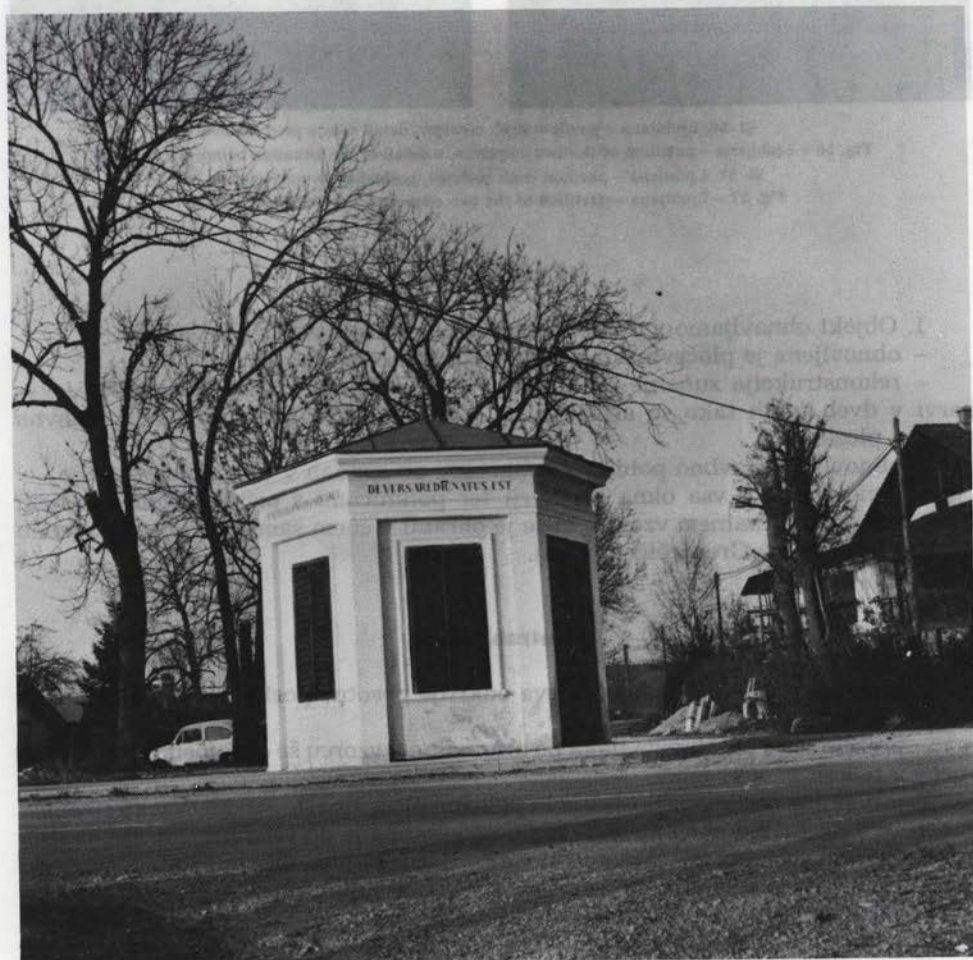
b) premestitev stavbe za približno 3–4 m proti sredini obstoječe zelenice. S tem dobimo tudi odmik od najbolj kritične situacije, ki bo po stiku paviljona s pločnikom ter cesto. Analogno reševanju tovrstnih problemov smo se odločili za varianto b);

– ureditev ambiena v celoti tako, da se paviljonu da osrednje mesto v danem ambientu;

– talna površina ob stavbi se zatravi brez okrasnega grmičevja,

– paviljon se osvetljuje z reflektorjem, povezanim z ulično razsvetljavo.

Detajliramo konservatorske smernice pri obnovi stavbe.

Sl. 55. Ljubljana – paviljon dveh cesarjev z novim pločnikom

Fig. 55 – Ljubljana – pavillion of the two emperors with the new payement

Sl. 56 – Ljubljana – paviljon dveh cesarjev, detalj stanja pred obnovo
Fig. 56 – Ljubljana – pavillion of the two emperors, a detail of the situation before the renewal

Sl. 57. Ljubljana – paviljon dveh cesarjev, poškodovana notranjščina
Fig. 57 – Ljubljana – pavillion of the two emperors, the damaged interior

Zunanjščina

1. Objekt obnavljamo v dokumentarni obliki v največji možni meri:
  - obnovljena je pločevinasta streha (z bakreno pločevino);
  - rekonstrukcija zunanje prezentacije je izvedena v hladni klasicistični oker barvi v dveh tonih tako so arhitekturni členi svetlejši, temnejša pa je osnovna stenska ploskev;
  - obnovljeno stavbno pohištvo je barvano po sondah v temno zeleni barvi;
  - obnovljena so vsa okna z okvirji ter polknicami s pripadajočim okovjem (slednje je po originalnem vzorcu, ki se je ohranil v enem samem primeru, izdelalo Ključavničarstvo v Gregorčičevi ulici).

Notranjščina

- sanacija notranjščine predvideva odkritje prvotne poslikave, ki se nakazuje v delu ob enem oknu;
- prezentacija ter obnova tlaka po originalnem vzorcu še ohranjene pravokotne opeke v merah 21×21 cm.

Paviljon ima šestkoten tloris z zelo položno pločevinasto streho. Vsaka stranica ima visoko dvokrilno okno s polknicami, na južni pa je do vrha urejena stopniščna rama s petimi stopnicami. Zunanje stene so lizensko poglobljene, pod stopničasto zaključnim vencem je v polju že citirani latinski napis. Obrobje napisnega polja se zaključuje z vodoravnim plitvim stopničastim vencem.

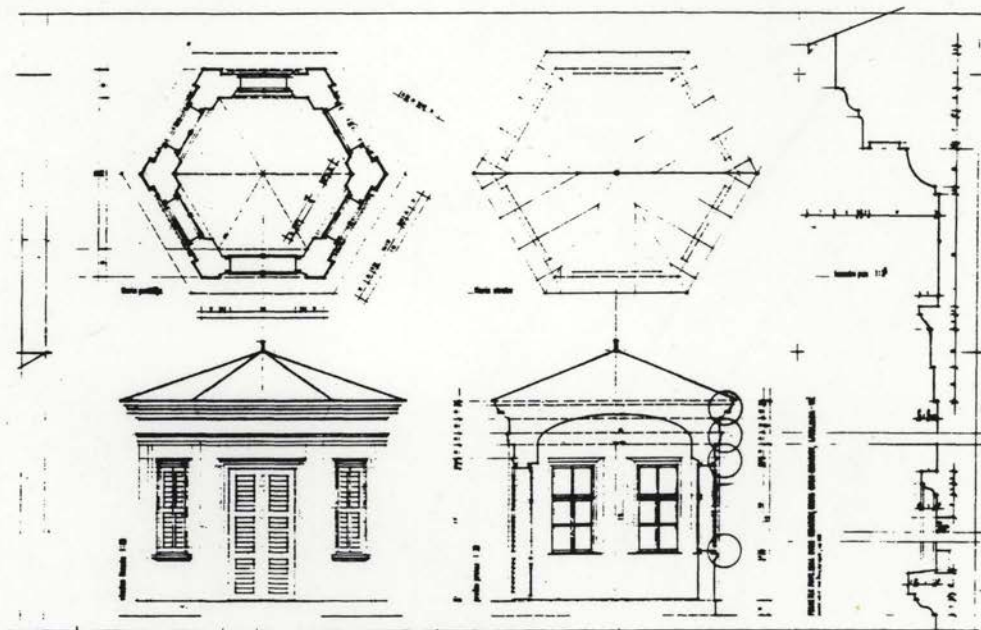
Paviljon ima ob vznožju nizek cokel, podnožje je nepodkleteno.

Ko se je letos obnavljala fasada, smo ugotovili, da je bil latinski napis že enkrat popravljen. Zunanja plast barve oziroma oblika črt je bila delno spremenjena, na

južni stranici pa tudi popolnoma prekrita z novim napisom RENOVAVERUNT 18... (ostali dve številki sta nečitljivi).

Ker se je pod tem napisom našla železna vez sklepamo, da je bil paviljon obnovljen po potresu 1895, to je v času, ko je bil ta način statične sanacije najbolj običajen.

Konservatorska dela nadaljujemo.

Sl. 58. Ljubljana – paviljon dveh cesarjev, iz izvedbenega projekta
Fig. 58 – Ljubljana – pavillion of the two emperors, from the project of the works

OPOMBA

Sanacijsko-restavracijska dela vodi konservator Ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Juša Vavken.

Projekt premestitve, statično utrditev ter projekt drenaže je izdelal sodelavec dipl. ing. Stojan Ribnikar.

Spremljajočo dokumentacijo urejata Mojca Gabrič ter Mojca Torkar, restavratorska dela pa izvaja restavrator Lidija Avbelj. Zidarska dela izvajata zidarska mojstra Ivan Zalar ter Andrej Herceg.

FUŽINSKI GRAD V LJUBLJANI

Staša Blažič-Gjura, Mojca Arh – LRZVNKD

THE CASTLE OF FUŽINE IN LJUBLJANA

POVZETEK

Grad je iz začetka 16. stol. Na njegovo podobo je vplivalo utrjevanje dežele zaradi turške nevarnosti. To utrjevanje je pomenilo prekinitve začetnega stilnega razvoja. Stavbarstvo tistega časa je razvilo tudi deželne posebnosti, med njimi je konzolni pomol. Ta posebnost označuje tudi grad Fužine (začet 1528, končan 1557, stavbenik J. Weilheimer, lastnika Vid in Janž Khissel.) Stavba je bila opazno prezidana spet v 19. stoletju in po letu 1938 (tehnično zanimive elektrarne). Delno ohranjena je notranjščina kapele. V sestavku so razčlenjeni posamezni elementi, pa tudi program sanacijskih, raziskovalnih in ureditvenih del. Projekt ureditve bo delno odvisen od namembnosti gradu, za katero še ni dokončne odločitve, v nekaterih sestavinah pa je nesporen – tudi to določa zavodov elaborat.

The castle was built in the beginning of the 16th century. The fortifying of the country against the Turkish danger affected its outlook. This fortifying meant an interruption in the already begun development of style. The architecture of that time developed regional characteristics, such as the console balcony. This particularity can be found also with the castle of Fužine (begun in 1528, finished in 1557, architect J. Weilheimer, owners Vid and Janž Khissel). The building was noticeably rebuilt in the 19th century and then again after 1938 (a technically interesting power station). The interior of the chapel is partly preserved. The article analyses individual elements as well as the programme of works in the field of sanitation, research, and arrangement. The arrangement project will depend partly on the final purpose of the castle which is not yet definitely determined, but some components are undisputable – this is also determined in the elaboration prepared by the Institute.

Leta 1984 je Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine (Staša Blažič-Gjura, dipl. ing. arh. konservator svetnik, in Mojca Arh, dipl. umetn. zgodovinar konservator) izdelal konservatorski program za fužinski grad.

Vsebina elaborata:

I. ZGODOVINA FUŽINSKEGA GRADU

1. Rodbina Khisl in njen pomen

2. Fidelis Trpinc

II. STAVBNO ZGODOVINSKA ANALIZA

1. Stilna oznaka razvoja arhitekture v času, ko je bil fužinski grad postavljen, ter njegov pomen v razvoju grajske arhitekture

2. Opis gradu

III. VREDNOTENJE

IV. GLAVNA SPOMENIŠKOVARSTVENA NAČELA ZA KONSERVATORSKI IN FUNKCIONALNI PROGRAM PRENOVE

V. FOTODOKUMENTACIJA

VI. GRAFIČNE PREDLOGE (arhivski načrti)

VII. GRAFIČNE PREDLOGE POSNETKA OBSTOJEČEGA STANJA (posnetek izdelal IBT, 1983, pomanjšave ZIL)

VIII. PREDLOG PREZENTACIJE FUŽINSKEGA GRADU (izdelal LRZVNKD, 1984)

IX. POMEMBNEJŠE HISTORIČNE LETNICE

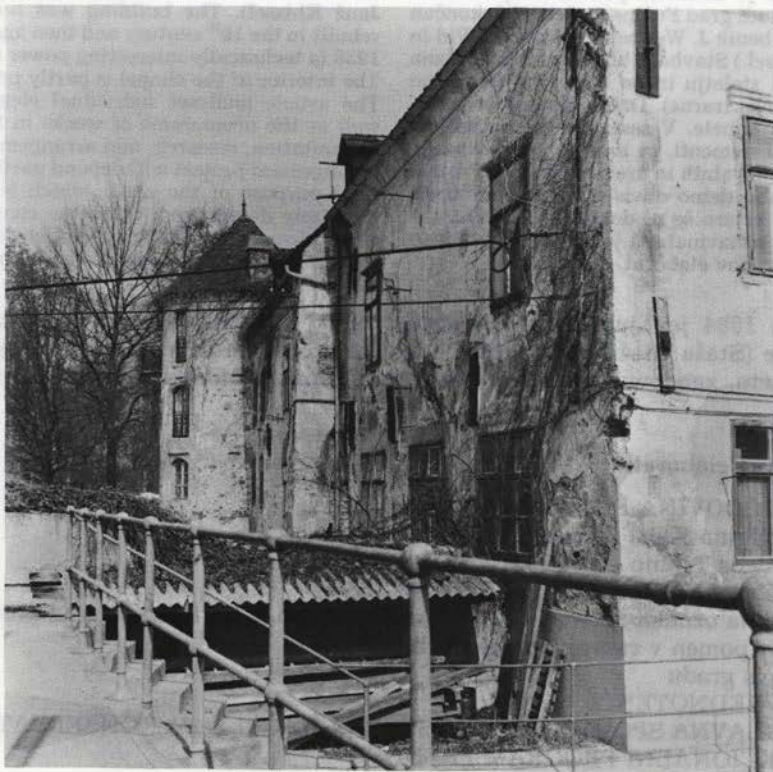
X. VIRI IN LITERATURA

Za objavo povzemamo naslednje:

II. Stavbno zgodovinska analiza

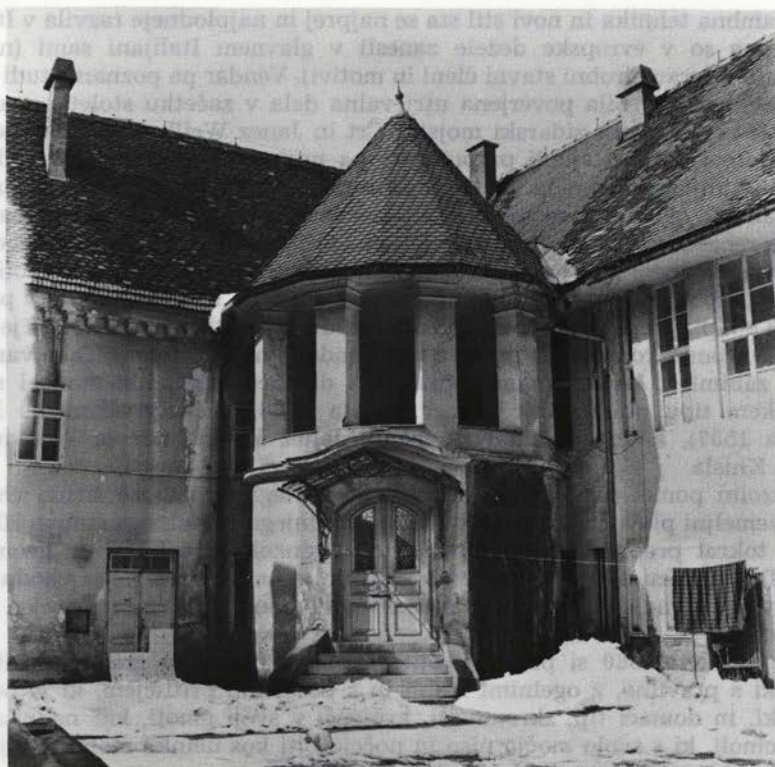
1. *Stilna oznaka razvoja arhitekture v času, ko je bil fužinski grad postavljen, ter njegov pomen v razvoju grajske arhitekture*

V grajski arhitekturi začetka 16. stoletja se je že napovedoval prehod gotike v renesanso, vendar je s turško nevarnostjo, katera je vplivala na vrsto sistematičnih utrdbenih del, ta utrjevalna akcija pomenila določeno prekinitev stilnega razvoja.

Sl. 59. Ljubljana, Fužine – pogled na grad l. 1985

Fig. 59 – Ljubljana – Fužine, a view of the castle in 1985

Sl. 60. Fužine – vhod na dvorišču l. 1985

Fig. 60 – Fužine – the courtyard entrance in 1985

V tej dobi se je utrdil v grajski arhitekturi stanovanjski interes s tendenco po udobnosti, kar je spremenilo grajsko stavbo iz obrambnega oziroma obrambno-stanovanjskega objekta v rezidenco. Te tendence so bile vidne pri stolpastem konceptu v povečanju njegove mase, v novem značaju okenskih odprtih, ki so postale v vseh etažah enakovredne in pa v namestitvi vhoda v pritličje. Novi trdnjavski koncepti so se uveljavili v širokem razponu. Lahko so se prilagodili stari shemi (renesancijski oklepi starih zasnov gradov), uveljavljale pa so se hkrati tudi nove sheme, ki so v idealni meri ustregle novim potrebam ter tako predstavile na našem ozemlju zaokroženo predstavo sistema italijanske renesančne arhitekture. V razvoju arhitekture 16. stoletja pa moramo upoštevati tudi pomembne kulturnozgodovinske dogodke, kakor je bil slovenski protestantizem, čas, kjer so se sadovi tega duhovnega gibanja pokazali tudi v formiranju arhitekture. Posebnost kranjskega ozemlja je bila tudi ta, da se ni zanašala zgolj na tuje stilne pobude, temveč je veliko črpala iz lastnega repertoarja. Reprezentativne ambicije je krepil vrhni družbeni sloj, pomnožen in utrjen s predstavniki zgodnjega kapitalizma. V tem času se rodi tudi kulturna akcija protestantov, izraža se takratna kulturna ustvarjalna volja, ki je pomembna za kulturno zgodovino Slovencev.

Obrambna tehnika in novi stil sta se najprej in najplodneje razvila v Italiji. Te nove forme so v evropske dežele zanesli v glavnem Italijani sami (novi tipi obrambnih naprav, drobni stavni členi in motivi). Vendar pa poznamo tudi domače inženirje, ki so jim bila poverjena utrjevalna dela v začetku stoletja, tudi že po potresu 1511. Tako sta zidarski mojster Črt in Janez Weilheimer dokumentirana že pred letom 1530. Najbolj prepričljivo pa nastopajo zoper tezo o nedeljenem monopolu italijanskih stavbarjev tiste forme na naših gradovih, ki niso nastale zgolj ob italijanskih zgledih, marveč se kljub nakazani prekinitvi domačega razvoja iz gotike v renesanso uveljavljajo iz tradicionalnih zasnov. Eden takih motivov v našem renesančnem stavbarstvu je konzolni pomol. Ljubljanski pomoli, ki jih datiramo po potresu 1511, vzbujajo pozornost z očitno tendenco, da bi v pravih razmikih kot plastične sestavine razčlenili fasado. V grajski arhitekturi pa je izredno značilna varianta konzolnega pomola nad vhodom, nad portalom. Taka varianta je posebej zanimiva, kadar imamo opraviti z domačo izpeljanko konzol na sicer italijanskem tipu gradu. Tak primer je leta 1528 začeta graščina na Fužinah (končana 1557), katero je zidal stavbenik Janez Weilheimer za Vida in Janža (Janeza) Khisla.

Konzolni pomol na fužinskem gradu je raztegnjen na vso širino vhoda ter pomeni temeljni plastični izrastek v obliki osrednjega portalnega stolpa. Hkrati pa nastopa tokrat preprostejša, sodobna forma konzol, reducirana na geometrično obliko. Tudi venčni zidec je izveden s konzolnim motivom in je na vhodni partiji celo podvojen. Tradicionalni detajl konzolnega pomola je bil tako prirejen za novo veliko formo.

V dobi okoli 1530 si plodno stojita nasproti oba pola grajske arhitekture: trdnjavski s pravilno, z ogelnimi stolpi in s poševnim pritličjem, ki je po izviru italijanski, in domači tip, skromnejši, krhkejši v svoji gmoti, kar naglašajo tudi ogelni pomoli, ki s svojo močjo niso in nočejo biti kos učinku stolpov, saj so bolj pridevki rezidence kakor obrambni prispevek.

Grad dobi v tej dobi plastično omejitve v višini z močnim horizontalnim zaključkom in jasno razporeditev sestavin, njegove drobne forme pa ostajajo v skromnih merah in danes še niso vselej ugotovljive. V smislu novega gibanja se preoblikujejo in na nov način vključijo v celoto tradicionalne prvine (zlasti pomoli v različni funkciji), zlasti pa se uveljavljata sama.

2. Opis gradu

Grad je nepravilni pravokotnik, ki s štirimi stavbnimi kraki obdaja zaključeno dvorišče v sredini. Lociran je na ravnini in z južno stranico neposredno stoji na levem bregu Ljubljanice. Na zunanjih vogalih so stolpi: severozahodni okroglega tlorisa, ostali so pravokotni, od katerih vidno izstopata le dva (severovzhodni in jugovzhodni). Gabaritne mere gradu so: delno klet, pritličje, prvo nadstropje in podstrešje. Viden je obrambni jarek, ki pa je danes že dokaj zasut. Dohod v grad je po mostu preko jarka ter iz vodne strani preko južnega stolpa. Nad glavnim vhodom je nad renesančnim konzolnim pomolom vzdignjena plošča s historiatom začetka gradnje. Na podstrešju konzolnega pomola je delno ohranjena kapela.

Ob južni vodni stranici je prizidek z vodnimi zapornicami, ki že več desetletij daje značilno sliko pogleda gradu z južne strani. Na dvorišču stoji lipa in vodnjak. Severozahodni vogal dvorišča obsega tudi okrogel prizidek, v katerem se rahlo

polžasto vijejo kamnite stopnice do vogalnega okroglega stolpa. Vrh kamnitih stopnic v prizidku se zaključí s stilno oblikovanim kovinskim mrežasto baldahinastim zaključkom. V okroglem severozahodnem stolpu so kvalitetne litoželezne polžaste stopnice.

III. Vrednotenje

Gračina je doživela veliko večjih prezidav. Pomembne prezidave so predvsem v 19. stoletju in po letu 1938. Arhitektura je danes dokaj osiromašena starejših stilnih arhitekturnih značilnosti posameznih obdobj (renesansa, barok). Oprema notranjosti gradu je popolnoma izginila, deloma je ohranjena le kapela nad vhodnim konzolnim pomolom z delno ohranjeno slikarjijo in lesenim stropom. Za časa nastanka gradu 1528–1557 je le-ta predstavljal tipičen primer reprezentančno utrdbenega gradu. Kljub temu pa še danes s svojo gmoto, tlorisom, obrambnim jarkom in seveda s stavbnimi arhitekturnimi elementi, posebno z renesančnim konzolnim pomolom, izpričuje pomemben člen v razvoju grajske arhitekture na naših tleh. Starejši stilni arhitekturni elementi so razpoznavni predvsem na podstrešju v zaključkih stolpov na severni strani gradu ter na zunanjsčini fasad in v kletnih prostorih gradu.

Značilna namestitvev lokacije vhoda v pritličje, nekdanji proporc oken v etažah, konzolni venčni motiv pod napuščem v detajlu v celotnem tlorisnem konceptu, ki izkazuje tipičen podolgovat pravokoten tloris z obrambnimi stolpi na vogalih ter

Sl. 61. Fužine – fasada l. 1989

Fig. 61 – Fužine – the façade in 1989

jarkom ob zunanji stranici, z višino, ki se v celoti podreja zleknjeni tendenci in renesančnim konzolnim pomolom, daje gradu tudi v sedanji prezentaciji dovolj trdne opore za stilno karakteristiko grajske arhitekture v 16. stoletju.

IV. Glavna spomeniškovarstvena načela za konservatorski in funkcionalni program prenove

1. Obvezno ohranjamo celotno tlorisno in gabaritno arhitekturno maso gradu.
2. Rekonstruirati se danes delno ohranjena parkovna arhitektura pred gradom.
3. Vsi posegi na zunanjsčini in v notranjsčini gradu se opravljajo po predhodnih spomeniškovarstvenih smernicah in po opravljenih konservatorskih sondažah.
4. Po predhodni strokovni presoji se obvezno ohrani in prezentira vse arhitekturne elemente, ki so arhivsko dokumentirani oziroma ohranjeni in situ. Poudarjamo pomen zaključkov nekdanjih renesančnih obrambnih stolpov na podstrešju.

5. Vhodni konzolni pomol

- Prezentira se fasada z vsemi elementi podstrešnega venčnega zaključka.
  - Odstrani se medetažni strop v nekdanji kapeli in se kapela prezentira.
  - Po predhodni arhivski dokumentaciji in sondaži se rekonstruirata okenska odprtina.
  - Restavrira se celotni konzolni pomol z napisno tablo.
  - Rekonstruirati se mostovž in vhod z vhodnimi vrati (sondaža ostenja).
- Predlagamo kulturno-reprezentančno namembnost.

6. Severovzhodni stolp

- Ohrani se oziroma prezentira se arhitekturno stilne elemente, ugotovljene po arhivski dokumentaciji in po predhodni sondaži ostenja zunanost in notranjost.
  - Obstoječe elemente, kot npr. križni oboki z osrednjim nosilnim stebrom v kleti, je potrebno restavrirati in prezentirati.
- Prostoru se določi primerna namembnost (morda muzejsko-razstavna dvorana – področja protestantizem, likovna in glasbena umetnost).

7. Severozahodni stolp

- Okrogli stolp ima pendant v notranjosti dvorišča, ki je poudarjen z reprezentativnim stopniščem in balustrado.

Po predhodni arhivski dokumentaciji in izvršeni sondaži ostenja naj se stolp prezentira kot reprezentančni del gradu skupaj s traktom za povezavo do kapele v vhodnem pomolu.

Severnemu traktu se določi primerna namembnost – lahko razstavni prostori (pohištvu, tapete).

8. Jugovzhodni stolp

- Skozi stoletja je doživel največ prezidav. Če se bodo našli po predhodni arhivski dokumentaciji in sondaži stari pomembnejši elementi, se jih prezentira.

Sl. 62 Fužine – grbi nad vhodom l. 1989

Fig. 62 – Fužine – coast-of-arms above the entrance in 1989

Kletni in ostali prostori se lahko namenijo turistično gostinski dejavnosti.

Pri tem opozarjamo, da je po sedaj preverjeni dokumentaciji možnost obstoja dvorane na južnem traktu v prvem nadstropju nad sedanjo elektrarno. Dvorana lahko služi kot dodatni prostor v gostinsko turistični ponudbi ali kot muzejsko razstavni prostor.

9. Jugo zahodni stolp

– Skozi stoletja je doživel veliko prezidav. Če se bodo našli po predhodni arhivski dokumentaciji in sondaži stari pomembnejši elementi, se jih prezentira. Namembnost bo v prihodnosti povezana z zahodnim prečnim traktom gradu. Na zunanji fasadi prečnega trakta so vidni starejši arhitekturni elementi. Po opravljeni sondaži ostenja se le-ti prezentirajo.

Namembnost prostorov se lahko določi morda v kulturno razstavne prostore, morda za knjižnico.

10. Klet

V ostalih kletnih prostorih se odstranijo vsi sekundarni nenosilni elementi, prezentirajo se stropi z oboki. Možnost izrabe prostorov in namembnost je v

trgovsko obrtni dejavnosti, navezujoč se na pritlične prostore v vhodnem veznem traktu, kjer se odpira možnost namestitve manjših trgovsko obrtnih lokalov. Z ozirom na tradicijo razvoja gradu in dejavnosti v gradu predlagamo, da se upoštevajo naslednje zvrsti dejavnosti: steklarstvo, papirništvo, razvoj industrije živilska, tekstilna, papirniška, elektro.

11. Podstrešje

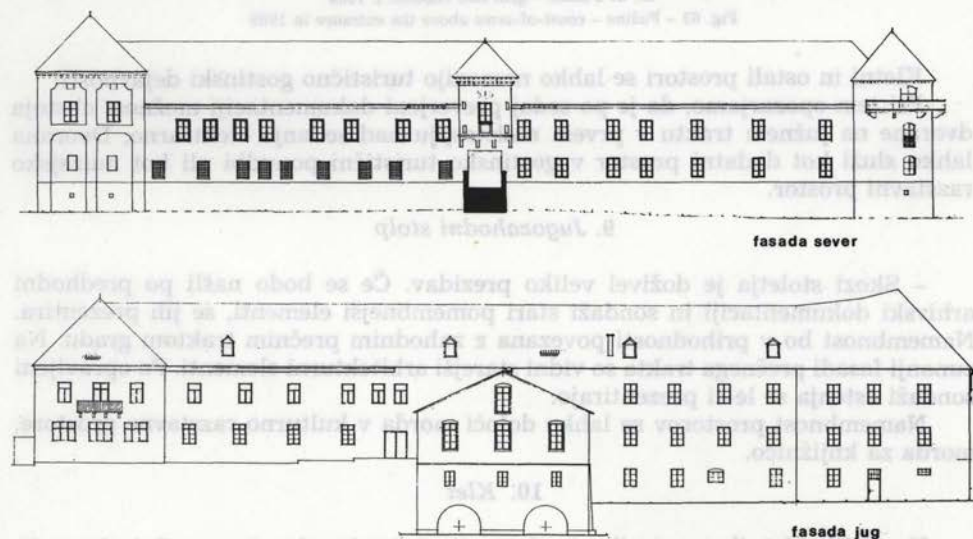
Po predhodnih sondažnih delih in po preverjeni dokumentaciji se obvezno prezentirajo zaključki stolpov. Dokaj dobro sta ohranjena predvsem zaključka vhodnega stolpa in severozahodnega stolpa.

Glede na izredno veliko strešno površino, ki je lahko pohodna po celotnem obroču gradu, je vredno že zdaj pomisliti na možnost realizacije ideje o muzejsko razstavnem prostoru, ki bi predstavljal zgodovino razvoja strešnih konstrukcij, obenem pa bi bil sam sebi namen. Na posebnih panojih bi razstavili zgodovino razvoja strešnih konstrukcij.

12. Grajski park

Nekdaj je bil parkovno stilno arhitekturno oblikovan. Po dokumentaciji je razvidno, da je v parku stal empirski spomenik. Empirski spomenik je bil narejen po vzorcu starega grobnega spomenika s pariškega pokopališča Pere Lachaise. Okrašen je bil s palmetami, meandri in akantovimi listi z značilnimi klasicističnimi likovnimi stilnimi elementi. Nosil je napis: Fidelis Terpinz, Josefina Terpinz 1875. V parku je stala tudi stilno oblikovana vrtna uta.

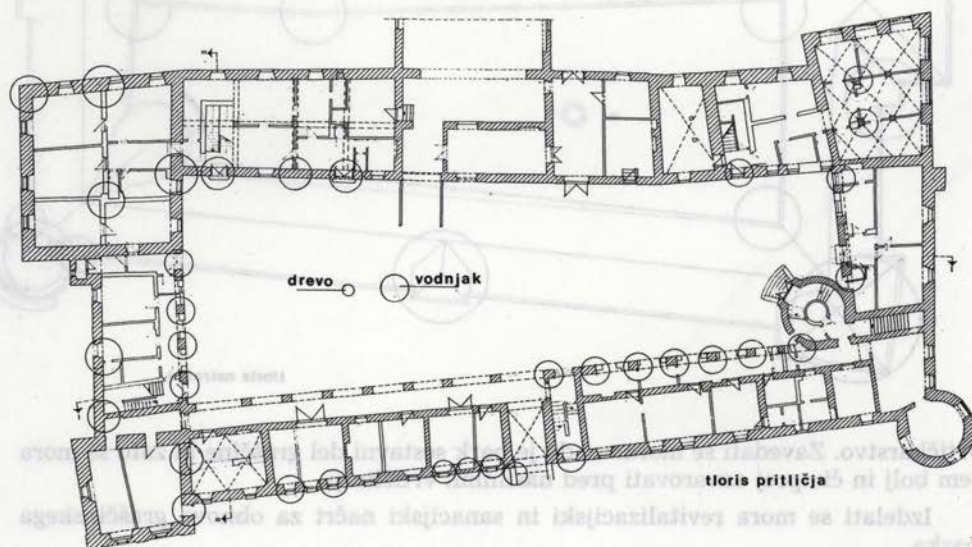
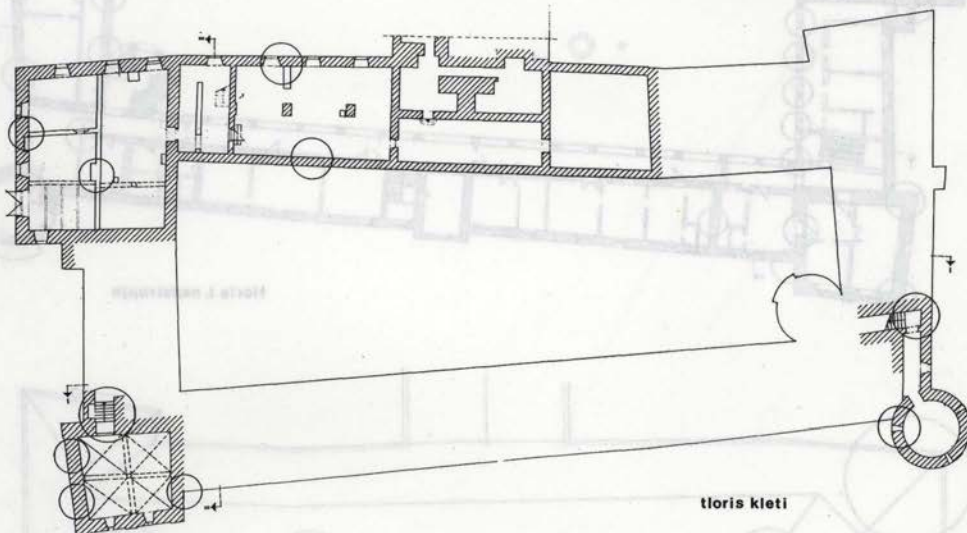
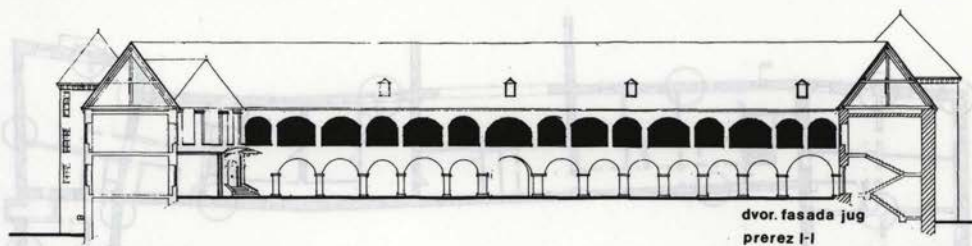
Danes težko govorimo o fužinskem parku. Osiromašen je z drevesi in rastlinjem, okrnjen je zaradi gradbenih del v bližini, v zadnjem času pa se pojavlja že tudi

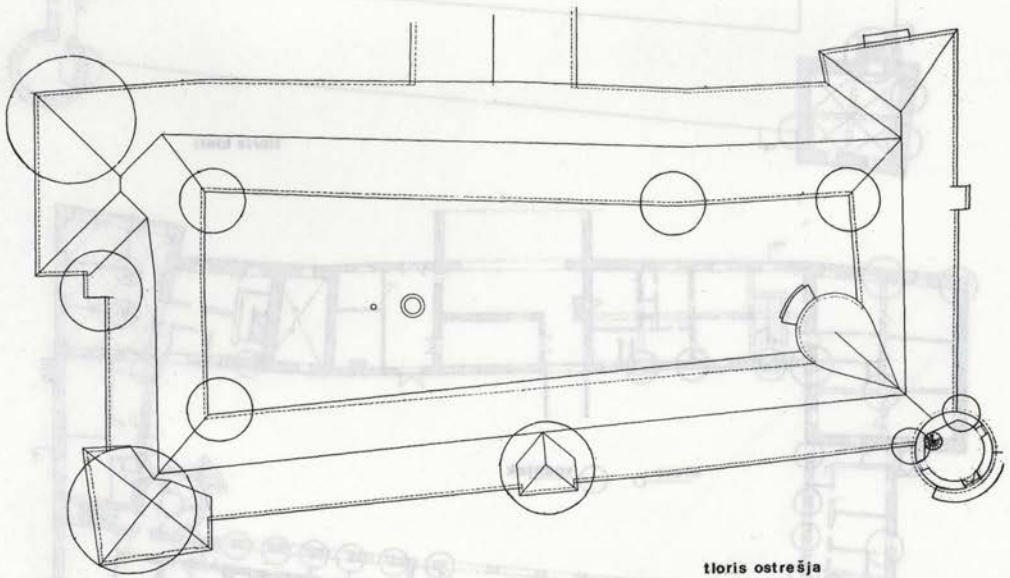
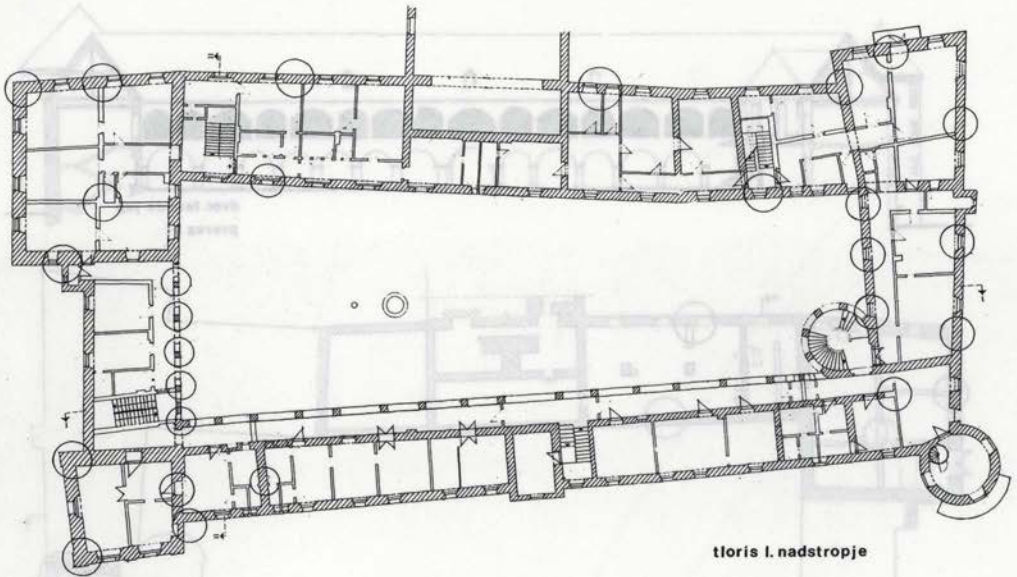

Sl. 63. Fužine – posnetki gradu z označenimi mesti, kjer so potrebne raziskave

Fig. 63 – Fužine – sketches of the castle with marked spots in which further research is necessary

vrtičkarstvo. Zavedati se moramo, da je park sestavni del graščine in zato se mora tem bolj in čimprej zavarovati pred nasilnimi vrtičkarji.

Izdelati se mora revitalizacijski in sanacijski načrt za obnovo graščinskega parka.

VIII. Predlog prezentacije fužinskega gradu (izdelal LRZVNKD, 1984)

Grafično je prikazana varovana pozidava pred letom 1841. Vsi sekundarni elementi prizidani v 20. stoletju se lahko odstranijo, odvisno od potreb funkcionalnega programa prenove in seveda po predhodnih opravljenih konservatorskih sondažah ter po konservatorskih smernicah za prenovo posameznih delov gradu. Nakazane so tudi sonde, kjer se pričakuje spomeniški potencial.

IX. Pomembnejše letnice

- 1527 – začetek reformacije v Ljubljani
- 1528 – začetek gradnje gradu (Vid Khisl)
- 1535 – Trubar pride v Ljubljano (do 1540)
- 1557 – gradnja gradu zaključena (Janž Khisl)
- 1590 – nadvojvoda Karel ustanovi v Gradcu jezuitski kolegij
- 1600 – verske reformacijske komisije
- 1619 – Johan Ulrich, knez v. Eggenberg podari graščino tržaškim jezuitom
- 1628 – izgon protestantskega plemstva
- 1657–1773 – Fužine pripadajo jezuitom v Trstu
- 1773 – nastane študijski sklad iz gospostev odpravljenega jezuitskega reda (Jožef II). Na Kranjskem so mu pripadala gospostva Fužine, Pleterje in Podturn. Posest so povečini razprodali na dražbi.
- 1825 – Ilirska dvorna komisija za prodajo državnih posesti gospostvo Fužine proda na dražbi Fidelisu Trpincu
- 1876 – umre Fidelis Trpinc
- 1878–1919 (1938) – grad ima v posesti rodbina Baumgarten (Baumgarten – potomci in dediči F. Trpinca)
- 1938 – sodna dražba Fužin, posestvo kupijo Združene papirnice

Pred nami je torej zahtevna naloga revitalizirati fužinski grad. Delo s stavbo nam nudi množico spoznanj, če jo bomo pa uspešno tudi ohranili, nam bo vsem v ponos. Revitalizacija, ki jo konservatorski program zahteva, ne sme ostati na papirju. Pogoji zanjo pa je jasna odločitev, čemu naj bi grad v prihodnje služil. Če se ta odločitev namreč preveč spreminja, to ne more ostati brez vpliva na projekt, pa tudi na uspeh obnove.

Grad je dejstvo, da so bila več desetletij v njem stanovanja, zelo prizadelo. Za interne potrebe Papirnice Vevče elektrarna še zdaj obratuje. Nekaj prostorov je praznih, v nekaterih je še stanovanje. Izselitev stanovalcev je bila prva faza iskanja primerne uporabnika in investitorja za ureditev celotnega gradu. Sedanje vmesno obdobje traja že predolgo, vendar ne smemo pravila, da objekt brez uporabnikov hitreje propada, napačno razumeti, tako, da bi investitorje in uporabnike gradu pridobili na hitro in brez premisleka. Tako bi izničili učinek prvih ureditvenih etap. V zadnjem času se kot resen interesent za grad pojavlja Arhitekturni muzej. Menimo, da bi mogli grad za to namembnost ustrezno urediti, čeprav je moč dokončni ureditveni načrt narediti šele, ko bi na vseh mestih, na katerih so opozorile že dosedanje raziskave, sondirali zidove. Vsekakor pa je mogoče, ne glede na vse dileme, ki spremljajo ureditev grajskih traktov, začeti z obnovo grajske kapele (s pomočjo Ljubljanske kulturne skupnosti). Ta prostor in njeni elementi so že zdaj stalnica v ureditvenih načrtih.

OBNOVA IN REVITALIZACIJA STAVBE ŠT. 8 V PIONIRSKI ULICI V KANALU

Način prezentacije utrdbene arhitekture, predelane v kmečko domačijo

Bojan Klemenčič, ZVNKD Gorica

KANAL OB SOČI, RENEWAL OF THE HOUSE ON PONIRSKA 8

POVZETEK

Sestavek predstavlja stavbnozgodovinsko analizo značilne stavbe v Kanalu ob Soči. Stavba je sodila k obrambnim napravam starega naselja in bila pozneje preurejena v kmečko domačijo. V minulih letih smo jo konstrukcijsko utrdili in jo tako obnovili, da bo mogla služiti novemu javnemu namenu kot knjižnica in krajevna muzejska zbirka. V ta namen smo odstranili nekaj pregrad med prostori.

The article brings an architectural and historical analysis of the characteristic building at Kanal ob Soči (Kanal on the Soča). The building belonged to the defence devices of the old sttlement, and was later on re-built to become a peasant home. During the past few years, it was constructionally consolidated and renewed in order to become suitable for its new public purpose as a library and a local museum collection. To this purpose, a few partition-walls were removed.

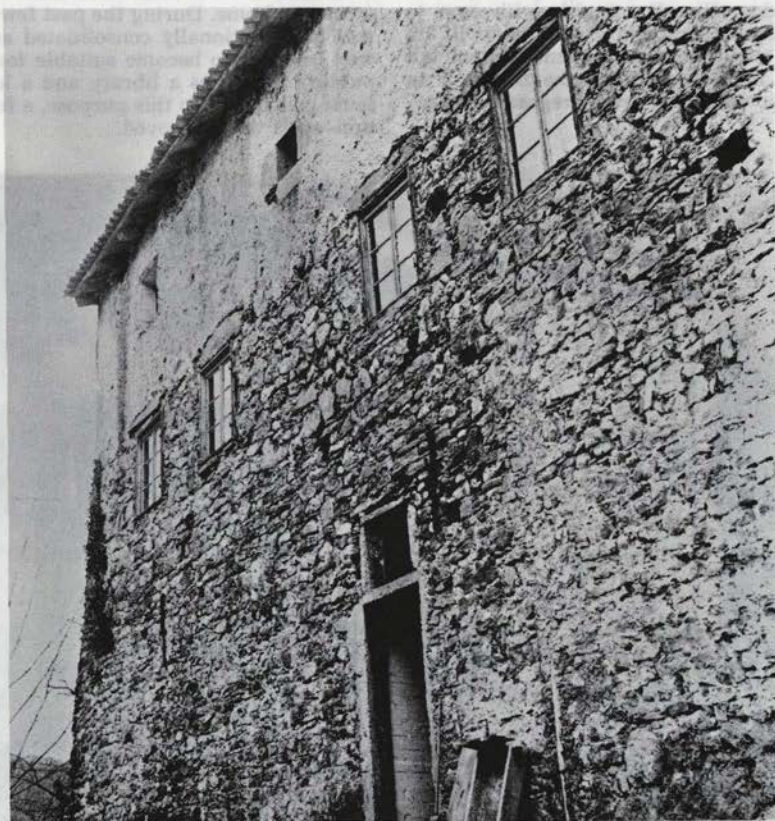
Sl. 64. Kanal, Pionirska 8 – stanje po obnovi – vzhodna fasada in zahodna fasada
Fig. 64 – Kanal, Pionirska 8 – situation after renewal – eastern façade and western façade

Spomeniško varstveni status Kanala

Historično jedro Kanala je razglašeno z občinskim odlokom za kulturni spomenik (naselbinski spomenik), uvrščeno pa je tudi v kategorijo kvalitetnejših kulturnih spomenikov v republiškem merilu. Skupaj s slikovitim koritom Soče tvori kompleksno dediščino: kulturni spomenik z naravno znamenitostjo.

Prenova in revitalizacija historičnega jedra Kanala

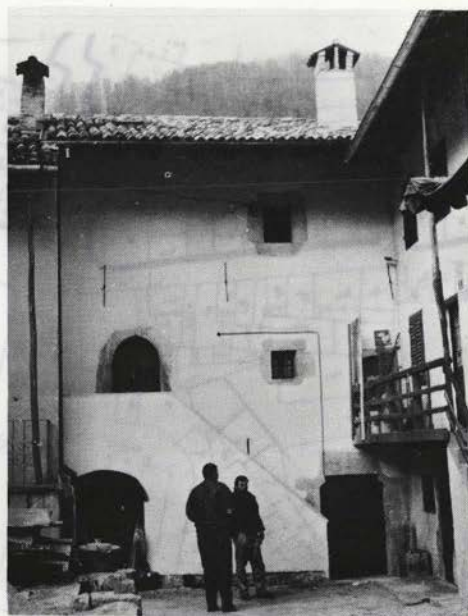
Kanal je kulturno živo mesto. Bogatemu kulturnemu življenju pa manjka primerna oblika – prenova in revitalizacija historičnega jedra. Poleg Debenjakove galerije je načrtno prenovljena in revitalizirana le še stavba Pionirska 8. To pa je tudi praktičen dokaz o tempu prenavljanja pretežno s kulturnim dinarjem: dvanajst let dva objekta. S takim tempom ni mogoče izvesti primerne prenove. Zato je potrebna organizirana akcija, ki naj sloni na sledečih postavkah:

Sl. 65. Kanal, Pionirska 8 – stanje pred obnovo – fasada nad koritom Soče
 Fig. 65 – Kanal, Pionirska 8 – situation before restoration – façade above the river bed of the Soča

Sl. 66. Kanal, Pionirska 8 – stanje pred obnovo – vhodna fasada
 Fig. 66 – Kanal, Pionirska 8 – situation before restoration – entrance façade

Sl. 67. Kanal, Pionirska 8 – vhodna fasada po obnovi
 Fig. 67. Kanal, Pionirska 8 – entrance façade after restoration

na dokumentaciji obstoječega stavbnega fonda, na spomeniško-varstvenem elaboratu kot konservatorskem programu, na izdelavi ureditvenega načrta za prenavo, z zagotovljenim financiranjem prenave.

Oris naselbinske zgodovine s formalno analizo franciscejskega katastra

Franciscejski kataster iz leta 1822 (Državni arhiv SRS, Ljubljana) kaže podobo Kanala pred uničenji v obeh vojnah in o gradbenih spremembah po le-teh. Iz katastra tako razberemo oris naselbinske zgodovine.

Srednjeveška zasnova Kanala do začetka 16. stoletja kaže strnjen niz drobno parceliranih, enoceličnih poslopij okrog Marijine cerkve. Tega lahko hipotetično, po analogiji s sočasnimi mediteranskimi naselji podaljšamo na južni del, na današnji trg. Tako dobimo strnjeno, taborsko koncipirano naselje z značilno srednjeveško, urbano tlorisno mrežo z manjšo, gotško cerkvijo in pokopališkim prostorom, ki je bil 1778 prenešen k cerkvi sv. Ane zunaj naselja.

Dodatna fortifikacijska dela so potekala v času beneško-habsburških vojn v 16. in delno v prvi polovici 17. stoletja. Predvsem so to t. i. »tornjoni« (nepravilno okrogli stolpi) in nova razširjena linija obrambnega zidu, katerega potek je najbolj viden na severnem delu historičnega jedra in katerega potek še ni rekonstruiran. Sočasni bolj ohranjeni obrambni zid s stolpi lahko najdemo v bližnjem Šmartnem.

Sl. 68. Kanal – območje naselbinskega spomenika (historično jedro) z naravno znamenitostjo – koritom Soče, označeno na katastru 1:1000

Fig. 68 – Kanal – the area of the settlement monument (historical nucleus) with the natural curiosity – the bed of the Soča, marked in the cadastre 1:1000

S prenehanjem vojnih nevarnosti in spremembo tehnologije vojskovanja se prične razmah naselja v drugi polovici 17. stoletja in traja do 1. svetovne vojne. V tem času se naselje poveča predvsem z obcestnimi nizi ob glavnih komunikacijah. Poveča se stavbna parcelacija in razrahlja stroga srednjeveška urejenost. Obrambne stolpe in obzidje vključijo novonastale domačije in jih postopno prilagajajo novim funkcijam.

Na franciscejskem katastru lahko razberemo tudi nekdanje arhitekturne dominante Kanala:

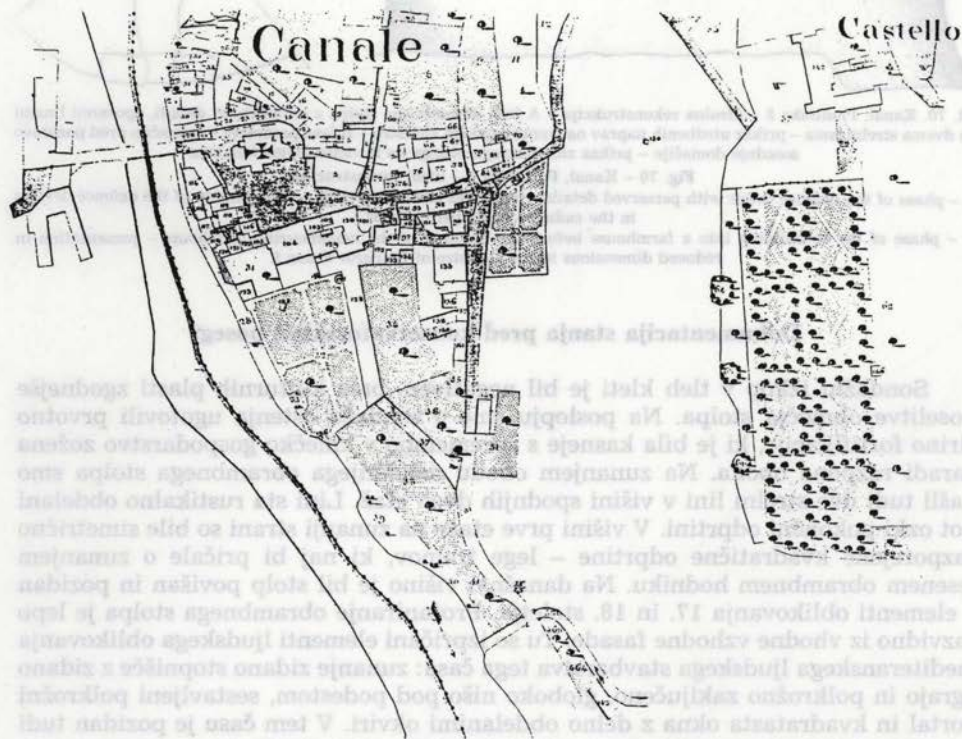
– cerkev Marijinega vnebovzeta, stari most, grad s parkom, župnišče s parkom, staro sodnijo ob obeh obnovljenih stolpih, hotel Ulaga, meščanska hiša s parkom (danes župnišče) in prvotno lokacijo Neptunovega vodnjaka.

Manjka pa označba izginulega kužnega znamenja na drugem bregu Soče, ki pa je sodilo pod kataster Gorenjega polja.

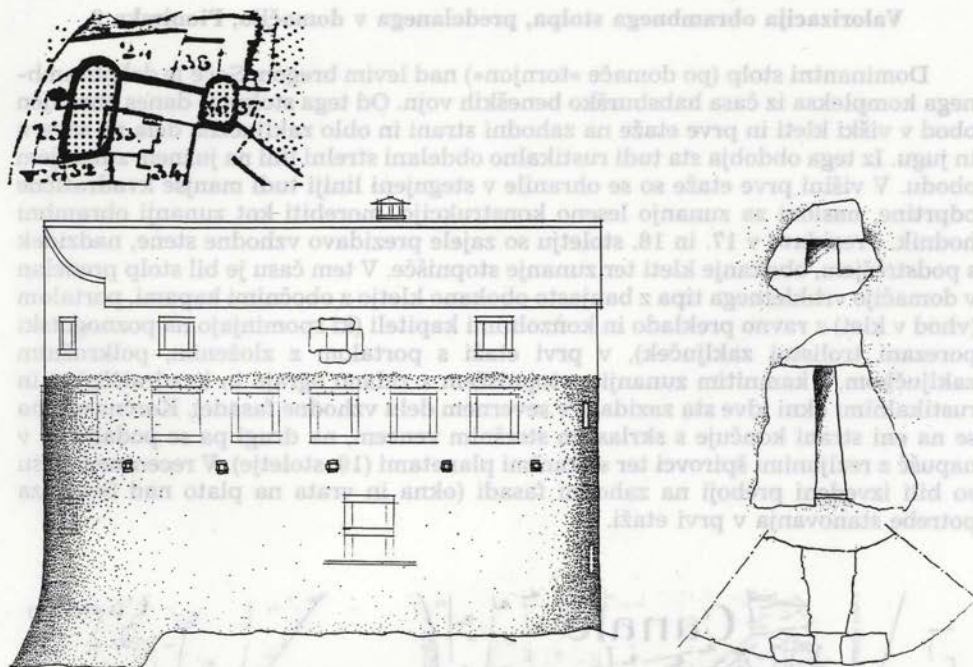
Valorizacija obrambnega stolpa, predelanega v domačijo, Pionirska 9

Dominantni stolp (po domače »tornjon«) nad levim bregom Soče je del obrambnega kompleksa iz časa habsburško beneških vojn. Od tega stolpa je danes ohranjen obod v viški kleti in prve etaže na zahodni strani in oblo zaključena dela na severu in jugu. Iz tega obdobja sta tudi rustikalno obdelani strelni lini na južnem zunanjem obodu. V višini prve etaže so se ohranile v stegnjeni liniji tudi manjše kvadratične odprtine, nasloni za zunanjo leseno konstrukcijo, morebiti kot zunanji obrambni hodnik. Prezidave v 17. in 18. stoletju so zajele prezidavo vzhodne stene, nadzidek s podstrešjem, obokanje kleti ter zunanje stopnišče. V tem času je bil stolp predelan v domačijo vrhkletnega tipa z banjasto obokano kletjo z obočnimi kapami, portalom (vhod v klet) z ravno preklado in konzolnimi kapiteli (ki spominjajo na poznogotski porezani trolistni zaključek), v prvi etaži s portalom z zloženim, polkrožnim zaključkom, s kamnitim zunanjim stopniščem z zidano ograjo in kvadratičnimi in rustikalnimi okni (dve sta zazidani v severnem delu vzhodne fasade). Korčna streha se na eni strani končuje s skrlastim strešnim vencem, na drugi pa se podaljšuje v napušč z rezljanimi špirovci ter slikanimi planetami (19. stoletje). V recentnem času so bili izvedeni preboji na zahodni fasadi (okna in vrata na plato nad Sočo) za potrebe stanovanja v prvi etaži.

Sl. 69. Kanal na franciscejskem katastru iz leta 1822

Fig. 69 – Kanal in the cadastre of Emperor Franz I. from 1822

Sl. 70. Kanal, Pionirska 8 – idealna rekonstrukcija – A faza obrambnega stolpa z ohranjenimi detajli, opornimi linami in dvema strelnicama – prikaz utrdbenih naprav na franciscejskem katastru – B faza predelave v domačijo pred pozidavo sosednje domačije – prikaz zmanjšane obsega na franciscejskem katastru

Fig. 70 – Kanal, Pionirska 8 – ideal reconstruction

- a – phase of the defence tower with preserved details – loopholes and two crenels – presentation of the defence devices in the cadastre of Emperor Franz I
 b – phase of the re-building into a farmhouse before the building of the neighbouring farmhouse – presentation in reduced dimensions in the cadastre of Emperor Franz I.

Dokumentacija stanja pred konservatorskimi posegi

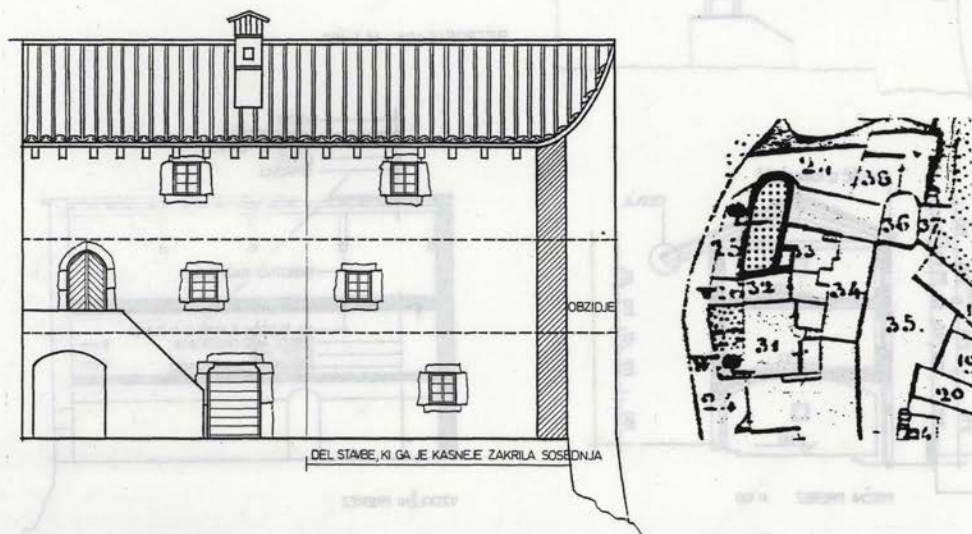
Sondažni izkop v tleh kleti je bil negativen, brez kulturnih plasti zgodnejše poselitve območja stolpa. Na poslopju smo s sondažo ostenja ugotovili prvotno širino fortifikacije, ki je bila kasneje s spremembo v kmečko gospodarstvo zožena zaradi razpona oboka. Na zunanjem obodu nekdanjega obrambnega stolpa smo našli tudi dve strelni lini v višini spodnjih dveh etaž. Lini sta rustikalno obdelani kot ozki pokončni odprtini. V višini prve etaže na zunanji strani so bile simetrično razporejene kvadratične odprtine – lege tramov, ki naj bi pričale o zunanjem lesenem obrambnem hodniku. Na današnjo višino je bil stolp povišan in pozidan z elementi oblikovanja 17. in 18. stoletja. Profaniranje obrambnega stolpa je lepo razvidno iz vhodne vzhodne fasade. Tu so izpričani elementi ljudskega oblikovanja mediteranskega ljudskega stavbarstva tega časa: zunanje zidano stopnišče z zidano ograjo in polkrožno zaključeno, globoko nišo pod podestom, sestavljeni polkrožni portal in kvadratasta okna z delno obdelanimi okvirji. V tem času je pozidan tudi banjasti obok z obočnimi kapami v kleti in vzidan portal v kleti z ravno preklado in konzolnimi kapiteli, na podbojih pa utilitarne razširitve za sode. S sondiranjem

notranjega ostenja smo ugotovili nižjo prvo etažo in ostanke odprtega ognjišča z napo ter odprtine, ki so se odpirale v prostor, ki ga je kasneje zapolnila sosednja domačija.

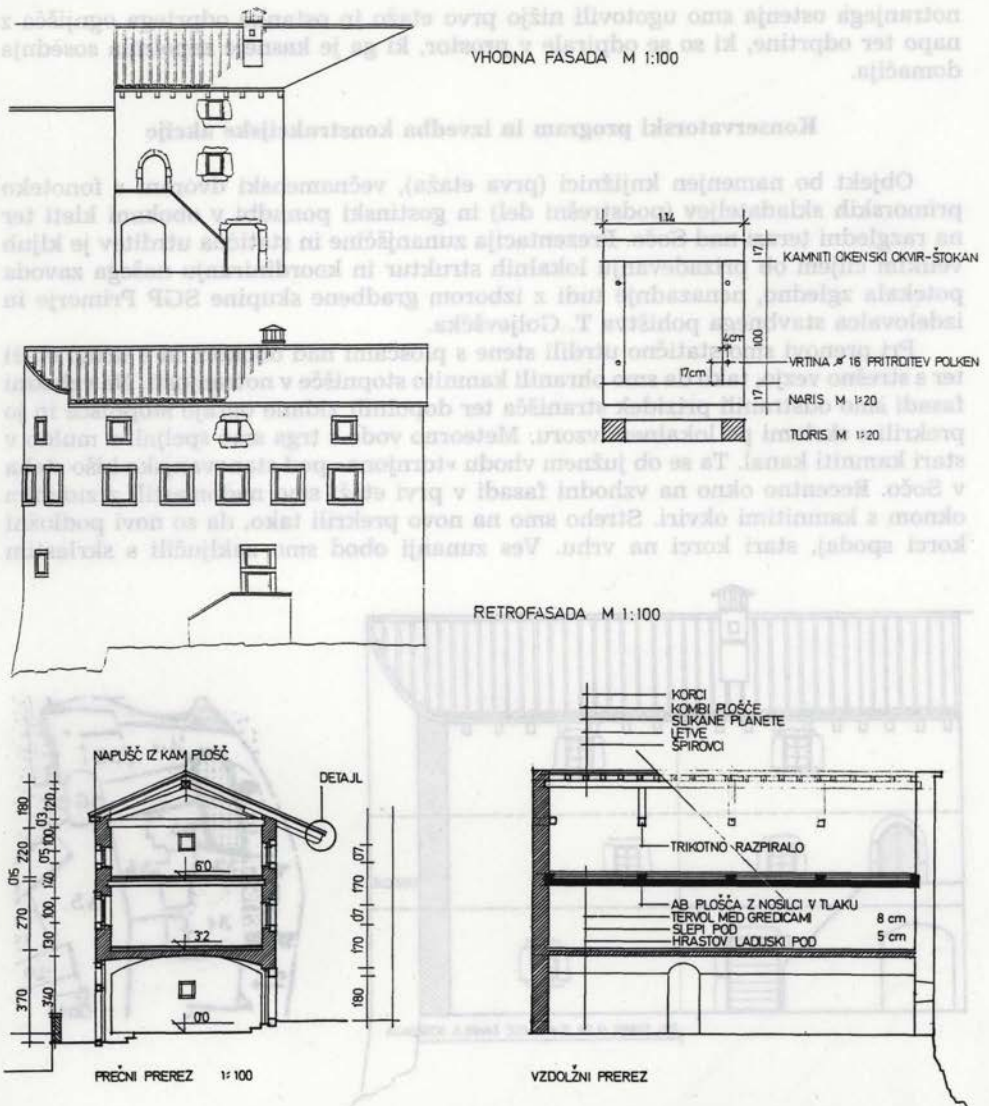
Konservatorski program in izvedba konstrukcijske akcije

Objekt bo namenjen knjižnici (prva etaža), večnamenski dvorani s fonoteko primorskih skladateljev (podstrešni del) in gostinski ponudbi v obokani kleti ter na razgledni terasi nad Sočo. Presentacija zunanjščine in statična utrditev je kljub velikim ciljem ob prizadevanju lokalnih struktur in koordiniranju našega zavoda potekala zgledno, nenazadnje tudi z izborom gradbene skupine SGP Primorje in izdelovalca stavbnega pohištva T. Goljevščka.

Pri prenovi smo statično utrdili stene s ploščami nad obokom in v drugi etaži ter s strešno vezjo, tako da smo ohranili kamnito stopnišče v notranjosti. Na vzhodni fasadi smo odstranili prizidek stranišča ter dopolnili zidano ograjo stopnišča in jo prekrili s skrlami po lokalnem vzoru. Meteorno vodo s trga smo speljali z muldo v stari kamniti kanal. Ta se ob južnem vходу »tornjona« pod stanovanjsko hišo steka v Sočo. Recentno okno na vzhodni fasadi v prvi etaži smo nadomestili z zidanim oknom s kamnitimi okvirji. Streho smo na novo prekrili tako, da so novi podložni korci spodaj, stari korci na vrhu. Ves zunanji obod smo zaključili s skrlastim

strešnim vencem, nad vhodno fasado pa obnovili rezljane špirovce ter slikane planete. Planete smo pobarvali tudi v odprtem ostrešju notranjščine kot ustrezni zaključek novemu funkcioniranju podstrešja (odprto ostrešje). Nad planetami je preko cele stavbe izvedena toplotna in hidro izolacija. Na strehi smo obnovili značilni dimnik. Zunanji obod stavbe je bil za stanovanjske namene perforiran: v kleti z izhodom na teraso, v nadstropju z velikimi okenskimi odprtinami brez okvirov ter na podstrešju s kvadratnimi okni iz faze pozidave vzhodne stene. Zaradi nove namembnosti smo to spremembo ohranili, vendar v omiljeni in urejeni obliki (zmanjšanje odprtin), urejen ritem osi. Notranjščina (izvedba gradbeni obrtnik Rojce)

Sl. 71. Kanal, Pionirska 8 – konservatorski program – projekt prenove

A ureditev kleti, platoja nad Sočo ter 1. nadstropja za namene knjižnice in spominske sobe oz. čitalnice

B ureditev podstrešja z detajli – večnamenski prostor

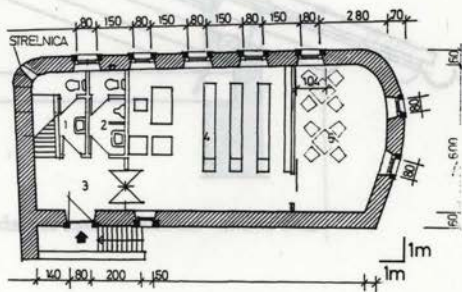
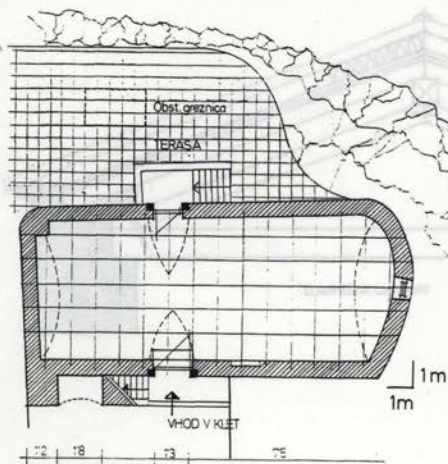
C prerezi z gradbenimi posegi

D projekt prenove strehe z detajlom okrasnega napušča

E projekt obnove v obeh fasadah

F ohranjeni kamnoseški detajli iz faze predelave v domačijo

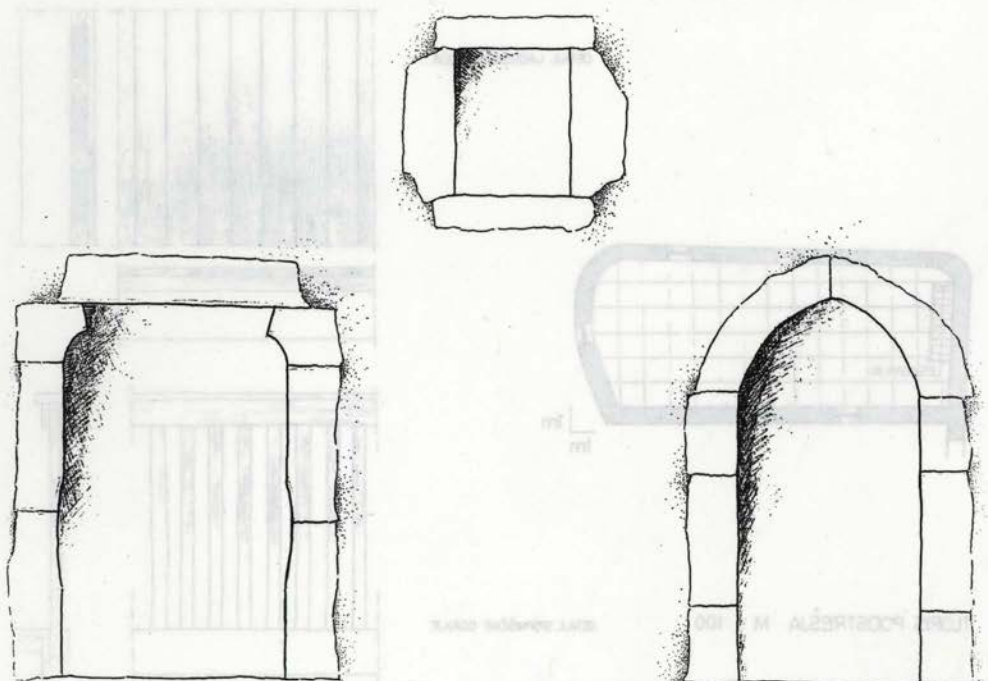
Fig. 71 – Kanal, Pionirska 8 – conservational programme – project of renewal, a – re-building of the cellar, the plateau above the Soča, and the first floor for the purposes of the library and the memorial room or reading-room, b – re-building of the attics with details – a multi-purpose room, c – sections with building phases, d – project of the renewal of the roof with a detail of the ornamental jutting roof, e – project of the renewal in both façades, f – preserved stonemason details form the phase of the re-building into a peasant home

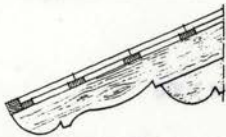
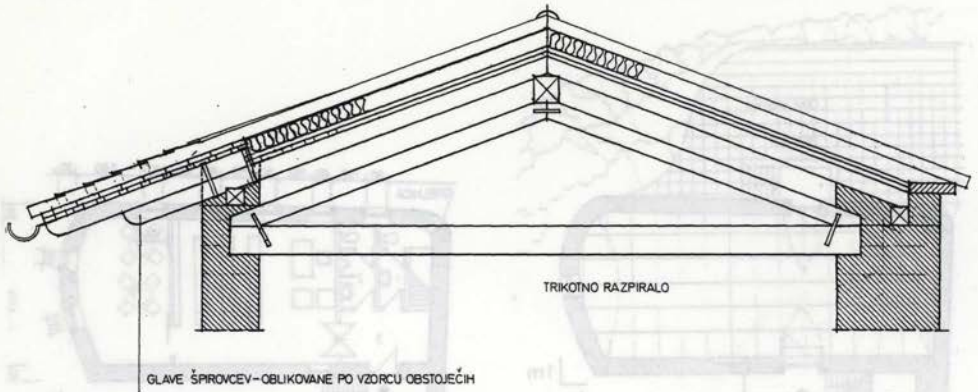

TŁORIS KLETI-FRITLIČJA M 1:100

TŁORIS NADSTROPJA M 1:100

je izvedena le s funkcionalnim oblikovanjem v prvi etaži za potrebe knjižnice iz spominske sobe. V tej etaži tudi zaradi predelav za potrebe stanovanja ni bilo ohranjenih več avtentičnih detajlov za prezentiranje. Tako so prezentirali le:

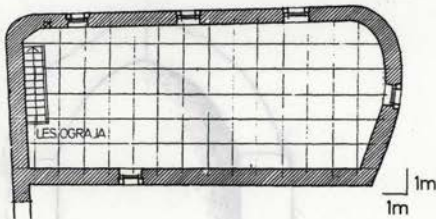
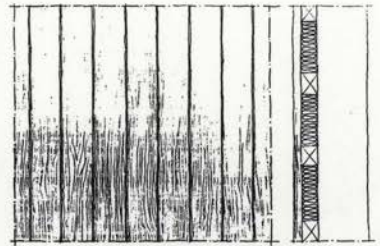

DETALJ ŠPIROVCA

PREREZ OSTRÉŠJA M 1:25

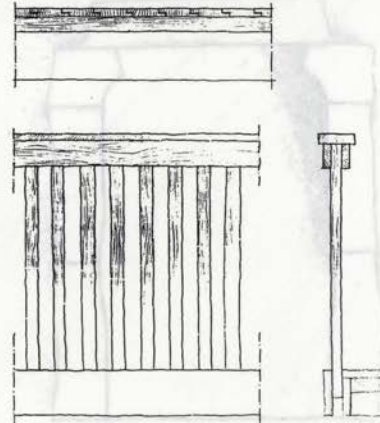
je izvedena iz z funkcionalnim oblikovanjem v prvi etazi za potrebe kabinice in spominske sope. V tej etazi tudi zaradi predmeta za potrebe stanovanja in obratovanja več avtentičnih detajlov za preskrbovanje. Taka so preskrbovanje (c)

DETALJ LADUSKEGA PODA

TLORIS PODSTRÉŠJA M 1:100

DETALJ STOPNIŠČNE OGRAJE

1. prvotni nivo etaže:

- ob vhodu – keramične ploščice na nivoju vhodnih vrat,
- kamnita konzola (nosilec stropnika v knjižnici),
- okni kot stenski niši na vzhodni fasadi;

2. strelna lina v sanitarijah;

3. stopnišče na podstrešje.

Na podstrešju je prezentirana celota, to je strešna konstrukcija, stene, okna in ladijski pod.

Zunanji obod poslopja smo prezentirali s tankim, zalikanim ometom, z naravno obarvanostjo, vzhodno fasado pa z zaribanim ometom. Tako in še z barvo smo prikazali stavbno zgodovino poslopja oz. spremembo njegove funkcije od obrambe do kmečkega gospodarstva. Na polici nad reko smo prenovili zaščitno ograjo, pozidano z naračnim kamnom zaradi uskladitve odnosa do varovanja naravne znamenitosti, to je strmega skalnatega korita Soče. V kleti je ohranjena celota – banjasti obok z obočnimi kapami, prvotne strelne line ter sekundarne odprtine, oba vhoda ter okenske odprtine. V kleti ni pri sondaži (izkop) najdenih nobenih elementov tlakovanja (zbita zemlja). Po analogiji kletnih prostorov iz enakega obdobja smo se zaradi funkcije objekta odločili za tlakovanje (kamniti ali opečni tlak). Izvedba prenove kleti je planirana v letu 1990.

O SREDNJEVEŠKI SUBJEKTIVNOSTI IN NAŠI OBJEKTIVNOSTI

Nataša Golob, FF Ljubljana

ON MEDIEVAL SUBJECTIVITY AND OUR OBJECTIVITY

POVZETEK

Članek izhaja in konflikta med srednjeveškim pisnim virom in sedanjim razumevanjem sporočila; tu se pojavi zlasti takrat, ko besedilo govori o estetskem vrednotenju umetniškega dela. Pri tem se večina izvornih ocen dotika pojmov barve in svetlobe, prispevek pa obravnava ti dve kategoriji v območju sakralne arhitekture. Vprašanje je, ali se subjektivnim ocenam lepega, svetlega, pisanega, kot jih sporočajo viri, lahko približamo z modernimi raziskovalnimi metodami in razjasnimo vsaj nekatere poteze v estetskem nazoru gotike. Meritve naj bi razjasnile razvoj osvetljenosti interierja, kot je odvisna od razmerja med okensko površino in volumnom notranjščine, od razmerja med kotom okenskega ostenja in maso svetlobe, od razmerja med okensko ploskvijo in arhitekturno lupino, seveda pa tudi to, kako se na svetlobo odzivajo različni, še avtentični srednjeveški materiali (ometi, estrihi, les, stenske slikarije) in koliko svetlobe prepuščajo pergament, platno, mehur in različne vrste stekel, s katerimi so zapirali okna. Raziskava zaobjema spomenike v razponu od romansko-gotskega praga do sredine 16. stoletja in sicer tiste, ki pripadajo tipu podružnične cerkve na Gorenjskem.

The article derives from the conflict between a medieval written source and the present day understanding of that message. This conflict occurs particularly when the text deals with the aesthetic evaluation of a work of art. In doing so, most original estimations tackle the notion of colour and light. The article deals with these two categories in the sphere of sacral architecture. It is questionable whether the subjective estimations of the beautiful, the bright, the colourful, as described in the sources, can be approached by the modern research methods, and thus at least some traits of the aesthetic principles of the Gothic period be cleared up. The measurements should explain the development of the illumination of the interior, its dependence upon the relation between the window surface and the volume of the interior, on the relation between the angle of the window walls and the amount of light, on the relation between the window surface and the architectural shell, but also on the response of various, still authentic medieval materials (plastering, flooring, wood, wall paintings) to light, and on how much light penetrates through parchment canvas, bladder, and various kinds of glass which were used to glaze the windows. The research embraces monuments from the Romanesque-Gothic threshold to the middle of the 16th century. It deals with monuments belonging to the type of filial churches of Gorenjsko.

Težko si je predstavljati uvod v umetnost gotike, ne da bi vsaj opozorili, kako pomembno je gotska arhitektura vplivala na druge umetnostne zvrsti, ne da bi omenili, da je arhitektura s svojimi zakonitostmi zaznamovala in sooblikovala razvoj v kiparstvu in slikarstvu; prav tako si ne moremo misliti, da bi v orisu gotike smeli pozabiti, da so vse likovne zvrsti tesno povezane ter da je vrsta stičišč med temi umetnostmi in visokosrednjeveško literaturo in filozofijo.¹ Uvodu seveda morajo slediti primerjave, besedilni in likovni dokazi: poudariti je treba pomen korarjev iz pariškega samostana Sv. Viktorja in njihove vzporednice krepstnega, zvišenega ali zmotnega, površinskega s podobami iz Svetega pisma; ob Vincencu

iz Beauvaisa in sklopih enciklopedične sistematike morajo oživeti portali in slikana okna številnih katedral; ne da se izogniti Tomažu Akvincu in njegovi *Summa theologiae*, ki jo je Panofsky označil za »resnično orgijo logike in trinitarnianske simbolike.«² Na vprašanje, kdo je za vsem tem, se vsaj v prvem hipu ne oziramo, se ne vprašamo, kako je profana (finančna in organizacijska) plat bila videti, pač pa predvsem, kdo je idejo spremenil v vizualno podobo: kdo je arhitekt, kdo je mož, ki je kot *doctor lathomorum* sprejel izziv, da se pomeri s Stvarnikom. Na eni strani torej *Deus architectus* ali *Deus geometra*, ki je ustvaril svet in vesolje, na drugi pa mož, samo *architectus*, samo *magister operis*, ki je vesolje, božje vesolje skušal uloviti v uresničitev svoje arhitekturne vizije. Vendar arhitekt v 12., 13. stoletju, kolikor je že bil učen, bržkone vseeno ni bral Alberta Velikega, četudi mu je prav on napravil enega najlepših poklonov in ga uvrstil na vrh v hierarhiji ustvarjalcev: »Med umetnostmi so modrosti najbližje tiste, ki stremijo k višjim vzrokom, k tistim, ki so nad čutnim svetom, tako kot je umetnost arhitekture bolj modrosti polna, kot so običajne (= druge umetnostne zvrsti).«³ Stoletja, prek katerih se razteza umetnost gotike, so samo povzela starejše avtorje in njihovo zamisel o bogu, stvarniku, ki je kot ustvarjalec, umetnik neprekosljiv.⁴ Torej besede, da je *deus mundi elegans architectus*, ki jih je izrekel Alan z Otokov (A. iz Lilla), niso nič drugega kot zapis odličnika, teologa in pesnika, kar pa malo pred 1200 le ni bil zgolj enkratna, osamljena domislica iz njegovega Citeauxa, pač pa odmev in sinteza glasov iz zunanjega sveta in iz obče dediščine srednjeveške miselnosti.

Beseda *elegans* je v srednjeveškem besednjaku pogosto uporabljena; v primerjavi s tistimi pridevniki, ki kvalitativne ocene lepote in umetnosti izražajo s teološkim besednjakom, s primerjavami kreposti, blagrov itd., je izredno jasna. Če prelistamo vire za umetnost 11. in 12. stoletja, potem so med oznakami, ki so jih ta čas uporabljali pisci iz Srednje Evrope, precej pogosti naslednji izrazi: *admirabilis*, *affabre*, *artificialiter*, *artificiosus*, *bellus*, *decenter*, *decorabilis*, *decorus*, *deformis*, *delectabilis*, *egregius*, *electus*, *elegans*, *excellens*, *eximius*, *exquisitus*, *gratus*, *incomparabilis*, *inelegans*, *laudabilis*, *luxoriosus*, *magnificus*, *mirabilis*, *mirificus*, *mirus*, *nobiliter*, *pompaticus*, *pomposus*, *pretiosus*, *pulcher*, *pulchritudo*, *simplex*, *speciosus*, *spectabilis*, *splendidus*, *sublimis*, *teres*, *venustus*, *vivus* itd.⁵ Tudi relatinistu je pomen večine besed takoj znan; navsezadnje gre za tisti čas, tisto fazo v pismenosti srednjeveške kulture, ki se spogleduje tako s klasično latinsko dediščino, kot se uklanja vdoru izrazov iz pogovornega, ljudskega jezika, ki vulgarno srednjeveško latinščino vse bolj usmerja v razrahljano strukturo regionalnih jezikov – to je čas konflikta med elegantno in univerzalno *latinitas* ter neenovito, z regionalnimi posebnostmi zaznamovano *rusticitas*. Tukaj se ne bi posvetila lingvističnemu vidiku hkratnega življenja obeh jezikovnih tradicij, vendar pa je ta pojav, *disglossia*, zanimiv zaradi vprašanja brezhibnosti in pravičnosti v umetnostnozgodovinskih interpretacijah srednjeveških virov. Besede se pojavljajo v besedilih, ki so nastala v različnih okoljih; tudi srednji vek pozna hierarhični razpon svojih intelektualnih središč in to pomeni, da se umevanje zapisa nujno povezuje z razmislekom o tem, kdo, kje in kdaj je sporočilo izoblikoval.

Umetnostna zgodovina pozna kar precej poskusov, da bi likovno umetnost in literaturo postavili v (bolj ali manj) linearno povezavo, ne nazadnje zaradi Horacovega izreka *Ut pictura poesis*,⁷ pa tudi zaradi preveč poenostavljenega umevanja primerjav nekaterih vplivnih strokovnjakov, recimo Schapirove, da je »umetnost taka kot jezik.«⁸ Že Benedetto Croce je skušal umetniško potezo in besedni izraz povezati v skupen estetski ideogram.⁹ Semiotika je marsikateri konstrukt razvozla

in postavila na svoje mesto, vendar ima tudi semiotika svoje meje – to se je pokazalo po sprva naglem vzponu v raziskovanju jezikovnih struktur; odlična so pa nekatera opozorila, npr. da je linearna neprimerljivost obeh načinov izražanja zasidrana že v tem, da likovna umetnost v svoji strukturi ne pozna nikalnice, ki je v jeziku ena od osnovnih, predvsem pa logičnih kategorij.¹⁰

Gotovo ostaja osebni zapis in s tem osebna odločitev avtorja, zakaj je uporabil npr. pridevnik *elegans* ali *exquisitus* ali katerikoli že, onkraj meja objektivno merljivega;¹¹ to je njegova subjektivna izbira, kjer ne pomaga umetno ustvarjanje »konteksta«, v katerega naj bi zaradi večje objektivnosti postavili umetnino, saj avtentičnost srednjeveške umetnine ni odvisna le od okoliščin, od funkcionalnih in slogovnih razmerij, niti ne od »umetniške enotnosti« ali »celovitosti«. ¹² Bistvena ovira pri iskanju objektivnega je v nas, ki še vedno ne znamo preseči – ali pozabiti – našega razumevanja, zahteve po naši logiki, po naši dokumentarni popolnosti, naše uporabe besed in stopiti do tiste ravni razmišljanja, sklepanja, sprejemanja in zavračanja, kot je bilo v veljavi v določenem okolju in zato izraz svojega časa in drugačnih »uporabnikov« umetnosti, kot smo mi.¹³

V sedanjem pomenu besede je v lastnostih »umetnine« ali »umetniškega predmeta« vsebovana tako tehnika (v smislu materialnih lastnosti in rokodelske izvedbe) kot metafizika (v smislu intelektualne vsebine). Državljan srednjeveškega sveta, ki bi poznal enciklopedične sisteme, bi nam pritrtil: da, to so *artes liberales* in *artes mechanicae*. Vendar bi pritrjeval delitvi, ki se sploh ne sklada z našim pojmovanjem, saj je *ars* v visokem srednjem veku pomenila znanje, znanost in tako so bile *artes liberales* plemenite, duhovne dejavnosti, *artes mechanicae* pa so pomenile zlasti rokodelsko znanje. Med slednjimi sta bila slikarstvo in kiparstvo, ki sta bila podrejena arhitekturi, ta pa je bila na najvišji stopnički med vsemi umetnostmi (spomnimo se zgornjega citata Alberta Velikega) zaradi geometrije, te odlične znanosti, ki jo je arhitekt, stavbar potreboval, slikar in kipar pa ne.¹⁴ Arhitektura je posredno (ker pač ni bila izrecno navedena) sodila med *artes liberales* ali pa so jo šteli za praktični, aplikativni odvod.

Umetnostni zgodovinar, ki pri svojem delu pogosto skuša zaobjeti arhitekturni spomenik kot celovito in avtonomno estetsko dejanje, kjer arhitektura poleg lepega (če uporabim preprosto besedo) odraža tudi nazor svojega časa in je metafora veljavne misli, filozofije, se marsikdaj znajde v precepu, če hoče priti do dna tehnologiji in razmerjem v arhitekturni strukturi. Mogoče je analiza razmerij med strukturo in videzom res predvsem inženirska naloga, ker »celo avtorji (= umetnostni zgodovinarji) pomembnih arhitekturnih razprav pogosto prezrejo ali napačno vrednotijo pomembne tehnične elemente«. ¹⁵ Vendar je poznavanje konstrukcij in struktur nemalokrat bistveno za umetnostnozgodovinsko analizo, ker je vtis lepega, skladnega stavbnega organizma vsebovan v razmisleku stavbenika, v odločitvi, ki je povezana s tehniko in tehnologijo.

Viri za visoki in pozni srednji vek lepote in vzvišenosti arhitekture praviloma ne povezujejo z eleganco skeletne arhitekture, slapov služnikov, kaskad opornikov itd.,¹⁶ pač pa v ospredje postavljajo svetlobo, ki je vsebovana v arhitekturi kot načinu zidave (npr. bela kamnitna arhitektura je nadomestila temno leseno; nova cerkev je prostrana, ne več stisnjeno nizka itd.),¹⁷ in barvno živopisanost, ki je povečini povezana s pojmi razkošja ali odslikave nebeškega Jeruzalema.¹⁸ Vprašanje se glasi: ali lahko med srednjeveškimi besedili o svetlobi in barvi na eni strani ter našimi zmožnostmi in nazori glede teh dveh kvalitiet na drugi strani ustvarimo čvrsto, predvsem pa čimbolj objektivno povezavo.

Začetni problem je v naši besedni nespretnosti, v povečini posplošenih oznakah. Za belo barvo – vzemimo zapise iz 11. in 12. stoletja – bi našli oznake: *albedo*, *albus*, *arsenicus*, *caeruleus*, *canities*, *candidus*, *niveus*, *color margaritus*, *pallens*, *persens* itd. Vrsta odtenkov je vsebovana v teh oznakah, segajočih od snežnobeke prek motnobeke barve biserov, bledice na obrazu, ugasnjene, voščene barve, beline starčevskih las, sladke beline mladosti in plemenite beline svetniških haljic do strupene beline.¹⁹ Vsaka beseda ima tudi kvalitativne in simbolične vrednosti barve in te so razpoznavne v prvem hipu; most med individualizacijo barve, med njenim »opredeljivim« značajem in filozofsko-tehnološkimi analizami so besede Roberta Grossetesta: »Bela je *habitus* svetlobe, črna pa njena *privatio*.«²⁰

Ker je bila barva v srednjem veku vselej razpeta med skrajno negativnimi²¹ in izrazito pozitivnimi²² vrednotenji (ob tem poznamo zapise, v katerih je barva tudi predmet skoraj materialistične analize²³), se jih ne da nanizati v zgodovinskem zaporedju, kjer bi dobili podobo o logičnem, premočrtnem preraščanju starejših nazorov v mlajše. To se izkaže kot jalov poskus, ker je vsak avtor središče svojevrstnega, zaokroženega kozmosa, tako da je lahko veljaven predstavnik samo svojega časovnega segmenta in svoje regionalne kulture. Kontinuiranega dograjevanja ni, ni namreč skupnega evropskega sistema estetike in za vse veljavnega barvno-svetlobnega izražanja v umetnosti.

Če bi hoteli zaobjeti spoznanja o tem, kako se z besedo izražena barva odziva v barvni podobi arhitekturnih spomenikov, bi glede na ohranjena pričevanja spet ne mogli slediti postopni menjavi barvnega videza. Zato pa se pojavi vrsta vprašanj; če je denimo bila zunanjščina aachenske dvorne kapele ob posvetitvi pobarvana v več odtenkih rdeče, pri čemer so križ v zlato-modrem mozaiku na konhi in mozaiki v lunetah med pilastri izstopali zlasti zaradi lastne svetilnosti²⁴ – ali to pomeni, da bi v 9., 10. stoletju smeli računati s tem, da je Aachen bil barvnoestetski vzor in so ga posnemali pri drugih cerkvah, zlasti palatinskih in opatijskih? Tega iz virov ne izvemo, edino, kar nam v dovolj sklenjeni vrsti besedila in celo fragmenti od karolinške renesanse do romanike prepričljivo dokazujejo, je to, da so bile zunanjščine cerkva praviloma pobeljene (tudi iz kamna zidane) in da so bili pomembni arhitekturni elementi poudarjeni s preprostimi vzorci, sestavljenimi iz zaporedja kvadratov, pravokotnikov, bisernih in diamantnih nizov itd. Ta način barvnega oplemenitenja arhitekturne zunanjščine je poudarjal plastično strukturo stavbe in njenih delov,²⁵ vabil je k občudovanju čistosti risbe, ni pa bil bistveno pomemben za simbolično vrednost stavbe in za *pulchritudo* kot tako. V bistvu je plameneča podoba aachenske dvorne kapele dobila pravi zgodovinski pendant šele v klasični gotiki, ko je pomen polihromacije postal tako vsemogočen,²⁶ da se s Strasbourgom in Rouenom ves liturgični besednjak kolorita razlije čez cerkev, zlasti prek portalov v funkciji večnih oltarjev.

Kaj je z lučjo in njenim vplivom v prostoru, z osvetljeno, razsvetljeno, pa mračno in temno cerkveno notranjščino? Obojih prostorov je v imenovanih virih dovolj, a če bi sledili le malo starejši umetnostnozgodovinski misli, bi dobili vtis, da je svetloba vse bolj odločno posegala na arhitekturno prizorišče, kolikor bolj so se stoletja premikala v pozni srednji vek. Tako naj bi bila romanika praviloma temna, svetloba naj bi padala v ozkem, ostrem pramenu in puščala v globoki temi večino notranjščine, gotika pa da je radostno razveselila prostor po zaslugi velikih slikanih oken, ki so materializacija mističnega sporočila. S tem sem sicer poenostavila vrsto zapisov in izpostavila nekatere oznake, ki so v bistvu poetične in govorijo o »sublimnem« v umetnosti. Ne dvomim, da so izraz pristnih čustev njihovih avtorjev,

vendar tak subjektivni odnos lahko popolnoma prekrije resnično podobo, ki je po svoje tudi objektivizacijsko opredeljiva. Recimo, da je cerkev »velika« in bomo verjeli, ne da bi iz tega izvedeli, ali meri 18 ali 88 metrov po dolžini; recimo, da je »pisana« iñ to je res, četudi bi analiza pigmentov pokazala sorazmerno monokromnost; lahko da je »svetla«, čeprav pri tem sploh ne pomislimo na meritve intenzitete svetlobe v prostoru, ker fizikalni izsledki kar nekako ne bi sodili k umetnostnozgodovinski razpravi.

Zlasti pri slednji oznaki se razmislek o osvetlitvi prične z vprašanjem, kako pride luč v prostor. Če se ozremo po naših spomenikih, katerih stavbna lupina je še nastala v romaniki (Draga pri Stični, Vrzdenc, vsaj južna ladijska stena v Vrbi) so površine romanskih oken resda majhne, vendar je okensko ostenje v razmerju do zunanje ali notranje stene speljano pod izrazito topim kotom in imamo (gledano v preseku) povečini dvojni prisekani trikotnik, ki je poudarjeno širok (in ne visok). To pomeni, da sicer ozka okenska lina lovi žarke dnevne svetlobe veliko ur in da zaradi lijakaste odprtosti omogoča ob snopu polne, neposredne svetlobe v prostoru tudi veliko območje zmanjšane (odbite) svetlobe.²⁷ V gotiki se oblika okenske odprtine spremeni; hkrati ko se je okenska ploskev večala in je preprosto enodelno okno postalo večdelno, s krogovičjem v šilastnem temenu, se je tudi vertikalni del ostenja (ne polica!) začel vse bolj strmo obračati proti okenski ploskvi. Sodeč po poskusnih meritvah na nekaterih gorenjskih podružničnih cerkvah se je kot okenskega ostenja z romansko-gotskega do gotsko-renesančnega praga spremenil za približno 30°. ²⁸ Za maso svetlobe, ki se skozi stoletja spreminja, je nedvomno bistveno pomembno razmerje med okensko ploskvijo in kotom ostenja.

Svetloba je v notranjosti prisotna le z delom svojega ultravijoličnega spektra, odvisno od snovi, ki je vgrajena v okenski okvir. Ustrojeni živalski mehurji, povosčeno ali pooljeno platno, pergament, kamnite plošče²⁹ in različne vrste stekel, ki so valjana ali ulita, neobarvana ali oplemenitena z različnimi kovinskimi oksidi – presevnost teh gradiv je zelo različna, saj je celo pri eni vrsti materiala svetlobna prepustnost odvisna od tehnološkega postopka in kemijskih učinkovin, ki so vplivale na surovi material. Vsaka meritev mase svetlobe, četudi opravljena za vse materiale v nespremenjenih pogojih, ki naj bi povedala, kakšno je razmerje med vhodno in izstopno svetlobo, pa bo prizadela bistvo slikanih oken. Kovinski oksidi, ki so pravzaprav svetlobni filtri, se na nihanja naravne dnevne svetlobe izraziteje odzivajo kot drugi, barvno »neobremenjeni« materiali, vrhu vsega pa so slikana okna vselej imela dvojno možnost izražanja: bodisi z močjo barve ali močjo svetlobe.

Vsaj še en zaznamek je ob vprašanju svetlobe potreben: gre za material, v katerem je prostor izražen. Material sicer lahko vpliva na subjektivno oceno o imenitnem, lepem, neprimernem,³⁰ neločljivo pa je povezan s svetlobnostjo prostora. Preprosto rečeno: tudi če polna luč pade na črno ploskev, je v naših očeh enako črna kot slabo osvetljena. Če pa osvetlimo belo površino in moč žarka moduliramo, se odsev na površini spreminja: odvisen je od snovne strukture materiala in dela spektra, ki je v svetlobi vsebovan.

To sta skrajnosti, ki ju poznamo v teoriji, v življenju tako izjemnih razponov ni. Vendar imam iz zadnjih let nekaj izkušenj, ki so temu blizu in so *primum motu* pričujočega zapisa; ko sem sledeč umetnozgodovinski literaturi prišla do izbrane cerkve, sem nekajkrat zaman upala, da bom v njej ugledala poslikan lesen strop, saj ga je v zadnjih letih nadomestil nov, marsikdaj belo ometan strop.³¹ S tem se je močno spremenila svetlobna in barvna izraznost sakralnega prostora.

Sl. 72. Gostče, leseni strop po obnovi (f. V. Benedik)
 Fig. 72 – Gostče, the wooden ceiling after restoration

Bel omet, bel kamen, estrihi, leseni in poslikani stropi, stenske slikarije: v različnih časovnih plasteh se povezujejo v posebne barvno-svetlobne kombinacije, ki poleg tehnoloških zmožnosti izražajo zavestno odločitev za posamezne materiale, za skladnost med njimi.³² S pričujočim razmišljanjem ne želim v ničemer oporekati idealni podobi slovenske gotske podružnice, kakor jo je v besede zajel France Stele,³³ v njej je vsebovana senzibilnost časa, lepotni in idejni (religiozni) tipi so izraženi z danimi umetniškimi, ustvarjalnimi močmi in France Stele je umevanje gotskega duha postavil v razsežnosti mitopoetske tradicije. Vendar ima vsak ideal svojo preteklost, časovno pot svojega nastajanja in po vrhuncu pot spreminjanja, preoblikovanja. Paramorfoze gotske notranjščine so se pri nas pojavljale še dolgo časa in konfliktnost med gotskimi stilnimi in spremenjenimi okoliščinami se po sredini 16. stoletja poznajo tudi v raznosmernih barvnih in svetlobnih rešitvah.³⁴

OPOMBE

1. Cf. Otto von Simson: Die gotische Katedrale, Darmstad² 1972; Erwin Panofsky: Gothic Architecture and Scholasticism, Cleveland-New York¹⁰ 1967.

2. Panofsky, str. 34.

3. Albertus Magnus: *Metaphysicorum I*, 1, XI: »In artibus autem quaeque mirantur causas ultra sensibilem cognitionem altiores magis sunt sapientiales, sicut architectonica sapientior est quam usualis...«

4. Kot primer – še zdaleč ne edini in mogoče niti ne najbolj posrečen v tem okviru – naj bodo besede Sedulija Škota (Sedulius Scottus), ki je poučeval v 9. stoletju v Liègu, torej v letih, ko je karolinška renesansa dosegla vrh: »Conditor supremus orbis, imperator omenium / Ipse cuncta, quae creavit, pulchra fecit artifex.« *Monumenta Germaniae Historica. Poetae Latini Aevi Carolini III*, str. 159.

5. »De planctu naturae«. cf. PL 210, col. 453.

6. Otto Lehman-Brockhaus: *Schriftquellen zur Kunstgeschichte des 11. und 12. Jahrhunderts für Deutschland, Lothringen und Italien*, Berlin 1938.

7. Rensselaer W. Lee, *Ut pictura poesis: The Humanistic Theory of Painting*, New York 1967; . . . . .: »Ut rhetorica pictura«, *JWCI* 20, 1957.

8. Meyer Schapiro, »On some Problems in the Semiotics of Visual Art: Field and Vehicle in Image-Signs«, *Semiotica*, (Haag) 1969, str. 223–242.

9. Benedetto Croce: *Aesthetic as Science of Expression and General Linguistic*, London² 1922.

10. Mark Roskill – David Carrier: *Truth and Falsehood in Visuzala*, da je Logarska dolina po številu evidentiranih naravnih znamenitosti (geomorfoloških, hidroloških, botaničnih, zooloških itd.) in kulturne dediščine (etnološke, naselbinske) izjemno bogata. Ugotovljenih je bilo preko 40 enot naravne dediščine in 18 enot kulturne dediščine.

11. Krajinska vrednost doline s pobočji je izjemna tako s historičnega kot tudi vizualnega in ekološkega vidika.

12. Etnološka raziskava načina življenja je dala potreben časovni in vzročni okvir obravnavanemu območju. Kot vedno se je ugotavljalo, da se razvojne silnice niso ustavljale na danes začrtanih mejah, ampak so se oblikovale v širšem prostoru. Tako je za obravnavano območje značilen močan vpliv severa, ki se je prekinil šele po prvi voot odmev sholastične filozofije oz. uporabe božje ureditve sveta – zlasti: Ludger Oeing-Hanhoff, »Die Methoden der Metaphysik im Mittelalter«, *Miscellanea Mediaevalia*, 1963/2, str. 71–91.

13. Glede položaja arhitekta in njegovih atributov: Joachim Gaus, »Weltbaumeister und Architekt«, *Beiträge über Bauführung und Baufinanzierung in Mittelalter*, Köln 1974; Günther Binding – Norbert Nussbaum: *Der mittelalterliche Baubetrieb nördlich der Alpen in zeitgenössischen Darstellungen*, Darmstadt 1979.

15. Robert Mark: *Experiments in Gothic Structure*, Cambridge (MA) – London³ 1989, str. VIII.

16. Npr. Louis Grodecki: *Architektur der Gotik*, Stuttgart 1976.

17. To vprašanje se je zastavilo ob raziskovanju začetkov poslikanih lesenih stropov in s tem ovrednotenja stavbnega elementa v celoviti podobi notranjščine; Nataša Golob, *Poslikani leseni stropi v Zahodni Evropi: Iz virov za zgodnji in visoki srednji vek*, ZUZ, XXIII, 1987, str. 35–53.

18. Tradicija barvno zaokroženega umetniškega dela (bodisi polikromacije plastik, openjanja arhitekturnih elementov z blagom ali njihovega toniranja, poslikovanja sten s freskami, oblaganja z mozaiki itd.) se pravi okoli 1200, v prvi fazi gotike, dopolni še z določilom Inocenca III. o liturgičnih barvah ornata in njihovi obvezni uporabi. Taka celota, s »pretanjeno inscenacijo, smislom za teatrsko, s patetiko je bila 'die himmlische Show'« pravi Wilhelm Rüdiger: *Die gotische Kathedrale: Architektur und Bedeutung*, Köln 1979, str. 89.

19. Termini so izpisani iz *Lehmann-Brockhausovega dela* (cf. op. 6).

20. Citirano po geslu »*Farbenlehre*«, RDK, VII, str. 175.

21. Isidorus Hispalensis: *Etymologiarum liber*, XIX, 16,1: »Poleg tega je slika tista podoba, ki izraža značilnost katerekoli stvari, tako da so vidne stvari zgoščene na spominski vtis. Poleg tega je slika skorajda utvara; to je namreč umišljena podoba, ne resničnost. Torej je nepravilna; toliko je ponarejena, kolikor je polna nečistih barv, v njej ni vere in ni resnic. Vendar so slike,

katerih podobe izražajo pravi študij barve; te povečujejo ugodje in zatorej napeljujejo k lažnivosti...«

22. Hugon a Sancto Victore: Eruditio Didascalica, VII, 12: »Ni da bi na dolgo razpravljali o mnogoterih barvah stvari okoli nas, ko oko samo govori, koliko okrasja je v naravi, knjii.

Dolina je bila poseljena s samotnimi kmetijami. Turistična poselitev se začneja konec 19. stoletja s Frishaufovim domom pod Okrešljem in Piskernikovim zavetiščem pod slapom Palenk. Od takrat dalje se na vsaki domačiji pojavi privatni hotel, ki je smiselno vključen v prostor in ponudbo doline. Sestre Logar, kot samostojno lociran visokogorski hotel, postanejo kmalu pojem turizma v Logarski dolini.

Območje krajinskega parka predstavlja celovito prostorsko vrednost, zaradi katere je ta alpska dolina skozi stoletja, pa tudi v današnjem času ostala pojem prvobitnega, tradicionalnega ter pojem krajinske lepote in prizorišče skladnosti.

Po drugi svetovni vojni se začne ravnovesje med primarno poselitvijo in tur da so živali različnih vrst in imajo različne podobe, ne pa tudi raznolike barve. Torej, če naneseemo na podlago barvo, ki je barva katerekoli živali, s tem še nisi naslikal njene podobe, če nisi naslikal tudi njenega videza.«

24. F. Kreuzsch, »Dom zu Aachen«, Beiträge zur Baugeschichte IV, Aachen 1957, str. 72 ss.

25. Theodor Hetzer, »Über das Verhältnis der Malerei zur Architektur«, Neue Jahrbücher für deutsche Wissenschaft, Leipzig-Berlin 1937, 6, str. 27–28.

26. Rudiger Pfister, »Die Farbe in der Architektur«, Volkskunst und Volkskunde, 1927/23, str. 167–177. Heinz Phleps: Die farbige Architektur bei den Römern und im Mittelalter, Berlin 1930.

27. Govorim o razmerju med svetlobo in prostorom z ozirom na eno okno; če bi vzela za izhodišče prostor, ki ima več oken (in taka ponavadi poznamo v srečanjih na terenu), bi nujno morala govoriti o interferenci svetlobnih snopov, kar bi – vsaj v tem prispevku – pomenilo zaplet.

28. Ocena o spremembi stopinjskega kota temelji na meritvah, ki sem jih opravila predvsem zaradi pregleda nad različnimi elementi oz. vidiki, ki naj bi jih zaokrožena meritev vsebovala. V letih 1987 in 1988 sem obiskala mdr. Vrzdeneč, Vrbo, Bistrico pri Tržiču, Gosteče, Bodešče, Suho, Sv. Janeza ob Bohinjskem jezeru, Sv. Petra in Sv. Primoža nad Kamnikom ter Sv. Petra nad Begunjami. Za izhodišče je v teh spomenikih ohranjenih dovolj različnih tipov oken, da dajejo rezultati meritev prvi vtis o spremembah v dimenzijah in morfologiji oken, o razmerju med okenskimi ploskvami in volumnom notranjščine in o razmerju med površino okenske ploskve in arhitekturne lupine.

29. Romanska ladja stolnice v Orvietu slovi po svoji posebni svetlobi, ki nastaja prav zaradi izvirnih oniksovih in alabastrnih plošč, ki so se v lepem številu ohranile.

30. Kolikor imam pregleda nad medievistično literaturo, se mi zdi, da ni še nikoli bilo natančno razjasnjeno vprašanje, kako so normativni akti posvetnih in cerkvenih oblasti vplivali na povezavo med materialom in estetskim ovrednotenjem ustvaritve. Pri tem mislim na tako izrazite primere, kot je npr. *Constitutio apostolica* in vpliv na harmonične proporce zgodnjerednjeveške arhitekture, na dekrete še izpred Gelazijevega časa, ki so zavračali nekatere materiale in bili kritični do njihove liturgične rabe (prepoved roževine, lesa, stekla, zahteva po plemenitih, kar dragocenih gradivih) ali na *Kapitularij Karla Velikega* iz leta 789 glede skrbi in opreme, pa seveda ikonografsko natančne in estetsko primerne podobe cerkva itd. Posebej zgovorne so pogodbe med naročniki in ustvarjalci od visokega srednjega veka dalje, kjer je v pravni formulaciji zaznamovan kvalitativen in estetskokritičen odnos domateriala ter se le-ta prenese naravnost na izdelek *in spe*.

31. O tem sem že večkrat pisala; najbolj krute so bile razlike med pričakovanjem in resnico v Grižah pri Vrabčah, v Prevolah v Suhi krajini, v Hrastovem dolu pri Grosuplju in Žurgah nad Osolnico.

32. O tem je tekla beseda v decembru 1988, ko sem s kolegoma Josipom Koroščem in Ivanom Bogovčičem obiskala p. c. sv. Andreja v Gostečah; takrat so se pričela dela pri snemanju baročnega poslikanega lesenega stropa, pod njim pa se je prikazal gotsko-renesnačni strop iz let okoli 1515. Kljub temu da smo predvidevali, da spremembe vsebnosti svetlobe v prostoru

ne bodo poslej bistveno drugačne, je vendarle nesporno, da je kolorit starejšega stropa toliko drugačen, da bo celota pridobila z njegovo prezentacijo nov barvni videz.

33. Steletova oznaka se od let njegovega Orisa (1926) do poslednje velike sineze v Srednjeveškem stenskem slikarstvu (1971) pravzaprav ni spreminjala in gre le za besedilne razlike.

34. Raziskavo sem z modelom meritev omejila na območje Gorenjske, časovno pa zaobjema spomenike od romansko-gotskega praga do sredine 16. stoletja, ko lahko rečemo, da je gotika še prepojena z lastno svežino in je še ni obremenjevala ekletična nemoč.

Steletove nagrade – MIHA PIRNAT

Miha Pirnat sodi med vodilne restavratorje v Sloveniji. Od leta 1957, ko se je redno zaposlil kot restavrator na takratnem Zavodu za varstvo spomenikov SRS v Ljubljani, pa do danes je s svojim velikim znanjem in zavzetostjo deloval predvsem pri restavraciji stenskih slik, tako na Bregu pri Preddvoru, v Brežicah, na Čelovniku, v Fojani, Hrastovljah, Korenem nad Horjulom, v Kubedu, Štjaku in drugod, pomembno delo pa je v okviru mednarodnega sodelovanja opravil tudi pri reševanju nubijskih spomenikov - koptskih fresk, ob gradnji assuanskega jezua. Ob freskah se je Pirnat ukvarjal tudi z restavracijo oljnih slik. Zaupali so mu dela tako pomembnih evropskih mojstrov kot so to Carpaccio, Almanach, Flurer, Kremser-Schmidt in celo Tizian, od domačih umetnikov pa med drugim dela Berganta, Cebeja, Jelovška, Almanacha, Tomiška, Langusa in številnih drugih.

Če k temu prištejemo še plastike, tako figure gotskega krilnega oltarja s Kojškega, krila gotskega oltarja iz Britofa ob Idrijci, se nam pokaže Pirnat kot vrhunski restavrator, ki je z obliko in osebnim pristopom sistematično gradil profesionalni odnos do ohranjanja in nege dediščine, hkrati pa je opazen tudi njegov prispevek na področju strokovne teorije. Med zadnjimi Pirnatovimi deli izstopa restavracija Tizianovega poliptiha iz dubrovniške katedrale, ki pomeni vrhunski dosežek restavratorskega znanja in restavratorskih prizadevanj.

JOŽE POŽAUKO

Višji gradbeni tehnik Jože Požauko že od leta 1935 sodeluje pri statični sanaciji spomeniških stavb. Dela na vseh zvrsteh nepremične kulturne dediščine. Na območju vzhodne Slovenije skoraj ni pomembnejšega spomenika, pri katerega vzdrževanju ali obnovi v svoji dolgoletni praksi ni sodeloval. Tu so gradovi v Mariboru, Ptujju, Soboti in Lendavi, pa Hrastovec, Fala, Štatenberg, Slovenska Bistrica in drugi, pa vrsta cerkva, npr. Celje, Ptujška gora, Ruše, Turnišče, Muta, mariborska stolnica, itd., pa tudi vrsta cerkva na Kozjanskem, ki jih je bilo po potresu potrebno obnoviti, isto pa velja za vrsto spomeniških stavb po potresu v Breginjskem kotu. Njegovo neprecenljivo delo so načrti za dvig vodnega stolpa ob zaježitvi Drave leta 1968.

Jože Požauko kljub svoji visoki starosti še vedno hodi s konservatorji na teren in prenaša nanje svoje bogate izkušnje. Tako lahko rečemo, da ima izjemne zasluge pri razvoju varstva naravne in kulturne dediščine na Slovenskem – pri tem pa ne smemo prezreti, da je pri posegih na spomenikih sodeloval ne da bi od tega pričakoval ali imel kakršnokoli osebno korist.

STOJAN RIBNIKAR

V konservatorskih krogih je Stojan Ribnikar, diplomirani inženir gradbeništva, prisoten s svojim delom trdno in inovativno že več kot trideset let. Izvirne poglede na spomeniško substanco je izpričal pri ekspertizah in projektih reševanja ogroženih

spomenikov, najsi je šlo za kamnito, leseno ali opečnato gradivo, profano ali sakralno arhitekturo, preprost kmečki ali raščen in obsežen grajski objekt.

Omahujočemu konservatorju je bil velikokrat v oporo s prodornim in optimističnim poudarkom, podčrtanim s poznavanjem strokovne spomeniškovarstvene doktrine.

Stojana Ribnikarja srečujemo dan za dnem pri nalogah, ki jih sredi finančnih težav krpamo in skušamo kontinuirano voditi k cilju, strokovno neoporečni prezentaciji zgodovine, tehnologije, umetnosti in pričevanja o načinu življenja. Ob sebi oblikuje sposobne sogovornike in tvori jedro interdisciplinarnega dela.

NACE ŠUMI

Prof. Šumi je s svojim zavzetim strokovnim delovanjem že na začetku petdesetih let kot konservator Ljubljane in pozneje tudi okraja na izročilu Steletovega spomeniškovarstvenega dela zastavil konservatorstvo kot sodobno in družbeno vpeto stroko, iz katere je rasel učinkovit model varovanja kulturne dediščine. Takšen pristop je terjal dejaven stik s spomeniškim gradivom, intenzivno raziskovalno in znanstveno delo, objave in popularizacijo stroke, kar vse je dr. Šumi do svojega odhoda na oddelek za umetnostno zgodovino ljubljanske Filozofske fakultete uresničeval angažirano in z velikimi uspehi. Na fakulteto je prišel iz konservatorske stroke! Prav širina strokovnega in raziskovalnega dela v tej stroki mu je omogočila, da je uspešno zastavil svoje pedagoško delo kot profesor zgodovine slovenske umetnosti in umetnosti na jugoslovanskih tleh. Spomeniško varstvo je bilo venomer vtakano kot eno temeljnih načel širše pojmovane umetnostnozgodovinske stroke. Tako so številni njegovi diplomanti vezali svoje strokovno udejstvovanje s konservatorstvom in se dejavno lotili oblikovanja razvite spomeniškovarstvene službe na terenu.

Bržčas ni treba posebej poudarjati, da je tudi začetek študija spomeniškega varstva na umetnostnozgodovinskem oddelku izšel in njegove konservatorske usmeritve. Dr. Šumi je vseskozi ostal tesno povezan s spomeniškim varstvom. Ob njegovem raziskovalnem delu, ki je bilo pogostokrat temelj številnim konservatorskim odločitvam, je bil član strokovnih teles večine spomeniškovarstvenih zavodov, ekspert, vidni udeleženec strokovnih srečanj, član komisij, ki so morale odločati o žgočih spomeniškovarstvenih problemih itd. Tudi njegov prepričljivi nastop na zadnjem simpoziju Slovenskega konservatorskega društva v Piranu je znova dokazal, da je dr. Šumi osrednja osebnost naše stroke, ki zmore celovito in s praviimi poudarki definirati njena poglobljena vprašanja in družbeno odgovornost in obratno seveda, odgovornost družbe do konservatorske stroke.

JUBILEJ – prof. dr. SERGEJ VRIŠER

V tem letu je dopolnil 70 let prof. dr. Sergej Vrišer, profesor muzeologije in konservatorstva na oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete, dolgoletni ravnatelj Pokrajinskega muzeja v Mariboru in dolgoletni član uredniškega odbora naše revije. V bistvenih potezah je tako sooblikoval našo dejavnost, zato mu slovenski konservatorji čestitamo, želimo dobrega zdravja in upamo na njegovo tvorno pomoč tudi v prihodnje.

PRELIMINARNA POROČILA O KONSERVATORSKIH IN DRUGIH RAZISKAVAH

PRELIMINARY RESEARCH AND WORK REPORTS

Arheološka izkopavanja in dediščina 1989

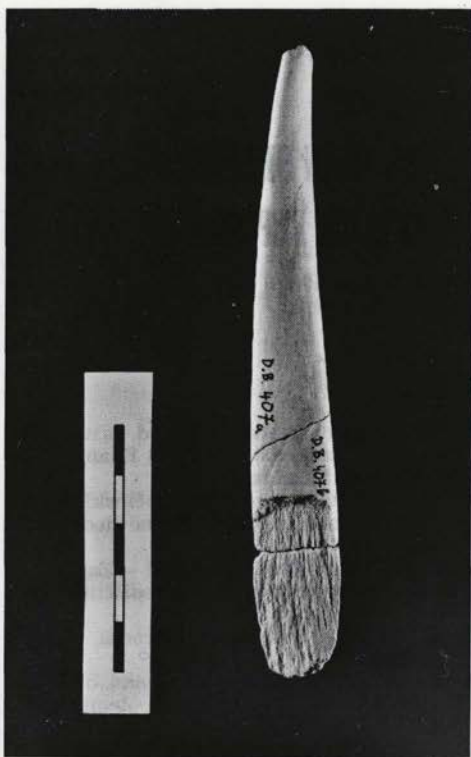
Avtorji:

- D. B. – Danilo Breščak – Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Novo mesto
 J. D. – Janez Dirjec – Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Ljubljana
 Ja. D. – dr. Janez Dular – Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Ljubljana
 Z. H. – mag. Zorko Harej – Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Nova Gorica
 T. K. – Tomislav Kajfež – Ljubljana
 To. K. – Tone Knez – Dolenjski muzej, Novo mesto
 Ti. K. – dr. Timotej Knific – Narodni muzej, Ljubljana
 B. K. – Borut Križ – Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Novo mesto
 Ph. M. – dr. Phil Mason, začasno Novo mesto
 N. O. – Nada Osmuk – Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Nova Gorica
 S. P. – Stanko Pahič – Pokrajinski muzej, Maribor
 P. P. – Primož Pavlin – Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Ljubljana
 D. P. – Darja Pirkmajer – Pokrajinski muzej, Celje
 A. P. – Andrej Pleterski – Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Ljubljana
 M. S. – Milan Sagadin – Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Kranj
 V. S. – Viktor Saksida – Sežana
 Ma. S. – Marko Stokin – Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Piran
 M. S. G. – Mira Strmčnik-Gulič – Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Maribor
 D. S. – Drago Svoljšak – Narodni muzej, Ljubljana
 A. Š. – dr. Alojz Šercelj – Ljubljana SAZU
 I. T. – Ivan Turk – Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Ljubljana
 Iv. T. – Ivan Tušek – Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Maribor
 B. V. – Boris Vičič – Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana
 A. V. – Alenka Vogrin – Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Celje
 D. V. – Davorin Vuga – Zavod Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana
 B. Ž. T. – Beatrice Žbona-Trkman – Goriški muzej, Nova Gorica

PALEOLITIK IN MEZOLITIK

REKA PRI CERKNEM. – Nova etapa sistematičnih izkopavanj Inštituta za arheologijo ZRC SAZU v jami **Divje babe I** je v letu 1989 potekala pod bistveno izboljšanimi delovnimi pogoji (elektrika, oder za odvoz prekopanega materiala, kontrolni pregled prekopenih sedimentov po kvadrantih in izkopih). Zato se je močno zmanjšala prepustnost vseh vrst najdb. Naš naslednji cilj pri izboljšanju kvalitete dela pa je spiranje vseh nakopanih sedimentov. Vsa dela so potekala na 68 m² veliki

površini v srednjem, že mračnem delu jame. Dokumentirana sta bila dva podolžna in en prečni profil, na osnovi katerih je bila možna detajlna delitev plasti 2, ki je bila pri vходу zelo homogena. Izkop ni segel globlje od plasti 3. Stratigrafija je naslednja: – Plast 1 a. Črna organska preperelina, ki vsebuje veliko recentnega lesnega oglja. Holocen. Db. nekaj cm. – Plast 1 b. Pretežno ostrorob, droben grušč, pomešan s črno organsko preperelino, ki vsebuje veliko drobcov oglja listavcev (*Fa-*

Sl. 1 Reka – koščena konica s precepljeno bazo, aurignacien

Fig. 1 Reka near Cerkno – Aurignacian point, made of bone

gus, *Fraginua*, *Ostrya*). Redki kosi antične ali poznoantične metličene keramike (opredelil S. Ciglenčki). V plasti so še kosti in zobje domačih živali (*Ovis s. Capra*), jamskega medveda (*Ursus spelaeus*) in alpskega svizca (*Marmota marmota*). Plasti je očitno dodan del presedimentirane plasti 2, ki so jo presedimentirali glodalci in druge živali s tem, da so kopale rove pod sigasto skorjo. Nad plastjo 1 b so ponekod zrastle do 50 cm visoki, masivni stalagmiti. Holocen in pleistocen. Db. do 10 cm. – Plast 2 se deli na tri do štiri dele: – Plast 2 a. Trda sigasta skorja, db. od nekaj do 50 cm, ki je pokrivala 70 % površine izkopa. Iz sige so se ponekod dvignili tudi več kot meter visoki stalagmiti. V sigi so cementirani posamezni kosi grušč, kosti jamskega medveda in drobci olja listavcev (*Acer s. Hedera*). Pod trdo sigo so na več mestih votline, ki so jih glodalci izkoriščali za podzemna bivališča. Vhodi vanje so vidni na nezasiženih delih površja. Geološke starosti sigaste skorje še ni

možno določiti. Vendar zelo verjetno pripada holocenu. – Plast 2 b. Droben, skoraj čist, ostrorob do zaobljen grušč, obložen z blatom, ki mu daje močno zaobljen videz. Med gruščem in v oblogah je polno kostnih, zobnih in fosfatnih drobcev, ki jih je voda naplavila pod debelo skorjo sige skupaj z recentnim listjem, peškami in koščki lesa. Nekaj so lahko prinesli tudi mali glodalci, saj je v plasti 2 b izredno veliko njihovih skeletnih ostankov. Db. nekaj cm. – Plast 2 c. Ostrorob, rahlo naložen, debel grušč z neznatno primesjo melja in prepojen z mehko sigo. Mestoma cementiran. Ostanek podora, ki sega že v plast 3. Značilni so poševno zasajeni podolgovati kamni in kosti j. medveda (krioturbacija). V plasti je polno kostnih odlomkov in recentnih drobcev oglja.

Fosilnih ostankov j. medveda je bolj malo, našli pa smo tudi ostanke alpskega svizca (*Marmota marmota*) in ovce ali kože (*Ovis s. Capra*). V nesprijetem delu plasti so bile tudi posamezne antične ali poznoantične črepinje. Sedimenti plasti 2 so nedvomno pleistocenske starosti. Holocenske najdbe, impregnacija in cementiranje s kalcitom so precej mlajši pojavi in so povezani z dolgotrajno izpostavljenostjo sedimentov na površju, zaradi prekinitve v sedimentaciji. Db. do 20 cm. – Plast 2 d.

Trda sigasta skorja, ki se samo lokalno pojavlja na meji plasti 2c/3. Db. do 20 cm. – Plast 3. Ostrorob, debel, nevezan grušč z močno primesjo melja. Ostanek večjega podora. Plast vsebuje značilno več fosilnih najdb j. medveda, kostnih in fosfatnih drobcev kot plast 2.

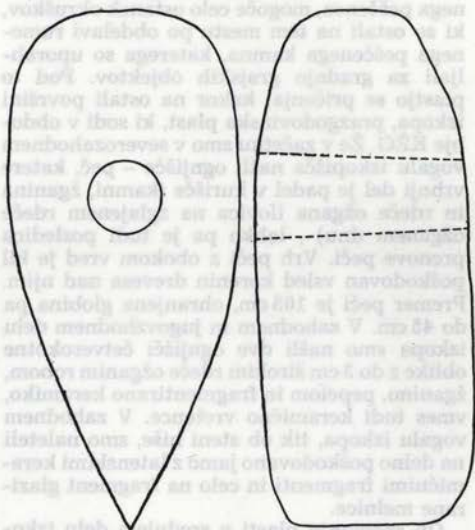
Veliko celih kosti je bilo poševno zapičenih v sedimentu (krioturbacija). Redki drobci oglja iz dna plasti pripadajo izključno listavcem (*Ostrya*, *Fraginua*). Tam, kjer plast 3 preide v zasigani del, ki smo ga označili kot plast 2, čeprav gre izvorno za eno in isto plast, je bila najdena koščena konica s precepljeno bazo (sl. 1). V isti plasti pa je še vedno tudi antična oz. poznoantična keramika. Db. več kot 20 cm. –

Za druge najdbe keramike in ostankov domačih živali glej še VS 27, 1985, 221. – Med izkopavanji smo izvedli zelo natančno vzorčenje vseh fosilnih ostankov (zato smo našli več mlečnih zob j. medveda kot prej v osmih letih in bogato mikrofavno) in sedimentov. Zasedovali smo pojave v »površinskih«
plasteh 1–3, v katerih je zajeta več kot 30.000-letna praznina v sedimentaciji, da bi lažje našli in razumeli podobne praznine v profilu Divjih bab I. Največji uspeh izkopavanja pa je najdba koščene konice iz obdobja aurignaciena, s katero je bila potrjena predhodna radiokarbonska AMS datacija plasti 2: 35.300 ± 700 BP (cfr. Razprave 4. razr. SAZU 30, 1989, 1909. – J. D., I. T. in A. Š.

NEOLITIK IN ENEOLITIK

ČRMOŽIŠE. – Upravitelj osnovne šole v Žetalah hrani $14,5 \times 6 \times 6,5$ cm veliko kladi-vasto sekiro s skrbno izvrtano luknjo iz serpentinu podobne kamenine, ki so jo baje že leta 1964 našli neznanojke pri Črmožisah. – S. P.

SV. ANA NAD VRHPEČJO. – Naselbina na dominantnem hribu na severnem koncu Mir-nopeške doline. V letu 1989 smo z 9 m dolgo in 3 m široko sondo presekali plasti na terasi na vzhodni strani naselja. Izkop je dokazal, da je bila Sv. Ana poseljena v eneolitskem obdobju, starejši in mlajši železni dobi in v pozni antiki. Intaktna poselitvena plast je bila le ena (halštatska), drugi sloji so bili naplavljene z vrhnjih leg naselja. Tik pod rušo smo našli na ostanke zidu, ki sodi najverjetneje v latensko obdobje. Od najdb, med katerimi je prevladovala keramika, velja omeniti še poznolatenški pasni jeziček in bronast novc Valensa (364–378). – Ja. D.

Sl. 2 Črmožiše – neolitska kamnita sekira
Fig. 2 Črmožiše – Neolithic stone axe

BRONASTA DOBA

BLED. – Junija 1989 je Narodni muzej zaključil raziskovalno izkopavanje prazgodovinske naselbine (KŽG, Ha) na terasi v pobočju pod blejskim gradom. Izkopišče, veliko 8×8 m, je bilo poglobljeno še za 0,50 m nato pa zasuto in poravnano. Najdbe hrani Narodni muzej v Ljubljani. – D. S.

GRADIŠČE NAD GRADIŠČEM PRI TREB-NJEM. – Naselje na dominantnem hribu sredi gričevja med Mirensko in Temeniško dolino. V letu 1989 smo z 8 m dolgo in 3 m široko sondo raziskali plasti na terasi in ježi na severozahodnem koncu naselja. Profil je pokazal, da je bilo naselje enoslojno in obljudeno le kratek čas. Keramične najdbe so namreč enotne in sodijo v pozno bronasto dobo. Na robu terase nismo zasledili zidu, čeprav smo ga zaradi izredno strme in lepo oblikovane ježe pričakovali. Na srečo je zahodni profil presekal sled vertikalno zabitega kola, iz česar lahko sklepamo, da je naselje obdajala lesena ograda. – J. D.

GORNJA RADGONA. – Od 25. aprila do 6. maja smo izvedli arheološko zaščitno izkopavanje za gradnjo novega prizidka k hiši na

lirski ulici 3 na grajskem hribu na parc. št. 448. k. o. Gornja Radgona, lastnika Stanko in Elizabeta Voršič. Najprej smo ročno sneli 20–30 cm debelo humusno plast, pod katero se v južnem in zahodnem delu izkopa pričrjena temno rjava ilovnata prazgodovinska plast s fragmentirano keramiko. V srednjem in

Sl. 3 Gornja Radgona, Voršič – pogled na severozahodni del izkopišča s prazgodovinskimi jamami; naselje iz kulture žarnih grobišč
Fig. 3 Gornja Radgona, Voršič – a view of the south – western part of the site with prehistoric pits; an Urnfield settlement

vzhodnem delu izkopa se pojavi do 15 cm debela plast drobljenega in preperelega rume-nega peščenca, mogoče celo ostanek okruškov, ki so ostali na tem mestu po obdelavi rume-nega peščenega kamna, katerega so uporabljali za gradnjo grajskih objektov. Pod to plastjo se pričinja, kakor na ostali površini izkopa, prazgodovinska plast, ki sodi v obdobje KŽG. Že v začetku smo v severozahodnem vogalu izkopišča našli ognjišče – peč, katere vrhnji del je padel v kurišče (kamni, žganina in rdeče ožgana ilovica na zglaženem rdeče ožganem dnu), lahko pa je tudi posledica prenove peči. Vrh peči z obokom vred je bil poškodovan vsled korenin drevesa nad njim. Premer peči je 105 cm, ohranjena globina pa do 45 cm. V zahodnem in jugovzhodnem delu izkopa smo našli dve ognjišči četverokotne oblike z do 3 cm širokim rdeče ožganim robom, žganino, pepelom in fragmentirano keramiko, vmes tudi keramično vretence. V zahodnem vogalu izkopa, tik ob steni hiše, smo našli na delno poškodovano jamo z latenskimi keramičnimi fragmenti in celo na fragment glazirane melnice.

Ob snemanju plasti v srednjem delu izkopišča smo na globini 90–100 cm našli v temno rjavi ilovici tudi do 15 cm debelo plast prazgodovinske keramike in pod njo verjetno centralno hišno ognjišče z veliko žganine, fragmenti loncev in skodel; okoli ognjišča smo našli celo vrsto celih in fragmentiranih piramidalnih keramičnih uteži različnih velikosti. Vse so bile v zgornjem delu preluknjane. Večina prazgodovinskih posod je ornamentiranih s plastičnim rebrom in odtisi prstov na njem, kot ornament pa se pojavljajo tudi vrezi. – Po vsej površini smo zasledili tudi stojke za kole prazgodovinske stavbe, okoli katerih in v njih je bilo precej rdeče ožganega hišnega ometa. Ob ognjiščih smo našli tudi precej živalskih kosti, ki so ožgane, ena pa tudi obdelana z ostrim predmetom. – Zemeljske plasti strmo padajo proti jugovzhodnem delu izkopišča, pa tudi kulturna plast je v srednjem delu nekoliko debelejša, nato pa se s terensko poglobitvijo (jamo) in manjšim padcem hriba proti jugu stanjša. Najdbe, ki jih hrani in so v obdelavi na ZVNKD Maribor, sodijo po prvem pregledu v čas KŽG in zgodnje železne dobe, nekaj je tudi elementov latenskega obdobja, kateremu verjetno pripada tudi peč pravokotne oblike v zahodnem delu izkopa. Vsega skupaj smo našli ostaline sedmih ognjišč oziroma peči. Omeniti velja še, da smo v rumeni peščenjasti plasti vrh prazgodovinskih plasti v srednjem delu izkopišča našli ostanke eksplozirane granate s stabilizatorji na zadnjem delu, ki izvira iz obstreljevanja hriba v drugi svetovni vojni. Tako je mogoče, da je poglobitev

terena v srednjem delu izkopišča posledica eksplozirane granate. – Opravljen je bil ogled terena na melioracijskem območju Sp. Ščavnica, kjer je ob nekaj fragmentih keramike še možnost dokumentiranja arheoloških plasti, ki pa se pojavljajo trenutno le še v sledovih. – Negativen je bil ogled terena ob izkopu jarka za polaganje obcestnega komunalnega sistema (kanalizacija) od bencinske črpalke v G. Radgona do železniškega prehoda na cesti proti Radencem. – Na grajskem hribu je bil opravljen ogled in podane smernice za arheološka zaščitna dela na prazgodovinskem območju, za gradnjo prizidka k hiši na Ilirski ulici lastnika Dundeka. – Iv. T.

METLIKA. – Ob raziskovalnem delu na gomili 4, na Hribu v Metliki smo na vrtu JV ob stanovanjski hiši Tomšičeva 4 pobrali večjo količino grobe prazgodovinske hišne lončnine ter dele vretenca, ki časovno sodijo v konec bronaste in začetek železne dobe. – Domačini (Molek) so nam povedali, da so to zemljo pripeljali pred nekaj leti, ko so v mestnem jedru Metlike gradili dom starejših občanov, kar je le še en dokaz več, da je bil »metliški pomol« poseljen že v prazgodovini in da so kljub nasprotovanju domačinov, pred vsemi gradbenimi posegi potrebne arheološke raziskave. – B. K.

ŽEMPOH. – V okviru projekta Prazgodovinska naselja na Dolenjskem je bilo v letu 1989 sondirano tudi višinsko naselje na Žempohu (411 m) nad Slepškom pri Mokronogu. Na terasasto razčlenjenem severnem pobočju (manj primernem za poselitev, ugodno vzhodno je bilo sveže preorano za nov vinograd, južno pa je pod vinsko trto in k temu še zelo strmo) je bila tik pod vrhom izkopana sonda 1, velika 16 × 4 m. Z njo sta bili presečkani dve terasi z višinsko razliko 5 m. Druga sonda (sonda 2), v bistvu le očiščen profil med dvema vinogradniškima terasama, je bila izkopana v novem vinogradu, parc. št. 919/2 k. o. Ostrožnik. S sondo 1 je bila potrjena domneva, da Žempoh sodi med naseljitvene točke v prazgodovinski poselitvi Dolenjske in da je naselitev na tem kopastem vrhu nad dolino Mirne bila enoslojna in kratkotrajna. Naseljitvene ostaline so bile odkrite na obeh terasah, pa tudi na obrobju novega vinograda proti vrhu hriba, s sondo 2 pa so bile dokazane tudi stavbne ruševine v gradbeni jami, česar v sondi 1, v zelo neugodnih geoloških razmerah (lapor, laporjev drobir, ilovica) ni bilo moč dokazati. Prav tako v sondi ni bilo obrambnih prvin. V sondi 1, kv. 3 in 4, je bil odkrit zelo neizrazit vsek v živo skalo kot poravnava stavbne terase, ob njem pa, v zelo neizraziti sivi lisi nekaj nepremetane keramike, svitek

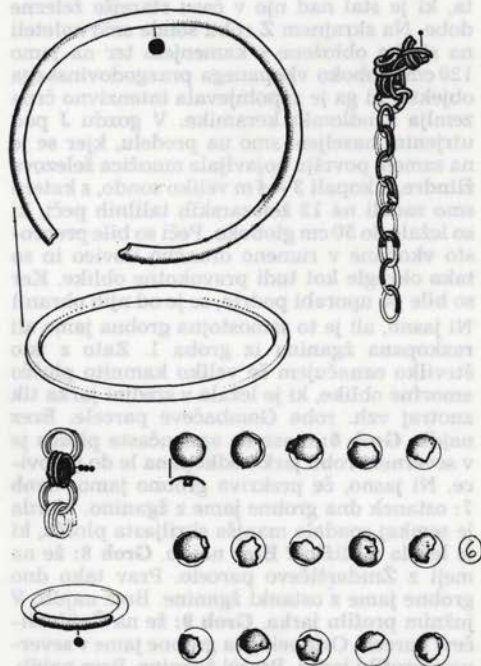

in glinasta utež. Vse to kot dokaz bivanja, ne pa tudi obstoja stavbe na tem mestu. Med tovrstne dokaze sodi tudi borno ohranjeno oglje, pa tudi prežganost nekaterih odlomkov lončenine. V kopani plasti nad tem nivojem je bila keramika dokaj enakomerno primešana (db. kopane plasti med humusom in skalno osnovo je znašala okoli 0,50 m), zelo verjetno

nanesena sem dol z erozijo z vrhne terase. Med najdbami je izkjučno lončenina, povečini groba, kot okras se na njej pojavljajo rebra (preprosta, gladka ali okrašena) in bradavice, izjema je odlomek stene z ustjem okrašen z vrezanimi trikotniki in dvoje ročajev skodelic. Gradivo hrani Narodni muzej v Ljubljani, inv. št. P 16784 – 16865. – D. S.

STAREJŠA ŽELEZNA DOBA

BREŽEC PRI DIVAČI. – V Dolu: plano žgano grobišče (319 grobov) je v letih 1896, 1899 in 1900 odkopal dr. C. Marchesetti. Objavljeno: La necropoli di Brežec, Trieste 1977 (več avtorjev). O trasi kablovoda za PTT smo bili prepozno obveščeni, zato se z izkopi nismo mogli več izogniti lokaciji grobišča. Podatki o njej so v navedeni publikaciji sicer nenatančni in glede na Marchesettijeve ohranjene podatke tudi točneje nedoločljivi, zato mejā njegovega izkopišča ni moč precizneje opredeliti. Izkop jarka za običajen PTT kabel (šir. ok. 1 m, glob. do 0,80 m) je grobišče presekalo v ravni liniji, zato smo našli vrsto prekopanih grobov oziroma njihovih sledov in sicer: šest kamnitih plošč v sekundarni legi, od tega tri še prekrivajo grobne jame bolj ali manj v celoti, a ležijo poševno nad jamo ali povsem diagonalno obrnjeno na linijo gorobov. Vprašanje je tudi, če odkrite plošče pripadajo odkritim grobovom. Trije grobovi so bili brez pokrovov, ohranjeno je le dno jame z žganino. Ležijo v zahodnem delu grobišča, kar se sklada s podatki. Odkopane grobove smo zasilno označili s številkami, in sicer od V (vzh. rob. parc. št. 677 k. o. Dolenje Ležeče = Silova parcela) preko Gombačeve parcele (št. 678) do dela Žnidaršičeve parcele (št. 679) na zahodu. Širina grobišča tod je 19 m; zahodnejše ni bilo v jarku nikakršnih sledov, prav tako tudi ne vzhodnejše od prej omenjene meje, kjer terasa na V robu Dola že prehaja v zelo strmo pobočje pod vasjo Brežec. – **Silova parcela: Grob 1** – ohranjena velika apnenčasta plošča, precej amorfnā, leži močno poševno nad grobno jamo s prekopano žganino in drobcu kosti. Brez najdb. **Grob 2** – ohranjena temno siva skriljava plošča nekaj pravilnejših oblik je prekrivala grobno jamo, kjer je bilo še precej sežganih kosti; dno grobne jame je vkopano v ilovico. **Grob 3 (?)** – manjša apnenčasta plošča zelo pravilne kvadraste oblike (0,45 × 0,62 × 0,09 m) v sekundarni legi. **Grob 4** – velika kamnita plošča je prelomljena, polovica delno prekriva grobno jamo in del že prekopane žganine. Dno grobne jame pri raziskovanju ni bil odkopan, zato smo v njem, deloma pa tudi v že prekopani žganini, pomešani z ilovico,

Sl. 4 Brežec pri Divači – najdbe iz halštatskega groba 4
Fig. 4 Brežec near Divača – finds from the Hallstatt Age grave 4

našli naslednje predmete: z izjemo zapestnice so bili vsi bronasti predmeti v ognju močno poškodovani. – Pridatki: 1. zapestnica, oba konca sta že odlomljena. 2. trojni obroček iz tanke žice. 3. kos manjšega masivnega obročka. 4. večji kos deformirane verižice v dveh kosih (preplet). 5. okrog 20 miniaturnih koščkov obročkov (ali še verjetneje verižice)? 6. majhni bronasti gumbi iz zelo tanke pločevine, z zanko na spodnjem delu; povsem določljivih je 13 kosov, 6 kosov je slabše določljivih. 7. več koščkov različnih velikosti je amorfnih /11 komadov/ (glej risbe na sliki). – **Gombačeva parcela. Grob 5:** na robu s Silovo parcelo. Od groba 1 se v severnem profilu jarka vleče do 0,08 m debel pas žganine v dolžini 0,60 m.

saj smo drobne kulturne najdbe našli že tik pod gozdnim humusom. Žal pa smo ugotovili tudi, da je zaradi odplavljanja zemlje večina arhitekturnih ostankov uničena. Kljub temu smo v sondi našli kvadratni vkop velik 170×95 cm, ki je bil dobrih 70 cm globoko vsekani v plitvo ležečo kamnito osnovo hriba. Celoten vkop je bil zapolnjen z ostanki žganine, s kamenjem, železovo žlindro, hišnim lepom in odlomki lončenih posod. Kaže, da je bila to nekdanja shrambena jama (klet) objekta, ki je stal nad njo v času starejše železne dobe. Na skrajnem Z robu sonde smo naleteli na stojke obložene s kamenjem ter na jamo 120 cm globoko vkopanega prazgodovinskega objekta, ki ga je zapolnjevala intenzivno črna zemlja z odlomki keramike. V gozdu J pod utrjenim naseljem smo na predelu, kjer se je na samem površju pojavljala množica železove žindre, izkopalni 3×4 m veliko sondo, s katero smo zadeli na 12 železarskih talilnih peči, ki so ležale do 50 cm globoko. Peči so bile preprosto vkopane v rumeno oranžno ilovico in so tako okrogle kot tudi pravokotne oblike. Ker so bile po uporabi podrte, se je od njih ohranil Ni jasno, ali je to samostojna grobna jama ali razkopana žganina iz groba 1. Zato z isto številko označujem še veliko kamnito ploščo amorfnе oblike, ki je ležala v sredini jarka tik znotraj vzh. roba Gombačeve parcele. Brez najdb. **Grob 6:** masivna apnenčasta plošča je v severnem robu jarka odkopana le do polovice. Ni jasno, če prekriva grobno jamo. **Grob 7:** ostanek dna grobne jame z žganino. Morda je semkaj spadala manjša skriljasta plošča, ki je ležala v bližini? Brez najdb. **Grob 8:** že na meji z Žnidaršičevo parcelo. Prav tako dno grobne jame z ostanki žganine. Brez najdb. V južnim profilu jarka. **Grob 9:** že na Žnidaršičevi parceli. Ostanek dna grobne jame v severnem profilu jarka. Precej žganine. Brez najdb. – Iz Marchesettijevega načrta grobišča smo skušali po zaporedju grobov razbrati sedaj odkopano linijo grobov, vendar nam to ni uspelo. Očitno je lega plošč preveč spremenjena. Kot rečeno, si z drugimi njegovimi podatki (odmerjeni metri do konca »polja«, kjer ni jasno, ali gre za rob njive ali same parcele) ni moč dovolj pomagati. Grobne celote iz Marchesettijevega opusa, kjer manjkajo predmeti iz groba 4, nisem mogla določiti. To je tem težje, ker so enaki predmeti, sodeč po stanju ohranjenosti, verjetno v depozju že propadli in niso risani med gradivom (gumbov n.pr. je silno malo, v naši najdbi pa jih je sorazmerno veliko, kar preseneča). Terensko dokumentacija hrani zavod VNKD Nova Gorica. – N. O.

CVINGER PRI DOLENJSKIH TOPLICAH.

– V četrtem letu terenskih arheoloških razi-

Sl. 5 Dolenjske Toplice, Cvinger – halštatsko gradišče: sonda 4 s plastjo 3

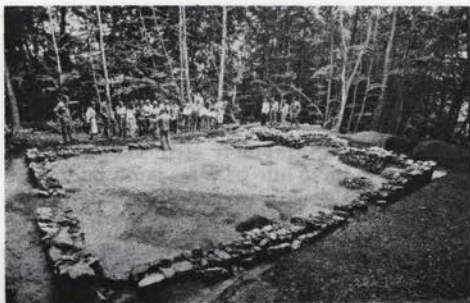
Fig. 5 Dolenjske Toplice, Cvinger hill: Hallstatt Age hill-fort with the trench 4, stratum 4

skav prazgodovinskega gradišča Cvinger pri Dol. Toplicah smo se odločili, da posežemo v nasprotju s prejšnjimi leti, ko smo raziskovali utrdbeni in obrobní del naselja, v sam center gradišča. Tu smo zastavili sondo, ki smo jo razdelili v 4 kvadrante velike 4×4 m z vmesnim metriskim profilom. Sonda je ležala na terasi, ki je blago padala proti Z strani. Samo delo pa je trajalo 28 delovnih dni. Ugotovili smo, da je bila vsa površina naselja poseljena, le del vijoličasto, oranžno pečenega ostenja, včasih pa tudi železova žlindra, ki zapolnjuje dno peči. Večina žindre leži raztreseno okoli peči, ki so povečini manjših dimenzij – velikih največ do 1 m. V celoti smo raziskali 6 talilnih peči, a le talilna peč 4 je bila do globine 25 cm napolnjena s kompaktno žlindro in obdana z rdeče oranžno, sivo in vijoličasto pečeno glino. Z raziskavo bomo nadaljevali prihodnje leto, še posebej ker nam sedaj manjka zanesljiva opora, s katero bi te peči tudi datirali. – B. K.

BRINJE – VESELA GORA. – V okviru projekta železnodobna poselitev Dolenjske, kjer sodelujejo ZRC AI SAZU, Narodni muzej

iz Ljubljane in Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, smo v letošnjem letu izvedli sondažno izkopavanje prazgodovinskega gradišča na Veseli gori. Sondo I smo izkopali na Z robu naselja tako, da je večji del sonde potekal po ravninskem notranjem delu gradišča, drugi del sonde pa je prečno presekal obzidje naselja in zajel še del terena pod naseljem. V sondi, ki je bila 13 m dolga in 3 m široka, smo v mesecu dni z 8 člansko ekipo odkrili ostanke novoveškega objekta (zidovi grajeni z malto) ter ostanke kamnite konstrukcije in množico drobnih kulturnih najdb prazgodovinske starosti. Kaže, da smo našli skromne ostanke kamnitega obzidja prazgodovinskega gradišča, ki pa je ohranjeno le v ruševinski plasti tako, da samo obzidje s svojimi dimenzijami ni več opredeljivo. Na SZ robu naselja pa smo očistili presek skozi obzidje naselja, ki je nastal z divjim cestnim prebojem; to je bila naša sonda II, ki je dala podobne rezultate prvi sondi. Rezultate lahko strnemo v ugotovitev, da se okoli božjepotne cerkve na Veseli gori nahaja prazgodovinsko (železnodobno) gradišče, ki je bilo utrjeno s kamnitim obzidjem. Potek obzidja je znan, same dimenzije in način gradnje pa so zaradi preslabe ohranjenosti neznane. – B. K.

GRADEC NAD MIHOVIM. – V juniju in juliju 1989 je ekipa novomeškega Zavoda za varstvo NKD nadaljevala z raziskavami na kasnoantični cerkvi na Gradcu nad Mihovim. V 29 delovnih dneh je bil raziskan celoten cerkveni tloris ter 15 m² površine med apsidno in južnim krakom vzhodnega zidu. Pod cerkvijo je bila ugotovljena obsežna prazgodovinska kulturna plast, okoli cerkve pa se širi skeletno grobišče: a) Prazgodovinska kulturna plast je bila izrazita po vsem izkopanem prostoru. Sterilno osnovo predstavlja pesek, v katerem se je zelo jasno pokazal tloris 3 × 4 m velike hiše. Bila je delno vkopana v peščeno osnovo. Ob treh straneh hiše je bil izdelan do 10 cm globok jarek, v katerem so verjetno ležala bruna kot osnova ostali nadgradnji. V hiši je bilo obilo odlomkov keramičnih posod iz kosov hišnega lepa z odtisi palic oziroma prepleta. Grob, ki je bil odkrit v JV vogalu cerkve, je poškodoval drugo hišo, ki v tlorisu ni bila tako dobro ohranjena, določljiva je bila zgolj po veliki količini keramičnih odlomkov. V izkopnem polju smo ugotovili 18 jam, v katerih so stala bruna – nosilci neke konstrukcije. Nekaj jam je bilo krožno razporejenih okoli jame 6, domnevamo, da gre za nadstrešek nad ognjiščem. V vseh jamah so bili najdeni odlomki keramike oz. koščki hišnega lepa. Na podlagi keramike je mogoče to plast datirati v prehod med bronasto in železno dobo. Jeseni

Sl. 6 a – b Gradec nad Mihovim – kasnoantična cerkev s prazgodovinsko hišo (halštatsko obdobje)
Fig. 6 a – b Gradec above Mihovo in the Gorjanci hills: late Antique church with a Hallstatt Age house inside

smo opravili tudi izmero celotnega gradišča Gradec nad Mihovim. Gradišče je ca. 150 m dolgo in do 51 m široko in zaseda greben, ki se izteka iz Gorjancev proti SV. Dobro so vidni nasipi tega naselja, ki se na blago padajočem pobočju, kjer je bilo naše izkopavanje, izgubijo. b) Cerkev je bila odkrita v celotnem tlorisu. Meri 9,40 × 10,70 m, skupaj z apsidno pa je vzdolžna os dolga 13,5 m. Ohranjeni so le temeljni zidovi, ponekod le še po ena vrsta kamnov. V pogovoru z domačini smo izvedeli,

Sl. 7 Gradec nad Mihovim – halštatska hiša
Fig. 7 Gradec above Mihovo – Hallstatt Age house

da so objekt starejši poznali kot »štala« ter da so pred 40–50 leti tu kopali kamenje in ga vozili v Mihovo, kjer so ga porabili za zidanje hiš. Ostanek cerkvenega tlaka lahko vidimo v estrihu, ki se je ohranil v JV vogalu ladje. Vhod v cerkev je bil verjetno z Z strani, kjer je bilo v profilu videti sled vkopa. V ohi cerkvene ladje so bile tri večje jame, oddaljene med seboj v enakih razmakih. Morda v njih

Sl. 8 Gradec nad Mihovim – kasnorimski grob 3
Fig. 8 Gradec above Mihovo – late Roman grave 3

lahko vidimo del nosilne konstrukcije za streho, ki je imela preko 10 m celotnega razpona. c) Grobišče. Na zunanji strani cerkve smo izkopali 5 skeletnih grobov, ugotovili pa še sledove dveh. Skeleti so bili zaradi peščenih tal razmeroma dobro ohranjeni. Na terenu so bile opravljene prve antropološke meritve in opisi, nadaljnja obdelava pa bo opravljena na oddelku za antropologijo ljubljanske Univerze. Od pridatkov v teh grobovih imamo le bronasto kolenčasto fibulo z visoko nogo, železno pasno spono ter uhan s štirimi drobnimi perlami. Vse tri predmete lahko datiramo v 4.

st., vendar moramo upoštevati daljšo uporabo predmetov v tem času in dejstvo, da je datacija kasnoantične utrdbe na Zidanem gabru, s katero je cerkev na Gradcu nad Mihovim nedvomno v tesni povezavi (pokopališka cerkev?), 2. pol. 5. ali začetek 6. stoletja n. š. Tudi grobišča, ki je neposredno vezano na sakralni objekt, torej ne moremo datirati v zgodnejši čas. – D. B.

KINCELJ NAD TRBINCEM. – Naselje na kopastem hribu na skrajnem zahodnem koncu Mirenske doline. V letu 1989 smo s 7 m dolgo in 4 m široko sondo presekali teraso in ježo na severozahodnem delu naselja. Najnižjo plast predstavljajo ostanki požgane hiše, ki jo lahko s pomočjo fragmentirane certoške fibule postavimo v mlajši del certoškega oziroma v negovski horizont. Plast nad ruševino je naplavljena temno rjava zemlja in humus. V njej je bilo precej fragmentov keramike, ki sodi v mlajšo železno in pozno antično dobo. Na območju ježe smo s sondo presekali temelj suhega zidu z dvema vrstama kamnov. Po načinu gradnje in dimenziji spominja na obodni zid, ki je v pozno antični dobi obdajal starokrščanski kompleks na Kučarju nad Podzemljem. – Ja. D.

KOJZICA. – Zgodaj spomladi 1988 smo pri iskanju možnih novih lokalitet na trasi daljnovoda Hrastnik–Laško, južno od vasi Sedraž, na hribu Kojzica opazili umetno oblikovane terase. V maju 1988 smo izvedli geodetsko izmero naselbine in preverili njeno časovno pripadnost s sondo na predzadnji terasi. Odkrili smo kamnite temelje prazgodovinske hiše in velike količine črepinj. Naselbina je proti jugu naravno odlično zavarovana s prepadno steno, naselbinske terase so dobro vidne proti severu, vzhodu in zahodu. Obzidja na južni strani nismo našli, na vzhodu je viden slab zid, na zahodu pa je naselbina zavarovana z manjšim jarkom. – D. P., A. V.

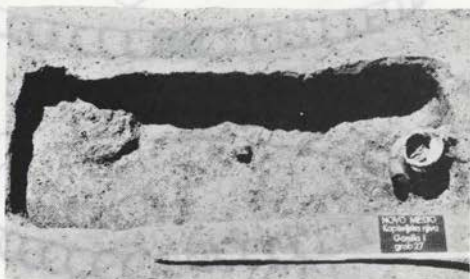
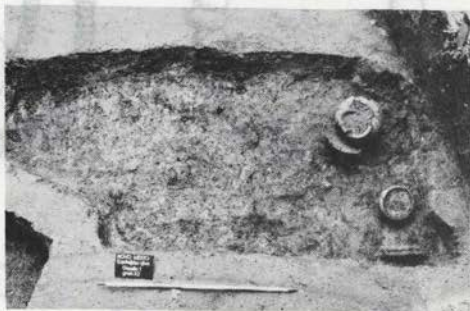
METLIKA – HRIB. – Gomilno grobišče Metlika – Hrib je obsegalo 6 gomil, od katerih smo leta 1977 z zavarovalnim posegom izkopali gomilo 1, zaradi nanovo začitane ceste mreže, ki se zajeda v plašč gomile 4, pa smo morali meseca maja zaščitno izkopati tudi to gomilo. V enomesečnem delu z 10–12 člansko ekipo smo gomilo 4 raziskali in ugotovili, da je že srednjeveška in novoveška gradbena aktivnost in poljska obdelava gomilo dodobra uničila. V plašču tako uničene gomile smo našli nekaj drobcev sežganih kosti ter nekaj (zelo malo) prazgodovinskih lončenih odlom-

kov. Ugotovimo lahko le, da je kljub dvomom, gomila na tem mestu obstajala, vendar je bila že v preteklosti uničena. – B. K.

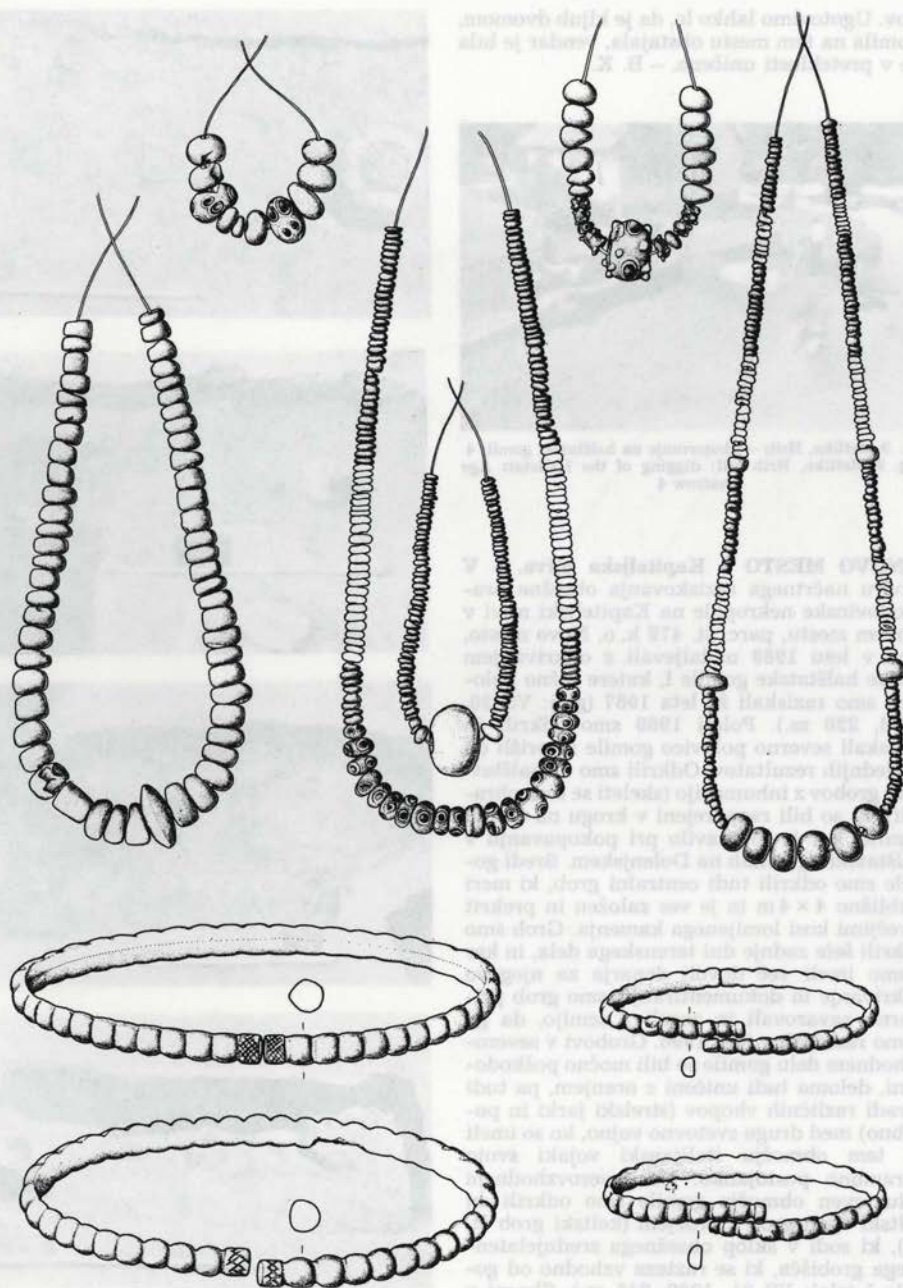

Sl. 9 Metlika, Hrib – izkopavanje na halštatski gomili 4
Fig. 9 Metlika, Hrib hill: digging of the Hallstatt Age barrow 4

NOVO MESTO – Kapiteljska njiva. – V okviru načrtnega raziskovanja obsežne prazgodovinske nekropole na Kapiteljski njivi v Novem mestu, parc. št. 479 k. o. Novo mesto, smo v letu 1989 nadaljevali z odkrivanjem velike halštatske gomile I, katere južno polovico smo raziskali že leta 1987 (glej: VS 30, 1988, 220 ss.). Poleti 1989 smo odkrili in raziskali severno polovico gomile in prišli do naslednjih rezultatov. Odkrili smo 12 halštatskih grobov z inhumacijo (skeleti se niso ohranili), ki so bili razporejeni v krogu na obodu gomile, kot je to pravilo pri pokopavanju v halštatskih gomilah na Dolenjskem. Sredi gomile smo odkrili tudi centralni grob, ki meri približno 4×4 m in je ves založen in prekrit z večjimi kosi lomljenega kamena. Grob smo odkrili šele zadnje dni terenskega dela, in ker nismo imeli več dovolj denarja za njegovo odkrivanje in dokumentiranje, smo grob primerno zavarovali in zasuli z zemljo, da ga bomo raziskali v letu 1990. Grobovi v severozahodnem delu gomile so bili močno poškodovani, deloma tudi uničeni z oranjem, pa tudi zaradi različnih vkopov (strelski jarki in podobno) med drugo svetovno vojno, ko so imeli na tem območju italijanski vojaki svojo obrambno postojanko. Na severovzhodnem delu izven območja gomile smo odkrili en keltski žgan grob z orožjem (keltski grob št. 80), ki sodi v sklop obsežnega srednjeatlantskega grobišča, ki se razteza vzhodno od gomile I (glej: VS 31, 1989, 215 ss.). Skoraj v vseh letos odkritih grobovih so bile pokopane osebe ženskega spola, kar je izpričano s pridatki nakita: steklene in jantarne ogrlice, več

Sl. 10–13 Novo Mesto, Kapiteljska Njiva, leto 1989: halštatski grobovi v gomili I ob odkritju
Fig. 10–13 Novo Mesto, Kapiteljska Njiva field, campaign 1989: the discovered Hallstatt Age graves in the barrow I

Sl. 15 Novo Mesto, Kapiteljska Njiva, 1989: nakit iz halštatskih grobov v gomili I (merilo 1:1)

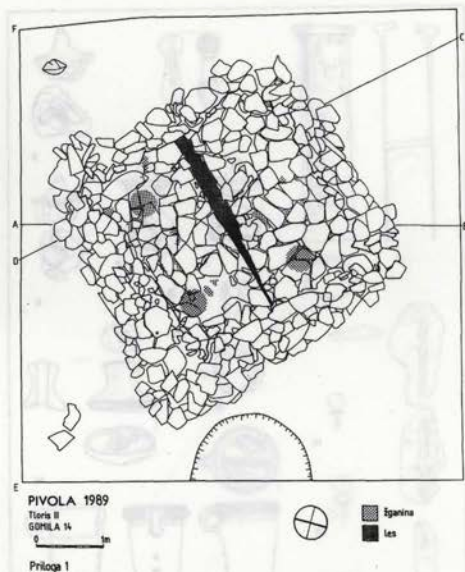
Fig. 15 Novo Mesto, Kapiteljska njiva field, campaign 1989: jewelry from the graves of the Hallstatt Age barrow I (life-size)

Sl. 14 Novo Mesto, Kapiteljska Njiva, 1989: poizkusno sondiranje v osrednjem grobu gomile I
Fig. 14 Novo Mesto, Kapiteljska Njiva field, 1989: informative digging of the central grave of the barrow I

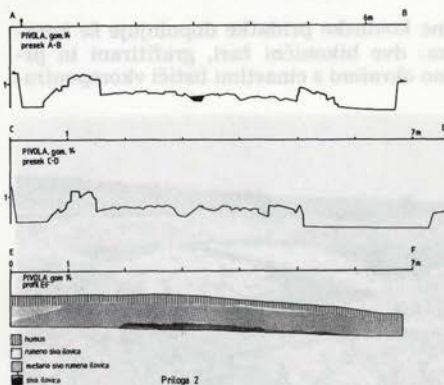
bronastih fibul, zapestnice in nanožnice ter glinasta vretenca. Skupaj je bilo v gomili I evidentiranih 37 grobov na obodu gomile in centralni grob v središču gomile. Ker izkopano gradivo še ni restavrirano, lahko damo samo približno datacijo letos odkritih grobov: Ha C 2/a D 1. Izkopavanje na Kapiteljski njivi je trajalo od 24. julija do 17. avgusta 1989 pod vodstvom Toneta Kneza in Boruta Križa. Sodelovali so še: Darja Pirkmajer, Irena Lazar, Alenka Zorenč (risanje) in Jurij Gospodarič (meritve). Izkopavanje je financirala Občinska raziskovalna skupnost Novo mesto. Najdbe in dokumentacijo hrani Dolenjski muzej. – To. K.

PIVOLA. – Da bi oteli gomilo št. 14 (po Schlossarjevem načrtu) pred dokončnim uničenjem, smo jo zavarovano raziskovali v času od 3. do 11. 5. 1989. Ležala je na njivski parceli 22/1 k. o. Pivola, last kmeta Lorber Alojza, Pivola 5 in je bila zaradi oranja močno ogrožena. V sedanjem stanju je bila ohranjena še do višine 1,3 m, premer 22×28 m, sploščena, na površini so že ležali posamezni kamni iz grobne konstrukcije. Gomila spada v sklop obsežnega gomilnega grobišča pripisanega k poštelški naselbini ob vznožju Pohorja v Pivoli in Razvanju z nekoč vsaj 70 gomilami. Grobnica je bila vkopana v rumenkasto sivo ilovico, globina izkopa v zahodnem vogalu je bila 60 cm, v vzhodnem pa le še 30 cm. V celoti je bila zasuta s kamenjem. Grobna komora kvadratnega tlorisa ($4,50 \times 4,50$ m) je bila grajena iz suho zložene 80 cm široke kamnite obloge usmerjene sever-jug z odklonom 5° proti zahodu. Na posameznih mestih je bila že poškodovana, predvsem na severozahodni strani, kjer se je ohranila v šir. 50 cm tako, da je sorazmerno tudi dolžina JV stene 4,20 m. Višina oboda variira med 35 in 55 cm. Dno je bilo

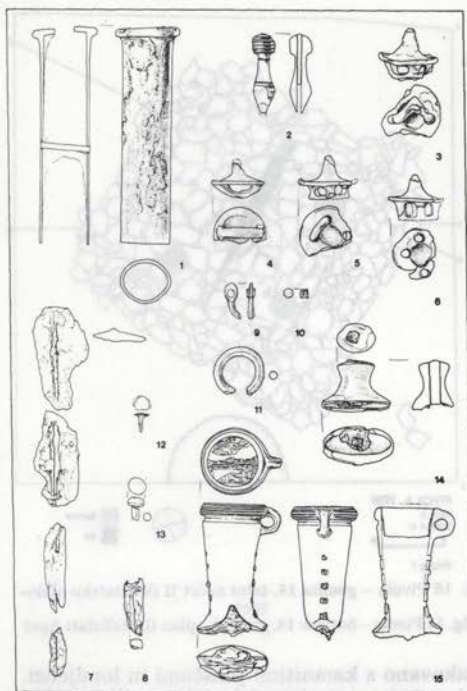
Sl. 16 Pivola – gomila 14, talni načrt II (halštatsko obdobje)
Fig. 16 Pivola – barrow 14, ground – plan II (Hallstatt Age)

tlakovano s kamnitimi ploščami in lomljenci. S prečnim tramom dol. 2,85 m, ki je imel zoženo konico, je bila komora razdeljena na

Sl. 17 Pivola – preseki halštatske gomile 14
Fig. 17 Pivola – sections of the Hallstatt Age barrow 14

dve približno enaki polovici. Spričo močno poškodovanosti grobnice, je bila žganina razvlečena bolj ali manj po celotni notranjosti, vendar smo uspeli opredeliti tri koncentracije keramike in žganine s kostnimi drobci tako, da bi lahko sklepali na tri pokope. Grobnico odlikuje bogat grobni inventar. Izredno izpo-

Sl. 18 Pivola – halštatske najdbe iz gomile 14
Fig. 18 Pivola – objects from the Hallstatt Age barrow 14

vedne kovinske pridatke dopolnjuje še keramika: dve bikonični žari, grafitirani in prvotno okrašeni s cinastimi lističi vkomponira-

Sl. 19 Pivola – lega halštatske grobnice tik pod površjem tal
Fig. 19 Pivola – position of the Hallstatt Age tomb just below the surface of the ground

nimi v motivu svastike in stoječih trikotnikov; odlomki žare z izglačeno površino brez grafitnega premaza, okrašena z vtisnjenimi krogi

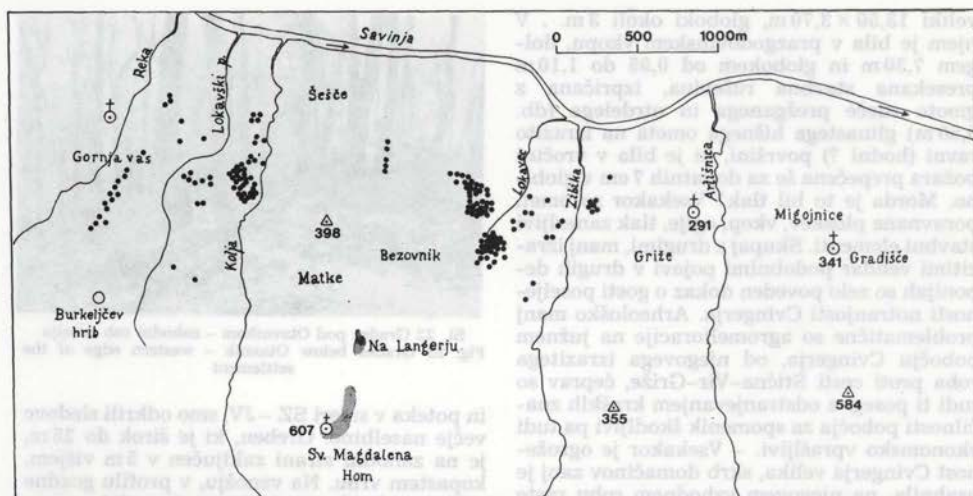

Sl. 20 Pivola – pogled na halštatsko grobnico
Fig. 20 Pivola – view of the Hallstatt Age burial chamber

in bradavico v sredini, dalje fragment skodelice, trije odlomki rjavo rdeče žgane posode nedoločne oblike. – Gomila je predstavnika vzhodnoalpske starejšehalštatske kulturne skupine v Podravju in Obsolbju. – M. S.-G.

PREBOLD in GRIZE. – Na področju od Prebolda do Griž se razprostira ogromno gomilno grobišče iz starejše železne dobe (Hoernes, MAGW 17, 1987, 83; Bolta, Savinjski zbornik 1965, 194 ss; Bolta-Kolšek, VS 7, 1960, 279; Bolta, VS 10, 1966, 194 s). Detaljna topografija Inštituta za arheologijo ZRC SAZU v letih 1987-1988 je dala nekaj novih podatkov o razsežnosti in stanju grobišča. Kar se tiče razsežnosti grobišča, so si navedbe v literaturi zelo različne. Doslej največje število, več kot 80 gomil, omenja B. Riedl (MZK 16, NF, 1890, 223), in sicer v bližini Šešč. Drugi avtorji, ki pišejo o gomilah med Preboldom in Grižami navajajo različne manjše številke, gomile pa locirajo pod različnimi kraji: Gornja vas pri Preboldu (Sv. Lovrenc pri Preboldu), Šešče pri Preboldu, Pongrac, Bezovnik, Griže (prim. ANSl 1975, 283, 286), tako da običajno ni razvidno ali imajo v mislih čisto določeno skupino gomil ali vse gomile z več kot 5 km² velikega področja. Vseh gomil je bilo namreč po najnovejših topografskih podatkih vsaj 180. Veliko gomil je resda že popolnoma uničenih ali odkopanih in nama jih je uspelo locirati in identificirati samo s pomočjo domačina V. Cijana, Šešče 16 (za kar se mu tudi najlepše zahvaljujeva), vendar jih je na terenu vidnih še ok. 150. Številka je torej precej večja od vseh dosedanjih navedb. Gomile so razdeljene v več skupin, ki so bile lahko pogojene z naravnimi danostmi terena. Vse področje z gomilami namreč delijo v smeri sever-jug manjše reke in potoki (Reka, Lokavški potok, Kolja, Lokavec, Zibika, Artišnica) v številne naravno razmejene segmente, ki predstavljajo ostanke pleistocenskih vršajev

Sl. 21 Prebold, Grize – gomilno grobišče s pripadajočo halštatsko naselbino na Homu in Na Langerju
Fig. 21 Prebold in the Savinja Valley, Grize fallow ground, plan of the barrow burial ground: with settlement of Hom hill and Na Langerju hill; Hallstatt Age

omenjenih voda in teras Savinje (podatek nama je ljubeznivo posredoval K. Natek). Naravni razčlenitvi in geološki sestavi terena so se verjetno prilagodili tudi ilirski prebivalci, ki so tu pokopavali svoje pokojne. Najzahodnejše ležijo gomile pod Burkeljčevim hribom nad Preboldom, ki se nahajajo precej visoko na pleistocenskem vršaju Reke. Najbolj vzhodno ležeča gomila se nahaja za hišo Grize 31–32 na terasi Savinje. Najjužnejše gomile se nahajajo na robu visoke terase Savinje, najsevernejše pa na starejšem vršaju Kolje pod Homom (607 m), na katerem je bila tudi pripadajoča naselbina (Bolta–Kolšek, VS 7, 1960, 279). Naselbina na Homu je bila zaradi stopničaste oblikovanosti hriba lahko zelo velika – znaki poselitve se dejansko najdejo na več različnih mestih – vendar sva mnenja, da lahko tako veliko grobišče pripada tudi večim satelitskim naselbinam na bližnjih gričkih, kot sta Burkeljčev hrib 469 m nad Preboldom in Gradišče 341 m nad Migojnicami, čeprav na njih nisva odkrila sledov prazgodovinske poselitve. – Mnogo gomil tega ogromnega grobišča je bilo prekopanih ali vsaj načetih. Žal se nepoklicno raziskovanje in samovoljno uničevanje gomil nadaljuje v današnji čas. – J. D., I. T.

SLAČJEK. – Z od keltskega grobišča v Slatini se dviga strm hribeček Slaček, katerega zgornji del je umetno utrjen. Na zahodni terasi pod vrhom smo naredili sondo vel. 11 × 1,8 m. Pod 80–200 cm debelo recentno plastjo zemlje smo našli v 40–80 cm debeli plasti temno rjave

zemlje precej fragmentov prazgodovinske keramike in drobce žganine (parc. št. 686/2, k. o. Šmartno v Rožni dolini). – D. P.

STIČNA. – Pozimi in spomladi 1989 je na stiškem Cvingerju, v njegovem južnem travniškem delu lastnik zemljišča Janez Vrhovc, Vir pri Stični št. 00 (po domače Kavčev) na parcelah št. 541, 542, 543, k. o. Stična Šentvid izvedel večje agromelioracije, ki so obsegale poravnavanje travniških površin, odstranjevanje izstopajočih skalnih osamelcev, grmičevja in manjših grbin. Že ti posegi so v dobršni meri spremenili videz tega dela prazgodovinskega gradišča (panonizacija!) in zbrisali nekatere njegove površinske značilnosti. S sejanjem neavtohtonih trav pa se spreminja tudi tipična flora. Za shranjevanje velikih količin odvečnega materiala, predvsem razbitih skal pa je JV strojno izkopal več deponij (na južnem robu, v območju sond 14, 16, 17 najmanj dve, na najvišjem grebenu v tem delu gradišča pa pet), od teh jih je bilo v času ogleda (6. 3. 1989) odprtih še sedem (7). Velike so bile od 4 × 4 m do 13,5 × 3,7 m. Višek zemlje iz teh deponij je bil uporabljen za nasipavanje travnika oz. poravnavo neravnih delov. Z izkopom deponij je bila občutno poškodovana arheološka dediščina, pet še odprtih deponij je bilo pozitivnih, poleg tega pa so bile arheološke plasti presekanke še v dveh po pripovedovanju lastnika, ki ima arheološke izkušnje. V eni od njih je omenjal najdbo lončene posode, v drugi pa tlak iz oblic z žganino. – 8. 3. 1989 je bil dokumentiran severni profil v deponiji št. 1,

veliki 13,50 × 3,70 m, globoki okoli 3 m. V njem je bila v prazgodovinskem vkopu, dolgem 7,30 m in globokem od 0,95 do 1,10 m presekana stavbna ruševina, izpričana z gmoto rdeče prežganega in otrdelega (db. 0,50 m) glinastega hišnega ometa na izrazito ravni (hodni ?) površini, ki je bila v vročini požara prepečena še za dodatnih 7 cm v globino. Morda je to bil tlak? Vsekakor so omet, poravnana ploskev, vkop, oglje, tlak zanesljivi stavbni elementi. Skupaj z drugimi, manj izrazitimi vendar podobnimi pojavi v drugih deponijah so zelo poveden dokaz o gosti poseljenosti notranjosti Cvingerja. Arheološko manj problematične so agromelioracije na južnem pobočju Cvingerja, od njegovega izrazitega roba proti cesti Stična–Vir–Grize, čeprav so tudi ti posegi z odstranjevanjem kraških značilnosti pobočja za spomenik škodljivi pa tudi ekonomsko vprašljivi. – Vsekakor je ogroženost Cvingerja velika, skrb domačinov zanj je usahnila, na njegovem vzhodnem robu raste divje smetišče, velike površine pa J. Vrhovec nasipava z livarskim odpadkom iz livarne v Ivančni Gorici. Bleđa pa je bila tudi reakcija Ljubljanskega regionalnega zvoda za varstvo naravne in kulturne dediščine, ki ne zagotavlja popolne zaščite spomenika (ni proglašen za spomenik!). – D. S.

VINJI VRH – SV. JOŽEF. – Z jesenskim oranjem so v notranjosti prazgodovinskega naselja pri Sv. Jožefu na parceli št. 1496/1, k. o.: Gorenja vas izorali precejšnje količine prazgodovinske lončenine, kamenja in živalskih kosti. Najdbe so bile dokaj gupirane in nakazujejo lego prazgodovinskih objektov. V naravi je ta parcela njiva, ki se počasi spušča proti V strani. Že nekaj let z oranjem na parceli št. 1498 k. o. Gorenja vas prihajajo na dan ostanki prazgodovinskih stavb – kamenje, hišni lep, živalske kosti, lončenine. – B. K.

ZAGRAD. – Na grebenu, imenovanem Gradec, ki se dviguje južno od Dolskega potoka

Sl. 22 Gradec pod Otavnikom – zahodni rob naselja
Fig. 22 Gradec below Otavnik – western edge of the settlement

in poteka v smeri SZ – JV, smo odkrili sledove večje naselbine. Greben, ki je širok do 25 m, je na zahodni strani zaključen v 5 m višjem, kopastem vrhu. Na vnožju, v profilu gozdne poti, je videti kamenje, ki morda sodi k zapornemu zidu. Na S in J pobočju je ponekod zelo jasno videti obrambni nasip, ki pa je najbolj izrazit na V strani naselja. Tu so zaradi enakomerno padajočega grebena izdelali prečno zaporo preko njega. Izkopan je bil globok jarek, iz katerega so zemljo nasuli delno na zunanjo stran, večinoma pa so jo nasuli na rob naselja. Nasip je na notranji strani visok 1 m, med vrhom nasipa in dnom jarka pa je ca. 5 m višinske razlike. Dolžina naselja je ca. 200 m (240 korakov). Z od naselja proti Otavniku se teren najprej spusti v sedlo, nato pa se blago dviga. V močno zaraslem gozdu je opaziti sledove zidov in stavb. Zahodno in vzhodno od naselja smo na grebenu odkrili 6 manjših in 2 večji gomili. Na večjih dveh so sledovi močnega prekopavanja oziroma sondiranja. Naraven greben in sledovi utrjevanja na njem močno spominjajo na kasnoantično utrdbo* (zelo podobno situacijo poznamo na Šumeju pri Podturnu – občina Trebnje), ki je bila zgrajena na pazgodovinskem gradišču. – D. B.

MLAJŠA ŽELEZNA DOBA

NOVO MESTO – Kapiteljska njiva. – Pri izkopavanju halštatske gomile I na Kapiteljski njivi smo poleti 1989 na njenem severovzhodnem robu odkrili žgan grob keltskega bojevnika (grob št. 80). Okrogla grobna jama je bila z oranjem že poškodovana, v njej smo našli na kupu zložene naslednje železne predmete: 3 sulice, 1 kopito za sulico, fragment držaja za ščit, fragment mečeve nožnice (?). Drugih pri-

datkov nismo našli. Opisani grob sodi v sklop obsežnega srednjelatenskega grobišča z žganim pokopom, ki se razteza vzhodno od gomile I in smo ga delno raziskali leta 1986 in 1988 (glej: VS 31, 1989, 215 ss.). Najdbo hrani Dolenjski muzej. – To. K.

VUKOVCI. – Pri potapljanju na dah v Kolpi pod vasjo Vukovci, 5 km JZ od Vinice, sem 18.

*ali zgodnesrednjeveško naselbino

Sl. 23 Novo Mesto, Kapiteljska Njiva, leto 1989: žgan keltski grob 80 ob odkritju
 Fig. 23 Novo Mesto, Kapiteljska Njiva, campaign 1989: Celtic urn grave 80 just in the moment of discovery

8. 1989 našel železno sulično ost. Ležala je v 1,5 m globoki vodi med živimi skalami, ki se pod vukovskim jezom vlečejo kot čeri vzdolž hrvaškega brega. Približno 50 metrov od jezusa se je zagostila v razpoko v skali, tako da je iz proda gledal samo njen tul. Ohranjena je skoraj v celoti, površina lista je razkrojena, tul na koncu oddrobljen. Ost je dolga 41,0 cm, širina lista z rombičnim presekom meri 4,1 cm, premer tula, sedmerokotno skovanega, kot se še vidi na zlizani površini, pa znaša 2,8 cm (sl. 24). Predmet hrani Narodni muzej v Ljubljani, inv. št. P 17617. Po primerjavah bi sulična konica lahko bila iz 1. st. pr. n. š. ali iz 1. st. n. š. (cf. D. Vuga, Situla 20/21, 1980, 202 s, sl. 3: 3, 4; D. Božič, Arheološki vestnik 32, 1981, 319 ss, oblika 32). – Ti. K.

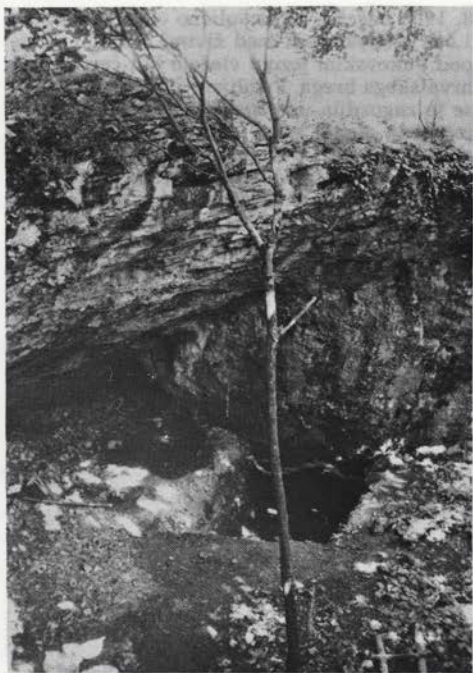
Sl. 24 Vukovci – železna sulična ost, najdena v Kolpi (risba Dragica Knific-Lunder)
 Fig. 24 Vukovci – iron lance point found by accident in the Kolpa river (drawn by Dragica Lunder-Knific)

PRAZGODOVINA – PODROBNEJE NEOPREDELJIVO

DOBRAVA PRI DOBRNIČU. Na območju obsežnega gomilnega grobišča v Dobravi pri Dobrniču, ki šteje preko 40 prazgodovinskih gomil, smo na parceli št. 338/1 k. o.: Dobrnič opazili, da so s strojnim ravnanjem poti delno poškodovali večjo gomilo, ki pa je že imela centralni vkop. V novo nastalem profilu smo pobrali nekaj odlomkov prazgodovinske lončenine. – V neposredni okolici – parcela št. 364/15 in 364/14 k. o. Dobrnič, pa kljub pritiskom nismo izdali dovoljenja za gradnjo počitniške hiše – saj bi ta ležala v ožje zavarovanem pasu arheološkega območja Dobrnič, Korita, Reva. – B. K.

KASTELEC. – Inštitut za arheologijo ZRC SAZU je spomladi 1989 izvedel sondiranje v Podmolu, z namenom ugotoviti morebitne mezolitske in paleolitske ostanke. Sondo velikosti 4 m × 3 m, orientirano SZ–JV, smo zakoličili ob južni steni spodmola. V 5,05 m globoki sondi smo razlikovali šest naravnih plasti, ki na osnovi arheoloških najdb vse pripadajo holocenu. – Plast 1 (gl. 0–40 cm) sestavlja grob ostrorobi grušč z rahlo primesjo rdeče do rjavordeče ilovnate zemlje. Najbolj izrazito

rdeča je primes ob jamski steni. Proti dnu plasti so bile ponekod druga ob drugi ploščate skale in plošče sige, kar bi bil lahko tlak. – Plast 2 (gl. 40–85 cm) vsebuje temnorjavo zemljo in posamezne kose ostrorobega grušča. V plasti je veliko korenin in koreninic. – Plast 3 (gl. 85–90 cm) je naplavljen rumenorjava flišna ilovica. Ohranjena je samo v enem od treh dokumentiranih profilov in je popolnoma sterilna. – Plast 4 (gl. 85–190 cm) je sestavljena iz ostrorobnega grušča različnih debelin, ki mu je predvsem v srednjem delu plasti primešane precej svetlorjave zemlje. Na splošno ima plast manj grušča in več zemlje kot njej podobna plast 1. – Plast 5 (gl. 190–450 cm) je skoraj iz čiste rjave zemlje, ki vsebuje precej ilovice, zlasti v svojem spodnjem delu, kjer postane tudi bolj peščena. V spodnji tretjini je plast na večji površini prekinjena z nekaj centimetri debelo plastjo humusa s številnimi ostanki koreninic. Grušča je v plasti izredno malo in narašča oz. zgoraj navzdol. Podobno narašča tudi ilovnata komponenta. Odlomke sigastih skorij smo našli samo na začetku plasti. – Plast 6 (gl. 450–505 cm) je ponovno bolj prstena. Temnosivi zemlji je primešanega

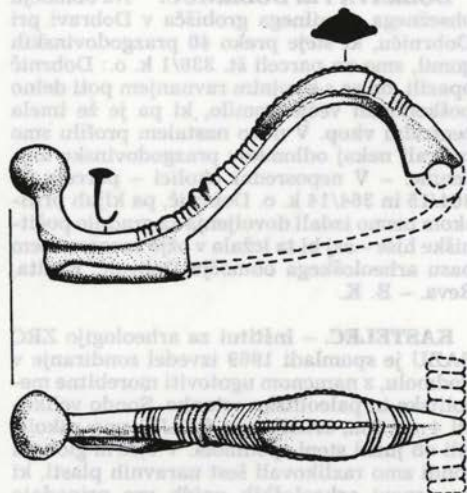
Sl. 25 Kastelec, Podmol – pogled na sondo (fotografija Ivan Turk)

Fig. 25 Kastelec, Podmol refuge cave – a view of the trench (photo by Ivan Turk)

precej gruša. – Sondiranje smo morali na tej globini zaradi nevarnosti sesutja sten sonde prekiniti. – Vse plasti so bogate z lončenino in živalskimi kostmi. Do globine 20 cm se pojavljajo posamezni kosi srednjeveške lončenine. Pod tlakom se začne plast s kasnoantičnimi najdbami (lonci, amfore). Z globino 60 cm se začnejo rimskodobne najdbe (amfore, tegole, lonci), ki se nadaljujejo do globine 100 oz. 140 cm (padeč plasti). Na tej meji smo naleteli na prve kose prazgodovinske lončenine, ki smo ji sledili do dna sonde. Poudariti velja, da so od globine 140 cm pa vse do 230 cm relativno pogosti kosi lončenine ljubljanske kulture. Od 380 cm do 420 cm se pojavlja metličena lončenina (zelo plitve kanelure, nekateri kosi so metličeni obojestransko). V plasti med 450 cm in 470 cm smo našli fragment z vdolbeno danilsko spiralo, v naslednji plasti (470 cm–505 cm) pa fragment sklede z navzven nagnjenim odebeljenim ustjem. Poleg tlaka bi lahko med arhitekturne elemente uvrstili tudi dobro ohranjeno ognjišče na globini 230 cm, ki je bilo zgrajeno iz do 4 cm debele plasti zglačene ilovice premera 2 m, obložene s kam-

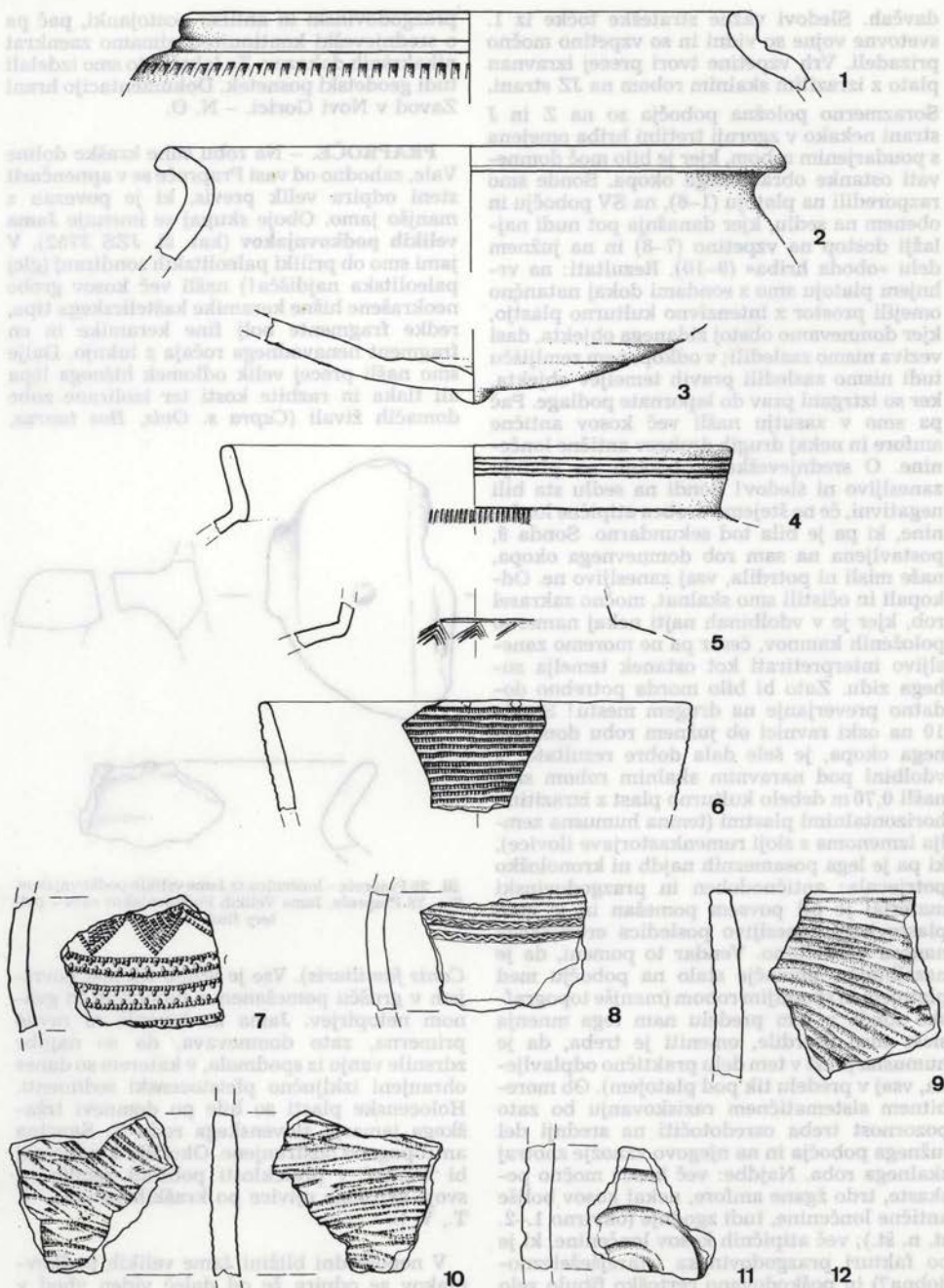
ni. Analiza osteoloških ostankov je pokazala, da do globine 320 cm prevladujejo domače živali (konj le do konca antične plasti, govedo, drobnica, svinja, pes) ob katerih se vseskozi sporadično pojavlja jelen. Nižje se razmerje začne obračati v korist divjadi (jelen, divja svinja, pragovedo). Podrobni rezultati sondiranja bodo objavljeni v Arheološkemu vestniku skupaj z analizami favne, oglja in peloda. – P. P., J. D., V. S.

LEVPA – Grad (Banjška planota). – Manjše kontrolno sondiranje na lokaliteti, evidentirani ob koncu 60. let (Eleborat ZSV Gorica: Arheološka valorizacija območja občine Nova Gorica. Izdelala dr. P. Petru in Drago Svovljšak, str. 27, citat: »Severno od vasi Levpa se dviga izrazita kopa – Grad. Na vrhu so ohranjeni sledovi neke srednjeveške utrdbe, ki glede na bižino Avč verjetno predstavlja sestavni del tukajšnje poselitve v starejših obdobjih.« Sondiranje v avgustu 1989 (sredstva ORS Nova Gorica) je bilo namenjeno preverjanju stanja ohranjenosti in časovni opredelitvi. Grad nad Levpo je izrazita in dominantna vzpetina na levem bregu Soče, zapira prehod iz Avč na srednjo Banjško planoto in preko nje v dolino Idrijce k Mostu na Soči. Obenem je razgledna točka za nadzorovanje prehodov iz Benečije preko Kambreškega in Liga v dolino Soče pri Ročinju. Vse to je gotovo narekovalo obstoj postojanke od nekdanj; ljudsko izročilo pripoveduje o gradu, iz katerega ostankov naj bi zgradili gotsko cerkev v Na-

Sl. 27 Levpa, Grad, izkopavanje leta 1989, sonda 10 – bronasta fibula (risba Tanja Krasovski)

Fig. 27 Levpa, Grad hill, excavation 1989, trench 10 – bronze fibula (drawn by Tanja Krasovski)

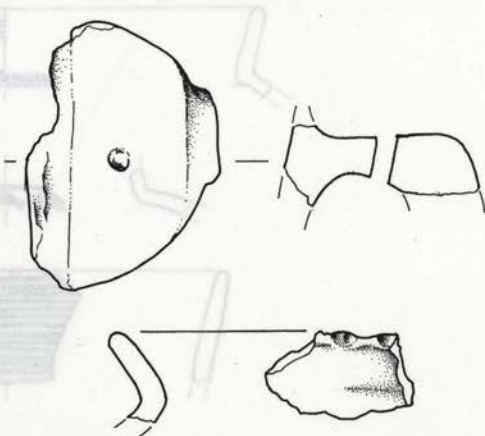
Sl. 26 Kastelec, Podmol – lončenina iz različnih plasti (risba T. Korošec)
 Fig. 26 Kastelec, Podmol refuge cave – pottery of the several layers (drawn by T. Korošec)

davčah. Sledovi važne strateške točke iz 1. svetovne vojne so vidni in so vzpetino močno prizadeli. Vrh vzpetine tvori precej izravnani plato z izrazitim skalnim robom na JZ strani.

Sorazmerno položna pobočja so na Z in J strani nekako v zgornji tretjini hriba omejena s poudarjenim robom, kjer je bilo moč domnevati ostanke obrambnega okopa. Sonde smo razporedili na platoju (1–6), na SV pobočju in obenem na sedlu, kjer današnja pot nudi najlažji dostop na vzpetino (7–8) in na južnem delu »oboda hriba« (9–10). Rezultati: na vrhnjem platoju smo s sondami dokaj natančno omejili prostor za intenzivno kulturno plastjo, kjer domnevamo obstoj zidanega objekta, dasi veziva nismo zasledili; v odkopanem zemljišču tudi nismo zasledili pravih temeljev objekta, ker so iztrgani prav do lapornate podlage. Pač pa smo v zasutju našli več kosov antične amfore in nekaj drugih drobcev antične lončenine. O srednjeveškem obdobju na platoju zanesljivo ni sledov! Sondni na sedlu sta bili negativni, če ne štejemo drobca atipične lončenine, ki pa je bila tod sekundarno. Sonda 9, postavljena na sam rob domnevnega okopa, naše misli ni potrdila, vsaj zanesljivo ne. Odkopali in očistili smo skalnat, močno zakrasel rob, kjer je v vdolbinah najti nekaj namerno položenih kamnov, česar pa ne moremo zanesljivo interpretirati kot ostanek temelja suhega zidu. Zato bi bilo morda potrebno dodatno preverjanje na drugem mestu! Sonda 10 na ozki ravnici ob južnem robu domnevnega okopa, je šele dala dobre rezultate. V vdolbini pod naravnim skalnim robom smo našli 0,70 m debelo kulturno plast z izrazitimi horizontalnimi plastmi (temna humusna zemlja izmenoma s sloji rumenkastorjave ilovice), ki pa je lega posameznih najdb ni kronološko potrjevala: antičnodoben in prazgodovinski material je bil povsem pomešan in je zato plastovitost zanesljivo posledica erozijskega nanosa v vdolbino. Vendar to pomeni, da je naselbinsko območje stalo na pobočju med platojem in spodnjim robom (manjše topografske sonde v tem predelu nam tega mnenja sicer niso potrdile, omeniti je treba, da je humusna plast v tem delu praktično odplavljena, vsaj v predelu tik pod platojem). Ob morebitnem sistematičnem raziskovanju bo zato pozornost treba osredotočiti na srednji del južnega pobočja in na njegovo vzhodno znotraj skalnega roba. Najdbe: več kosov močno peškaste, trdo žgane amfore, nekaj kosov boljše antične lončenine, tudi zgodnje (okvirno 1.–2. st. n. št.); več atipičnih kosov lončenine, ki je po fakturi prazgodovinska (starejšeželeznodobna?) in poškodovano certoško fibulo zelo dobre izdelave (glej risbo!). – Raziskovanje na Gradu nad Levpo je torej potrdilo domnevo o

prazgodovinski in antični postojanki, pač pa o srednjeveški kontinuiteti nimamo zaenkrat nikakršnih dokazov. Za lokaliteto smo izdelali tudi geodetski posnetek. Dokumentacijo hrani Zavod v Novi Gorici. – N. O.

PRAPROČE. – Na robu suhe kraške doline Vale, zahodno od vasi Praproče se v apnenčasti steni odpira velik previs, ki je povezan z manjšo jamo. Oboje skupaj se imenuje **Jama velikih podkovnjakov** (kat. št. JZS 3752). V jami smo ob priliki paleolitskih sondiranj (glej paleolitska najdišča!) našli več kosov grobe neokrašene hišne keramike kaštelirskega tipa, redke fragmente bolj fine keramike in en fragment nenavadnega ročaja z luknjo. Dalje smo našli precej velik odlomek hišnega lepa ali tlaka in razbite kosti ter izolirane zobe domačih živali (*Capra s. Ovis*, *Bos taurus*,

Sl. 28 Praproče – lončenina iz Jame velikih podkovnjakov
Fig. 28 Praproče, Jama Velikih Podkovnjakov cave – pottery finds

Canis familiaris). Vse je ležalo tik pod površjem v grušču pomešanem s humusom in gvanom netopirjev. Jama za bivanje ni ravno primerna, zato domnevava, da so najdbe zdrsnile vanjo iz spodmola, v katerem so danes ohranjeni izključno pleistocenski sedimenti. Holocenske plasti so bile po domnevi tržaškega jamarja slovenskega rodu S. Sancina antropogeno odstranjene. Okoliški kmetje naj bi namreč v preteklosti pobirali zemljo za svoje skromne njivice po kraških jamah. – I. T., V. S.

V neposredni bližini Jame velikih podkovnjakov se odpira že od daleč viden vhod v jamo **Ladričo** (kat. št. JZS 3754) ali Golobjo jamo (?) Verjetno je to ena od jam, ki jih na

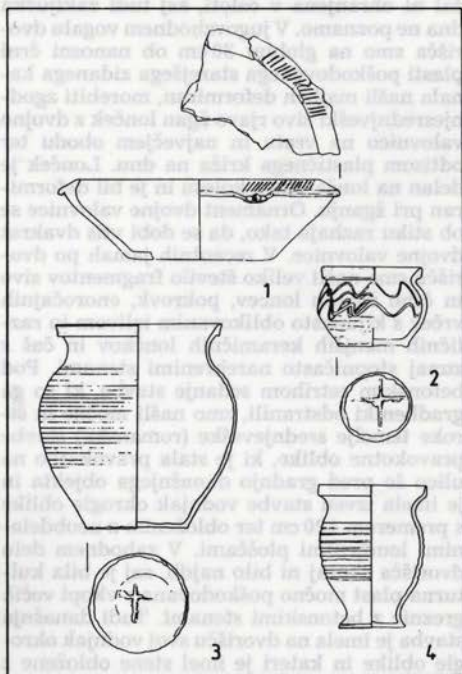
tem področju omenja C. Marchesetti (I Castelleri, 1903, 65) in kasneje ANSI (str. 129) v zvezi z najdbami kaštelirske keramike. Ob priliki paleolitskih sondiranj v Jami velikih podkornjakov smo si Ladríco natančno ogledali in na strmih z grobim gruščem pokritih tleh glavnega rova našli številne že delno zasigane odlomke grobe kaštelirske keramike in redke ornamentirane kose, zelo redke živalske kosti (*Capra s. Ovis*, *Bos taurus*, *Canis familiaris*) in drobce oglja (nedeterminirano). Ker je prostor z najdbami neprimeren za bivanje, sklepamo, da gre za darove v zvezi z jamskim kultom. – Še globlje v jami se nahajajo pod debelo sigo fosilni ostanki jamskega medveda (*Ursus spelaeus*), ki jih je med zadnjo vojno izkopal tržaški speleolog F. Stradi. – J. D., I. T. in V. S.

PTUJ. – Prešernova ulica (hotel Zlati noj). Od 20. junija do 5. avgusta smo v sodelovanju s strokovnimi delavci Pokrajinskega muzeja Ptuj izvedli arheološko zaščitno akcijo pri izgradnji novega hotela in sanaciji nekdanjega Doma JLA ali predvojnega hotela »Zlati noj« na Prešernovi ulici 6. Pred poglobljanjem te-

Sl. 29 Ptuj, Prešernova ulica – nekdanji hotel Zlati noj, pogled iz dvigala na izkopišče s prazgodovinskimi jamami in novejšimi grezničnimi vkopi
Fig. 29 Ptuj, Prešernova street, place of the old hotel Golden Ostrich – view of the site with prehistoric pits and recent dung – water digs

rena na dvorišču stavbe bodočega hotela smo že takoj pod snetim tlakom (mačje glave) naleteli na fragmente srednjeveške in novejšje keramike. V zahodnem delu dvorišča se je na globini 20 cm pojavila prazgodovinska kul-

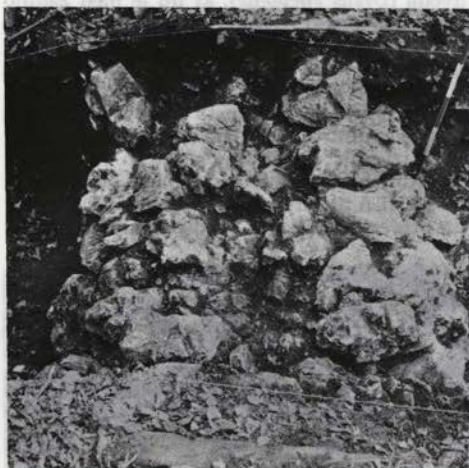
Sl. 30 Ptuj, nekdanji hotel Zlati noj – najdbe lončene
Fig. 30 Ptuj, old hotel Golden Ostrich – pottery finds

turna plast, ki so jo večkrat poškodovali mlajši prekopi in gradnje. Plast v debelini 15 do 20 cm je ležala na rumeni ilovnati podlagi, ki rahlo pada proti jugu in v kateri smo ob čiščenju terena zasledili stojke za lesene kole. V njih smo našli fragmente keramike prazgodovinske strukture. Nekaj linij stojk kaže na stene prazgodovinskih hiš, fragmentirana keramika pa sodi v kasno eneolitski ali zgodnje bronastodobni čas. Ob tej najdbi je postalo jasno, da je bilo tudi južno strmo pobočje grajskega hriba naseljeno že v prazgodovini ter že takrat terasasto urejeno, kar zaradi srednjeveških in novejših gradenj sicer ni povsem vidno, lahko si pa tako terasasto zasovno od vrha grajskega hriba navzdol do Prešernove ulice in naprej proti Dravi zamislimo. Najbolj značilne elemente kasno eneolitskih ali zgodnje bronastodobnih posod smo našli predvsem v prazgodovinskih jami 39. Za časovno opredelitev je posebno zanimiv frag-

ment sivo žgane skodele iz prečiščene gline in navzven nagnjenim ustjem. Na ravnem robu je okrašena z vrezanimi poševnimi linijami in dvema bradavičastima izrastkoma na zunanjem delu roba ustja. Podobna izrastka sta bila tudi na nasprotnem robu skodele, ki pa žal ni ohranjena v celoti, saj tudi zaključka dna ne poznamo. V jugovzhodnem vogalu dvorišča smo na globini 30 cm ob nanosni črni plasti poškodovanega starejšega zidanega kanala našli majhen deformiran, morebiti zgodnjeresrednjeveški sivo rjavo žgan lonček z dvojno valovnico na vratu in največjem obodu ter odtisom plastičnega križa na dnu. Lonček je delan na lončarskem kolesu in je bil deformiran pri žganju. Ornament dvojne valovnice se ob stiku razhaja tako, da se dobi vtis dvakrat dvojne valovnice. V recentnih jamah po dvorišču smo našli veliko število fragmentov sivo in črno žganih loncev, pokrovov, enoročajnih vrčev s kljunasto oblikovanim izlivom in različnih manjših keramičnih lončkov in čaš z zunaj stopničasto narebrenimi stenami. Pod betonskim estrihom sedanje stavbe, ki so ga gradbeniki odstranili, smo našli močne in široke temelje srednjeveške (romanske) stavbe pravokotne oblike, ki je stala pravokotno na ulico še pred gradnjo današnjega objekta in je imela izven stavbe vodnjak okrogle oblike s premerom 120 cm ter obloženim z neobdelanimi lomljenimi ploščami. V zahodnem delu dvorišča skoraj ni bilo najdb, saj je bila kulturna plast močno poškodovana z vkopi večih greznic z betonskimi stenami. Tudi današnja stavba je imela na dvorišču svoj vodnjak okrogle oblike in kateri je imel stene obložene z obdelanim rumenim peščenjakom. Raziskava tega območja je tako dala nove rezultate o poseljenosti in gradbeni dejavnosti v omenjenih zgodovinskih obdobjih od srede 2. tisočle-

tja pr.n.št. pa do danes, ko se najnovejši gradbeni posegi intenzivno nadaljujejo. Material je v obdelavi v Pokrajinskem muzeju v Ptuj. – Iv. T.

ŽUBEJEVO PRI SELIH V TUHINJSKI DOLINI. – V lanski topografiji je bilo na Žubejevem hribu odkrito gradišče (VS 31, 1989, 214 s). Letos je bila na njegovem J robu, v bližini vhoda, izkopana manjša sonda (7 x 2 m). Odkriti so bili ostanki prazgodovinskega obzidja deb. 1,7 m in več odlomkov prazgodovinske lončenine. Kulturna plast je izredno tanka, na gl. ca. 0,5 m je že kamnita osnova. Sondo smo zasuli. – M. S.

Sl. 31 Žubejevo pri Selih v Tuhinjski dolini – ostanki obzidja v sondi 1

Fig. 31 Žubejevo near Sela in Tuhinj valley – remains of the wall in the trench 1

RIMSKA DOBA

Sl. 32 Ajdna, leto 1989 – sanirano obodno zidovje starokrščanske cerkve

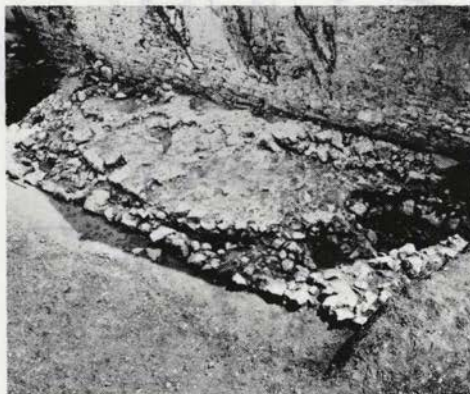
Fig. 32 Ajdna, campaign 1989 – restored walls of the old Christian church

AJDNA NAD POTOKI. – Na starokrščanski cerkvi na Ajdni so se od 12. 6. do 12. 7. 1989 nadaljevala konservatorska in prezentacijska dela. Po že osvojeni metodi sanacije zidov (glej VS 31, 1989, 248s) smo dokončali celotno obodno zidovje cerkve. Največ problemov je bilo pri sanaciji V zidu, ki naj prenese vse pritiske pobočja, snega in vode za njim – pri tem da je bila zunanja fronta zelo šibko temeljena na izredno rahli gruščnati podlagi. Zato smo zid na zunanji strani izpodkopavali do žive skale ter podbetonirali, ta temelj pa povezali z betonskim temeljem pod J steno. Tudi kapaciteto drenaže smo na tej strani povečali, poleg tega pa smo železobetonsko sredico zidu z dodatnimi vezmi vsidrili v živo skalo na

pobočju. Odprli smo tudi zazidan prvotni vhod v osi cerkvene ladje. Pri tem smo našli z malto lepo zglažen cerkveni prag in v njem odtis deske ter ostanek J špalete. Z letošnjimi sredstvi (KUS SRS in KUS Jesenice) smo nabavili še les za ostrešje. – M. S.

AJDOVŠČINA. – **Območje zahodnega grobišča:** na prostoru načrtovanega prizidka k stari stavbi Osnovne šole (parc. št. 505 k. o. Ajdovščina) je bilo pričakovati nadaljevanje zahodnega grobišča, saj so pod stavbo še odkopavali grobove (VS 8, 1962, 200). Sonde so bile povsem negativne, zato je s tem severna meja grobišča okvirno določena – severno od stare stavbe šole ga ni pričakovati. – **Severno obzidje:** v okviru konservatorskega dela na sanaciji in prezentaciji kasnoantičnega obzidja v Ajdoviščini smo s soglasjem lastnika dr. F. Krkoča sondirali na robu severne zazidalne linije Caster (parc. št. 568 k. o. Ajdovščina). Tod je v stiku dveh stavb in v njunem medsebojnem zamiku videti strukturo antičnega zidu, ki sega 1,80 m visoko. V izkopu sonde ob tem vogalnem zamiku smo našli severozahodno četrtino stolpa 5 in del zunanje linije obzidja med stolpoma 4 in 5. Stolp 5 je imel kvadratno bazo, katere širino pa zaradi slabe ohranjenosti in seveda zelo omejenega odkopa nismo mogli ugotoviti. Zanimiva podrobnost so 3 ohranjeni, veliki, obdelani bloki sivo rjavega trdega peščenca, ki so na tem mestu tvorili plašč stolpa in obzidja. Preostali del plašča je iztrgan prav do temelja. Drobnega gradiva v izkopu ni bilo. Potrditev lege stolpa 5 in linije sev. obzidja, ki je za 1,5 m pomaknjena bolj severno, kot smo sprva domnevali, bo prispevala h končni podobi Caster. Odko-

Sl. 33 Ajdovščina (Castra) – temelji stolpa 3 v zahodnem obzidju

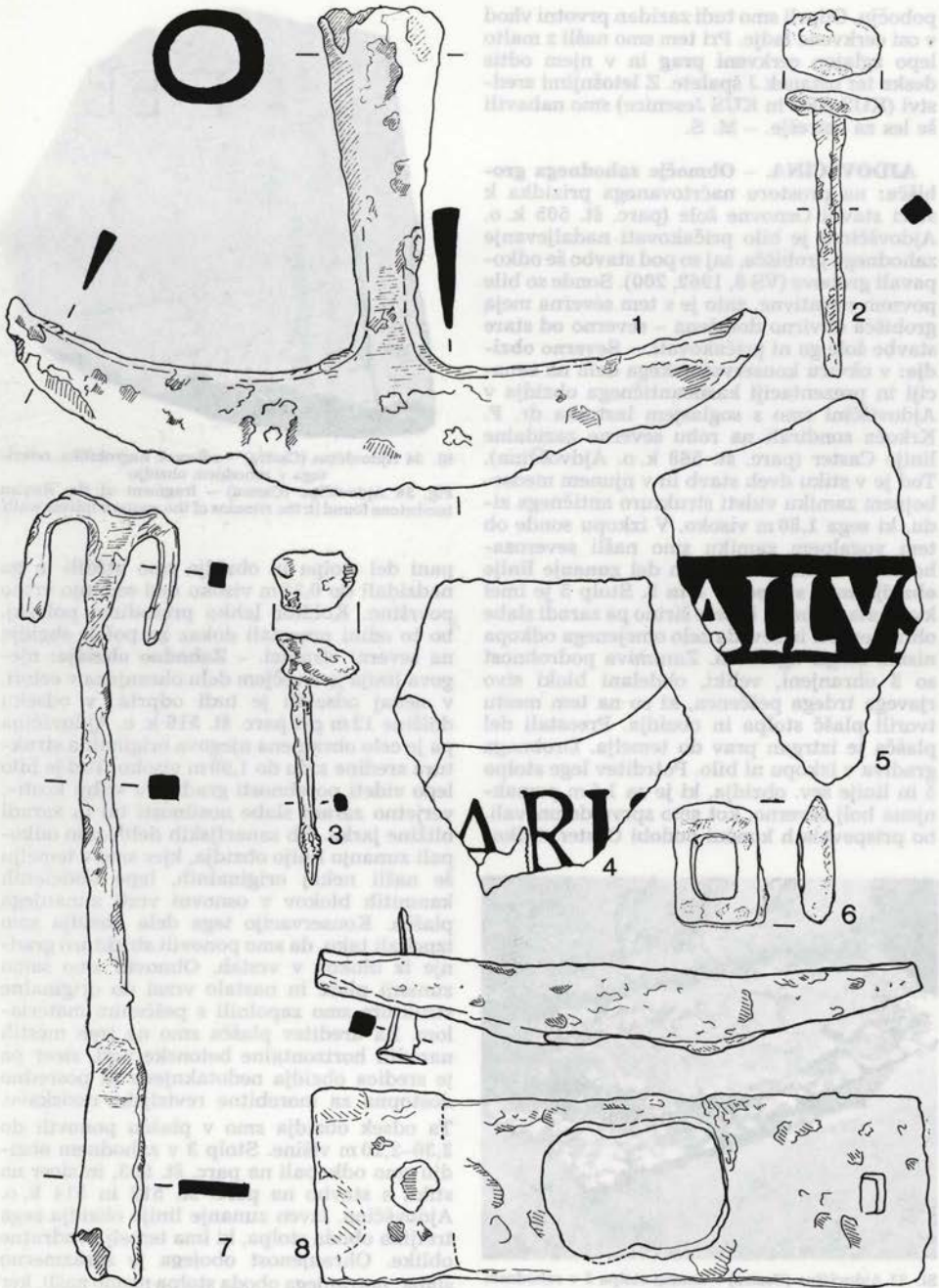
Fig. 33 Ajdovščina (Castra) – foundation of the tower 3 of the western fortress walls

Sl. 34 Ajdovščina (Castra) – odlomek nagrobnika, odkritega v zahodnem obzidju

Fig. 34 Ajdovščina (Castra) – fragment of the Roman tombstone found in the remains of the western fortress walls

pani del stolpa in obzidja smo utrdili in ga nadzidali do 0,50 m visoko nad sedanjo vrtno površino. Kolikor lahko presodimo položaj, bo to edini preostali dokaz za potek obzidja na severni stranici. – **Zahodno obzidje:** njegova linija je v večjem delu ohranjena v celoti, v nekaj odsekih je tudi odprta; v odseku dolžine 12 m pri parc. št. 516 k. o. Ajdovščina pa je celo ohranjena njegova originalna struktura sredine zidu do 1,90 m visoko. Tod je bilo lepo videti posebnosti gradnje v »ribji kosti«, verjetno zaradi slabe nosilnosti tal in zaradi bližine jarka. Ob sanacijskih delih smo odkopali zunanjo linijo obzidja, kjer smo v temelju še našli nekaj originalnih, lepo obdelanih kamnitih blokov v osnovni vrsti zunanjega plašča. Konservacijo tega dela obzidja smo izpeljali tako, da smo ponovili strukturo gradnje iz blokov v vrstah. Obnovili smo samo zunanji plašč in nastalo vrzel do originalne strukture smo zapolnili s peščenim materialom. Za ureditev plašča smo na treh mestih naredili horizontalne betonske vezi, sicer pa je sredica obzidja nedotaknjena in posredno dostopna za morebitne revizijske raziskave. Ta odsek obzidja smo v plašču ponovili do 2,30–2,20 m višine. Stolp 3 v zahodnem obzidju smo odkopali na parc. št. 503, in sicer na stiku s stavbo na parc. št. 512 in 514 k. o. Ajdovščina. Izven zunanje linije obzidja sega tretjina oboda stolpa, ki ima temelj kvadratne oblike. Ohranjenost obojega je sorazmerno slaba; notranjega oboda stolpa nismo našli, ker ga prekriva obstoječa stavba. V zasutju nad SZ vogalom temelja stolpa, v prekopani plasti

Sl. 35 Ajdovščina – najdbe iz zbirke pokojnega zbiralca Stipeta Štekarja
 Fig. 35 Ajdovščina – finds from the collection of the late collector Stipe Štekar

smo našli odlomljen kos nagrobnika. Ohranjen je del prednje strani z ostankom zadnje vrste napisu: D E L – viš. 0,20 m, šir. 0,18 m, deb. 0,043 m, sivkast marmor (?); na desni strani je napisno polje omejeno z dvojnimi profiliranim robom in široko, gladko robno cono. Hrbtana stran kamna je poševno odlomljena. Na kamnu so sledovi maltnege veziva, kar morda kaže že na njegovo sekundarno uporabo. (op.: V skrajnem zgornjem kotu je ostanek predzadnje vrste z delom črke, ki je lahko L ali E). Stulp 3 smo prav tako zajeli v načrtovano konservacijo in prezentacijo Z obzidja; zaradi omejenih sredstev smo v letošnjem letu utrdili temelje baze in pozidali plašč stolpa do 0,70 m nad površino okoliškega parka. Nameravamo ga dvigniti do višine 2,50 m in notranjost zapolniti s peskom; tako se bo stulp lepo vključil v končno prezentacijo. – **Trg I. slovenske vlade:** postavitev obeležja v vogalu med kinodvorano in novozgrajeno stavbo tržnice je zahtevala tudi arheološki zaščitni poseg, ki pa ga je na žalost malomarnost izvajalca (Gradbeno obrtno podjetje Ajdovščina) omejila na golo dokumentacijo že opravljenega izkopa. Uspeli smo posneti nadaljevanje odtočnega kanala, katerega del smo našli pri izkopavanjih Bratinove hiše l. 1984, njegovo nadaljevanje pa je dokumentirano v izkopavanjih iz l. 1965. Gradivo samega kanala je ostalo neodkopano in situ. Notranjosti nismo imeli prilike raziskati, zato tudi drobnega gradiva nimamo. Kloaka je bila tod že vkopana v ilovnato zemljo, kar smo ugotovili tudi l. 1984, in zgoraj zasuta z ruševinsko plastjo.

Odrpoto pa nam tudi po tem posegu ostaja vprašanje južnega zidu Stavbe 1 iz l. 1984. – **Stavba pri »stari pekarni«:** to je skrajno zahodno stoječi objekt na parc. št. 974/1 k. o. Ajdovščina. Zaradi delne obnove tlakov v stavbi se nam je ponudila prilika za manjše sondiranje; namenjeno je bilo predvsem preverjanju domneve o poteku linije JV vogla obzidja in o legi stolpa 11. Sonda znotraj JV stene raziskovanega objekta je pokazala izjemno globok temelj (1,15 m), po strukturi gradnje povsem podoben temelju v raziskani stavbi 1 iz l. 1984 v neposredni bližini (tj. pod Bratinovo hišo) ali tudi temelju stolpa 12 in obzidja med stolpoma 12 in 13. Žal je bila vsa plast ob obzidju povsem recentno nasutje (peščeno gruščnat material z lončenino 18.–19. stol.) in ni moč preveriti navezave na kulturno plast. Zato bo potrebno preverjati potek obzidja na tem mestu še s sondami na JV vogalu raziskovanega objekta. Druga sonda je bila postavljena ob SV steno objekta; le-ta je nenaavadno konstruirana in močno izbočena. Izkazalo se je, da ne stoji na antičnem temelju, ker smo v S vogalu odkrili dvojno plast antičnega

maltnege estriha, obakrat z dobro sestavljeno podlago iz lomljenecv in oblic. Posebej spodnji estrih je bil v manjšem kosu lepo ohranjen. Zaradi omejenosti odkopa sicer težko zanesljivo postavljamo tezo o mejah antične stavbe na tem mestu, ker njenih temeljev nismo našli. Pač pa smo v samem vogalu zasledili lepo obdelan raven rob spodnjega estriha, ki v liniji S–J po svoji zasnovi more slediti urbani mreži znotraj obzidja. Žal nimamo nikakršne možnosti, da bi to domnevo preverili z dodatnimi raziskavami zunaj objekta. Tudi nad estrihi je bila kulturna plast docela odstranjena, odtod verjetno tudi slabo stanje gornjega tlaka; enako peščeno nasutje kot ob JV steni, je prekrivalo tlake. Pripomniti velja še to, da smo v nivoju spodnjega estriha že naleteli na talnico, enako kot v Bratinovi hiši (v stavbi 2). Brez drobnega gradiva datacija ostaja problematična, vendar jo glede na bližino in zaporedje tlakov verjetno lahko primerjamo z odkopom l. 1984. – N. O.

Muzejska zbirka Stipeta Štekarja, ki jo hrani vdova Lojzka Štekar, Kosovelova 11, Nova Gorica, vsebuje tudi številne arheološke predmete. Žal so predmeti, z redkimi izjemami, med katere se uvrščata Sv. Pavel nad Vrtovinom in Kosoveli (glej AV 36, 1985, 224 in Goriški letnik 11, 1984, 85–94), brez najdiščnih podatkov. Velika večina gradiva izvira iz zgornje Vipavske doline, predvsem iz Ajdovščine – tu se je Štekar rodil, dolgo let živel in zbiral, žal pa ne vodil evidence. Med arheološkim gradivom je bilo mogoče identificirati nekaj kosov iz Ajdovščine. Kratko poročilo P. Petruja v VS 11, 1966 (1967), 122, omenja, da so v Ajdovščini pri zidavi stanovanjskih hiš zahodno od avtobusne postaje (območje izven utrjene postojanke) leta 1966 našli kasnoantične predmete, katere da hrani Stipe Štekar. Na osnovi fotografije, v lasti Goriškega muzeja, z zabeležko na hrbtani strani, smo z omenjene lokacije lahko identificirali naslednje predmete: 1. Kovan železen žebelj, rombičnega preseka, s podolgovato glavico. Dl. 7,8 cm, db. 0,65 cm. 2. Kovan železen žebelj, kvadratnega preseka, s podolgovato glavico. Dl. 6,7 cm, db. 0,5 cm. 3. Manjši železen okov, kvadratnega preseka, s pravokotno odprtino v sredini. Vel. okova 3,4 × 2,2 × 0,9 cm, odprtina 1,8 × 1,2 cm. 4. Masiven in rahlo usločen železen okov podolgovate oblike, z večjo oglati in v sredini nekoliko zoženo odprtino v centralnem delu ter z dvema manjšima simetrično postavljenima odprtinama na obeh konceh. V eni je prirjavel žebelj, kvadratnega preseka, z okroglo glavico. Vel. okova 6,5 × 5,2 cm × 1,9 cm, db. srednje odprtine 4,7 cm, vel. manjše odprtine 1 × 0,7 cm, dl. žeblija

4,1 cm, db. 0,6 cm. 5. Železen ključ z dvojnozankastim zaključkom za odpiranje. Trup pravokotnega preseka se proti vrhu ploščato razširja, zaključek odlomljen. Dl. 19,7 cm. 6. Železno orodje za rezanje ruše ali šote. Rezilo lunaste oblike ima na sredini hrbtišča vertikalna tulast ročaj. Dl. rezila 20,5 cm, dl. tulca 9,2 cm, pr. 2,9 cm. – V zbirki se hranita še dva odlomka tegul, ki sta bila prav tako najdena v Ajdovščini: 1. Odlomek tegule iz bledorumenkasto žgane gline. Na zgornji gladki strani ohranjen del žiga Evaristi. Ohranjene črke ... ARIS ... Spodnji del črke A je odlomljen in ravno tako zaključek črke I. Od črke S ohranjen le delček zgornjega levega zavoja. Črke so vtisnjene, žig nima okvira. Nad žigom je polkrožna vdolbina, ki se zapira proti zgornjemu robu tegule. Vel. odlomka $10 \times 8,6$ cm, db. 3 cm, viš. črk 2,2 cm, dl. žiga 4,6 cm. Odlomek je bil najden na območju zahodne nekropole pri izkopu jarkov za vodovodno napeljavo (S. Štekar, VS 8, 1960–61, 200). 2. Odlomek tegule iz rožnatordeče žgane gline. Na zgornji gladki strani ohranjen del žiga C. Sallusti Pieri. Ohranjene črke ... ALLUS ... Spodnji del črke A je odlomljen, od črke S ohranjen le skrajni levi del. Črke so reliefne, žig je v okviru. Vel. odlomka $10,4 \times 6,6$ cm, db. do 3,2 cm, viš. črk 2,2 cm, dl. žiga 6,2 cm, viš. okvira 3 cm. Podatki o odkritju niso zabeleženi, vendar pa se Lojzka Štekar spominja, da je bila opeka pobrana s kupa prekopane zemlje ob gradnji nove kinodvorane leta 1965. Tedanja zaščitna izkopavanja so na tem območju odkrila del zahodnega zidu večje stavbe in z njim vzporedno potekajočo kloako (P. Petru, D. Svovljšak, VS 10, 1965, 197, idem, AP 7, 1965, 125). – B. Ž.-T.

BILJE. – V zvezi z izgradnjo I. etape »Namakalnega sistema Vogršček« na odseku od akumulacije Vogrščka do Križcijana je ZVNKD Gorica poveril nadzor in morebitna arheološka izkopavanja na trasi skozi Bilje Goriškemu muzeju. Dela so potekala v okviru agromelioracij Kmetijskega kombinata Vipava, ki hrani vso dokumentacijo, izvajalec pa je bilo Splošno gradbeno podjetje Primorje Ajdovščina. Delovna trasa je bila široka ca. 14 m in po celotni širini so najprej odrinili humusno plast (debelina le-te je pogojevala tudi globino izkopa), nato pa po sredini izkopali ca. 3,5 m širok jarek za cevovod. Ker je območje Bilj potencialna arheološka lokaliteta, je bil potreben kontinuiran arheološki nadzor, ta pa je bil opravljen v mesecu decembru 1988 in januarju ter februarju 1989. Na odcepu med Križcijanom in prvimi hišami v Biljah, kjer smo predvidevali obstoj rimskodobnih grobov (AV 29, 1978, 468, sl. 2:2; VS 25, 1983,

217 in 219) in kjer so bili po njivski površini na parc. št. 168 in 169/1 k. o. Bilje raztreseni deli tegul, je bilo opravljeno še strojno sondiranje. Izkopanih je bilo 13 sond, ki so si sledile vzdolž celotnega predvidoma ogroženega območja in so potekale pravokotno na traso cevovoda. Tako pri sondiraju kot tudi pri kasnejšem izkopu trase namakalnega sistema na tem območju nismo naleteli na intaktno arheološke plasti. Tegule so bile razmetane sem ter tja le po površini in deloma v humusni plasti. Obstaja velika možnost, da so bile sem nanesene z bližnje lokalitete na parc. št. 163 k. o. Bilje, kjer so pri gradnji hiše po 1. svetovni vojni naleteli na ostanke rimskodobnega objekta (VS 21, 1977, 203). Negativne arheološke rezultate je dal tudi spremljevalni nadzor celotne trase, potekajoče skozi Bilje. – B. Ž.-T.

CELJE. – Ljubljanska ul. (novogradnja SDK), parc. št. 2036/3, k. o. Celje, zaščitno arheološko izkopavanje. Pri nadzoru nad strojnimi izkopom za gradbeno jamo bodočega objekta SDK (Izvajalec del Gradis) smo naleteli na močne kamnite temelje v skrajnem SV vogalu izkopalne jame. Nadaljevali smo z ročnim izkopom od 15.–29. 5. 1989 in odkrili temelje rimskega obrambnega stolpa nepravilne kvadratne oblike iz lomljenega rumenkastega apnenca vezanega z močno malto. Vel. stolpa: $4,40 \times 4,70$ m; gl. 2,00–2,90 m. Severno steno stolpa predstavlja sekundarno uporabljen zid stanovanjskega objekta starejše faze. Manjši del zahodnega obzidja Celeje smo videli pod današnjimi temelji severne stene Narodnega doma. Obzidje je zidano iz velikih zelenkastih peščenjakov in tu in tam marmornih spolij, kar se popolnoma ujema s prvim opisom tega obzidja (E. Riedl, MZK 1900, NF XXVI, s 32–37). – **Trg svobode** (Spodnji grad), parc. št. 2036/1, k. o. Celje, zaščitno sondažno

Sl. 36 Celje (Celeia), Ljubljanska cesta, leto 1989 – temelji rimskega stolpa v mestnem obzidju
Fig. 36 Celje (Celeia), Ljubljanska street, campaign 1989: foundations of the Roman tower of the town walls

Sl. 37 Celje (Celeia), Savinova ulica, leto 1989 – del rimske insule s tlakovano cesto

Fig. 37 Celje (Celeia), Savinova street, campaign 1989: part of the Roman insula with paved ancient town street

izkopavanje. Junija 1989 so delavci Ingrada pri ročnem izkopu sonde za ugotovitev globine temeljev Spodnjega gradu naleteli na masivno zidovje. To smo očistili in sondo poglobili. Ugotovili smo, da so obdelani peščenjakovi kvadri in marmorne spolijske del južnega obzidja Celeje (gl. 4,27–5,57 m). Ob gradnji Spodnjega gradu je bilo omenjeno obzidje zasuto z rjavo zemljo in gramozom. – **Zidanska ul. 20** (novogradnja), parc. št. 2395, k. o. Celje, nadzor nad ročnim izkopom lastnika. Pri izkopu za klet so našli delavci ostanke rimskega odvodnega kanala, smer S–J. Na stenah iz lomljenega apnenca sloni obok iz peščenjaka, vezan z malto. – **Ozka ulica 2**, parc. št. 2292/2, k. o. Celje, nadzor nad ročnim izkopom lastnika. Pri izkopu za klet so delavci našli močno poškodovano zidovje. Po čiščenju smo ugotovili, da pripada 1,60 m debelo zidovje iz lomljenega apnenca vezano z malto JV delu reprezentančnega prostora rimske hiše. K zidovju sodi dobro ohranjen opečnat estrih s slabo vidnimi odtisi kamnitih plošč. – **Stanetova ul.**, parc. št. 2252 (med parc. št. 2279–2244) k. o. Celje, nadzor nad strojnim izkopom. Delavci komunalnega podjetja Celje so pomladi 1989 pri urejanju nove kanalizacije v Stanetovi ulici pred mestno lekarno našli rimsko kloako, smer V–Z, z opečnatim obokom. V bližini so na manjšem odvodnem kanalu našli tudi marmorni napisni kamen. – **Savinova ul.**, parc. št. 2270/2)1, k. o. Celje, zaščitno arheološko izkopavanje. Pred gradnjo poslovnostanovanjskega objekta v Savinovi ulici smo od 3. 11.–21. 11. 88 in 16. 2.–13. 6. 89 arheološko raziskali 715 m² površine. Ugotovili smo štiri glavne gradbene faze, ki sodijo v čas od 1.–5. stol. in v kasni srednji vek. 1. gradbena faza: tej fazi pripadajo slabo ohranjeni zidovi iz lomljenega apnenca vezani z malto in temelji iz z malto prelitih oblic, ki leže v smeri S–J.

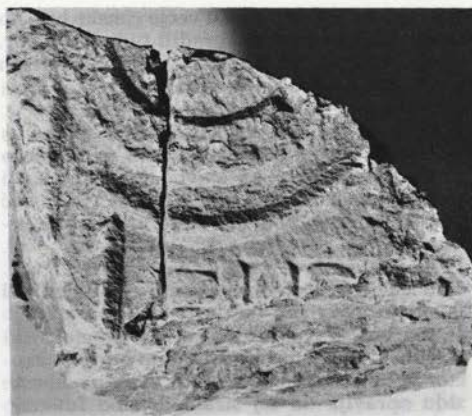
Sodijo k zahodnemu delu večje rimske hiše ob cesti. V istem času so zgradili tudi cesto, ohr. dolž. 37,30 m, šir. 6,40 m, iz velikih apnenih plošč. Na sredini je cesta rahlo napeta, proti dvignjenima robovoma pa rahlo pada. – 2. gradbena faza: v tej fazi so skoraj popolnoma porušili prejšnje zidove, ohranili so le enega in mu prizidali veliko stavbo, kjer smo našli prostor z mozaikom, prostor s freskami in več manjših zidcev. Največji in najbolj reprezentančen je prostor z mozaikom, vel. 12,40 × 10,40 m, popločeni del vel. 6,50 × 4,70 m. Osrednji, nekdanji popločeni del uokvirja mozaična bordura, ki jo sestavljajo šestbarvna pletenina, črno-bel geometrijski rastlinski motiv ter bela in črna obroba. Prostor je bil proti vzhodu odprt v atrij, namesto zidu opravlja na tej strani nosilno funkcijo steber, katerega bazo iz marmorja smo našli in situ. Del mozaika je bil odkrit že 1904. leta, ko so ga manjši kos dali v muzej (Deutsche Wacht 24/7, 1904). Severno od tega prostora smo našli zrušene plasti fresk in štukature, ki časovno sovpadajo z nastankom mozaika v sredini 1. stol. n. š. Objekt je v uporabi prav tako kot cesta vsaj do konca 4. stol. – 3. gradbena faza: na sami cesti so zgradili nov objekt, pri čemer so na dveh delih, kjer temelji prečkajo cesto, odstranili plošče. Ta hiša je bila postavljena verjetno ob koncu 4. stol. ali v 5. stol., vsekakor cesta takrat ni bila več v rabi. – 4. gradbena faza: k tej fazi sodi ovalen vodnjak, iz lomljenega apnenca, verjetno iz kasnega srednjega veka. Z njim so poškodovali cesto in zidove 3. faze. – Med izkopavanji je bilo poleg mozaika, fresk in štukature najdeno še veliko črepinj, novcev, bronastega drobnega inventarja itd., ki je v obdelavi. – D. P.

ČIRČE PRI KRANJU. – V nadaljevanju arheološke topografije bregov Save (finan-

Sl. 38 Čirče pri Kranju – zidovi poznoantične stavbe v sondi 1 na ledini Gradišče

Fig. 38 Čirče near Kranj in Upper Carniola: walls of the late Antique house found in the trench 1 on Gradišče fallow ground

Sl. 39 Čirče pri Kranju – odlomek rimskega nagrobnika z napisom
Fig. 39 Čirče near Kranj – fragment of the Roman tombstone with inscription

cerja KUS SRS in KUS Kranj) je ZVNKD Kranj sondiral ledino Gradišče v Čirčah pri Kranju. V gozdičku S od ceste Čirče–Hrastje je opaziti tlorisa dveh večjih pravokotnih objektov (ANSI 1975, 169 s). Sondo v velikosti 6 × 6 m smo zastavili na SV objektu, parc. št. 237/2 k.o. Čirče, na njegovem JV vogalu. Odkrit je bil vogalni zid iz rečnih oblic, deb. 40–50 cm s prizidkom na J strani. Ohranjene so le 2–3 vrste kamena nad temelji. Tlaka ali kakršnekoli pohodne površine nismo zasledili. Od drobnih najdb prevladujejo velike količine imbreksov in tegul, tudi kos žrnelj, lončenine domala ni bilo. V ruševinah zidu je bil odkrit tudi del kamna z ostanki noriško-panonske volute in 3 črkami napisa (EID?).

Na njivi SZ od gozdička se najde obilo kamena, kosov tegul in imbreksov, lastnik pa ve povedati, da je pred leti izoral tudi kamnite plošče, ki jih je zavrgel na groblje ob robu gozdička. – M. S.

ČREŠNJEVEC. – Iz Avstrije so bili vrnjeni marmorni rimski kamni, ki jih je bil W. Schmid leta 1943 iz črešnjevkega cerkvenega obzidja dal prepeljati v graški Joanej. Potem ko jih po vojni podpisnemu tam ni uspelo najti, se je z objavo Weberjevega dela *Die römischen Inschriften der Steiermark* leta 1969 vendarle pokazalo, da so še ohranjene. PM Maribor je nato dal pobudo za vrnitev, kar se je po večletnih pogajanjih tudi posrečilo. Kamne so najprej prepeljali iz Gradca v državni arhiv Slovenije v Ljubljani, odkoder jih je prevzel župni upravitelj s Črešnjevca in jih do dokončne postavitve na novo ali staro mesto (Varstvo spomenikov 21, 1977, 205 sl.

Sl. 40 Črešnjevec – fragment zaobljubnega napisa CIL III 5300 = RIST 365
Fig. 40 Črešnjevec in Styria – fragment of the votive inscription CIL III 5300 = RIST 365

59) namestil ob cerkvi. Po zadnjih podatkih in razlagah napisov pri Webru jih sedaj tu prvič prikazujemo v sliki.

1. »Fragmentiran zaobljubni napis« CIL III 5300 – RIST 365 (sl. 40). Kamen je od vseh strani obklesan, zato njegova prvotna velikost in oblika nista več razpoznavni. Prva vrsta s domnevno Viktorijo ni ohranjena, a tudi od druge in zadnje osme sta ostali le obrobji s sledovi črk.

2. »Fragment grobnega napisa« CIL III ad 5302 – AIJ 84 – RIST 366 (sl. 41). Gre za kos

Sl. 41 Črešnjevec – fragment grobnega napisa CIL III ad 5302 = AIJ 84 = RIST 366
Fig. 41 Črešnjevec – fragment of the funeral inscription CIL III ad 5302 = AIJ 84 = RIST 366

Sl. 42 a – b Črešnjevce – dva kosa sarkofaga CIL III 5303 = AIJ 85 = RIST 367

Fig. 42 a – b Črešnjevce – two fragments of the sarcophagus CIL III 5303 = AIJ 85 = RIST 367

prednje stene pepelnice, ki je bila debela več kot sedanjih 36 cm. Na levi strani ohranjen ostanek niše ima grobo odklesano površino, tako da o prvotnem liku ni sledu.

3. »Nepopoln napis sarkofaga« CIL III 5303 – AIJ 85 – RIST 367 (sl. 42). Ohranjena sta dva kosa 104 cm dolge, 54 cm visoke in 73 cm ši-

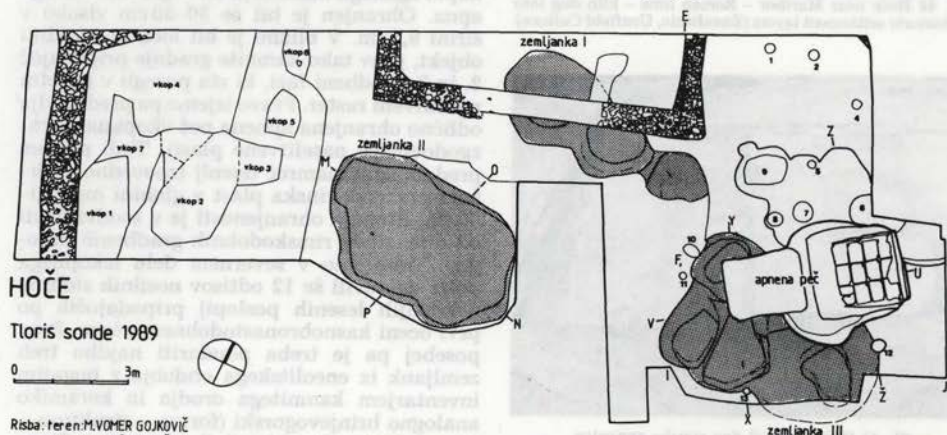

Sl. 43 Črešnjevce – del pokrova pepelnice ali sarkofaga z upodobitvijo Tritona, delfinov in krilatega Genija
Fig. 43 Črešnjevce – part of the cover of the ash – box or of the sarcophagus with figures of Triton, the dolphins and the winged Genius

roke pepelnice z napisom v pravokotnem okviru. Tudi tu sta prednji polji ostankov stranskih niš povsem odklesani.

4. Del čelne strani pokrova pepelnice oz. sarkofaga z likom dvorepatega bitja (Tritona) med dvema delfinoma v osrednjem polju in likom krilatega genija z dvignjeno bakljo v naši na levi strani (sl. 43). Edino ta kamen je bil s sliko že objavil M. Abramič v Časopisu za zgodovino in narodopisje 28, 1933, 132, sl. 42. – S. P.

HOČE. – Na prostoru prazgodovinske in antične naselbine smo nadaljevali z zaščitnimi izkopavanji na gradbišču za orglarsko delavnico – parc. št. 615 k. o. Sp. Hoče. Izkopavali smo na dveh sektorjih: a) jarek in sonda za UN kablovod; b) ponikovalnica. **Jarek** v dol.

Risba: teren: M. VOMER GOJKOVIČ
tuš: M. LUBŠINA-TUŠEK

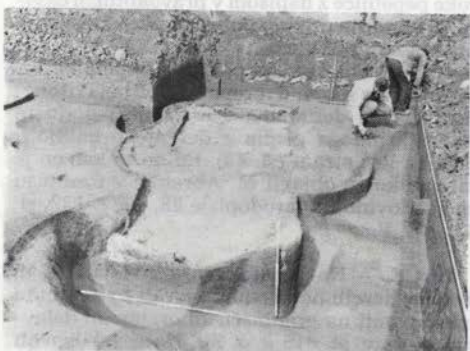
Priloga 2

Sl. 44 Hoče – tloris sonde iz leta 1989
Fig. 44 Hoče near Maribor – ground – plan of the excavation 1989

Sl. 45 Hoče – izkopišče za ponikalnico z odkritima zemljankama I in II in gradbenima stopnjama II in III rimske hiše

Fig. 45 Hoče near Maribor – discovered dwelling – pits I and II and rests of the Roman house, phases II and III

Sl. 46 Hoče – rimska apnenica, vkopana v prazgodovinske naselbinske plasti (kultura žarnih grobišč, eneolitik)

Fig. 46 Hoče near Maribor – Roman lime – kiln dug into prehistoric settlement layers (Eneolithic, Urnfield Culture)

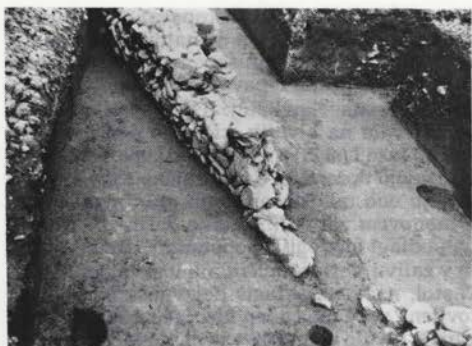

Sl. 47 Hoče – detajl dna rimske apnenice

Fig. 47 Hoče near Maribor – a detail of the bottom of the Roman lime – kiln

83,60 m in šir. 70 cm smo očistili, zravnali in izrisali v M 1:20. Osnovna shema plasti sega do glob. 1,10 m oz. do sterilne rumene ilovice: Pod nasipom (20 cm) je ležala 40 cm db rimska ruševinska plast (žganina, opeka, kamen, keramika) na prav tako 40 cm db prazgodovinski kulturni plasti do dol. 34,50 m proti SV. Proti SV jarka se je glob. izkopa nižala in znašala le 90 cm tako, da leži sterilna ilovica že pod nivojem izkopa – kulturna plast se izklini. Na JZ delu jarka smo sondo razširili na vel. ca. 50 m² in tako izkop prilagodili potrebam gradbenih del. Uspeli smo odkriti podaljšek zidu iz S33 (glej poročilo za leto 1988) za 8,30 m. Grajen je bil iz lomljenecv in oblic, pretežno iz materiala (ruševine) prve gradbene faze. Širina zidu je znašala 60 cm, ohranjen še od 50–90 cm visoko, delno poškodovan zaradi recentnega vkopa. Zid je ležal na prazgodovinski kulturni plasti na glob. 60/70–110 cm (odvisno od nasutja in padca terena). S strganjem plasti smo dokumentirali 4 odtise prazgodovinskih jam nosilnih stebrov lesenega poslopja, ki se navezujejo na lanskoletni tloris. Podatek je dragocen za osvetlitev razprostranjenosti prazgodovinske naselbine proti SV, obenem pa je izhodiščni podatek za nadaljnjo zaščito. – **Ponikovalnica.** Podolžno izkopno polje v vel. 167 m² je bilo locirano na severnem delu naselbine v podaljških kvadranta 12 in 13 iz l. 1988, kjer smo že odkrili del rimskega zidu usmerjenega SZ–JV. V letošnjem letu smo ga odprli še v podaljšku za 6 m do zahodnega vogala usmerjenega proti severu, kjer se po 1,40 m še nakazuje v profilu. Po strukturi zidu ugotavljamo, da spada med najmlajše faze na naselbini; kamnita gradnja je bila dopolnjena z vložki opečnih zidakov in tegul, napol žganega marmorja ter z gredami živega apna. Ohranjen je bil še 30–50 cm visoko v širini 9,5 cm. V bližini je bil lociran sosednji objekt, prav tako kamnate gradnje pripadajoč 2. in 3. gradbeni fazi, ki sta posegli v prvotni naselitveni raster. Pravo izjemo pa predstavlja odlično ohranjena apnena peč vkopana v prazgodovinske naselbitvene plasti. Tudi na tem predelu se je namreč dovolj izpovedno obdržala prazgodovinska plast v globini med 80–90 cm. Stopnja ohranjenosti je v soodvisnosti od intenzitete rimskodobnih gradbenih posegov. Tako smo v severnem delu izkopnega polja ugotovili še 12 odtisov nosilnih stebrov nekdanjih lesenih poslopij pripadajočih po prvi oceni kasnobronastodobnemu času. Prav posebej pa je treba poudariti najdbo treh zemljank iz eneolitskega obdobja z bogatim inventarjem kamnitega orodja in keramiko analogno brinjevogorski (forma – struktura – okras vbodov in pokončnih vrezov). – **Zemljanka I.** Ovalno oblikovana, valovitega roba

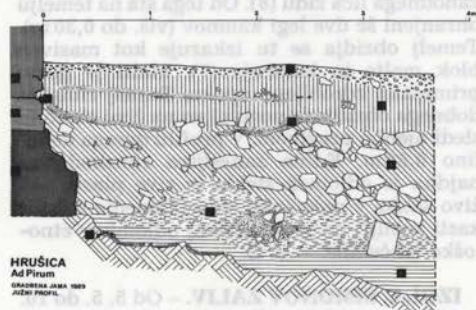
Sl. 48 Hoče – izsek iz jarka za kablovod in ograjo; rimski zid na prazgodovinskih tleh

Fig. 48 Hoče near Maribor – Roman wall on the prehistoric ground

vel. $6 \times 2,50$ m, poglobljena za 30 cm – prečka jo rimski zid, delno tudi apnenica. Napolnjena je bila s temno sivo rjavo mastno ilovico s keramičnim inventarjem. Iztopa koščeni preluknjan predmet pravokotnega profila z izglačeno površino ornamentirano s prečnimi rezi (dol. 9,8 cm, šir. 3 cm, deb. stene 1,5 mm). – **Zemljanka II** (presek na prilogi 4 in 5). – Ovalno oblikovana, valovitega roba dol. 5,70 (V–Z) $\times$ 3,50 m (S–J), poglobljena za 52 cm. Dno je bilo valovito iz zbite mivkasto glinene plasti. Le na vzhodnem predelu so bila groba peščena tla. Poleg številne lončenine se je odlikovala s kamnitimi sekirami z izvrtki. – **Zemljanka III** (presek na prilogi 4 in 5). Ovalno oblikovana valovita roba v skupni velikosti $5,50 \times 4,60$ m. Močno jo je poškodoval vkop rimske apnene peči (sl. 47). Jama ima poglobitev ($4,20 \times 2,20$ m) za 26 cm, katere približna polovica se dvigne na 15–20 cm; na JV robu se je ohranil še odtis lesenega nosilca za krov. Tla so bila razgibana peščeno ilovnate podlage, poudarjena je 35 cm visoka polička. – Pripravili smo strokovne osnove za razglasitev arheološkega spomenika v Hočah, opredeljenega na ožje in širše območje izrabe (objavljeno MUV št. 19/1989). – V okviru krajinsko-varstvenih pogojev smo na osnovi dokumentacije in po potrebi terenskega ogleda, opredelili 124 vlog za gradnjo objektov in predpisali ustrezne smernice k soglasju. – Opravljen je bil občasni terenski nadzor zemeljskih posegov na območju S Nova vas B in VVZ v Slivnici. – V PM Maribor smo predstavili rezultate izkopavanj iz Hoč za »vitriino meseca« (dokumentacija, izbor najdb). – M. S.–G.

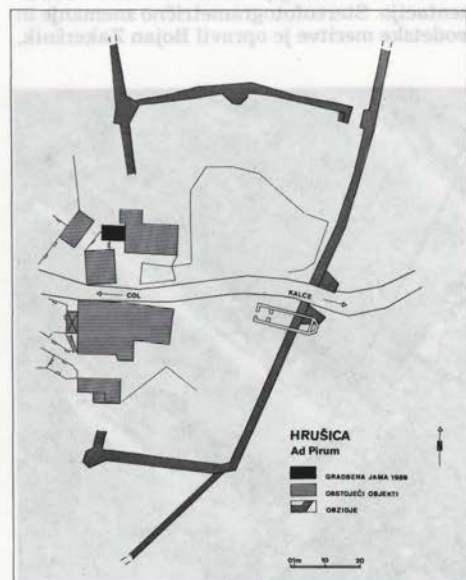
HRUŠICA (AD PIRUM). – Na Hrušici (obvestilo N. Osmuk, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica, Nova Gorica) je

Narodni muzej dokumentiral južni profil gradbene jame za klet, na črno izkopane tik ob zahodni fasadi hiše Podkraj 101 (lastnik Albert Bajec), vendar že zunaj obzidja antične utrdbe. Velikost izkopa 6×4 m. V raziskanem profilu je bila ugotovljena jasna ločnica med novoveškimi plastmi (1, 2, 3) povezanimi z gradnjo in obnovami Bajčeve hiše in z dejavnostmi okoli nje in zgodnejšimi, ki so bodisi rezultat rušenja in poravnave rimskodobnega obzidja (4) ter dokaj skromnimi rimskodobni-

HRUŠICA
Ad Pirum
GRADBENA JAMA 1989
JUŽNI PROFIL

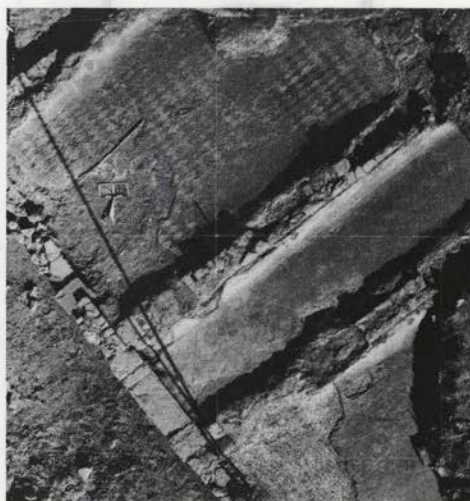
Sl. 49 Hrušica – Ad Pirum, gradbena jama iz leta 1989, južni presek
Fig. 49 Hrušica – Ad Pirum, construction pit in the year 1989: southern section

Sl. 50 Hrušica – Ad Pirum, situacija gradbene jame iz leta 1989
Fig. 50 Hrušica – Ad Pirum: position of the construction pit inside the late Antique fortress

mi, ki pa se nanašajo na čas izgradnje obzidja (5; do 0,50 m debela plast malte), pa tudi na čas pred njim z 0,10 do 0,20 m debelo plastjo sive, mastne peskovite zemlje z gosto primešanimi kostmi (6), ki počiva na živi skali ali na rjavi ilnati mrtvici, ki zapolnjuje špranje v kraških skalnatih tleh (6 a, b). Važen podatek, ki ga razkriva profil, pa je odnos Bajčeve hiše z obzidjem antične trdnjave. Hiša (10) je postavljena na poravnano in potrebam gradnje prilagojeno obzidje tako, da je njena zahodna fasada natančno in neposredno nadaljevanje zahodnega lica zidu (8). Od tega sta na temelju ohranjeni še dve legi kamnov (viš. do 0,30 m). Temelj obzidja se tu izkazuje kot masiven blok malte in kamenja (7). Malti je gosto primešana zdrobljena opeka. Temelj rimskodobnega obzidja je postavljen na živo skalo in sledi njenim pregibom. V profilu dosega debelino 0,82 m. Edina zanesljiva rimskodobna najdba je odlomek stekla iz sive plasti nad živo skalo, v ruševinah zidu (kamenje v črnkasti zemlji) pa je bilo nekaj odlomkov etnološke lončenine. – D. S.

IZOLA, SIMONOV ZALIV. – Od 5. 5. do 10. 6. 1989 smo nadaljevali z arheološkimi izkopavanji skupaj z Univerzo iz Lunda ter sodelavci iz arheološkega oddelka FF iz Ljubljane (Darja Grosman, Zoran Stančič), ki sta skupaj s študenti arheologije vodila terensko dokumentacijo. Stereofotogrametrično snemanje in geodetske meritve je opravil Bojan Zakeršnik,

Sl. 51 Simonov zaliv pri Izoli, fotogrametrični posnetek mozaične faze I
Fig. 51 Simonov Zaliv (San Simone near Izola) Isola: photogrametric snapshot of the mosaic phase I

pisno dokumentacijo izkopavanj od najdb prek stratigrafskih enot do najdišča kot celote smo vnesli v računalniško podprto bazo podatkov že v postizkopavalnem obdobju (Peter Čerče, Vesna Svetličič). Izkopavanja so se nadaljevala na nivojih, ki ležijo pod t. i. mozaično fazo I (sl. 51). Letošnja izkopavanja tako potrjujejo domnevo, da mozaična faza I predstavlja eno mlajših antičnih gradbenih faz v Simonovem zalivu (mozaike datira B. Djurič na podlagi analogij s podobnimi v Barkovljah in v zalivu Verige na Brionih v prva desetletja 1. stol. n.št.). Gradbena dejavnost, ki je ugotovljena pred mozaično fazo, se nadaljuje tudi v nižje nivoje in je danes še ni mogoče datirati. Med drobnimi keramičnimi najdbami prevladuje kuhinjska keramika (ceramica comune da cucina), med katero je opaziti tudi nekaj afriške (1. stol.). Arheološka izkopavanja v letošnjem letu zaključujejo štiriletno mednarodno sodelovanje medobčinskega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Pirana z Univerzo v Lundu. Ob tej priložnosti bomo pripravili manjšo razstavo, katere osnovni namen je predstaviti arheološko najdišče in arheološki projekt, ter na ta način pritegniti nove sodelavce in pokrovitelje. Tudi v letošnjem letu sta izkopavanja omogočili Kulturna skupnost Slovenije in Univerza iz Lunda. – Ma. S.

IZOLA, VILIŽAN. – V mesecu aprilu 1989 smo pred nameravano gradnjo biološke čistilne naprave v neposredni bližini arheološkega območja Viližan, opravili predhodna arheološka sondiranja. Gradbene jame št. 1–4 so bile narejene strojno, pozitivne rezultate pa je dala samo jama št. 3 (vel. 2,5 m × 2 m; glob. 1,80 m). Sonda št. 3 je za razliko od ostalih ležala ob vznožju hriba sv. Marka (prazg. gradišče) v njej pa je bil odkrit zid, kamnita preklada ter množica antičnega gradbenega materiala. Sonda št. 3 tako dokazuje, da so antične ostaline v Viližanu razprostranjene predvsem na naravni terasi, ki se dviga proti hribu. Izkope jam je finančno omogočila SO Izola, geodetski posnetek je naredil Ernest Požar (Studio Izola), Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Pirana pa je opravil ponovno limitacijo najdišča in jo prilagodil novo odkritim najdbam. – Ma. S.

IZOLA. – V dneh od 15. do 20. 9. 1989 je na povabilo Medobčinskega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Pirana ekipa Narodnega muzeja iz Ljubljane pregledala morsko dno v akvatoriju načrtovane marine pred hotelom Delfinom, med Izolo in Simonovim zalivom. Ekipo, ki jo je vodil arheolog-po-

tapljač Timotej Knific, so sestavljali arheolog-potapljač Vladimir Kovačič iz Zavičajnega muzeja Poreštine v Poreču, dokumentaristika-potapljačica Polona Bitenc iz Narodnega muzeja, potapljaški inštruktor in filmski snemalec Ciril Mlinar, potapljaški inštruktor in fotograf Jože Hanc ter študent arheologije-potapljač Peter Čerče. Ekipa je najprej pregledala priobalni pas od potoka Rikorvo do tovarne Delamaris, nato pa je z dvema bojama označila akvatorij bodoče marine in ga omejila z vrvico, napeljeno po morskem dnu. Akvatorij, velik 200×200 m, smo potem z navezami po tri potapljače pregledali v deset meterskih pasovih ter fotografsko in filmsko dokumentirali dno in najdbe. Tokrat so bili delovni pogoji v morju odlični, vidljivost za ta del Jadrana zelo dobra; dno je v razmeroma plitvem morju (do 6 m globine) večidel poraslo s travo, bliže obali tudi z morsko solato, muljasto, iz peska pa gledajo na več mestih skalnati grebeni, ki spadajo k značilnostim tega dela obale (cf. M. Orožen Adamič, Geografski vestnik 53, 1981, 39 ss). Ob obali, ki je že precej spremenjena, predvsem zaradi nasutega platoja pred hotelom, nismo zasledili arhitekturnih ostankov, ki bi z obrežja segali v morje, raztresene pa smo našli tri lončene posode iz mlajšega obdobja ter zgornjo tretjino rimske amfore, ki pa je bila med številnimi odlomki recentne lončenine povsem osamljena. Ugotovili smo torej, da na pregledanem področju ni vidnih arheoloških ostalin, v zvezi z gradnjo marine zaskrbljuje le bližina pomembnega najdišča v Simonovem zalivu (cf. M. Stokin, Arheološki pregled 1986, 1987, 93 s), ki je z dobro ohranjenim rimskim pomolom in valolomom edinstveno podvodno najdišče v Sloveniji. To najdišče pa je obiskovalcu dostopno le, kadar je morje čisto, medtem ko se bo motnost morja ob živahni marini nedvomno povečala. Bo mar rimsko pristanišče v Simonovem zalivu poslej mogoče jasno videti le še s filmskega traku? – Ti. K.

IZOLA, Simonov zaliv. – V okviru dokumentiranja arheoloških podvodnih najdišč, ki ga opravlja ekipa ljubljanskega Narodnega muzeja, je bilo leta 1989 v sodelovanju z Medobčinskim zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Pirana opravljeno fotografsko in filmsko snemanje rimskega pristanišča v Simonovem zalivu. Potapljač in filmski snemalec Ciril Mlinar je marca s pristaniške strani v 2 m širokih izsekih pod vodo fotografiral 55 m dolg pomol in iz segmentnih barvnih posnetkov sestavil zahtevno mozaično fotografijo celega objekta, septembra pa je s 16 mm kamero na barvni film posnel še pomol in valolom (posnetih 60 m filma). Fotografsko

in filmsko dokumentacijo hrani piranski zavod. – Ti. K.

JURIŠNA VAS – Ančnikovo gradišče. – Ančnikovo gradišče je že četrto leto zapored nudilo udeležencem mladinskega raziskovalnega tabora Šmartno 89 pravi raziskovalni izziv. Zanimale so nas fortifikacijske prvine na JZ predelu utrdbe, to je na mestu, kjer je bila naravna zaščita najslabša. Teren je v sedanjem stanju poraščen z drevjem in močno podrastjo, tako da smo si morali raziskovalni prostor sproti utirati. V sondi 1 oz. »zgornji sondi« kot smo jo delovno poimenovali, smo odkrili odlično ohranjeno obrambno obzidje. Zid je masivno grajen iz večinoma večjih lomljenih kamnov ob straneh in le nekoliko manjših v sredini. Vezan je bil z močno apneno malto in grajen 100 cm v širino. Odkrili smo ga v dolžini 2,20 m, toliko da smo potrdili identiteto in stanje ohranjenosti. Zid leži v globini 50 cm pod gozdno rušo v nedotaknjeni in močni kulturni plasti, ki se razteza proti vrhu kope. Ohranjena je v debelini 50–60 cm, črna sipka prst z žganino in ogljem fragmentirano keramiko iz katere izstopa večji odlo-

Sl. 52 Jurišna vas, Ančnikovo Gradišče – obrambno obzidje na južnozahodnem predelu utrdbe
Fig. 52 Jurišna Vas on the Pohorje mountains, Ančnikovo Gradišče hillfort: late Antique fortress walls in the south – western area

mek lonca okrašenega z valovnico. Nekoliko manj jasna pa je bila situacija v sosednji »spodnji sondi« – sondi 2, katere izkop je poleg drevja oteževala tudi strmina. Usmerili smo jo vzdolžno z nasipom v vel. 3,30 × 2,10 m. Zaradi strmega padca je bila globina izkopov različna med 55 in 80 cm. Pod plitvim gozdnim humusom počiva temna kulturna plast, katere debelina variira med 30–40 cm. Tik pod njo smo našli na suho naložene lomljence v širini 85 cm z dvema velikima skalama na površini (ena npr. 70 × 40 cm). Ta domnevni zid se širi v južni in vzhodni profil in spričo premajhnega izkopa še ne moremo zanesljivo opredeliti njegove pomembnosti. Tako zahtevna terenska figuracija je gotovo pogojevala dodatno utrditev. Mogoče gre v našem primeru za obrambni stolp ali pa za navadno kamnito zunanjo zaporo pred obzidjem. Izključena ni niti kakšna druga namembnost, v kolikor lahko pripisujemo večji pomen ognjišču (vel. 1,70 × 95 cm) ležečemu na notranji strani domnevnega stolpa. Kot zanimivost bi še poudarili, da kamen ne leži na sterilni osnovi, ampak na 40 cm debeli fini izravnalni plasti, ki v profilu poteka poševno pod ločnico rumenega peska ležečo pod kulturno plastjo. Zaradi navedenih ugibanj bo potrebno v bodoče ta predel med obema sondama v celoti sistematično raziskati, da bomo razvozlati celotni sistem utrdbe oz. obrambe. Strnjeno poročilo naj sklenemo z ugotovitvijo, da je količina keramičnih najdb bila v primerjavi s prejšnjimi leti majhna, so pa zato tem bolj izpovedni podatki kot dragocena izhodišča za nadaljevanje del. Obe sondi smo zaključili v nadaljevanju akcije s finančno podporo raziskovalne skupnosti občine Slovenska Bistrica. Na privoljenje lastnika zemljišča nismo zasipali, kar je ugodno za nadaljevanje del in številne obiskovalce »gradišča«. – M. S.–G.

KOTLJE – Rimski vrelc. – Po družbenem planu občine Ravne na Koroškem je potreben nadzor nad vsemi zemeljskimi posegi v območje »Rimskega vrelca«. To dejstvo pa so pri urejanju okolja za hotel (adaptacija in dozidava), zaobšli, kar je bilo v danem problemu odločujoče. Pri izkopu platoja za tenis na SZ predelu, so v glob. 1,20 m našli na kamnit plato dol. 18 m × približno 4–5 m širine. Ker je bilo 50–60 cm že novejšega nasutja, je našala realna glob. 50–60 cm. Pri takem stanju smo skopali dve, prečni sondi, da bi se prepričali o stanju ohranjenosti in skušali ugotoviti njegovo pričevalnost. Pod 35 cm vrhnjico je ležalo do 50 cm belega apnenčastega rečnega kamenja mešanega s posameznimi lomljenci. Kamen spominja na tistega iz rim-

ske naselbine in grobišča v Colatiu. Ležal je brez plastovitosti še najbolj podoben nasutju za neko utrjevanje podlage, žal neznanega pomena zaradi nenadzorovanega posega. – M. S.–G.

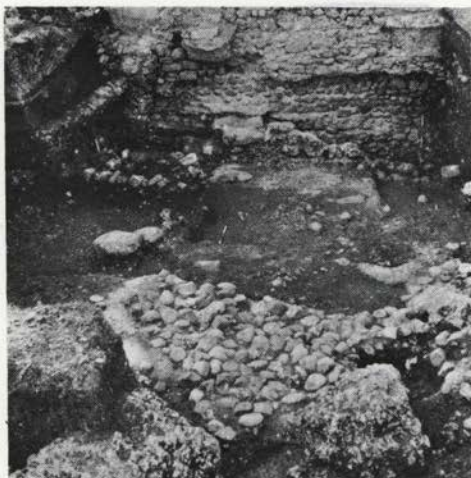
LJUBLJANA, Ljubljanski grad. – Nadaljevali smo z, že leta 1988, začetimi, zaščitnimi raziskavami za vodohram pred peterokotnim stolpom. Pri tem je bila v naravni poglobitvi odkrita večja količina prazgodovinske keramike, ki jo lahko vzporejamo z gradivom z grobišča pri SAZU. Najmlajše gradivo predstavlja triroba pušična ost in fibula tipa Aucissa. Tako je dokončno potrjena v literaturi že večkrat izražena domneva o gradišču na Grajskem griču, z najdbo fibule pa se dopolnjuje tudi slika o njegovi antični poselitvi. – **Rimski zid na Mirju.** Zaradi statične ogroženosti smo prenovili piramido na Rimskem zidu na Mirju, ki jo je v 30. letih ob ureditvi celote postavil arh. J. Plečnik. Polnilo piramide je bilo zelo slabo, zamenjati in dopolniti pa smo morali tudi večje število betonskih blokov. Delo je z veliko mero razumevanja opravilo SGP Grosuplje. – B. V.

KOPER, Titov trg. – Elektrogospodarstvo Koper je prve dni avgusta 1989 na dvorišču sodne palače izkopal jarke za elektrovod. Občinski upravni organ je namreč izvajalcu del izdal vsa potrebna dovoljenja, pri čemer niso bili upoštevani pogoji MZVNKD Piran. V jarkih je bilo namreč mogoče opaziti starejšo tlakovano hodno površino, zidove in kulturne plasti. Situacija je bila samo fotografirana (Fotodokum. MZVNKD Piran 1989). – **Vojkovo nabrežje,** tudi na tej lokaciji niso bili upoštevani pogoji MZVNKD Piran in so gradbeno jamo (za stavbo Iplasa) izkopali brez arheološkega nadzora. Naknadno smo opravili dokumentiranje profilne situacije, kjer z izjemo temeljev novoveških objektov ni bilo drugih najdb. – **Bertoki,** trasa avtoceste Bertoki–Semedela poteka nedaleč od arheol. območja Sermin in Arjol. Prav slednji je bil najbolj ogrožen vendar arheološki nadzori, opravljeni v mesecu oktobru in novembru dokazujejo, da z nasipavanjem ceste ni prišlo do uničenja arheoloških ostalin. – Ma. S.

KOPER, škofijski ordinariat. – Pred gradnjo prizidka h koprski škofiji je škofijski ordinariat Koper za potrebe uredništva revije »Ognjišče«, na podlagi pogojev, izdanih v soglasju Medobčinskega zavoda za varstvo narave in kulturne dediščine Piran, omogočil raziskavo prostora na vrtu škofijske palače. Arheološko zaščitno izkopavanje je potekalo od 1. 8. do 30. 8. 1989. Vodila sta ga Marko Stokin in

Tomislav Kajfež s sodelovanjem absolventov arheologije Uroša Bavca (dokumentacija) in Ide Murgelj (risanje) ter tehničnim sodelavcem Claudiem Antonazom (Pokrajinski muzej Koper). Geodetski posnetek je opravil Ivan Seljak (dipl. ing. geod.). S-stativ za potrebe stereofotogrametričnega snemanja smo si izposodili v Narodnem muzeju Ljubljana. Izkopavališče je ležalo v neposredni bližini osrednjega mestnega trga (platea comunis) na vrtu škofijske palače. Bližina najstarejšega mestnega jedra je narekovala ročno odstranjevanje kulturnih plasti od današnje hodne površine. Raziskali smo 81 m² površine do 2,10 m globine. Raziskavo smo kasneje omejili na 64 m² in s poglobitvijo 0,30 m prišli do sterilne ilovice. Ugotovljenih je bilo 14 stratigrafskih enot. Zgodnjenooveške in poznosrednjeveške kulturne plasti predstavlja velika količina fragmentirane keramike. Kulturne plasti segajo od 19. stoletja pa do pozne antike. Najstarejša keramika je okrašena z graviranjem in slikanjem pod glazuro. Podobna keramika, odkrita na Kapucinskem vrtu v Kopru, je na podlagi analogij datirana v 15. in 16. stoletje (Koper med Rimom in Benetkami, 1989, Katalog razstave, str. 39–41). V poznoantični kulturni plasti smo odkrili depozit kamena, fragmente tegul in imbrexov, kuhinjskega posodja, amfor in oljenke. Nos oljenke in fragment terre sigillate datira plast v 5. stol. n. š. V sterilno ilovico sta bili vkopani tudi manjša odpadna jama in stojka. Na raziskanem prostoru razen apnene jame mlajše proveniencije nismo našli ostalin arhitekture. V izkopanih plasteh so bile živalske kosti in školjke, odpadni gradbeni material in posamezni deli kamnite stavbne opreme (fragmenti stebrov, okenskih in vratnih preklad), kar kaže, da je bil teren zasipavan z odpadnim materialom iz različnih obdobj. Arheološke raziskave je v celoti denarno omogočilo uredništvo revije »Ognjišče«. – T. K., Ma. S.

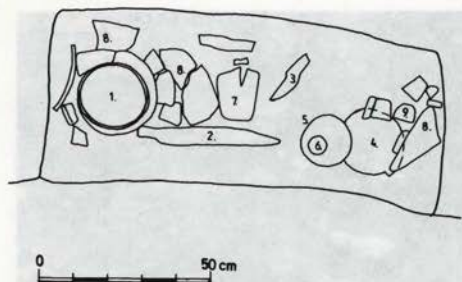
KRANJ – GRAD KIESELSTEIN. – V sklopu spomeniškovarstvene akcije Obnova mestnega obzidja je bilo od 7. 8. do 16. 10. 1989 opravljeno arheološko sondiranje dvorišča kranjskega gradu Kieselstein (Tomšičeva 44, parc. št. 136 k.o. Kranj). Grad zavzema osrednjo pozicijo v mestnem obzidju, v njegovem sklopu je verjetno tudi stari olturburški stolp iz 13. stol., ki je nadzoroval prehod preko Save. Grajsko dvorišče je največja nikoli prekopavana površina v starem mestnem jedru. Izkopane so bile 4 sonde, od tega 1., 2. in 4. tik ob ostankih srednjeveškega obzidja, 3. pa v notranjosti vrta. V zadnji fazi izkopavanja smo povezali 3. in 4. sondo, tako da je bilo v celoti izkopano 134 m² površine. Ugotovljenih

Sl. 53 Kranj, grad Kieselstein – sonde 3 in 4 z več fazami obzidja
Fig. 53 Kranj in Upper Carniola, Kieselstein castle: trenches 3 and 4 with several phases of the Roman fortress walls

je bilo več poselitvenih faz. Prazgodovinska plast, ki jo predstavljajo večje količine grobe lončenine, sodi verjetno v zgodnja obdobja halštata. Ta plast ni strnjena, lončenina izvira v glavnem iz enega večjega vkopa. Zgodnjeantično plast označuje zlasti fina importirana lončenina (predvsem terra sigillata), delno še iz let pred našim štetjem ter iz 1. stol. n. š. Ta plast je strnjena in se veže na ostanke utrdbe – ali gre za obzidje ali le za stolp bodo pokazale prihodnje raziskave. Najmočnejše je zastopana poznoantična plast, ki je zelo izrazita, z obilo najdb. Poleg prevladujočih grobih črnih loncev z ornamentom valovnice v več variantah, so bili najdeni tudi primerki afriške lončenine ter žigosane lončenine obdobja preseljevanja ljudstev. Plast se jasno veže na dokaj dobro ohranjeno obzidje tega obdobja, ki je bilo kasneje uporabljeno kot temelj za srednjeveško mestno obzidje. Obe gradbeni fazi sta v strukturi zidu jasno ločljivi. Iz lončenine v poznoantični plasti oz. plasti iz obdobja preseljevanja ljudstev se bo verjetno dalo izločiti tudi nekaj primerkov staroslovanske lončenine, čeprav meje med poznoantično in zgodnjersrednjeveško plastjo ni bilo moč ugotoviti. Akcijo financirata KUS SRS in KUS Kranj ter se bo letos nadaljevala. – M. S.

NOVO MESTO – BELETOV VRT. – Ob pričetku gradnje novega mostu in spremljajočih objektov je GIP Pionir pričel tudi z gradnjo dovozne ceste za parkirišče severno od stavb

Sl. 54 Novo Mesto, Beletov vrt – grob 228, načrt
Fig. 54 Novo Mesto in Lower Carniola, Beletov Vrt garden:
Roman grave 228, ground – plan

Ljubljanske banke in Skupščine občine Novo mesto, na območju torej, ki se neposredno navezuje na rimsko nekropolo Novo mesto – Beletov vrt (glej VS XVII–XIX/1, 1974, 202 ss; VS XXI, 1977, 238 ss). Opravljen je bil arheološki nadzor ter zavarovalno izkopavanje, pri katerem je bilo odkritih 9 novih grobov (grobvi št. 223–231). Ugotovljen je bil severni

Sl. 55 Novo Mesto, Beletov vrt – fotografija groba 228, rimskega
Fig. 55 Novo Mesto, Beletov Vrt garden – photo of the
Roman grave 228

rob nekropole. Na tem delu se geološke razmere spremenijo, saj se v smeri proti Marofu prične skalnat teren, ki je bil za pokopavanje manj primeren. Vsi novo odkriti grobovi, razen enega, so po obliki preprosti žgani grobovi, vkopani skozi plast humusa v sterilno ilovico. Časovno sodijo ti grobovi v starejši – latenski horizont in povsem potrjujejo dosedanje sliko grobišča. Med njimi je bil en sam mlajši grob, sestavljen iz neobdelanih kamnitih plošč, ki je bil vkopan precej plitveje (grob 230). Po inventarju izstopa moški grob št. 228. Preprosta grobna jama pravokotne oblike je merila 115 × 50 cm in je bila ob stenah obložena z velikimi kosi rdečega bikoničnega lonca z izvihanim ustjem. S kosi istega lonca je bila obložena tudi narebrena pokalna posoda na nogi, ki je bila na ta način dobro zavarovana. Sežgane kosti so bile položene na kupček sredi groba, okoli pa so bili razporejeni ostali pridatki: železna dolga sulična ost in nož, siv grob lonček, dva krožnika in miniaturna sigilatna posodica. Na preostalem delu zemljišča, ki je bilo tangirano ob tej gradnji, novih najdb nismo ugotovili. Nekropola Novo mesto – Beletov vrt je tako S od stavb SO Novo Mesto in Ljubljanske banke izčrpana, grobovi pa so verjetno še tik ob Ljubljanski cesti med stavbo SO Novo mesto in škarpo. – D. B.

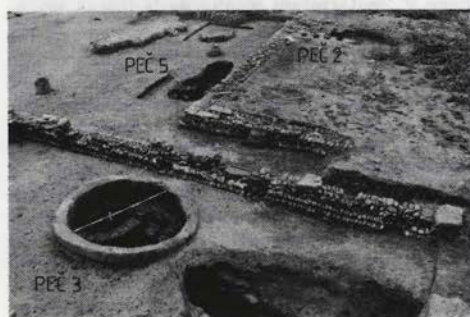
PODKRAJ. – Območje vasi: izkop jarka za PTT kabel smo spremljali, posebej še na zavarovanem območju parc. št. k. o. Podkraj: 33, 3/1 (južna parcela), 5 (vzhodna parcela), 71, 70/1 in 65/5. Izkazalo se je, da zanesljive arheološke kulturne plasti v izkopu nismo nikjer zasledili. Pač pa smo nekaj antičnih sporadičnih najdb (kose lončenine-amfor) pobrali v izkopu na parc. št. 3/1, vendar brez drugih zanesljivih sledov. Izkopa žal nismo mogli razširjati, zato najdbe niso povsem preverjene; potrjujejo pa ponovno, podobno kot najdbe tegul z vznožja pobočja pod vasjo, prisotnost antičnodobne poselitve v Podkraju. Spremljanje izkopov za novogradnje na pobočju nad sedanjimi najdbami ni dalo nikakršnih rezultatov, zato se zdi, da se antičnodobna in sedanja naselbina morda prostorsko prekrivata in bo zato antična ostala bolj ali manj nedostopna za raziskave. – N. O.

PTUJ – Zaščitno izkopavanje na prizidku novega ginekološko porodnega oddelka bolnice »dr. J. Potrča« v Ptujju je bilo skupna akcija Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor in Pokrajinskega muzeja Ptuj. Dela so se pričela 8. avgusta s strojnim snemanjem celotne tlorisne površine in varnostnega pasu novega objekta v velikosti 2000 m² in so bila v prvi fazi končana 16.

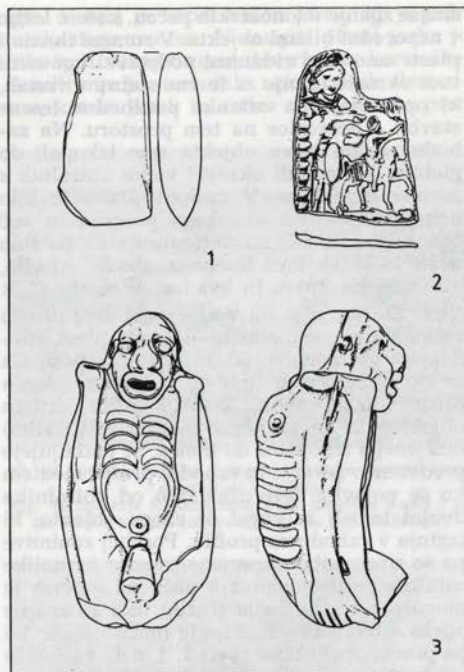

Sl. 56 Ptuj, bolnica – talni načrt rimske stavbe z obodnimi temelji in ostanki stebrov
Fig. 56 Ptuj – Poetovio, town hospital: ground – plan of the Roman building with periphery walls and remains of the pillars

oktobra. Pod arheološkim nadzorom se je strojno snemala humusna vrtno-njivska površina debeline 20–30 cm na parc. št. 500/2, 502, 505 in 507 vse k. o. Ptuj. Že v tej strojno sneti plasti smo opazili ruševino (dele polomljene rimske opeke in fragmente keramike) in območja rdeče ožgane drobljive ilovice (lončarske peči), kar je prišlo na površje z obdelovanjem – oranjem vrtno in njivske površine. Rimska kulturna plast je bila močno poškodovana predvsem v srednjem jugovzhodnem delu izkopišča, kjer so bile pod rušo še nekdanje betonske ostaline toplih gred. Čez srednji del izkopišča pa se od vzhoda proti zahodu vleče prekopen jarek za kablovod in vkopi za betonske stebre vrtno ograje. Takoj pod sneto vrtno humusno površino so se pričele kazati ostaline temeljev rimskega objekta, pojavljala pa so se tudi rdeče ožgana ruševinskega območja, predvsem na vzhodni strani izkopišča, ki so se kasneje izkazala za ostaline rimskih lončarskih peči. V celotnem južnem in srednjem

Sl. 57 Ptuj, bolnica – rimske lončarske peči 3, 5 in 2
Fig. 57 Ptuj – Poetovio, town hospital: Roman clay kilns 3, 5 and 2

Sl. 58 Ptuj, prizidek ginekološko-porodniškega oddelka bolnice – najdbe iz leta 1989
Fig. 58 Ptuj – Poetovio, additional building of the gynecological-maternity hospital: finds in the year 1989

delu, ki smo ga izkopalni do sterilne rumene ilovice na globino ca. 80 cm, se razprostirajo temelji objekta, ki so bili grajeni iz rečnih oblic vezanih z apneno malto, med njimi pa so se kazali močnejši podstavki za stebre, kateri pa so bili v večini zgrajeni iz neobdelanih rumenih apnenčastih kamnov, rečnih oblic in polomljene opeke vezane z apneno malto. Na teh obodnih temeljih zidov objekta je v zgornjem delu lepo vidno, da so bili temelji in nadgradnja popravljani in dograjevani s polomljeno opeko (opečne plošče, tegule in imbreksi), ki so jo prav tako vezali z apneno malto in na več mestih zidali v obliki ribje kosti. Omenjeni temelji omejujejo prostor, v katerem se v enakem zaporedju pojavljajo po dolžini vzporedno štiri vrste zidanih kvadratnih podstavkov, ki so služili za verjetno lesene nosilne stebre, na katerih je slonela strešna konstrukcija in ki je po opustitvi objekta padla na tla, kar nesporno dokazuje debela plast opečne ruševine na mestu objekta v njegovi neposredni bližini. Po funkciji bi ta prostor odgovarjal lončarski delavnici z možnimi sušilnicami ali prostor, kjer so se izdelovali in pripravljali lončarski izdelki za ka-

snežje žganje v lončarskih pečeh, katere ležijo v neporedni bližini objekta. V rumeni ilovnati plasti smo med zidanimi podstavki ugotovili tudi okrogle luknje za lesene stebre v vrstah, ki opozarjajo na ostanke predhodne lesene stavbe – delavnice na tem prostoru. Na zahodni strani izven objekta smo izkopali do globine 5,6 m tudi okrogel vodni zbiralnik s premerom 2,35 m. V zasipni plasti je bilo nekaj fragmentov rimskega posodja in več bronastih novcev, na dnu zbiralnika pa smo našli le še sledove lesenega oboda – kašte, visokega do 20 cm in kvadratne oblike (1 × 1 m). Zbiralnik je bil v zgornjem delu prosto vkopan v rumeno mastno ilovnato plast, spodaj pa v gramozno plast, ki se je hitro posipala in skozi katero je tudi ob sedanjem izkopu hitro vdiral voda. Temelji zidov drugih objektov, ki jim pa nismo mogli slediti zaradi omejenega izkopišča do konca, se nadaljujejo predvsem v severni in vzhodni profil; medtem ko se pojavlja severozahodno od zbiralnika dvojni temelj in vogal še enega objekta, ki izginja v zahodnem profilu. Posebej zanimive pa so sicer slabo ohranjene, vendar raznolike ostaline petih lončarskih peči, od katerih je mogoče prva, največja služila tudi za žganje opeke. Dve peči sta okrogle (peči 3 in 5), tri pa pravokotne oblike (peči 1, 2 in 4), različnih velikosti; večkrat so bile obnavljane, eno pa so v kasnejšem manjšem objektu po uporabi pokrili s keramičnimi ploščami – tlakom. Rešetke v pečeh niso ohranjene, v dveh pa so ohranjeni poškodovani oboki v pečeh in nad kurišči. Pred pečmi smo v žganinski in pepelnati plasti našli precej fragmentov različne keramike; pred prečko 2 pa tudi fragmente dveh večjih unikanih pladnjev na prstanasti nogi. Časovna opredelitev peči in razcvet lončarske dejavnosti na tem prostoru je datirana s srebrniki cesarja Alexandra Severa v prvo polovico 3. stoletja. – Na dvoriščnem prostoru naj omenim, da smo južno od peči 2 našli prostor, kjer je bila v elipsasti poglobitvi do 15 cm debela plast apna mešanega z drobnim peskom. To je bil prostor, kjer so mešali malto za zidavo, pa tudi pripravljali material za polaganje estrihov. Od najdenega različnega keramičnega materiala, med katerim prevladujejo vrči in lonci, so zelo redki sigilatni fragmenti: fragment kupe, fragment ustja skodelice z ornamentom jajčnega venca, fragment izvihanega ustja z ornamentom vitic in dno z žigom (IVL) IANVSF. Redki so fragmenti oljenk. Našli smo tudi posebno oblikovane in v kalupu napravljene opečne plošče, ki so po vsej verjetnosti služile za mozaičen tlak in imajo ravno tako kot kvadratne opečne plošče žig QSP. Od stekla smo našli predvsem debelejšje in tanjše fragmente ustij in dna raznovr-

stnih stekleničk. V rimski kulturni plasti, ki je bila v večini primerov predvsem ruševinska (do 25 cm debela plast polomljene različne opeke, predvsem tegul in imbreksov), smo našli še dve keramični aplikaciji: prva je bradata človeška maska na ročaju vrča, druga pa ima obliko rahlo stilizirane ovčje glave. Poleg kvadratne svinčene uteži smo našli še fragmentirano svinčeno ploščico z reliefom, ki predstavlja vojaka s pilumom v desni in elipsastim ščitom v levi roki; pred njim jaha na konju morebiti signifer, ki ima z vrezi poškodovano glavo, pod konjem pa leži mrtev ali ranjen nasprotnik. V polkrožno dvignjenem vogalu na desni strani ploščice pa je v reliefu upodobljena ženska glava, vrh katere je znamenje (plastične izstopajoče pikice in vmes žarki) – reliefna upodobitev lahko predstavlja Luno. Izrednega pomena je še keramična plastika, ki predstavlja Priapa, boga rodovitnosti in kulta falosa. Človeška figurica ima izraz napetosti na obrazu, hrbtni in trebušni strani, kjer so lepo vidna vsa rebra; z rokami se drži za zadnjo plat, noge ima dvignjene na ramena, genitalije pa so odbite. Na hrbtni strani pod tilnikom je izoblikovan držaj. Ob ušesih ima figurica majhne luknjice, ki so služile za obešanje plastike. V Ptujju so najdbe tega kulta že znane, saj je bilo najdenih precej polomljenih marmornih oltarnih plošč s predstavo Priapa (Panorama, Rabelčja vas–vzhod – Bl), v obliki keramične plastike pa smo ga našli prvič. Za datiranje celotnega kompleksa pa so pomembne bronaste fibule z gumbi na loku, najdba peresovine in čebulastih fibul, kar se sklada tudi z najdenimi novci. Nekaj pa smo imeli tudi bronastih igel, kozmetičnih orodij in zakovic. Bronasti novci od cesarja Domitiana, preko Traiana, Alexandra Severa in Probusa do Konstantina najsigurneje nakazujejo obdobje delovanja lončarske delavnice, ki je imela izredno lego tik ob rimski cesti, katera je iz Poetovia vodila proti Panonski nižini v Savario na eni in Sirmium na drugi strani, kjer tudi najdemo keramične izdelke poetovijskih lončarskih mojstrov. Tako obstoj prvotne, verjetno še lesene stavbe sega v konec 1. in začetek 2. stoletja in preneha z delovanjem v nemirnih časih konca 3. in začetka 4. stoletja. Ob vsem tem pa naj omenim še najstarejše najdbe na tem prostoru, ki kažejo na kontinuirano poseljenost od prazgodovinskih obdobj naprej, vendar se prazgodovinska kulturna plast ni ohranila nikjer na območju našega izkopišča. V dveh jamah za lesene kole pa smo našli ob fragmentih rimske keramike, opeke in žganine še odbitek iz rjave kamenine na globini 34 cm (jama 46) in fragmentirano sekirico iz temno zelenega serpentina v globini 83 cm (jama 86). – Iv. T.

PTUJ – SPODNJA HAJDINA. – V okviru raziskovalne akcije na svetiščnem kompleksu severno od I. mitreja na Hajdini, na robu dravske terase, smo od 6. do 16. decembra izkopal štiri prečne sonde: 1. sonda: dolžina 6 m, širina 1,1 m, globina 80 cm; 2. sonda: dolžina 2,5 m, širina 1,3 m, globina 70 cm; 3. sonda: dolžina 4 m, širina 1 m, globina 120 cm; 4. sonda: dolžina 4 m, širina 1 m, globina 35–100 cm. V vseh sondah se pod rušno in humusno plastjo pojavlja rimska kulturna plast različne debeline. Le-ta je bila najmočnejša v sondi 1, ki smo jo kasneje zaradi izkopa vodnega zbiralnika v srednjem delu razširili in poglobili do dna zbiralnika – do globine 2 m. Zbiralnik je bil vkopan v gramozno plast in imel na dnu sledove desk. Ob čiščenju dna smo ugotovili, da je bila kašta pravokotne oblike in obložena z deskami v dolžini 170 × 145 cm ter visokimi do 20 cm. Zgornji premer zbiralnika je 225 cm. V zasipni plasti smo našli nekaj fragmentov rimske keramike, med katerimi je največ fragmentov črno sivo žganega lonca in enako žgane pokrovke z robom za nastavitev na ustje lonca. Med fragmenti posod je tudi domača črno sivo zgana keramika z metličastim ornamentom. Ob čiščenju južnega profila zbiralnika se je pokazal jarek za iztok vode iz zbiralnika po padcu terena proti I. mitreju. Lahko, da je bil v zbiralniku tudi izvir vode, kakršni so bili nujni v mitričnem svetiščnem kompleksu in kakršni so na tem prostoru obstajali po pripovedovanju domačinov še do nedavna. V zasipni plasti jarka tik ob zbiralniku smo našli precej fragmentov amfore in tu je ležala na globini 45 cm tudi bronasta šivanka. Ob zasipavanju te sonde smo našli bronasto tanko ploščico z luknjicami – mogoče luska na rimskem oklepu. Sonda 2 je bila skoraj brez kulturne plasti, saj je bila tu nekdaj za eksploatacijo gramoza, katerega so domačini rabili pri okoliških novogradnjah. Jamo so kasneje zasuli z odpadnim materialom. V sondi 3 je bil pod rušno plastjo s humusom in gramozom mešana rimska kulturna plast s fragmenti keramike vse do globine ca. 50 cm. V tej plasti smo našli tudi bronast obroček rombastega preseka in bronasto konico s tulcem za nasaditev, pa tudi nekaj živalskih kosti. V severovzhodnem vogalu sonde smo na globini 30–40 cm našli fragment rdeče žgane posodice tankih sten. Plasti se v tej sondi izklinjajo v mivkastem nanosu jarka, kateri poteka ob robu dravske terase iz sonde 1 – iz zbiralnika, vendar je tu širši in globlji. Jarek vkopan v gramozno plast ima tu globino do 60 cm. Sondo 4 smo izkopal med sondama 1 in 3. V severovzhodnem kotu sonde smo na globini 30 cm našli bronasto ločno fibulo brez

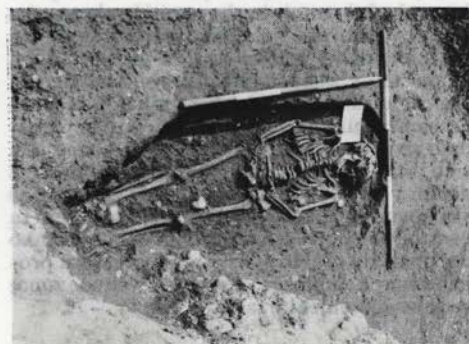
igle. V njej je zopet viden jarek, ki je poln mivkastega nanosa. V zasipni plasti jarka je bilo tudi nekaj fragmentov rimske keramike. Sondiranje je sicer dalo nekaj novih elementov, kot so jarek in vodni zbiralnik ter pred

Sl. 59 Spodnja Hajdina – sonde 1 in 2 na dravski terasi severno od I. mitreja
Fig. 59 Spodnja Hajdina near Ptuj: trenches 1 and 2 on the Drave terrace northwards of the 3rd Mithraeum

Sl. 60 Spodnja Hajdina – sonda 3 z vidnim jarkom iz zbiralnika v južnem profilu
Fig. 60 Spodnja Hajdina near Ptuj: trench 3 with evident Roman ditch in the south section

Sl. 61 Spodnja Hajdina – rimski skeletni grob
Fig. 61 Spodnja Hajdina near Ptuj – Roman skeleton grave

tem najdeni oltarji v svetiščnem kompleksu ob robu dravske terase, ni pa dalo pričakovanih rezultatov rimskih arhitektonskih ostalin, ki pa so po vsej verjetnosti že uničene z obdelovanjem in globokim oranjem njivskih površin ob robu terase. V sledovih (v širših pasovih razorane rečne oblice in kosi apnene malte, kosi opeke) so ostaline rimskih temeljev še vidne na robu njive, očitno pa je, da vsaj na tem presondiranem mestu gradbene ostaline ne segajo v dvignjeno obrobje dravske terase, kjer bi bile zaščitene pred fizičnimi in strojnimi posegi v zemeljske plasti. – Iv. T.

PTUJ, mestni stolp. – Ob koncu leta od 18. do 29. decembra smo z razširjeno arheološko sondo med Mestnim stolpom in Proštjsko cerkvijo poizkušali razvozlati gradbene ostaline in kulturne plasti, ki se pojavljajo na globini ca. 20 cm pod tlakovano površino v ozkem izkopu jarka okoli stolpa zaradi polaganja ozemljenja. Po čiščenju jarka okoli stolpa smo ugotovili, da potekajo na vse strani močni temelji, katerim trenutno ne moremo določiti namembnosti, možno pa je, da so razširjeni temelji stolpa ali pa njegovi podporniki. Na zahodni strani stolpa je pod šutno plastjo rjava ilovnata rimska kulturna plast z obilico fragmentirane keramike tudi s sledovi metličastega ornamenta. Pod stopniščem v stolp se je pojavila polkrožna absida, verjetno ostanek najstarejše srednjeveške zidane kapele Janeza Krstnika, ki je bila s stolpom vred podrtja 1556. leta, na temelju tega pa se je v drugi polovici 16. stoletja dal zgraditi sedanji stolp. Pred absido, ki ji bomo lahko ugotovili širino in druge gradbene in kulturne elemente šele z odstranitvijo marmorne lunete (najnižje stopnice vhoda v stolp), so bili razmetani in poškodovani grobovi srednjeveškega grobišča okoli Proštjske cerkve. Grobovi in drugi posegi v zemeljski plasti so močno poškodovali starejšo rimsko kulturno plast, v kateri je na jugovzhodni strani rimsko ognjišče s keramiko in žganinsko plastjo. Južno od tod se pojavi nova absidalna arhitektura na globini 30 cm, ki pa ima v zasipni plasti precej fragmentov amfore in druge rimske keramike. Povsod pa je razmetanih precej človeških kosti, ki pripadajo srednjeveškim grobovom. Ob koncu leta smo sondo zaščitili in bomo nadaljevali z delom v letu 1990, saj je potrebno za pravilne strokovne zaključke odpreti večjo površino in prostor poglobiti do sterilnih plasti ter se tako dokopati do pravih spoznanj na prostoru proštjskega kompleksa, ki je še vedno zunaj cerkvenega objekta zavito v meglo. – Iv. T.

PTUJ, HAJDINA. – V maju smo opravili arheološka zaščitna izkopavanja pri novo-

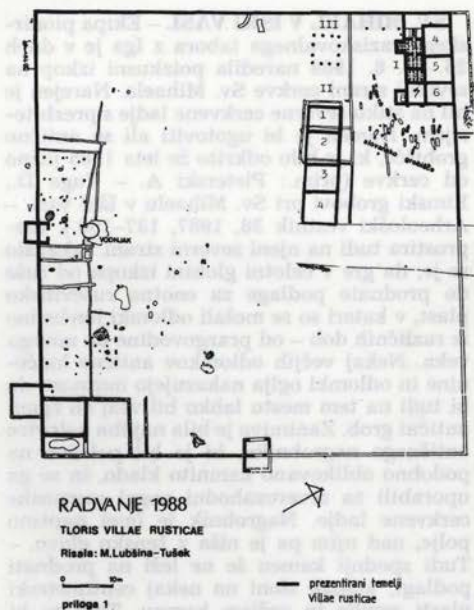
gradnji na parc. št. 1107/8 k. o. Hajdina, last Vertuš Danice. Njivsko humusno površino smo do globine 30 cm sneli strojno. V vzhodnem delu izkopišča se pojavijo rimski temelji objekta, ki poteka v smeri proti Pergerjevi ulici. Temelji objekta so do 50 cm visoki in široki 50 cm ter zgrajeni iz rečnih oblic vezanih z apneno malto. Vkopani so v rumeno ilovnato plast. Na zahodni strani temeljev zidu je bil vkop, za katerega smo kasneje ugotovili, da je prosto vkopana grobna jama kasno rimskega skeletnega pokopa brez pridatkov. Pokojnik leži v smeri SZ–JV in ima grobno jamo pri nogah delno vkopano v temelj rimskega zidu. Na zahodni strani pa je v izkopišču do 35 cm široka rimska kulturna in predvsem ruševinska kulturna plast, ki ne vsebuje drugega kot fragmentirano rimsko keramiko in polomljene dele tegul, imbreksov in opečnih plošč. V severnem profilu se vidi, da so bili na tem mestu trije vkopi, ki imajo v zasipu polno fragmentirane rimske raznolike keramike, stekla in nekaj bronastih novcev. Rimska kulturna plast pada proti zahodu in se končuje na globini ca. 1 m, kjer se pričinja plast sterilne rumene mivkaste ilovice.

Skoraj istočasno smo opravili tudi arheološka predvsem dokumentacijska dela na parc. št. 2029/2 k. o. Ptuj, last Hlupič Antona. Tudi tu se pojavljajo tako rimski gradbeni elementi kot tudi kulturna plast, ki pa proti severnemu delu izkopišča izginjajo v debeli mivkasti napolnini proti potoku Studenčnici.

V zahodnem profilu so vidni temelji treh zidov, širokih od 35–70 cm in visokih do 1 m, napravljenih iz rečnih oblic vezanih z apneno malto, ki potekajo v smeri V–Z, vendar so po nekaj metrih poškodovani in se ne nadaljujejo proti vzhodnemu profilu. Videti je, da je bil ta del izkopišča predhodno že sondiran, saj se po vsej površini srednjega in vzhodnega dela izkopišča vleče premešana rimska ruševinska plast do globine 160 cm, ko se pričinja sterilna sivo rjava mivkasta plast.

Pred gostiščem »Pošta« pa je bil stari priključek na kanalizacijo po vojni prenovljen in pokrit z dvema marmornima kamnoma. Na enem, obdelanem kot konzola menze cerkvenega oltarja, je izklesan profiliran okvir, kar nedvomno kaže, da je bila kasneje predelana rimska marmorna plošča pripravljena za dokončno obdelavo, ki pa ni bila opravljena. Drugi marmorni blok je še bolj poškodovan, vendar da slutiti na nedokončan rimski oltar s sledovi baze. – Iv. T.

RADVANJE. – Skladno z ureditvenim načrtom, ki je upošteval interese varstva, smo pristopili k prezentaciji villae rusticae. Ugoden prostor znotraj šolskega okoliša in izredna

Sl. 63 a Radvanje, villa rustica – pogled na obnovljeno južno stranico zidu s stolpom

Fig. 63 a Radvanje, Roman villa rustica: view of thereconstructed southern wall with a tower

izpovedna vrednost arheološkega ambianta sta ustvarjala ugodno razvojno usmeritev urbaniziranega okolja. Tako smo sestavine stanovanjskih objektov I in II vključno z obodnim zidom (južnim, zahodnim, delom severnega) in stolpom (V) ter leseno poslopje (III) vključili v prezentacijska dela. V želji, da bi se čimbolj približali originalu, smo na prvotne sčičene temelje nadzidali 50–60 cm visoki zid, ki po

Sl. 64 a Radvanje, villa rustica – pogled na obnovljeno južno stranico zidu s stolpom

Fig. 64 a Radvanje, Roman villa rustica: view of thereconstructed southern wall with a tower

materialu in tehniki spominja na izvirno rimsko zidavo temeljev (slika 63 a). Oprane oblice smo vezali v razmerju 1:3 z dodatkom 2 dl Latiplastorja na 0,1 m³ mešanice. Tako smo ojačali trdnost oz. odpornost veziva proti vremenskim in mehanskim poškodbam. S tem pa nismo okrnili arheološke terenske dediščine, istočasno pa smo javnosti predstavili način izvedbe gradnje z nakazano tlorisno komponento. Lahko rečemo, da je poudarjena kompleksna vrednota prostora, spomenik pa nastopa kot samostojna, okrog 4500 m² obsegajoča spomeniška enota znotraj parkovno rekreacijske ureditve. – M. S.-G.

RIGONCE. – Jeseni 1989 smo v sodelovanju z arheološkim oddelkom FF in angleškimi strokovnjaki opravili elektrozreženčne in magnetne meritve v obrobja vasi Rigonce. Meritve so na njivi, kjer je koncentracija površinskih najdb odlomkov keramike največja, pokazala, da se tam skriva antična stavba. Za natančnejšo opredelitev bo potrebno sondiranje, meritve pa so bile opravljene za potrebe zavarovanja lokacije. – D. B.

Sl. 64 Rifnik – obnovljene kasnoantične hiše
Fig. 64 Rifnik near Sentjur near Celje, late Antique fortress – reconstructed walls of the houses

RIFNIK. – Jeseni, od 23. 10.– 11. 11. 1989, smo nadaljevali na poznoantičnem kompleksu Rifnik s sanacijskimi deli. Očistili in nadzidali smo del obrambnega zidu od hiše 7 do JZ vogala hiše 6, to je 26 m dolžine, šir. 100 cm do višine 120 cm. – D. P.

SKORBA – KUNGOTA – DOBROVCE. – Od 15. julija naprej smo občasno nadzorovali izkop jarka za novi primarni povezovalni vodovod Skorba–Kungota–Dobrovce. Že takoj od vodovodnega jaška pred vodnjakom 5 v Skorbi naprej, je bil napravljen izkop skoraj po trasi rimskega vodovoda, katerega ostaline smo dokumentirali v severnem profilu izkopa.

Rimski vodovod leži takoj pod humusno površino na globini ca. 30 cm. V nadaljevanju proti zahodu mimo manjšega gozdčka in križišča poljskih cest pa se trasa rimskega vodovoda odmakne severneje od poljske ceste in ga na novo izkopani jarek več ne preseka. Na tem mestu smo vodovodu sledili po njivah, kjer se ob oranju pokaže linija razmetanih rečnih oblic in apnene malte. Voda v rimskem vodovodu je tekla po zidanem koritu, ki je bilo pokrito z lomljenimi ploščami, katere smo ob trasi vodovoda v gramozni plasti, pa tudi v humusni večkrat zasledili. Vrh še ohranjenega zidanega vodovoda je potekal takoj pod orno

Sl. 62 Kungota – korito rimskega vodovoda med Framom in Ptujem
Fig. 62 Kungota – remnant of the Roman aqueduct leading from Fram to Ptuj – Poetovio

njivsko površino, in je bil že precej poškodovan ter znižan, krovne lomljene plošče pa polomljene. Na traso rimskega vodovoda smo naleteli spet na začetku drevoreda v Kungoti, na prac. št. 15/1 k. o. Gerečja vas, kjer se na križišču cepi en krak makadamske ceste po stari trasi proti Framu, drugi asfaltiran pa proti gradu Ravno polje in dalje proti Prepolju. Tu je trasa novega primarnega vodovoda in tudi trasa lokalnega vodovoda presekala traso rimskega vodovoda, katerega ohranjen vrh je na globini 105 cm, dno pa na globini 160 cm. Rimski vodovod je vkopan v sivi gramozni dravski nanos. Korito vodovoda je bil zidano iz rečnih oblic vezanih z apneno malto. Stranice korita so bile ohranjene še v višino 40–55 cm in široke do 30 cm. Vodovodni kanal je bil prekrit z lomljenimi ploščami, katerih ena je polomljena ležala v vodnem koritu. Pri izkopu na trasi novega vodovoda proti Dobrovcu se je pojavila ruševinska plast le še ob gradu Ravno polje. V nadaljevanju trase do Dobrovca pa smo v izkopanem jarku sledili le različne dravske gramozne nanose. – Iv. T.

SV. MIHAEL V IŠKI VASI. – Ekipa pionirskega raziskovalnega tabora z Iga je v dneih 26.–30. 6. 1989 naredila poizkusni izkop na severni strani cerkve Sv. Mihaela. Narejen je bil na stiku severne cerkvene ladje s prezbitერიem. Namen je bil ugotoviti ali se antično grobišče, ki je bilo odkrito že leta 1985 južno od cerkve (prim.: Pleterski A. – Vuga D., Rimski grobovi pri Sv. Mihaelu v Iški vasi. – Arheološki vestnik 38, 1987, 137–160.), razprostira tudi na njeni severni strani. Izkazalo se je, da gre v celotni globini izkopa od ruše do prodnate podlage za enotno ruševinsko plast, v kateri so se mešali odlomki lončenine iz različnih dob – od prazgovodine do novega veka. Nekaj večjih odlomkov antične lončenine in odlomki oglja nakazujejo možnost, da bi tudi na tem mestu lahko bil vsaj en žgani antični grob. Zanimiva je bila najdba polovice antičnega nagrobnika, ki je bil položen na podobno oblikovano kamnito klado, in so ga uporabili za severozahodni vogal romanske cerkvene ladje. Nagrobnik je imel napisno polje, nad njim pa je niša z žensko glavo. – Tudi spodnji kamen še ne leži na prodnati podlagi, ampak sloni na nekaj centimetrski plasti zemlje in večjem kamnu. Tudi to bi potrjevalo ugotovitev iz leta 1985, da zidovi romanske ladje stojijo na starejši ruševinski plasti. – A. P., D. V.

ŠMARTNO NA POHORJU. – V spremstvu in pod vodstvom najstarejšega domačina Ivana Topoliča (p. d. Motaln), Šmartno 26, smo obhodili del domnevnih rimskih kamnolomov v šmarskem okolišju. Domala povsod je stare izkope poraslo drevje in podrast, odbitki belega marmorja ležijo vsepovod, na in pod useki. Ob gradnji ceste na Frajhajm (nad potokom Polskavo) so zadeli na dve žili grobozrnatega marmorja, v okolju izredno izstopajočega. Da bi proučili možnost rimskega kamnoloma v Bojtni, smo na konfiguracijsko dovolj izpovedni ravnici nad samim kamnolomom izkopali poskusni sondi: prvo, v vel. 4 × 1,30 m smo locirali na zahodno stran ravnice, drugo vel. 3 × 1,20 m pa na severnem že rahlo padajočem terenu proti pobočju hriba. Stratiografija plasti je bila skromna, saj je pod 25 cm debelo rušno plastjo ležala rjava peščena ilovica v debelini pičlih 10 cm že na sterilni kamnito-illovni mrtvici. Obe sondi sta bili kulturno sterilni. Zaradi težjega dostopa in odmaknjene lege kamnolom verjetno ni bil zanimiv za Rimljane, čeprav moremo računati na tehnično dognano cestno mrežo. Marmor je v glavnem grobo zrnati, lomili so ga še do leta 1962, kot je povedal lastnik sondiranega zemljišča tov. Franc Ačko, Bojtnina 8. Tudi doma je imel »del plošče z okvirjem, v katerem

je bil napis (črke), vendar so ga izgubili ali pa zafidali v temelje mlajše zgradbe v bližini» (cfr. Ačko). – M. S.-G.

TREBNJE – Benečija. – Februarja 1989 je SO Trebnje sprejela in potrdila naš predlog o začasni razglasitvi območja antične arhitekture v Benečiji pri Trebnjem za kulturni spomenik. V teku leta pogojev iz razglasitve (zatravitve terena in prenehanje strojne obdelave) niso upoštevali. Jeseni 1989 smo nadaljevali z meritvami električne upornosti in magnetnosti okoli motela (nova gradnja) in na V obrobju naselbinskega območja Benečija. – D. B.

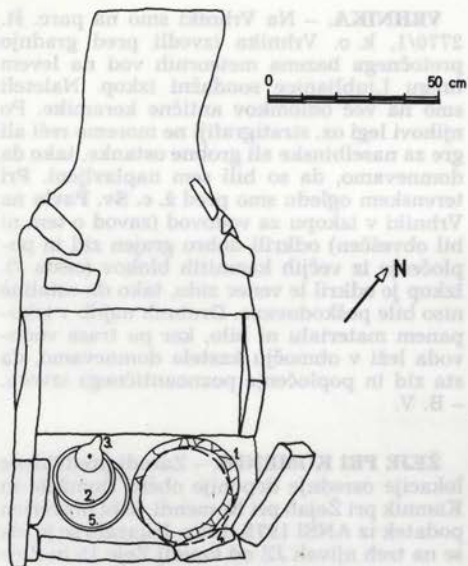
VELIKA VAS – TRAVNARJEVO GRADIŠČE. – Na Travnarjevem gradišču pod Veliko vasjo, ki je bilo evidentirano v lanski topografiji (VS 31, 1989, 220 s), smo letos od 16. do 24. 10. 1989 izkopal topografsko sondo v velikosti 7 × 2 m. Sondo smo locirali na rob najširše terase na J pobočju. Takoj pod rušo smo našli dobro ohranjen zidovje, ki po načinu zidave in sestavi malte ter ometa očitno sodi v pozno antiko. Kaže, da imamo opraviti z novo poznoantično višinsko postojanko. Gradišče smo geodetsko posneli, sondo pa zasuli. – M. S.

VIŠNJE. – Ob izkopih za PTT kabel od Cola do Višnje (in dalje na Podkraj) smo imeli priliko preveriti situacijo na t. i. »rimski cesti«, ki je deloma ohranjena kot terasa pod današnjo. V profilu izkopa smo na parc. št. 690/2 k. o. Višnje in na robu parc. št. 52 k. o. Col, vse v skrajnem zahodnem delu obeh parcel, zasledili 0,40–0,50 m debelo nasutje cestne podlage: (zgornji, steptan tampon iz drobnejšega peska je debel ok. 0,10–0,15 m; spodnji, iz debelejšega peščenega gruščja pa do 0,35 m debeline. V ozkem izkopu ni bilo moč povsem dobro določiti, če je podlaga povsod ilovnata; to je v skalnatem vseku, kar terasa s cesto pravzaprav je, vsekakor umeten dodatek – kot podlaga nasipanju tampona. Podoben prerez plasti v cestni trasi, dasi manj pričevalen, smo videli še v skrajno vzhodno ležečem delu parcele 678/2 k. o. Višnje, kjer je strojni izkop jarka prav tako posegel v samo traso. V izkopu nismo našli nobene najdbe, zato ne moremo datirati ugotovljene ceste. Dejstvo pa je, da je bila gotovo v uporabi še v polpretekli dobi. Širina terase do 6 m. Zanesljivo nadaljevanje v smeri proti Colu je dobro videti, delno ga sledimo tudi v vasi Orešje; v smeri proti Višnjam je nadaljevanje manj zanesljivo. Ohranjena dolžina ceste je okrog 400 m. – N. O.

VRHNIKA. – Na Vrhnikih smo na parc. št. 2770/1, k. o. Vrhnika izvedli pred gradnjo pretočnega bazena meteornih vod na levem bregu Ljubljanice sondažni izkop. Naleteli smo na več odlomkov antične keramike. Po njihovi legi oz. stratigrafiji ne moremo reči ali gre za naselbinske ali grobne ostanke, tako da domnevamo, da so bili sem naplavljeni. Pri terenskem ogledu smo pred ž. c. Sv. Pavla na Vrhnikih v izkopu za vodovod (zavod o tem ni bil obveščen) odkrili dobro grajen zid in popločenje iz večjih kamnitih blokov (cesta?). Izkop je odkril le venec zidu, tako da ostaline niso bile poškodovane. Drobni najdb v izkopnem materialu ni bilo, ker pa trasa vodovoda leži v območju kastela domnevamo, da sta zid in popločenje poznoantičnega izvora. – B. V.

ŽEJE PRI KOMENDI. – Zaradi predvidene lokacije osrednje deponije občin Domžale in Kamnik pri Žejah pri Komendi, je bi preverjen podatek iz ANSI 1975, 185 s. Izkazalo se je, da se na treh njihah JZ od kmetij Žeje 15 in Žeje 16 (parc. št. 814, 815, 816 k. o. Moste) pojavlja rimska opeka (tegule, tubulusi), lončenina in proge kamenja. Lokacija je na temenu blage vzpetine, levo in desno od poljske poti, ki pelje od omenjenih kmetij v gozd. Lastnik Hočevnar (Žeje 15) ve povedati, da je po izročilu tam stala cerkev. Poleg omenjenih najdb je bila na njivi najdena še fragmentirana križna fibula. – M. S.

ŽUBINA. – Pri arheološki topografiji spomladi 1989 smo na Smrdišču, nekaj Smoletovi njivi med Stranjem in Žubino opazili na več mestih izorano kamenje in odlomke keramike. Pri natančnejšem pregledu je bilo mogoče ugotoviti pet takih skupin, ki bi lahko kazale na posamezne grobove. Tik pred našim sondiranjem so njivo žal zbranalni in kamne pobrali. 4. 4. 1989 smo na njivi izkopal tri manjše sonde. V prvi smo odkrili 30 cm širok in 1,80 m dolg ostanek temelja neke grobnice. V drugi sondi smo odkrili grob 1. Bil je obložen s kamnitimi ploščami, ob eni strani pa je bila izdelana polica. Očitno gre za dvojni grob, saj sta na polici stali dve široki skledi s sežganimi kostmi, na vsaki je bila manjša skleda, na vrhu pa še oljenki. Vrhnji del grobne konstrukcije je bil ob oranju poškodovan in delno razlomljen. Večji del grobne jame je bil poglobljen, na dnu pa je bila nasuta žganina z ustnine. Inventar groba je bil restavriran v zavodovi delavnici. Gre za novo najdbo na že znani lokaciji, saj so bili na tej njivi grobovi izkopani v več obdobjih (lastnik Smole, Pečnik). Ob tem so bile pregledane in

Sl. 65 Žubina – Ajdovski Britof: talni načrt groba 1
Fig. 65 Žubina in Lower Carniola: ground – plan of the Roman tomb 1

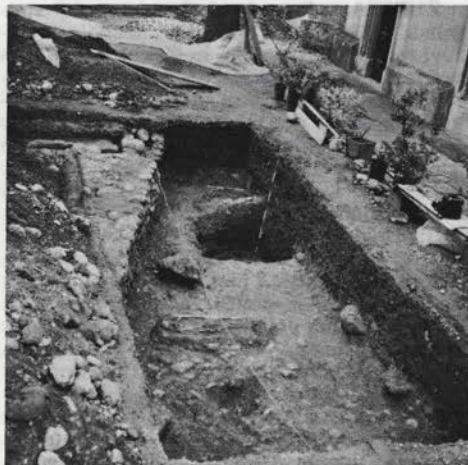
narisane stare najdbe, ki so v Narodnem muzeju ter korespondenca med Pečnikom in Szombathyjem, konservatorjem Naravoslovnega muzeja na Dunaju ter konservatorjem Konradom Črnologarjem in Cesarsko – kraljevo centralno komisijo za raziskavo in varovanje umetnostnih in zgodovinskih spomenikov (leto 1903). – D. B.

Sl. 66 Žubina – fotografija rimskega groba 1
Fig. 66 Žubina in Lower Carniola, Ajdovski Britof (= Haethen Burial Ground) fallow: photo of the Roman grave

ZGODNJI SREDNJI VEK

RADOVLJICA. – Od 24. 4. do 22. 5. 1989 je potekalo arheološko sondiranje Linhartovega trga pred ž. c. sv. Petra v Radovljici. Sondira-

Sl. 67 Radovljica – sonda 1 s pokopališnim zidom, verjetnim staroslovenskim grobom in jamo za vliivanje zvonov
Fig. 67 Radovljica in Upper Carniola: trench 1 with cemeterial periphery wall, old Slovene skeleton grave and bells infusing pit

nje je bilo opravljeno zaradi bodoče ureditve (tlakovanja) trga. Sonda v velikosti 10 × 4 m je bila izkopana vzporedno z Z cerkveno fasado. Do globine 80 cm je segalo nasutje sivorjavega humusa, v spodnjem delu je bilo veliko ostankov mlajših (novoveških) pokopov. Ne-poškodovani grobovi so bili na globini ca. 110 cm, delno že vkopani v prod. Med najdbami so prevladovali svetinjske, križci, kot slučajni najdbi pa sta bili najdeni tudi romarska školjka sv. Jakoba in unikaten srebrnik ljubljanske kovnice (Bernard I., 1202–1256, Ljubljana, Baumgartner 2b var.). Med nasutjem in prodnato podlago je bila tanka plast rjavega prvotnega humusa. Na gl. 140 cm je bil najden v celoti dobro ohranjen skelet z iztegnjenima rokama, smer Z-V, brez grobne konstrukcije in brez pridatkov. Glede na stratigrafsko situacijo (v profilu je bilo jasno videti, da je vkopan le skozi prvotni humus) in glede na lego ga opredeljujemo kot staroslovenskega. V prod je bila do gl. 210 cm vkopana tudi okrogla jama. Na dnu je bil kolobar iz ožgane ilovice, žganine in grudic staljenega bronu – po vsej verjetnosti gre za ostanke ulivanja zvonov. Sondo je približno diagonalno razdeljeval 80 cm debel pokopališki zid, ki je omejeval sledove pokopavanja na prostor bliže cerkvi. Sondiranje so financirale KUS

SRS, KUS Radovljica in krajevna skupnost. – M. S.

UŽIČE PRI VITOVLJAH. – Pozimi 1988 so domačini pri gradnji vodnega zbiralnika na ledini Na pesku nad zaselkom Užiče prekopali nekaj grobov. Ekpa Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Nove Gorice (Nada Osmuk, Zorko Harej) je po obvestilu 29. 2. 1988 dokumentirala stanje. Sporočeno ji je bilo, da so tu že med vojnoma pri kopanju peska večkrat našli grobove, na zelo razritem zemljišču pa je ekipa našla še delno ohranjen skeletni grob, medtem ko je bil drugi že prej, pri kopanju peska povsem prekopan (o njem govore le skrılanate plošče nekdanje grobne skrinje). Nato je – od 30. 3. do 1. 4. ter 7. in 8. 4. 1988 – najdišče v sodelovanju z Goriškim muzejem iz Nove Gorice (Beatrice Žbona-

Trkman) sondirala ekipa Narodnega muzeja z Ljubljane (Timotelj Knific, Drago Svoljšak) in našla še drugi neprekopan, a pri izkopu vodovodnega jarka presekani grob ter sledove več že prej uničenih grobov. Delo smo nadaljevali s sredstvi Občinske raziskovalne skupnosti iz Nove Gorice – naslednje leto (16.–28. 5. 1989) in našli ostanke še treh prekopanih grobov, npr. delno ohranjene grobne jame, raztresene kosti in skrılanate plošče, med njimi pa tudi uhan s tremi pentljami iz tenke bronašte žice. Podobne uhane poznamo iz Gorice (Gorizia), Invillina-Colle Santina in z Mejice; datirani so v 7. in 8. stoletje in pripisani staroselskemu prebivalstvu (D. Svoljšak, T. Knific, Vipavska dolina, 1976, 58 s, 80). Tako lahko ob upoštevanju drugih značilnosti opredelimo tudi grobišče v Uzičah. – Ti. K.

NOVEJŠE DOBE

ČRNOMELJ – SV. MIKLAVŽ, STRAŽNJI VRH. – The church of sv. Miklavž, Stražnji vrh, is first mentioned in 1526. The present church is built in a local Gothic style, with a 19th century porch. Archaeological investigation was undertaken with the intention of clarifying the architectural development of the building, as the standing nave has earlier features than the standing presbytery. Work was carried out as part of the research and restoration programme of the church, instituted by the ZVNKD, Novo mesto. Excavation started on 25th January 1989 and ended on 9th May 1989. It was led by Dr. P. Mason, assisted by V. Janežič (Stud. Arch.), A. Flajs (Stud. Arch.), A. Preložnik (Stud. Arch.) and A. Đorđević (Stud. Arch.). A total area of 37 m² was excavated, comprising the entire area of the nave and two-thirds of the presbytery. Two major floor surfaces were uncovered, which relate to the standing church. The existing concrete floor was probably laid down in the late 19th century, when the present altar was installed. A number of discontinuous surfaces lay below this floor, but could not be followed in plan, and were only incompletely visible in section. The original floor of the standing church and presbytery was 0.35 m below the modern surface. It was composed of white sand, gravel and plaster fragments on top of a compacted clay layer. The surface was badly disturbed by subsidence in the nave and the resulting hollows had been filled with gravel and stone chips. Two features of note were found in the presbytery in this phase. The stone base of the original altar, 1,92 m × 1,36 m × 0,37 m, was

Sl. 68 Stražnji Vrh – grob 43, ki seka grob 44; novejša doba
Fig. 68 Stražnji Vrh – grave 43 cutting grave 44; recent periods

found set into the floor, in the centre of the presbytery, 1,50 m east of the eastern end of the nave. The altar, that originally rested on

this base, now stands inside the 19th century porch, a rectangular feature was located on the northern side of the presbytery. It was 1,80 m × 1,00 m, oriented east-west along its long axis, and was defined by raised lines of mortar on all four sides, with an area of trampling on the southern side. It was probably the foundation of a rectangular wooden structure, a »Christ's Grave«, of the type often incorporated into 19th century altars in Slovenia. Three graves were excavated, which had been cut from one of the intermediate floor surfaces, and cut the floor, described above. One was empty, and was presumably never used. The other two, graves 1 and 2, were situated on the north and south sides of the rear of the nave respectively. Grave 1 contained an inhumation with a bronze medallion, a bronze sheet cross, and a wooden cross; all three objects were found in the pelvis and probably came from a rosary. Grave 2 was also an inhumation, with a bronze ring with a glass bezel on the right hand. This ring is identical to examples from Sv. Duh. All three graves are probably early 18th century in date, and relate to the Freidong painting above the church door. The original floor of the standing church lay on a series of layers of building debris and dumped soil, 1,00 m thick. Below this, a total of 1,80 m below the modern surface, was the original church. A Romanesque apse was found in the presbytery. It is 0,70 m wide and 0,37 m high, and is built of mortared stone. It is laid on foundations of flat local stone, directly on natural clay. The standing presbytery rest partly on it. The inner face is plastered, and the remains of red painting survives. The standing nave is contemporary with this apse. The northern corner of the apse had an additional extension into the nave, which was plastered, but poorly built; its function is unknown, but it is part of the original church building. Two floors were found associated with the Romanesque church. The upper floor is of compact clay with a lime wash. It covers the whole of the interior. The lower floor is also made of compact clay, and originally extended over the whole interior. However it was cut by fifty late mediaeval graves. These occupy the area of the nave, leaving only a narrow central walkway undug. All the graves are inhumations, oriented west to east. The burial sequence is relatively complicated, as any one grave will cut or be cut by a minimum of two other graves, and in many cases more. However six phases of burial can be distinguished on both sides of the central walkway. This would suggest that burial took place over a period of approximately 150 years, within the

church. The individuals were not part of the clergy, as a large number of child burials are present. The graves do not generally contain grave goods, although there are some notable exceptions. Grave 21 contained a rosary of wooden beads with a bronze medallion; grave 24 contained a rosary of 134 glass beads and a bronze medallion; whilst a bronze sheet and wire headband was found on the skull of the child in grave 29. Other finds include bronze rings, a bronze medallion, a bronze nad glass bead fibula, and bronze hooks from clothing. The bronze medallion, from a grave fill, and therefore from an earlier disturbed grave, bears the inscription CORONATIO REGIS HUNGARIAE, and is late 14th or early 15th century in style. It seems likely that the burials date to the late 14th and 15th centuries, and that the later floor of the earlier church dates to the 16th century, when it is first mentioned as a church. The identity of the family in the burials is unknown, but the position of the burials in the church suggests that they must have been of relatively high status locally, as does the material found in the graves. – Ph. M.

ČRNOMELJ – SV. DUH. – Excavation took place around the southern exterior of the church of Sv. Duh, Črnomelj, as part of a continuing programme of research and research and restoration of the site, which is a Cultural Monument, by ZVNKD, Novo mesto. Work began on 29th June 1989, and ended on 28th November 1989. An area of 200 m² was opened and wholeley, or partly excavated, including the 1988 trial trench. The excavations this year were undertaken as a result of last year's discoveries, and will be continued in 1990. The site is multiperiod and can be divided into five major phases. The earlier two predate the standing church building. The later three all relate directly to the present church. The church itself was first mentioned in 1487, and the standing structure is in style, with the later addition of a Baroque porch and windows, as well as some 19th century features. Phase V is the earliest phase present on the site. It consists primarily of relict late prehistoric and roman layers, which were truncated by later activity, and now survive only as pockets in hollows in the bedrock. The true nature of occupation in this phase is unclear, but the small size and abraded nature of the ceramics suggest that this was the extreme edge of the prehistoric and roman settlement. The next major phase is Phase IV, the late mediaeval town defenses and associated surfaces. Črnomelj was granted town status in 1407, and the defenses almost certainly date to this period in the early 15th century.

Sl. 69 Sv. Duh – grob 4: dvojni pokop ženske in otroka
Fig. 69 Sv. Duh – grave 4: the double burial of woman
and child; recent periods

The wall survives to a length of 18 m and runs WSW to ENE, where it turns at a right angle north and is cut by the south wall of the church presbytery. It is 1,60 m wide and survives to a maximum height of 1,50 m. At the ENE end of the wall in the SE part of the site is a tower, which has not yet been fully excavated. The western wall, which runs north-south, was exposed in 1988, and is 1,30 m wide, 1,38 m high, and 3,50 m long. The eastern wall is visible only in plan in the terrace and seems to have the same width. Its total length and height are as yet unknown, but it forms a convex curve, so that it appears that this tower was a round corner tower. A later crosswall is situated at the WSW end of the town wall, but although it is an integral part of the defenses its precise function has not yet been determined. The walls are all built of well faced mortared stone. Outside the walls, over bedrock were four successive layers of gravel and mortar, serving to improve the outer part of the defenses. Inside the wall the original gravel surface was uncovered. This may be related to a drystone wall, which butts the town wall and runs north-south, but the relationship was destroyed by later acti-

vity on the site. This surface was covered by rubble, probably when the church was built. Specific mention must be made here of the mixed layer of occupation debris, which was deposited on top of the outer layers of the defenses. This black layer is not in situ, and contains a large amount of pottery of late/sub-roman style, as well as some early roman and late prehistoric pottery. Also found in this layer were a middle La Tène fibula, similar to examples from Vinica, an early roman provincial fibula, and a bronze bell. This layer is probably composed of occupation deposits disturbed during building work elsewhere in mediaeval Črnomelj. Phase III is the 17th and 18th century cemetery around the church. A retaining wall was built around the outer edge of the bedrock to a height of 1,90 m, cutting all the previous layers. It was then filled with a 0,60 m thick layer of rubble, which was derived from the destruction of the town wall. Above this is a layer of dark occupation debris and soil, 1,05 m thick. This layer contains a large amount of mediaeval ceramics, as well as some prehistoric and roman material. It seems that it could have a similar origin to the layer mentioned above in Phase IV. A venetian coin was found on the surface. All the 74 graves so far excavated in this phase were cut from this layer. The graves date to the late 17th and 18th centuries. 28 graves contained child burials, 45 graves contained adult burials, and one grave contained a female adult and child. Three major phases of burial can be detected in the horizontal and vertical stratigraphy, the earliest phase predating the construction of the Baroque porch. Both adult and child graves have been discovered containing items of personal jewellery and metal fittings from clothing and footwear. The most common item recovered is the rosary, or religious medallion. These generally occur in putatively adult female graves. Bronze and glass rings and bracelets are more common in child graves. Two bronze crucifixes were recovered from 2 separate graves, and from their position seem to have been pendant decoration on rosaries. Putative male graves were usually furnished with an iron belt buckle, and with boots with iron or bronze fittings. In two cases leather footwear survived sufficiently well for it to be lifted for conservation. However the constraints of finance and time mean that no anthropological analysis will be undertaken. West of the western terrace wall, the contemporary road surface, and a rubbish deposit above, were located. Finds from these layers include domestic and fine ceramics of largely 18th century date, animal bone and disturbed human bone from the cemetery. Phase II of

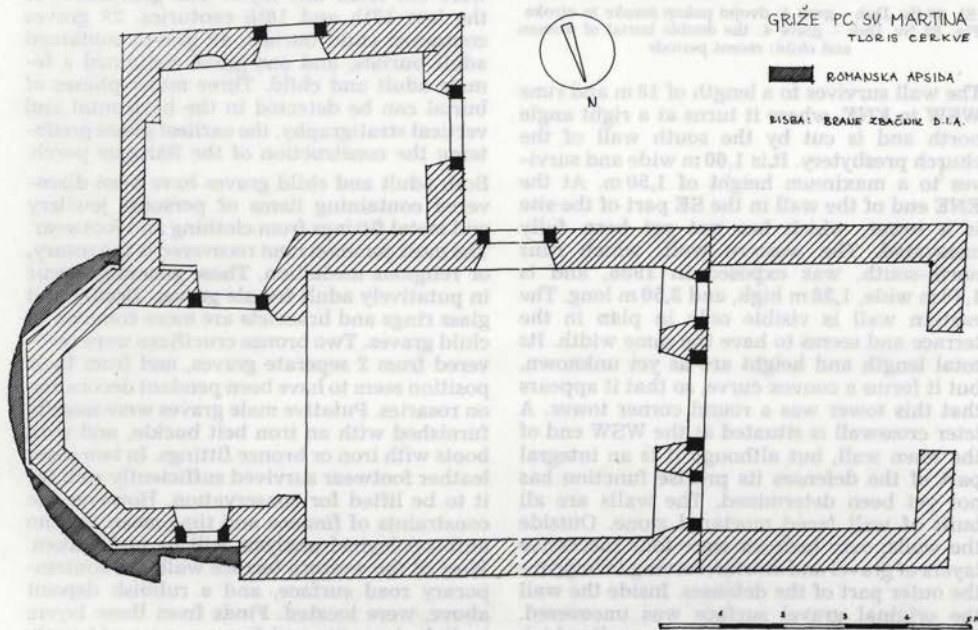
the site is largely 19th century. The cemetery went out of use and was sealed with a layer of gravel. This probably happened when the new cemetery at Vojna was opened in 1802. Support for this date is given by the discovery of two coins of Maria Theresa, dated to 1765, one from the gravel surface and one from the trampled surface of the rubbish deposit on the road. A number of gravel surfaces were laid down in the southeastern corner of the churchyard, due to subsidence in this part of the site. Phase II may be taken to end with the partial collapse of the western retaining wall at the end of the 19th century or start of the 20th century. The upper or phase I layers of the site consist entirely of recent deposits and building debris, which raised the surface around the church some 0,35 m above the level of the modern terrace wall. – Ph. M.

GRIZE – p. c. sv. Martina. – V okviru topografskega sondiranja je bilo preverjeno stanje pri cerkvi sv. Martina. Njena lega na severnem robu doline Raše, kjer je zgodnja poselitev dokazana z nizom večjih in manjših prazgodovinskih gradišč, na robu obdelovalnih površin, je bila sama po sebi zanimiva; potrjeval jo je še patrocinij in ljudsko izročilo o starodavnosti pokopališča na tem mestu.

Sl. 70 Griže – odkopana apsida (fotografija Nada Osmuk)
Fig. 70 Griže – the excavated apse of Gothic church (photo by Nada Osmuk)

Sonda ob južni steni ladje in lope je odkrila plast starejših prekopov brez ohranjenih grobov. Plitvo nasutje znotraj ograde je zahtevalo poglobljanje dna grobnih jam v skalo – našli smo dva obrisa grobov. Drobne najdbe kažejo le na polpreteklo dobo (3 svetinjice); osteološki ostanki segajo še pod temelj cerkvene lope, ki je ladji dodana, zato ne izključujemo možnosti, da so pod lopo še ohranjeni starejši

Sl. 71 Griže 8 tloris p. c. sv. Martina
Fig. 71 Griže – ground plan of the filial church of St. Martin

grobovi. Sonda ob prezbitერიju je pokazala, da stoji na polkrožni apsidialni osnovi prezbitერიj tako, da njegova vzhodna vogala prekrivata rob zunanjega apsidialnega loka. Sodeč po ohranjeni širini ladje je zato verjetno, da je bila prvotna, romanska cerkev v tlorisu enakih dimenzij. Gradnja temelja apside je dokaj rustikalna, uporabljen je domač apnenčast kamen, prevladujejo površinski kraški oblikovanci srednje velikosti, vmes je nekaj večjih, malo obdelanih blokov. Vezivo je dobra, grobozrnata apnena malta. Temeljna vrsta kamnov je pomaknjena nekoliko navzven, vendar to ni pravilo. Zunanja linija apside ni pravilno polkrožna, pač pa na južnem loku nekoliko izstopa. Z odkopom smo ugotovili tudi nenavadnost v severnem kraku, ki je poškodovan in na koncu iztrgan. Popravljen temelj zidu je pomaknjen za 0,25 m navznoter in po vsej priliki služi že temelju prezbitერიja. Določnejše časove opredelitve nastanka ne morem podati. Dokumentacijo o sondiranju hrani zavod v Novi Gorici. – N. O.

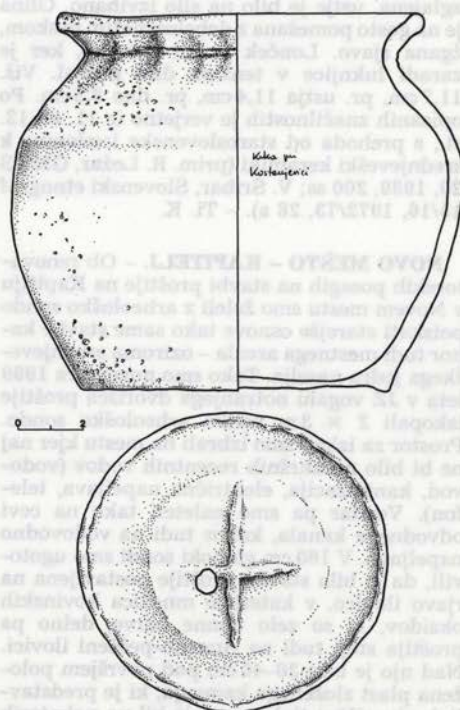
KAMNIK – MALI GRAD. – Od 23. 5. do 23. 6. 1989 je v nadaljevanju sanacijskih del na razvalinah Malega gradu potekalo izkopavanje platoja S pod malograjsko kapelo in sicer 2. faze romanskega palacija (glej VS 29, 1987, 249 s). Do kulturno sterilne osnove smo očistili SV vogal gradu, kjer smo pod romanskim maltnim tlakom zopet naleteli na odlomke prazgodovinske lončenine in hišnega lepa. Poleg tega pa smo ob J profilu izkopnega polja (pod kapelo) na relativni globini 125 cm naleteli na otroški skelet (infans I), ki je ležal v smeri J – S (usmerjen proti kapeli). Ostanke lobanje so bili nagnjeni na desno, levica pod pravim kotom skrčena, desnica in obe nogi uničeni ob izkopavanju. Pod lobanjo je bil najden bronast obsenčni obroček. Najdba odpira zanimiva ugibanja o tem, ali gre morda za rob grobišča, ki se veže na malograjsko kapelo. V tem primeru bi bila kapela precej starejša od sedanjih datacij, timpanon v spodnjem romanskem portalu, za katerega se sedaj misli, da je prinešen od drugod, pa bi lahko sodil k tej prvi fazi. – M. S.

KANAL. – Ob adaptaciji stavbe Trga Svobode 21 za Neptunovim vodnjakom je bil pred tlakovanjem raziskan ozek prehod med navedeno in sosednjo stavbo, h. št. 22. Odkrita sta bila dva zidova, tlak, nekaj drobcev keramike in stekla. Zidova sta grajena iz lomjencev, oblic in malte. Debelina južnejšega zidu presega 1 m, najmanj tolikšna je bila tudi debelina severnega, »raztrganega« zidu, zato se postavlja vprašanje, ali ne pripadata utrdbeni arhitekuri. Tlak začenja južno od zidov in se

nadaljuje proti cesti. Sestavljajo ga pravilne skrilaste plošče. Drobne najdbe so bile odkrite ob obeh zidovih v sekundarni legi. Fragmenta zelenoglazirane pečnice, fragment majolike s plavim ornamentom in fragment stekla z izboklino lahko časovno opredelimo le okvirno v 16. in 17. stoletje. – Z. H.

KOPER. – Od 28. 6. do 29. 6. 1989 smo z arheološko metodo raziskali pritlični prostor objekta ob ulici JLA, kjer naj bi potekalo koprsko srednjeveško obzidje. V prostoru so bili odkriti posamezni elementi oljarne in sicer pet velikih škafov, mlinski kamen in iz opek zidana posoda. Na podlagi spomeniško varstvenih smernic naj bi se posamezni kamniti deli oljarne predstavili v prostoru z novo namembnostjo.

KOSTANJEVICA NA KRKI. – Dne 24. 9. 1989 sva s potapljačem Jožetom Hancem opravila podvodni topografski pregled v strugi Krke. Pregledala sva predel od mostu pri cerkvi sv. Miklavža do lesenega,

Sl. 72 Kostanjevica na Krki – lonček (risba Dragica Knific-Lunder)
Fig. 72 Kostanjevica on Krka river: mediaeval pot (drawn by Dragica Lunder-Knific)

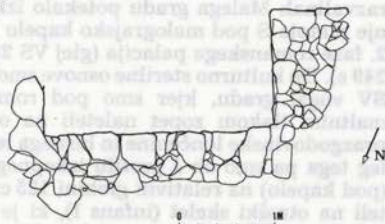
sedaj opuščena mostu na zahodni strani mesta. Pod prvim mostom je dno posoto z današnjimi smetmi, predvsem odpadnim steklom in zavrnjenim kovinskim posodjem. Potem se začenja predel, približno na sredi med mostoma, kjer je veliko skal, na debelo obložnih z apnencem; skale so visoke tudi do 2 m in stoje na gosto, med njimi pa so kotanje s peščenim dnom, kjer so smeti redkeje. Proti opuščnemu mostu je dno peščeno in ravno, smeti je tu še manj, veliko pa je etnološke lončenine (prim. najdbe iz leta 1983, pri gostilni Klaus: N. Logar, P. Bitenc, Podvodna arheologija v Sloveniji 2, 1984, 100, 110 s.). Od tu je tudi lonček, ki je sedaj v Narodnem muzeju v Ljubljani (inv. št. S 2369). Našla sva ga povsem obloženega, z več centimetrov debelo apnenčasto skorjo, tako da je bil bolj podoben kamnu kot posodi. Po čiščenju se je pokazalo, da gre za primerek, ki je bil narejen iz glinenih trakov na vretenu na ročni pogon, večje in pri večji hitrosti, vendar z nekaterimi starimi značilnostmi: v dno se je globoko odtisnila lončarska plošča s križem, notranja površina je gubasto valovita, zunanja slabo zglajena, ustje je bilo na silo izvihano. Glina je na gosto pomešana z debelozrnatim peskom, žgana rjavo. Lonček je bil zavržen, ker je zaradi luknjice v tenkem dnu puščal. Viš. 11,7 cm, pr. ustja 11,4 cm, pr. dna 9,5 cm. Po opisanih značilnostih je verjetno iz 11. ali 12. st., s prehoda od staroslovenske lončenine k srednjeveški keramiki (prim. R. Ložar, GMDS 20, 1939, 200 ss; V. Šribar, Slovenski etnograf 15/16, 1972/73, 28 s.). – Ti. K.

NOVO MESTO – KAPITELJ. – Ob renovatorskih posegih na stavbi prošnje na Kapitlju v Novem mestu smo želeli z arheološko sondo poiskati starejše osnove tako same stavbe kakor tudi mestnega areala – oziroma srednjeveškega jedra naselja. Tako smo novembra 1989 leta v JZ vogalu notranjega dvorišča prošnje izkopali 2 × 3 m veliko arheološko sondo. Prostor za izkop smo izbrali na mestu kjer naj ne bi bilo nikakršnih recentnih vodov (vodovod, kanalizacija, električna napeljava, telefon). Vendar pa smo naleteli tako na cevi odvodnega kanala, kakor tudi na vodovodno napeljavo. V 160 cm globoki sondi smo ugotovili, da je bila stavba prošnje postavljena na rjavo ilovico, v kateri je množica kovinskih oksidov, ki so zelo temne barve, delno pa prošnja stoji tudi na rumeno-peščeni ilovici. Nad njo je bila 30–40 cm pod površjem položena plast zloženega kamenja, ki je predstavljala dvoriščni tlak, ta pa je bil na nekaterih mestih popravljen z malto. Nad tem slojem pa leži še 20 do 30 cm debela plast temne zemlje, ki je bila sem navožena v začetku 70 let tega

stoletja. Našli smo tudi sledove skoraj 1 m debelega, z malto solidno grajenega zidu, ki pa je bil že odstranjen, kamenje iz zidu je bilo izkopano, v tako nastali jarek pa je bil nasut odpadni material (deli opeke, pečnic, črepinje lončenih in steklenih posod, živalske kosti, zelo veliko pa je bilo tudi morskih školjk). Zid oziroma nasutje zidu lahko časovno postavimo v zadnja stoletja, starejših najdb na tem mestu pa nismo našli. – B. K.

PLEMBERK. – V okviru arheološkega izkopavanja na antičnem grobišču na Verdunu in iskanja naselbine, kateri je grobišče pripadalo, smo spomladi 1989 opravili sondiranje na parceli Kraljevih na Plemberku nad Stopičami. Na temenu hirba, na katerem stoji vas Plemberk smo odkrili močno grajen zid, debel več kot 0,5 m. Ob poizvedovanju po vasi smo izvedeli, da so na zidove in tlake naleteli tudi pri gradnji in adaptaciji sosednjih hiš. Sledilo je preverjanje arhivskih virov na Zgodovinskem inštitutu dr. Milka Kosa v Ljubljani.

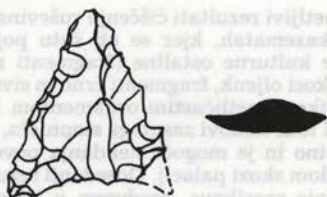
PLEMBERK pri Stopičah
SONDA I
riboj: E. Al
mora: D. Brežič
datum: 25. 5. 1989

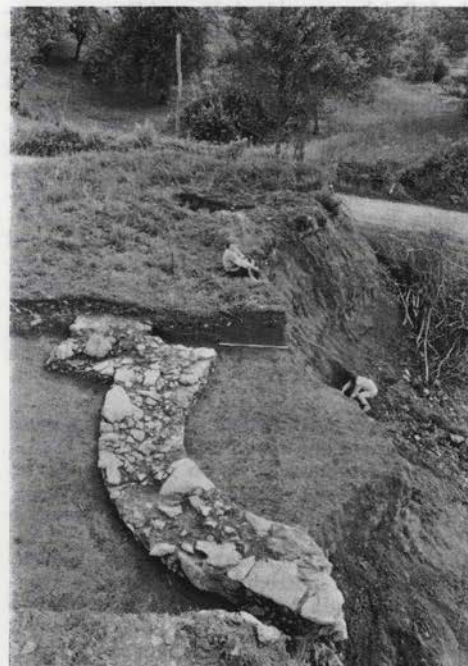
Sl. 76 Plemberk pri Stopičah – sonda I
Fig. 76 Plemberk near Stopiče – trench 1

Arhiv Slovenije hrani pogodbo, s katero je Rudolf von Stopplin (kar morda pomeni »iz Stopiče«) »zastavil kmetijo, ki leži v Stopplin (Stopičah) za 6 mark šilingov beneškega denarja Albrechtu Hopfenbachu (Hmeljniške-mu) s pravico odkupa od Sv. Mihaela.« Listino sta pečatila dva plemiča, Hanslein Werder (Otoški) in Nikolaj Apprechar. V teh podatkih lahko vidimo obstoj neke plemiške kmetije s strateško izbrano lego na Plemberku (ime!) nad Stopičami. – D. B.

PRIBINCI – CERKVINA. – Po obvestilu, o neopredeljenih najdbah in kamnitem zidu, smo si ogledali teren in ugotovili, da so kmetje z strojnimi odkopom zemlje do polovice odstranili 3–4 m visok zemljen hribček – Cerkvina, kjer je po ustreznem izročilu stala cerkev, okoli katere so bili grobovi. Tako je nastal 40–50 m dolg profil, v katerem sta se na dveh mestih

Sl. 73 Pribinci – Cerkvina: eneolitska puščica
Fig. 73 Pribinci – Cerkvina: Eneolithic arrow point

Sl. 74-75 Pribinci – Cerkvina: ostanki enoapsidalne cerkve
Fig. 74-75 Pribinci – Cerkvina: rests of the one apse church

pojavi se plitvo ohranjena kamnita zidova. 5-članska ekipa je opravila dvodnevno zaščitno izkopavanje na hribčku z ledinskim imenom »Cerkvina«, ki se dviguje v sami vasi Pribinci. Pri tem je izkopala 6×3 m veliko sondo na mestu, kjer smo domnevali prezbitერიj cerkve ter še eno $1,5 \times 1$ m veliko sondo na Z strani hriba, kjer smo poiskali J steno cerkvene ladje, Z prečna stena cerkvene ladje pa je bila dobro vidna v strojno izkopanem profilu hriba. Najprej smo naleteli na 15–35 cm debel sloj kamenja, kamnitega drobirja in ostankov bele apnene malte. Pod to ruševinsko plastjo pa so bili v rdečo, mastno ilovnico vkopani temelji, solidno grajene kamnite stavbe. Zid grajen iz lomljenčev in vezan z apneno malto je bil debel 1 m in ohranjen še do 50 cm v višino. Našli smo polkrožen zid, ki se je v loku navezoval na manjši zidec, ki je potekal v smeri S-J, ki pa je že po 1 m tvoril vogal in se je nadaljeval pod pravim kotom proti Z strani. Ugotovili smo, da je to J polovica cerkvene apside, ki se je priključila na rame cerkve. To rame je bilo doglo 1 m in je prešlo v solidno grajenem vogalu v J cerkveno steno ladje. Ker nismo imeli dovolj finančnih sredstev, smo odkopali le še del J zidu cerkve, tako da smo ugotovili potek zidu in dimenzije cerkve. Ugotovili smo, da je bila cerkev 12 m dolga, skoraj 8 m široka in orientirana z podložno osjo v smeri V-Z. Tako smo, kot kažejo stilne značilnosti zidove in oblike, ob odsotnosti drobnih najdb, našli še eno romansko cerkev v Beli krajini, čeprav ožja datacija nastanka ni mogoča. Kot zanimivost naj omenimo še skrbno obdelano kamnito puščično ost, ki smo jo našli v kamniti globlji tik pod travno rušo nad cerkveno apsidno. – B. K.

PTUJSKI GRAD. – Letošnje sondiranje v okviru raziskovalne akcije za stavbno zgodovino Ptujkega gradu ob južni grajski steni od 13. februarja do 6. marca, je dalo nove ugotovitve pri temeljenju grajske stene, našli pa smo tudi nove gradbene elemente in najdbe, ki so izrednega zgodovinskega pomena. Posebno zanimanje vzbuja gradnja v temelju grajskega zidu, dozidave in kulturne plasti, ki se pojavljajo med gradbenimi fazami. Z novimi raziskavami bo potrebno starejše in novejšje gradbene faze ločiti, dokumentirati in nato povezati v celoto; pa tudi dokumentirati na zunaj – prezentirati mimoidočemu obiskovalcu v razumevanje in razjasnitev zgodovinskega misterija nastanka gradu, njegove kasnejše dozidave, prezidave, pomena in namembnosti ne samo gradbenih faz, ampak tudi življenjskih potreb stanovalcev in usposobljenosti njim namenjenih prostorov. Gradbene faze in plasti so sicer dokaj premešane, rezul-

tati pa po najdbah izredni, saj v kulturni plasti okoli 2 m pod današnjo rušno površino najdemo fragment grafitirane keramike prazgodovinske strukture, nekoliko nad njo pa srebrni srednjeveški novči kvadratne oblike, kateremu starosti ne določa le kulturna plast, ampak tudi kovnica denarja na Ptujskem gradu v 13. stoletju (od 1222. do 1232. leta je delovala na grdu babenberško-salzburška kovnica denarja) in njegova uporabnost. V ruševinski plasti v skrajnem jugovzhodnem vogalu sonde smo našli precej celih in polomljenih lončenih pečnic iz konca prejšnjega in začetka sedanjega stoletja, ki so reliefno ornamentirane z rastlinskim motivom. Nekaj metrov zahodneje pa poteka v smeri S-J novejši zidan temelj zidu, ki pa se ne veže na srednjeveški temelj južne grajske stene. Ravno ob tem zidu je tudi kulturna plast, ki pa jo bo potrebno še raziskati, saj vsebuje elemente različnih zgodovinskih obdobij. S sondo smo sledili romanski južni grajski steni palacija vse do temeljev, kjer je lepo vidno, da ležijo prvi obdelani kamniti kvadri na trdni skalni podlagi, katero v pasovih prekinja rumeni peščeni in drobljivi konglomerat. Le-tega so pri gradnji temeljev očistili do potrebne trdnosti in potem v tako nastale poglobitve polagali in z malto vezali kamnite kvadre, nad katerimi se dviga nadgradnja južne grajske stene. Skalnati grajski hrib je stopničasto lomljen padal proti Dravi, pa se tako tudi temelji stene spuščajo strmo kar za 2,5 m. Med obdelanimi kamni v južni grajski steni so tudi kvadri iz belega marmorja rimske izdelave in z izklesanimi kvadratnimi vdolbinami za zatiče, na enem pa sta vklesani tudi črki L in V. Podobni romski kamniti elementi so vzdani tudi v stene kazemat in zunanjo fasado romanskega palacija, kjer je poleg levjih ovršij vzdian tudi oltar s posvetilnim napisom Jupitru. Novi gradbeni elementi, kot so okno, vrata in s tem vhod na grajsko dvorišče skozi palacij, so delno sicer vidni za podpornikom na jugovzhodnem vogalu grajske stene, vendar še daleč od prezentacije, kateri predhodna je večletna raziskovalna akcija ne samo dokazovalnega pomena, ampak tudi ureditve in vključitve v grajski kompleks. Do vsega tega pa ne moremo priti, če predhodno ne raziščemo kazemat in seveda notranjosti nekdanjega in sedaj po zunanji ureditvi grajskega kompleksa lepo vidnega romanskega palacijuma. Na njegovi zunanji steni, pa tudi notranji, še sedaj naletimo na kasnejši gotski omet, da ne govorimo o romanski povezavi kamenja (apnena malta) in veliki količini kamnitega materiala obeh zgodovinskih obdobij v ruševinski plasti pod današnjim tlakom (keramične ploščice) romanskega palacija. Ob vsem tem naj omenim, da so že sedaj

presenetljivi rezultati čiščenja ruševinske plasti v kazematah, kjer se ob štu pojavljajo rimske kulturne ostaline (fragmenti rimskih tegul, kosi oljenk, fragmenti črno in sivo žgane keramike z metličastim ornamentom in drugo), pa tudi sledovi zasutega stopnišča, ki vodi v globino in je mogoče nekdanja povezava s prehodom skozi palacij. Dosedanji rezultati in nadaljnje raziskave, predvsem v kazematah, bodo nedvomno dale še dodatnih virov za stavbno zgodovino gradu, pa tudi njegovo mesto in vrednost v kontinuirani poselitvi od prazgodovine do najnovejših obdobij, katerih osnovno vodilo je ohranitev predhodnih zgodovinsko arhitektonskih elementov tako na gradu kot tudi v mestu Ptuj. V času od 3. aprila do 18. julija smo po potrebi občasno opravljali nadzor pri izkopu ob temeljih žitnice na turnirskem prostoru. Izkop do globine ca. 11 m in v širino 1,5 do 2,5 m je bilo potrebno narediti zaradi sanacije južne stene žitnice proti vlagi. Arheološka zaščitna izkopavanja, ki jih je opravljal Pokrajinski muzej Ptuj od jeseni 1988. leta, so bila prekinjena na globini okoli 5 m od današnje površine turnirskega prostora, zaradi življenjske nevarnosti izkopavalcev ob posipanju južnega profila od predhodnih izkopavanj in dežja zrahljanega materiala. S strojnimi poglobljanjem v širini do 2,5 m od stene žitnice nismo poškodovali kulturnih plasti, ampak se je ob arheološkem nadzoru kopala že premetana zasipna plast. Seveda so bile v tej plasti tudi redke keramične ostaline, ki pa zaradi močnega padca terena in zasipnega materiala nimajo posebne stratigrafske vrednosti. Le-ti so se pojavili le še v globino do 40 cm od dna že predhodno raziskanega arheološkega terena, pod tem pa so se pričele popolnoma sterilne ilovnate plasti različnih barv. Plasti so v profilu kazale nekdanji strm padec terena od turnirskega prostora na spodnjo teraso, ki je služila za osnovo v 18. stoletju zgrajene žitnice na grajskem griču. – Iv. T.

STOMAŽ NAD RAŠO. – S tremi sondami je bilo preverjeno sporočilo najditeljev, bratov Hlača iz Stomaža 3, da so v 30-ih letih ob kopenju prehoda v groblji znešenega kamenja, ki spremlja dovozno pot k cerkvi s severne strani, odkopali zidove in lončenino (VS 21, 1977, 268). Sonde so bile razporejene na mestu najdbe in v neposredni okolici groblje. Ugotovljena je bila kulturna plast s intenzivno ruševino in ostanki ognjišča, jamo za oporni steber (lesen?). Zidov v odkopani sondi nismo našli, zato stavbe ne moremo omejiti; v odkopanem gradivu je bilo dosti amorfnega glinastega lepa in maltnih drobcev, od lončenine pa le kos črno žganega lončka. Po strukturi

sodeč gre za srednjeveško obdobje. Na robovih pozitivne sonde je kulturna plast že skoraj povsem uničena in odstranjena, zato je večji del ohranjenih ostalin treba pričakovati pod grobljo. Sedanji namen sondiranja bi bil s tem presežen, zato v grobljo nismo posegali. Vsekakor je rezultat sondiranja zadovoljiv glede evidentiranja poselitve v tem prostoru, posebej še, ker ne izključujemo povsem možnosti tudi starejših obdobj (na robu vasi Stomaž je bil slučajno najden Tiberijev srebrenik); manj

zadovoljiv je glede stanja ohranjenosti, ki je povsod na Krasu silno slaba in malo izpovedna! V sami lokaliteti pri cerkvi sv. Tomaža so bili pred leti opravljene izravnave terena, katerih namen ni povsem jasen in zemljišče je v večjem delu povsem ruinirano. Površinskih najdb sicer ni zaslediti, zato tudi omejitve arheoloških plasti ni moč določiti. Dokumentacijo o sondiranju hrani zavod v Novi Gorici. – N. O.

NEOPREDELJENO

HOTIZA – V Hotizi smo 26. junija dokumentirali drevak, ki so ga potegnili iz starega rokava reke Mure ob priliki eksploatacije gramozu. Stroj – bager je drevak zagrabil v vodi na globini cca 4–5 m, kjer je ležal v gramozni plasti. Je delno poškodovan, saj ga je košara za dviganje gramozu večkrat zgrabila in ob tem polomila del pokončnih sten. Izdelan je

bil iz enega kosa debela in na obeh straneh koničasto zaključen. Mesta, kjer so bile v deblu grče, so bila izvrtana in vanje so bili vstavljeni leseni čepi. Na sprednji in zadnji strani sta v drevaku izdelana praga – ojačitev trupa in opora pri veslanju, srednji del pa je pokrožno obdelan. Debelak je bil obdelan s sekuro, katere zaseki so vidni še danes predvsem na notranji strani trupa. Na stranici v zoženem delu drevaka je vidna poglobitev, ki je nastala ob uporabi vesla. Ohranjena dolžina drevaka je 934 cm, notranja širina v srednjem delu 85 cm, zunanja pa 110 cm. Povprečna debelina sten je 10–16 cm, ohranjena višina pa do 70 cm. V srednjem zunanem delu je drevak rahlo konkavno usločen. Starosti trenutno še ne moremo določiti. Zaradi nevarnosti izsušitve smo ga ponovno potopili, dokler se ne najde možnost njegove prezentacije v parku v Lendavi. – Iv. T.

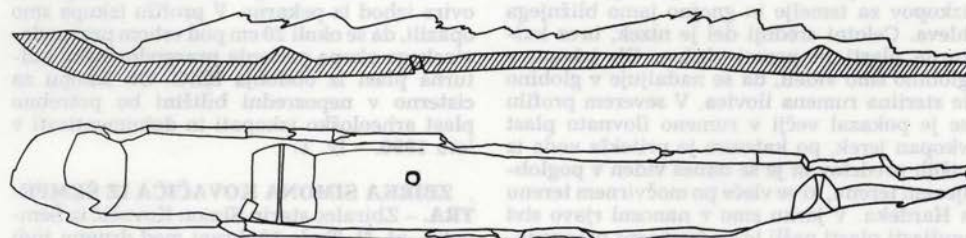

JAVORNIŠKI ROVT. – Jeseni l. 1989 je Matija T. na dvorišču **Doma Pristava** 979 m v Javorniškem Rovtu našel zanimivo klino iz

HOTIZA 1989

Drevak
Trupe: Murg, Ljubina, Saka

0 1 9m

Sl. 77–78 Hotiza – drevak
Fig. 77–78 Hotiza – canoe

kvalitetnega sivega kresilnika z drobnimi belimi pegami. Surovina za artefakt je zelo verjetno uvožena. Klina je direktno retuširana po vsem obodu, ves rob pa je od uporabe fino okrcan oz. zdobljen. Take poškodbe bi lahko nastale pri uporabi kovinskega kresila. Artefakt zaenkrat časovno ni opredeljiv je pa po načinu retuširanja zelo podoben artefaktom, ki so bili najdeni na njivah na Belškem polju pri Javorniku (Brodar, AV 36, 1985, 35s) in na drugih obdelovalnih površinah po Sloveniji. – I. T.

Sl. 79 Javorniški Rovt – retuširana klina
Fig. 79 Javorniški Rovt above Jesenice in Upper Carniola
– an elaborated blade

NEGATIVNO

AJDOVŠČINA. – **Goriška cesta:** novogradnja na prostoru JZ od mostu čez Hubelj in vzdolž južnega roba Goriške ceste do hotela Planike je posegala na prostor, kjer je po W. Schmidu označeno mesto vzhodnega grobišča. Izkopje smo skrbno spremljali; vkopi recentnih stavb in delavnic (»farberei«) bi morda zahtevali posege industrijske arheologije, nikakor pa ne antične, ker nismo našli niti najmanjšega sledu o antični kulturni plasti. S tem je ta del mestnega območja Ajdovščine lahko dokončno izbrisan kot arheološka lokaliteta! – **Blagovnica Nanos in Križajeva hiša:** širjenje blagov-

nice v severni del Križajeva hiše in preurejanje tlakov v pritličju smo spremljali, saj smo pričakovali vsaj temelj obzidja med stolpoma 9 in 10, če ne tudi nadaljevanje kloake, ki jo je na dvorišču med obema stavbama odkril W. Schmid (vse BRGK 14–15, 1922–23, 188). Ugotovili smo, da celotno pritličje tega dela Križajeva hiše zapolnjujejo oboki velike kleti, ki jo danes zaliva seveda visoka talnica. Koliko je v tej kleti lahko ohranjen temelj obzidja, bomo preverjali tedaj, ko bodo sanirali klet in jo usposobili za uporabo. Antičnih ostalin pa sicer tod ne moremo več pričakovati. – N. O.

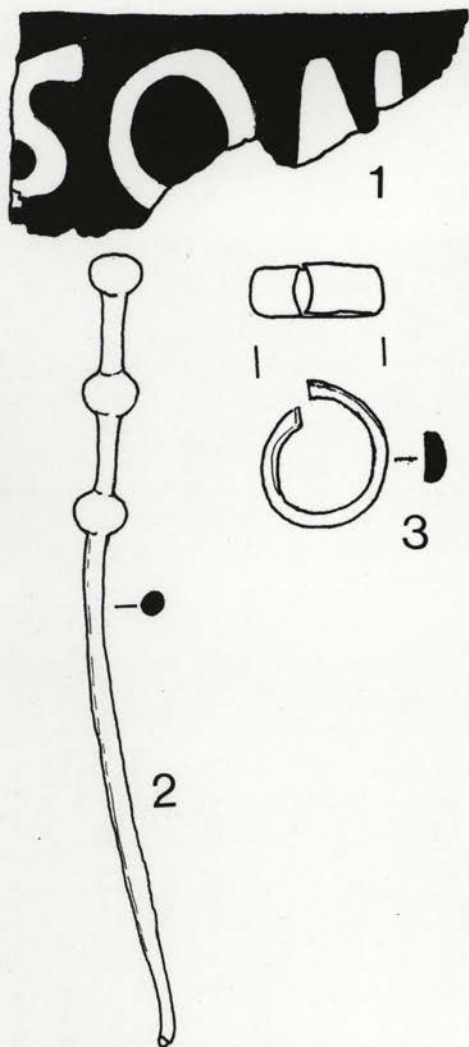
RAZNO

ORMOŽ. – V septembru smo opravili nekajdnevni nadzor pri izkopu za novo poslovno-stanovanjsko zgradbo na parc. št. 547 k. o. Ormož, lastnik Gašparut, smo opravili na že delno poškodovanem prazgodovinskem okopu na Vrazovi 14a za Delavsko univerzo – knjižnico, kjer je bil opravljen izkop za izhod iz nove pekarnice. Istočasno smo dali tudi soglasje k rušitvi dela novejša betonske škarpe, ki ovira izhod iz pekarnice. V profilu izkopa smo opazili, da se okoli 20 cm pod vrhom prazgodovinskega okopa pričinja prazgodovinska kulturna plast iz obdobja KZG. Ob izkopu za cisterno v neposredni bližini bo potrebno plast arheološko izkopati in dokumentirati v letu 1990. – Iv. T.

razprostira prazgodovinska naselbina. Oglede in nadzor pri izkopu na parc. št. 536. k. o. Ormož, lastnik Gašparut, smo opravili na že delno poškodovanem prazgodovinskem okopu na Vrazovi 14a za Delavsko univerzo – knjižnico, kjer je bil opravljen izkop za izhod iz nove pekarnice. Istočasno smo dali tudi soglasje k rušitvi dela novejša betonske škarpe, ki ovira izhod iz pekarnice. V profilu izkopa smo opazili, da se okoli 20 cm pod vrhom prazgodovinskega okopa pričinja prazgodovinska kulturna plast iz obdobja KZG. Ob izkopu za cisterno v neposredni bližini bo potrebno plast arheološko izkopati in dokumentirati v letu 1990. – Iv. T.

ZBIRKA SIMONA KOVAČIČA IZ ŠEMPE-TRA. – Zbiralec starin Simon Kovačič iz Šempetra, ul. N. Tesle 19, hrani med drugim tudi nekaj arheoloških predmetov iz različnih lokalitet. Najdiščni podatki, opremljeni z ris-

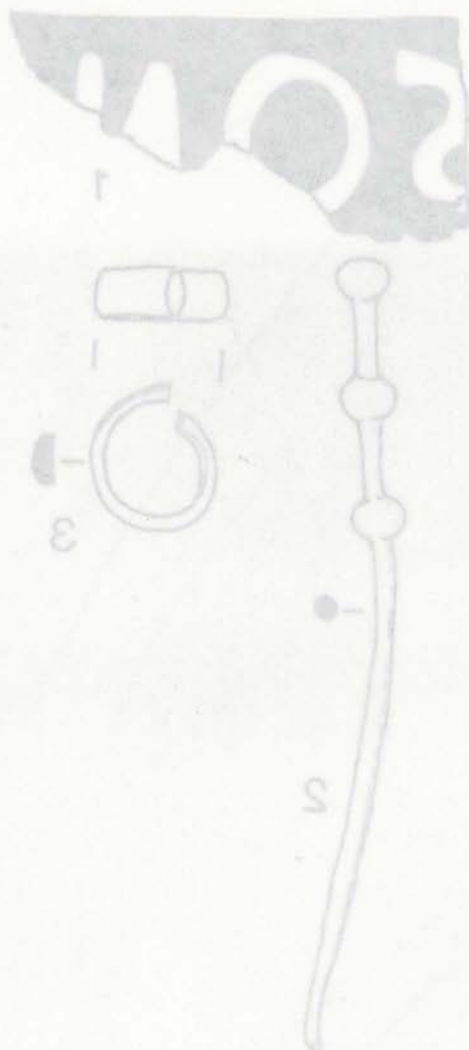

Sl. 80 Zbirka S. Kovačiča: 1) Istra - Sv. Pavel; 2-3) Primorska

Fig. 80 Collection of S. Kovačič: 1) Istria - Sv. Pavel (St. Paul); 2-3) Slovene Littoral

bami predmetov, so natančno zabeleženi v dnevniku, ki ga vodi. - 1. Zbiralcu S. Kovačiču je Tone Kodrič iz Brij podaril bronast novce (Cen, Valentinianus I., 367-375, Sis R, Sisak, RIC 15 a/XXXVI; določil P. Kos), katerega je pred leti našel v Ajdovščini na robu poti, ki meji na eni strani na trgovino obutve Peko, Prešernova 9, na drugi pa na Lokarjev vrt. - 2. Omenjeni Kovačič je septembra 1984 v kontejnerju poslovne enote za zbiranje in predelavo odpadkov DINOS Ljubljana v Solkanu, ul. IX. korpusa 10, odkril med medeninastimi odpadki, v vrečki skupaj s praznimi tulci iz 1. svetovne vojne in drugimi predmeti, troglavo bronasto iglo (dl. 12 cm, sl. 1, 2) in bronast obroček z nesklenjenima in rahlo razširjenima koncema (pr. 1,9 cm, sl. 1, 3). Zbirališče pokriva s svojo dejavnostjo celotno Severnozhodno Primorsko regijo (Tolminsko, Vipavsko, Goriško, Brda in Goriški Kras), tako da glede izvora predmetov lahko rečemo le, da izhajajo iz tega prostora. - 3. Prav tako je v času dopusta ob obali jugozahodne Istre leta 1988 v zalivu Sv. Pavel (ca. 5 km zahodno od Bal), poznane rimskodobne arheološke lokalitete, naletel na površini ob obali na del tegule. Tegula je iz rožnatordeče žgane gline. Na gornji gladki strani je ohranjen del žiga Faesoni. Ohranjene črke ... SON ... Spodnji del črke O poškodovan, spodnji del črke N odlomljen. Črke so reliefne, žig je v okviru. Vel. odlomka 18 x 13 cm, db. do 3,6 cm, viš. črk 2,3 cm, dl. žiga 6 cm. - 4. 17. junija 1985 je v Šmartnem v Goriških Brdih našel ob JZ vogalu cerkve sv. Martina iz 18. stol. pet srebrnih novcev: a) enostranski pfennig, Ferdinand I. 1555, Dunaj, b) enostranski pfennig, Ferdinand I. 1558, Celovec, c) dvojni pfennig, Ernst von Bayern 1542, Salzburg, d) belič, Vladislav II., 1471-1516, ? Češka, e) pfennig, nedoločljiv (1. pol. 16. stol.), ? Bavarska. Novci (določil P. Kos) so bili med seboj zlepljeni, ležali pa so na gručnati površini, ki jo izpira meteorna voda iz žleba. - B. Ž.-T.

pači predmetov, so nastala zaplešeni v
 drevesu, iz ga vodi. - I. Zbirka B. Kovačič
 je Tom Kovačič iz Brd podoben novce
 (Ces. Vajmstinstvo L. 1847-48, Str. B. Sisk.
 RIC 15 u.K.K.XVI; dolega P. Kosa, lastnika je
 pred leti našel v Ajdovšini na robu gozi, ki
 nudi na mi stani na tignino obdruje Loko
 Tršinarova B. na drugi pa na L. Kovačič var.
 I. Omenjeni Kovačič je septembra 1883 v
 koprniški postojni ceste za zbiranje in pre-
 delavo odpadkov DINGO L. Jabiljan v Zbirko
 u. IX. korpus 10, odšli med mednarodno
 obdobje v vsehli širini s pravnimi teli in I.
 zvezto vojne in državnim postojni, postojni
 pravnito iglo (di. 13 cm. al. 1. 2) in pravnit
 obroč s naslednjima in vabiti kaspijskim
 koncem (pr. 1,8 cm. al. 1. 2) Smerično po-
 kriva s svojo djetavstvi celina Smerično-
 hudo Ljvinskaja rečja (Trinitska, Vjenskaja,
 Gorška, Brta in Gorška Kopa, tako da giba
 izvora postojni lastno rečeno in da lastno
 iz tega postojni - 2. Trša last je v 1880
 dopuša ob obeh japonskih lasti last 1883
 v kraju Sv. Freni (ca. 3 km. od obale ob Baji,
 poznane turistokobno arheološko lokalita-
 naleži na gozdnih in obali na deli lokalit
 Tergla je iz tematskih izjav izjav
 goraji lokalit izjav je omenjen del izjav
 konj Omenjeni izjav ... 1883 ... Smerično del
 izjav O postojni, spodnji del izjav in ostro-
 jian. O izjav so zbirali, del je v državi del
 odlozka 18 x 12 cm. del in 2,5 cm. del
 2,5 cm. del, izjav 8 cm. - 4. 17. junija 1883 je v
 štarnem v Gorškem Brdu našel na 12. vs-
 gaja ostrove in Martin in 18. del ostro-
 novce: a) koncentrični pletenec, b) postojni
 1883. Trša in ostro-
 nani 1. 1883. Ostro-
 van Bavari 1812. Smerično di. deli. Vjenskaja
 II. 1471-1516. Trša s) postojni, naslednji
 I. del 18. deli. Vjenskaja izjav (ostro-
 P. Kosa) so bili med leti 1883 in 1884
 so na različni postojni, ki je lastni postojni
 vola iz lista. - B. X. T.

Sl. 20 Zbirka B. Kovačič: I) delci - Sv. Trša; 2-3)
 Zbirka
 Sl. 21 Zbirka B. Kovačič: I) delci - Sv. Trša; 2-3)
 Zbirka

Etnološka dediščina, ljudska arhitektura

Avtorji :

B. K. – Bojan Klemenčič, ZVNKD Gorica
 B. Z. – Branko Zbačnik, ZVNKD Gorica
 E. B. M. – Eda Benčič Mohar, MZVNKD Piran
 E. D. – Eda Drašček, ZVNKD Gorica
 J. S. – Jelka Skalicky, ZVNKD Maribor

L. M. – Lilijana Medved, ZVNKD Maribor
 M. M. – Mitja Mozetič, ZVNKD Gorica
 S. G. – Silvester Gabersček, ZVNKD Kranj
 V. H. – Vito Hazler, ZVNKD Celje
 V. K. – Vladimir Knific, ZVNKD Kranj

BISTRICIČICA, Kamnik. – Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 15/1 k. o. Bistričica.

Gradnja stanovanjske hiše z garažo na parc. št. 221 k. o. Bistričica. – S. G.

BLED, Radovljica. – Preureditev gospodarskega poslopja na parc. št. 29 k. o. Bled za stanovanjske namene; gradnja stanovanjskega prizidka na parc. št. 1206/3, 1079/6 in stanovanjske hiše na parc. št. 950/2 k. o. Želeče ter gradnja penzionskega objekta na parc. št. 748 in 727/9, 728/2 k. o. Želeče; gradnje garaže na parc. št. 766/1 k. o. Želeče. – V. K.

BOHINJSKA BISTRICA, Radovljica. – Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 942/2 k. o. Bohinjska Bistrica. – V. K.

BOHINJSKA ČEŠNJICA, Radovljica. – Adaptacija stanovanjske stavbe Bohinjska Češnjica št. 80; na podstrešju je stara dira za sušenje žita. – V. K.

BRDINJE. – Letos smo s skodli prekrili strmo štirikapno streho večje stanovanjske hiše »Kurtnikov« domačije v Brdinju št. 4. Manjši, najbolj kritični del strehe je bil na novo prekrit že leta 1977. – J. S.

BRDO, Domžale. – Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 204 k. o. Brdo, ki se nahaja znotraj »Parka spominskih tradicij«.

Postavitev pomožnega objekta na mestu dovedanja lesene drvarnice na parc. št. 205/5 k. o. Brdo. Ker se parcela nahaja znotraj Parka spominskih tradicij, so bile izdelane smernice.

Prestavitev kmetije (nadomestna gradnja) na parc. št. 365/2 in 366/8 k. o. Brdo.

Izdelane so bile smernice za nadomestno stanovanjsko hišo na parc. št. 25 in 22/2 k. o. Brdo, ki se nahaja na robu Parka spominskih tradicij. Izdelane so bile izmere Bolharjeve domačije (lesen stegnjeni dom), ki se bo naknadno rušila, oziroma prenesla v eventualni Muzej na prostem – S. G.

BRENGOVA, Maribor. – Značilna cimprana stavba št. 12 po domače Harlova domačija je krita s slamnato čopasto streho. Tip stegnjenega doma ima bivalne in gospodarske prostore pod isto streho. Bivalni del sestavljajo veža, kuhinja in hiša. Kamra seka slame pravokotno. Pod njo je obokana klet. Stavba je kladno grajena, ometana in pobeljena. Čelna stran je dvoosna, zatrej je izrezljan. Ohranjen je lesen dimnik. Izdelali smo ovrednotenje objekta. Interesent, ki bi domačijo kupil in obnovil, bi želel v njej urediti muzej. – J. S.

BREZJE, Radovljica. – Preureditev hleva v trgovino, parc. št. 39/2 k. o. Brezje; ohraniti se mora osem kamnitih stebrov na katerih slone opečnati bloki. – V. K.

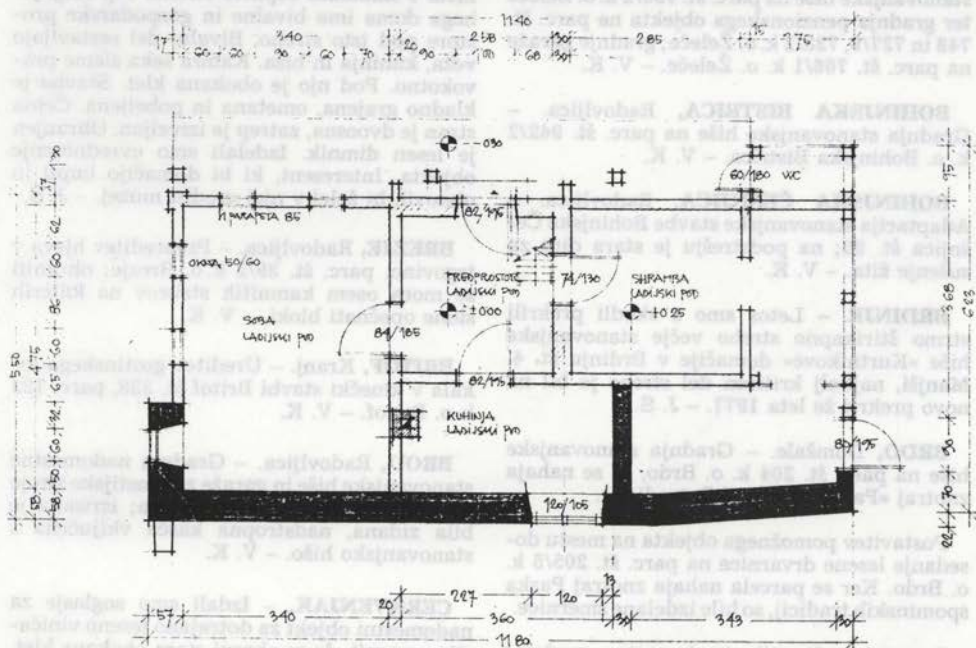
BRITOF, Kranj. – Ureditev gostinskega lokala v kmečki stavbi Britof št. 338, parc. 122 k. o. Britof. – V. K.

BROD, Radovljica. – Gradnja nadomestne stanovanjske hiše in garaže za kmetijske stroje na parc. št. 439, 44 k. o. Savica; izrisana je bila zidana, nadstropna kašča vključena s stanovanjsko hišo. – V. K.

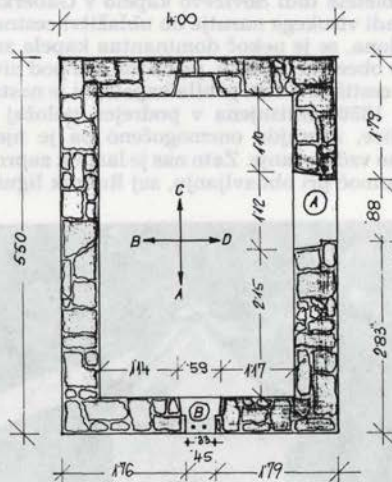
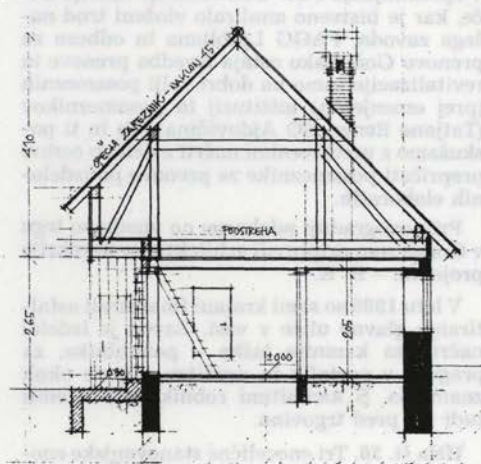
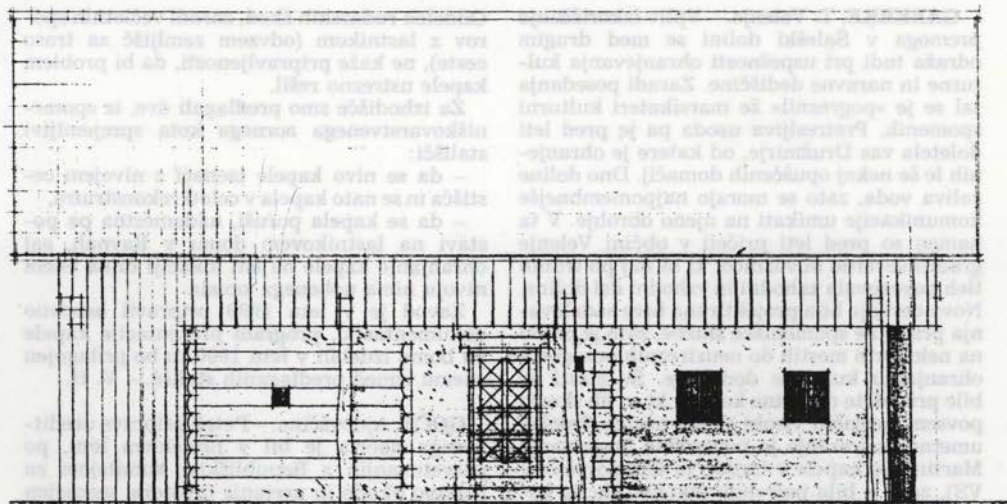
CERKVENJAK, – Izdali smo soglasje za nadomestni objekt za dotrajano leseno viničarstvo s pogoji, da se ohrani stara obokana klet, ter kletna mrežasta lesena vrata – J. S.

Sl. 81 Brdo pri Ihanu 6 – pogled na Bolharjevo domačijo
Fig. 81 Brdo near Ihan 6 – a humble peasant house

Sl. 82 Brdo pri Ihanu 6 – posnetki Bolharjeve hiše
Fig. 82 Brdo near Ihan 6 – analytic drawings

Sl. 83 Brdo 7 – kašča
Fig. 83 Brdo 7 – the granary

DOB, Domžale. – Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na lokaciji, kjer je nekoč že stala stanovanjska hiša na parc. št. 1344 k. o. Dob. – S. G.

Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 1337/2 k. o. Dob.

Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 1344 k. o. Dob. – S. G.

DOBLAR – Nova Gorica. Zaradi dotrajano-
sti strehe v Dobljarju 25, (na domačiji razlaš-

čeni za etnološki spomenik) in ogroženosti fasade pod napuščem z izjemnimi freskami iz preloma iz 18. in 19. stoletja smo v letošnjem letu poskrbeli za tehnično dokumentacijo strehe, projekt prenove in nabavili material za novo prekritje. Dela bodo opravili lastniki spomladi. – B. K.

DRULOVKA, Kranj. – Gradnja nadomest-
nega gospodarskega poslopja na parc. št. 14
k. o. Drulovka. – V. K.

GABERKE, T. Velenje. – Vpliv izkoriščanja premoža v Šaleški dolini se med drugim odraža tudi pri uspešnosti ohranjanja kulturne in naravne dediščine. Zaradi posedanja tal se je »pogreznil« že marsikateri kulturni spomenik. Pretresljiva usoda pa je pred leti doletela vas Družmirje, od katere je ohranjenih le še nekaj opučenih domačij. Dno doline zaliva voda, zato se morajo najpomembnejše komunikacije umikati na njeno obrobje. V ta namen so pred leti pričeli v občini Velenje graditi severno obvoznico, ki bi naj po trdnih tleh povezovala zahodni in vzhodni del doline. Nova cesta je bila projektirana brez sodelovanja pristojne spomeniške službe, zato je prišlo na nekaterih mestih do neustreznih posegov v ohranjanju kulturne dediščine. Še zlasti so bile prizadete obcestne kapele, ki so jih skoraj povsem zasenčili visoki cestni nasipi. Takšno umetno pogreznanje je povzročilo propadanje Martinčeve kapele v Lajšah (o tem poročilo v VS), zato je bila potrebna rekonstrukcija kapele na ustreznem mestu. Podobna usoda je doletela tudi Sovičeva kapelo v Gaberkah. Zaradi visokega nasutja ob ublažitvi cestnega naklona, se je nekoč dominantna kapela znašla v obcestnem jarku, približno 4 m pod nivojem cestišča. S tem je bila kapela, ki je nastala leta 1850, potisnjena v podrejen položaj do okolice, skorajda onemogočeno pa je njeno redno vzdrževanje. Zato nas je lastnik zaprosil za pomoč pri obnavljanju, saj Rudnik lignita,

Sl. 84 Gaberke – Sovičeva kapela
Fig. 84 Gaberke – the chapel on Sovič's farm

Oddelek rudarskih škod, zaradi večletnih spоров z lastnikom (odvzem zemljišč za traso ceste), ne kaže pripravljnosti, da bi problem kapele ustrezno rešil.

Za izhodišče smo predlagali dve, iz spomeniškovarstvenega zornega kota sprejemljivi stališči:

- da se nivo kapele izenači z nivojem cestišča in se nato kapela v celoti rekonstruira,
- da se kapela poruši, nadomestna pa postavi na lastnikovem domu v Ravnah, saj ohranjanje kapele na isti lokaciji in na istem nivoju nima nobenega smisla.

Zavod je v letu 1989 pripravil osnovno dokumentacijo, program prezentacije kapele pa bomo izdelali v letu 1990 in bo prilagojen enemu izmed predlaganih stališč. – V. H.

GOČE, Ajdovščina. – Potek priprave ureditvenega načrta je bil v preteklem letu, po posvetovanjih z Republiškim komitejem za varstvo okolja in urejanje prostora, usmerjen v spreminjanje PUP-a za območje naselja Boče, kar je bistveno anuliralo vloženi trud našega zavoda, FAGG Ljubljana in odbora za prenavo Goč. Tako ostaja izvedba prenove in revitalizacije samo na dobri volji posameznih (prej omenjenih) inštitucij in posameznikov (Tatjana Renar, SO Ajdovščina). Te in ti poskušamo z ureditvenimi načrti z deli ob cerkvi pripraviti posameznike za prenavo po izdelanih elaboratih.

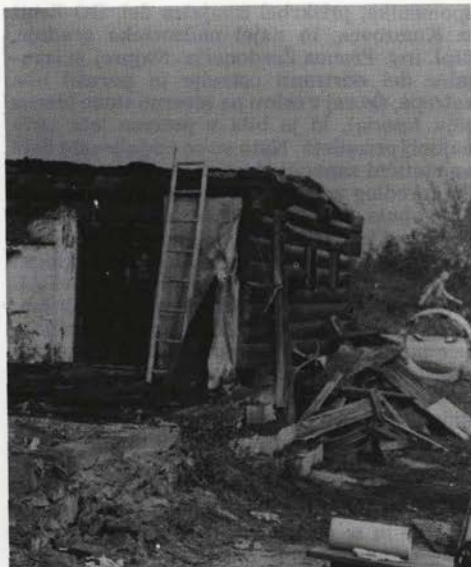
Pri novogradnji mlekarne na vhodnem trgu v Gočah smo pripravili arhitekturne korekcije projekta. – B. K.

V letu 1989 so sami krajanji finansirali asfaltiranje glavne ulice v vasi. Zavod je izdelal načrte za kamnite jaške – požiralnike, za pragove v portalih in ureditev stopnic okoli znamenja. S kamnitimi robniki smo uredili tudi trg pred trgovino.

Hiša št. 56. Tri enocelične stanovanjske enote, od katerih eno uporabljamo za stanovanje in gospodarski del, ki je z mostovžem povezan s temi enotami, bi lastnik želel predelati v stanovanje. Ker ob objektih ni zemljišča smo celo prtiličje predelali v sekundarne gospodarske prostore v nadstropju pa uredili stanovanja. Izdelali smo tehnično dokumentacijo obstoječega stanja in dva idejna načrta adaptacije. – B. Z.

GOLNIK, Kranj. – Gradnja stanovanjske hiše in gospodarskega poslopja na parc. št. 171/1, 172 k.o. Golnik. – V. K.

GORJUŠA, Domžale. – V mesecu septembru je bila brez vednosti Zavoda porušena lesena zaščitena hiša na Gorjuši št. 1. – S. G.

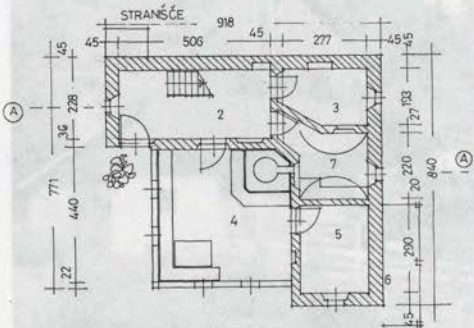
Sl. 85 Gorjuša 1 – ruševine zavarovane hiše
Fig. 85 Gorjuša 1 – demolished vernacular architecture

GORICA, Radovljica. – Preureditev podstrešnega dela gospodarskega poslopja na parc. št. 979/1 k.o. Mošnje za stanovanjske namene. – V. K.

GORNJESAVSKA DOLINA, Jesenice. – Zaved je dal pripombe k posameznim urbanističnim območjem za PUP KS Rateče, KS Dovje – Mojstrana, KS Kranjska gora in načelno stališče: naravna, kmetijska zemljišča so nenadomestljiva naravna dobrina, ki se je do današnjih dni ohranila zaradi starega naselbinsko-kulturnega izročila, da se za naselja, stavbišča porabi čim manj površin tako, da se ohranja čim več naravnih in kmetijskih zemljišč, ki predstavljajo življenjsko zaledje, kulturno krajino tu živečih ljudi. Naselja, stavbne površine, ki so nanizane v ozki dolini Save, naj bodo prvenstveno koriščena za stalna bivališča ljudi, ki delajo in živijo na tem območju, ne pa za občasna bivališča. Pri arhitekturi novih stavb naj se upoštevajo oblikovalna izhodišča starega ljudskega stavbarstva: vzdolžen, pritličen tloris z izkoriščenim podstrešnim delom, naklon strešin okoli 45°. – V. K.

GOZD MARTULJEK, Jesenice. – Gradnja prizidka garsonjer ob gostinskem objektu na parc. št. 156/1, 156/8, 155 k.o. Gozd Martuljek. – V. K.

GRABČE, Radovljica. – Vgraditev armiranobetonskih vezi na mestu preperelih hrastovih preklad in obnove fasad na stolpu Strojve kovačnice.

Sl. 86 Grabče 21 – tloris kajžarskega doma iz leta 1783
Fig. 86 Grabče 21 – the ground floor of a humble peasant home

Lastnik kovačnice želi na mestu osrednje kovaške delavnice (parc. št. 266/2 k.o. Višelnice) zgraditi malo hidroelektrarno, zato je odstranil sesutino ostrejša in kritine, odstranil pa je tudi stara vodna kolesa in kovaške naprave (kovaško kladivo, brusilni kamen, nakovala), ki so bile po njegovem mnenju, zaradi dolgotrajnega propadanja pod sesutinami, neuporabne.

Na parc. št. 282, 281/3 k.o. Višelnica je predvidena gradnja nadomestne stanovanjske

Sl. 87 Grabče, Strojve kovačnica – kladivo pred odstranitvijo
Fig. 87 Grabče, Stroj's smithy – the sledge-hammer before removal

Sl. 88 Grabče 21 – lesena kajža pred poružitvijo
Fig. 88 Grabče 21 – before demolition

hiše, na mestu stare kajže, datirane z letnico 1783 na hišnem tramu. – V. K.

GRAD, Kranj. – Preureditev gospodarskega poslopja v gostinski lokal ter ureditev dvorišča, okolice spomenika Davorinu Jenku; parc. št. 668, 669, 667, 673 k. o. Grad. Gospodarsko poslopje je arhitekturno dokumentirano.

Na parc. št. 370, 367 k. o. Grad je predvideno rušenje nekdanjega letovišča Sangrad ter gradnja novega gostinskega objekta; ohranijo in ponovno naj se vgradijo stari kamniti okenski okviri (datacija 1840) s kovanimi mrežami. – V. K.

GRADIŠČE, Lenart. – Izdelali smo navodila za obnovo stare gostilne Golob v Gradišču št. 44 ter stavbe, ki stoji v nizu z njo. Stavbi stojita na trgu pod cerkvijo. Lastnik je pod zavodovim vodstvom obnovil fasadi na obeh stavbah ter strehi na novo prekril z opečno kritino. – J. S.

HOTEMAŽE, Kranj. – Razširitev stanovanjsko-gostinskega kompleksa na parc. št. 553/2 k. o. Visoko. – V. K.

HRASTJE, 22 Šmarje pri Jelšah. – V začetku jeseni leta 1989 je končno le stekla obnova Neratove hiše, ki jo je Spominski park Trebče, kot nosilec vlaganja družbenih sredstev v spomenik, prelagal iz leta v leto, saj so se vrstile težave pri zagotavljanju denarja.

Zavod je pripravil vso potrebno dokumentacijo že v letih 1987 in 1988. SP Trebče je zagotovil dogovorjeni delež denarja za obnovo

spomenika, priskrbel izvajalca del, DO Zenit iz Kumrovc, in najel nadzornika gradnje, dipl. ing. Franca Žerdonerja. Najprej je izvajalec del odstranil ostrešje in porušil oba zatrepa, skoraj v celoti pa severno steno (desna ožja fasada), ki je bila v potresu leta 1974 najbolj prizadeta. Nato so se nadaljevala dela na statični sanaciji stavbe. Na originalen način (predlog nadzornika del) so bila nad kletnimi oboki vgrajena »sidra«, vlit je bil nov AB obok nad kletjo v SV vogalu hiše, preizkušena in sanirana je bila trdnost preklad nad zidnimi odprtini in nad pritličjem je bila vlita AB plošča. Vzdolž glavne fasade so bili ojačani temelji, kot je to predvidel statični inženir. Šele po zaključku teh zamudnih in zahtevnih posegov v gradbeno sanacijo stavbe, je bilo možno pričeti z njeno rekonstrukcijo. Zahvaljujoč izredno ugodnemu vremenu tudi v pozni jeseni, je izvajalcem uspelo zaključiti glavna gradbena dela, namestiti novo strešno konstrukcijo in prekriti streho z bobrovcem. Lastnik si je za silo usposobil dva prostora za bivanje in se iz avtoprikolice preselil v svojo hišo.

Dela bomo predvidoma nadaljevali v letu 1990, vendar pa se obetajo novi zapleti: akcija je izpadla iz programa spomeniškovarstvenih akcij KSS za leto 1990. – V. K.

HRASTOVLJE. – Izbrali smo pet objektov, ki sestavljajo najstarejšo vaško jedro. Narejeni so bili arhitekturni posnetki v merilu 1 : 50 ter DIA in črno-beli fotografski posnetki. – E. B. M.

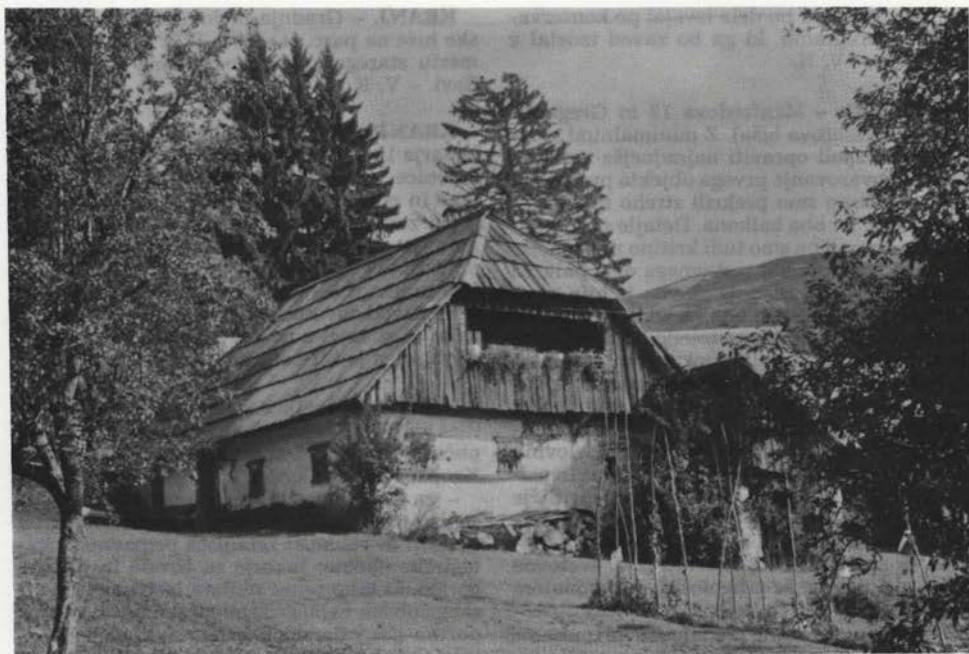
HRUŠEVKA, Kamnik. – Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 425 k. o. Hruševka. – S. G.

IDRIJA. – Znotraj historičnega jedra Idrije, ki se pripravljata na počastitev 500-letnice odkritja živosrebrne rude in s tem obstoja mesta, potekajo aktivnosti pri prenovi tega dela mesta, ki pa so največkrat omejeni le na zunanjo podobo. Tako smo v preteklem letu izdelali konservatorske smernice za obnovo stavb Kosovelova 2, Trg M. Tita 1, 2, 3, 4, 5, 11 in 13, Študentovska 4 ter za obnovo Nepomukove kapele. B. K.

ILIRSKA BISTRICA. – Sodelovali smo pri usmerjanju gradbenih posegov na posameznih objektih etnološke dediščine v samem mestu (Bazoviška 8, Titov trg 10, Bazoviška 19, Levstikova 2) ter sodelovali pri urejanju obrežnih zidov reke Reke na območju Ilirske Bistrice, ki je zaščiteno kot etnološka dediščina. – E. D.

JAKOBSKI DOL, Maribor. – Izdali smo soglasje za obnovo strehe na kmečki hiši iz 18.

Sl. 89 Javorniški rovt 13 – zidana pritlična stanovanjska hiša, dom v gruči

Fig. 89 Javorniški rovt 13 – the dwelling house built of stone, home among the group of buildings

stoletja v Svečini št. 2, sočasno pa smo izdelali smernice za obnovo njene čelne cestne fasade, ki so jo po vojni neustrezno adaptirali. – J. S.

JAVORNIŠKI ROVT, Jesenice. – Gradnja nadomestne stanovanjske hiše pri domačiji Javorniški rovt št. 13; izdaja strokovnega mnenja pri lokaciji novega objekta. – V. K.

JESENICE. – Izdelava armiranobetonskih temeljev pod dimnikom nekdanjega plavža na Stari Savi. – V. K.

KAMNA GORICA, Radovljica. – Preureditev stanovanjske stavbe Kamna gorica 5a in gradnje obrtne delavnice na parc. št. 67/12 k. o. Kamna gorica; gradnja štirih stanovanjskih hiš na parc. št. 121/1 k. o. Kamna gorica (ob Kapusovem gradiču) ni primerna. – V. K.

KAMNICA. – Za naselje Kamnice, ki je zaščiteno kot urbanistični spomenik z odlokom o razglasitvi nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Maribor–Rotovž, smo izdelali smernice za obnovo hiše št. 11 v Kamniški grapi, za prenavo gospodarskega poslopja v stanovanje na Cesti v Rošpoh 15, ter navodila za prizidek k sta-

remu gospodarskemu objektu Pod šolo št. 10. – J. S.

KANJUČE, Celje. – V letu 1989 nas je lastnik domačije, ki jo sestavljajo hiša, hlev, kozolec in delno ohranjen svinjak, zaprosil za sodelovanje in pomoč pri obnovi hiše, ki ima na lesenem stropu v notranjščini vrezano letnico 1728. Hiša je že deset let zabeležena v evidenci zavoda kot ena najstarejših zidanih kmečkih hiš v občini Celje. Zaradi svoje zasnove in zanimive funkcije v preteklosti že nekaj časa vzbuja zanimanje strokovnjakov in obiskovalcev.

Stavba je zasnovana kot tip hiš s črno kuhinjo. Obsega osrednjo vežo, veliko črno kuhinjo z dvema ognjiščema, malo in veliko »hišo«, »štible« in shrambo. Posebej so zanimive prostorne kleti, v katerih bi naj po ustnem izročilu v preteklosti tudi zapor.

Na pobudo zavoda je Kulturna skupnost občine Celje lastniku dodelila nekaj denarja za začetna obnovitvena dela, zavod pa je Krajevni skupnosti Svetina in Gozdnemu gospodarstvu Celje posredoval priporočila za oprostitev prometnega davka pri nakupu gradbenega materiala in za oprostitev prispevka za gozdni sklad. Lastnik se z navodili

v celoti strinja in bo dela izvajal po konservatorskem programu, ki ga bo zavod izdelal v letu 1990. – V. N.

KOBARID. – Manfredova 12 in Gregorčičeva 10 (Mašerova hiša). Z minimalnimi sredstvi smo uspeli opraviti najnujnejša zaščitna dela za obvarovanje prvega objekta pred rušenjem. Začasno smo prekrili streho in odstranili napušč ter oba balkona. Detajle smo depoinirali, nabavili pa smo tudi kritino za kasnejšo prenovno poslopja kot sestavnega dela palazza Gregorčičeva 10. Slednja stavba je bila sanirana po potresu 1976. leta, vendar po obnovitvenih delih ni dobila ustreznih namembnosti oz. investitorja, ki bi izvedel notranja prezentacijska dela. Z veliko vneme nekaterih krajanov so se razmere v preteklem letu spremenile, skozi krajevno skupnost, turistično in planinsko društvo je bilo vloženih veliko delovnih naporov, zajamčena precejšnja sredstva in pridobljeni gospodarski investitorji za pritličje stavbe, gornjim etažam pa se namenja knjižničarska dejavnost in posebna muzejska predstavitev prodora pri Kobaridu iz 1. svetovne vojne, deloma pa še arheološkim eksponatom iz Kobarida.

Zavod je finančno sodeloval pri obnovi strehe in pomaga pri obnovitvi notranjčine. Izdelali smo konservatorski program notranje ureditve za muzejsko, knjižničarsko in pogodbeno dejavnost. Streha je bila sicer že obnovljena, vendar je kritina preperela, zato smo se odločili, da končno neustrezno kritino zamenjamo z opeko tipa mediteran, ki je glede na naklon strehe in vremenske prilike ustrežnejša. Zavod je pokrival stroške nabave materiala, s tem da si je sredstva začasno izposodil iz akcije Kosmačeva domačija. – B. K.

KOKRA, Kranj. – Gradnja gostinskega lokala na parc. št. 212/1, 213 k. o. Kokra. – V. K.

KORENO, Domžale. – Dane so bile smernice za lokacijo stanovanjske hiše v neposredni bližini grobišča in spomenika NOB, na parc. št. 110/3 in na parc. št. 139 k. o. Koreno.

Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 153 k. o. Koreno, kjer je nekoč že stala stanovanjska hiša. S. G.

KOSTANJ, Kamnik. – Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 425 k. o. Hruševka – S. G.

KRIŽ, Kamnik. – Izdane smernice za gradnjo nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 80/2 k. o. Križ. – S. G.

KRANJ. – Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 1230, 1231 k. o. Kranj na mestu starega kajžarskega doma na Gorenji Savi. – V. K.

KRANJSKA GORA, Jesenice. – 10. februarja 1989 je novi upravljalec, muzej občine Jesenice, prevzel spomeniškovarstveno urejeno in muzejsko opremljeno domačijo.

Na zemljišču parc. št. 491/1 k. o. Kranjska gora je predvidena gradnja apartmajskega objekta.

O urejanju osrednjega trga v Kranjski gori je bil zavod obveščen šele s pritožbo domačina, ki se ni strinjal z načrtovano ureditvijo trga: odstranjen je bil betonski vodnjak. – V. K.

KROPA, Radovljica. – Izdelane so bile smernice za PUP Kropa, ki obsega šest katastrskih občin: Ljubno, Dobrava, Zaloše, Češnjica, Kropa, Kamna Gorica;

– za stara naselja je moč ugotoviti najtesnejšo povezanost, odvisnost prebivalstva od danosti in velikosti zemljišča pripadajoče katastrske občine; tako je za Kropo in Kamno gorico, ki tako rekoč nimata lastnega kmetijskega obdelovalnega zemljišča, značilna njuna obrtno-gospodarska aksistenca, ki pa je temeljila tudi na bogatih vodnih virih (pogonska energija) za fužinarske in kovaške delavnice, za vse ostale katastrske občine pa je prevladujoče kmetijstvo,

– izbira stavbišč oziroma zemljišč za celotna naselja je v preteklosti temeljila na nenapisanem, a dosledno upoštevanem pravilu skrbnega gospodarjenja, da je kmetijsko obdelovalno zemljišče nenadomestljiva vrednota. Za stavbišče so koristili minimalno, slabše zemljišče, ki je sicer zdravo za bivanje in tesno povezano s polji, travniki, gozdom ter hkrati obdelovalno ozemlje ohranja v največjem možnem obsegu,

– število prebivalcev v naseljih je v pretehtanem razmerju sposobnost eksistenčnega preživetja oziroma z velikostjo pripadajoče katastrske občine,

– z razvojem železnic, po zgrajitvi industrijskih objektov (na kmetijsko slabšem območju k. o. Zaloše) in v zadnjih desetletjih, v času avtomobilskega transporta, se je povečala gradnja individualnih stanovanjskih hiš, ki v posameznih naseljih po številu in po obsegu presegaajo velikost starih kmetijskih naselij,

– stavbe, zgrajene v prejšnjih stoletjih so grajene iz lokalnega gradiva: kamen, les, apno, pesek, skrilj za kritino,

– stanovanjske in gospodarske stavbe imajo naklon okoli 45°, so poudarjenega vzdolžnega tlorisa, stavbne parcele niso bile ograjene am-

pak je dvorišče prehajalo preko sadovnjakov v travnike, polja, gozdove.

Gradnja stanovanjske hiše z gostinskim lokalom na parc. št. 451/2 k. o. Kropa ter obnova stavbe Kropa št. 48. – V. K.

Zavod ni soglašal z gradnjo MHE pod izvirrom Kroparice, ampak je predlagal, da se le-ta vgradi v nekdanji objekt žage – z obnovo rak, ali pa v enega od opuščenih objektov v Kropi. – J H

KRUMPERK, Domžale. – Konservatorji etnologiz iz vseh zavodov v Sloveniji so si skupaj s predstavnikoma SEM, študenti, IV. letnika etnologije pod vodstvom dr. Janeza Bogataja, ter predstavniki občine Domžale skupaj ogledali lokacijo bodočega Muzeja na prostem. V prostorih SEM sta bila na to tematiko tudi dva posveta, na katerih so poleg predstavnikov Zavodov za VNKD, SEM, nekaterih muzejev, sodelovali tudi dr. Tone Cevc, dr. Peter Fister, ter predsednik KS Slovenije Sergij Pelhan.

ZVNKD v Kranju je kot iniciator skupaj s SEM pripravil krajši elaborat s seznamom objektov ljudskega stavbarstva za prenos v muzej na prostem.

Seznam, ki so ga pripravili v zavodih:

Kapele – stan. h. št. 53,
Mostec – stan. h.,
Cerknica – 3 kozolci – toplarji,
Adlešiči (Plešivica) – več vinskih hramov,
Bedenj – sušilnica za lan,
Marindol – dvor,
Miliči, – stan. h.,
Vinica – stan. h.,
Žuniči – dvor,
Goričica pri Ihanu – stan. h. št. 9,
Gorjuša – domačija št. 1,
Goriški vrh – stan. h.,
Valična vas – kašča,
Valična vas – 2 stan. h.,
Valična vas – 2 gosp. posl.
Turje – 2 kozolca h. št. 4,
Šebje – pajštva h. št. 14,
Podkoren – stan. h. št. 27,
Srednji vrh – hlev,
Velika planina – bajta,
Kočevje – 2 stan. h.,
Kočevje – 2 gosp. posl.,
Grad – stan. h. št. 21,
Jama – čebelnjak, lopa z dero h. št. 28,
Kranj – stan. h. Tominč št. 50,
Stiška vas – stan. h. št. 5, kašča h. št. 17,
Voklo – stan. h. št. 33,
Zgornja Bela – domačija št. 35,
Krško – 3 stan. h.,
Krško – 1 gosp. posl.,

Mrzlo polje – stan. h. št. 5,
Reka – kozolec,
Litija – 2 stan. h.,
Lj.-Bežigrad – 3 stan. h.,
Lj.-Bežigrad – 1 gosp. posl.,
Lj. Moste-Polje – 1 stan. h.,
Lj. Moste-Polje – 1 gosp. posl.,
Lj. Vič-Rudnik 3 – kozolci toplarji,
Rdeči breg – domačija št. 30,
Strmec – stan. h. št. 27,
Filovci – 2 domačiji št. 73, 84,
Ostrog – stan. h. št. 23,
Prapeče – kašča,
Stare žage – skedenj,
Viseljec – kozolci,
Vratuš – stan. h.,
Zagred – stan. h.,
Lahonci – klečaja,
Lunovec – klečaja,
Mala vas pri Ormožu – h. št. 24,
Runeč – več vinskih kleti,
Stanovno – preša,
Šardinje – 2 klečaji h. št. 30, 32,
Vinski vrh – klečaja med h. št. 73, 74,
Žvab – preša, klečaja,
Koprivnik – domačija št. 56 ali 57,
stog, svisli; pastirski stan (nižinski),
višinski),
Ravne na Koroškem – stan. h., skedenj,
kašča,
Ribnica – stan. h.,
Ribnica – gosp. posl.,
Lokev – kamnita hiša,
Golavabuka – stan. h. št. 15,
domačija št. 33,
stan. h. št. 37,
Šmartno na Pohorju – domačija št. 39,
Tepanje – stan. h. št. 7,
Zreče – Kovaška c., stan. h.,
Podlonk – kašča št. 16,
Dobovec pri Rogatcu – hlev s kletjo,
Tlake – stan. h.,
Obloke – kašča št. 2,
Pečine – kašča št. 8,
Šentviška gora – pajštva št. 62,
Trenta – domačija št. 3,
Zagorje – 2 stan. h.,
Gornja vas pri Preboldu – mlinski,
mehanizem. – S. G.,

LUKOVICA, Domžale. – Gostinski objekt značilen za konec prve polovice pret. stol. Janeza Šter, Lukovica 58, je zaradi bližine kamnoloma in močnih detonacij delno ogrožen. Upravi Kamnoloma in Občini Domžale je bila posredovana lastnikova želja, da se stavbo kot arhitekturno dediščino zaščiti – S. G.

MAKOLE. – Za jedro naselja Makole smo izdali dvoje soglasij: navodila za gradnjo pri-

Sl. 90 Lukovica 58 – nekdanja furmanska gostilna »Šter«
Fig. 90 Lukovica 58 – the former wayside inn »Šter«

zidka k novejšemu paviljonskemu tipu obstoječi paviljonski tujek v naselju ustrezno preoblikuje ter navodila za gradnjo novega doma krajanov. – J. S.

LANIŠE, Kamnik. – Izdane so bile smernice za gradnjo stanovanjske hiše za delavnico na parc. št. 1174, ter 1177/2 k. o. Tunjice. – S. G.

LOG, Jesenice. – Zavod ne soglaša z lokacijo objektov komunalne dejavnosti na zemljišče pred vasjo Log. Predlagamo, da naj se za to dejavnost poišče manj izpostavljeno zemljišče, zeleni pas okoli vasi Log pa naj se ohranja kot razmejitveni pas proti Kranjski Gori, ki se v ozki dolini Save hitro širi proti Logu, obe naselji ležita na območju k. o. Kranjska Gora. – V. K.

MALA PLANINA, Kamnik. – Smernice in lokacijsko dovoljenje za novo TP Mala planina II. – S. G.

MARIBOR – Vukovski dol. – Nadaljevali smo s sanacijo gotske zidanice v Vukovskem dolu št. 18. Najbolj problematična dela so bila izvedena že v letih 1987 in 1988. Letos smo nadaljevali z utrjevanjem temeljev zidov se-

vernega, zahodnega in vzhodnega dela zidanice, injicirali razpoke na nosilnih zunanjih stenah objektov ter obnovili kamniti pravokotno oblikovan portal, ki je imel prelomljeno preklado. Izdelali smo arhitekturni posnetek objekta in popis del za nadaljnjo obnovo objekta.

Iz namenskih sredstev smo zidnico odkupili (Prodajna pogodba je bila sklenjena namesto razlastitve v smislu 43. čl. Zakona o naravni in kulturni dediščini in 41. člena Zakona o razlastitvi). Poškodovani kamniti kip Marije z otrokom, ki je nekoč stal v niši nad portalom in se je že leta nahajal pri lastniku Ivanu Pezdičku, smo po odkupu zidanice pripeljali v zavodovo restavratsko delavnico, kjer ga bomo obnovili in vrnili na prvotno mesto. – J. S.

MEKINJE, Kamnik. – Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 52/2 k. o. Mekinje, kjer je že nekoč stala stanovanjska hiša. – S. G.

MEŽICA. – Še vedno ni rešena desetletna problematika zaščitene »Karičljeve bajte« na Celovski c. 2 v Mežici, ki je ohranjena v strnjenem naselju in predstavlja zadnji ostanek nekoč pogostega tipa hiš v Mežici. Stavba

je verjetno iz 18. st. in na slikovit način dokumentira pomen Mežice v preteklosti, ko je postopoma dobivala trški značaj.

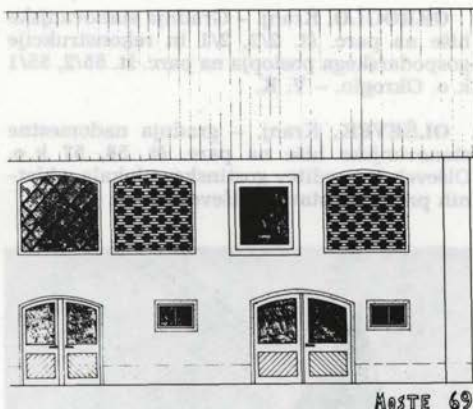
Lastnik stavbe, Krajevna skupnost Mežica, nima nobenih interesov za njeno ohranitev. Zavod je zaprosil za rušitev hiše z utemeljitvijo, da bi se na tej lokaciji gradil nadomestni objekt kot rekonstrukcija stare hiše za namene projektivnega ateljeja. Naš zavod si je objekt ponovno ogledal in ugotovil, da je sanacija stavbe še vedno možna s tem, da se ji najde tudi ustrezna namembnost.

Problematika »Karicljeve bajte« so obravnavali tudi na IS SO Ravne in sprejeli sklep, da se lastništvo objekta prenese na novega lastnika, ki bo stavbo ustrezno obnovil in ji dal primerno namembnost. – J. S.

MOSTE, – Kamnik. – Za gospodarski del stegnjenega doma Moste št. 69 na parc. št. 24/2, 25/2, 25/6 in 24/1 k.o. Moste so bile izdane smernice za preureditev prostora za trgovino z mešanim blagom. – S. G.

NEVLJE, Kamnik. – Gradnja stanovanjske hiše in gospodarskega poslopja na parc. št. 194/1 in 195/1 k.o. Nevlje.

Predstavitve kmetije na parc. št. 194/1 in 195/1 k.o. Nevlje. – S. G.

MOSTE 69

Sl. 92 Moste 69 – načrt za preureditev gospodarskega dela v trgovino (arch. A. Hafner)

Fig. 92 Moste 69 – the scheme how to adapt the economic part to a shop

NA STANU – NA PASTIRCIIH, Kamnik. – Na zahtevo Marjana Burje pašnega upravičenca, so bile izdane smernice za ponovno postavitve pastirske brunarice s hlevom na »Pastircih«, po vzoru nekdanje kočice na isti lokaciji. – S. G.

Sl. 91 Moste 69 – stara hiša
Fig. 91 Moste 69 – the old house

OKROGLO, Kranj. – Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 2/2, 2/1 in rekonstrukcije gospodarskega poslopja na parc. št. 55/2, 55/1 k. o. Okroglo. – V. K.

OLŠEVEK, Kranj. – gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 56, 57 k. o. Olševke in ureditev gostinskega lokala v kletnih prostorih stavbe Olševke št. 33.

Sl. 93 Olševke 45 – lesena kmečka hiša pri Bič, letnica 1784 na tramu, morda zaman čaka na prenos v muzej ljudskega stavbarstva, zaradi nadomestne gradnje je obsojena
Fig. 93 Olševke 45 – the wooden house from 1783: could it still be saved on time for the open-air museum?

Stanovanjska stavba z delavnico za popravilo kmetijskih strojev na parc. št. 83/4 k. o. Olševke je zgrajena brez lokacijske dokumentacije in gradbenega načrta. – V. K.

PIRAN, Sečoveljske soline – Solinarska hiša: Od junija do novembra 1989 je potekala obnova solinarske hiše v opuščnem predelu Sečoveljskih solin, imenovanem Fontanigge. Z obnovo hiše je bila uresničena prva faza projekta solinarskega muzeja na prostem, ki poteka v sodelovanju Medobčinskega zavoda

za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran, Pomorskega muzeja Sergeja Mašera v Piranu in DO Droga Portorož. Celota bo locirana znotraj etnološkega rezervata med kanalom Giassi in novo stugo reke Dragonje.

V solinah se je razvil enoten tip stavbarstva, preprost in podrejen funkciji. Solinarska hiša je v zadnjih dveh stoletjih ostala skoraj nespremenjena.

Spomladi 1989 je zavod izdelal vso potrebno dokumentacijo. Arhitekturni posnetek obstoječega stanja je izdelala dia. Stanka Pustoslavšek-Koren, detajlni načrt prenove pa sodelavec dia. Bruno Purger.

Pred pričetkom obnovitvenih del je bila hiša v derutnem stanju. Ohranjeno je bilo le zunanje ostenje z vsemi fasadnimi odprtinami. Obnova je zajela:

- utrditev in delno dozidavo zunanjih sten hiše in skladišča,
- zamenjavo kamnitih vratnih okvirjev,
- postavitve lesene stropne konstrukcije in notranjega lesenega stopnišča,
- postavitve lesenih strešnih konstrukcij,
- kritino s korci na lesenem opažu,
- zidavo dimnika,
- izvedbo zunanjih in notranjih ometov v apneni malti,
- postavitve notranjih predelnih sten,
- zidavo ognjišča,
- izdelava lesenih delov (polkna, vrata, okna, ognjiščna napa),
- izdelava kovaških delov,
- notranja poslikava bivalnih prostorov.

Vzorci in barve je določil restavrador Jure Bernik na podlagi rezultatov sondiranja v solinarskih hišah ob kanalu Pichetto. Izbrana poslikava je bila pogosta v času približno med prelomom stoletja in obdobjem prve svetovne vojne,

- popolna rekonstrukcija krušne peči.

Okolica hiše bo urejena v letu 1990, skupaj z obnovljenim solnim fondom – E. B. M.

PLANINA. – Planskemu gradbenemu razmahu prenov v Planini je letos sledila suša na tem področju dejavnosti. Tako smo s konservatorskimi smernicami sodelovali le pri oblikovanju gospodarskega poslopja – hleva s senikom ob h. št. 7. Finančno smo pomagali pri nabavi opečnih bobrovcev za prekritje hiše št. 112 ter se domeni za nadaljnje sodelovanje v kolikor bo lastnik sposoben nadaljevati prenovno hiše. – E. D.

PODGORJE, Sežana. – V letu 1989 je restavrador zavoda pričvrstil kipec sv. Antona na dno niše, v kateri se nahaja, tako da je onemogočena kraja oz. poškodovanje zaradi prenašanja. Predhodno ga je mehanično očistil, ker

so bili na njem sledovi ometa, ki je ostal ob začasnih popravilih hiše. Restavrator je tudi utrdil ostanke slikarije iz 15. stol., ki prekrivajo notranjost niše znamenja.

Ceprav bi bilo to potrebno storiti kot prvo, smo znamenje na novo prekrili s skrlami za restavratorskimi posegi, ker nismo našli izvajalca, ki bi bil pripravljen prevzeti izvedbo tega majhnega gradbenega dela. – E. D.

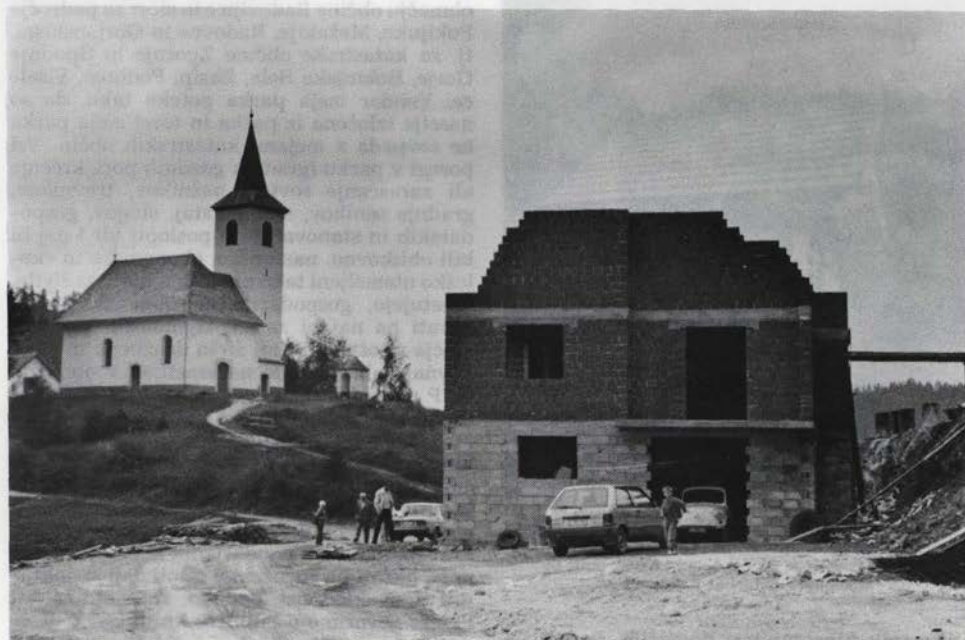
PODKOREN, Jesenice. – Izdelana je arhitekturna dokumentacija kajžarske hiše Podkorene št. 42, parc. št. 91 k. o. Podkoren (tloris pritličja, nadstropja južna in zahodna fasada). – V. K.

PODKRAJ, Ravne. – V okviru etnološko, arhitekturno in prostorsko zanimive domačije »pri Graufu« v Podkraju št. 37, ki jo sestavljajo značilna koroška lesena s škodli krita stanovanjska hiša na L in zanimiva kašča (obe verjetno iz 18. st.) ter novejšo gospodarsko poslopje, želi lastnik obnoviti stanovanjsko hišo. Izdelali smo navodila za sanacijo hiše. – J. S.

PODLOM, Kamnik. – Gradnja gospodarskega poslopja na parc. št. 142 k. o. Črna. – S. G.

PODOLŠEVA, Mozirje. – Kdorkoli se je v drugi polovici leta 1989 napotil k sv. Duhu (Podolševa), občudoval naravo iz avtomobila, ali hodil peš po slikoviti panoramski cesti in ob tem obiskal Potočko zijalko ter se odžejal pri studencu Kisla voda, je zgrožen opazil grob poseg v jedro naselja Podolševa. Mladi **Strelčev** gospodar je svojo novo domačijo pričel graditi na način, ki je pripeljal do uničenja enega najslikovitejših naselbinskih ambientov v goratem delu Zgornje Savinjske doline. Graditelj v ničemer ni upošteval pogojev iz lokacijske dokumentacije, ki jih je skupaj z urbanistično službo oblikoval tudi Zavod za VNKD Celje.

Vsa zgodba je šolski primer sedanjih razmer na področju »urejanja prostora in varstva okolja«, kjer so strokovne službe, kot je denimo ZVNKD, samo trenutni soglasodajalec, kako pa se pogoji iz soglasij uresničujejo kasneje in kako je poskrbljeno za kvaliteto in pravilno gradnjo, je tej družbi in konkretno občini Mozirje povsem zadnja skrb. Če bili naši zakoni napisani bolj določno, skrb za okolje bolj obvezujoča, potem se takšna samovolja ob posegih v prostor in nedoločnost občinskih upravnih organov verjetno ne bi mogle več dogajati.

Sl. 94 Podolševa 20 – gradnja nadomestne stanovanjske hiše
Fig. 94 Podolševa 26 – the new house annihilated a high-value ambient

Sl. 95 Podolševa 20 – stara Macesnikova kápele
(ZVNKD Celje 1989)

Fig. 95 Podolševa 20 – the old chapel on Macesnik's farm

Sl. 96 Podolševa 20 – nova Macesnikova kapela, ki jo je družina dala postaviti po zaobljubi za srečno vrnitev iz druge svetovne vojne (ZVNKD Celje)

Fig. 96 Podolševa 20 – the new chapel, built by Macesnik's family as a votive sign

Lastnik Macesnikove domačije, Podolševa 20 je v letu 1989 nadaljeval z obnovo poslopja v lastni režiji. Nadaljeval je tudi z obnovo

strehe in fasad. Zavod je pripravil del dokumentacije za obnovo stare Macesnikove kapele, ki je v slabem gradbenem stanju in povsem zaraščena z grmičevjem in ščavjem. Potrebna bo temeljita sanacija.

Začetek del smo načrtovali v drugi polovici leta, vendar pa je restavrator Miloško Kumer zaradi prezaposlenosti z deli zavlačeval, nakar nas je prehitela zima. – V. H.

– PODPECA. – Izdali smo navodila za obnovo stanovanjske hiše »Mihevove« domačije v Podpeci št. 57. Obnova je možna le kot rekonstrukcija dotrajanih delov. – J. S.

POD PERKOLICO. – V tem letu smo nadaljevali z akcijo iz prejšnjih let in sicer prekrivanje strehe na mogočnem gotskem gospodarskem poslopju Pod Perkolico št. 1. GG Radlje je prispevalo »šintle« in ostali les, domači mojstri pa so delo kvalitetno zaključili. V letu 1990 bomo nadaljevali s sanacijo zidov in urejevanjem notranjščine. Prav tako pa so v teku tudi pogovori s krajanji o novi namembnosti obnovljenega poslopja, ki je že pred leti izgubilo svojo osnovno gospodarsko funkcijo. – L. M.

POKLJUKA, Radovljica. – Izdelane so bile smernice PUP za Triglavski narodni park na območju občine Radovljice in sicer za področje Pokljuke, Mežaklje, Radovne in Gorjanskega, tj. za katastrske občine Zgornje in Spodnje Gorje, Bohinjska Bela, Zasip, Podhom, Višlce. Vendar meja parka poteka tako, da so naselja izločena iz parka in torej meja parka ne sovпада z mejami katastrskih občin. Vsi posegi v parku (gradnja gozdnih poti, krčenje ali zaraščanje rovtov, pašnikov, travnikov, gradnja senikov, stanov, staj, stogov, gospodarskih in stanovanjskih poslopij idr.) naj bi bili oblikovno, namensko, ekonomsko in ekološko utemeljeni tako z gledišča ljudi, ki živijo, kmetujejo, gospodarijo na območju parka, hkrati pa naj bi zaradi izjemnosti tega območja upoštevali tudi širša družbena in strokovna stališča. Delo na kmetijah v območju TNP naj se ustrezno ovrednoti tako, da bi se ohranila kmečka delovna sila v svojem okolju ter tako z gospodarjenjem ohranijo vrednote kulturne krajine (npr. paša na planinah, košnja v rovtih, izdelava škodel, itd). Kulturna krajina je preplet številnih naravnih danosti in človeških oblikovalnih posegov, ki mnogokrat sami nimajo poudarjenih hotenjih »vrednot«, hkrati pa združeni v celoti dajejo pokrajini tisto skladnost, podobo, vrednoto zaradi katere govorimo o kulturni krajini. – V. K.

POLJE, Radovljica. – Na stavbi Polje št. 6 sta bili restavrirani dve freski: sv. Florijan in

Sl. 97 Polje 6 – freska sv. Florjana po restavriranju
Fig. 97 Polje 6 – the fresco on peasant house (St. Florian)

Marija z otrokom; restavrator Tone Marolt. – V. K.

PREDMEJA, Ajdovščina. – Izdelali smo tehnično dokumentacijo znamenja in načrt prezentacije skupaj z barvno študijo. Na novo smo odprli dve zazidani okni in jih fiksno zasteklili ter izdelali novo betonsko štirikapnico. – B. K.

PRISTAVA, Tržič. – Obnovljen je bil omet na obcestni fasadi **Primožkove** kašče, Pristava št. 9. – V. K.

Izdelana je bila foto in arhitektonska dokumentacija baročne hiše na Pristavi št. 5. – S. G.

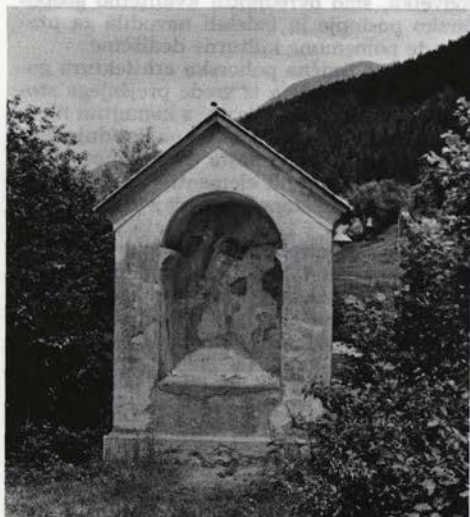
PRVAČINA, N. Gorica. – Po večletnih zapletih pri obnovi tega kamnitega znamenja iz konca 17. stoletja (slopno znamenje z nastavkom s štirimi segmentno zaključenimi nišami in končno streho), smo s pomočjo vaške skupnosti izvedli prenovo po konservatorskem programu (statična ureditev, novo prekritje, omeitanje, izdelava kovanih zaščitnih vrat). Niše

so opremljene s fresko slikami, ki jih je izdelal akademski slikar Izidor Mole. – B. K.

PŠEVO, Kranj: gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 578, 579/2 k. o. Pševo. – V. K.

RADMIRJE Mozirje. – Da gresta razvoj in ohranjanje dediščine le stežka skupaj so ponovno dokazali traserji regionalne ceste Sentrupert – Logarska cesta, ko so v sedemdesetih letih speljali cesto in most čez Savinjo med Radmirjem in Juvanem na način, ki je nekoč dominantno obcestno kapelo nad desnim bregom reke, postavil v povsem podrejen položaj: med kupe kamenja in skal in ostanke starega mostu. Pred kapelo so kasneje postavili še lesen električni drog. Občutno višji nivo cestišča, kovinska ograja mostu in obcestna bankina pa so kapelo še bolj porinili na obrobje.

Kljub izrazito neugodni legi kapele, se je med krajanji porodila zamisel, da bi kapelo obnovili. Zavod je izdelal tehnični posnetek in v letu 1989 so bili opravljeni prvi posegi na spomeniku. Restavrator Aleš Sotler je na osnovi predhodnega sondiranja ugotovil, da se pod zgornjo poslikavo z slabo ohranjenim motivom sv. Janeza Nepomuka skriva še ena, na prvi pogled kvalitetnejša poslikava. Na osnovi teh ugotovitev smo se odločili za snemanje zgornje poslikave in odločitev posredo-

Sl. 98 Radmirje – kapela po snetu zgornje poslikave
(ZVNKD Celje)
Fig. 98 Radmirje – the chapel with removed upper layer
of paintings

vali skupini krajanov, ki je bila pripravljena poskrbeti za gradbeno sanacijo kapele in zagotoviti finančna sredstva. Odločitev je bila sprejeta in sredi minulega leta je restavrator snel poslikavo. Že med delom se je razkrilo, da se pod zgornjo skrivata dve poslikavi, nanešeni na izredno slabo osnovo, kar je močno otežilo restavratorska dela. Glede na to, da je bila tudi srednja poslikava slabo ohranjena smo lahko delno razbrali osnovna motiva obeh spodnjih poslikav: stoječ svetnik (sv. Miklavž?) in Križanje.

Zaradi pomanjkanja denarja in prezaposlenosti restavratorja je bila akcija zaključena le na stopnji snemanja zgornje in utrjevanja spodnjih poslikav.

Dela nameravamo nadaljevati v letu 1990. – V. H.

RAVNE NAD CERKNIM 52. – Zavod je v letu 1989 participiral sredstva za nekaj materiala za obnovo ometov na kašči. Lastnik je v lastni režiji izdelal vsa okna in zunanja vrata in obnovil fasado. – B. Z.

RATEČE, Jesenice. – Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 1261/22 k.o. Rateče naj bo usklajena z opredelitvami planskih dokumentov za to območje (pri nekdanji železniški postaji Rateče–Planica). V. K.

RDEČI BREG. – Po terenskem ogledu domačije »Klančnik« h. št. 49, ki je v lasti LD Podvelka, smo ovrednotili kvalitetno gospodarsko poslopje in izdelali navodila za preno te pomembne kulturne dediščine.

Objekt je tipična pohorska arhitektura gospodarskega značaja iz srede prejšnjega stoletja. Je podolžnega tlorisa, s kamnitim hlevskim delom in leseno kladno nadgradnjo. Pokriva ga mogočna čopasta dvokapnica, krita s »šintli«. Posamezni elementi, kot so opečni oboki in hlevu in stara preša, dajejo objektu še dodatno težo.

Najprej bo potrebno na poslopju zamenjati dotrajano kritino. Lastnikom smo predlagali, da se kljub tkežavam in velikim stroškom pri nabavi »šintlov« ponovno odločijo za staro, tradicionalno kritino. – L. M.

ROBANOV KOT 27, 29 (Mozirje). – Restavratorski center SRS je v celoti obnovil slopaso znamenje, ki stoji na skaliosamelcu tik ob cesti Logarska dolina–Šentrupert. Akcija je stekla leta 1988, vendar pa je zaradi pomanjkanja denarja in prezaposlenosti strokovnjakov RC nismo uspeli dokončati v istem letu (glej VS 31, str. 284, 285).

Ob nadaljevanju prezentacijskih del na znamenju so se razkrili izjemno zanimivi deli

Sl. 99 Robanov kot 27, 29 – slopaso znamenje na Belšakovi domačiji, niša s sv. Florjanom po restavriranju (ZVNKD Celje 1989)

Fig. 99 Robanov kot 27, 29 – the wayside shrine on Belšak's farm, detail after restoration

dekorativne (fasadna polja) in figuralne poslikave (zidne niše) v živih barvnih tonih. Poslikava v nišah je bila razmeroma dobro ohranjena, zato restavriranje ni bilo zahtevno. Restavrator Aleš Sotler je dela skupaj s svojimi tremi pomočniki kvalitetno opravil. Motivi s sv. Florjanom, Križanjem, Matero božjo z detetom in s sv. Miklavžem so očitno nastali izpod čopiča ljudskega slikarja, ki je ustvarjal ob zgornjem toku reke Savinje.

Poslikave s stare preužitkarske hiše in poslikave zgornje plasti znamenja so še v obdelavi. Dela bomo predvidoma nadaljevali v naslednjem srednjeročnem obdobju, saj za leto 1990 akcija ni bila več v planu kulturnih skupnosti. Žal je treba zabeležiti tudi to, da tudi v letu 1989 akcije ni finančno podprla KS občine Mozirje. – V. M.

ROGATEC 5 (Šmarje pri Jelšah). – Z nadaljevanjem izgradnje muzeja na prostem, smo tako na Zavodu, kot v Društvu za ureditev spominskega muzeja Rogatec zelo zadovoljni. Dela so v celoti potekala po zastavljenem

Sl. 100 Rogatec – spominski muzej, gradnja »pušlšanka« (ZVNKD Celje 1989)
Fig. 100 Rogatec – open-air museum; the construction of a typical seasonal wine-shop

planu, narejenega pa je bilo več, kot smo glede na izkušnje z nerednim dotokom denarja iz KSS (akcijo podpira 80 %) upali pričakovati v letu 1989.

Najprej je akcija stekla na stanovanjski hiši. Vrsto let nam je povzročal težave omet iz ilovice s primešanimi žitnimi plevami, ki je bil nanešen na zunanjščino hiše. Na leseni kladni steni se ni najbolje obnesel, zato je zlasti pri lesenih stikih pričel odpadati. Manj je bilo poškodb v notranjščini, ki je v celoti obita z leskovimi palicami na način, kot smo ga pri hiši zabeležili na njeni prvotni lokaciji. Za izvedbo z apnenim ometom se nismo odločili (tako prezentirajo v Starem selu v Kumrovcu) saj bi to močno spremenilo rustikalen videz stavbe (prosojnost kladnih sten in razgibanost fasad bi povsem izgubili). Najprej smo nameravali nabaviti kvalitetno glino (doslej smo uporabili glino izkopano na lokaciji muzeja) iz Ljubečne ali Prožinske vasi pri Celju, toda nazadnje smo se odločili za poseg z materialom (zaradi preverjanja njegove uporabnosti in vpliva na leseno konstrukcijo naj za leto ali dve ostane še skrivnost), ki je zadovoljil vsem navedenim zahtevam. Trenutni uspeh je presegel pričakovanja, saj omet na zunanjščini ne odpada več, apneni belež pa se je s podlago odlično sprijel.

V celoti je bilo sanirano tudi podstrešje na hiši. Vse lesene dele smo poškopili z insekticidi, nato pa še s črnim betonom. Tla v pritličju so bila dodatno izravnana z ilovico. V »hramič« smo namestili police za predvideno razstavo del rogaških literatov (Hofman, J. Šmit) in uglednih znanstvenih in političnih delavcev. Vse razstavljene eksponate smo restavrirali.

V notranjosti gospodarskega poslopja, ki je preurejena v vinsko klet, smo vgradili opečne police za vinoteko, saj želimo muzej usposobiti do te stopnje, da bo večino dohodka za redno vzdrževanje pridobival z lastno ponudbo. Sem spada tudi prodaja medu, ki je kljub razmeroma slabemu pridelku uspešno stekla v letu 1989.

Poleg sanacije hiše je bila glavna naloga v muzeju še gradnja takomenovanega »pušlšanka«. Prvotno smo nameravali v območju muzejskega kompleksa postaviti povsem na novo projektirano stavbo, ki bi bila podobna tipični vzhodnoslovenski hiši, v notranjščini pa bi jo uredili kot gostinski lokal z vsemi pripadajočimi pritliklinami, vključno s straniščem za obiskovalce. Zamisel, da je potrebno jasno ločiti muzejski del od dela namenjenega razvedrilu obiskovalcev, je prisotna že nekaj let. Z izgradnjo takšnega objekta bi jo bilo

možno uresničiti. Končno smo zamisel pričeli uresničevati v letu 1989, vendar smo se kljub izdelanim projektom na to zasnovo vezanemu programu, odločiti za »blažjo« varianto posegov v muzejski kompleks. V Žetalah smo tehnično dokumentirali manjšo vrhkletno hišo iz začetka 19. stoletja, ki po svoji velikosti, zasnovi in funkciji povsem ustreza zahtevam »puššanka«. Stavbo smo si kot namreč zamislili nekakšno preužitkarsko ali najemniško kočo v okviru srednjevelike kmetije. Takšni pojavi za območje Zgornjega Posotolja sicer niso tipični, vendar so posamezni primeri dokumentirani, zato je takšna osnova sprejemljiva.

Sklenili smo, da bomo pri gradnji stavbe uporabili samo avtentični gradbeni material (pri gradnji hleva smo za pritličje uporabili betonske bloke, kar je pocenilo in pospešilo gradnjo v letih nastajanja muzeja na prostem), saj lahko edino na ta način upravičimo gradnjo objekta).

Kletni del stavbe že stoji (zgrajen je iz kamna »rženjaka« iz Donačke gore), prav tako smo sezidali tudi nizko škarpno, ki bo zadrževala zemljo z brežine in uravnavala možnost manjše izravnave terena ob pritličnem delu stavbe, ki bo z ožjo fasado potisnjena v breg.

Ena glavnih nalog v prihodnjih letih ostaja poleg končne izgradnje rogaškega muzeja tudi skrb za njegovo vključitev v turistično ponudbo Posotolja. Pri tem Društvo za ureditev

SMR računa na pomoč bližnjega zdravilišča Rogaška Slatina, saj se zlasti številni tuji gostje v poletnih mesecih že redno ustavljajo v muzeju.

Za obogatitev ponudbe se v Društvu pripravljajo, saj želijo nastaviti stalnega oskrbnika (podobno kot ga imajo v svojih domovih planinskega društva), ki bi moral obvladati vsaj en tuj jezik, skrbeti za popularizacijo muzeja – prospekti, razglednice, spominki), ustrezno turistično ponudbo (domača hrana, vino) in si skupaj z Društvom prizadevati za celovito ohranjanje in vzdrževanje muzejskega kompleksa. Na osnovi teh splošnih zahtev, bo Društvo že v začetku leta 1990 razpisalo natečaj za najustreznejšo ponudbo zainteresiranim posameznikom. – V. H.

RUNEČ, Ormož. – Letos smo začeli z obnovo »klečaje« v Runeču št. 24 po lani pripravljene programu. Zaradi dotrajane slamnate kritine, smo streho na novo prekrili s slamo. Del dotrajane strešne konstrukcije pa smo zamenjprotuje obnovi, redni dotok finančnih sredstev pa še tudi ni zagotovljen. – V. H.

SLIVNICA PRI CELJU. – Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 58/5, 322/2 k. o Rupa. – V. K.

Sl. 101 Skomarje 30 – Štrucova hiša iz leta 1803
Fig. 101 Skomarje 30 – a house from 1803

Sl. 102 Skomarje 1, 2 – Ošlakova žaga venecijanka (ZVNKD Celje 1986)
Fig. 102 Skomarje 1, 2 – the power-saw on Ošlak's farm in 1986

SKOMARJE, Slovenske Konjice. – V letu 1989 smo nadaljevali z obnovo Ošlakove žage in mizarske delavnice (štev. 1, 2). Sredstva, ki smo jih dobili samo od KSS smo namenili za nabavo bobrovca. Zaradi bolezni lastnika smo morali obnovo strehe preložiti na leto 1990, saj manjkajoče late in špirovci niso bili pravočasno izdelani.

Sredi leta smo priskrbeli opozorilno tablo, na kateri je zabeleženo, da je Ošlakova domačija kulturni spomenik. Kljub zagotovilom, lastnika še nista namestila table na izbrano mesto, to je tik ob odcepu poti, ki vodi na domačijo.

KS občine Slovenske Konjice v letu 1989 ni zagotovila svoje participacije.

Doslej še nismo imeli nikakršnega uspeha v prepričevanju lastnika, da naj končno dovoli obnovo strehe na stari **Štrucovi hiši** (štev. 30) iz leta 1803, ki po svoji zasnovi spada med tako imenovane prehodne oblike hiš med dimnico s črno kuhinjo. Stavba je zavedena tudi v znameniti »beli knjigi« iz leta 1974, in je torej tako v strokovnih krogih kot med pla-

nerji in odgovornimi ljudmi v občini Slovenske Konjice poznana kot kulturni spomenik (po starem spomenik I. kategorije).

Kljub naštetim težavam je zavod v sodelovanju s Smučarskim klubom Skomarje in Gozdnim gospodarstvom Vitanje uspel pridobiti zadostne količine lesa za izdelavo 22000 skodel in nekaj lesa za obnovo. Skodle so že izdelane in ustrezno uskladiščene. Prekritje strehe smo načrtovali v jeseni leta 1989, vendar pa je pričetek del preprečil lastnik.

Denar za les in izdelavo skodel bi naj po dogovoru zbrale večje delovne organizacije v občini. Toda vse je ostalo pri obljubah in denar je založila Kulturna skupnost Slovenske Konjice. Kakšna bo nadaljnja usoda akcije ni povsem jasno, saj stavba iz dneva v dan bolj propada (v zelo slabem stanju je streha in zahodna zidana stena), lastnik nasprotuje obnovi, redni dotok finančnih sredstev pa še tudi ni zagotovljen. – V. H.

SLIVNICA PRI CELJU. – Pred letom dni je umrla Francka Polutnik s Slivnice pri Celju št. 31. Njeno ime nikomur nič ne pove. Kot

ostarelo in skromno ženico, ki se je skozi življenje prebijala s starostno preživnino, so jo poznali le sovaščani. Prav zaradi nenehne skrbi za golo preživetje ni v družinskem proračunu ostalo skoraj nič denarja, ki bi ga Francka in njen mož vlagala v obnovo svojega doma. Denar zaslužen pri sezonskem delu na bližnjih kmetijah ali ob priložnostnem tesarjenju je bil premalo, da bi ga zakonca porabila še za kaj več kot za redno krpanje slamnate strehe. Če je bilo namenjanje denarja v obnovo doma za časa moževega življenja še nekaj, je to skoraj povsem zamrlo, ko je Francka v začetku šestdesetih let ovdovela. In prav zaradi skromnega načina življenja dveh zakoncev brez otrok, se nam je v današnji čas ohranil značilen dom vaškega kajžarja, ki je z izjemo novih oken in preurejenih vrat skoraj do potankostii ohranil podobo iz časov nastanka leta 1796.

Franckini dediči so po njeni smrti hišo kmalu prodali in to dobrim gospodarjem. Za vikend sta jo kupila mlada zakonca iz Celja, ki sta kmalu po nakupu poiskala celjski Zavod in z odgovornim konzervatorjem pripravila strategijo obnove tega tipičnega kajžarskega

doma, ki pod enotano streho združujejo bivalni in manjši gospodarski del (hlev, drvarnica). Skoraj v celoti vkopana klet je obložena s kamnom in prislonjena ob »živo skalo«, pritličje pa je leseno in zgrajeno iz dobro ohranjenih hrastovih in kostanjevih plohov. Okna ima hiša sicer povečana, toda to ni bistveno okrnilo njenega spomeniškega pomena. Ohranjena je tudi prvotna strešna konstrukcija s »škarjami«, preluknjana slamnata streha pa kriči po obnovi.

Zavod je že v letu 1989 pričel z izdelavo celovite dokumentacije hiše. V zimskem času bo nared, tako da že v začetku leta 1990 lastniki načrtujejo pričetek obnovitvenih del, ki jih bodo (vsaj tako zatrjujejo) izvajali pod nadzorstvom spomeniške službe. – V. H.

SOLKAN, – Plenčičev trg. – Lastnik parcele pri hiši št. 6/3 nima dohoda v hišno dvorišče. Za ureditev dohoda je pripravljen oddati parcelo na kateri bi si stanovalci radi uredili parkirišče. Ker je celoten trg z okolico v zaščitenem območju, smo izdelali tehnično dokumentacijo dela trga in tri variante ureditve parkirišča. – B. Z.

Sl. 103 Sp. Idrija – kašča po obnovi poslikave
Fig. 103 Sp. Idrija – granary with renewed wall paintings

IX. korpus 52: Za prenovo obulične fasade smo pripravili konservatorske smernice in delno financirali izvedbo le-te. – B. K.

SMOLNIK. – Lastnik domačije št. 24 »pri Hariču« je začel z obnovo zunanjsčine stanovanjske hiše. Domačija je razglašena za kulturni spomenik v občini Ruše. Izdelali smo vsa potrebna navodila za obnovo hiše. V letošnjem letu je bila obnovljena fasada in manjkajoči štukaturni elementi na stavbi. Temenske sklepničke iz okenskih obrob so po ohranjenem sklepničku odšli v zavodovi restavratorski delavnici. Vstavljeni so bila tudi nova vhodna vrata, ki pa jih je žal mizar izdelal nekoliko po svoje. Lastnik je hišo obnavljal v lastni režiji pod nadzorom našega zavoda. – J. S.

SPODNJA IDRJA 80, »Kendova domačija«. – Prenoza Kendove domačije, Spodnja Idrija 80 poteka v dveh sklopih: prenoza stanovanjsko-gospodarskega kompleksa v visoko kakovostno gostišče s prezentacijo stanovanjskega dela po konservatorskem programu in prenoza kašče z rekonstrukcijo in restavracijo celotne fresko poslikave. Pri prenovi stanovanjsko-gospodarskega kompleksa (investitor Iskra Rotomatika) so dela privedena do tretje gradbene faze in bo finalizacija potekala do poletja prihodnjega leta.

Pri prenovi kašče so bila izvedena vsa predvidena dela in sicer statična konsolidacija objekta z vezmi v plošči nad obokano kletjo, strešno vezjo in podbetoniranjem diagonalnih vogalov kašče; izvedena so mizarstvo-tesarska dela na ganku (rekonstrukcija) in glavnega vhoda. Pri rekonstrukciji poslikav in restavriranju najkvalitetnejših detajlov stare poslikave (figuralni motivi, avtorjev podpis) so gradbena dela potekala po programu RC Ljubljana, ki je tudi izvedel rekonstrukcijo in restavracijo poslikav. Restavratorska dela je opravila skupina RC pod vodstvom S. Milića in I. Bogoviča.

Pri obnavljanju kašče smo v prvem nadstropju odkrili avtentičen strop z letnico 1790. Gre za lesen strop z vmesno usločeno gredo, deske pa se izmenično prekrivajo, s tem, da imajo spodnje prirezane robove. Izdelali smo tehnično dokumentacijo stropa in načrt kinete za celotno kaščo. – B. K.

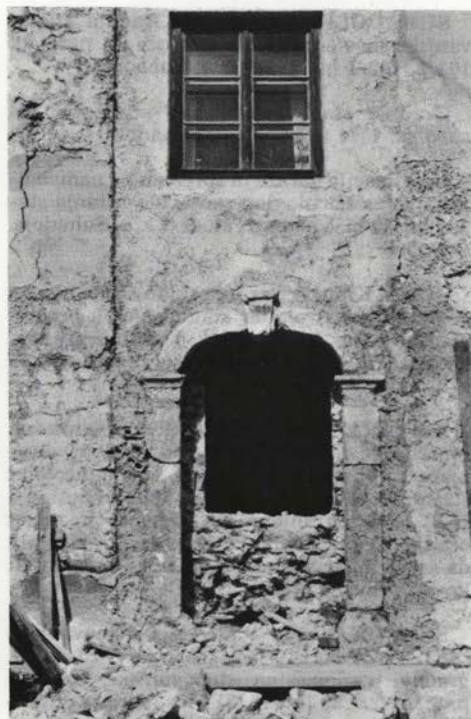
SPODNJE DUPLJE, Kranj. – Rekonstrukcija gospodarskih objektov na parc. št. 61, 62 k. o. Duplje. – V. K.

SP. PAGLOVČE, – Kamnik. – Gradnja počitniške hišice na parc. št. 442/3 k. o. Paglovče. – S. G.

SREDNJA VAS, Radovljica. – Na planini Uskovnica je predvidena gradnja stanu s senikom na parc. št. 1065/1 k. o. Srednja vas; na planini Zajamniki pa gradnja nadomestnega stanu (Pri Primožovc na parc. št. 890, 1003/95 ter obnova hleva na parc. št. 908 k. o. Srednja vas) – V. K.

SREDNJA VAS PRI ŠENČURJU, Kranj. – nadzidava stanovanjske hiše na parc. št. 806 k. o. Luže. – V. K.

SREDNJI VRH, Jesenice. – Pri stavbi Srednji vrh št. 8 je na južni, vzdolžni strani, v kleti, vgrajen kamnit portal z letnico MDCXXXXI, letnico 1858 v sklepničku in letnico 1975 (to letnico je vklesal gospodar tisto leto, ko je hotel vgraditi portal na sedanje mesto). – V. K.

Sl. 104 Srednji vrh 6 – kamnit portal po vgraditvi, vhod v klet

Fig. 104 Srednji vrh 6 – the built in gateway, made of stone

STARA FUŽINA, Radovljica. – Investitor želi obnoviti leseno kritino na stogu, gospodarskem poslopju in stanovanjski stavbi Stara Fužina št. 163. – V. K.

STRAHINJ, Kranj. – Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 622/1, 623, 622/3 k.o. Strahinj. – V. K.

STRAŽIŠČE, Kranj. – Nadzidava stanovanjske hiše na parc. št. 82/1 k.o. Stražišče. – V. K.

STROJNA. – Izdali smo navodila za gradnjo stanovanjske hiše in gospodarskega poslopja v okviru domačije, kjer je deloval ljudski pesnik Blaž Mavrel s pogoji, da se »Mavrelova bajta« ohrani, ustrezno obnovi in v njej uredi muzej.

Skupščini kulturne skupnosti smo predlagali, da bi uvrstila »Mavrelovo bajto« v svoje srednjeročne planske dokumente in s tem zagotovila njeno obnovo in vzdrževanje. – J. S.

SUHADOLE, Kamnik. – Gradnja stanovanjske hiše s prizidkom garaže na parc. št. 101/2, 102/1 in 1172/9 k.o. Suhadole.

Gradnja stanovanjske hiše – dvojček na parc. št. 17/4 in 20/2 k.o. Suhadole.

Legalizacija garaže in sprememba namembnosti za za obrtno dejavnost, ter gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 45/1 k.o. Suhadole. – S. G.

SUHA, Kranj. – Gradnja skladišča in remize za kmetijske stroje ter stanovanjskih prostorov na parc. št. 33, 55 k.o. Suha, gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 54 k.o. Suha – V. K.

SVEČINA. – V naselju je v okviru Agrokombinatovega posestva št. 2 pod gradom ohranjena stavba stare kovačnice, ki ima na čelni strani ohranjen grb z letnico 1892. V notranjščini je še ohranjena kovaška peč in nekaj orodja. Ker je stavba prazna, smo predlagali, da se stavba ustrezno obnovi in se v njej uredi kovaški muzej. – J. J.

ŠENČUR, Kranj. – Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 242/1, 242/2 in na parc. št. 10, gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 28, 89 in 316, 317 ter gradnja gospodarskega poslopja z bivalnimi prostori na parc. št. 371 k.o. Šenčur. – V. K.

ŠMARTNO, Kranj. – Gradnja gospodarskega poslopja na parc. št. 5/1, 7/1 k.o. Šmartno pri Zalogu. – V. K.

ŠMARTNO NA POHORJU. – Izdelali smo navodila za obnovo stare šole in pogoje za gradnjo novega objekta za starim šolskim

poslopjem na parc. št. k.o. Šmartno na Pohorju, ki leži v središču strnjene naselja v Šmartnem. Naselje Šmartno na Pohorju je del regionalnega parka Pohorje, samo jedro vasice s cerkvijo sv. Martina pa predstavlja kulturno-zgodovinski spomenik. Soglasje bomo izdali šele na ustrezno priložene načrte s projektom ureditve okolja. – J. S.

ŠPITALIČ, Kamnik. – Legalizacija gasilskega stolpa in gradnja garaže ob gasilskem domu na parc. št. 13/3 k.o. Špitalič. – S. G.

ŠTANJEL, naselje. – »Organistova hiša«, ki jo sicer že nekaj let postopno saniramo, je z deli, ki smo jih opravili v letošnjem letu (delo je opravljal SGP Kraški zidar in Vilijem Perčič iz Tubelj) dobila končno bolj urejen videz, prevsem pa je trdnejša in za sosedstvo manj nevarna. Na osnovi statične presoje in izračuna ing. S. Ribnikarja smo v delu stavbe, ki je višja izvedli armiranobetonsko ploščo preko novega vmesnega zidu. Severovzhodno krilo, ki je samostojni objekt, smo mestoma porušili in pozidali na novo. Ojačali smo ga z AB vezmi, ki so skrite v kamnitem zidu. V taki obliki lahko brez škode čaka na bodočega uporabnika in na novo funkcijo.

Po zaključku tega dela smo se lotili obnove zahodnega obzidja, ob vstopu v naselje, katerega vrh je močno ogrožal ljudi, saj meji na samo dostopno ulico. Propadajoči del zidu smo odstranili, ostali del sanirali. Izvedli smo še dve pomembnejši deli. Stopnišče ob cerkvi, ki je bilo od vojne hudo poškodovano in skoraj neuporabno, smo na novo postavili ter zgradili del kamnitega zidu ob njem. Hiši št. 1, ki je po podatkih pred vojno imela lesen gank, smo le-tega postavili na novo in ga potegnili še preko prej dozidane kopalnice. S tem smo skušali čimbolj ustrezno in funkcionalno zaključiti objekt na samem vohu v naselje.

Lastnik hiše št. 6a je ponovno zaprosil za naše soglasje za adaptacijo gospodarskega poslopja, tokrat pritličja in ga za projekt, ki je bil, izdelan že pred leti, z manjšimi pripombami tudi dobil.

S konservatorskimi smernicami smo podali pogoje oblikovanja za hišo na parc. št. 20/1 k.o. Stanjel, ki jo namerava lastnik preurediti v atelje.

V okviru redne dejavnosti na področju varovanja smo v naselju Stanjel opravljali še sledeča dela. Z urbanistično inšpekcijo smo pregledali najbolj upadljive črne gradnje, z željo, da bi naselje »očistili«, obenem pa tudi stanovalcem predlagali in omogočili gradnjo novih objektov (predvsem garaž) na ustrežnejši lokaciji.

S predstavniki IS občine Sežana smo pregledali stanje nekaterih objektov – predvsem družbenih. Izdelali smo tudi predlog izrabe le-teh in se dogovorili za čimhitrejšo akcijo ustreznih uporabnikov. Žal ugotavljamo, da je stanje ob koncu leta še vedno nespremenjeno.

Na osnovi projekta, ki smo ga izdelali v lanskem letu se je pričela graditi na mestu prejšnje lope h. št. 39 nova stanovanjska hiša. Čeprav se je nadzor nad deli opravljal dokaj pogosto, je investitor nekatere elemente samovoljno spreminjal. Tako da bo moral te napake odpravljati. – M. M.

TUNJICE, Kamnik. – Turističnemu društvu Kamnik in Krajevni skupnosti Tunjice je bil posredovan predlog za prezentacijo Korbarjeve domačije, ki se nahaja v neposredni bližini »kros« steze v Tunjicah. Korbarjeva domačija je lesen dobro ohranjen dom z vso izredno bogato notranjo opremo. V celoti je ohranjena »črna – dimnična« kuhinja. »Hišni« tram nosi letnico 1734. Lastnik Vomberger C. Tunjice 40a se s programom prezentacije strinja in je pri nujnih adaptacijskih delih pripravljen sodelovati.

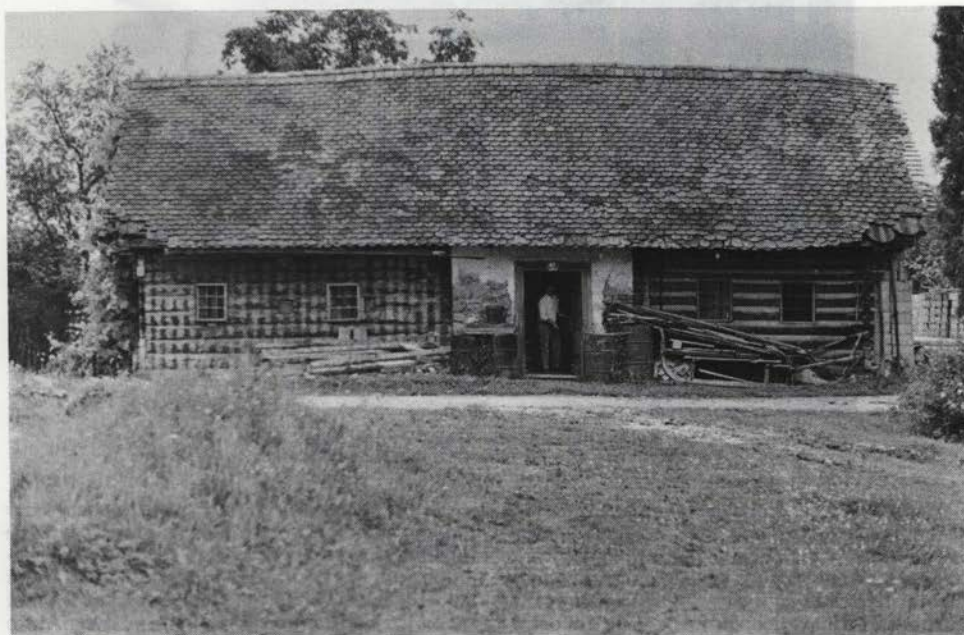
Nadomestna gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 269/1 in 270 k. o. Tunjice

Gradnja nadomestne stanovanjske hiše s poslovnimi prostori v kleti in prizidkom garaže na parc. št. 269/1 in 270 k. o. Tunjice – S. G.

TUPALIČE, Kranj. – Gradnja garaže za kmetijske stroje na parc. št. 44 k. o. Tupaliče, na mestu stanovanjske hiše Tupaliče št. 10 – V. K.

UJ TOMAZS – v Lendavskih goricah. – Poseben problem je še vedno naselje vinskih kleti v Uj Tomazu v lendavskih goricah. Lastniki kleti ne vzdržujejo, ne želijo jih obnavljati, nekateri bi se jih radi celo odrekli, ker so jim v breme. Že leta 1988 smo predlagali, da bi kleti obnovili in naselje uredili v turistične namene. Možno pa bi bilo kleti obnoviti in naselje urediti v muzej na prostem.

Zato smo letos izdelali smernice za prenovu kleti št. 362 na parceli št. 4977 k. o. Lendavske gorice, ki je že nekaj let last Kulturne skupnosti Lendava, Klet bi prenovili tako, da bi dotrajane dele na objektu zamenjali, neustrežni, prizidek porušili in ga nadomestili z novim kot je vrisan v katastrskem načrtu. Izdelan je bil konservatorski program prenove. – J. S.

Sl. 105 Tunjice 41 – stara hiša leta 1989
Fig. 105 Tunjice 41 – the old house in 1989

Sl. 106 Tunjice 41 – notranjščina hiše (1989)
 Fig. 106 Tunjice 41 – the interior of the living-room (1989)

VELIČANE. – Kmetijski kombinat Ormož je brez našega soglasja začel obnavljati zidnico »Malek« v Veličanah št. 56. Zidnica je večja pritlična stavba, krita z opečno čopasto strmo dvokapnico in z značilno notranjo razporeditvijo prostorov. Del z odprtim ostrešjem ima ohranjeno leseno prešo, njemu sledijo prostori s kapelico, večje kleti so obokane.

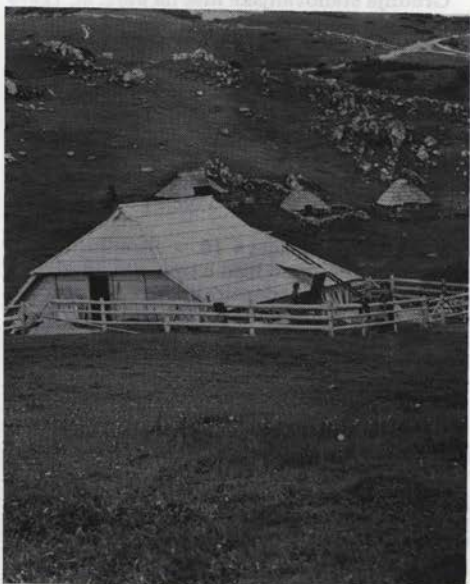
Kljub že nekaterim neustreznim posegom v stavbo smo rešili ohranjene fragmente barvne poslikave v kapelici, katere je restavriral restavrator spec. Viktor Gojkovič. Odstranjeni so bili beleži, ki so pokrivali poslikavo, omet je bil utrjen in injiciran z novim vezivom, nato pa so bile izvedene lokalne retuše. – J. S.

Sl. 107 Velika planina – prekrita Preskarjeva koča
in obnovljena Čurgova koča (1989)

Fig. 107 Velika planina – two herdsman's huts, renewed
in the appropriate mode

VELIKA PLANINA, Kamnik. – Strokovna komisija je 5. oktobra 1989 na terenskem ogledu na Veliki Planini ugotovila sledeče:

Sl. 108 Velika planina – na črno zgrajena Laniškova koča
»gorenjskega tipa«

Fig. 108 Velika planina – unsuitable type of herdsman's
hut

a) V septembru so na Veliki Planini stale še naslednje avtohtone pastirske koče: Sp. Gra-diška, Komatarjeva, Gor. Vaniška, Koritni-kova, Preskarjeva, Čurgova. Poleg naštetih so po načrtih ZVNKD iz Kranja postavljene v zadnjih desetletjih še naslednje koče: Jeriho-va, Jeranova, Nova Preskarjeva, Martinčeva.

b) S sprednjo ovalno lopo (in zadnjo že oglato) so v istem času stale: Kajžarska, Zabr-ška, Roševa, Hbanova, Zg. Žagarjeva

c) Z zadnjo ovalno lopo (prednja že oglati): Vodnikova

V letu 1989 so kmetje predelali ovalne koče v oglate in jih povečali: Koštar, Sp. Špin, Slevška – turist Ferdo Polak iz T. Velenja

d) Povsem na novo pa sta bili postavljene oglati koči (na novih lokacijah); Sp. Vanišek, Anžvekar

e) Koncem oktobra pa so bili zabetonirani novi temelji pri Čevkovi koči, kar kaže na povečavo obstoječe pravokotne lope, ter pri Roševi koči, ki prav tako kaže na povečavo zadnje pravokotne lope in spremembo spred-nje ovalne lope v večjo pravokotno lopo.

f) Komisija je ugotovila, da sta bili prez soglasja predelani iz ovalnega tipa v pravoko-ten tip dve izredno lepi avtohtoni koči: Sp. Špin ter Koštarjeva. Pri slednji je tudi zelo neustrezen strešni naklon. Najemnik Slevške koče je kljub opozorilu delavca Zavoda in ustni izjavi, da bo spoštoval Zavodova navodila, podrl ovalni lopi in jih nadomestil s pravo-kotnimi lopami, zato komisija meni, da je pri Slevški koči potrebno vzpostaviti prvotno stan-je.

S prigrasitvijo del in pod Zavodovim nad-zorstvom je bila v mesecu oktobru prekrita in deloma povečana v delih lope Čurgove koče.

Med prvomajskimi prazniki je bilo odstra-njeno nekdanje ovalno skladišče v pastirskem selišču planine.

g) Naslednja ugotovitev komisije je, da se v zadnjih letih na Veliki planini pojavlja nov tip »vagonski« gorenjskih koč, ki so tujek v obsto-ječi pastirski arhitekturi Velike planine. Koče tega tipa so: Ukanova, Senožeska, Svaternjeva – predlaga se korekcija podaljšanje nadstre-ška; Hauteževa, Budnerčeva, Sp. Vaniška, Anžvekarjeva.

i) Komisija meni, da so standardna strešna okna za Veliko planino nesprejemljiva.

j)) Vidne zidane obode lop je potrebno obiti s skodlami.

k) Zaradi cenejše izvedbe se pojavlja kritina iz topolovih deščic in ne več skodle, kar pa daje Veliki planini industrijski videz.

l) Nesprejemljivo je vsakršno pleskanje streh in ostalih lesenih površin z različnimi premazi in odpadnih olj.

Uporabljajo naj se le brezbarvni premazi.

Sl. 109 Velika planina – Slevška koča pred in po popravilu (1989)

Fig. 109 Velika planina – herdsman's hut, renewed in an unsuitable mode

m) Pašnim upravičencem naj se za obnovo njihovih koč omogoči izkoriščanje gozdnega fonda.

n) Za vsa obnovitvena in druga dela na Veliki planini je potrebna predhodna priglasitev del pri ZVNKD v Kranju, ki bo za vse posege dal smernice in izvrševal nadzor.

o) Vsi lastniki ovalnih in polovalnih koč naj imajo določene bonitete, kot npr. oprostitev davkov pri nabavi materiala za popravilo omenjenih koč in oprostitev drugih davkov v zvezi s planšarstvom na Veliki planini, kot tudi brezplačna uporaba gozda za obnovo in vzdrževanje koč.

p) Za vzdrževanje, obnovo in eventualno postavljanje novih koč naj se uporabljajo le avtohtoni materiali.

r) Lastniki nimajo pravice svojih koč prodajati »turistom«. Pred morebitno oddajo v najem pa so dolžni koč ponuditi v najem tistim pašnim upravičencem, ki koč na planini še nimajo.

s) Vse tri planine: Velika planina, Mala planina in Gojska planina spadajo v območje I. varstvenega režima, tj., da so objekti in območje zavarovani v celoti.

V komisiji so bili: Silvester Gabršček, dipl. etn.; Vlasto Kopač, arh., Ivan Stražar, d.i.a.

Legalizacija Avžvekarjeve pastirske koč na Veliki planini lastnika pašnih pravic Ivana Dobovška iz Sidraža št. 8.

Izdana so bila soglasja za počitniške hišice za tipске koč po Kopačevih predlogih in sicer na parc. št. 745/41 k.o. Črna za SKG Kamnik, na parc. št. 745/38 k.o. Črna za LB Domžale, na parc. št. 745/39 k.o. Črna za Energoinvest, na parc. št. 740/6 k.o. Črna za GRS.

Izdelane so bile smernice in izvršen nadzor pri obnovi »Čurgove« pastirske koč na Veliki planini.

Na Preskarjevi koči je bila odstranjena vrhnja plast preperelih škodel, ter zamenjana z novimi zarobljenimi škodami. Delo je pod nadzorstvom ZVNKD organiziralo PD Bajtar. – S. G.

VOLČJI POTOK, Kamnik. – Gradnja prizidka h gospodarskemu posloppju, ter garaže k stanovanjski hiši domačije Jerne Škerjanc Volčji potok 17 na parc. št. 745/1 in 772/2 k.o. Volčji potok.

Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 723/3 k.o. Volčji potok.

Adaptacija stanovanjske hiš in prizidek nad garažami na domačiji Riharda Tomšiča, Volčji potok št. 16, na parc. št. 744 in 743 k.o. Volčji potok.

Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 581 in 582 k.o. Volčji potok. – S. G.

VIPAVA. – Brilejeva 10. – Stranka name-rava enonadstropno hišo s tipičnim vhodom v prvo nadstropje adaptirati. Ker je hiša ob glavni ulici v zaščitenem območju, smo izdelali tehnično dokumentacijo objekta in podali konservatorske smernice za izdelavo načrta adaptacije.

Osrednji trg. – Sodelovali smo pri natečajni komisiji za ureditev trga. Zaradi pomanjkljivih natečajnih smernic smo zavrnilli vse projekte razen enega, ki bi se ga z manjšimi popravki dalo uskladiti s predhodnim konceptom trga in parka kot nadaljevanje le-tega. – B. Z.

VOGLJE, Kranj. – Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 57, gradnja gospodarskih posloppj na parc. št. 1211/3, 1211/4; 123/1,

122/1, 121; 103/1, 109/2; 97; 96/1; 28; 31/1, 57, 56/1 k.o. Voglje. – V. K.

VOKLO, Kranj. – Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 1179/2, 1179/5 k.o. Voglje. – V. K.

VRBA, Jesenice. – Nadzidava delavnice za bivalne namene pri stavbi Vrba št. 35, na parc. št. 580/3 k.o. Zabreznica. – V. K.

VRHPOLJE, osnovna šola. – Propravili smo konservatorski program za obnovo zunanjsčine z barvno študijo, z odkritjem zazidanega Kristusovega reliefa in obnovitvijo avtentičnih napisov: LJUDSKA ŠOLA in ANNO DOMINI MDMIII. – B. K.

ZALOG, Kranj. – Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 350/1 in na parc. št. 326 k.o. Srednja vas pri Golniku. – V. K.

ZAVODNJE 43 (T. Velenje). – Po planu za leto 1989 bi naj bila spomeniškovarstvena prezentacija domačije v glavnem zaključena. Vendar pa je bilo potrebno zaradi številnih težav z izvajalci dovršen del nalog predstaviti v leto 1990. Akcijo organizacijsko vodi Kulturni center »Ivan Napotnik« (KC) iz Titovega Velenja, ki pri izbiri nadzornega organa za to in še nekatere druge investicijske in spomeniškovarstvene akcije ni imel najbolj srečne roke. Zaradi slabega gradbenega nadzora izvajalci niso v celoti upoštevali navodil pooblaščenega konservatorja, le redko pa so v dogovorjenih rokih dokončali dela. Zato je KC prekinil pogodbo z dosejanim nadzornico del in poiskal drugega gradbenega strokovnjaka.

Kljub vsem naštetim težavam, ki že vrsto let spremljajo to akcijo (o tem tudi v poročilih VS zadnjih dveh letnikov) smo z opravljenimi deli zadovoljni. Kvalitetno so bila zlasti opravljena dela, ki jih je izvedel restavrator Milojko Kumer iz Raven pri Šoštanju. Dokončal je zahtevnejša mizarska, zidarska in pleškarska dela ter zaščito lesa na naslednjih delih stavbe:

- z insekticidi je zaščutil celotno zunanjsčino in notranjsčino starega dela stavbe,
- povoskal je zunanjsčino starega dela stavbe in pri tem popravil poškodovane lesene dele in po potrebi vgradil nove,
- utrudil je razmijano leseno steno med lopo in dimnico,
- delno preložil in utrdil je krušno peč z ognjiščem,
- prebelil je (do dogovorjene višine) osrednjo dimnico,
- v »hiši« je ometal stene in jih skupaj s stropom prebelil z apnenim beležem,

– očistil in zaščutil je tla v lopi, dimnici (kuhinji) in v »hiši«,

– ob ožji vhodni fasadi je na rekonstruiran podest ponovno namestil leseno stiskalnico za sadje (manjkajoči obtežni kamen in »polža« bo potrebno še vgraditi).

– na novih ključavnicah in okovjih je namesto industrijskih vijakov vstavil kovane žeblje in zabrisal sledove nestrokovnih posegov mizarjev in tesarjev iz prvih let obnove spomenika,

– očistil in poglobil je slabo izvedene »fuge« na rekonstruiranem kamnitnem delu poslopja ter jih skupaj s kamni na videz »postaral«,

– po svoji zamisli je kvalitetno »postaral« tudi ves novi les na zunanjsčini rekonstruiranega dela poslopja,

– iz svoje bogate zbirke starega kmečkega orodja in opreme je prispeval nekaj eksponatov.

Mnogo manj sreče smo imeli s tesarjem, kateremu je KC že leta 1988 plačal izdelavo lesene lope za žganjkuho in troje vrat v hlev in svinjak, vendar pa teh nalog kljub številnim obljubam ni opravil.

KC je na pobudo nadzornice del naročil izdelavo projekta elektroinštalacij. S projektom se odgovorni konservator ni strinjal, saj zasnova ni bila v skladu s predhodnim zapisnikom, v katerem smo natančno določili potek inštalacij, število in obliko svetil. Izvajalec del je izvedel samo grobo inštaliranje. Zakrivanje električnih vodov in fino montažo smo bili primorani prestaviti na naslednje leto, saj je dela prekinila zima.

V letu 1990 želimo akcijo zaključiti in stavbo prezentirati kot muzej. Zaradi samotne lege domačije in bodoče funkcije smo se odločili za vgraditev alarmnih naprav. Da pa bo možno Kavčnikovo domačijo kvalitetno vključiti v turistično ponudbo Šaleške doline, smo se na zavodu strinjali z izrabo hleva za potrebe omejene gostinske ponudbe. Ohranili bi osnovni videz hleva ter ga opremili z manjšo točilno mizo in klopmi za obiskovalce. Po predvidevanjih bo muzej odprt samo za najavljene goste saj stalnega oskrbnika verjetno ne bo možno nastaviti zaradi odmaknenosti domačije od glavnih prometnih poti. – V. H.

ZGORNJA BESNICA, Kranj. – Gradnja garaže za kmetijske stroje in stanovanje na parc. št. 314, 315, 316 k.o. Zgornja Besnica. – V. K.

ZG. KORENA, Maribor. – Izdali smo navodila za obnovo dveh kapelic v Zg. Koreni, ki stojita v sklopu domačije št. 9 in ob cesti v bližini domačije št. 54. Lastnika želita obnoviti kapeli v celoti. – J. S.

ZGORNJE BITNJE, Kranj. – Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 2/2 k.o. Bitnje. – V. K.

ZGORNJE JEZERSKO, Kranj. – Gradnja garaže na parc. št. 367/80 in gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 367/103, 372/18 k.o. Zgornje Jezersko. – V. K.

ZG. PALOVČE, Kamnik. – V tem letu se je nadaljevala akcija obnove »Matjaževe« hiše v Zg. Palovčah št. 5. S postavitvijo štirih lesenih podpornih stebrov na zunanji strani »hiše«, je bil rešen problem pretežke nove strešne konstrukcije, ki je grozil s porušenjem zahodnega dela stavbe. Tesarski mojster Bojan Koželj iz Stahovice je pod nadzorstvom Zavoda strokovno in kvalitetno opravil krovska dela s poskodlanjem na stanovanjskem delu hiše. Na gospodarskem delu stavbe, pa je bila zamenjana preperela strešna konstrukcija in postavljena nova skodlasta kritina. Prav tako so bili na gospodarskem delu stavbe »na podu« zamenjana preperela bruna na vzhodni in južni steni. Na teh dveh straneh je bil tudi

utrjen nosilni zid. Isti tesarski mojster je zamenjal oba »ganka« na južni strani hiše, ter zatrep z »gankom« na čelni strani hiše. Delavci Zavoda so na novo pozidali temelje in nosilni zid »hiše«. Z opravljenimi deli je bila zaključena tretja faza obnove »Matjaževe« hiše. V letu 1990 se bo akcija nadaljevala s sanacijo in urejanjem notranjosti. – S. G.

ZRKOVCI, Maribor. – Izdali smo navodila za gradnjo stanovanjske hiše v okviru ohranjene domačije v Zrkovcih št. 93 s pogoji, da se stara hiša obnovi, ustrezno obnovi se ji najde primerna namembnost. – J. S.

ŽABNICA, Kranj. – Gradnja gospodarskega poslopja na parc. št. 52, 192, 1256, 1255 in na parc. št. 1564, 35, 1572 ter gradnja remize za kmetijske stroje na parc. št. 2021, 5 k.o. Žabnica. – V. K.

ŽALE, Kamnik. – Gradnja gospodarskega poslopja pri domačiji Franca Rode Žale 10, na parc. št. 619/2 k.o. Kamnik. – S. G.

Sl. 110 Zg. Palovče 5, pri Matjaž – vzvodno dviganje »poda« za lažjo zamenjavo nosilnega tramu (ZVNKD Kranj 1989)
Fig. 110 Zg. Palovče 5 – construction renewal of the barn

Tehniška dediščina

Avtorja

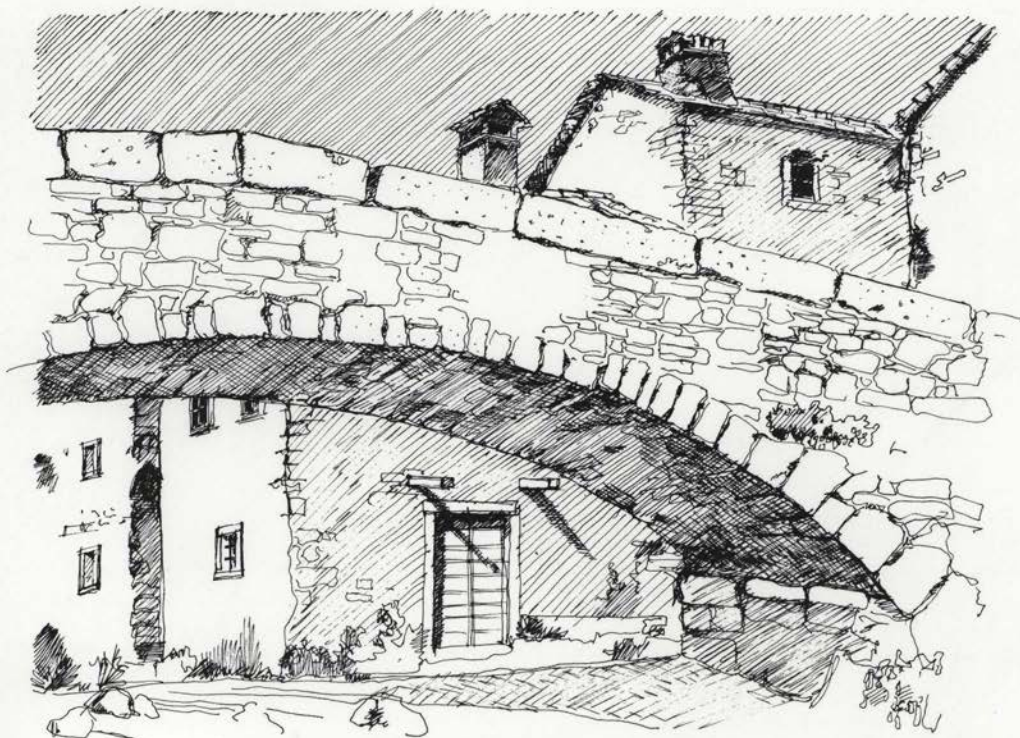
D. H. – Darij Humar, ZVNKD Gorica

ANHOVO – Švinkov mlin. – Značilen manjši enocelični objekt nad Anhovim je značilen primerek tovrstnih tehniških dosežkov ljudske ustvarjalnosti. Ob tem pa vključujoč tudi zunanje naprave in ambientalne kvalitete bližnje okolice, velja za izjemo – lokacijsko urbanistično spontano postavitvev, primerno tudi za drugo ne samo prvotno funkcionalno revitalizacijo, ampak tudi sekundarno, npr. turistično.

V. K. – Vladimir Knific, ZVNKD Kranj

Neustrezno, po potresu 1976. leta saniran objekt smo v lanskem letu temeljito obnovili.

Po rušitvenih delih, ko smo morali odstraniti s salonitom krito streho ter statično neustrezno razporeditev nosilne strešne konstrukcije, smo odbili vse dotrajane omete in še prej tudi vso kramo iz objekta. Tako »očiščen« objekt smo po originalnih fotografijah ponovno prekrili s korčno kritino na leseni nosilni konstrukciji in novo popoditvijo nad njo.

Sl. 111 Podnanos – most čez Pasji rep (D. Humar)
Fig. 111 Podnanos – the stone bridge (sketch by D. Humar)

Prav tako smo delno prepereli omet odbili in ponovno napravili novega po vzorcu obstoječega. Fasade, razen severno, ki jo bomo urejali, ko bomo obnavljali zunanje naprave in mlinsko kolo ter prenose, smo v celoti prepleškali z apnenim beležem. Ponovno smo usposobili originalna vrata in okni ter jih zaščitili z ustreznimi premazi. – D. H.

PEKEL – STESKE, žaga. – V preteklem letu smo na graščinskem kompleksu nadaljevali s sanacijo žage. Že v prejšnjem letu smo objekt uskladili s prvotno obliko ter originalno zunanjo oblikovno in gabaritno podobo. Za letošnje leto nam je na objektu ostala le še ureditev oz. očiščenje notranjih naprav, stropnikov in poda v žagi. Zaradi tega smo morali porušiti stropno konstrukcijo žage in odstraniti vso kramo iz objekta. Lesene stropne tramove, ki so bili že močno dotrajani, smo zamenjali z dimenzijsko in oblikovno enakimi ter jih ponovno položili na statično varne razmake. Na tako postavljene in vzdane stropnike smo izdelali pod iz pet centimetrov debelih desk. Nanj smo ponovno montirali železne tračnice

ter namestili voziček za prevoz hlodov k žagi. S tem je sanacija objekta končana, potrebna so samo še prezentacijska dela na sami napravi in izdelava zunanjega pogonskega kolesa, dotokov in prenosov. – D. H.

PODANANOS – most čez potok Pasji rep. – Krajan Podnanosa so se v okviru samopri-spevka za ureditev komunalnih in infrastrukturnih objektov odločili tudi za sanacijo močno frekventnega enoločnega mosta čez potok Pasji rep. V okviru te akcije, smo jo uokvirili s konservatorskim programom in jo vodili ter nadzirali, smo po vzorcu obstoječega, ponovno pozidali del parapetne zidane ograje, vključno z zaključnimi klesanimi kamni in kovanimi sponami, ki jih na vrhu spajajo. Vsa dela so bila res izjemno dobro opravljena, prav tako so bili upoštevani vsi pogoji in napotki, ki smo jih izvajalcu posredovali. – D. H.

SOTESKA, Radovljica. – Obnova lesene kritine na spodnji postaji žičnice Lamberta Pantza. – V. K.

Umetnostna, arhitekturna in urbanistična dediščina

Avtorji :

A. V. – Andreja Volavšek, ZVNKD Maribor
 A. Z. – Alenka Zupan, ZVNKD Maribor
 B. B. – Bogdan Badovinac, ZVNKD Celje
 B. P. – Branka Primc, ZVNKD Celje
 B. Z. – Brane Zbačnik, ZVNKD Gorica
 D. G. – Dunja Gorišek, ZVNKD Celje
 I. S. – dr. Ivan Stopar, ZVNKD Celje
 J. B. – Jure Bernik, MZVNKD Piran
 J. H. – Jelka Habjan, ZVNKD Kranj
 J. M. – Janez Mikuž, ZVNKD Maribor
 J. S. – Jasna Svetina, ZVNKD Gorica
 J. U. – Janko Urbanek, ZVNKD Maribor
 M. A. – Mojca Arh, LRZVNKD
 M. E. – Modest Erbežnik, LRZVNKD

M. G. – Mojca Guček, MZVNKD
 M. H. P. – Milena Hazler Papič, ZVNKD Celje
 M. M. – Mitja Mozetič, ZVNKD Gorica
 M. T. – Marjan Teržan, ZVNKD Maribor
 M. H. – Marlenka Habjanič, ZVNKD Maribor
 N. L. – Nika Leben, ZVNKD Kranj
 R. Č. – Robert Červ, ZVNKD Gorica
 R. P. – Rudi Pergar, ZVNKD Gorica
 S. B. G. – Staša Blažič Gjura, LRZVNKD
 S. H. – Sonja Hoyer, MZVNKD Piran
 V. G. – Viktor Gojkovič, ZVNKD Maribor
 Z. H. – mag. Zorko Harej, ZVNKD Gorica
 Z. P. – Zorko Pelikan, ZVNKD Gorica

ARNAČE, Velenje. – Pod baročnimi ometi zvonika ž. c. sv. Egidija iz začetka 18. stol. smo v letu 1989 s sondiranjem ugotovili dve plasti fragmentarno ohranjenih poznogotskih poslikav, ki se navezujeta na prej odkrito slikano obrobo šilastoločnega južnega vhoda v zvonico. Starejša poslikava horizontalnih delilnih pasov je bila popravljena z mlajšo poslikavo. To velja tudi za slikane obrobe gotskih lin. Stiki kamnitih vogalnih klesancev so bili poudarjeni s fugami. Zaradi fragmentalno ohranjene poznogotske poslikave smo se odločili za obnovo baročne arhitekturne členitve. Kljub načrtu, ki smo ga posredovali izvajalcu del Francu Pelku, je bila členitev v ometu izvedena dokaj poenostavljeno. Poznogotsko poslikavo v zvonici, ki smo jo sicer prepustili restavradorju v nadaljnje sondiranje in prezentacijo, je opravil izvajalec del tako, da je odstranil vse starejše omete ali beleže. Rezultat posega so gola rebra in sklepnik z likom sv. Katarine in gotski portal – vhod v cerkev. Obnovitvena dela je financiral tukajšnji župnijski urad. – B. B.

BABNA GORA, Šmarje pri Jelšah. – Pri sondiranju zunanjsčine p. c. sv. Ane smo pod beleži odkrili v celoti ohranjeno arhitekturno poslikavo iz začetka 18. stol. Med dvojnimi pilastri konhasto zaključene prezbiterja in obeh kapel se izmenično menjujejo okenske odprtine in lunete ter njihova poslikana replika. Na vogalu zakristije sta proporcionalna

manjša dvojna pilastra. Ker so bili pred leti ometi na zvoniku odstranjeni brez predhodnega sondiranja, smo poslikavo prilagodili ostali zunanjsčini. Obnovljena arhitekturna poslikava je zunanjsčini cerkve poudarila njeno baročno razgibanost. Poleg cerkve, katere obnovo je financiral župnijski urad Vinski Vrh pri Slivnici, je bila obnovljena tudi lesena s slamo krita mežnarja. Vsa dela so kvalitetno izvedli domači zidarji. – B. B.

BERTOKI. – V prvi polovici leta smo na zavodu izdelali konservatorski program paldijansko zasnovane poznobaročne podeželske vile Panajotopolo v Bertokih za reprezentančni in izobraževalni namen tovarne Tomos v Kopru.

Vila je bila leta 1957 predelana za samski dom, vendar je ohranila spomeniško svojstvo arhitekturnega kompleksa. Rezultat umetnostnozgodovinskih raziskav je bil prikaz arhitekturnih vrednot vile skupaj z vrtom in dvoriščem, ki tvorijo prostorsko in krajinsko celoto z nakazanimi spomeniškovarstvenimi izhodišči za izdelavo projekta nove uporabe, oziroma poskusom izdelave konservatorskega projekta s prikazom revalorizacije spomeniške celote in možnostjo uporabe celotnega spomeniškega ansambla za predvideno uporabo. – S. H.

BILJE. – Na pobudo župnijskega upravitelja smo si ogledali stanje v notranjosti župnijske

Sl. 112 Babna gora – obnovljena zunanjščina p. c. sv. Ane
Fig. 112 Babna gora – the exterior after renewal

cerkve sv. Antona Puščavnika v Biljah. Pozornost smo posvetili predvsem dotrajani poslikani notranjščini, ki je klicala po obnovi. Na podlagi stilne opredelitve in prostorskega volumna, smo izdelali barvno študijo, ki je služila kot podlaga za novo prebelitev. – R. Č.

BLED. Vila EPOS, Gorenjskega odreda št. 3.– Izdelane so bile konservatorske smernice za prenovo Plečnikove vile EPOS, last SAZU, ki jo je najelo za svoje reprezentančne potrebe podjetje Slovenijales. Pred izdajo soglasja k projektu je bila opravljena že večina gradbenih del, ki niso bila vsa v skladu s smernicami: npr. odstranjena je bila peč iz šamotne opeke in zelenih dekorativnih pečnic v veži, v salonu je bil narejen betonski jašek za servisno dvigalo skrit pod leseno kuliso v obliki omare izredno velikih dimenzij, medtem ko je predvidena oprema nove restavracije v kleti preobgata in razvrednoti Plečnikovo opremo v pritličju. – N. L.

BREG PRI PREDDVORU, Kranj, P. c. sv. Lenarta. – Na strehi so bile zamenjane late, opečna kritina (bobrovec) in namesto tegule na delu pod zvonikom položena bakrena pločevina. Akcijo je financirala KUS Kranj in vaščani. Kleparska dela je izvajal klepar Peter Brglez iz Kranja. – N. L.

BRITOF. – V p. c. sv. Kancijana se nahajata dva baročna lesena polikromirana svečnika z dolgima lesenima držalima za nošnjo v procesiji. Les je bil močno prizadet od črvov, tako da so nekateri deli že odpadli in razpadli. Prav tako je odstopila kredno klejna osnova in barvna plast.

Razpadalo je tudi že pol enega lesenega držala svečnika. Restavratorski poseg je zajel tudi utrditev lesa, kredne osnove in barvne plasti. Obnovljeno je bilo tudi leseno držalo ter talno stojalo za svečnike. – R. P.

Sl. 113 Britof, p. c. sv. Kancijana – svečnik
Fig. 113 Britof – the candlestick

BROD V BOHINJU, p. c. sv. Marije Magdalene. – Ob regulaciji potoka mimo cerkve je bila izvedena klasična drenaža vzdolž severne stene in okoli prezbiterja. Akcijo sta financirala župnijski urad Boh. Bistrica in KUS Radovljica, dela je izvajal PUH Ljubljana. – N. L.

BUKOVJE, Dravograd. – V 18. stoletju nastala, 1889 pa temeljito predelana graščina v historicističnem slogu služi za vojašnico. Izdelali smo konservatorske smernice za nameravano obnovo zunanjsčine in notranjsčine objekta. Navodila obsegajo ohranitev vseh s štukaturami okrašenih prostorov ter prostore z lesenimi tramovnimi stropovi, medtem ko je propadajoči povešen stolp s štukom na stopnišču potrebno sanirati. Dela v notranjsčini so bila v veliki meri letos zaključena, prav tako prekrivanje strehe, za prihodnje leto pa načrtujejo še obnovo fasade. – A. Z.

CELJE. – Na gradu Celje so se nadaljevala sanacijska dela v skladu z dolgoročnim ureditvenim in sanacijskim programom. Ta so se v letu 1989 omejila na dokončanje kontraskarpe ob notranjem obrambnem jarku. Stari

del eskarpe je bil statično utrjen ter na stiku zidov s kamnito podlago pozidan, zrušeni del eskarpe pa je ekipa gradbenega podjetja Remont na novo pozidala do predvidene višine. Tako je zdaj kompleksno urejeno območje grajskega jarka. Začasno je ostal nepozidan le dostop v grajski jarek, ki bo potreben za transport gradbenega materiala pri predvidenih posegih v grajskem jedru. V letu 1990 se bodo dela nadaljevala po načrtu s statičnimi posegi pri sanaciji stolpa nad Pelikanovo potjo. V ta namen je bila naročena in izdelana ustrezna fotogrametrična dokumentacija njegovih zunanjih in notranjih sten. – I. S.

V preteklem letu so se vršila prenovitvena dela na treh kulturnih spomenikih v SMJ Celja.

Sl. 114 b, c Celje – Tomšičev trg 1, hodnik med in po obnovi
Fig. 114 b, c Celje – historic centre, the corridor in one of the houses

V zgodnjerenesančni kvartirni hiši na **Zidanškovi 3**, sta bili v okviru celovite prenove stavbnega kompleksa Zidanškova 1 in 3 - Okopi, prenovljeni obe zgornji etaži, pritličje pa bo prenovljeno v letu 1990.

V reprezentančnem, likovno-arhitekturno bogatem I. nadstropju je bila urejena privatna likovna prodajna galerija, v II. nadstropju, ki je brez pomembnih arhitekturnih sestavin, pa je zaživela privatna igralnica. Zaradi dveh uporabnikov stavbe je bilo potrebno preurediti stopniščno komunikacijo iz 18. stoletja. Edini možni način je bil zmanjšanje, v baroku formiralne, stopniščne avle. To je bil tudi edini večji gradbeni poseg na škodo pričevalnosti objekta.

Vse pomembne arhitekturne sestavine stavbe so bile obnovljene in prezentirane ali pa rekonstruirane.

Kulturna skupnost Slovenije je prispevala znatna finančna sredstva za:

– obnovo poznogotskega profiliranega lesenega stropa ter lesenega stropa iz 18. stol. (dela je izdelal Milojko Kumer iz Šoštanja),

– restavriranje fragmentarno ohranjenih zgornje renesančnih figuralnih fresk (dela je opravil restavrator Bine Kovačič iz ZVNKD Maribor),

– rekonstrukcijo kamnitih zgornjerenesančnih portalov (GP Gradbeni finalist iz Maribora).

Obnovo baročnega stopnišča je finansirala SSS Celje. Lastnik galerije je v obnovo vložil znatna finančna sredstva in sam položil kasetirane parkete.

Rezultat prenove so zgljedno prezentirani renesančni prostori, zlasti prostor z lesenim stropom. Žal pa je z neustrezno opremo precej zmanjšan njegov estetski učinek.

ZVNKD Celje je dobil nove poslovne prostore v II. nadstropju stavbe **Tomšičev trg 1**.

Sl. 114a Celje – obnovljena zunanjsčina kapele sv. Elizabete
Fig. 114a Celje – renewed façade of St. Elizabeth's chapel

Stavba predstavlja v Celju edinstven primer renesančne meščanske arhitekture s štiritraktno zasnovno in arkadnim dvoriščem. Renesnančne arhitekturne sestavine, kot so zvezdasti in mrežasti grebenasti oboki, portali, kovane stopniščne ograje ter izpričana funkcija najstarejše mestne lekarne, postavljajo stavbo v sam kvalitetni vrh stavbnega fonda SMJ Celja.

Adaptacija poslovnih prostorov je zahtevala obnovo strehe, ta pa je sprožila obnovo dotrajane zunanjsčine in začetek celovite prenove stavbnega sklopa.

Zavod je za obnovo stavbe pripravil konservatorski program, finančna sredstva za obnovo naših prostorov pa je zagotovila KSS.

Večji gradbeni posegi, ki jih je izvajal GP Remont Celje, so bili rekonstrukcija prvotnega stopnišča in dostopa do II. nadstropja ter odstranitve prizidka v veži. Vse pričevalne renesančne arhitekturne sestavine in elementi, kot so arkadni hodniki, oboki, portali, so bili kvalitetno prezentirani. Prostor z zvezdastim obokom smo opremili s kasetiranim parketom in s tem ustvarili celovit renesančni interier. Na novo so izvedena vsa stilno prilagojena vrata s kljukami in okovjem ter okna na arkadnem hodniku.

Prenovljena dela ostalih etaž in dvorišča bodo predvidoma končana v letu 1990.

Najzahtevnejši gradbeni posegi so se vršili na stavbi nekdanjega mestnega špitala s kapele sv. Elizabete – na **Slomškovem trgu 5**. Nastanek špitala sega po virih med leta 1459 in 1487. Kapela sv. Elizabete je bila dozidana po letu 1487, ob koncu 15. oz. na zač. 16. stol. Zaradi požarov v 17. ter 18. stol. se je prvotna podoba špitala precej spremenila. K temu je pripomoglo tudi slabo vzdrževanje objekta, ki je spremenil prvotno funkcijo v ubožnico in hiralnico. Zadnji večji gradbeni poseg l. 1825 je prvotno tlorisno zasnovno špitala povsem zabrisal. Celota je bila spremenjena v stanovanjski objekt, kapela pa je ostala brez funkcije.

Pred pričetkom stanovanjske prenove je bilo poslopje špitala v zelo slabem fizičnem stanju. Celotna severna stena je bila nagnjena navzven ca. 40 cm, pritlični oboki pa so bili praktično brez opore.

Zavod je v konservatorskem programu predvidel, da se ohrani celotno pritličje in vzpostavi prvotna tlorisna dispozicija, špitala z dvema velikima naknadno močno prezidanimi, obokanima prostoroma.

Številna usklajevanja in statične ekspertize so pokazale, da je to možno kljub temu, da je potrebno severno steno porušiti do tal. Vzporedno z rušitvijo, so bile izvedene začasne podpore obokov, ki jih je bilo potrebno po-

vrniti na prvotno višinsko koto. Severna stena je bila na novo pozidana tako, da se je ustvarila celovita statična povezanost nove nosilne konstrukcije s starimi oboki. Po sanaciji je bilo potrebno v obeh prostorih rekonstruirati obočne križne grebene. Prezentirane so bile številne stenske niše, različnih dimenzij, ki so sodile k prvotni podobi notranjsčine špitala. V pritličju je urejeno privatno gostišče.

Nadstropje stavbe je bilo prenovljeno po uveljavljenih principih stanovanjske prenove v SMJ Celja.

Na zunanjsčini kapele sv. Elizabete je bila, na osnovi raziskav, rekonstruirana renesančna arhitekturna poslikava. Obnova notranjsčine pa bo prišla na vrsto v naslednjem letu. – B. P.

DOBROVO. – Planirana akcija ureditve galerije Zorana Mušiča v prvem nadstropju in muzejske zbirke v drugem nadstropju graščine se je v letošnjem letu pričela s sistematično obnovo vseh stropnih konstrukcij: lesene stropove z vidnimi gredami smo ojačali z jeklenimi nosilci, ostale smo nadomestili z armiranobetonskimi ploščami. Vzporedno s temi deli smo opravljali tudi restavratorska dela na poslikavah, z namenom, da be le-ute utrdili in preprečili večje poškodbe med rušitvenimi deli. Izvajali so jih delavci RC SRS in naš restavrator. Po zaključnih grobih gradbenih delih smo grad opremili s stavbnim pohištvo – okna in polkna, v delu pa so še vhodna vrata, balkonska vrata in notranja vrata prvega nadstropja ter tlak. Z izvajalcem gradbenih del SGP Gorica je sklenjena pogodba tudi za izvedbo notranjih ometov in razne pozidave, pred tem pa je potrebno do konca odbiti stare omete, pripraviti kanale za razne instalacije in le-te tudi izvesti. Omenjena dela so že v teku, žal pa se ne bodo mogla definitivno zaključiti dokler ne bodo dorečena dela v pritličju, kjer bo restavracija.

Na osnovi konservatorskega programa, ki smo ga izdelali na zavodu, je projektant izdelal projekt za celotni kompleks, v katerem bo poleg galerije in restavracije s kuhinjo še aperitiv bar, prodajalna in vinoteka.

Zaradi velikega obsega del je tudi predračunska vrednost izredno visoka. To pomeni, da bo investitor, ki je v našem primeru mešano podjetje Grad, iskal cenejše variante – seveda bodo tudi detajli in finalizacija s tem osiromašena. Tako smo postavljeni pred novo nalogo, da skupaj s projektantom rešimo vrsto detajlov in poiščemo kompromisne rešitve, ki bi bile sprejemljive in obenem cenejše. Ugotavljamo, da je program dela za letošnje leto izpolnjen. To je zasluga dobrega finansiranja in gospodarnega dela, kar je v teh časih izredno pomembno. Naročena so tudi nekatera

dela, ki so bila sicer planirana šele za prihodnje leto, nekaj manjših del pa je bilo izpuščenih. – M. M.

V viteški dvorani v prvem nadstropju smo pod beleži na severni steni v prostoru med dvema vratnima odprtinama odkrili barvno poslikavo. Naslikano je pristaniško naselje z ladjami in utrjenimi obzidji v stilu knjižnih ilustracij, izvedeno sicer naivno v preprosti barvni skali svetlega in žganega okra in temno sivo barvo. Kasnejša prepleskanja in patronirani barvni vzorci so prodrli do poslikave, vendar so se po odstranitvi bele dali izpirati z vodo. Po odstranitvi beležev in očiščenju so bile vse drobne in večje lakune obdelane z dekorativnim ometom. Manjkajoči deli poslikave so bolj barvno integrirani z akvarelnimi barvami. – R. P.

DOSLOVČE, Jesenice. – Finžgarjeva rojstna hiša: V hiši so bili popravljene ometi v zg. prostorih, obnovljeni beleži, vzidani dve novi okni v kleti, popravljene ometi na fasadi ter z novimi škodlami prekrita južna strešina. Ker so bile škodle izredno tanke (dobavitelj GG Novo mesto), in ker niso bile položene pravilno (izvajalec tesar Bojan Koželj iz Stranj pri Kamniku), je pri prvem večjem nalivu streha puščala na številnih koncih in bo potrebno škodle na južni strešini zamenjati. Akcija financirata KUS Slovenije in KUS Jesenice. – N. L.

DOVJE, Jesenice. – Anchnovo znamenje: Na baročnem, zidanem slopnem znamenju je bila obnovljena lesena streha in restavrirani fresko ometi. Del manjkajoče poslikave je bil rekonstruiran. Dela je izvajal restavrator Tone Marolt, ZVNKD Kranj. – N. L.

DRAVOGRAD. – Ž. c. Janeza Evangelista: Pri obnovi zunanjsčine so se pokazali naslednji rezultati: Arhitektura je bila v baroku močno predelana in verjetno po večjem požaru, saj je v prvotni višini ostrejša ostalo v zidu zoglenelo tramovje. V osnovi troladijska je bila povišana za ca. 180 cm z izpostavljenim zahodnim zvonikom. Na zvoniku ni vidna jasna linija nadzidave.

V tlorisu ladje je kvadratni sistem, mreža kvadratov je vedno v kotu 45° na os stavbe. Sečišče mreže je v sredini stebra in ta razdalja daje širino ladje. Izmere so pokazale naslednje:

1. Polovica diagonale je širina stranske ladje
2. Diagonala je širina glavne ladje
3. Širina glavne ladje je štirikratna dolžina sev. stene (os je sredina stebra)

4. Širina glavne ladje je petkratna dolžina južne stene. Južna stran je bolje ohranjena, saj se vidijo sledovi stare zidave v stenah zakristije.

5. Širina prezbiterijskega je enkratna širina glavne ladje.

6. Predvidena globina apside bi bila enkratna širina glavne ladje (mere so ± 80 cm).

Vse te značilnosti se ujemajo z organizacijo prostora v drugi polovici 12. stoletja.

Nadalje se je pri odbijanju ometov potrdila hipoteza, da se skrivajo med baročnimi odprtini romanska okna, pokončna, zgoraj polkrožna in z vseh strani od znotraj in od zunaj lijakasto vrezana v steno. Zidane so enako kot ostenje in ometane z enako plastjo ometa kot fasada. Na zahodni strani nad glavnim vhodom se je pokazalo okroglo okno z notranjim robom za zasteklitev. Enako kot okna je bil obdelan vhod na severni strani, preko katerega so kasneje nadzidali pokrito vhodno lopo, ki smo jo odstranili. Ta je delno prekrivala močno uničene fresko slikarije. Takšen vhod smo zaradi uporabnosti današnjega prostora na južni strani tudi ohranili.

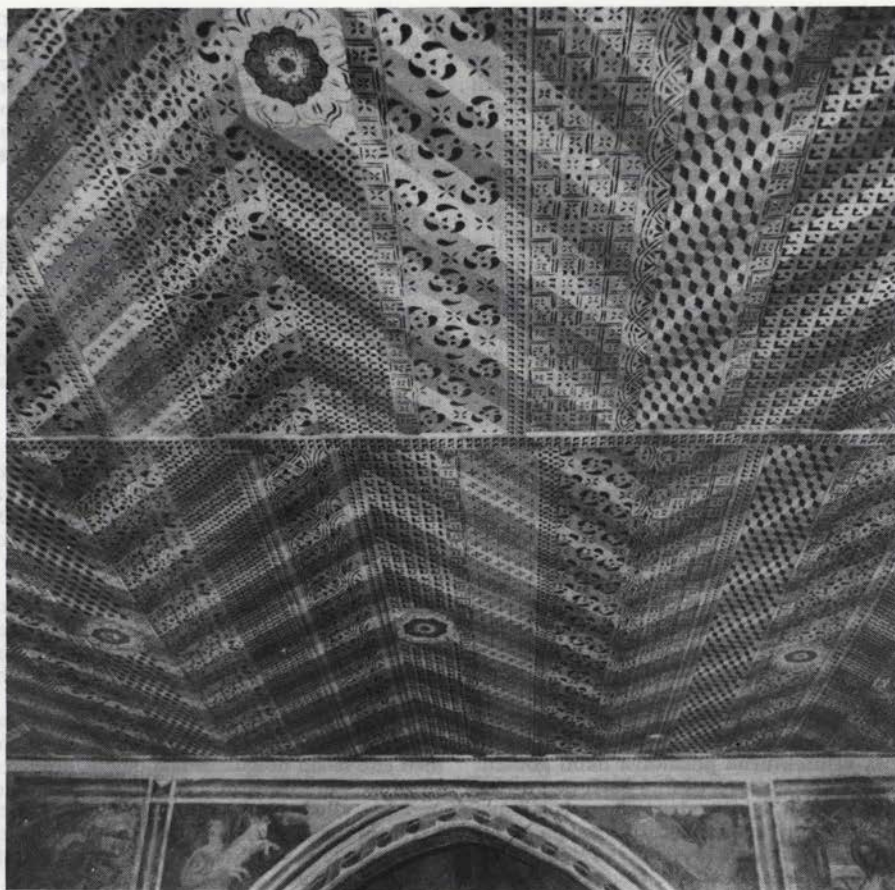
Pod novejšimi plastmi ometov so se delno ohranile prvotne površine, tj. bil grobi obrizg 1-8 mm z gladkimi obrobami okoli oken in vhodnih odprtini. Ta način obdelave smo tudi ponovno uporabili za omete na prvotni arhitekturi. Ker nismo imeli možnosti posegov pod površino zemlje, se ni dalo natančno ugotoviti prezidav spremljajočih objektov, ob glavni cerkveni arhitekturi.

Delo je izvajal župni upravitelj z domačimi zidarji in tesarji, ki jih je bilo potrebno dnevno voditi. Zaradi tega je prišlo do manjših odstopanj pri finalizaciji površin. – M. T.

FOJANA. – Od leta 1972, ko je bila ladja p. c. sv. Duha na jezeru podrtja zaradi drsenja tal, je oltar ostal v odprtem prezbitериjskem. Namen, da bi z zidom in vrati zaprli prehod pod slavoločno steno, se ni uresničil. Tudi okna prezbiterijskega so bila zanemarjena in brez stekel. Da bi preprečili morebitne kraje, so že leta 1972 odstranili z oltarja pet lesenih kipov, pet glav angelov, goloba in en rezljani steber, ki se sedaj nahajajo v župnišču v Medani.

Ker pričakujemo pričetek gradbenih del pri obnovi prezbiterijskega, smo oltar začasno prestavili v prostore bodoče zavodove delavnice v Solkanu. Tako se bodo preprečile morebitne nove poškodbe in zaustavi propadanje oltarja izdelanega leta 1747 po tradiciji zlatih oltarjev.

Po zaključku del na obnovi prezbiterijskega in oltarja, se bo oltar postavil ob zadnjo steno prezbiterijskega (dosedaj je bil bliže ladji) in s tem omogočil funkcionalno izrabo prostora. Oltarju

Sl. 115 G. Vrhovlje – po analogijah izdelan lesen strop
 Fig. 115 G. Vrhovlje – reconstructed wooden ceiling in the church

pa zagotovi primerno urejen prostor za njegovo namestitvev, saj se drugačna rešitev v vseh 17-ih letih ni pojavila. – Z. P.

GLUHO VRHOVLJE. – V preteklem letu je restavrator zavoda izdelal za ladjo p. c. sv. Andreja nov lesen poslikan strop. Pri predhodni obnovi strehe smo se namreč odločili za prvotni strešni naklon, s tem pa smo morali odstraniti tudi nadvišane dele sten ladje ter lesen ometan strop v njej. Nov lesen strop smo spustili tik nad poslikavo na slavoločni steni. S tem se gotška stenska poslikava logično zaključuje, strop pa jo tudi barvno dopolnjuje, saj smo za ornamentalno poslikavo stropa izbrali tiste barvne vrednosti, ki so že prisotne

v stenskih slikah. Tudi patronirani vzorci, ki se na deskah ritmično ponavljajo, so povzeti po ohranjenih sočasnih vzorcih in so prisotni v slovenskem prostoru.

V jesenskem času smo obnovili zunanji cerkveni omet. Delo so opravili, ob pomoči poklicnega zidarja, domačini sami. Zavod je prispeval sredstva za nabavo materiala, tehnično je dokumentiral spremembe, ki so nastajale v zgodovinskem razvoju cerkve (zazidana gotška okna v steni ladje) ter sodeloval s predlogi za izvedbo samega ometa. S tem se je večletna obnova podružne cerkve sv. Andreja v Gluhem Vrhovlju tudi končala. Seveda pa bo še posebno občasno opazovanje in morebitno utrjevanje stenske poslikave. – R. Č., R. P.

GORENJE. – Pričeli smo z odkrivanjem srednjeveške stenske poslikave v prezbiteriju p. c. sv. Lenarta. Freske so ugotovili že pred leti, z odkrivanjem pa smo nadaljevali zaradi relativno dobre ohranjenosti stenske poslikave (freske so bile samo večkrat prebeljene) in zaradi domnevne stilne pozidave s freskami v Predjami. Odkrivanje in utrjevanje bomo nadaljevali v letu 1990. – R. P.

GOSTEČE. – V letu 1989 smo nadaljevali z obnovitvenimi deli v okviru akcije za obnovo p. c. sv. Andreja v Gostečah. Restavriran je bil baročni oltar škofjeloške delavnice Jamškov iz leta 1693. V celoti je bila obnovljena zunanost ladje, prezbiterija in zakristije ter nameščeni bakreni žlebovi (zvonik bo obnovljen letos). – M. E.

HOČE. – Ž. c. sv. Jurija: Zunanjščina romansko-gotsko-baročne arhitekture z romansko kriptjo iz 11. stol. je bila poslednjič obnovljena v 60. letih. Takrat so odstranili vse omete, vendar smo na stenah prezbiterija iz 15. stol. še našli ostanke vogalne poslikave in gotskega podstrešnega naslikanega venca, kar smo rekonstruirali. Baročni kapeli in barokizirana ladja so prezentirana v baročni obliki, dokumentacijo o romanski in gotski fazi hrani zavod. – A. V.

HOTEMAŽE, Kranj. – P. c. sv. Urha: Ob sondiranju prezbiterija zaradi beljenja je bila odkrita arhitekturna poslikava okoli gotskih zazidanih oken s posvetilnimi križi pod njimi. Polnilo v okenih je bilo odstranjeno, poslikava deloma restavrirana, rekonstruiran pa je bil tudi del manjkajočega krogovičja s stebričkom v srednjem oknu. Akcijo je financiral KUS Kranj, dela je izvajal RC. – N. L.

HRASTOVLJE. – V letu 1989 smo pričeli s sanacijo taborskega obzidja. V začetni fazi je bila obzidje očiščeno rastlinja, ki se je vzpenjalo po obzidju, tako da smo lahko naredili fotodokumentacijo in dopolnili arhitekturni posnetek. Takrat se je sestala komisija, v kateri sodelujeta prof. Fister in dr. Stopar. Vzeli smo vzorce malte, RC je naredil vse potrebne raziskave in določil recept za novo malto, s katero bo potrebno zamazati obzidje. Komisija je določila najprimernejši vzorec od osmih možnih primerov vzorcev malte. Zaradi nastopa zime in neugodnih vremenskih razmer poteka temeljito čiščenje obrambnega zidu. – M. G.

HRUŠICA. – Krajan Hrušice so že pred leti obnovili zunanost podružne cerkve sv. Vida. V letu 1989 je zavod pristopil k obnovi strehe.

Izdelali smo tehnično dokumentacijo objekta, v obnovitvenem načrtu ostrejša pa smo predvideli prvotni strešni naklon. Za kritino smo izbrali betonski zareznik. V tem letu smo izdali tudi soglasje za zamenjavo kritine župne cerkve sv. Hrizogona v Hrušici. Obnovitvena dela na podružni cerkvi se bodo nadaljevala v letu 1990. – R. Č.

IDRIJA. – Lansko leto se je nadaljevala obnova idrijskega gradu. V zahodnem stolpu so bile izvedene etažne plošče. Izveden je bil tudi zunanji omet in sicer na fasadi, ki daje mestu značilno podobo. Žal je pri izvedbi prišlo do nesoglasij med zavodom in projektantom, tako pri izvedbi niso bila upoštevana naša navodila. Obnova se bo nadaljevala tudi v letu 1990. – R. Č.

IZOLA. – Obnovljena je bila dvoosna in dvonadstropna fasada na Smrekarjevi 50, rekonstruirana je bila štukatura pod in nad okenskimi odprtini, ter nad vhodnim portalom. Manjkajoče ornamente smo rekonstruirali po analogiji (vzor je bila štukatura v palači Besenghi v Izoli).

Tako je bila obnovljena baročna fasada stanovanjskega objekta v historičnem mestnem jedru, ki jo lahko po bogatem štukaturnem okrasu uvrščamo med beneško vplivane arhitekturne objekte. – M. G.

V letu 1989 smo nadaljevali z obnovo notranjščine palače Besenghi, ki jo uvrščamo med eno naših dolgoletnih spomeniških akcij, programiranih tudi za naslednje srednjeročno obdobje. Glede na to, da so skoraj vsi prostori okrašeni s štukaturno obdelavo na stropovih in stenah, lahko pričakujemo še nova odkritja, ter restavriranje scenografskih motivov v glavni dvorani, lahko govorimo o spomeniku, ki bo tudi zahteval stalno restavratorsko-konservatorsko obdelavo. V letu 1989 smo obnovili štukaturni okras v prvi sobi desno od glavne dvorane. Dela so izvajali restavratorji RC SR Slovenije, odkriti štuk in novi ornamenti pa so presenetljivo zlasti v živahno barvno uglaseni polihromaciji.

Dela bomo nadaljevali v naslednjih letih. – S. H.

JARENINA, Maribor. – Romansko kostnico so krajan očistili, prebelili in v njej uredili razstavni prostor. – A. V.

JESENICE. – Čufarjev trg, Gimnazija: Konservatorske smernice za obnovo fasade. – N. L.

KAMNIK. – Opravljena je bila inventarizacija in analiza Keršmančevega in Prašnikarjevega parka v Kamniku s konservatorskimi

smernicami za njihovo urejanje. Kljub drugačnim navodilom so izvajalci po nepotrebnem odstranili skoraj vso vegetacijo v Keršmančevem parku. – J. H.

Ž. C. Matere Božje na Šutni. – Ob sondiranju severne fasade so bili odkriti manjši fragmenti poslikav in starejše gradbene faze. – N. L.

KANAL. – V sodelovanju in na pobudo krajevne skupnosti Kanal smo v letu 1989 uspeli ponovno postaviti porušen pilasterski vhod na spodnji plato gradu v Kanalu. Dela so izvedli pod nadzorstvom spomeniške službe krajani sami; stebra so razmaknili toliko, da sedaj ne ovirata več prometa, prav zato pa tudi ni nevarnosti, da bi pilastra ponovno poškodovali ali podrla. – Z. H.

KOBJEGLAVA. – Krajani Kobjeglave so se lani odločili, da bodo v svoji režiji obnovili ž. c. sv. Mihaela. Zavod je zato obnovo izdelal tudi načrte in ob delih sodeloval s strokovnimi nasveti. Obnovljen je bil zunanji omet, lopa, ki je imela prej z ostalim objektom dokaj neskladno ravno betonsko streho, pa je dobila leseno dvokapno konstrukcijo, ki je krita s korci. Dela se bodo nadaljevala tudi v notranjosti v letu 1990. – R. Č.

DOLANE, grad Borl. – V okviru sistematične gradbene sanacije in restavratorskih del grajskega kompleksa (11.–18. stoletje) smo končali z gradbeno sanacijo jugovzhodnega trakta z vgradiitvijo armirano-betonskih plošč na nivoju 2. nadstropja in podstrešja. V istem traktu smo očistili in utrdili stropno štukaturo, restavriral lesene opaže, rekonstruirali stavbno pohištvo po avtentičnih vzorcih ter vgradili slepe pode. – J. M.

KOLOVEC PRI RADOMLJAH, Domžale. – Od graščine, ki je bila med vojno požgana, ni ostalo sledov, ohranili pa so se ostanki grajskega parka, ki se je raztezal na površini slabega 1,5 ha.

Park na Kolovcu je edini v občini Domžale, ki je bil, čeprav majhen, zasnovan v baročnem stilu: poudarjena osna zasnova s polji in potmi, ter nadaljevanje z drevoredom proti ribniku. Parter je bil obdan z zidom, ter v osi zaključen s simetrično postavljenima vrtnima paviljonoma, ki sta bila še delno ohranjena. Prav tako je ohranjenih še nekaj markantnejših dreves, ki pa so bila zasajena pozneje.

Ker je bil tudi grad med 2. svetovno vojno požgan, so opustili tudi vzdrževanje parka, ki ga je počasi začelo preraščati grmovje, propadati pa so začeli tudi grajeni objekti (paviljona, kapela), na mestu nekdanjega gradu pa je bil postavljen gospodarsko-skladišni objekt.

Spomeniško-varstvena akcija se je začela leta 1986, ko so bili opravljeni geodetski posnetki, izmere ohranjenih objektov in predlog njihove rekonstrukcije.

V naslednjih letih smo najprej opravili temeljito čiščenje drevesne in grmovne zarasti, ki se ponavlja vsako leto; poleg tega pa je bil na novo pozidan porušen paviljon, oba paviljona in kapela pa so dobili novo streho.

Ostaja pa problem vzdrževanja parka po rekonstrukciji, saj je zemljišče družbena lastnina. Razmišljamo o tem, da parterja s potmi ne bi obnovili, ampak bi park ohranili zatavljen. Dela financirata KUS SRS in KUS Domžale. – J. H.

KOPER. – Palačo Gravisi – Buttorai v ulici OF 10 uporablja Italijanska skupnost A. Gramsci. Izdelani so bili idejni projekti za obnovo omenjene palače, zato je Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran pripravil konservatorski program. Sondirali smo notranjščino palače in kljub posegom v 60-ih letih, ki so palačo adaptirali in na zadnjem delu dozidali, smo odkrili tudi originalno zasnovno objekta. Problem, ki bo še v bodoče odprt, bo dozidava desnega krila palače. Baročna palača ni bila nikoli dokončana, zgrajen je bil le osrednji del in levo krilo palače.

Sondiranja prostorov v prvem nadstropju so poleg zanimivih faz poslikanih stropov 19. stoletja odkrila kvalitetno štukaturo v manjšem prostoru je plitvo modelirana in pastelno niansirana. Na stenah je ohranjena samo v fragmentih, na stropu pa je z značilnimi poškodbami v celoti ohranjena.

V ostalih prostorih palače velja omeniti še naslednje ugotovitve: osrednje dvorane so imele lesene stropne, prav tako so bili v prvi fazi vsi leseni stropi tudi v ostalih prostorih še vidni, ponekod tudi poslikani z enostavnimi vzorci. Šele v drugi fazi so bile grede prekrte s tanko plastjo ometa, ki je bil predvsem v prvem nadstropju, z izjemo v štukiranem prostoru, enostavno poslikan. Stene so hranile veliko manj podatkov zaradi korenitih posegov v strukturo stavbe v šestdesetih letih. – M. G., J. B.

V stanovanjski hiši **Tovarniška ulica 2** smo odkrili v prvem nadstropju stensko poslikavo, ki jo lahko datiramo v drugo polovico 16. stoletja. Prizor je verjetno profane tematike, zaenkrat ga je še nemogoče razpoznati. Ob prvotnem okenskem ostenju je ohranjen del originalne bordure, ki je gotskega izvora.

V **stolnici** Marijinega vnebovzvetja so bile narejene raziskave ometa na stenah, pilastrih,

kapitelih, frizu in vencu, ki poteka po celotnem obodu cerkve. Odkrita je bila enotna poslikava sten in členitve sten z umazano belo barvo. Adaptacija koprške stolnice v 40-letih 18. stoletja je delo znanega beneškega arhitekta G. Massarija. Istočasno so se pojavili tudi statični problemi, ki se kažejo predvsem na južni steni ladje in v tlaku.

V cerkvi Sv. Miklavža se nadaljujejo dela za obnovo notranjščine. Vsa platna so bila restavrirana, trenutno poteka restavriranje lesene obloge pod lesenimi klopmi. Izdelan je bil arhitekturni posnetek cerkve in lesene obloge z vsemi detajli. V prihodnjem letu je potrebno sondiranje stropa cerkve. – M. G.

Arheološka izkopavanja v nekdanji cerkvi **sv. Klare v Kopru**: Aprila leta 1989 so na nekoliko nenavaden način stekla zemeljska dela v nekdanji cerkvi sv. Klare, ki je namenjena hranjenju arhivskega gradiva za potrebe Pokrajinskega arhiva v Kopru. Po številnih razburjanjih so v septembru, oktobru in novembru v nekdanji cerkvi zaščitno arheološko izkopavali. O rezultatih dela bodo poročali arheologi, tukaj naj samo zapišemo, da so z izkopavanji bile dokumentirane starejše gradbene faze cerkvene arhitekture, zlasti pravokotno zaključenega starejšega prezbiterija. V teku so spremembe projekta zaradi prezentacije ostankov arhitekture. Dela se bodo nadaljevala po sprejetem projektu in potrebnih korekturah v letu 1990.

S sten grobnic iz cerkve sta bila sneta dva fragmenta poslikave. Na prvem je z oksidnim pigmentom naslikan križ, drugi motiv pa je še neprepoznaven. Oba fragmenta bomo izročili v obdelavo v RC. – S. H., J. B.

KOŠTABONA. – P. c. Sv. Andreja: V Restavratorskem centru SRS je bil restavriran antependij severnega stranskega oltarja. – J. B.

KRANJ. – Plečnikova fasada Prešernovega gledališča, Titov trg: Restavratorji RC so utrdili dve razpadajoči girlandi iz umetnega kamna, odpadlo girlando pa so zamenjali s poliestrskim odlitkom. Akcijo je financirala KUK Kranj.

Plečnikov vodnjak na Mohorjevem klancu: Skupina delavcev tovarne Sava pod vodstvom Draga Žumra je obnovila dotrajano vodovodno cev skozi obelisk na vodnjaku brez razstavljanja ali vrtnanja, kot so to predlagale nekatere strokovne institucije. Obnovljena je bila tudi osvetlitev na vodnjaku. Akcijo je financirala KUS Kranj. – N. L.

KRUMPERK, Domžale. – Grajska kapela: Josip Ušaj je izdelal načrt osvetlitve. – N. L.

LAČNA GORA, Sl. Bistrica. – Popravilo škrljaste kritine na p. c. sv. Mohorja. – A. V.

LAŠKO. – V preteklem letu je zavod nadaljeval z aktivno prenovo naselja in objektov. Izdelali smo revizijo spomeniškovarstvenega elaborata iz leta 1982. V elaboratu smo poglo-

Sl. 116 Laško – sv. Janez Nepomuk pred in po obnovi
Fig. 116 Laško – late baroque statue before and after renewal

bili analizo historično-urbanističnega razvoja naselja na osnovi boljšega poznavanja izgrajene substance in razvoja zgodovinske parcelacije. Podana je tudi valorizacija današnjega stanja, glede na to, v kakšni meri so ohranjene, oz. ogrožene primarne stalnice naselja. Ob tej globalni analizi prostora je izdelan še pregled celotne izgrajene substance – tj. podan je pomen posameznih objektov in lokacij v okviru zavarovanega prostora. Splošno so tudi okarakterizirani negativni posegi (novogradnje, adaptacije...), ki izrazito negativno vplivajo na posamezni zavarovani objekt ali celotno urbanistično kontinuiteto.

Drugi del elaborata zajema detajlni pregled najpomembnejših arhitektur (kulturna dediščina in kulturni spomenik) s pripadajočimi zazidalnimi parcelami. Za vsak objekt je izdelan opis obstoječe podobe z valorizacijo ter stopnja in način varstva.

Zaradi kasnejšega lažjega izvajanja zaščite in prenove objektov ter celotnega prostora, smo predlagali, da se celotna analiza varstva kulturne dediščine (opisi objektov z grafičnim prikazom varstvenih režimov) vnesi v zazidalni načrt.

Izdelava zazidalnega načrta je planirana v letu 1989/90.

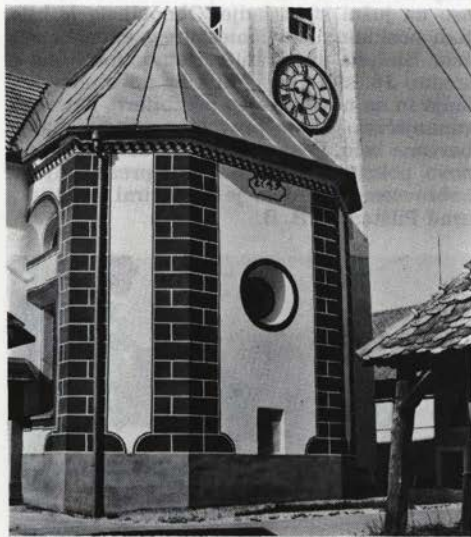
V naselju že od leta 1988 postopoma poteka priprava za intenzivno izvajanje celovite prenove. Izdelani so konservatorski programi in projektna dokumentacija za nekaj objektov ter za zunanje zavarovane površine. Posamezni parcialni posegi so že izvedeni. Za leto 1990 se planira prva celovita prenova stanovanjskega objekta Aškerčev trg 1. – D. G.

Po zavodovih načrtih je bila leta 1989 ponovno pozidana **kapelica** ob novem mostu čez Savinjo. V globoki niši stoji restavriran lesen baročni kip sv. Janeza Nepomuka. Potem, ko je bil kip utrjen in odkrita prvotna polihromacija, je bil rekonstruiran njegov manjkajoči spodnji del prvo v glini in nato v lesu. Sledilo je kitanje, retuširanje, patiniranje in zlatenje. Na novo je bila izdelana in zlačena aureola s petimi šestokrakimi zvezdami. Križanemu na razpelo so bila na novo narejena stopala in roke. Restavriranje kipa, ki ga je financirala občinska kulturna skupnost, je kvalitetno izvedel rezbar restavrator Tone Podkrižnik. – B. B.

LAZE PRI DRAMLJAH, Šentjur pri Celju. – Rezultat neusklajenega sodelovanja pri obnovi zunanjsčine ž. c. sv. Marije Magdalene med zavodom in župnijskim upraviteljem kot investitorjem, je ahistorična zunanja podoba cerkve. Navkljub sprotnemu uničevanju maloštevilnih sond, nam je uspelo rekonstruirati

arhitekturno členitev in barvno podobo zvonika iz leta 1811. Načrt za rekonstrukcijo pa je ostal nerealiziran. Namesto rustičnih pasov v prvih dveh etažah in lizen v vrhnjih, se je župnik na osnovi lastne vizije o podobi zvonika, odločil za lizene na vogalih od vrha do talnega zidca. Tako je zunanja podoba cerkve ob vrsti prejšnjih obnov izgubila svoj baročni značaj. – B. B.

LAZIŠE, Laško. – Po obnovi zvonika ž. c. sv. Miklavža v letu 1986, je v letu 1989 sledila še obnova ostale zunanjsčine cerkve. Na osnovi ohranjene slikane členitve je bila izvedena rekonstrukcija poslikave na vogalih zahodne stene ladje v oker barvi in prezbiterija v rdeči barvi z letnico 1749. Obnovitvena dela je financiral župnijski urad Rimske Toplice. – B. B.

Sl. 117 Lažiše – obnovljena zunanjsčina prezbiterija
Fig. 117 Lažiše – the renewed exterior

LENDAVA. – Ob strokovni pomoči v. gr. teh. Požauka je bil saniran južni del zahodnega trakta gradu, v katerem se je pojavila razpoka. V zahodnem traktu gradu, ki ga je dal v obliki črke L (kot znamenje vdanosti cesarju Leopoldu) pozidati knez Esterhazy v zač. 18. stoletja, namerava lendavski kipar Ferenc Kiraly urediti razstavni prostor za stalno slikarsko zbirko.

Pri obnovi t. i. **Spodnjega gradu**, baročne zgradbe iz 18. stoletja, sedanje obrtne zadruge, niso upoštevali smernic, ki jih je podal naš zavod dne 5. 12. 1988.

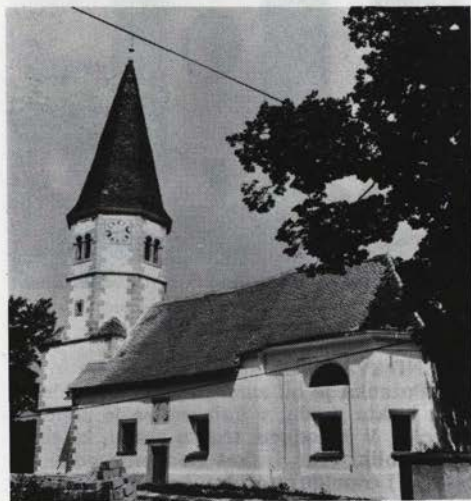
Morali bi ohraniti staro stavbno pohištvo, kamnite podboje, fasadno členitev (venci, obrobe), gladko fasado in prekriti streho z bobrovcem.

Stavba je predvidena za razglasitev za kulturni spomenik in je zaradi neupoštevanja umetnostno zgodovinskih smernic izgubila svojo avtentično pričevalnost.

Opravili smo sondiranje, na osnovi katerega smo določili barvo na eni najkvalitetnejših meščanskih historičnih hiš – **Partizanska 44**.

Pri obnovi so upoštevali naše smernice in ohranili obstoječe stavbno pohištvo, dotrajano pa nadomestili z enako oblikovanim. – J. M.

LESIČNO, Šmarje pri Jelšah. – Leta 1989 je bila obnovljena zunanjsčina p. c. sv. Urha z arhitekturno vogalno poslikavo zvonika in ladje datirane v leto 1707, z naslikano sončno uro na južni steni ladje. Obnovljena je bila tudi poslikana številčnica ure z enim kazalcem. Stolpna ura je bil verjetno montirana v sredini 18. stol., ko je bila na novo obokana ladja in na novo zgrajen prezbiterij, katerega zunanjsčina je bila prav tako obnovljena in barvana belo. Pred navedenimi deli je bila na novo pokrita streha ladje in prezbiterija z bobrovcem. Vsa dela je financiral župnijski urad Pilštanj. – B. B.

Sl. 118 Lesično – obnovljena zunanjsčina
Fig. 118 Lesično – the renewed exterior

LIMBARSKA GORA, Domžale. – P. c. sv. Valentina: Zgodnjebaročne oltarne plastike iz zunanjšega oltarja so bile domodelirane in izdelani negativi za kopije. Okoli cerkve je bila

izdelana zračna kineta. Dela, ki jih je fin. KUS Slovenije in KUS Domžale izvajata RC in Franc Novak iz Imenj. – N. L.

LIMBUŠ, Ž. c. sv. Jakoba: Cerkev z barokizirano ladjo, baročnim prezbiterijem in kapelama iz l. 1689 ter zvonikom iz 15. st. ima historično vhodno fasado. Barvi te so prilagodili ostalo stavbo, le zvonik ima rekonstruirano prvotno poslikavo z ogelniki, v diagonalni pobarvani z opečno in oker barvo. Pod baročno nadzidavo so ohranjene gotske biforne zvonovne oblike z rekonstruirano opečno poslikavo. – A. V.

LITJA. – V letu 1989 so se nadaljevala obnovitvena dela na gradu Bogenšperk. Zamenjana je bila lesena konstrukcija ostrešja in kritina vzhodnega trakta, na istem traktu je rekonstruiran stolpič s stolpno uro. Fasade zunanjsčine in notranjega dvorišča so bile v celoti prebeljene, zaščiteni in prebarvani vsi leseni deli stavbne opreme (zunaj in znotraj gradu). Prenovljeni so bili parketi v poročni dvorani, knjižnici in predprostorih I. in II. etaže ter leseno stopnišče. Obnovljena je bila tudi električna napeljava. – M. E.

LJUBEČNA, Celje. – ZVNKD Celje je v maju 1989 izdelal strokovne podlage za PUP za območje Ljubečne, ki so obsegale na novo evidentirano dediščino: tri zasebne opekarnice, tri domačije s kozolci in kmečko hišo, lesen križ in kapelico. Z vključitvijo v prostorske ureditvene pogoje bodo omenjeni objekti plansko zavarovani.

Ljubečna je bila močno urbanizirano primestno naselje Celja, za katerega je bil v polpretekli dobi značilen pojav zasebnih opekarn. Ta pojav v celoti še ni raziskan, predstavlja pa zanimiv del naše kulturne dediščine.

Za samostojne raziskave takšnih in podobnih pojavov na zavodih ostaja premalo časa. Dejansko se jih niti ne načrtuje. Ob tem se nehote sprašujemo, kaj je osnovna dejavnost zavoda. Zavarovanje teh opekarn v prostoru ali njihovo proučevanje, zapis in objava? Prvo brez drugega je jalov posel, kakor je tudi res, da jih moramo ohranjati vsaj tako dolgo, dokler jih nekdo na tak način ne shrani.

Njihovo oživljanje, ohranjanje in varovanje, pa ima verjetno smisel, če je ekonomsko upravičeno, oziroma, če ohranjajo funkcijo, ki so jo imele. Zdi se, da spomeniško varstvo velikokrat posega na področje na katerem nima popolnoma nobenega vpliva. – M. H. P.

LOKAVEC. – Okrog leta 1960 sta bila ob izdelavi opreme za novo ž. c. sv. Lovrenca prodana dva kamnita kipa svetnikov iz stare

ž. c., ki sta pripadala baročnemu starinskemu oltarju. Odkupila ju je župnija V. Žablje in ju nameravala postaviti v niši na pročelju farne cerkve, vendar namere ni uresničila. Po našem posredovanju sta bila kipa odkupljena in vrnjena oltarju, ki je ponovno postavljen v staro, sedaj obnovljeno cerkev. – Z. H.

MAKOLE, Slov. Bistrica. – V poznogotski cerkvi sv. Lenarta obnavljajo leseni strop. – A. V.

MARIBOR. – V stavbni masi mariborske stolnice posebej izstopajo tri gradbene faze: gotška ladja s prezbiterijem, baročne kapele in klasicistični zvonik, med tem ko je najstarejša, romanska faza težje opazna. Mariborski župnijski urad je v letu 1989 obnovil zunanjsčino. Pri tem je bilo pri gotškem delu stavbe potrebno upoštevati in enakovredno obravnavati tudi negotske stavbne člene iz cementa. Odločili smo se, da za negotske cementne dele uporabimo sivo akrilno barvo, originalne gotške kamnite člene pa prevlečemo z apnenim premazom. Slednjega pa izvajalec na zahtevo investitorja ni opravil, kar je še posebej moteče pri opornikih. Omet na gotškem delu je tanek, enoplasten in zglažen. Omet na baročnih kapelah je dvoplasten, obnovljena je tudi celotna profilacija.

Zvonik je bil dograjen leta 1796 po načrtih arhitekta Jožefa Hillebrandta (podatek nam je posredoval Pokrajinski arhiv Maribor) in je ob tej priložnosti dobil vso sedanjo fasadno členitev, poudarjeno z več barvnimi toni, katere smo rekonstruirali.

Stavba na **Glavnem trgu 1** je nastala sočasno z državnim mostom v prvem desetletju tega stoletja kot gostinsko (prilličje in 1. nadstropje) – stanovanjska stavba. Zaradi arhitektonskih kvalitet in značilne vsebine je kulturni spomenik, čeprav je ob svojem nastanku porušila avtentična prostorska razmerja Glavnega trga. Po opustitvi kavarniške dejavnosti sta bila prilličje in 1. nadstropje brez vsebine in zapuščena. Odločitev mestnega turistično-gostinskega podjetja, da v praznih prostorih uredi igralnico, je bila nedvomno pozitivna, saj je okvirna vsebina spomenika ostala nespremenjena. Zaradi specifične tehnologije nove vsebine je bilo potrebnih nekaj sprememb v organizaciji florisa. To smo zato, da bi spomenik sploh dobil vsebino, dovolili. So pa te spremembe minimalne in jih je ob morebitni ponovni spremembi vsebine možno popraviti. Žal pa so manj primerni in ne docela v skladu z značajem arhitekture materiali za opremo kot so tapete namesto stucco – lustra, tekstilne talne obloge in podobno.

Enonadstropna stavba – Gosposka ulica 29 – v strnjem stavbnem nizu ima s štukaturo bogato okrašeno ulično fasado, ki pa ima v pritličju izložbene odprtine neavtentičnih dimenzij ter vežo predelano v del lokala. Zaradi tega je sedaj vhod v hišo preko dvorišča iz Barvarske ulice, kjer je fasada prav tako bogato okrašena. Prav tako je s štukaturo okrašeno stopnišče in prostori v I. nadstropju. Stavbo naj bi po izročilu uredil v sedanjem videzu mariborski arhitekt Johannes Fuchs v drugi polovici 18. stoletja. Zaradi izjemnega pomena za mariborski, pa tudi slovenski stavbni fond smo se odločili za temeljito vsebinsko in fizično prenovo stavbe, pri čemer smo predlagali prvotno notranjo organiziranost stavbe, javni program tudi v nadstropju ter restavriranje štukature.

Doslej je bila očiščena in utrjena štukatura v pritličju, stopnišču in veži v nadstropju. Pri čiščenju smo ugotovili 20 barvnih plasti oziroma beležev, pri čemer je bila originalna barvna plast bela, zadnje tri plasti pa so bile izvedene v oljni barvi. Dela nadaljujemo v letu 1990.

Dvonadstropno stavbo – **Glavni trg 4** – smo pred začetkom prenove temeljito preiskali in ugotovili, da je bil med njo in stavbo Glavni trg 5 odprt prehod, iz katerega so vodile v I. nadstropje lesene stopnice. Prehod je kasneje, verjetno konec 16. ali v začetku premostil iz kamna zidan banjasti obok. Tako nastala veža se je ponovila tudi v 1. in 2. nadstropju. V 1. in drugem nadstropju ima osrednje poslopje arkadna hodnika s toskanskimi stebriči, dvoriščni trakt pa v nadstropju pod širokim napuščem odprt hodnik iz kovanega železa.

Med raziskavami smo poleg številnih prizidav našli tudi vrsto ostankov starejših ometov, katerih najstarejše bi lahko (po analogijah) datirali v čas romanike, to je približno na prehod iz 13. v 14. stoletje. Zidava je v celoti iz lomljenega kamna, v pritličju pa deloma tudi iz rečnih oblic različne velikosti.

Med prenovo smo restavrirali troje renesančnih kamnitih portalov in en polkrožno zaključčen portal s pobranim robom v pritličju. Zamenjane so bile stopnice z novimi, prav tako kamnitimi iz rezanega granita, ki s svojo strukturo in barvo deluje podobno kot avtentične stopnice iz sivega peščenca.

Arkade so bile pretežno zazidane. Ko smo jih odprli, smo ugotovili, da so bili stebri toliko uničeni, da jih ni bilo mogoče sanirati. Stebre iz svetlega litotamnjskega peščenca smo zamenjali z novimi iz enakega kamna, ki smo ga pridobili v revitaliziranem kamnolomu Ciringa pri Svečini. Tlak veže v pritličju je iz granitnih kock 10 × 10 cm, v nadstropju pa iz opečnega tlakovca.

V dveh prostorih 1. nadstropja smo odkrili rezljan profiliran tramovni strop iz 16. stoletja, ki je bil deloma ometan, deloma pa zakrit s poznobaročnim kapastim obokom. Strop smo demontirali, restavrirali in ponovno namestili. Podoben strop je bil fragmentarno ohranjen še v enem prostoru, vendar ga tam ni bilo mogoče ohraniti. Stavbno pohištvo je bilo rekonstruirano po avtentičnih starih vzorcih.

Na novo je bil oblikovan pritlični fasadni pas, kjer ni bilo nobenih podatkov za rekonstrukcijo avtentičnih oblik.

V procesu prenove smo restavrirali in valorizirali vse spomeniške in estetske kvalitete stavbe, ki spada med najstarejše in najbolj kvalitetne meščanske stavbe v Mariboru. Na osnovi številnih kvalitetnih detajlov lahko upravičeno domnevamo, da utegne biti podatek o tem, da je bila to prva mariborska mestna hiša točen.

V sklopu sistematske prenove mestnega jedra je bila končana prenova dvonadstropne stavbe **Glavni trg 2** v sklenjenem stavbnem nizu. Z močno prezidavo stavbe je vrnjena njena prvotna originalna notranja in fasadna organizacija. Tako je bila ponovno vzpostavljena veža v drugi osi stavbe, za po enim lokalom na vsaki strani. Na staro mesto se je vrnilo stopnišče, za kar so bile uporabljene stare kamnite stopnice. Na dvorišču so bili odstranjeni prizidki, ki so zakrivali poglede na avtentične dele arhitekture. Med prenovo smo ugotovili vrsto gradbenih faz, ki pa so bile zaradi uničene originalne stavbne substance zelo težko čitljive. Natančneje je bilo mogoče ugotoviti način gradnje, ki je v pritličju iz rečnih oblic različnih velikosti, v nadstropju iz lomljenega kamenja, v drugem nadstropju pa iz opeke. Zanimivi so bili sledovi nekdanjih etažnih višin, ki so bile manjše od obstoječih, sledove okenskih odprtin, ki pa so bile nekoč večje od obstoječih.

Pri prenovi je bilo uporabljenega precej originalnega stavbnega pohištva iz 18. stoletja, ki je bilo presenetljivo dobro ohranjeno in potrebno le manjših popravil.

Na novo je bil oblikovan pritlični pas fasade s kamnitimi okvirji vhodov in izložb lokalov, ki so zamaknjeni v globino in na fasadi zaprti z železnimi kovanimi mrežami.

Kljub temeljitim posegom v fizično zelo dotrajano stavbo je v celoti ostala ohranjena vsa avtentična stavbna substanca, primarni tloris in povrnjena prvotna organiziranost tlorisa tega stavbnega spomenika. Zato lahko ocenimo opisani poseg kot korektno izvedeno prenovo. — J. M.

Dr. Sergej Vrišer je v svojem članku o mariborskem kiparju Janezu Jakobu Schoju

(1720) napisal: »Obžalujem lahko, da je Schojev mariborski kip dočkal obnovo šele, ko ga je čas že dodobra načel.« To je žalostna usoda vseh kamnitih kipov na našem področju. Večina jih je bila pred slabimi tridesetimi leti še v dokaj dobri »kondiciji«. Mariborski zrak prenasičen z industrijskim in izpušnimi plini (merjenja so pokazala porazne rezultate) zelo hitro pripomorejo k razpadanju kamnov, ki imajo za vezivo apnenčeve spojine. (Pri nas pogosto uporabljeni afrenški in cirinški peščenjak z obrobja Panonskega morja.)

Pri tako poškodovanih figurah kot je Brezmadežna iz **Gosposke 30** najprej skušamo utrditi razpadajočo površino. Največkrat je že dovolj 3 × 3 namakanje z utrjevalcem (ester silicijeve kisline). Temu sledi nežno pranje s paro, ki odstrani vedno prisotne golobje iztrebke ter stoletne naslage prahu. Po čiščenju so se pokazale originalne barvne poslikave, in že zdavnaj odkrušeni deli. Te smo ponovno dodelali, barvne plasti pa smo obnovili po originalnih vzorcih.

Za Straubovo prvo delo v Mariboru štejemo **kužno znamenje** na Glavnem trgu iz leta 1743. Kompozicija z Imakulato in nekoč osmimi svetniki, pripošeljki zoper kužne bolezni Frančiška Asiškega, Boštjana, Jakoba Starejšega, Antona Padovanskega, Roka in Frančiška Ksaverja, ter kipa Janeza Krstnika in Nepomuka (zadnja dva so odstranili 1889 skupaj s kartušo, ki sta jo pridrževala dva putta), sodi med naše najboljše baročne spomenike. Znamenje so v preteklosti večkrat obnovljali, tako je ostajalo vedno manj originala in vedno več nadomestkov, sicer iz originalnega peščenjaka. Leta 1962 je strokovna komisija ugotovila, da ponovna restavracija ni več mogoča.

Da bi upočasnili propadanje smo leta 1975 kamen napajali z estrom silicijeve kisline (Wacker OH). Zaradi nadaljnjega hitrega propada kamna smo se leta 1987 odločili za obnovo kompletne kompozicije. Ko smo kipe demontirali in jih prepeljali v delavnico, se je pokazalo, da je kamen popolnoma preperel brez veziva in da bo pred izdelavo kalupov, potrebno določene dele še dodatno utrditi in jih doretuširati. Po procesu izdelave kalupov in odlitkov smo v letu 1989 dokončali na kopirnem stroju kompletno ograjo z vhodnimi stebri, ki nosijo železna vhodna vrata. Delo je bilo opravljeno 90 % strojno, ročno smo dodelali samo ostre kote in poravnali površino kamna.

Modele in šablone smo jemali na kraju samem, zato da ne bi z demontažo originalov izgubilo kužno znamenje svoje celote. Tako smo posneli vse profile podstavkov na katerih stojijo svetniki, naredili odlitke vseh bolj zahtevnih elementov in jih na kopirnem stroju

sistematično sestavljali. Oba retuširana dekorativna lista sta bila po strojni obdelavi dodelana na roko in preverjena s punktirko.

Relief sv. Cecilija je zaradi vertikalnega zatekanja in slabše žile v masi peščenjaka močno izpran na določenih mestih. Relief je bil zelo verjetno polihromen, kasneje pa so ga celega pozlatili. Po dodatnem utrjevanju smo posnetek naredili s silikonskim kaučukom in tanko mavčno kapo. Na tak način nam je uspelo sneti tanko plast kalupa, ne da bi poškodovali perforirani original. Edine težave so se pokazale pri odlivanju pozitivna. Mavec, ki se je dobil na trgu v jeseni leta 1989 se je od vreče do vreče razlikoval v kvaliteti. Zaradi tega so nastajali zelo neugodni pogoji strjevanja in s tem tudi močni raztezki, pri čemer je prihajalo do večjih poškodb na odlitku. Po večkratnem poizkusu smo dobili zaželeni kvalitetni izdelek, pripravljen za domodeliranje uničenih in manjkajočih površin.

Pred dvema leti nalomljeni kamen, litotamnijski peščenjak, smo po starih receptih izpostavili vremenskim razmeram. Na ta način smo kamnu dovolili naravno razbremenitev sil, ki so nastale pri dozorevanju v zemeljskih plasteh. Pokazale so se prej nevidne razpoke in odpadli so vsi natočeni deli. Na ta način smo naredili selekcijo in izbrali boljše bloke peščenjaka. Ta kamen je sedaj pripravljen za zahtevnejše dele obdelave.

Ena redkih stavb v bližini mariborskega kolodvora, na kateri so še ostali sledovi druge svetovne vojne je **Partizanska c. 77**. V vidnih luknjah so se še ohranili deli granat in puškinih zrn. Zaradi odbitnih delov do opečne podloge so ometi popolnoma odpadli. Včasih bogata štukaturno obdelana fasada je kazala še samo na zelo zaščitene delih ostanke svoje lepote.

Po dolgotrajnem študiju nam je uspelo pripraviti podloge za obnovo. V tesnem sodelovanju s Staninvestom in gradbenim podjetjem Granit smo pričeli s 100 % odstranjevanjem ometov in še ohranjenih štukaturnih elementov. Zaradi obsežnosti dela, potrebno je bilo izdelati okoli 400 novih štukaturnih elementov, smo pritegnili k sodelovanju tudi štukatersko delavnico Slikarja, ki je pod vodstvom zavodovega restavradorja Teržana izdelala in montirala vso štukaturo. Stavba je dobila prvotno podobo, tasko da je tudi vso stavbno pohištvo bilo novo izdelano po starih vzorcih. Vsi štukaturni elementi in površina fasade je zaščiteno z Chromosilom PB.

Vodnjak, prenešen iz Betnavskega gradu, sedaj na zunanjem dvorišču Pokrajinskega muzeja, je sestavljen iz spodnjega kamnitega oboda višine ca 110 cm in gornjega železnega

kovaško okrašenega dela v = 250 cm. Zaradi postavitve na prostem je železo močno propadlo. Začeli so odpadati zarjaveli deli kovaško obdelanega okrasja in porušeno je bilo statično ravnotežje objekta.

Naš zunanji sodelavec za kovaško obrt, Miha Krištof je delo v 6 mesecih dobro opravil. Dodelal je vse manjkajoče elemente, utrdil in dokoval vse nosilne trakove. Celotna površina je bila očiščena rje in starih barvnih premazov s peskanjem. Osnovni premaz je bil narejen z minijem, površinska dekorativna zaščita pa z kropan lakom. Ker stoji vodnjak na senčni severni strani gradu so se na pokrušenem kamnitem delu naselili mahovi in lišaji. Te smo najprej temeljito oprali s paro (180°C) nato smo dodelili estetsko moteče manjkajoče dele kamna. Po 14 dneh sušenja in dozorevanja materiala smo ves kamniti del impregnirali z utrjevalcem za kamen Wacker OH + dodatna vodoodbojna zaščita istega proizvajalca. Zaradi izredno mokrega poletja in zasenčenega prostora, na katerem stoji vodnjak, smo po 60 dneh opazili zopet nekaj lišajev. Po konzultaciji smo se odločili za dodaten površinski premaz s strupom za uničevanje plesni in lišajev, ki ga proizvajajo Pinus Rače. Od oktobra 89 do danes je ostala površina trdna in čista.

Po prvi fazi obnove stopnišča v **mestnem gradu**, to je bilo utrjevanje perforirane kamnite ograje in figur iz aflenskega peščenjaka (kamnolom blizu Lipnice v Avstriji) z utrjevalcem za kamen Wacker OOH (Estri silicijeve kisline), smo nadaljevali restavriranje s popravilom štukature. Dela je pod našim vodstvom izvajala novo ustanovljena štukaterska delavnica pri podjetju Slikar Maribor.

Po pranju in domodeliranju uničenih delov, smo ponovno očistili in prebarvali tudi ostenje in strop.

Ker je bila Viteška dvorana izpostavljena podobnim vplivom okolja, smo tudi v tem prostoru obnovili stene.

Zaradi močno onesnaženega zraka v tem delu mesta, smo uporabili Chromosovo barvo Chromosil PB, ki je odporna proti zunanjim vplivom, paro propustna in prenese tudi površinsko vzdrževanje. Delo je bilo dokončano v oktobru 1989.

Obnova štukatur in študijo barv na objektu Gambrinus **Gregorčičeva ul. 29**, neogotska arhitektura iz l. 1865.

Po temeljitem pregledu temeljev, ostenja, strešnega dela ter statičnega izračuna smo ugotovili, da je stavba zaradi slabega vzdrževanja popolnoma propadla in jo je potrebno porušiti do kletne obokane etaže. Za nas je

nastal problem, ker je bilo potrebno zelo bogato in do kraja uničeno štukaturno dekoracijo demontirati v zelo kratkem času. V sodelovanju z podjetjem Slikar, kjer so pod našim vodstvom ustanovili štukatersko delavnico, smo demontirali ca 380 kom. elementov. Vse štukature je bilo potrebno ponovno domodelirati, narediti kalupe in odlitke. Med tem časom smo uskladili zidarske načrte z štukaterskimi, tako da smo dobili skupne osnovne višinske točke, ki so se ujemale z dejanskim stanjem na fasadi. Tesno sodelovanje je bilo ves čas rušitve in ponovne pozidave objekta. Montaža vseh elementov je bila opravljena v 50 delovnih dneh. Dobro in precizno so bila opravljena tudi zidarsko-fasaderska dela, ki povezujejo štukaterne elemente z razgibano rustikalno formo fasade. Zaradi vklapljanja stare arhitekture s stikajočo se novo in razgibanega okolja smo s sodelovanjem odg. arh. na Komunala projektu določili korigirano modro barvo v kombinaciji z belo štukaturo. Za fasadno barvo smo uporabili Chromosil PB.

Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev in nezainteresiranosti financerja je ostala kamnita figura Gambrinusa nerestavrirana. Sedaj stoji zapakirana v skladišču, namesto da bi jo postavili nazaj na prvotno mesto, to je na strešni vogalni venec nad glavnih vhodom.

Kot večina fasadnih površin v Mariboru je bila tudi ta pozno secesijska fasada **Glavni trg 23** prekrita s sivim stropnim obrizgom. Po detajlnem sondiranju so se pokazali originalni barvni toni na gladki osnovi. Vse gladke barvne površine so zemeljsko zelene barve v kombinaciji z belimi vertikalnimi in balkonskimi obrobami. Vsi železni deli ograje so temno modre barve z minijevu rdečim gornjim vencem. Za barvni premaz smo se zopet odločili za Chromosil PB. Ohranili smo vso leseno stavbno pohištvo. Deli uničenih lesenih rolet so bili zamenjani oz. utrjeni s poliestrskimi injekcijami. Ta je bila ena prvih stavb v Mariboru, da smo na sodoben način ohranili tudi originalno stavbno pohištvo. Pri tem objektu je veliko pripravljenost za sodelovanje pokazal tudi Staninvest Maribor.

Eden izmed največjih problemov je bil »boj« z golobi. Njihovo domovanje je področje Glavnega trga. Še posebej pa jim je pri srcu močno razčlenjena fasada Rotovža in fasada, ki smo jo obnavljali. Celo med obnovo so skušali gnezdititi na vencih in okenskih policah.

Končno smo se jih znebili na tak način, da smo na vseh ogroženih mestih namestili pod kotom 40° steklene poševnine, ki so onemogočile pristajanje in počivanje golobov, ob enem pa ne motijo zunanje videza fasade. – M. T.

Zunanjščino barokizirane **ž. c. sv. Magdalen**e, ki je v 15. stol. pogorela, so le prebarvali belo z oker obrobami (po vidnih nastankih, večjih sond zaradi dobro ohranjenega ometa nismo delali).

Cerkvene stene baročne **ž. c. sv. Jožefa** iz 1. pol. 18. stol. s Fuchgovo zakristijo so pred leti vodoravno izolirali, l. 1989 pa cerkev na novo prekrili (bakrena streha na zvoniku) in obnovili fasade. S sondiranjem smo ugotovili, da je bila cerkev (brez mlajšega zvonika) ometana s finim ometom – profilacija in z obrizgom gladke površine. Bila je v celoti enobarvna (zlata oker). Za oker – belo kombinacijo in barvanje obrizga z mešanjem barve v malto se je odločil imetnik spomenika. – A. V.

Po uspešnem arhitektonsko urbanističnem natečaju, izdelanem ureditvenem načrtu za **Železničarsko kolonijo** in po vabljenem natečaju za obnovo posameznega objekta, se v letošnjem letu zaključuje prenova enega – vzorčnega objekta v naši najstarejši delavski

Sl. 119 Maribor – javna litoželezna vodna črpalka v železničarski koloniji
Fig. 119 Maribor – public cast-iron water pump in railway-men' colony

koloniji iz leta 1863. Sedaj bo potrebno vsestransko preučiti dobljene rezultate tako pozitivne kot negativne. Predlagamo, da se po vselitvi prvih stanovalcev skliče širše posvetovanje vseh strokovnih služb izvajalcev in projektantov ter stanovalcev in se zaključki in dobljeni rezultati uspešno koristijo pri nadaljnji prenovi. – M. H.

MENGEŠ, Domžale. – Za park pod Staretovo graščino je bil pripravljen zgodovinski pregled razvoja parka in smernice. Nadaljnji načrt je pripravljala Arboretum Volčji potok. – J. H.

MURSKA SOBOTA. – S sredstvi OKS M. Sobota so pričeli dela na obnovi dvorane v južnem traktu **gradu**, ki so ji dali sedanjo zasnovi iz l. 1600 grofje Szechyi. K lokacijski dokumentaciji oz. k predlogu organizacije DESSA za projektiranje prenove gradu v Murški Soboti, je zavod dne 18. 1. 1988 podal spomeniškovarstvene smernice za južni trakt, v katerem naj bi se obnovila dvorana za filmske in gledališke predstave. Z deli v južnem traktu so pričeli avgusta, po načrtih arh. Vesne in Mateja Vozliča. Južni trakt, nekdanja oranžerija, je v sklopu gradu tisti del, ki je doživel največ predelav – njegova gradbena zgodovina še sedaj ni jasna.

Konservatorskega programa sprva nismo izdelali, ker so obnavljali samo dvorano v južnem traktu. Takoj, ko so nas obvestili, da bodo nadaljevali z deli tudi v ostalih traktih, smo pristopili k izdelavi konservatorskega programa za del gradu. Pri obnovitvenih delih v južnem traktu delo našega zavoda in arhitektov ni bilo koordinirano, kot je to za takšno delo potrebno. V idejnem načrtu za kapelo arhitekta nista upoštevala naših smernic po katerih bi prostor kapele kljub novi funkciji obdržal svoje prvotne oblikovne vrednote. – J. M.

NANOS. – Že v letu 1988 začeta obnova p. cerkve sv. Hieronima se je nadaljevala tudi v letu 1989. Poznosrednjeveška cerkev se nahaja tik pod vrhom na dokaj dostopnem kraju, zato je bilo najprej potrebno urediti cesto, ki omogoča dostop tudi težji mehanizaciji. Vse to je bilo urejeno na pobudo in organizacijo požrtvovalnega župniškega upravitelja iz Podnanosa. Lani so se pričela dela na samem objektu, ki je bil v bistvu že ruševina. Izdelali smo načrt obnove, katerega so se izvajalci tudi držali. Cerkev je bila statično povezana, dobila je novo lupinasto armirano betonsko streho (travete s polnili) v notranjosti se je pričela izravnava terena za ureditev tlaka. Z našim soglasjem je prišlo tudi do nekaj manj-

ših sprememb (nefunkcionalno gotsko okno na severni steni je bilo premeščeno na južno steno ladje).

V letu 1990 se bodo dela nadaljevala s prekritjem strehe, ureditvijo cerkvenega tlaka, oltarja v prezbiteriju in ladijskega stropa. – R. Č.

NEZBIŠE, Šmarje pri Jelšah. – Enostavno arhitekturno členitev na enovito zgrajeni p. c. sv. Katarine so izvajalci del le približno obnovili. Letnica 1756 v kartuši nad okroglo lino na prezbiteriju, ki datira čas zidave cerkve, prav tako ni bila obnovljena. Močno poškodovana enostavna portala na severni in zahodni fasadi sta bila zamenjana z betonskima. Cerkev, ki je enovito beljena tvori učinkovit prostorski akcent v neokrnjeni dolini Nezbiškega potoka. Obnovo je financiral župnijski urad s. Ema. – B. B.

NOVO CELJE. – Obnovitvena dela v dvorcu so se nadaljevala po začrtanem programu. V graščinskem parku je bil opravljen posek uničenega, odmrlega ali divje razraslega grmovja in drevja, na nekaterih drevesnih deblih so bili opravljeni drevesni kirurški posegi, urejenih je bilo nekaj poti ipd. Pomembnejša dela pa so bila opravljena v dvorcu. Porušene so bile sekundarne predelne stene, poglobljena je bila pohodna površina v pritličju do prvotnega nivoja, tako da so prostori – zlasti sobi z osrednjim stebrom, ki opirata oboke – spet zaživele v prvotnih razmerjih. Posebno pomembni so bili posegi v vhodni avli, kjer so bili izluščeni prej zazidani slopi in lizene – dosedanja veža je tako spet dobila značaj nekdanje reprezentančne vhodne dvorane. Vzporedno so bili tudi tu ugotovljeni prvotni nivoji, ki bodo omogočili prezentacijo portala in prvotne pohodne površine v naravnih razmerjih. V gosposkem nadstropju je bil tako v vežah kot v sobanah zahodnega trakta očiščen baročni štuk, ki je bil ponekod s sekundarnimi beleži že do nespoznavnosti zabrisan. Obenem so bile do kraja očiščene stene v predlanskem letu ugotovljene kapele z Lerchingerjevimi freskami, kar je v dobršni meri omogočilo rekonstrukcijo prvotne podobe prostora. Tako so bila na dvorcu opravljena najnujnejša pripravljalna dela za dokončna restavratsko – sanacijske posege. Vsa strokovna dela je ob sodelovanju celjskega zavoda opravljal restavratski center v Ljubljani. – I. S.

OREHEK. – Zaključili smo obnovo zvonika na ž. c. sv. Florjana. V prejšnjem letu smo zvonik statično povezali po načrtu, ki ga je izdelal ing. Ribnikar, lani pa smo zidove utrdili z injektirno maso in izdelali nov omet.

Ponovno smo odprli zazidane strelne line v etažah zvonika, vhod v prvem nadstropju pa smo nakazali v ometu. Finančna sredstva so prispevali KSS, OKS Postojna ter koprška škofija. Gradbena dela je izvajala splošna obrtna zadruga Galeb iz Kopra, nadzor nad gradbenimi deli pa je vršil statik ing. M. Bergoč iz Kopra. – R. Č.

OREHOVEC, Šmarje pri Jelšah. – Po zamenjavi dotrajanih delov strešne konstrukcije in celotne kritine na p. c. sv. Janeza Krstnika, je sledila še obnova dotrajanih ometov. Na osnovi sondiranja je bil narejen načrt za rekonstrukcijo poslikave iz sredine 18. stol. Baze pilastrov, ki so bile uničene smo rekonstruirali po analogijah. Pred leti slabo izvedeni ometi na zunanjsčini zvonika brez predhodnega sondiranja, so bili ob tej priložnosti ponovno obnovljeni. Obnovljeno je bilo tudi pokopališko obzidje in odstranjeno nasutje znotraj njega. Domači zidarji so obnovitvena dela, ki jih je financiral župnijski urad Vinski Vrh pri Slivnici, uspešno izvedli. – B. B.

PIRAN. – V sklopu akcije širšega pomena Topografija Piran je bila po programu dela Zavoda za leto 1989 narejena fotodokumentacija notranjščin in cerkvene opreme naslednjih cerkva: Marija Zdravja, Sv. Štefana, Sv. Petra, Marija Snežna, Marija Tolažnica in Sv. Rok (format 6 × 6, CB in DIA).

Na obzidju so se pojavile razpoke, zato smo sanirali zid (injiciranje in zastičenje), očistili in zamazali fuge. Sanirali smo tudi II. obrambni stolp tako, da je bila narejena horizontalna vez in obnovljeni leseni pedesti in lesene stopnice, na enak način kot je bil saniran I. obrambni stolp. – M. G.

Restavriranje stenskih poslikav v **Tartinijevi hiši** v preteklem letu je bilo omejeno na prostor v II. nadstropju s pogledom na Tartinijev trg. Zelo poškodovana notranja stena je v celoti obnovljena prav tako zunanja stena z oknom, krajša notranja pa je v postopku injektirana in kitana. Osrednja motiva prezentirane faze: medaljona z žensko in moško figuro s pripadajočimi atributi predstavljata dva letna časa. Časovno smo poslikavo umestili v zadnjo četrtino 18. stoletja.

Po sondiranju stropov v drugem nadstropju **Pomorskega muzeja Sergeja Mašera** smo pričeli z odkrivanjem dekorativne poslikave v manjšem prostoru. Poslikava se pokriva z izgradnjo arhitekture palače iz druge polovice 19. stoletja, v kateri je danes Pomorski muzej in se lepo navezuje na še ohranjene poslikave mlajše faze v I. nadstropju muzeja. – J. B.

PODČETRTEK. – Ker je grad v letu 1989 prešel v zasebne roke, je bila izdelana natančna zgodovinska analiza, ki naj bi služila kot sestavni del izhodišč pri pripravi revitalizacijskega programa. Stavbnogodovinske raziskave, ki naj bi omogočile analizo stavbnega razvoja gradu, še niso bile opravljene do konca. Investitor še ni predložil zahtevanih tehničnih posnetkov, na katere bi bilo mogoče vnašati podatke, dobljene s sistematičnim sondiranjem. – I. S.

PODSREDA. – Dela na podsreškem gradu so potekala po predvidenem programu. V letu 1989 se je pospešeno nadaljevalo urejanje notranjega dvorišča. Odprti in statično sanirani so bili arkadni loki na severnem in zahodnem traktu, vse dvoriščne fasade so bile urejene in prebeljene. Urejeno je bilo pritličje prvotnega severnega palacija, v katerem je zdaj steklarska delavnica in manjši muzej s steklarskimi eksponati. V zahodnem veznem traktu je bilo urejeno stopnišče. Na dvorišču je bil postavljen zastrešen stopniščni dostop, notranje stopnice so bile obložene s hrastovimi deskami. Na vseh hodnikih južnega in zahodnega trakta so položili opečni tlak, nov opečni tlak pa so uredili tudi na hodniku prvega nadstropja v južnem traktu in v dveh tamkajšnjih prostorih. Vzporedno so v tem nadstropju do kraja uredili renesančno sobo z dostopom na zunanji rekonstruirani leseni hodnik ob bergfridu – tu je bil vzporedno statično saniran tudi ustrezeni del južne stene grajskega oboda ob renesančni sobi tik bergfrida. V pritličju so poglobili hodnik do nivoja odkopanega podnožja baročnega portala. Ob straneh so rekonstruirali oz. znova pozidali sedežne klopi, pohodno površino pa so uredili le začasno z betonsko podlogo za bodoči tlak. Desno od vhodnega hodnika je bila rekonstruirana srednjeveška kuhinja in opremljena z ustreznim pohištvom. Kar zadeva prostore, kaže omeniti rekonstruirane romanske line v prvem nadstropju bergfrida, kjer je predvidena mučilnica, ter dokončno ureditev renesančne dvorane in dvoranice v stolpu poleg, s parketi in ustreznimi opaži. Na vsem gradu, je bila urejena električna razsvetljava, ob njem pa so se začela sanacijska dela na nekdanji remizi J od predgradja. Zavod je sodeloval pri teh delih z že ustaljenim timom zunanjih sodelavcev, ki se jim je pri urejanju notranje opreme v letu 1989 pridružila še arhitektka Alja Štefančič. Finančno je vodil akcijo SP Trebče. – I. S.

PREDENCA, Šmarje pri Jelšah. – Restavratorska dela v kapelicah šmarske Kalvarije so v letu 1989 potekala po sprejetem programu. Od pete do dvanajste kapele so bili zavarovani

Sl. 120 Predenca – restavrirana freska v 12. kapelici
Fig. 120 Predenca – restored baroque fresco

ostanki stenskih poslikav. V nišah sedme, devete in enajste kapelice je rekonstruirana dekorativna arhitekturna poslikava. V skladu z izhodišči strokovne komisije, ki se je zavzela za popolno rekonstrukcijo manjkajočih stenskih slik na osnovi dokumentarnega gradiva, so restavratorji RC SRS rekonstruirali prizor na zadnji steni dvanajste kapele, ki upodablja sprevod vojakov, starcev in žena. Delno je bila v isti kapeli obnovljena dekorativna poslikava na stropu in bordura, ki obkroža slikane prizore iz križevega pota. Pobočje hriba s položajem kapelic je geodetsko posneto. Restavratorska dela je financirala kulturna skupnost Slovenije in občinska kulturna skupnost. – B. B.

PREDJAMA. – Z izpraznitvijo oskrbnikovega stanovanja je nastala možnost adaptacije celotnega štirinadstropnega trakta gradu. Na informativnem sestanku so prisostvovali predstavniki THO Postojnska jama – lastnik in investitor, predstavnik Muzejske zbirke pri SAZU Postojna – uporabnik, arhitekta – izvajalec in predstavnik ZVNKD Gorica. Pregledano je bilo obstoječe stanje in ugotovljene možnosti za statično sanacijo objekta. Okvirno smo bili seznanjeni s programom izrabe prostorov glede na to, da gre za poseg v domnevno najstarejše jedro, romansko, bo zavod po predložitvi vloge za adaptacijo in idejnega načrta, podal konservatorske smernice in zahteval nadzor nad vsakim posegom ter možnost raziskave stavbne zgodovine.

Dosedaj so bili sondirani tlaki in beleži do prvega ometa. Sondiranje beležev ni pokazalo sledov starejših poslikav. – J. S.

PREM. – V letu 1989 smo v okviru načrtovane prenove premskega gradu popravili ali nadomestili vsa polkna in vrata. Grad je bil namreč zaradi manjkajočih zapahov na polknh in odsotnosti vrat na teraso, izpostavljen močnim prepihom in vdorom meteornih voda. Ta prostor je namreč leta 1932 poslikal tržaški slikar Mario Lannes. V spodnjem pasu gre za predstavitev letnih časov v preobleki in atributih mladih deklet, severno steno pa zavzema prizor boginje Diane na lovu. Letni časi so v nadstropnem delu podkrepjeni z živalskim krogom (zodiakalnim znamenjem). Poslikava, ki je izdelana v tehniki enkaustike, stilno pa se navezuje na takrat aktualno smer »valori plastici«, je v precej slabem stanju, mestoma pa je uničena. Da bi lahko pravilno ovrednotili njeno kvaliteto in smotnost obnove smo si ogledali in dokumentirali tudi ostala avtorjeva dela v Trstu in sicer: stensko dekoracijo ob spominski plošči v avli liceja Dante Alighieri ter stropno sliko vstajenja na stropu samostanske cerkve sv. Ciprijana. Žal sta ti stenski poslikavi slabše kvalitete in nesporno inferiorni premskemu opusu. Tretje njegovo delo v Trstu (na pevskem koru terezijanskega instituta Nazareth), so že pred leti uničili. Na podlagi teh podatkov smo se strokovni delavci zavoda odločili, da bomo ohranili samo tiste dele poslikave, ki je bolj ohranjena, uničenih in poškodovanih delov pa ne bomo obnovljali. Predhodno bo seveda potrebno izvesti natančno dokumentacijo sedanjega stanja.

Nadaljevala so se restavratorska dela na Kraljevi poslikavi v župni cerkvi sv. Helene, ki so se pričela že leta 1986. Od takrat je bilo ugotovljeno dejansko stanje stenske poslikave in utrjena metoda obnove. Ob restavratorskih posegih je dozorelo spoznanje, da so zgornje partije poslikave tako uničene, da jih ni mogoče lepiti ponovno na nosilec, kjer je tudi grobi omet zaradi predhodnega zamakanja popolnoma uničen. Ker je obstajala nevarnost, da do naslednje sezone odpade del ometa, so se restavratorji odločili, da več m² poslikave snamejo in jih preko zime na ljubljanski akademiji za likovno umetnost konservirajo in pripravijo za vrnitev na prvotno mesto. Dela izvajajo na podiplomskem oddelku za restavratorstvo ALU pod strokovnim vodstvom prof. Franca Kokalja. Sredstva za obnovo je prispevala KSS, delno pa je krila stroške Rimsko katoliška župnija Prem. – R. Č.

PRILESJE. – V letu 1989 je župnijski upravitelj s pomočjo krajanov in v skladu z nasveti

našega zavoda nadaljeval z vzdrževalnimi deli na p. c. sv. Ahaca v Prilesju. V spomladanskih mesecih so obnovili podporni zid okoli cerkve, v jeseni pa so se lotili obnove cerkvene strehe, montaže žlebov ter izdelave novih zunanjih ometov. Slednja dela je strokovno opravil izvajalec Gregorc Franc iz Ajdovščine. – R. Č.

PTUJ. – V osrednjem grajskem posloplju smo nadaljevali z restavratorskimi deli na območju jugovzhodnega trakta, ki ima romanško pritličje, gotsko nadzidavo in je bil prezidan v drugi polovici 17. stoletja. Tu so bili dodelani profili romanskih oken v pritličju kjer smo v tako imenovani »stebriščni dvorani«, oblikovani v 16. stoletju, odstranjevali starejše, konstrukcijsko nepotrebne in pojavnostno neprimerne obzidave stebrov in obokov. Pri tem smo ugotovili, da eden od stebrov manjka in ga je potrebno rekonstruirati. V prvem nadstropju smo utrdili, očistili in retuširali stropno štukaturo v enem prostoru površine 86,72 m². Pri tem smo ugotovili, da je potrebno stropove ojačati, če hočemo v 2. nadstropju obdržati galerijo slik. Ob številnih obiskovalcih leseni stropovi močno vibrirajo, kar povzroča dodatne poškodbe na krhki strukturi štukaturnega okrasja. V ta namen smo razvili sistem sekundarnega kasetiranega stropa iz jeklenih profilov in na tak način smo se izognili vgrajevanju običajnih armirano betonskih plošč, ki ne ustrezajo konservatorskim zahtevam po ohranjanju avtentičnosti spomenikov, onemogočajo prezačevanje originalnega lesenega stropa, pri gradnji pa prihaja do poškodbe štukature.

Pri žitnici iz 18. stoletja, ki je z južno stranjo v višini treh etaž naslonjena na grajski hrib smo izvedli zračno kineto in vertikalno izolacijo z namenom da bi osušili notranjost stavbe in jo usposobili za postavitve muzejskih zbirk. Južna stena žitnice je prvotno sicer imela v dvojni steni poseben sistem prezačevanja, vendar so ga kasneje, ko niso več razumeli njegovega pomena, zaprli in zazidali. To pa je povzročilo visoko vlažnost celotne stene in s tem prostorov v žitnici do take mere, da je bila edina rešitev zunanja zračna kineta.

Vsa dela so bila opravljena s sredstvi občinske in republiške kulturne skupnosti.

Grad Turnišče. Dvorec iz sedemnajstega stoletja, ki so ga nekoliko prezidali v prvi polovici 19. stoletja stoji sredi velikega naravnega parka. Kljub atraktivnosti okolja in bližini mednarodne ceste je še vedno brez uporabnika in je skrb zanj prepuščena mariborskemu Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine, ki je razpolagal za obnovo s sredstvi občinske in republiške kulturne skupnosti. V

okviru del, ki so usmerjena predvsem v njegovo ohranitev so bili opravljeni najnujnejši gradbeno statični posegi in drenaža z odvodnjavanjem, kar je predpogoj za izvedbo horizontalne izolacije. Ker je objekt nenaseljen in nezavarovan, je cilj vandalskih napadov in kraj.

Slovenski trg 6. – Prvotna namembnost renesančne stavbe z značilno biforo v 1. nadstropju je bila mestna hiša. Svojo funkcijo je izgubila z gradnjo novega rotovža v začetku tega stoletja. Od tedaj je služila v stanovanjske namene, po zadnji vojni pa je celo prišla v zasebno last. Lastniki, ki niso zmogli stroškov niti za osnovno vzdrževanje, so jo pustili propadati. Zavod je zato pri občini sprožil postopek v smislu 43. člena Zakona o naravni in kulturni dediščini za prenos v družbeno last. Sočasno smo pripravili načrte za novo vsebino stavbe – galerijo sodobne umetnosti s poudarkom na razstavi zbirke del Franceta Miheliča. Prav tako smo začeli z nujno potrebnimi gradbenimi deli, ki so v prvi fazi obsegala zamenjavo kritine, popravilo ostrešja, čiščenje nasutja in popravilo obokov v 2. nadstropju ter drenažo, vertikalno in horizontalno izolacijo proti vlagi tistega dela stavbe, ki je vgrajen v grajski hrib.

Pri obnovi vzhodne fasade vzhodnega trakta **Muzejski trg 1** smo ugotovili, da je bil njegov južni del, tako kot smo domnevali iz florisa, resnično samostojna stavba iz najzgodnejše stavbne zgodovine samostana. Po odbijanju dotrajalega pozno-baročnega ometa se je na celotnem korpusu pokazal tanek omet z vrezanimi platnicami, kar postavlja čas gradnje na konec 13. ali začetek 14. stoletja. Ostali deli trakta se je pokazal kot gotski s pravokotnimi okni, skoraj linami, s kamnitimi okvirji, ki pa so žal pretežno odstranjeni. Njihov raspored odgovarja razporedu samostanskih celic. Na stolpu kvadratnega florisa smo ohranili in deloma rekonstruirali romanski omet, na traktu, ki kaže sledove gotskega oblikovanja pa smo rekonstruirali zaglajen »gotški« omet.

Dvonadstropna vogalna stavba **Prešernova ulica 6** ob veznem kraku z Grajsko ulico, ki je pred vojno služila kot hotel, je bila skrajno zanemarjena in v razpadajočem stanju. Odločitev za oživitve njene hotelske vsebine je zahtevala temeljite spremembe v njeni notranji strukturi. Ta je bila rezultat prezidav v preteklem stoletju, ko so najprej združili dvoje enonadstropnih stavb v eno, ki so jo kasneje dvignili še za eno nadstropje in ji naredili neobaročno fasado. Glede na to, da obstoječa notranja razdelitev ni predstavljala

spomeniške vrednosti, je negativno pogojevala uporabnost stavbe, osnovno tlorisno razdelitev v pritličju in nadstropju in dvoramnega stopnišča s kvalitetnimi kovaškimi kamnoseškimi in štukaturnimi detajli. Dovolili smo rušenje dvoriščnega gospodarskega poslopja, poglobitev dvorišča za kurilnico in pokritje dvorišča v višini prvega nadstropja. Pri poglobljanju dvorišča je prišlo do pomembnih arheoloških najdb (glej arheološko poročilo).

Ureditev lokala v vogalni stavbi **Cankarjeva 11** v strnjemem zazidalnem kompleksu je v celoti ohranila avtentično stavbno substanco, ki jo datiramo v 14. stoletje. V zahodnem delu lokala je bil najden zgodnjegotski portal, katerega teme sega ca 140 cm nad sedanji nivo tlaka, iz česar lahko sklepamo, da je teren močno nasut. Funkcija tega portala ni jasna in je iz strukture stavbe ni bilo mogoče ugotoviti. Za zelo zgodnjo datacijo stavbe priča tudi za gradnjo uporabljena rimska spolija z reliefom grifona, vidna na fasadi.

Pri urejanju lokala v stavbi Prešernova ulica 18 smo ugotovili, da je mejni zidec stavbe **Prešernova 16** zgrajen iz pravilno obdelanih kvadrov iz drobnozrnatega rumenega peščenca. Sonda na fasadi stavbe št. 16 je pokazala, da je v celoti zgrajena iz tega materiala. Obdelana je enako kot pri romanskem palaciju na gradu in v starejšem delu proštije cerkve.

Iz tega lahko sklepamo, da je stavba zelo stara in da gre za pomemben objekt iz zgodnjih obdobij stavbne zgodovine Ptujja. Zato bo ob vseh posegih v stavbo treba posvetiti posebno pozornost njeni temeljiti raziskavi.

Sedanji sedež Temeljnega sodišča **Krempljeva 7**, nekdanja svobodna hiša, je dvonadstropna, prostostoječa stavba, ki obladuje s svojimi gabariti tako Trg svobode kot Krempljevo ulico. V preteklosti je bila večkrat prezidana in nadzidana, na zahodni fasadi ima kvaliteten renesančni portal. Sodišče je z lastnimi sredstvi obnovilo fasado, pri čemer smo ohranili oz. obnovili členitev iz prejšnjega stoletja. Za temeljno restavracijo kamnitega portala je zmanjkalo sredstev, zato smo ga smo utrdili z estrom silicijeve kisline.

Enonadstropni stavbi **Prešernova ulica 13 in Prešernova ulica 15** oblikujeta prehod med Prešernovo ulico in nanj pravokotno potekačo Cankarjevo ulico, povezujeta pa ju razporna loka, pokrita z bobrovcem. Fasadi obeh stavb smo pred začetkom obnove raziskali in ugotovili pod mlajšimi ometi tanke enoplastne omete, ki jih je bilo mogoče datirati na prehod iz 16. v 17. stoletje. Odločili smo se za njihovo

rekonstrukcijo, da bi omete prilagodili prevladujočemu izgledu obeh stavb. Dela na stavbi št. 13 sta financirali slovenska in občinska kulturna skupnost, izvajal pa jih je zasebnik, katerega ekipo že dalje časa usposabljam za dela pri obnovi kulturnih spomenikov in si je že pridobila ustrezno znanje in ustrezen odnos do kulturnih spomenikov. Obnovo št. 15 je financirala ptujška stanovanjska skupnost s svojo delovno skupino in rezultati niso docela v skladu z navodili, ki smo jih izvajalcem dali, in sedanji videz ne ustreza značaju stavbe. Prav tukaj, na dveh stavbah, ki stojita druga ob drugi, se dobro vidi, kako pomembno je, da si spomeniška služba vzgoji in usposobi izvajalce tudi na nivoju gradbene obrti. – J. M.

PUŠČAVA. – P. c. sv. Ane. – Kapeli iz leta 1659, ki je imela stene vhodnega dela v pritličju in nadstropju podrte z velikimi polkrožnimi loki, so spremenili obliko 1864 s tem, da so loke zazidali. Po statični presoji v. d. t. Požauka so jih odprli in odprtine zasteklili. S tem je dobila kapela prvotno obliko in lahkotnejši videz. Nad vhodom smo našli na prvotnem ometu letnico 1659. Sočasni oltar, ki je bil poslikan, je restavriral nekdanji zavodov restavrador Anton Blatnik. – A. V.

RACE, grad. – Tovarna Pinus, ki je v kleti gotskega dela gradu uredila restavracijo za svoje delavce, je financirala obnovo dveh grajskih fasad ob sondiranju nismo našli nobenih poslikav. Gradnja je kamnita, omet pa zglažen in beljen. Žal v tej fazi niso zamenjali oken, za kar je zavodova arhitektka Irena Krajnc izdelala načrt. – A. V.

RADOVLJICA. Linhartov trg št. 7, **Linhartova roj. hiša.** Lastnik hiše je pod strokovnim nadzorom zavoda obnovil fasado. Pri pred-

Sl. 121 Radovljica – gotski portal v z. atriju graščine (f. B. Jesenko)

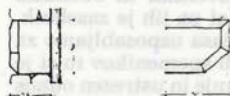
Fig. 121 Radovljica – discovered gothic gateway in the castle

VZHODNA FASADA

V. J. T. K. L. T. L. A. M. C.

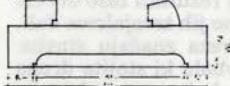
G. L. A. - B. G. L. A. 2

D. J. A. L. A. C. F. T. A. 2

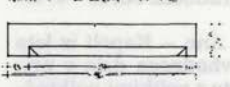
JUŽNA FASADA

V. J. T. K. L. T. L. A. M. C.

ZAHODNA FASADA

K. B. A. J. T. A. F. R. E. N. L. A. D. A. M. 1:10

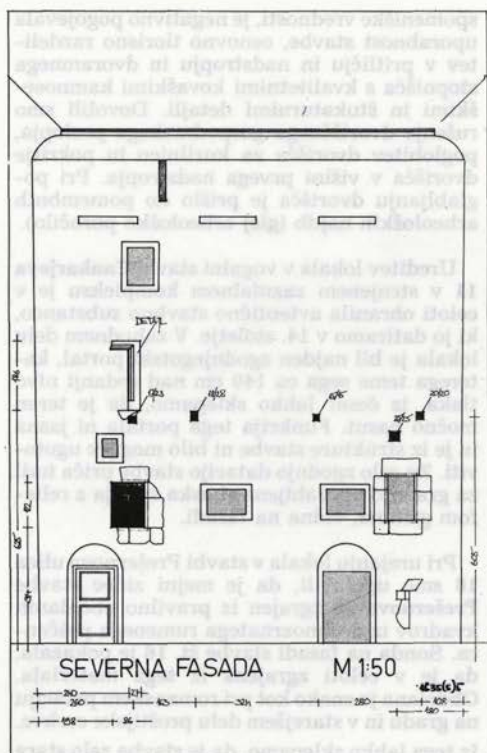
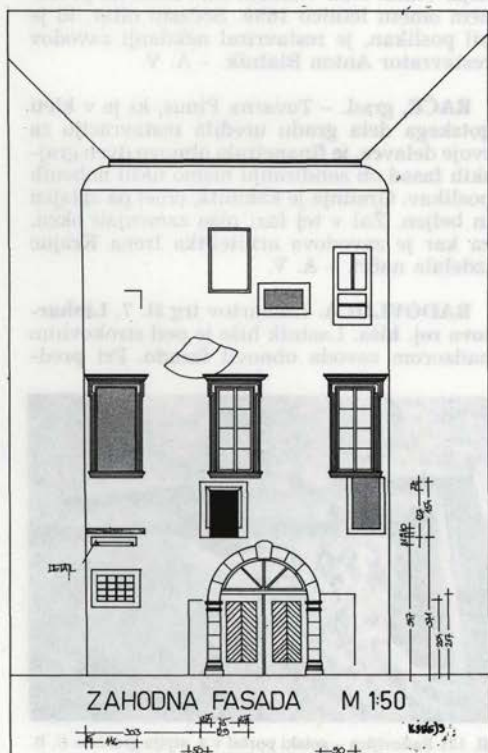

GRAŠČINA Radovljica

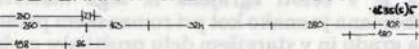
DETALJI LEVEGA NOTRANJEGA DVORIŠČA

PISAL: A. ŠELIGO
1988

A11(6)1

SEVERNA FASADA M 1:50

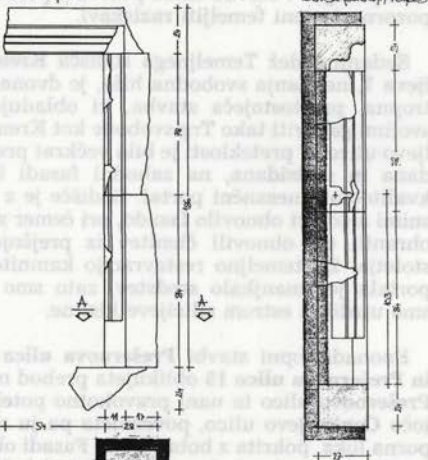

SEVERNA FASADA

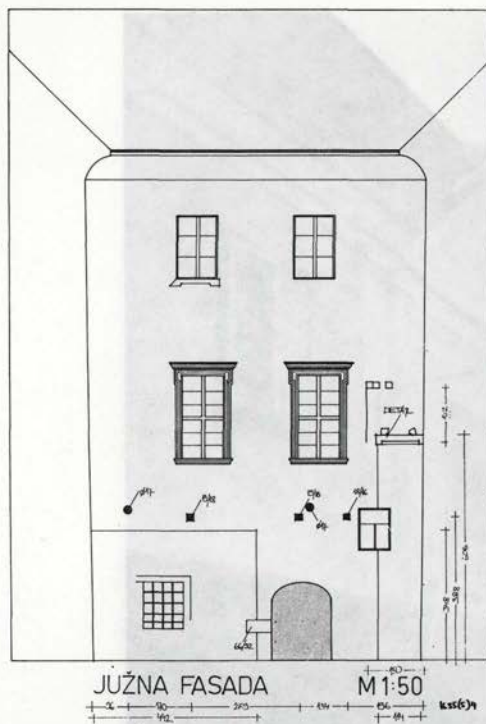
GOTSKI PORTAL M 1:10

BELI POGLAD

SIVRSKO (KORALNI) POGLAD

Sl. 122 Radovljica – arhitekturni posnetki graščine (A. Šeligo)
Fig. 122 Radovljica – sketches of the castle

hodnem sondiranju, so bili v spodnjem pasu desno od vrat najdeni slabo ohranjeni fragmenti gotskih šivanih vogalov. Ker v zg. pasu ni bilo drugih poslikav, predvsem pa zaradi kvalitetne klasicistične štukature smo se odločili za prezentacijo vrhne plasti ometov.

Štukaturo je očistil in utrdil restavrador Bine Ambrožič iz Polhovega Gradca. Sredstva za restavriranje je zagotovila občinska skupščina Radovljica.

Graččina, Linhartov trg št. 1: Brez predhodnega nadzora, (zavod ni bil obveščen o začetku gradbenih del), je bila odstranjena vrhnja (ali več plasti) ometov v zahodnem atriju. Ob naknadnem sondiranju je bilo odkritih več prezidav, poznogotske okenske odprtine s kvalitetnim delno ohranjenim gotskim portalom v nadstropju na južni steni atrija, ter več mlajših oken iz 17. ali zač. 18. stol. Na zahodni steni je bila odkrita dobro ohranjena freska sončne ure dat. 15. s tremi grbi. Freska zaradi vremenskih razmer ni bila odkrita v celoti. Tako je pod ometom skrit drugi del letnice in tretji grb. Grb z noži pripisujemo rodbini grofov Dietrichsteinov, ki so imeli v 16. stol. v posesti graščino. Drugi odkriti grb z lilijami in hrastovimi vejicami še ni atribuiran. Izde-

lane so bile izmere detajlov in konservatorske smernice. Gradbeno sanacijo je izvajal Franc Pelko z Bleda, odkriti del freske je očistil in zaščitil restavrador Matjaž Vilar iz Ljubljane. Akcijo je financirala občinska skupščina. – N. L.

RIBIČJE. P. c. sv. Petra: Imetnik spomenika se je odločil za obnovo zunanjsčine in opreme sakralnega objekta. Letošnja dela so po predhodnem sondiranju obsegala obnovo zunanjsčine in delno restavriranje oltarjev.

Pri sondiranju smo odkrili na južni fasadi ladje dvoje romanskih oken, sonde zidov ob zgodnje gotskem prezbiteriju pa kažejo nastanke romanske polkrožne apsida. Potrebno je opraviti še dodatna sondiranja v notranjosti prezbiterija, sondiranje ometov pa nam je odkrilo poslikave iz zelo zgodnjega obdobja.

Obnova zunanjsčine je zajela podiranje notranjega in oblikovno neprimernega zvonika z vhodno lopo, prekritje celotne strehe in obnovo zunanjih ometov. Ohranili in obnovili smo zgodnjegotski prezbiterij s kamnitim obočkom, zaradi funkcionalnosti pa tudi zakristijo iz začetka tega stoletja in dvoje mlajših okenskih odprtini na romanski ladji. Na prvotnem mestu smo rekonstruirali tudi »jahače«. Od prvotnega je bila ohranjena lesena konstrukcija v ostrešju, oblikovali pa smo ga po vzoru za krajino in tip cerkva značilnih zvonikov.

Z odstranitvijo zvonika je objekt izgubil tudi preddverje na najbolj vremenju izpostavljeni zahodni fasadi. Na fasadi smo dokumentirali sledove prvotne vhodne lope v širini ladje. Rekonstrukcija lope v celotni širini bi terjala dolžino lope 4-5 m in s tem bi posegli v korenine lipe, ki je kvalitetni sestavni del ambienta sakralnega spomenika. Zato smo na željo uporabnika izdelali načrt manjšega lesene nadstreška. Ta bo postavljen na temelje odstranjenega zvonika in bo ščitil dobro ohranjen romanski vhod s fresko nad njim.

Obnova notranjih ometov in poslikave je načrtovana za prihodnje leto, restavriranje oltarjev in opreme pa že izvajamo. – A. V., V. G., M. H.

RIMSKE TOPLICE, Laško. – P. c. Lurške Matere božje je bila leta 1886 zgrajena po načrtih Valentina Scagnettija v neorenesančnem slogu. Po obnovi je zunanjsčina ohranila vso svojo arhitekturno členitev. Barvna podoba cerkve ugotovljena na osnovi sond je bela. Bronzirana pločevinasta streha zvonika in prezbiterija je zaradi samovolje izvajalca dela v barvnem neskladju z opečno streho ladje in ostalo zunanjsčino cerkve. Drevesa v neposredni bližini, ki so zastirala pogled na cerkev, so posekali. Obnovitvena dela je financiral župnijski urad Rimske Toplice. – B. B.

Sl. 123 Radovljica – Linhartova r. hiša, obnovljena fasada
 Fig. 123 Radovljica – old centre, residential house, historic monument (A. T. Linhart, 18th century literature)

ROGAŠKA SLATINA, Šmarje pri Jelšah. – Leta 1989 je bila ž. c. sv. Križa, zgrajena leta 1865, v celoti obnovljena. Na osnovi sondiranj beležev smo ugotovili prvotno barvno podobo zunanjsčine z belo členitvijo na svetlo oker osnovi. Po obnovi vseh ometov je bila obnovljena tudi notranjščina. S sondiranjem smo ugotovili, da je bila le ta v celoti beljena, izstopajoči deli arhitekturne členitve pa decentno žlačeni, D.i.a. Franc Kvaternik pa je

določil drugačno barvno podobo. Barvno je prostor z odtenki rjavkastih barvnih tonov usklajen z značajem arhitekture. Obnovo cerkve je v celoti financiral tukajšnji župnijski urad. – B. B.

RUŠE. – Ž. c. Matere Božje: Barokizirana gotška cerkev iz sr. 14. stol. kaže to dvojnost na svoji zunanjsčini, kar smo pri njeni prezentaciji ohranili. Ves gotški oz. poznogotški del

(ladje, prezbitერი, zvonik) smo ometali z glajenim ometom, ob koncu 17. stol. prizidane kapele pa z zaribanim. Na zvoniku smo rekonstruirali poslikavo v baročnem nadzidanem delu (rjavo črne obrobe polkrožnih členjenih zvonovih lin, poslikane s presledki) in na prvotnem iz zač. 16. stol. Sivani rob svetle opečne barve, smo ugotovili na prvotnem zelo tankem ometu, ki je puščal kamnite ogelnike neometane in ga rekonstruirali. Naslikani ogelniki si sledijo brez vmesnega presledka (vzorec prvotne poslikave je še ohranjen pod streho nad kapelo). Tu je tudi še ohranjena prvotna poslikava ladjinih opornikov svetlo opečne barve. Z enako barvo so bile obrobline ozke line in šilasta okna v nadstropju in pritličju. Slednji sta ostali zazidani oz. prezidani v pravokotni okni in jih imetnik zaradi visokih stroškov ni bil pripravljen rekonstruirati. Odprli pa smo do notranjega ostenja v baroku zazidane poznogotske triforne zvonove line, seveda po statični preveri, ki jo je opravil v. g. t. Jože Požauko. Manjkajoče kamnite dele smo nadomestili in trifore pobarvali po prvotnem vzorcu črno, belo, opečno rdeče.

Zamenjanih je bilo več dotrajanih kosov kamna na opornikih in fasadnih vencih. Rekonstrukcije rdeče poslikave na opornikih verniki niso sprejeli. Zaradi tega so ostali oporniki neposlikani (obstaja dokumentacija). Med zahodnima opornikoma na južni strani je bila pozidana shramba. Odstranili smo steno. S tem smo odkrili baročno stensko sliko postaje Križanja z napisom IesVs Mortl CrVCIs pro VnI Verso eXtraDItVrorbe. Kronogram da letnico 1739.

Iz stene prezbitერიja smo odstranili sklepnik, ki je bil uporabljen kot gradivo. Ima nastavke hruškastih reber, kar govori za to, da je bila prvotna cerkev ali kapela – predhodnica sedanjše vsaj iz sr. 13. stol. – A. V.

SELNICA. – ž. c. sv. Marjete: Na zunanjsčini te cerkve, ki je tudi barokizirana gotška arhitektura, smo ohranili vse baročne sestavine in predelave, rekonstruirali gotško oker opečno rdečo poslikavo na vogalih ladje in drugo, temno rjavo rdečo poslikavo na zvoniku (prvotna dokumentirana), ker je zvonik v spodnjem delu obzidan. Enako smo po prvotnem vzorcu pobarvali gotške šilaste bifore, ki so bile zazidane in smo jih do notranjega ostenja odprli. – A. V.

SEVNICA. – V preteklem letu je zavod pripravil spomeniškovarstvena izhodišča za zazidalni načrt prenove starega mestnega jedra Sevnice.

Elaborat je izdelan na osnovi analiz zgodovinskega nastanka in razvoja naselja ter analiz

zgodovinskega nastanka in razvoja naselja ter analiz stilnega izražanja posameznih arhitektur, daje pa osnovne pogoje in smernice za varovanje prostora in objektov. Pri načrtovanju prenove ter kasnejšemu izvajanju jih je potrebno upoštevati tako, da se v čim večji meri ohrani primerna urbanistično-zgodovinska substanca naselja kot SPOMENIKA HISTORIČNEGA URBANIZMA.

Elaborat za prenovo Sevnice je razdeljen v dva vsebinsko povezana dela. Prvi del zajema analizo historično-urbanističnega razvoja naselja ter podaja osnovni zgodovinski koncept kontinuitete razvoja. Podana je tudi valorizacija današnjega stanja glede na to, v kakšni meri so ohranjene, oz. ogrožene primarne stalnice naselja. Ob tej globalni analizi prostora je izdelan še pregled celotne izgrajene substance t. j. podan pomen posameznih objektov in lokacij v okviru zavarovanega prostora. Splošno so tudi okarakterizirani negativni posegi (novogradnje, adaptacije ...), ki izrazito negativno vplivajo na posamezni zavarovani objekt ali celotno urbanistično kontinuiteto.

Drugi del elaborata zajema detajlni pregled najpomembnejših arhitektur (kulturna dediščina in kulturni spomeniki s pripadajočimi zazidalnimi parcelami). Za vsak objekt je izdelan opis obstoječe podobe z valorizacijo ter stopnja in način prenove, so izdelane na osnovi zgodovinskih virov, franciscejskega katastra ter terenskega pregleda izgrajene substance. Varovanja ni mogoče omejiti le na izgradnjo ob glavni trški komunikaciji (glavni trg), kjer je skoncentriran večji del arhitekturne dediščine. Poleg tega je potrebno zajeti celotno zaledje drobne pol-trške strukture, ker zgodovinsko predstavlja sestavni del urbanističnega kompleksa, neodvisno od arhitekturne kvalitete in današnjega stanja te substance.

V okviru varovalnih mej smo vključili tudi območje gradu ker menimo, da sta v primeru Sevnice staro naselbinsko jedro in zavarovano grajsko območje nedeljivo povezana tako prostorsko kot zgodovinsko. Pri urbanističnem načrtovanju prenove je zaželeno, da se obdela tudi to območje, če pa to ni možno je potrebno izdelati ustrezne rešitve za kontaktno cono (grajski kompleks – trško jedro). Ravno tako predlagamo izdelavo okvirnih urbanističnih smernic za vplivna območja vzhodno in zahodno od zavarovanega prostora, kjer morajo biti nove arhitekture s svojo maso, lokacijo in višinskimi gabariti podrejene trškemu prostoru.

Zaradi kasnejšega lažjega izvajanja zaščite in prenove objektov ter celotnega prostora, menimo, da je potrebno, da se celotna analiza varstva kulturne dediščine (opisi objektov z

grafičnim prikazom varstvenih režimov) vnese v zazidalni načrt.

Izdelava zazidalnega načrta je planirana v letu 1990. – D. G.

SLIVNICA. – ž. c. Matere Božje: Barokizirana romanska cerkev s poznogotskim stolpom in prezbiterijem je bila obnovljena v zač. 60 let. Takrat so odstranili vse omete. Zaradi tega s sondiranjem nismo našli nobenih poslikav. Na zvoniku je nov zaglajen omet, prebeljen z apnom, ostali del cerkve je le prebeljen.

Iz renesančnega, povsem neogotsko predelane gradu se bo VVZ izselil v nov objekt, ki ga zidajo že na območju opuščenega grajskega parka. Projekt rekonstrukcije tistega dela parka, ki mora ostati ob gradu, dela ing. arh. F. Vardjan pri RC. – A. V.

SLIVNICA PRI CELJU, Šentjur pri Celju. – Po sondiranju zunanjsčine p. c. sv. Janeza Krstnika smo ugotovili njeno enovito gradnjo in arhitekturo členitev iz konca 17. stol. Vogalna členitev, ki ponazarja klesance je bila izvedena v izstopajočem ometu in barvana sivo modro. Na končnici prezbiterija je bila v rdeči barvi narisana sedmerokraka zvezda. Po odstranitvi dotrajanih ometov so se na vogalih prezbiterija pojavile kamnite spolije s sledovi poznogotske poslikave. Vzporedno z rekonstrukcijo historične zunanjsčine, ki jo je financiral tukajšnji župnijski urad, je bila delno zamenjana dotrajana strešna konstrukcija in na novo položen opečni bobrovec. – B. B.

SLOVENSKA BISTRICA. – OKS je uredila prostore mezzanina v južnem **grajskem traktu**. Odstranili so mlajše pregradne stene in ohranili obstoječe stavbno pohištvo. Sanirali so tudi večji del grajskega obzidnega zidu ob vodnem jarku in ga pokrili z dvokapno strešico po vzoru prvotne. Odstraniti je treba še plast nasutja nad prvotnim nivojem tal in pozidati fortifikacijski vogal, na katerem je nekdanj stal kip Janeza Nepomuka. Tega so po vojni razbili. Nadomestili ga bodo z baročnim kamnitim kipom, ki je stal ob mostu čez Bistrico. Tudi ta je poškodovan in deponiran v prostorih Gradbenega servisa v Slovenski Bistrici odtlej, ko so v zač. 70. let razširili most.

Soglašali smo z adaptacijo v pritličju bidermajerske hiše na **Trgu svobode 8** in **10**. Investitor je pa na **Partizanski 3** v baročno vežo vgradil stopnice poleg že obstoječega baročnega stopnišča. Zato smo ga prijavili inspekciji. – A. V.

SMOKVICE, Koper. – P. c. Marije Magdalene: S sondiranjem stranskega oltarja je bilo ugotovljeno, da je tudi ta kvalitetno baročno

delo, ki ima značilnosti glavnega oltarja, ki je bil restavriran prejšnje leto. Stranski oltar je bil zlačen na temno rjav poliment. Oltar ima tri lesene plastike svetnikov in v vrhu plastiko angela. Oltar je bil snet in pripeljan v delavnico Sandorja Huszarja v Piranu.

Sondirali smo prezbiterij in ladjo zgoraj omenjene cerkve in ugotovili, da je bil prvoten prezbiterij križno rebrasto obokan (ohranjene so konzole reber in potek loka).

Izdelan je bil arhitekturni posnetek cerkve, zamenjana streha in narejena statična ocena. Zaradi vlažnosti cerkve, prezbiterija iz zakristije je potrebno narediti zračno kineto in pravilno speljati meteorno vodo. – M. G.

SOPOTE, Šmarje pri Jelšah. – Rezultati ročnih izkopov vodnega obrambnega jarka graščine Olimje, ki so se nadaljevala v letu 1989 so naslednji: ugotovljena je bila širina in dolžina jarka pred južno fasado, dotočni in iztočni kanal, položaj prelivov med sekundarnimi zidovi prekatov, originalni nivo in tlakovanje mosta, ki premošča jarek s tremi obočnimi loki. Ob severnem traktu graščine je bil delno ugotovljen potek zidu zimskega vrta, na dvorišču pa nivo prvotnega tlakovanja. Namen raziskav, ki bodo potekale še v naslednjem letu, je definirati izhodišča za načrt prezentacije okolice bivšega pavlinskega samostana. V lekarniškem stolpu je bila po krivdi izvajalca del previsoko ulita armirano-betonska plošča. Odstranitve le te nismo zahtevali, ker bi sam postopek zniževanja nivoja plošče poškodoval freske Antona Lerchingerja. Informacijska soba in sanitarni prostori v pritličju so gradbeno urejeni. Arhitekt Franc Vardjan je na osnovi zavodovih konservatorskih izhodišč posredoval načrte za izvedbo drenažnega sistema v notranjem dvorišču, projekt osvetlitve lekarne in načrt statične obnove mostu, s sodelovanjem ing. Stojana Ribnikarja. Sredstva za obnovo graščine se črpajo iz skladov KSS, OKS in občinskega samopriskpeva.

V ž. c. **Marijinega vnebovzvetja** je bil oltar posvečen sv. Križu skoraj v celoti restavriran. Izjema so lesene plastike in manjši ornamentalni deli, ki jih je potrebno na novo rezljati. Strokovna komisija, ki spremlja restavriranje oltarja, je pohvalno ocenila dosedanje delo rezbarja-restavratorja Toneta Podkrižnika in podala izhodišča za nadaljevanje restavriranja sosednjega oltarja posvečenega sv. Pavlu puščavniku. Po utrjevanju lesenih delov je sledilo odstranjevanje recentnih poslikav. Pri tem je bila na ogredju oltarja odkrita letnica nastanka 1688. Restavriranje oltarjev financira republiška in občinska kulturna skupnost. – B. B.

SPODNJA BESNICA, Kranj. – P. c. Janeza Krstnika: S soglasjem zavoda je bila povečana zakristija in ustrezno preoblikovana streha na njej. Na osnovi sondiranja so bila izdana tudi navodila za beljenje obnovljene fasade na ladji ter rekonstrukcijo šivanih vogalov ob beljenju gotskega prezbiterja. Akcijo jo financiral župnijski urad Besnica. – N. L.

SP. POLSKAVA. – Obnovili so baročno fasado na kapelici pred župniščem in historično fasado pokopališke kapele ter vgradili železno vkovano mrežo, ki bo varovala baročno skupino Križanja, ki jo je treba restavrirati. – A. V.

SP. SLEMEN. – Iz historične arhitekture gradu Viltuš se je izselil dom z ostarele. Ker občina Ruše še ni našla novega uporabnika, je mariborski Pokrajinski muzej prevzel v hrambo preostale premičnine, ki bi jih morebitni vlomilci lahko odnesli (lestenca iz slavnostne dvorane in ambulante, stenske svetilke iz predob in hodnikov ter balustersko svetilko s stopnišča, jelenje rogovje, rezljan polzačen okvir itd.) – A. V.

STARA LOKA. – V celoti je bila obnovljena zunanost Starološkega gradu. Adaptirana je bila tudi notranost drugega nadstropja v katerem je muzej PTT. Grad s štirimi povezanimi trakti in arkadnim dvoriščem ter delno ohranjenim obrambnim sistemom (dva okrogla stolpa), je bil obnovljen po potresu leta 1511, kasneje pa večkrat predelan, najizraziteje v času baroka. – M. E.

STARE SLEMENE, Slovenske Konjice. – V letu 1989 smo nadaljevali z zaščito ohranjenih stavb zgornjega samostana Žičke kartuzije. Na strehi južnega gospodarskega poslopja so bili zamenjani poškodovani deli strešnega stolpa, preložen ter delno zamenjan opečni bobrovec. Pri postaji milice v Slovenskih Konjicah smo prijavili krajšo kamnitno police okna z letnico 151(?), ki smo jo našli vzdano kot kletno stopnico v veži **Gastuža**. Gradbeni finalist iz Maribora je po načrtih rekonstrukcije izdelal tri kamnitna gotska okna, ki bodo vzdana v pritličju **Gastuža**. – B. B.

STARI LOG. – Krajevna skupnost je obnovila kapelo iz 19. stol. – A. V.

STARI TRG PRI SLOVENJEM GRADCU. – Vodilo za restavriranje podružne cerkve p. c. sv. Pankracija na prostoru nekdanjega gradu, od katerega je zanesljivo ohranjen samo spodnji del stolpa – zvonika je bila prav gotovo ohranitev, restavracija in prezentacija

pomembnega kulturnega spomenika. Glede na to, da temeljni poznavanje stavbne zgodovine tega izjemnega objekta še vedno pretežno le na domnevah, smo ob restavratorskih delih pričakovali nove podatke predvsem o tem, ali je bila cerkvena ladja prvotno res grajski palači.

V letu 1989 smo obnovili omete na zunanjih fasadah. Pri tem smo nedvomno najstarejši del kvadratnega tlorisa na osnovi vzorcev ometali z ometom, kateremu smo dodali zmleto opeko. Baročne dodatke (prezbiterij, zakristija in svete stopnice) smo ometali z dvoplastnim belim ometom. Na fasadah nismo našli novih podatkov o stavbni zgodovini.

V notranjščini je bila doslej znana stenska slika na južni steni ladje, ki jo je mogoče datirati v 17. stoletje, naslikana pa je na debel apneni premaz, ki je zelo krhek in na več mestih odpada. Na odpadlih mestih je pod njo videti sledove neke starejše poslikave, ki pa je zaradi fragmentarnosti ni mogoče identificirati. Pred začetkom restavratorskih del je bilo zaradi odpadanja beležev možno ugotoviti v ladji dekorativno poslikavo stropa.

Na osnovi sond smo ugotovili, da je poslikana severna stena, vzhodna stena (kolikor je ohranjena zaradi preboja slavoloka v 17. stoletju) in južna stena, med tem ko na zahodni steni nismo ugotovili poslikav. Na osnovi sond smo se odločili za snemanje beležev po plasteh. Pokazalo se je, da je celotna severna stena poslikana z motivom poslednje sodbe. Slikana je na tanek apneni belež in zelo občutljiva, tako, da je snemanje beležev zelo počasno. Poslikav na ostalih stenah ikonografsko še ni bilo mogoče identificirati. Časovno spadajo v 17. stoletje, barvno so zelo revne, prevladujeta oker in siena. Slike na stropu so nekoliko starejše, najverjetneje iz 16. stoletja. Prevladuje rastlinska ornamentika, v katero so vkomponirane človeške postave.

Kljub temu, da smo odkrili že nekaj deset kvadratnih metrov poslikave, je delo šele na začetku in ga bomo nadaljevali v letu 1990. Sočasno smo v zavodskih delavnici začeli z restavriranjem baročnih oltarjev, ki so v zelo slabem stanju. – J. M.

STOJNO SELO, Šmarje pri Jelšah. – Leta 1989 je prišla na ZVNKD Celje vloga KS Stojno selo, ki je želela dobiti soglasje k lokaciji gasilskega doma.

Stojno selo je razloženo naselje z ž. c. sv. Florjana. Ta je locirana na rahli vzpetini, ob njej se je izoblikoval manjši gručasti zaselek.

Lokacija gasilskega doma je bila po dolgoročnem planu in s PUP-i, za katere je izdelal strokovne podloge tudi naš zavod, predvidena izven vidnega območja cerkve. Težave so na-

stale takrat, ko lastnik predvidene parcele ni bil pripravljen prodati krajevni skupnosti. Tako je ta sama našla novo lokacijo ob cestnem zavoju pod cerkvijo in parcelo že skoraj odkupila. Predvidevala je da tudi s soglasji ne bo prevelikega problema, saj je bila inflacija visoka, denar je kopnel, kratka z investicijo je bilo potrebno pohiteti.

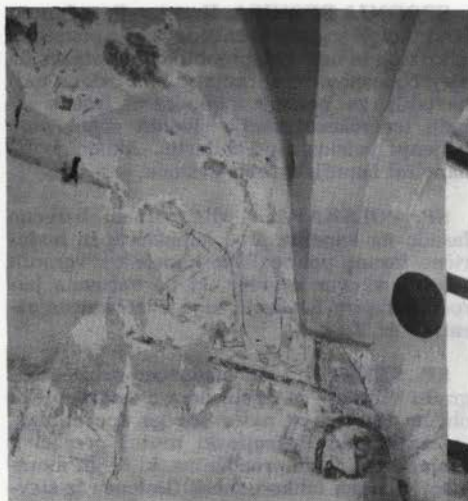
Po nekaj sestankih med investitorjem, občino, planerji, kmetijci in cestarji, ter zavodom, ko se je zdelo, da so vsi, razen zavoda, ki je bil zaradi tega še dodatno pod pritiskom, pripravljeni prirediti svoje strokovne kriterije nastalemu položaju, smo le našli sprejemljivo rešitev. Zavod je predlagal novo lokacijo nekoliko bolj proti zahodu, ob isti cesti. Gasilski dom se bo navezoval na zaselek, ki je od strnjenege naselja nekoliko odmaknjen. Prav tako ne bo v neposrednem vidnem območju cerkve.

Opisan je le eden od mnogih primerov, ko Zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine ostajajo osamljeni v vztrajanju po doslednem upoštevanju strokovnih kriterijev pri posegih v prostor. Tako t. i. spomeniškovarstveni kriteriji velikokrat nadomeščajo še vse ostale, oziroma se vsi ostali skrivajo zanje, samostojno pa zaradi različnih znanih vzrokov niso sposobni nastopati. Tukaj mislimo tako na kriterij oblikovanja naselja, ki je splošen urbanistični kriterij, kriterij ohranjanja najboljših kmetijskih površin, ki je obenem tudi spomeniškovarstveni kriterij ohranjanja tipične krajinske podobe. Očitno omogoča zavodom vztrajanje pri svojih vrednostnih kriterijih njihov neodvisen položaj, pa tudi relativno majhna pravna moč. – M. H. P.

STOMAŽ. – V letu 1989 so pričeli z obnovo ometa v župni crkvi sv. Tomaža v Stomažu. V prejšnjih letih so že uredili notranjost cerkve. Zavod je sodeloval s predlogi za izvedbo ometa in barvni ton. – R. Č.

STUDENŠČICE. Radovljica – P. c. sv. Florjana: Ob »sondiranju« zaradi predvidenega beljenja brez vednosti zavoda je na severni steni ladje odpadel večji kos vrhnjega ometa z že prej evidentiranimi gotskimi freskami (predv. Pohod treh kraljev). Ob tem se je pokazala spodnja starejša plast ometa z dobro ohranjeno poslikavo v risarskoploskovitem slogu: viden je del konja in človeška noga. Prizor je uokvirjen v pravokotno polje. Barve so črna in oker. – N. L.

SVEČINA. – Ž. c. sv. Andreja: Zunanjščino baročne arhitekture iz sr. 17. stol. s srednjeveško osnovo in zvonikom iz 1835 so obnovili leta 1960 z novimi ometi. Te so letos popravili

Sl. 124 Studenščice – freske na s. strani ladje (f. N. Leben)
Fig. 124 Studenščice – newly discovered frescoes

in cerkev prebelili. Naslikali so tudi novo urno številnico na zvoniku. – A. V.

SVETA GORA. – Kopija svetogorske slike Matere Božje, ki se nahaja v čepovanski cerkvi in izvira iz 18. stoletja, predstavlja eno starejših in kvalitetnejših kopij te znane podobe. Ker je bila v zelo slabem stanju, so jo zaupali restavradorju Izidorju Moletu iz Brezovice pri Ljubljani. Ko se je mojster lotil restavracije, je ugotovil, da gre pravzaprav za bandero, ki so jo kasneje uokvirili saj je poslikana tudi na hrbtni strani in sicer z goriško veduto ter Marijo kot zavetnico. Slika predstavlja nedvomno zgodovinski dokument, zato smo se predstavniki zavoda in Goriškega muzeja odločili, da sliko fotodokumentiramo, z restavradorjem pa smo definirali tak postopek utrjevanja hrbtni strani slike, da je možna reverzibilnost postopka. – R. Č.

SV. DUH PRI ŠKOFJI LOKI. – V celoti je bila obnovljena zunanjščina baročnega Ajmanovega gradu, kjer je uršulinski samostan. – M. E.

SV. JURIJ, Šmarje pri Jelšah. – Pri obnovi ometov v notranjščini p. c. sv. Jurija so delavci naleteli za slavočelnima oltarjema na poškodovane freske s podobama svetnice in svetnika. Freske iz sredine 17. stol. čakajo na poseg restavradorja. Pri sondiranju starih ometov smo na fasadah prezbiterija in severne kapele odkrili preprosto vogalno poslikavo iz začetka 18. stol., ki je bila nato rekonstruirana na nove

omete. Močno poškodovana, enostavno oblikovana portala na severni strani cerkve, sta bila zamenjana z betonskimi. Istočasno so bili urejni dostopi do vhodov v cerkev. Dela je financiral župnijski urad Rogatec. – B. B.

SVETINA, Celje. – ZVNKD je dobil v letu 1989 v soglasje lokacijo gasilskega doma na Svetini. Ta naj bi stal na severnem robu naselja, ob tranzitni cesti in v bližini kmetije, ki zamejuje skupni vaški prostor.

Svetina je v evidenci naselbinske dediščine. Je vas na prevalu in s tem vedutno zelo izpostavljena. V naselju dominira Marijina cerkev z mogočno zvonico. V srednjem veku je naselje predstavljalo opazovalno in obveščevalno točko in bilo še posebej pomembno v času turških vpadov (opozarjanje s kresovi).

Lokacija gasilskega doma je pri tako izpostavljenem naselju vedno problematična, vendar je po spomeniškovarstvenih kriterijih v tem primeru še sprejemljiva, ker ne posega v vidno območje cerkve.

Zavod pa mora dati soglasje še na oblikovno zasnovo doma, ki se mora podrežati merilom tradicionalne arhitekture. – M. H. P.

SVETO. – Lani smo pričeli z obnovo edinstvene centralno zasnovane renesančne sakralne arhitekture p. c. sv. Egidija. Osmerokotno zasnovana cerkev ima odprto šotorasto ostrešje, ki sloni na centralnem stebru, krita pa s korci. Žal je podružnica že vrsto let v zelo zanemarjenem stanju. Ogrožata jo tako slabo vzdrževana streha kot huda talna vlaga. Lansko leto smo na zavodu izdelali sanacijski načrt in nabavili les za obnovo ostrešja. Letos pa smo pričeli z obnovo centralne strehe. Zidove smo povezali z betonskim vencem, zamenjali dotrajane dele lesene strešne konstrukcije ter streho ponovno prekrili z novo opečno kritino. Ob delu se je izkazalo, da bo potrebno obnoviti tudi strehi severnega baročnega prezbiterja ter prvotnega zahodnega prezbiterja, ki je danes spremenjen v stransko kapelo. Cerkevno streho smo opremili tudi z novimi strešnimi žlebovi. Pričeli smo tudi z izkopom zračne kinete okrog cerkve, ki naj bi preprečevala dvig talne vlage predvsem na severnih delih objekta. Sredstva za obnovo so prispevali KSS in OKS Sežana. Dela izvaja zasebnik Vilijem Perčič. – R. Č.

SVIBNO. – V župnijski cerkvi sv. Križa je restavratski oddelek Akademije za likovno umetnost v Ljubljani montiral rekonstruirani gotski leseni poslikani strop. Vzorci za strop so bili narejeni po predlogah poznogotskega stropa na Ostrem vrhu nad Dravogradom, kjer je še v celoti ohranjen, a močno deruten.

Šablone z vzorci so bile posnete v merilu 1 : 1, vendar smo iz množice originalnih vzorcev napravili le manjši izbor. Barvna skala je bila izbrana na podlagi primerjave z diasi. Gre za enega prvih poskusov na naših tleh, da z rekonstrukcijo gotskega poslikanega stropa, katerega nekdanji obstoj je dokumentiran, zaokrožimo srednjeveško podobo pomembne srednjeveške cerkve in s tem ustvarimo v njej avtentično razpoloženje. – I. S.

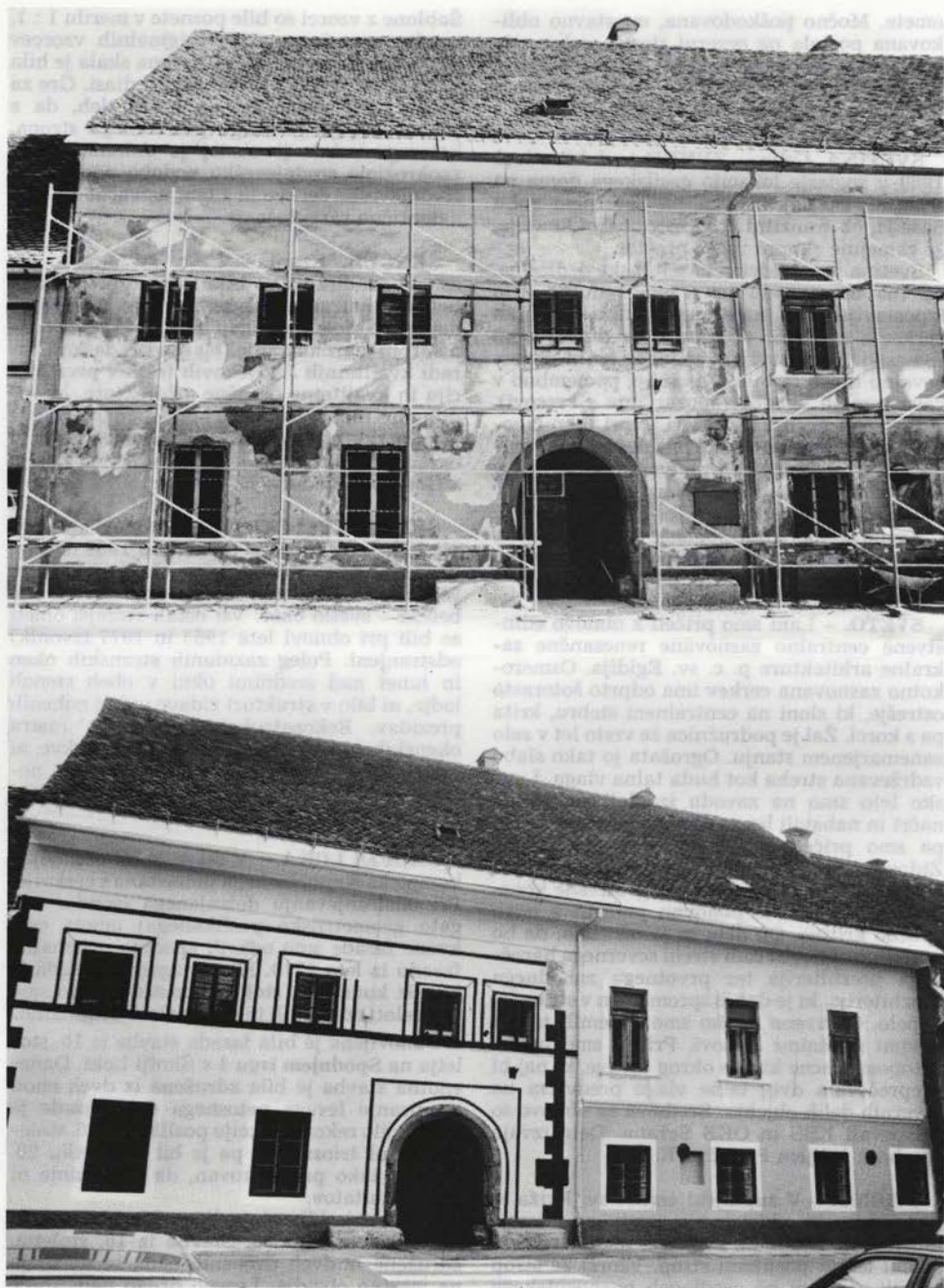
ŠENČUR, Kranj. – Ž. c. sv. Jurija: Na osnovi sondiranja so bila izdana navodila za beljenje notranjosti župne cerkve s pogojem da se po dokumentaciji prebelijo vsi ornamenti in marmoriranje (Matija Bradaška), zaradi kvalitetnih Jelovškovih fresk v prezbitერიju in kvalitetne baročne arhitekture. Navodila niso bila upoštevana – razen marmoracije je bila skoraj vsa ornamentika ohranjena in osvežena. Dela je izvajal pleskar Anton Zupan z Gorij pri Bledu. – N. L.

ŠENTJUR PRI CELJU. – Po obnovi notranjščine ž. c. sv. Jurija je bila v letu 1989 obnovljena vsa zunanjščina cerkve. Le pod kapnim vencem smo naleteli na prvotni barvni ton beleža – svetlo oker. Vsi ostali starejši ometi so bili pri obnovi leta 1953 in 1977 (zvonik) odstranjeni. Poleg zazidanih stranskih oken in lunet nad srednjimi okni v obeh stenah ladje, ni bilo v strukturi zidave videti nobenih prezidav. Rekonstrukcija prvotnega rastra okenskih odprtín leta 1688 zgrajene cerkve, ni bilo možno izvesti zaradi že obnovljene notranjščine. Obnovitvena dela je financiral tukajšnji župnijski urad. – B. B.

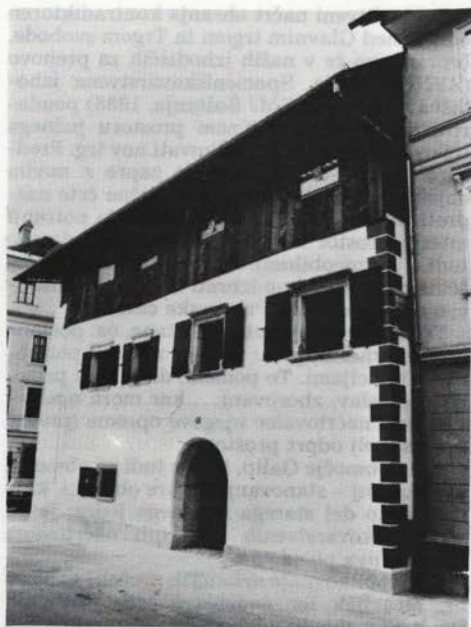
ŠKOFJA LOKA. – V celoti je bil obnovljen kompleks **Kapucinskega samostana** s cerkvijo. Pri odstranjevanju dotrajanega (vendar bogato geometrijsko poslikanega) ometa cerkvene fasade smo odkrili spodnjo originalno fasado iz leta 1710. Mlajša zgornja fasada je bila iz konca 19. stoletja (cement), zato smo jo v celoti odstranili in prezentirali originalno.

Obnovljena je bila fasada stavbe iz 16. stoletja na **Spodnjem trgu 4** v Škofji Loki. Danes enotna stavba je bila združena iz dveh enot, sondiranje levega petosnega dela fasade je omogočilo rekonstrukcijo poslikav iz 16. stoletja, desni triosni del pa je bil v začetku 20. stoletja tako preoblikovan, da sondiranje ni dalo rezultatov.

V celoti je bila obnovljena Martinova hiša na **Mestnem trgu 26**. Stavba iz 16. stoletja, združena iz dveh dvoosnih enot, se naslanja na mestno obzidje. Leseno drugo nadstropje je bilo dodano po odstranitvi lesenega obrambnega hodnika na obzidju. Pohodna po-

Sl. 126 Škofja Loka – Sp. Trg 4 pred in po obnovi
Fig. 126 Škofja Loka – historic centre, the house before and after renewal

Sl. 125 Škofja Loka – obnovljena Martinova hiša (f. M. Erbežnik)
Fig. 125 Škofja Loka – historic centre, dwelling house

Sl. 127 Škofja Loka – sv. Andrej po obnovi
Fig. 127 Škofja Loka – renewed church in the surroundings

vršina obzidja s strelnimi linami je prezentirana v notranjosti, fasada je izvedena v apnem ometu zglajenem s kelo.

Obnovljena je bila zunanjsčina p. c. sv. Florijana v **Sopotnici**, na južni steni ladje smo odprli in prezentirali romansko okence, freske furlanskih mojstrov v fragmentih na zunanosti pa so bile uničene do nespoznavnosti in jih ni bilo možno ohraniti.

Obnovljena je bila zunanjsčina p. c. sv. Andreja nad **Zmincem**. Uničenih poslikav na južni strani prezbiterija ni bilo mogoče niti razbrati, rekonstruirali pa smo slikane šivane robove prezbiterija in zvonika. – M. E.

ŠMIHEL, Laško. – V letu 1989 so se končala obnove in prezentacijska dela zunanjsčine p. c. sv. Mihaela. Na osnovi dodatnih sond je bila izvedena poslikava vogalnikov in okenskih obrob na ladji z anorganskimi pigmenti in apnom. Kamniti portal v severni steni ladje je bil popravljen s podaljšano malto. Zelo poškodovan portal v južni steni pa čaka na rekonstrukcijo. Vhodni portal, ki je bil v celoti večbarvno poslikan, so izvajalci del očistili do samega kamna. Obnovo enovito zgrajene cerkve v letu 1637 je financiral župnijski urad Laško. – B. B.

ŠMIHEL NAD MOZIRJEM. – Ž. c. sv. Mihaela je v različnih časovnih obdobjih doživela vrsto sprememb. Razvojne faze smo po prenovi zunanjsčine poudarili. Prezbiterij, katerega temeljni kamen je l. 1603 položil škof Tomaž

Sl. 128 Šmihel – obnovljena zunanjsčina
Fig. 128 Šmihel – renewed church

Hren, ima poslikane obrobe oken sestavljene iz diamantnih vzorcev, v ostenju pa so narisani klesanci. Zaključke opornikov povezuje bordura s polkrožnimi loki. Zvonik prvič povišan v sredini 18. stol. ima rekonstruirane slikane vogalnike in delilne pasove z motivi valovnic. Zakristija in cerkvena ladja s poudarjeno členitvijo na zahodni fasadi iz leta 1869, pa sta barvno obnovljeni v svetlem okru in beli barvi. Pred pričetkom sondiranja so bili na južni steni ladje, zakristije in prezbiterijske že odstranjeni starejši ometi z beleži. Pod baročnimi ometi zvonika smo odkrili le fragmente barvnih ometov podobne onim na prezbitериju. Obnovitvena dela je financiral župnijski urad Mozirje. – B. B.

ŠOŠTANJ, Velenje. – Na ZVNKD Celje smo dobili v presojo predloge UN ŠOŠTANJA, ki ga je izdelal Zavod za urbanizem Velenje v juniju 1989 in katerega del so tudi strokovne osnove Zavoda izdelane v elaboratu (Spomeniškoarhitekturna izhodišča za prenovo SMJ Šoštanja, 1986).

Kljub temu, da so načrtovalci dobili zelo obsežne strokovne podlage s strani našega zavoda, smo morali na predlog UN dati naslednje pripombe:

Projekt se z zelo širokopotezno in z veliko natančnostjo (izdelani detajli) loteva celotnega območja starega mestnega jedra Šoštanja. Vendar pri tem, ko so različni prostori zelo natančno oblikovno obdelani, pogrešamo globalne opredelitve do mestnega prostora, upoštevanja zgodovinske hierarhije njegovih območij ter vsebine posameznih predelov SMJ in iz tega izhajajočega pristopa k prenovi, ki mora upoštevati RAZLIČNOST mestnih območij.

Zaradi zgoraj naštetih pomanjkljivosti v pristopu k prenovi SMJ Šoštanja je predlog UN Šoštanja po spomeniškoarhitekturnih kriterijih sporen v naslednjih točkah:

1. Pozidava sekundarnega niza ob SZ robu parcel Glavnega trga (danes Trg bratov Mravljak), zahteva načrtovanje sekundarne ulice, na katero morajo biti obrnjene čelne fasade teh objektov. Upoštevati je treba tudi zgodovinski karakter te ulice, ki je bila (oblikovanje arhitekture, fasadne niza), vedno skromnejša od fasad na Glavnem trgu. Kare mora oblikovati oz. obdržati svoj interni notranji prostor (vsaka parcela zase ali v povezavi več parcel).

2. Cerkveni grič s podružno cerkvijo sv. Mohorja mora ostati zelen, nepozidan, saj le tako arhitektura cerkve in njen položaj v prostoru lahko prideta do izraza. Ni potrebna parkovna obdelava cerkvene okolice, ampak naj ostane čim bolj naravna.

3. Ureditveni načrt ohranja kontradiktoren odnos med Glavnim trgom in Trgom svobode, čeprav smo že v naših izhodiščih za prenovo (ZVNKD Celje, Spomeniškoarhitekturna izhodišča za prenovo SMJ Šoštanja, 1986) poudarili, da se na dvoriščnem prostoru južnega trškega niza ne more oblikovati nov trg. Predlagamo, da se Trg svobode zapre z novim objektom, pozidanim v liniji ulične črte nasproti blagovnice »Merx« in oblikuje notranji interni prostor kareja (kjer je možen dostop tudi z avtomobilom). Stavbi občinske skupščine pa je potrebno izbrati bolj reprezentativen dostop s smeri Primorske ceste.

Trg bratov Mravljak naj ostane, oz. postane osrednji mestni javni prostor z vsemi potrebnimi funkcijami. To pomeni, da je tudi prizorišče proslav, zborovanj... kar mora upoštevati tudi načrtovalec njegove opreme (preveč dreves, bolj odprt prostor).

4. Za območje Galip, kakor tudi za območje ZN Šoštanj – stanovanjski kare ob Paki, ki je prav tako del starega mestnega jedra, je po spomeniškoarhitekturnih kriterijih načrtovana sprejemljiva pozidava.

5. Preoblikovanje nekaterih pročelij na Trgu br. Mravljak ter nadzidava treh pritličnih stavb so v skladu z izhodišči ter karakterjem trškega ambienta. Izraba podstrešij in prediranje strešin na trško stran (po zgledu stavbe Trg br. Mravljak 7) je nesprejemljivo. Menimo, da je možno strešne odprtine izvesti le na dvoriščni strani.

6. Oprema osrednjega trškega prostora je prenaplašena – tu mislimo število konfinov ter njihovo lokacijo ter izvedbo vstopnega dela v trg s portalom, kot osrednjim poudarkom.

Gre za nov grajen element v zaznamovanem trškem ambientu, ki nima arhitektonsko logične historične osnove v našem srednjeevropskem prostoru ter je bolj značilen za mediteranske historične aglomeracije.

ZVNKD razen svojega strokovnega nesoglasja nima možnosti ostreje posegati v predlagane rešitve.

V tem smislu pogrešamo osveščeno strokovno javnost in arhitekturno kritiko. – M. H. P.

ŠTANJEL. – Na osnovi projektov, ki predvidevajo izrabo skoraj vseh preostalih prostorov obnovljenega grajskega palacija, je uporabnik z našo pomočjo izvedel prvi del – to je manjši bife z vertikalno povezavo v klet, kjer so že obstoječe sanitarije galerije in kamor se dejavnost kasneje lahko razširi. Vhod v obravnavani prostor, ki je po načrtih obenem tudi recepcija galerije, je skozi belvedere, odprli pa smo še zazidano vratno odprtino ter vgradili kamnit portal in vrata.

Veliko večje možnosti za širšo gostinsko ali drugačno ponudbo so nedvomno v drugem delu gradu, vključno z renesančno rondelo, ki smo jo pričeli obnavljati. Obstoječi zidovi so v tem delu zelo poškodovani in slabo temeljeni, zato smo jih najprej utrdili, zatem pa pričeli z gradnjo novih kamnitih zidov.

Deloma bo prostor pod nivojem dvorišča izkopan za klet, deloma pa nasut. Izkop celotne površine zaradi raščenege terena in obstoječega poslopja nad njim ni možen. Obravnavani del objekta predstavlja plombo med obnovljenim delom palacija zahodno od rondele in deloma saniranim delom vzhodno od rondele. Z deli, ki jih sedaj opravljamo, pristopamo k zaključevanju obnove celotnega spodnjega trakta, predvsem pa bodo prispevala k urejenosti grajskega dvorišča.

Iz sredstev akcije smo tudi na začetku leta na Zavodu SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine (ing. N. Štupar Šumi) naročili projekt rekonstrukcije celotnega gradu. – M. M.

ŠTATENBERG. – Grad je prevzela v upravljanje tovarna Impol. Adaptirali so prostore v pritličju južnega in zahodnega trakta, ki so že doslej rabili za restavracijo. Vsi reprezentančni prostori so ohranili svojo obliko, zaradi novih pregrad so spremenjeni le prostori sanitarij in kuhinje s shrambo. Stavbno pohištvo je ohranjeno ali zamenjano z novim, enake oblike. Očiščena in restavrirana je bogata baročna štukatura v pritličju južnega trakta (delo je vodil rest. spec. Viktor Gojkovič), ob zahodni grajski fasadi pa je urejena drenaža. – A. V.

TITOVO VELENJE. – V letu 1989 in leto poprej je tukajšnji župnijski urad financiral obnovo ž. c. Karmelske Matere božje. Obnova cerkve je bila izvedena brez vednosti in sodelovanja zavoda. – B. B.

TRBOVLJE. – Pod trdnim cementnim obrižgom na zunanjsčini ž. c. sv. Martina Škofa smo le s težavo odkrivali starejše omete in barvne plasti beležev, ob tem da so domačini vneto odstranjevali še obstoječe. Kljub vsemu smo uspeli rekonstruirati poslikavo s prevotlenimi pilastri. Pod baročnimi ometi s kvalitetno členitvijo, smo na vsej višini zvonika odkrili slikane vogalnike v obliki diamantnih kvadrov. Pod njimi pa na nekaterih mestih še fuge v ometu, ki so ponazarjale klesance. Zaradi naglice del nismo uspeli sneti poslikave. Odložili smo se za prezentacijo baročne podobe cerkve iz leta 1738, ko je zvonik dobil zvonasto streho z dvema volutastima laternama, ostala cerkev pa svojo sedanjo zaključeno podobo. Nagrobnike iz različnih časovnih obdobji smo

zaradi njihove zaščite odstranili iz južne stene ladje. Obnovitvena dela je financiral tukajšnji župnijski urad. – B. B.

TRŽIČ. – Poleg smernic za prenovo Malijeve hiše v Trziču, so bile pripravljene tudi smernice za ureditev vrta. Meščanski vrt je urejen v dveh terasah in ima še dobro vidno delitev po posameznih dejavnostih. – J. H.

VELESOVO, Kranj. – Ž. c. Marijinega Oznanenja: Zavod je opravil sondiranje in strokovni nadzor pri obnovi beležev na fasadi. Akcijo je financiral župnijski urad Velesovo. – N. L.

VELIKA NEDELJA. – Grad: V okviru že nekaj let potekajoče obnove gradbeno dokaj nevdrževanega grajskega kompleksa smo izdelali konservatorski program s preizkusom izrabe za znane uporabnike gradu. Objekt je namenjen v celoti za kulturne dejavnosti v okviru občine Ormož. Del stavbe je že izkoriščen za etnološko lokalno zbirko, deloma so urejeni tudi arhivski prostori. Večina prej stanovanjem namenjenih grajskih sob je že izseljenih. Prostore smo izrabili za muzejsko zbirko, arhivsko dejavnost, informacijski kulturni center ter slikarsko kolonijo z nekaj prenočitvenimi zmogljivostmi, ki se navezujejo tudi na posebno gostinsko dejavnost.

V programu preнове smo zajeli tudi ureditev obeh notranjih dvorišč in izdelali projekt obdelave tlakov. Slednji bo izveden po obstoječem vzoru v kombinaciji mačjih glav s kamnitimi (betonskimi) ploščami.

Poleg samega grajskega kompleksa smo načrtovali tudi ureditev posrednega in neposrednega okolja. Izdelali smo spomeniškovarstvene smernice za izdelavo ureditvenega načrta območja grajskega hriba s cerkvijo. V smernicah smo upoštevali historično ureditev s komunikacijami in zasaditvijo. Izdelana je bila tudi inventarizacija kvalitetnega drevja in zelenja. – M. H., J. U., A. Z.

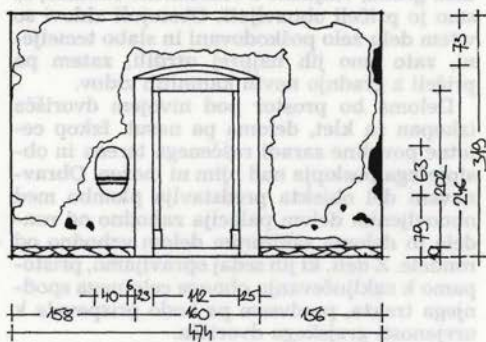
VITOVlje. – Lastnik je želel župnišče ob cerkvi Matere božje, ki je bilo že več let porušeno, preurediti v priložnostni gostinski lokal za večje shode. V ta namen je izdelal novo AB ploščo nad pritličjem. Na podlagi dokumentacije in ostankov ruševin smo izdelali načrt prejšnjega stanja po katerem bo lastnik dozidal in prekril objekt. – B. Z.

VOJNIK, Celje. – Na zvoniku p. c. Matere božje sedmih žalosti smo v letu 1989 s sondami ugotovili prvotno barvno podobo iz leta 1682, ko je bila cerkev zgrajena. Členitev izvedena v ometu je bila beljena, grobi ometi osnovnih

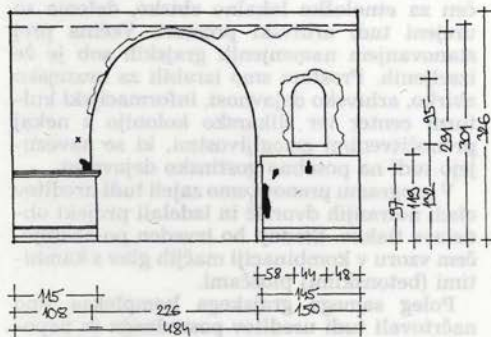
površin pa so bili barvani roza. Ostala zunanjščina cerkve pa je bila le beljena. Fragmentalno, slabo ohranjeno in tehnološko nepopolno izvedeno fresko iz 19. stol. z liki dveh svetnikov na zahodni strani ladje, smo samo fotodokumentirali. Z župnijskim upraviteljem, ki je financiral obnovo smo sklenili kompromis v tem, da se celotna zunanjščina cerkve barva belo. Končni rezultat pa je bil ta, da so vse okenske obrobe samovoljno in nelogično po-barvane v rjavkastem barvnem tonu. – B. B.

VRBA, Jesenice. – P. c. sv. Marka: Nadaljevala so se dela pri prezentaciji ladje: ob predhodnem sondiranju je bilo odkritih nekaj manjših fragmentov gotških fresk (Jernej iz Loke), ter dva večja fragmenta na zahodni in severni steni. V soglasju z župnijskim uradom sta bili odstranjeni obe menzi ob slavoločni

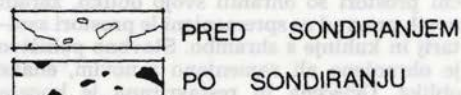
SEVERNA STENA M 1:50

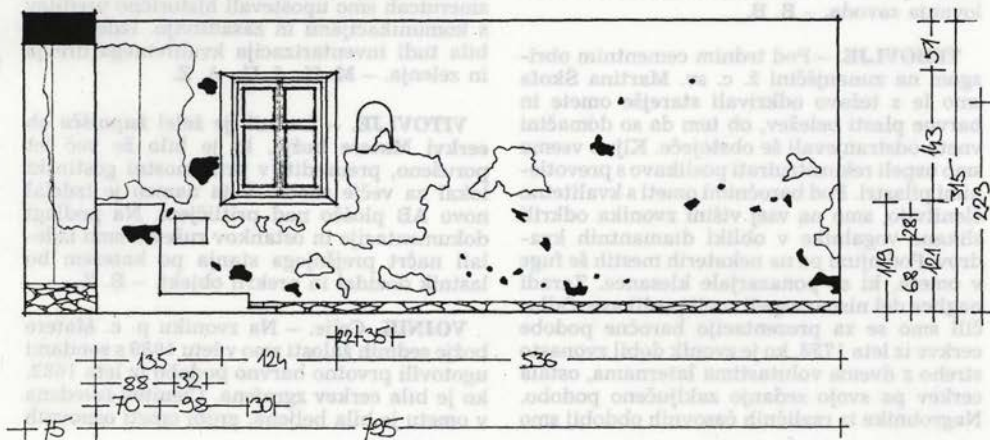
JUŽNA STENA M 1:50

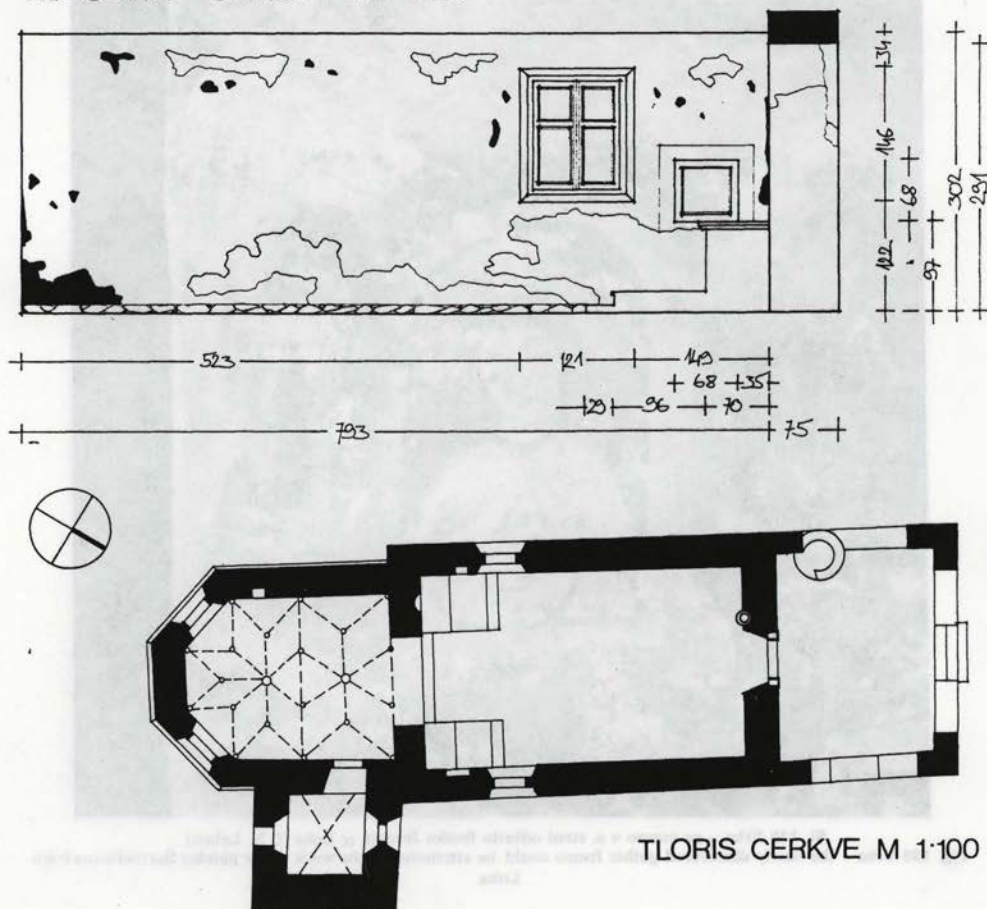
LEGENDA

ZAHODNA STENA M 1:50

VZHODNA STENA M 1:50

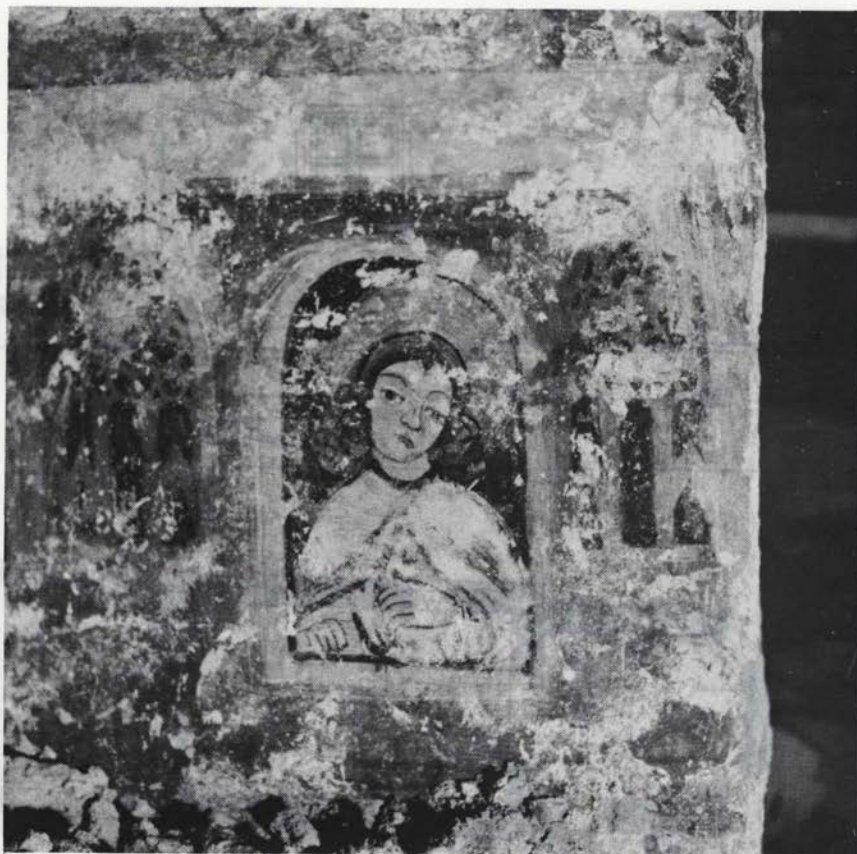

Sl. 129 Vrba – lega poslikav v ladji (risba A. Šeligo)
Fig. 129 Vrba – the position of the wall paintings

steni. Za severno menzo so bile odkrite gotske freske: nadaljevanje pasu, ki se začne na severni steni z nizom niš, v katerih so upodobljene mučenke s palmovimi vejami (Jernej iz Loke). Ker se je obstoječi omet stikal s fragmenti fresk v različnih nivojih, je bil odstranjen do zdrave spodnje plasti in nato obnovljen v obliki dekorativnega gotskega ometa. Obenem so bile restavrirane tudi najbolj kritične poškodbe na freskah. Ob obnovi ometov sta bili zazidani večji niši na severni steni in južni slavočni steni, predrt pa je bilo tudi ob obnovi fasade odkrito romansko okno. Dela je izvajal Restavratorski center iz Ljubljane. Ing. Josip Ušaj je izdelal načrt osvetlitve zu-

nanjščine in notranjščine, zaključena pa je bila tudi poslikava novega lesenega stropa v ladji, ki bo idealizirana podoba gotskega figurarno poslikanega stropa. Strop je poslikal restavrator akad. slikar Viktor Snoj. – N. L.

VREME. – Tudi v letu 1989 se je nadaljevala obnova ž. c. Marijinega Vnebovzetja. Pred časom sta bila obnovljena zvonika, sedaj pa je prišel na vrsto zunanji omet. Ob odkritju starega ometa so se jasneje pokazale tudi starejše faze razširitve objekta, kar smo tehnično dokumentirali. Omet je bil izveden v soglasju z našim zavodom, projekt pa je gmotno podprla OKS Sežana. – R. Č., R. P.

Sl. 130 Vrba – za menzo v s. steni odkrita freska Jerneja iz Loke (f. N. Leben)

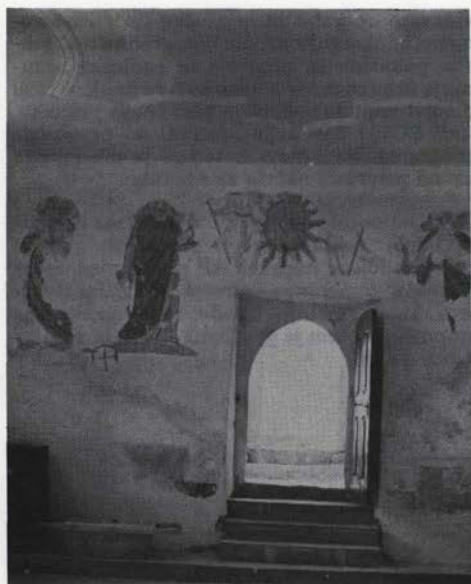
Fig. 130 Vrba – the newly discovered gothic fresco could be attributed to the work of the painter Barthelmäus from Loka

VRHOV DOL. – V delu je prenova hiše Vrhov dol 14, bidermajerske arhitekture, ki je bila last nadvojvode Janeza in sedež njegovega vinorodnega posestva. Dela financira mariborska bolnišnica, načrte pa je izdelal Komunaprojekt (ing. arh. Vodušek). Doslej smo izolirali stene, zamenjali streho in vzdali novo stavbno pohištvo. – A. V.

VUZENICA. – Ž. c. sv. Nikolaja: Imetnik je pričel z vzdrževalnimi in obnovitvenimi deli na cerkveni stavbi. Izdelan je načrt sanacije zidov romanskega zvonika, ki ima močne razpoke, kar je posledica dveh nadzidav (15. in 19. stol.). Na novo je prekrita streha, v notranjščini pa so restavratorji pod vodstvom rest. spec. Bineta Kovačiča pričeli z odkriva-

njem stenske poslikave, ki jo je v letih 1895-1902 po potresu že ugotovila Centralna komisija in jo dala znova prebeliti. Z risbami jo je dokumentiral A. Möstl. – A. V., V. G., M. H.

ZAKAL, Kamnik. – P. c. sv. Lenarta: Ob beljenju notranjosti brez predhodnega sondiranja je bila na zahodni, severni in južni steni v pasu pod stropom odkrita poslikava s konca 16. ali zač. 17. stol. Nad zahodnim portalom dva angela držita Marijin monogram, levo od njiju je sv. Jernej in še en apostol, desno sv. Pavel, na severni steni je verj. sv. Martin. Freske še niso odkrite v celoti. Svetniške figure so razmeroma velikih dimenzij, slikane skoraj v secco tehniki, s širokimi zamahi. – N. L.

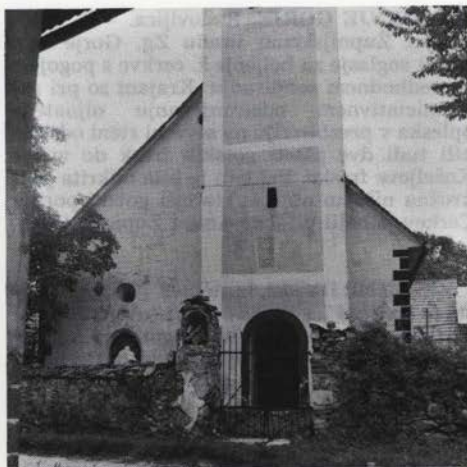
Sl. 131 Zakal – freske na zahodni steni (f. N. Leben)
Fig. 131 Zakal – newly discovered frescos

ZALOG, Kranj. – Na trikotnem, baročnem znamenju je bila obnovljena streha z bakreno kritino in utrjeni freskoometi. Dela je izvajal restavrador Tone Marolt ZVNKD Kranj, tesar Ivan Zavrl in klepar Peter Sodnik iz Zaloga. Akcijo financirata KUS Slovenije in Kranja. – N. L.

ZAVOGLJE. – Spomeniški objekt – podružnična cerkev Sv. Urha se odlikuje s svojo zgodovinsko in arhitekturno zanimivim stavbnim sklopom spojenih dveh cerkva. Prostorsko se odlikuje z območjem nekdanjega pokopališča in zidu s poudarkom zvonika v gručastem naselju.

Gotska cerkev je bila leta 1529 od Turkov požgana. Leta 1604 pa najdemo podatek, da jo je posvetil škof Hren. Leta 1633 je bila cerkev predelana in tedaj je dobila tudi gotški zvonik. V kasnejšem obdobju je doživela več manjših prezidav.

LRZVNKD si je vrsto let prizadeval, da se s spomeniškovarstveno akcijo obnovi pokopališki zid, odstrani drvarnica ključarja ob zidu ter da se prezentira v celoti bivše pokopališko območje ob cerkvi. Zavod je izdelal načrt bodoče prezentacije zidu ter s pridobljenimi sredstvi LKS ter s pomočjo krajanov Zavoglja vodil akcijo in s konservatorskim nadzorom usmerjal potek del. Leta 1989 je bila obnova pokopališkega zidu uspešno zaključena.

Sl. 132 Zavoglje – pokopališki zid pred in po obnovi
Fig. 132 Zavoglje – the cemetery wall before and after renewal

V nadaljevanju LRZVNKD pripravlja akcijo obnove notranjosti cerkve s poudarkom na rekonstrukciji prvotnega stropa v severni ladji ter prebojem slavoločnega loka, kjer so ohranjeni še vidni gotški detajli. – S. B. G., M. A.

ZG. LOŽNICA, Sl. Bistrica. – Na c. sv. Vencéslava so zamenjali kritino in zvonove.

Krajevna skupnost je poskrbela za obnovo fasade na slopnem znamenju. – A. V.

ZG. POLSKAVA, Sl. Bistrica. – V ž. c. sv. Trojice povečana pevska empora. – A. V.

ZGORNJE GORJE, Radovljica. – Ž. c. sv. Jurija: Župnijskemu uradu Zg. Gorje smo izdali soglasje za beljenje ž. cerkve s pogojem o predhodnem sondiranju. Krajanji so pri samoiniciativnem odstranjevanju oljnatega opleska v prezbitteriju na severni steni odstranili tudi dve plasti gotskih fresk do višine Koželjeve freske. Pri tem je bila odkrita polkrožna niša in ob njej starejši gotski portal. Cerkev je belil pleskar Anton Zupan z Gorij. – N. L.

ŽELEZNE DVERI, Ljutomer. – Vinogradniški dvorec iz 17. stoletja še vedno nima vsebine oziroma uporabe, ki bi mu zagotovila nadaljnji obstoj. Kljub načrtom za uporabo, ki pred-

videvajo uporabo za gostinsko turistične namene in obsegajo prikaz vinogradništva, vinsko pokušino in prostore za enološke seminarje in predstavitve letnikov, ni prišlo v času obnavljanja do nobenega bistvenega premika, tudi SOZD Slovin je odstopil od prvotnega programa, na osnovi katerega je mariborski zavod pripravil načrte za uporabo.

Doslej so bila na objektu opravljena naslednja dela: rekonstrukcija porušenih obokov nad pritličjem, naprava AB plošče med nads-tropjem, zamenjava ostrejša in kritine ter v letu 1989 zunanje fasade in konsolidacija stopnišča. S tem je gradbena sanacija zaključena. – J. M.

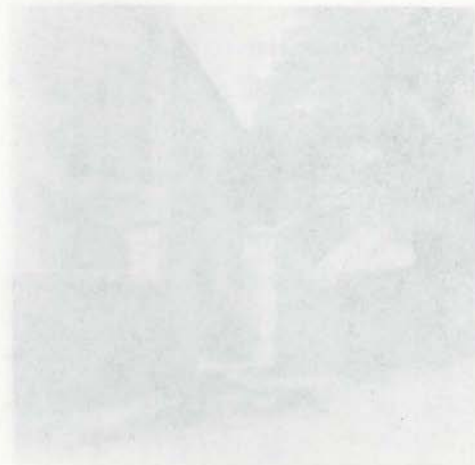

Fig. 133 Zavrčje - Podolščakova ulica, 10. stoljeće - 11. stoljeće

V nadaljevanju Ljubljana pripravljamo in objavimo notranji del cerkve s posebnostmi in rekonstrukciji prvotnega stanja v svetli deli. Pri predloženih rekonstrukcijskih načrtih so upoštevane vse potrebne podrobnosti. – B. H. G. M. A.

ZG. LOJČICA, St. Barbara - 18. stoljeće

Rekonstrukcija cerkve je potrebna za obnovu fasade na splošno razpisno. – A. V.

ZG. FOJŠKAVA, St. Barbara - 17. stoljeće

Fig. 134 Zavrčje - Podolščakova ulica, 10. stoljeće - 11. stoljeće

ZAVRČJE, St. Jurij - 18. stoljeće, barokna cerkev je bila obnovljena leta 1788 in leta 1808. Leta 1808 so najdeno podstavek, da je po prvič leta 1808. Leta 1833 je bila cerkev obnovljena in leta 1833 je bila obnovljena. V katedralni obdobju je bil obnovljen manjši prehod.

NAVODILO - Spomeniški objekt - podoba cerkve sv. Urša se odlikuje s svojo zgodovinsko in arhitekturno zanimivostjo. Cerkev je bila obnovljena leta 1788 in leta 1808. Leta 1808 so najdeno podstavek, da je po prvič leta 1808. Leta 1833 je bila cerkev obnovljena in leta 1833 je bila obnovljena. V katedralni obdobju je bil obnovljen manjši prehod.

Gotška cerkev je bila leta 1838 od Turkov požarana. Leta 1848 so najdeno podstavek, da je po prvič leta 1808. Leta 1833 je bila cerkev obnovljena in leta 1833 je bila obnovljena. V katedralni obdobju je bil obnovljen manjši prehod.

Ljubljana in je v celoti del preobnove, da se zgodovinsko-arhitekturno okolje obnovi. Podoba cerkve sv. Urša se odlikuje s svojo zgodovinsko in arhitekturno zanimivostjo. Cerkev je bila obnovljena leta 1788 in leta 1808. Leta 1808 so najdeno podstavek, da je po prvič leta 1808. Leta 1833 je bila cerkev obnovljena in leta 1833 je bila obnovljena. V katedralni obdobju je bil obnovljen manjši prehod.

ZGODOVINSKA DEDIŠČINA

Avtorji

A. A. – Aleš Arih, ZVNKD, Maribor
D. H. – Darij Humar, ZVNKD, Gorica

J. P. – Judita Podgornik, ZVNKD Novo mesto
R. P. – Renata Pamič, ZVNKD Kranj

ANHOVO – ureditev spomenika Jožetu Srebrniču in tovarišem: V okviru več let planirane akcije obnove in ustrežnejše prezentacije spomenika narodnemu heroju Jožetu Srebrniču in tovarišem, ki so na poti na Pokrajinsko konferenco KPS utonili v Soči, smo v letu 1989 s pomočjo sponzorstva in vsestranske pomoči delavcev DO Salonit Anhovo obnovili spomenik in uredil okolico. Dimenzijsko in proporcionalno neustrezno postavljen simbol vrtinca Soče in piedestala smo optično morali uskladiti, da vsak element in celota nista toliko agresivno delovala v tem, skromnem »pomolu« med reko Sočo in magistrалno cesto. Na zavodu, v okviru katerega je potekala celotna akcija, smo izdelali detajlni projekt, projekt detajlov ter vodili akcijo in nadzor. Vsa dela je izvajal DO Salonit. Menimo, da smo s posebnimi posebnimi dodatki in cvetličnim koritom agresivnost objekta toliko ublažili, da kljub ohranjanju prvotne ideje in odstranitvi nepotrebnih detajlov in neustrezne, prostostoječe plošče nismo posegli v osnovni koncept ter še poudarili sporočilnost in simboliko spomenika. – D. H.

BANJŠICE – Po projektu, ki smo ga izdelali na zavodu, je domicilni odbor VOS za Primorsko na stavbi krajevne skupnosti Banjšice postavil iz bron izdelano spominsko ploščo, posvečeno ustanovitvi PK VOS OF za Kanalško področje. – D. H.

BEGUNJE, Radovljica – Na stavbi muzeja talcev je bila obnovljena streha, izdelan je celotni elaborat za sanacijo objekta ter muzejskega materiala. – R. P.

BELA CERKEV – Na pobudo občinske konference SZDL Novo mesto in KS Bela Cerkev smo sodelovali pri izdelavi in postavitvi spominske plošče akademiku dr. Franu Zwitteru na njegovi rojstni hiši v Beli Cerkvi.

Besedilo je pripravil prof. Janko Jarc iz Novega mesta, ploščo je oblikoval Jovo Grobovšek, ZVNKD Novo mesto. Plošča je bila odkrita 22. 4. 1989. – J. P.

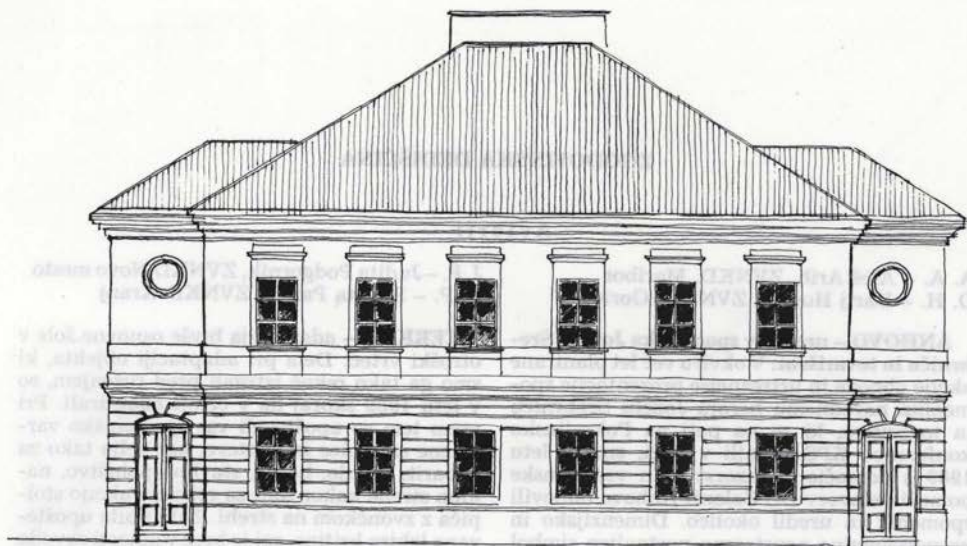
CERKNO – adaptacija bivše osnovne šole v otroški vrtec: Dela pri adaptaciji objekta, ki smo ga tako rekoč iztrgali pred rušenjem, so v letu 1989 skoraj da v celoti adaptirali. Pri vsem tem so upoštevali vse spomeniško varstvene smernice in zahteve, kar velja tako za gabarit, fasado, barve, stavbno pohištvo, naklon strehe kakor tudi za rekonstrukcijo stolpčiča z zvončkom na strehi. Žal ni bila upoštevana izbira kritine, saj je brez vednosti zavoda postavljena rebrasta z opečnato mat barvo obarvana pločevinska streha. Moramo pa poudariti, da je bila poleg objekta skrbno obnovljena tudi okolica, in bi bila poleg objekta skrbno obnovljena tudi okolica, in bi šlo, če seveda izvzamemo strešino, skoraj za idealno saniran in prezentiran objekt. – D. H.

CURNOVEC – znamenje lastnine: Zaradi nezainteresiranosti lastnika in pomanjkanja finančnih sredstev smo skušali predvsem pravno zaščititi objekt. Pripravili smo strokovne osnove in sodelovali pri pripravi besedila odloka. Odlok je bil sprejet 5. 12. 1989 in objavljen v Uradnem listu SR Slovenije št. 41/22. 12. 1989. – J. P.

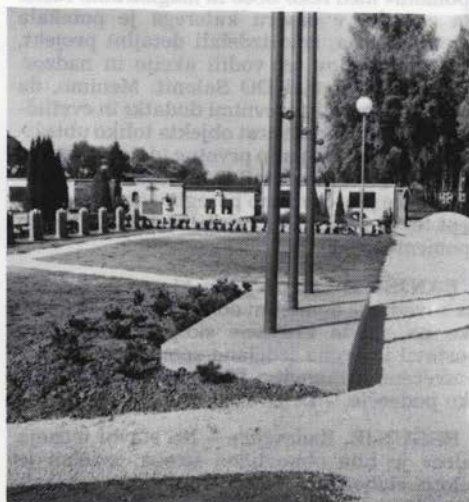
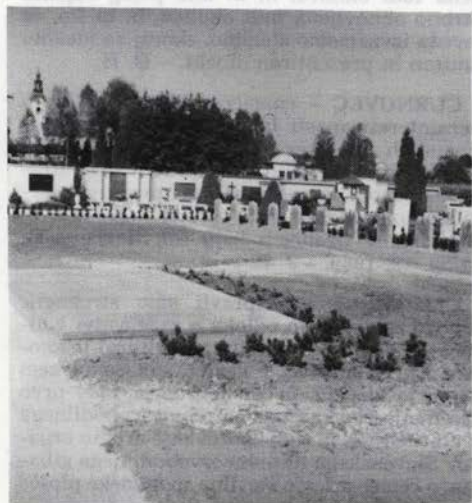
ČRNOMELJ – Pripravili smo strokovne osnove za pripravo odloka o razglasitvi Kulturnega doma v Črnomlju za kulturni in zgodovinski spomenik. V nekdanjem Sokolskem domu je bilo 19. in 20. februarja 1944 prvo zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta – SNOS in tudi zborovanje drugih organov Slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja, o čemer pričajo številne spominske plošče na sami stavbi Kulturnega doma.

Odlok je bil sprejet maja 1989 in objavljen v Skupščinskem Dolenjskem listu 31. 5. 1989 – J. P.

DOMŽALE – Na pokopališču v Domžalah je bilo obnovljeno partizansko grobišče borcev NOB. Zamenjano je 40 nagrobnikov. Nagrobniki so v obliki Triglavla z zvezdo. Hortikulno je na novo urejeno, postavljena je razsvetljava, narejeni so platoji za sveče in zastava. – R. P.

Sl. 133 Cerkno – bivša šola, adaptirana v vrtec (D. Humar)
 Fig. 133 Cerkno – the former school-building (sketch by D. Humar)

Sl. 134 Domžale – urejeno pokopališče
 Fig. 134 Domžale – reconstruction of the cemetery

DOVJE, Jesenice – postavitve in slovesno odkritje spomenika dovškemu župniku in ljubitelju gora Jakobu Aljažu. Spomenik je izdelal srbski umetnik Nebojša Mitrić, odkrit je 27. 8. 1989. – R. P.

DVORJE, Kranj – Preureditev gospodarskega poslopja in spomenika skladatelja Davorina Jenka, restavrirana so okna spomenika, ki so še originalna iz pogorele skladateljeve hiše. – R. P.

Sl. 135 Dvorje – spomenik Davorinu Jenku po obnovi
Fig. 135 Dvorje – the monument to the composer D. Jenko

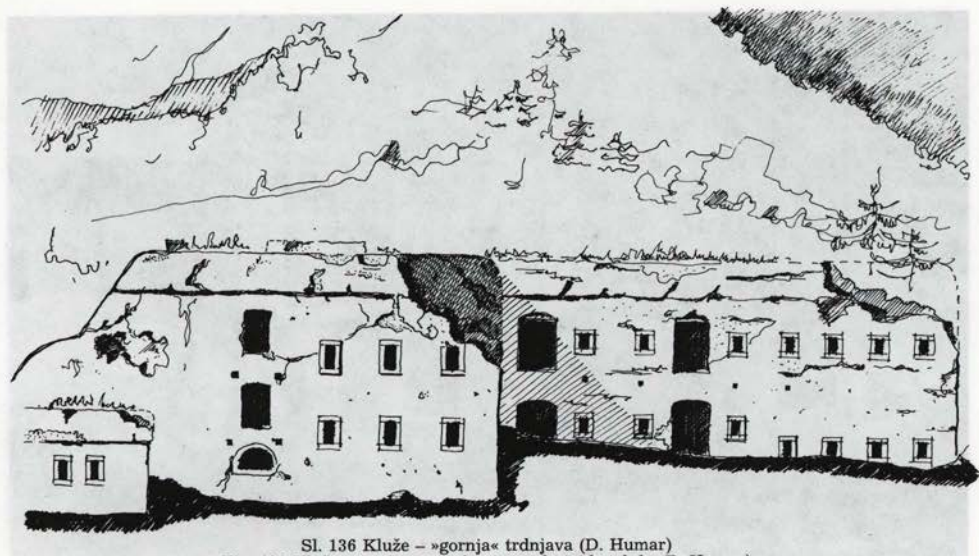
IDRIJSKI LOG – Brinov grič »Vojkov tab-or«: V zimi 1988–1989 je bil v Trnovskih gozdovih hud požled, tako da so bile mestoma hude poškodbe na drevesnih ustrojih. Žal je nekaj podobnega doletelo tudi spomeniško zaščiteno območje Brinovega griča, kjer je v prvih letih vojne bilo taborišče prvih organiziranih partizanskih enot, med njimi tako imenovane Vojkove čete, ki je ime dobila po njenem komandantu Janku Premrlu Vojku. Večja smreka je namreč po žledu padla na barako in jo podrla. Ker porušena baraka ni bila rekonstruirana po dejanskem stanju, smo na zavodu na podlagi pričevanj preživelih borcev »Vojkove čete« izdelali projekt verne rekonstrukcije vseh objektov: barake, zemljanke, kuhinje in stražarskih mest. Poleg tega smo izdelali tudi načrt celostne podobe tabora in obeležitve vseh pomembnih objektov, poti... Dela, ki se bodo začela predvidoma v prvem polletju leta 1990 bodo s pomočjo družbeno političnih skupnosti in delovnih organizacij izvajali krajanji, ki so usposobljeni za gradnjo objektov iz lesenih brun. – D. H.

KANALSKI VRH – Krajanji Kanalskega vrha so s sodelovanjem OOOB NOV in Krajevne skupnosti Kanal do vasi »speljali« asfaltirano prevleko ceste. Zaključek te akcije so poudarili še s postavitvijo spomenika padlim krajanom, saj je bil Kanalski vrh eden redkih krajev, ki tovrstnega obeležja žrtvam pretekle

vojne še ni imel. Na zavodu smo poleg izbire najprimernejše lokacije izdelali tudi vso potrebno tehnično dokumentacijo vključujoč projekte z variantnimi rešitvami ter vse delo tako kamnoseško kot tudi gradbena nadzirali. – D. H.

KLUŽE – Po sanaciji strešin trdnjave je bila v letnem planu predvidena delna zunanja prezentacija objekta, ki je obsegala preboj vhodnih vrat na plato objekta, ureditev dostopa, čiščenje okolice objekta in vključitev tako saniranega dostopa v predvideno prvo fazo funkcionalne izrabe.

Med letom so se zaradi neurja pojavile tudi poškodbe na pravkar opravljeni sanaciji strehe na vzhodnem višjem delu trdnjave; vihar je namreč strgal dve plasti hidroizolacije ravne strehe, ob tem pa se je pojavila, verjetno zaradi predhodnega večletnega delovanja atmosferskih vod v vmesno rekonstrukcijsko plast (nasip) zidu, tudi lokalna poškodba na vzhodnem delu objekta. Izboklina, ki odstopa za okoli 20 cm od vertikale se že potencira z 4 do 10 cm široko ločilno fugo. Po ogledu poškodbe je statik izdelal predlog sanacije poškodovanega dela zidu v dveh variantah v vrednosti 255 in 410 milijonov. Ker smo po finančnem planu in prispelih sredstvih imeli le dobro desetino sredstev, smo se odločili, da s temi sredstvi opravimo čiščenje in posnetek zgornje trdnjave Kluže. Zgornja

Sl. 136 Kluže – »gornja« trdnjava (D. Humar)
Fig. 136 Kluže near Bovec – the upper fort (sketch by D. Humar)

trdnjava Kluže, imenovana tudi Fort Herman je locirana tik nad spodnjo fortifikacijo na skalnem platoju pod Rombonom. Ker je bila skorajda nedostopna zaradi izredne vegetacije, smo v dogovoru in s fizičnim sodelovanjem Planinskega društva Kobarid posekali vsa drevesa in grmovnice v radiusu 10 in več metrov od trdnjave in tako omogočili izdelavo posnetka. Detajlno tehnično in foto dokumentacijo smo izdelali kompletno vključujoč tudi podroben geodetski posnetek trdnjave in bližnje okolice. D. H.

KNEŽJA VAS – Gradič Mala vas, ki stoji v bližini Knežje vasi pri Dobrniču, je bil zgrajen verjetno sredi 18. stoletja. V njem se je 1797 rodil Friderik Baraga, misionar in škof, ki je deloval med indijanskimi plemeni v Severni Ameriki.

Gradič je danes še vedno lepo ohranjen, vendar potreben dobrega popravila. Že od leta 1919 je v lasti družine Lah, ki se danes preživlja izključno s kmetijstvom in za objekt takega obsega zelo težko skrbi. V zadnjem času se je pokazala možnost za reševanje tega problema v okviru projekta FAO »Suha krajina«. Vendar pa se je vse skupaj po začetnem zelo aktivnem delovanju vseh zainteresiranih ustavilo.

Rešitev bi bila v gradnji nadomestne hiše za bivanje družine Lah z možnostjo kmečkega turizma, ureditev Baragove rojstne hiše v muzejski objekt in ureditev celotnega kmetijskega kompleksa, ki bi omogočilo družini dostojno bivanje in dalo pogoje za vzdrževanje

objekta kulturne dediščine. Zavod je v letu 1989 opravil delno fotodokumentacijo objekta. – J. P.

KOBARID – V Kobaridu na Trgu svobode stoji bronasta plastika in napisna plošča posvečena Simonu Gregorčiču. Skulptura delo akademskega kiparja Jakoba Savinška je več kot tri metre visoka in predstavlja stilizirano, simbolno formo pesnika v duhovniškem talarju. Izjemno delo predstavlja enega od vrhunccev Savinškove faze ustvarjanja ob prehodu k čisti abstrakciji. Na tem kiparsko vrhunskem izdelku so se v letih od leta 1959, ko je bilo odkritje spomenika, začele pojavljati razpoke v bronasti litini kot posledica izjemnih notranjih napetosti. To je bilo še potencirano z vremenskimi vplivi (povečana obtežba zaradi ledu, snega...). Z leti je tako nastala razpoka približno 70 cm visoka in 4–5 mm široka. V dogovoru z Restavratorskim centrom SRS smo se dogovorili z edinim strokovnjakom za varjenje zlitin v Sloveniji tov. Kamškom, ki je delo opravil v avgustu mesecu. Delo opravljeno pod nadzorstvom spomeniške službe je mojster Kamšek izredno kvalitetno opravil, to velja tako za varjenje kot za finalno brušenje in dodelavo. – D. H.

KOČEVSKI ROG – V letu 1989 smo nadaljevali z evidentiranjem posameznih objektov in lokacij v spominskem območju, predvsem v njegovem južnem delu, ki sodi v občino Črnomelj.

Z gozdarji smo sodelovali pri izdelavi gozd-nogospodarskih načrtov za to območje.

V letu 1989 smo začeli s sanacijo objektov št. 1, 4, 10, 17 in kuhinje v Bazi 20. Prednost smo dali utrditvi temeljev in popravilu streh. Vsa dela so potekala pod strokovnim vodstvom skupine, ki so jo sestavljali delavci RC iz Ljubljane, Dolenjskega muzeja Novo mesto in ZVNKD Novo mesto, izvajalci pa so bili člani Obrtne zadruge Hrast. Kljub ugodnim vremenskim pogojem, so se dela zavlekla in niso bila končana do prvega snega. V celoti je bil saniran objekt št. 10, ostali pa le delno. Z deli bomo nadaljevali, ko bodo to dopuščali vremenski pogoji.

V tem času smo tudi pripravili strokovne osnove za pripravo odloka o razglasitvi Baze 20 za zgodovinski spomenik. – J. P.

KOVOR, Trzič – Na pokopališču v Kovorju je bila sanirana plošča padlim v prvi sv. vojni leta 1914–18. – R. P.

KRANJ – Na pokopališču na Planini je saniran spomenik iz prve sv. vojne, spomenik je oblika odprte nadkrite lope z oltarjem. Dodatno so armirani temelji in stebri lope, izveden je novi tlak, narejena drenaža in očiščen je oltar s posvetilom.

Zaradi vandalističnega in neodgovornega barvanja po spomeniku dr. Franceta Prešerna smo imeli nujno restavratorsko intervencijo. – R. P.

KRNICA – Že v letu 1988 smo izdelali projekt in izbrali lokacijo za postavitev obeležja zmagi prvega bataljona Simona Gregorčiča in oskrbovalnim potem IX. korpusa. Zaradi zapletov in neizpolnjenih obljub, je bilo iz železnih profilov izdelano obeležje z napis, postavljeno pa ne. V letu 1989 smo obeležje postavili, okolico popolnoma očistili, prostore med skalami in skladi zaščitili z betonom in obeležje odprli. Zavod je nadziral izvedbo projekta in postavitev spominskega obeležja. – D. H.

MAVČIČE, Kranj – Na osrednjem spomeniku NOB je izvršena zaščita s silikonom, poglobljene so črke in na novo barvane, spomenik je bil očiščen s peskanjem. – R. P.

MENGEŠ, Domžale – Zaradi vandalizma smo že tretjič fiksirali porušene nagrobnike na grobišču talcev na Zalokah. – R. P.

NOVO MESTO – Lekarna z opremo je namočena v stavbi Cesta komandanta Staneta 14. Avtentična oprema, izdelana v 20-tih letih tega stoletja, obsega celotno oficino-prodajni

pult, omare s predali in policami ter nekaj drobne opreme. Celotna oprema je stilno enotno izdelana in predstavlja značilen lekar-niški ambient iz časov pred drugo svetovno vojno.

Danes je lekarna zapuščena, brez programa uporabe. Ker v centru mesta danes ni lekarne, smo predlagali, da bi se prodaja zdravil uredila v stari oficini. Pri ureditvi bi uporabili staro opremo, ki je še vedno zelo dobro ohranjena in narejena za tak način uporabe. S takšnim načinom ureditve bi ohranili del naše kulturne dediščine, mesto pa bi pridobilo le-karno, ki jo danes pogreša.

Zavod je že pred časom izdelal strokovne osnove za razglasitev lekarne za kulturni spomenik, ki so del strokovnih osnov za pripravo odloka o razglasitvi naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov v občini Novo mesto. V zadnjem času smo mogli v staro lekarno in smo notranjost lekarne fotodokumentirali. – J. P.

OBČICE – V začetku leta 1989 je Odbor skupnosti borcev NOV – TV 15 – partizanski kurirji Slovenije dal pobudo, da bi v stanovanjski hiši v Občicah 6, v kateri je bila komanda relednih postaj Slovenije in kurirska postaja TV 15, uredil spominsko sobo, posvečeno kurirjem in vezistom Slovenije.

Ker je stavba v precej slabem stanju in potrebna temeljite prenove, smo pristopili k izdelavi konservatorskega programa. Kot prvi del tega je bila izdelana arhitekturna topogra-fija objekta, ki vsebuje značilnosti kočevarske arhitekture. – J. P.

OŠEVLJEK – Pred leti smo v okviru programov sanacije in prezentacije spomenikov in pokopališč iz 1. svetovne vojne v občini Nova Gorica obnovili tudi pokopališče avstroog-rskih vojakov v Oševlju. Objekt, prezentiran v prvotnem stanju, vključno z nagrobnimi znamenji in napis, je bil v noči okrog 15. januarja cilj napada neznanih objestnežev. Na pokopališču je bilo namreč izruvano in polomljeno več tipskih betonskih križev. Zaradi lokacije objekta ob cesti in obiskov smo takoj začeli sanirati pokopališče. Po načrtu, ki smo ga izdelali skupaj s predstavniki Komisije za urejanje in vzdrževanje vojaških pokopališč, ki deluje v okviru Izvršnega sveta občine Nova Gorica, je DO Komunala izvršila sanacijo in nadomestila vse prevrnjene in polomljene križe ter uredila parter pokopališča. – D. H.

PLAVŽ, Jesenice – V spominskem parku sta bili postavljeni sp. obeležji štirim narodnim herojem, delavcem železarne in pisatelju in revolucionarju Tonetu Čufarju. – R. P.

Sl. 138 Plavž na Jesenicah – nova spomenika
Fig. 138 Plavž na Jesenicah – two the monuments

PODLJUBELJ, Tržič. – Na spomeniku in v spominski kleti na koncentracijskem taborišču so bili popravljeni naslovi. Zbrušene so vse sp. plošče, strokovnim lektorjem smo dali v pregled napise, plošče so na novo barvane. – R. P.

POKLJUKA, Gorenjak, Radovljica – Na grobišču borcev Prešernove brigade so bili montirani novi obeliski. Tri granitne obeliske je obdelal in postavil kamnoseški mojster Boris Udovč iz Naklega. – R. P.

POSTOJNA – V sodelovanju s TD Postojna, predstavniki Jame in komisije za urejanje kraja smo v zadnjem kvartalu leta 1989 začeli s sanacijo nagrobnega spomenika Antonu Globočniku, zaslužnemu, častnemu občanu Postojne. Posebne zasluge je Globočnik imel pri urejanju Postojnske jame, vhodov in dostopov vanjo. Ambiciozno zasnovan nagrobnik z izrednimi kamnoseškimi detajli in s kovano železno ograjo, ki obdaja grobno polje, je bil med vojno poškodovan, po njej pa neustrezno obnovljen z betonom, toda brez vseh detajlov. Za nagrobnik smo izdelali detaljno foto- in tehnično dokumentacijo, popis potrebnih del in sodelovali pri izbiri izvajalca, ki bo delo predvidoma opravil v prvem polletju l. 1990. – D. H.

RADOVLJICA – Izdelan je elaborat za obnovo Olipove hiše v Radovljici. Izmere in načrt so izdelali študenti arhitekture iz Ljubljane. – R. P.

Sl. 137 Postojna – spomenik A. Globočniku (D. Humar)
Fig. 137 Postojna – the monument from 1912 (sketch by D. Humar)

RUDNIK pri Radomljah, Kamnik – Sanacija partizanskega bunkerja, obnova pešpoti, zamenjava celotnega lesa pri vhodu, popravljeni zračniki. Obnovljena je tudi ograja in popravljeni so smerokazi. – R. P.

SAVCI – Ob 90-letnici rojstva dr. Stanka Cajnkarja, slovenskega duhovnika, pisatelja in publicista, potekajo na njegovi domačiji v Savcih obnovitvena dela. Stara cimprača bo dobila nove temelje, lesena konstrukcija pa zaščitni premaz. Na pročelju hiše bodo vzdali bronast relief. – A. A.

SPODNJE JEZERSKO, Kranj – Obnovljena je bila partizanska bolnišnica Krtina, sanirani so temelji, obnovljene pešpoti, saniran grob borca Stanka Grošlja, narejena drenaža in očiščeni žlebovi. – R. P.

TRBONJE – Izgradnja mostu in ceste v Trbonjah je narekovala prestavitev spomenika NOB na novo lokacijo. Skupaj s predstavniki Krajevne skupnosti in investitorjev smo uspešno izpeljali tehnično zahtevno prestavitev. – A. A.

ZADLAŠKA GRAPA – Pod visokim skalnatim previsom stoji koliba, kjer je delovala tehnika »Krn«. To je približno 4 × 3 m in 1,8 m visok objekt. Stene tvori iz lesenih, okroglih kolov narejena nosilna konstrukcija z oken-skimi pravokotnimi odprtini in oblogo na zunanji strani z žitno slamo. Vsa konstrukcija kolibe, kakor tudi strehe je močno dotrajana.

Les je trhel, slama propada in gnije. Enako velja za skromno leseno opremo. Največji problem je bila dostopnost. H kolibi je mogoče le z vrha iz smeri Zadlaz–Žabče. Zaradi oddaljenosti in majhne frekvence obiskov se je stara planinska pot v grapo močno zarasla in popolnoma onemogočila dostop k objektu. Relativno skromna sredstva za popolno sanacijo niso zadostovala, zato smo letos opravili najnujnejša dela, ki zagotavljajo »funkcioniranje« tega spomenika polpretekle zgodovine.

V letošnjem letu smo najprej očistili stezo. Zaradi konfiguracije terena smo morali uporabiti člane Planinskega društva iz Kobarida. Zaupano nalogo so izredno učinkovito opravili, poleg tega pa so morali tudi del dostopa na novo trasirati. Slednje je bilo nujno, ker je trasa cevovoda hidroelektrarne Zadlaščica del steze in dostopa dobesedno zbrisala. Pogojno s tem smo morali obnoviti vse obstoječe smerne table in seveda izdelati in postaviti dodatne. Glavnina dela in sredstev je bila tako porabljena za sanacijo in funkcionalno obnovo dostopa, saj je težavnost terena in naravne ovire (manjši plazovi, podrta drevesa) popolnoma preprečevala dostop do kolibe Tehnike »Krn« in s tem, več let seveda, tudi vzdrževanje objekta. Na samem objektu smo zamenjali vse lesene elemente, ki so bili zaradi neugodnih klimatskih pogojev močno dotrajani. Les je bil trhel in črviv.

Menimo, da smo s temi posegi objekt zaščitili do take mere, da lahko nekaj let ohranja, ob seveda rednem vzdrževanju, funkcijo zgodovinskega spomenika iz obdobja NOB. – D. H.

RESTAVRATORSKI CENTER**AKCIJE 1989**Sestavil: **BENEDIK VALENTIN****AJDNA nad Potoki:**

Izdelava projekta prezentacije, strokovna pomoč, svetovanje in nadzor. Vodja akcije Franc Vardjan, odgovorni konservator Milan Sagadin.

BREGINJ – Ex hiša bratov Tonkli:

Obdelava in muzejska prezentacija dveh snetih fragmentov stenske poslikave (Marija z Jezusom in Janezom Evangelistom; Marija z Jezusom). Vodja akcije Darko Tratar, odgovorni konservator Bojan Klemenčič.

BREŽICE – Posavski muzej, oljna slika J. J. Mascon:

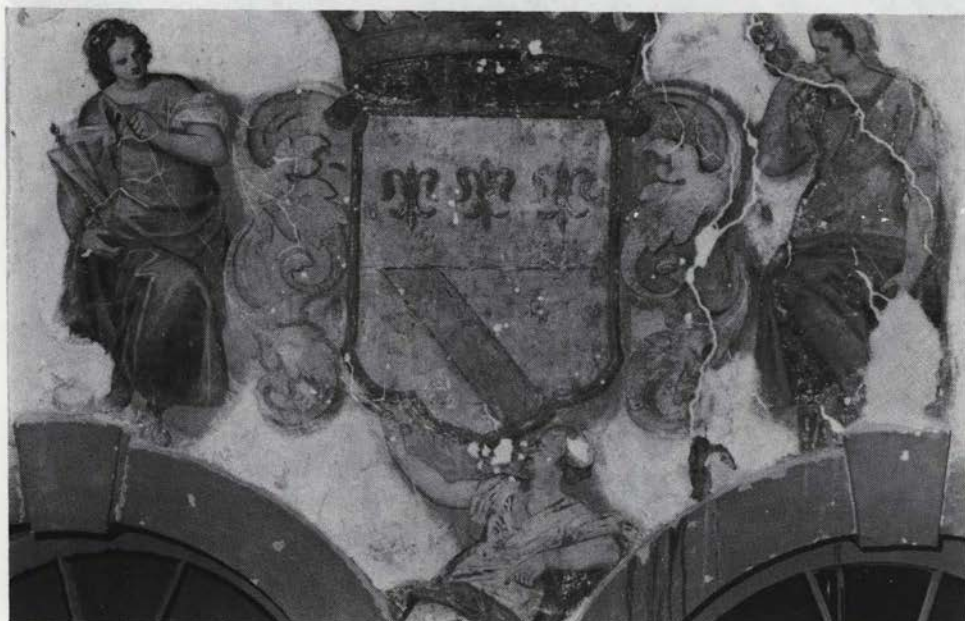
Sliko smo na hrbtni in na prednji strani očistili, odstranili preslikave, jo dublirali, zakitali poškodbe, retuširali in nanесли zadnji zaščitni sloj. Vodja akcije Ljubiša Milić, odgovorni konservator Jožica Vrtačnik.

Grad:

Restavriranje stropne štukature v foajeu (odstranjevanje beležev, utrjevanje, domodelacija poškodb in barvanje).

Fasada hiše na Černelčevi 3:

Izdelava kopije kapitela pilastra, čiščenje štukature na fasadi, čiščenje portala in kitanje poškodb ter hidrofobna zaščita portala. Vodja

Sl. 139 Dobrovo v Brdih – eden od naslikanih grbov na gradu, očiščen, poškodbe in razpoke zakitane
Fig. 139 Dobrovo v Brdih – one of the painted blazons on the castle, cleaned, damages and cracks luted

akcije Ljubo Zidar, odgovorni konservator Tone Miklavžin.

CELJE – Turška mačka, antične freske:

Nadaljevanje čiščenja razsutih fragmentov poslikave, sestavljanje posameznih kosov, čiščenje, utrjevanje barvne plasti s Paraloidom B 72, lepljenje sestavljenih kosov, odstranjevanje odvečnega materiala na hrbtni strani (tanjšanje) in armiranje. Nekatere večje sestavljene fragmente smo začasno prezentirali na panojih. Vsi koščki ometa so fotografirani. vodja akcije Rado Zoubek, odgovorni konservator Vera Kolšek.

CERKLJE – Spomenik Davorinu Jenku:

Čiščenje kamnite ograje in portala, kitanje poškodb v kamnu ter slikoniziranje celote. Vodja akcije Tone Pezdirc, odgovorni konservator Nika Leben.

DOBROVO (Goriška Brda) – grad:

V dvorani v I. nadstropju smo sneli ostanke grba, ki smo jih nadomestili z rekonstrukcijo. Na S in J steni smo odkrili starejšo poslikavo.

Ostale grbe pa smo očistili, zakitali, injektirali votla mesta in zaščitili s folijo.

Na stopnišču smo propadle površine ometa odbili in rekonstruirali dekorativno poslikavo, ohranjeno poslikavo pa obšili, zakitali poškodbe, utrdili barvno plast in delno retuširali; poseg bomo tu še nadaljevali.

V lovski sobi smo očistili poslikavo, rekonstruirali ornament pod stropom, zakitali poškodbe, rekonstruirali nekatere detajle in delno retuširali. Vodja akcije Rado Zoubek, odgovorni konservator Robert Cerv.

GORNJI GRAD – ž. c. sv. Mohorja in Fortunata:

odstranjevanje opleskov s kipov svetnikov, utrjevanje in domodeliranje. Vodja akcije Vasja Ulrih, odgovorni konservator Bogdan Badovinac.

HOTEMAŽE pri Predvoru – p. c.:

Delo na krogovičju je izvedeno približno do polovice. Vodja akcije Momo Vuković, odgovorni konservator Nika Leben.

HRASTOVLJE – p. c. sv. Trojice:

Sl. 140 Hrastovlje – lok portala z napisom, original zamenjan z kopijo (f. V. Benedik)
Fig. 140 Hrastovlje – part of the gateway with inscription restituted with the copy

Sl. 141 Izola, palača Besenghi – restavrirana štukatura v sobi poleg dvorane (f. V. Benedik)
Fig. 141 Izola, palazzo Besenghi – restored stucco and wall paintings

Izdelava kalupa in kopije obzidnega portala z napisom ter nadomeščanje originala s kopijo. Vodja akcije Momo Vuković, odgovorni konservator Tone Mikeln.

IZOLA – Palača Besenghi:

Soba s štukaturo, poleg dvorane: sondiranje štukature, ugotovitev originalne poslikave (barvna študija), odstranjevanje beležev, kitanje poškodb in ponovno barvanje štukature in ozadja v originalnih barvnih tonih. Vodja akcije Ljubo Zidar, odgovorni konservator Sonja Hoyer.

Smrekarjeva 50, fasada:

Na podlagi fotodokumentacije in ostankov štukature na fasadi smo izdelali rekonstrukcijo fasadne dekoracije v plitvi štuko tehniki. Vodja akcije Ljubo Zidar, odgovorni konservator Božo Guštin.

KAMNIK – Hiša na Grabnu:

Sondiranje prostorov v I. nadstropju, dokumentiranje in snemanje fragmenta stenske slike, kjer je upodobljen Veronikin prt. Vodja akcije Darko Tratar, odgovorni konservator Olga Zupan.

KOČEVSKI ROG – Baza 20:
Nadaljevanje del, arhitektonska snemanja in dokumentacija stanja. Vodja naloge Franc Vardjan.

Bolnišnica Jelendol in Zgornji Hrastnik:
Dokumentiranje stanja, opisi, fotografiranje. Vodja naloge Franc Vardjan, odgovorni konservator Jovo Grobovšek.

KOJSKO – p. c. sv. Križa:
Restavriranje treh lesenih plastik z levega stranskega oltarja (Prestol milosti, Marija z detetom, Sv. Mihael). Po sondiranju smo odstranili preslikave, utrdili temeljnik, zakitali poškodbe in opravili barvno reintegracijo. Vodja akcije Miladi Makuc Semion, odgovorni konservator Robert Červ.

KOMENDA – ž. c. sv. Petra, glavni oltar:
Restavrirali smo dva angela iz atike glavnega oltarja. Z draperije smo odstranili propadli grund, z inkarnata pa samo kasnejše preslikave, utrdili in poretuširali barvno plast, izdelali manjkajoče prste in perutnice ter pozlatili draperijo in perutnice. Vodja naloge Miladi Makuc Semion, odgovorni konservator Olga Zupan.

Sl. 142 Koštabona – restavriran oltarni antependij z motivom »Beg v Egipt« (f. V. Benedik)
Fig. 142 Koštabona – restored altar-antependium

KOSTANJEVICA NA KRKI – cerkev sv. Miklavža:

Preventivno kitanje poškodb na oboku prezbiterija in delno na stenah. Dokumentiranje stanja in izdelava predloga za nadaljevanje restavratorskih del. Vodja akcije Marko Butina, odgovorni konservator Špela Valentinčič.

Samostan:

Izvedena je grafična dokumentacija vhodnega dela (stolpiči). Vodja akcije Ljubiša Milič, odgovorni konservator Špela Valentinčič.

Galerija, slika J. Gorjupa:

Začetek restavriranja obojestranske slike na platnu (na obeh straneh motiv Brezmadežne), čiščenje barvne površine in utrjevanje. Vodja akcije Marko Butina, odgovorni konservator Špela Valentinčič.

KOŠTABONA – p. c. sv. Andreja, antependij »Beg v Egipt«:

Restavratorska dela na lesenem poslikanem in rezljanem antependiju smo dokončali in prepeljali v cerkev, hkrati pa prevzeli še antependij glavnega in desnega stranskega oltarja. Vodja akcije Lidija Avbelj, odgovorni konservator Sonja Hoyer.

KRANJ – Prešernovo gledališče, girlanda:

Izdelava kalupa girlande in vlivanje kopije, montaža izdelane kopije ter kitanje poškodb na ostalih girlandah. Vodja akcije Momo Vuković, odgovorni konservator Nika Leben.

Merkur (stara pošta), arhitekturna plastika:

Rekonstrukcija alegorijske figure po obstoječi fotodokumentaciji. Vodja akcije Momo Vuković, odgovorni konservator Olga Zupan.

LESKOVEC – Grobnica Anastasiusa Grūna:

Projekt zunanje ureditve grobnice, njena povezava z grajskim kompleksom ter nadzor nad izvajanjem del. Nosilec naloge Franc Vardjan.

LIMBARSKA GORA – p. c. sv. Valentina:

Dislokacija kamnitega oltarja iz lope v cerkev, utrjevanje peščenca, domodelacija in rekonstrukcija manjkajočih delov. Izdelava negativna v silikonski gumi in odlivanje pozitivna ene večje plastike. Vodja akcije Momo Vuković, odgovorni konservator Olga Zupan in Nika Leben.

LJUBLJANA – Grajska kapela sv. Jurija:

Nadaljevali smo delo na utrjevanju poslikanih ometov, izdelavi risb in barvnih študij rekonstrukcije grbovne poslikave, izvedli pripravljala dela in grobe omete na neposlikanih površinah, nekatera sondiranja in sidranje oboka ladje. Vodja akcije Lidija Avbelj, odgovorni konservator Majda Frelih.

Izdelava predračuna in obdelava dveh snetih fragmentov stenskih slik, ki bosta po sanaciji vrnjena nazaj v kapelo. Vodja akcije Darko Tratar, odgovorni konservator Majda Frelih.

Narodni muzej:

Slike na platnu »Baron Michelangelo Zois« (Herrlein), »Johan Vitalis pl. Kleimayrn« (Herrlein) in »Portret Fužinarja Jožeta Žigana«. Slike smo v celoti restavrirali: očistili, konservirali, podlepili na nova platna in poškodbe zakitali. Po montiranju slik na nove podokvirje smo barvno površino zaščitili z damar lakom, zakitane poškodbe retuširali in nanесли še končni premaz damar laka. Vodja akcije Miha Pirnat.

Sl. 143 Ljubljana, Narodni muzej – portret Marije Ernestine Schwarzenberg (o. pl.) pred restavriranjem (f. V. Benedik)

Fig. 143 Ljubljana, National Museum – oil canvas portrait from 1778 before restoration

Portret Desselbrunnerja: sliko smo očistili, napeli na nov podokvir, zakitali poškodbe, retuširali zakitane poškodbe in nanесли končni zaščitni premaz.

Portret Frančiška Ksaverija Auersperga.

Portret Marije Ernestine Schwarzenberg.

Obe sliki sta bili restavrirani po istem postopku kot zgornja. Vodja akcije Marko Butina, odgovorni konservator Jasna Horvat.

Poljanska cesta, fasadna plastika na Novem pegleznu (avtor Mojca Smerdu):

Namestitev arhitekturne plastike iz terakote na pročelje. Vodja akcije Vasja Ulrih.

Robbov vodnjak:

Klesanje spodnjega dela 3. figure in dokončanje ozadja figur (prizma s podpisom, in letnico). Vodja akcije Momo Vuković.

Stolna cerkev sv. Nikolaja:

Čiščenje in retuširanje stenskih slik v lanterni. Vodja akcije Darko Tratar.

Sl. 144 Ljubljana, stolnica – sonda v poslikavi v lanterni s poskusom odstranjevanja nečistoč (f. V. Benedik)

Fig. 144 Ljubljana cathedral – beginning of cleaning the wall paintings in the dome

Izdelava kalupa kamnite plastike Pieta, sondiranje originala in odstranjevanje kasnejših barvnih nanosov. Izdelava kopije plastike in rekonstrukcija poslikave. Vodja akcije Momo Vuković in Aleš Stoler.

LOPATA – p. c. sv. Neže:

Sondiranje stenskih slik v notranjščini ladje, odstranjevanje beležev s poslikave, na zunanjščini pa sondiranje prezbiterija, ladje

in zvonika ter hkrati ugotavljanje gradbenih faz na objektu. Ob odpiranju sonde v tlaku prezbiterja smo odkrili ostanek temeljev polkrožne apside. V teku je izdelava projekta celovite prezentacije objekta z okolico. Vodja akcije Ivan Bogovčič, odgovorni konservator Marinka Dražumerič.

Izdelava projekta po programu, arhitektonski posnetki, statika in načrt za izdelavo strešne konstrukcije zvonika. Vodja projekta Franc Vardjan, odgovorni konservator Alenka Železnik.

MEDIJA – IZLAKE – Kapela v Valvazorjevem gradu:

Izdelava negativov obstoječe štukature v okenskih nišah in okrog njih, štukiranega friza in pilastra. Vodja akcije Ljubo Zidar, odgovorni konservator Dušan Kramberger.

MULJAVA – ž. c. Marijinega vnebovzjetja:

Opravljen je bil temeljit pregled stanja stenske poslikave Janeza Ljubljanskega. Celotno površino slikarije smo izrisali na folije, te pa prefotografirali in izdelali povečave v merilu 1:10, ki bodo podlaga za izdelavo narisov

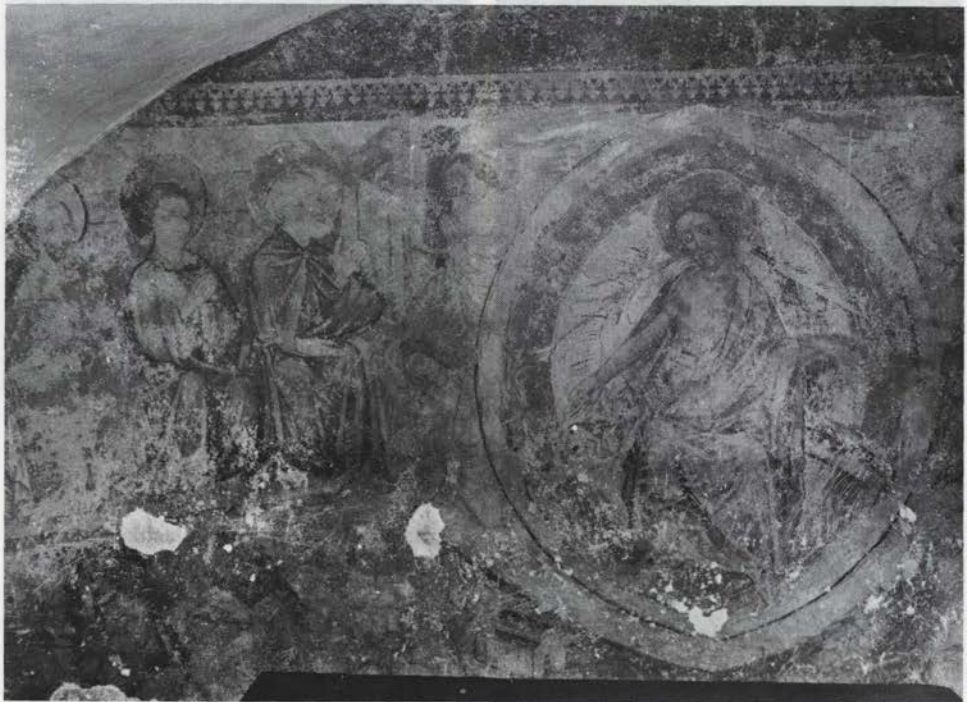
sten in oboka. Izdelali smo tudi fotodokumentacijo celotne poslikave, v izdelavi pa je projekt sanacije stenskih slik in celega objekta. Vodja akcije Ivan Bogovčič, odgovorni konservator Alenka Železnik.

NOVAKI – SVPB Franja:

Strokovna pomoč pri odpravljanju posledic plazov, ki je porušil nekaj objektov (1, 2, 3, 5) ter zaprl dostop do barak. Za vzpostavitev prejšnjega stanja je bilo potrebno odstraniti plaz, rekonstruirati objekte ter narediti dostop. Vodja akcije Franc Vardjan, odgovorni konservator Samo Bevk.

**NOVO CELJE – Graščina, poslikava v kape-
li:**

Nadaljevanje s sondiranjem V in Z stene, na prvi odkriti dve okenski odprtini, na drugi pa dve niši. Odkritje fragmentov poslikave na oltarni steni in obšivanje, drugod pa tudi fino kitanje drobnih površinskih poškodb. Zazidavanje poškodb in odprtini ter utrjevanje barvne površine. Vodja akcije Aleš Sotler, odgovorni konservator Bogdan Badovinac.

Sl. 145 Muljava – detalj iz freske pred restavriranjem (f. V. Benedik)

Fig. 145 Muljava – frescoes before restoration

Sl. 146 Novo Celje – poslikava na stropu grajske kapele, odkrita, ko so odstranili predelni strop (f. V. Benedik)
Fig. 146 Novo Celje – newly discovered painted chapel ceiling in the palace

Nadzor pri odstranjevanju beležev s štukature na stopnišču in hodnikih. Vodja akcije Ljubo Zidar.

Sondiranje timpanona (reliefni grb) za ugotovitev originalne poslikave. Vodja akcije Beta Benko Mächtig.

NOVO MESTO – Kapiteljska cerkev:

Izdelava okrasnih neogotskih rozet v okroglih linah zvonika. Izdelava kalupa reliefa nad vrati v proštijo ter vlivanje pozitivna v mavcu in v umetnem kamnu. Vodja akcije Vasja Urlih, odgovorni konservator Dunja Gerič.

OLIMLJE – nekdanji samostan pavlinov:

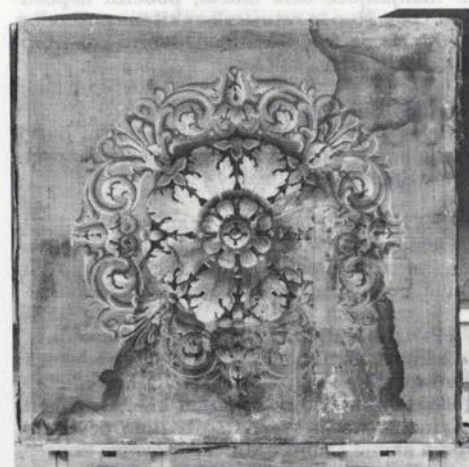
Raziskave za ugotovitev nekdanjega izgleda dvžnega mostu in obrambnega jarka ter izdelava ustreznega projekta za sanacijo celotnega kompleksa in rekonstrukcija baročnega parka in obrambnega jarka z dvžnim mostom. Vodja akcije Franc Vardjan, odgovorni konservator Bogdan Badovinac.

PIRAN – ž. c. sv. Jurija:

»Evangelist Luka«. Čiščenje lica in hrbtni strani slike, odstranjevanje preslikav, dubliranje in montaža na nov nosilec, kitanje poškodb in retuširanje. Vodja akcije Lidija Avbelj in

Sl. 147 Piran, ž. c. sv. Jurija – slika na platnu »Evangelist Luka«
Fig. 147 Pirano, St. George's Church – large oil canvas painting before restoration

Sl. 148 Piran, ž. c. sv. Jurija – slika z rozeto pred posegom (f. V. Benedik)
Fig. 148 Pirano, St. George's Church – the painting before restoration

Ljubiša Milić, odgovorni konservator Jure Bernik.

»Rozeta« slika na platnu, močno poškodovana. Opravljeno delo: utrjevanje barvne plasti,

čiščenje, armiranje hrbtna, rekonstrukcija odpadlih barvnih površin in retuširanje. Vodja akcije Ljubiša Milić, odgovorni konservator Jure Bernik.

RADMIRJE – Kapelica, frontalna notranja poslikava:

Utrjevanje barvne površine, nanos treh plasti hidrofilne gaze in odstranjevanje mlajših poslikav. Vodja akcije Aleš Sotler, odgovorni konservator Vito Hasler.

RIBJEK pri Osilnici – p. c. sv. Egidija:

Restavratorska dela na prižnici so pretežno končana. Nosilni deli prižnice so na novo izdelani, uporabljene pa so stare aplikacije in dekorativni elementi, ki so bili obnovljeni na podlagi ugotovljenih barv pri sondiranju. Prav tako so bile očiščene in restavrirane oljne slike štirih evangelistov (zgoraj polkrožno zaključene), ki so vkomponirane v arhitekturo prižnice. Začeli smo z delom tudi na oltarju sv. Barbare in ga pripravili za grundiranje. Utrdili smo plastike, pokitali poškodbe in retuširali. Vodja akcije Miladi Makuc Semion, odgovorni konservator Špela Valentinčič.

ROBANOV KOT – Znamenje:

Poslikavo v nišah smo utrdili, zakitali nkljavane površine, rekonstruirali venčni zidec in manjkajoče dele ometa, pobelili neposliskano površino in retuširali zakitane poškodbe. Vodja akcije Aleš Sotler, odgovorni konservator Vito Hasler.

RŽIŠČE – Podružnična cerkev:

Rekonstrukcija šivanih robov v črni barvi. Vodja akcije Ljubiša Milić, odgovorni konservator Špela Valentinčič.

SEVNICA – Martinovo znamenje:

Demontaža in utrjevanje močno poškodovanih kamnitih plastik. Vodja akcije Momo Vuković, odgovorni konservator Ivan Stopar.

SPODNJA IDRİJA – Kendova domačija:

Rekonstrukcija šivanih robov in dekorativne poslikave na zunanjsčini je izvedena v fresco tehniki na fino zaglajen omet, fragmenti originalne poslikave pa so barvno povezani. Vodja akcije Ljubiša Milić, odgovorni konservator Bojan Klemenčič.

SPODNJA SLIVNICA – p. c. sv. Petra in Pavla:

Obdelali smo gotske okenske špalete na zunanjsčini prezbiterija, temeljito presondirali notranjsčino prezbiterija in pregledali stanje stenskih slik (dve plasti figurativne poslikave). Opravili smo tudi manjše, plitve son-

daže v predelu domnevne apside in delno sondiranje ladje. Vodja akcije Ivan Bogovič, odgovorni konservator Alenka Železnik.

STRUNJAN – ž. c. Marijinega prikazovanja: »Marijino rojstvo«, »Marijina zaroka« (Tomaz Gregolin), montaža obeh restavriranih slik na nova podokvirja.

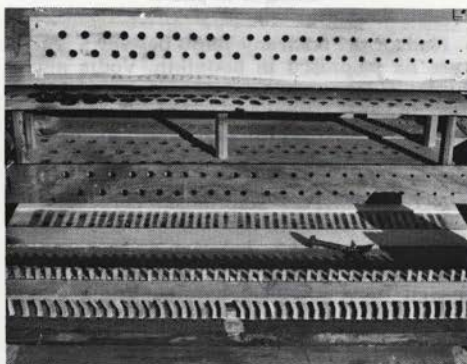
Naslednji sliki, ki gresta v restavriranje, sta »Marijina smrt« in »Marijino vnebovzetje«. Obe smo sneli s stene in prepeljali v Ljubljano. Vodja akcije je Miha Pirnat, odgovorni konservator Jure Bernik.

SVETE GORE nad Bistrico ob Sotli – Oltar sv. Martina:

Opravili smo sondiranje, čiščenje oltarne arhitekture dekorativnih elementov in plastike sv. Martina, ki smo jo še dodatno utrdili ter izdelali nekaj manjkajočih delov. Ostale dele oltarja je bilo treba grundirati, ustrezno polihromirati in pozlatiti oziroma posrebiti. Vodja akcije Miladi Makuc Semion.

SV. PRIMOŽ nad Kamnikom:

Demontaža orgelske omare in mehanizma, pregled stanja, evidentiranje manjkajočih delov in dokumentiranje. Vodja akcije Darko Tratar, odgovorni konservator Olga Zupan.

Sl. 149 Sv. Primož nad Kamnikom – mehanizem cerkvenih orgel (f. V. Benedik)

Fig. 149 Sv. Primož above Kamnik - the mechanism of church-organ

ŠMARJE PRI JELŠAH – Kapelice križevega pota:

Beljenje na novo ometanih sten v osmi, deseti in dvanajsti kapelici. Deveta in enajsta kapelica sta na slikarskem področju končani. V enajsti smo nadaljevali z injektiranjem in kitanjem ter poizkusno retuširali stropno poslikavo. V dvanajsti kapelici smo poretuširali frontalno steno, mestoma pa poslikavo re-

konstruirali. Vodja akcije Aleš Sotler, odgovorni konservator Bogdan Badovinac.

TURJAK – grajska kapela:

Finalno retuširanje in zaključna dela na stenski poslikavi. Vodja akcije Darko Tratar, odgovorni konservator Špela Valentinčič.

VRBA – p. c. sv. Marka:

Sondiranje notranjščine, odstranjevanje beležev, odbijanje recentnih ometov v ladji in rekonstrukcija ometa na poškodbah. Odstranili levo in desno menzo, ker sta kasnejšega izvora (leva je zakrivala poslikavo). Na J steni smo odkrili okence, poslikavo pa mestoma utrdili in preventivno obšili. Vodja akcije Rado Zoubek, odgovorni konservator Nika Leben.

DUBROVNIK – Katedrala »Tizianov poliputih«:

Restavriranje slike »Marijino vnebovzetje« je detajlneje opisano v samostojnem članku, o tem pomembnem restavratorskem posegu pa

smo pripravili tudi razstavo, ki naj bi širšo javnost opozorila na obsežno restavratorsko problematiko. Vodja akcije Miha Pirnat, odgovorni konservator Kate Bagoje in komisija.

PARKI:

Izdelava raznih projektov rekonstrukcije in revitalizacije parkovnih sklopov: Borl, Dol, Goričane, Leskovec, Novo Celje, Radlje, Rogatec, Snežnik, Turjak in drugi. Vodja nalog Franc Vardjan.

SLIKARSTVO 17. STOLETJA V ISTRI IN NJENEM ZALEDJU:

Skupaj z zunanji sodelavci smo pripravili predstavitev obsežnega projekta, ki naj bi vključeval znanstvene raziskave in konkretne restavratorske posege na obširnem slikarskem fondu tega obdobja. Začeta restavratorska dela na dveh slikah Zorzija Venture (Marija s svetniki, Roženvenska Marija) bomo nadaljevali v letu 1990, predvidoma pa bo ta slikar predstavljen na posebni razstavi v jeseni istega leta.

Sl. 150 Vrba, p. c. sv. Marka – detail odkrite stenske poslikave v ladji (f. V. Benedik)
Fig. 150 Vrba, St. Mark's Church – newly discovered fresco

Sl. 151 Zorzi Ventura: Rožnenska Marija – ena od slik za razstavo »Istra v 17. stoletju«, poskus odstranjanja nečistoč in preslikav (f. V. Benedik)

Fig. 151 Zorzi Ventura, painting – preparation for the exhibition »Istra in 17th Century«, beginning of cleaning

Sl. 152 »Ogroženost stenskih slik na zunanjsčinah«, razstava v KIC Križanke v Ljubljani (f. V. Benedik)
Fig. 152 The exhibition »Wall Paintings in Danger«

OGROŽENOST STENSKIH SLIK NA ZUNANJSČINI:

Pripravili smo razstavo na temo izjemne ogroženosti tega pomembnega dela naše materialne kulturne dediščine, s prikazom možnih rešitev z zamenjavo ogroženih originalov s kopijami.

Spremljanje stanja in kontroliranje že restavriranih objektov.

Razno

Avtorji

A. V. – Andreja Volavšek, ZVNKD Maribor
 B. J. – Bernarda Jesenko, ZVNKD Kranj
 J. H. – Jelka Habjan, ZVNKD Kranj
 J. U. – Janko Urbanek, ZVNKD Maribor

ARBORETUM VOLČJI POTOK, Kamnik, Domžale. – Akcija obnovitvenih in vzdrževalnih del poteka v Arboretumu Volčji potok že od leta 1986.

Dela so do sedaj obsegala predvsem vzdrževanje in peskanje poti (dva velika naliva v letošnjem letu sta na poteh naredila toliko škode, kot so bila sredstva KUS SRS in občine Kamnik, ki so obnovo financirata), ter obnovo stopnišča, ki pa še ni dokončana.

Poleg tega so bili vzdrževani drevesni nasadi in zasajeni novi nasadi rododendronov.

Sredstva obeh KUS pa ne zadostujejo za ostala dela predvidena po programu (čiščenje jezerc in popravilo bazenov oz. vodometov), zato bo treba akcijo nadaljevati v naslednjem srednjeročnem obdobju. – J. H.

BETNAVA – Pomembnejša dela so tekla še v grajskem parku na Betnavi v zvezi s prenovo gradu. Ugotovili smo, da bodo dela v parku neprimerno zahtevnejša od prvotnih ocen, saj je za napajanje obodnega jarka potrebno zagotoviti ustrezno količino čiste vode. To pa je izvedljivo le s sodelovanjem VGP, kar je potrebno rekonstruirati nekdanji tok Pekrskega in Radvanjskega potoka. Na tako obsežna dela pa niti investitor prenove, Lipa Ajdovščina niti naš zavod nimata odločilnega vpliva. – M. J. in J. U.

DUH NA OSTREM VRHU – V minulem letu smo ponovno pregledali stanje na zavarovanem območju spominskega parka Duh. Ugotovili smo, da degradacija pokrajine in uničevanje naravne in kulturne dediščine še vedno napreduje in da zaščitni odlok ni dal nobenih pozitivnih rezultatov. – M. J. in J. U.

JESENICE – Izdelane so bile strokovne podlage za ZN Hrušica – sever na Jesenicah, za strelišče Lipce, za ZN Log pri Kranjski gori. – J. N.

M. H. – Marlenka Habjanič, ZVNKD Maribor
 M. H. P. – Milena Hazler Papič, ZVNKD Celje
 M. J. – Matjaž Jež, ZVNKD Maribor

KRANJ – Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine v Kranju je skupaj z Zavodom SRS za VNKD pripravil strokovne podlage za varstvo naravne in kulturne dediščine za krajinske zaslove in prostorske ureditvene pogoje Krvavca. Zaradi neprizadetih kvalitet visokogorskega sveta nad gozdno mejo (Dolge njive in Kalški greben), naj novi posegi z žičnicami in smučišči v to območje ne bi segali.

Poleg tega smo pripravili tudi strokovne podlage za UN Oljarica Britof ter ocenili sprejemljivost variant z naravovarstvenega vidika; izdelani so bili pogoji za pripravo UN Letališče Ljubljana. – J. H.

V letu 1989 je Zavod za varstvo narave in kulturne dediščine v Kranju izdelal posebne strokovne podlage za varstvo naravne in kulturne dediščine za območje Krvavca.

Strokovno gradivo je zajeto v poglavjih:

1. Opis območja, 2. Naravna dediščina, 2.1. Naravna dediščina, 2.2. Značilnosti krajinskih struktur, 2.3. Ocena predvidenih posegov in smernice za varstvo naravne dediščine. 3.1. arheološki, 3.2. zgodovinski, 3.3. umetnostni, 3.4. etnološki spomeniki in dediščina.

Tekstualno gradivo obsega pregled objektov in območji naravne in kulturne dediščine, opis stanja, vrednotenje, varstvene režime, razvojne usmeritve in namembnost objekta ali območja. Skupno je bilo obravnavano 61 objektov naravne in območij kulturne dediščine.

Grafični del PUP-a (M 1:5000) vsebuje mejo območja ali objekta naravne in kulturne dediščine z vplivnimi območji in vrednotenjem. V karte smo vrisovali tudi vedutna območja ter primernost površin za razvoj naselij. – B. J.

KROPA, Radovljica – ZVNKD v Kranju je izdelal strokovne podlage za PUP Kropa, kjer je poleg evidentirane naravne in kulturne dediščine ter režimov, ovrednotil tudi prostor in

pripravil smernice za posamezne posege v prostor. – J. H.

LOGARSKA DOLINA, Mozirje, – ZVNKD Celje je v aprilu in maju 1989 izdelal raziskovalno nalogo z naslovom Naravna in kulturna dediščina Logarske doline, njeno varovanje in razvoj.

Neposreden razlog za to je bila obveznost Zavoda, da pripravi strokovne osnove za – krajinske zasnove Logarska dolina, del dolgoročnega plana občine Mozirje. Res pa je tudi, da območje krajinskega parka, razglašene leta 1987, še ni bilo v celoti raziskano.

Namen raziskave je bil dvojen: na osnovi izpolnjenje inventarizacije naravne in kul – Avtomatizem nadomestne gradnje (turističniugotoviti v katerem času je v Logarski dolini obstajalo harmonično ravnovesje med naravnimi danostmi in premišljenim ustvarjanjem življenjskega prostora, kdaj se je to ravnovesje začelo rušiti in kako bi se spet vzpostavilo. Naloga je v nekaterih pogledih zelo presejala osnovno zavodovo dejavnost, vendar je naravno in kulturno dediščino, ki se pojavlja v prostoru, posebno pa njeno varovanje, nemogoče izločiti od splošnih silnic, ki ta prostor oblikujejo.

Območje krajinskega parka zajema prostor ledeniško preoblikovane doline, ki se v dolžini 7 km razteza od jugozahoda proti severovzhodu v osrčju Savinjskih Alp.

Raziskava je pokazala, da je Logarska dolina po številu evidentiranih naravnih zname-

nitosti (geomorfoloških, hidroloških, botaničnih, zooloških itd.) in kulturne dediščine (etnološke, naselbinske) izjemno bogata. Ugotovljenih je bilo preko 40 enot naravne dediščine in 18 enot kulturne dediščine.

Krajinska vrednost doline s pobočji je izjemna tako s historičnega kot tudi vizualnega in ekološkega vidika.

Etnološka raziskava načina življenja je dala potreben časovni in vzročni okvir obravnavanemu območju. Kot vedno se je ugotavljalo, da se razvojne silnice niso ustavljale na danes začrtanih mejah, ampak so se oblikovale v širšem prostoru. Tako je za obravnavano območje značilen močan vpliv severa, ki se je prekinil šele po prvi vojni.

Dolina je bila poseljena s samotnimi kmetijami. Turistična poselitve se začela konec 19. stoletja s Frishaufovim domom pod Okrešljem in Piskernikovim zavetiščem pod slapom Palenk. Od takrat dalje se na vsaki domačiji pojavi privatni hotel, ki je smiselno vključen v prostor in ponudbo doline. Sestre Logar, kot samostojno lociran visokogorski hotel, postanejo kmalu pojem turizma v Logarski dolini.

Območje krajinskega parka predstavlja celovito prostorsko vrednost, zaradi katere je ta alpska dolina skozi stoletja, pa tudi v današnjem času ostala pojem prvobitnega, tradicionalnega ter pojem krajinske lepote in prizrške skladnosti.

Po drugi svetovni vojni se začne ravnovesje med primarno poselitvijo in turističnim razvojem doline rušiti.

Priče smo neorganiziranemu zapolnjevanju prostora s turističnimi domovi, spreminjanju planinskih stanov v domove za sindikalni turizem ipd. Z uporabo konstrukcij in materialov, ki za ta prostor niso bili značilni, se začne vnašati zmeda v arhitekturno podobo doline.

Zavod je vse težje nadzoroval takšne in podobne posege. Po eni strani zaradi nezadostne pregledanosti območja, po drugi strani pa zaradi nediscipline v sprejemanju in izvajanju prostorske dokumentacije.

Stihijsko poseganje v prostor je zajemalo tako regulacije potokov, nadomestne gradnje na domačijah, adaptacije in nadomestne gradnje turističnih domov. Zavod se čuti posebno nemočen ob nadomestnih gradnjah turističnih domov, za katere bi moral dajati soglasja. Dejansko nima možnosti preprečiti nadomestne gradnje počitniškega doma, ki že sedaj stoji na neustreznem mestu, prav tako pa po spomeniškovarstvenih kriterijih nima možnosti ocen za takšne naloge in da jih tudi kontinuirano izvaja.

– Avtomatizem nadomestne gradnje (turističnih domov) bo potrebno prekiniti. Ob vsakem namenu lastnika turističnega objekta po

Sl. 153 Logarska dolina
Fig. 153 The Logarska Valley

njegovi obnovi, adaptaciji ali ponovni zgraditvi mora upravičenost vsega tega preverjati posebna komisija pri Komiteju za urejanje prostora in varstvo okolja občine Mozirje. Ta se odloča na osnovi dolgoročnega načrtovanja turizma in poselitve v krajinskem parku.

– Predpisi za oblikovanje arhitekture turističnega objekta morajo zahtevati javni natečaj SRS za vsako eventualno nadomestno gradnjo, ob predhodnem soglasju k njeni lokaciji. V komisiji, ki ocenjuje prispevke natečaja, mora obvezno sodelovati tudi predstavnik ZVNKD.

– Podobno naj velja tudi za ostalo opremo v prostoru.

Eden od zaključkov raziskave je tudi, da neorganiziran razvoj še ni naredil dolini nepopravljive škode na področju varovanja naravne in kulturne dediščine, da pa je ravno sedaj na tisti točki, ko se lahko obrne v nepopravljivo smer.

V to nas je še posebej prepričal načrt dolgoročnega razvoja krajinskega parka, ki ga pripravlja občina Mozirje. Ta kot primarno dejavnost območja predvideva turizem v trdi – hotelski varianti z obiskom vstopno cono. Predlog Zavoda pa je, da se v Logarski dolini spet okrepi kmetijstvo in gozdarstvo kot primarni dejavnosti, ki ohranjata primarno rabo tal. Turizem naj se izvaja v mehki varianti, predvsem kot planinstvo, izletniški in rekreacijski turizem. Dolina naj bi bila tudi zaprta za ves promet. Vendar se zdi, da bo prvotne načrte zelo težko omiliti, kaj šele spremeniti.

V tem smislu čaka Zavod pa tudi vslovensko osveščeno javnost še precejšen napor, če hočemo Logarski dolini zagotoviti take razvojne možnosti, ki bodo v največji meri ohranjale in poudarjale njene naravne, krajinske in kulturne vrednosti. – M. H. P.

PESNIŠKA DOLINA – Ob sodelovanju SO Lenart, Zavoda Hrastovec in krajanov smo obnovili hrastovski drevored. Pravočasno smo se vključili v rekonstrukcijo cestnega križišča in ceste Hrastovec–Zamarkova, uredili 6 m široko gredo in zasadili 40 lip. Saditev in dobavo sadik je opravilo podjetje Sobota iz Murske Sobote. Sodelovali smo tudi pri načrtovanju ustrezne cestne razsvetljave na območju obnovljenega drevoreda.

V izdelavi so tudi označevalne table za naravne rezervate – akumulacijska jezera Pristava, Komarnik in Gradišče. – J. U.

RADOVLJICA – V letu 1989 je Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine v Kranju izdelal posebne strokovne podlage za varstvo naravne in kulturne dediščine za PUP za območje Kroke, Ljubnega in Kamne gorice, za

PUP Bohinj in za območje Triglavskega narodnega parka v občini Radovljica.

Tekstualno gradivo vseh treh prostorskih ureditvenih pogojev je razdeljeno po poglavjih:

1. opis območja, 1.1. fizičnogeografski opis, 1.2. gospodarstvo, 1.3. značilnosti krajinskih struktur in antropogenih danosti, 1.4. smernice za posege v prostor.

2. evidentirana naravna dediščina in objekti predvideni za razglasitev; 2.1. Naravne znamenitosti, 2.2. Naravna dediščina, 2.3. Varstveni režimi.

3. Evidentirana kulturna dediščina; 3.1. arheološki spomeniki in dediščina, 3.2. zgodovinski in memorijalni spomeniki in dediščina, 3.3. umetnostni spomeniki in dediščina, 3.4. etnološki spomeniki in dediščina.

Tekstualno gradivo obravnava objekte in območja z opisi stanja, vrednotenjem, varstvenimi režimi, razvojnimi usmeritvami in namembnostjo objektov ali območja. Skupno je bilo obravnavano 428 objektov in območja naravne in kulturne dediščine. Za PUP Kropa, Kamna gorica, Ljubno 163 območja in objektov za PUP Bohinj je bilo obravnavano 91 objektov naravne in kulturne dediščine, za PUP TNP občine Radovljica pa je bilo obdelano 174 objektov in območja naravne in kulturne dediščine. Vsa ta območja so bila vrisana v karto v M 1 : 5000 z vplivnimi območji, vedutami in vrednotenjem.

Pri vseh obravnavanih prostorskih ureditvenih pogojih smo se srečevali z dvema kulturno-naselitvenima področjema: z ozemljskimi deli, kjer ni večjih naselij oz. deli, kjer prevladuje naravna krajina in z deli urbaniziranih območij, ki so skoncentrirana predvsem v dolinah kjer so naselja. – B. J.

TRIGLAVSKI NARODNI PARK – Skoraj dva meseca je trajalo terensko delo ter poznejša obdelava podatkov na ZVNKD v Kranju, ko smo pripravljali strokovne podlage za PUP TNP.

Poleg osnovne evidence o spomenikih, dediščini ter režimih smo opredelili in ovrednotili tudi krajinske strukture. Zaključek naloge so razčlenjene smernice za posamezne dejavnosti v prostoru. – J. N.

ZG. POLSKAVA – Na željo Krajevne skupnosti oz. začasnih uporabnikov gradu, da se delno uredi območje grajskega parka, smo izdelali predlog začasne ureditve. Na podlagi franciscejskega katastra, obstoječe vegetacije, poti in objektov smo izdelali inventarizacijo kvalitetnega drevja in objektov ter predlog delne ureditve grajskega parka, ki je vmesna faza dokončne ureditve grajskega parka ob dvorcu Zg. Polskava. – A. V., M. J. in M. H.

RAZGLASITVE

V letu 1989 objavljeni odloki o razglasitvah za naravno znamenitost oziroma kulturni spomenik po zakonu o naravni in kulturni dediščini:

– Odlok o razglasitvi grajskega kompleksa Kostanjevica z vplivnim območjem za kulturni spomenik (Ur. l. SRS, št. 8/89-467 z dne 3. 3. 1989 (občina Krško);

– Odlok o razglasitvi naravnih spomenikov na območju Triglavskega narodnega parka v občini Jesenice Uradni vestnik Gorenjske, št. 6/89 z dne 15. 5. 1989 (občina Jesenice);

– Odlok o razglasitvi kulturnega doma v Črnomlju za kulturni in zgodovinski spomenik Skupščinski Dolenjski list, št. 9/89 z dne 31. 5. 1989 (občina Črnomelj);

– Odlok o razglasitvi naselja Braslovče, historičnega jedra naselja Petrovče, naselja Vransko in starega trškega jedra naselja Žalec za kulturne spomenike Ur. l. SRS, št. 20/89-1195 z dne 2. 6. 1989 (občina Žalec);

– Odlok o zavarovanju dela porečja Govškarce Ur. l. SRS, št. 25/89-1467 z dne 12. 7. 1989 (občina Idrija);

– Odlok o razglasitvi Kunstlerjeve kovačnice za kulturni spomenik Ur. l. SRS, št. 25/89-

1478 z dne 12. 7. 1989 (občina Ljubljana Vič-Rudnik);

– Odlok o spremembah odloka o razglasitvi srednjeveškega mestnega jedra – Stare Ljubljane in grajskega griča za kulturni in zgodovinski spomenik in naravno znamenitost Ur. l. SRS, št. 27/89-1575 z dne 28. 7. 1989 (občina Ljubljana-Center);

– Odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti na območju občine Maribor-Rotovž Medobčinski uradni vestnik, št. 15/89 z dne 28. 9. 1989 (občina Maribor-Rotovž);

– Odlok o razglasitvi Ljubljanske mestne elektrarne in transformatorske postaje za kulturna, zgodovinska in tehnična spomenika Ur. l. SRS, št. 39/89-2071 z dne 8. 12. 1989 (občina Ljubljana-Center);

– Odlok o razglasitvi grajskega in naselbinskega kompleksa Kostel za kulturni in zgodovinski spomenik Ur. l. SRS, št. 40/89-2111 z dne 15. 12. 1989 (občina Kočevje);

– Odlok o razglasitvi spominskega obeležja Lastine pri Sromljah za zgodovinski spomenik Ur. l. SRS, št. 41/89-2158 z dne 22. 12. 1989 (občina Brežice).

Pripravila Magda Petrič

NOVO V ICOMOSU

Junija 1989 sta uprava za raziskovalno delo evropskega sveta in italijanski center za restavracijsko organizirala v Bologni posvetovanje o raziskovalnem delu, tehnologiji in kulturni dediščini. Objavljeni sklepi se zdijo pomembni tudi za naš sedanji trenutek, zato jih povzemamo po **ICOMOS Information 4**, 1989, str. 40:

1. Pripraviti strokovne standarde za posege.
2. Podpirati objavo rezultatov vseh ukrepov in posegov, objavo raziskovalnih rezultatov in izmenjavo mnenj. Pri tem naj gre za publiciranje, ki se ravna po normah znanstvenega tiska.
3. Podpirati objavo priručnikov.
4. Pospeševati izobraževanje tehničnega

kadra, ki lahko na vrhunski način razvija potrebne metode za obnovu kulturne dediščine.

5. Jasno določiti način verifikacije strokovnjakov, ki lahko vodijo in opravljajo konservatorska dela.

6. Strokovno kariero je treba stopnjevati.

7. Vplivati na vladne organizacije, da bodo zagotovile kvaliteto konservatorskega dela po zgoraj naštetih načelih.

8. Podpirati zadevni študij in raziskovalno delo na univerzah s tem, da pritegnejo tudi strokovnjake z izkušnjami v tujini.

9. Prizadevati si za to, da se teoretično in praktično varstvo dediščine obravnava kot interdisciplinarna znanstvena disciplina.

UNESCO-Konferenca Razumevanje in ohranjanje arhitekturne dediščine – Vzgoja in izobraževanje mladih

Konferenca je bila od 27. 11. do 1. 12. 1989 v Parizu. Iz Jugoslavije so se je udeležile: mag. V. Sanković-Simčić z Arhitekturne fakultete v Sarajevu, Srđana Schönauer, profesor likovne vzgoje na osnovni šoli v Splitu, in mag. A. Kocuvan-Polutnik z Razvojnega cen-

tra v Celju (s finančnimi sredstvi svoje delovne organizacije in pomočjo Konusa ter Pivovarne Laško). Po redni poti žal ni bilo mogoče doseči, da bi sodelovalo še več pedagogov ali npr. urednikov mladinskega tiska.

Mag. Alenka Kocuvan-Polutnik med drugim

poroča: »Potrebno je omeniti, da v Franciji obstaja 600 razredov osnovnih šol, kjer učence poudarjeno poučujejo o arhitekturni dediščini in jim razvijajo zavest o vrednotah starih običajev – plesi, glasba, razne obrtne spretnosti... Presenetilo me je dejstvo, da v mnogih, predvsem razvitih državah začenjajo z vzgojo spoznavanja arhitekturne dediščine že v vrtcih in osnovnih šolah... Tako privzgojijo mladini zavest o vrednotah preteklosti in o vrednotah bivalnega okolja. Poskušajo vplivati, da se tradicionalni vzorci grajenega okolja prenašajo v sedanost, oblikujejo odnos človeka do njegovega bivalnega okolja. Strokovnjaki tako... laže prenašajo svoje izsledke v realnost. Konferenca se je odvijala pri okroglih mizah. I: **Razvijanje zavesti o arhitekturni dediščini v šoli.** Okrogla miza naj bi poskusila ovrednotiti rezultate vzgojnih eksperimentov. II: **Pomembnost ohranitve tradicionalnih obrti.** III: **Izvenšolske aktivnosti za vzpodbujanje spoznavanj arhitekturne dediščine.** IV: **Izobraževanje učiteljev in vodij skupin.** V: **Izdelava in posredovanje vzgojnega materiala.** Pri tej temi sem čutila največje pomanjkanje tovrstne dejavnosti pri nas. Zanimale so me predvsem možnosti, kako informirati prebivalstvo, npr. v krajevni skupnosti, in biti s tem uspešnejši pri realizaciji naših projektov prenove in načrtovanju novih urbanih delov.«

Srdana Schönauer je predstavila svoje iz-

kušnje s krožkom mladih oblikovalcev, širjenjem starih motivov itd. Po konferenci ugotavlja v svojem poročilu, da je v naših šolskih sistemih seveda povsem nemogoče širiti programe, da pa vendarle ostaja tudi v sedanjih okvirih precej profesorja, ki ga zainteresiran in usposobljen pedagog lahko zapolni. Pokazala je tudi posnetke z ene od razstav svoje skupine. Mag. A. Kocuvan-Polutnik je na razstavi sodelovala s panojem realizacij prenovitvenih projektov v Laškem in Slovenskih Konjicah.

Žal so organizatorji, med katerimi je levji delež pripadel organizaciji Jeunesse & Patrioimne in njeni neutrudni sekretarki Mme. Bernadette Gradis, mogli premalo upoštevati pisna, v fazi priprav poslana gradiva. Tudi zaradi jezikovnih razlogov tako niso bili zapaženi npr. dosežki revije Pionir. Tako smo bili tudi ob priliki dati vsaj nekaj javnega priznanja Čipkarski šoli v Idriji, tečajem raznih ročnih del po slovenskih šolah, vzgojiteljicam v vrtcih ljubljanskega centra, ki so same naprosile dr. Marjeto Šašel-Kos za vodstvo po emonskih ostalinah, da bodo to doživetje znale prenesti na svoje varovance ob sprehodih ob rimskem zidu.

Verjetno je poročanje o tej konferenci prava prilika, da vsa ta prizadevanja opazimo, podpremo in povežemo.

Iva Curk

FOTOGRAMETRIJSKE METODE PRI DOKUMENTIRANJU ARHELOŠKIH IZKOPAVANJ

Sklepi iz analize dr. Vinka Šribarja za komisijo za dovoljenja

Vsem zahtevam za kvalitetno tridimenzionalno snemanje vsekakor ustreza stereofotogrametrijsko snemanje. Toda popolna ekipa in oprema sta tako dragi, da tovrstno dokumentiranje pri vsakem izkopavanju ne pride v poštev. S pozornostjo kaže spremljati prizadevanja, da opremo in metodo poenostavimo in prilagodimo vsakemu terenu: izkušnje, ki smo jih preverili, so prispevale zelo kvalitetne rezultate. Tako opremo je mogoče s pridom rabiti tudi na kratkotrajnih zavarovalnih izkopavanjih, ki jih ni mogoče dovolj zgodaj pripraviti.

Vsa sredstva, ki so trenutno v rabi in z njimi dosežemo ortogonalne fotografije, so ustrezna in jih komisija za izdajo dovoljenj za izkopavanja lahko odobrava, le izpolniti je treba določene pogoje:

a) Kadar uporabljamo kamere, ki nimajo vgrajenih sistemov za merjenje, morajo biti v vidnem polju fotografije vselej nameščena pri-

merna dolžinska merila, pa tudi oznaka absolutnih ali relativnih višin.

b) Poleg ortogonalne fotografije izdelamo za isto situacijo tudi zadostno število fotografij pod različnimi koti, da poleg detajlov dokumentiramo tudi optično razmerje.

c) Kadar med grafično dokumentacijo količinsko prevladuje fotografija, ki je objektivna, pred risbo, ki vsebuje tudi elemente prve interpretacije, je temu treba prilagoditi obseg ostalega dokumentiranja – opis in poimenovanje plasti, vzorcev, povezav gradbenih ostalin itd.

Spet je treba poudariti dejstvo, ki je že dosedaj vodilo arheološko dokumentiranje in odločitve komisije za izkopavanja: nobeno matematično natančno beleženje situacije ne more nadomestiti pomena arheološkega konteksta najdbe: plasti, preperine ob najdbi, povezava ruševinske plasti in artefaktov, povezava premičnin z nepremičninami.

PRISPEVKI ZA METODOLOGIJO

Vloga arheologije pri raziskovanju novejših, zlasti cerkvenih objektov – sklepi okrogle mize Ob razstavi Župna cerkev v Šentjerneju

Okrogla miza je bila aprila 1989. Na njej so razpravljali J. Grobovšek, M. Dražumerič, B. Križ, M. Žvanut, prof.dr. P. Fister, B. Djurič, D. Kramberger, M. Strmcnik-Gulič, M. Sagadin, M. Horvat. Podpisana je razgovor vodila. Udeležili so se je skoro vsi arheologi z zadevnimi izkušnjami.

a) Ob vsakem obsežnejšem posegu v katerokoli cerkev naj bi objekt praviloma tudi arheološko raziskali, saj gre za stare objekte in kraje, ki igrajo pomembno vlogo v krajevnem izročilu. Obseg izkopavanja je treba prethetno določiti.

b) Kadar gre za aktivne cerkvene objekte in ker je pri izkopavanju skoro praviloma treba pričakovati večja ali manjša grobišča, je pieteta pri delu še posebej potrebna.

c) Pri tovrstnih izkopavanjih je pomen neagresivnih raziskovalnih metod zelo velik. Fo-

togrametrijsko snemanje naj bi bilo, kadar je to le mogoče, pravilo.

d) Pomembno je sodelovati z raziskovalnimi projekti nekaterih eksaktnih ved: pozornost pri tovrstnih delih bi lahko pomagala izpopolnjevati dendrokronološke lestvice (dasi so v naših podnebnih razmerah problematične) itd.

e) Taka dela mora ves čas spremljati skupina strokovnjakov raznih disciplin, ki jim gre ustrezen delež pri interpretaciji.

f) Nadaljevati je treba z ustreznim izobraževanjem strokovnjakov vseh disciplin, ki se srečujejo pri raziskovanjih in restavriranjih cerkva: vsaka disciplina mora prejeti osnovne informacije o drugi.

g) Podiplomsko je treba šolati specialiste za arheologijo srednjega veka in novejših obdobj.

Iva Curk

Sestanek »Premična dediščina in situ ali v muzejih«, 22. februarja 1990 v Stiškem muzeju

B. Miučinić je izpostavil, da se mora muzejska zbirka obravnavati kot celovit spomenik, zaradi česar ni mogoče odtujevati njegovih posameznih delov. V primeru, da pride do zahteve po vračanju umetnin in situ, morata muzejska in konservatorska stroka pretehtati vsak primer individualno in se skupno odločiti za prenos ali proti. Konservatorji bi morali ob posameznih projektih obnove pred začetkom posegov na objektu predvideti morebiten prenos umetnin iz muzejev v objekt in samo tako bi lahko obe stroki pravočasno reševali tovrstne probleme.

Ob koncu je poudaril, da so muzeji pri nas še vedno dokaj neurejeni, brez ustreznih prostorov, depojev, zato bi morala muzejska stroka ponuditi kakovostne projekte razvoja svojih muzejskih zbirk in si v konkurenci programov izboriti njihovo realizacijo.

Dr. I. Stopar se je v svojem izvajanju kot konservator zavzemal, naj čim več stvari ostane in situ in samo v izjemnih primerih, ko gre za ogroženost spomenika zaradi slabih klimatskih pogojev ali nezavarovanosti pred krajo, naj se jih prestavi v muzej. Posebej je poudaril problem varovanja umetnin in situ, saj gre mnogokrat za objekte, ki so daleč od večjih naselij in zato toliko bolj podvrženi krajam njihovega inventarja.

J. Curk se je v svojem referatu osredotočil

predvsem na problem lastninskih razmerij, ki so na področju premične dediščine bolj izpostavljeni kot na področju nepremične kulturne dediščine. Premičnina brez lastnikovega dovoljenja ni odtujljiva, razen v primeru akutne ogroženosti. Če ima premičnina svojstvo kulturnega spomenika, ima družba do te lastnine določene omejitvene pravice, ki pa ne smejo ogroziti njenega lastninskega bistva. S tega vidika je relacija med lastnikom premičnine in zainteresirano kulturno ustanovo mogoča le na osnovi medsebojnega dogovora oziroma pogodbe.

Opozoril je, da se je v povojnem času z nacionalizacijami preko zbirnih centrov prelivalo zasebno in civilnopravno premoženje v državno in da lahko v današnjem času pričakujemo ta proces v obratni smeri, vendar v manjšem obsegu. V bodoče je potrebno pri strokovnem delu z vso resnostjo računati tudi na to.

V zvezi s tem je izpostavil problem pravične odškodnine in izdelave kopij, pri čemer ima lastnik primarno pravico do originala.

Ivan Bogovčič je kot restavrator opozoril na različno ogroženost dediščine, ki pa je ne moremo do konca preprečiti. Prav zato predlaga, da se ogroženim premičnim spomenikom omogoči boljše in varnejše okolje v muzejih, kopije pa naj nadomestijo praznino na prvot-

nem mestu. Ob tem se moramo zavedati, da je vsak original dragocen, da se ne moremo izgovarjati na prevelika finančna sredstva za izdelavo njihove kopije.

Po uvodnih referatih je M. Puc kot zastopnik Stiškega muzeja predstavil program slovenskega verskega muzeja, kjer naj bi bilo predstavljeno krščanstvo na Slovenskem od začetkov do današnjih dni. Stalna zbirka naj bi imela predvsem didaktični pomen, ob njej pa bi postavljali še občasne tematske razstave. Cilji ustanovitve Stiškega muzeja niso v nabiranju umetnin, temveč v vzpostavitvi mreže cerkvenih muzejev z enotnim izhodišči.

Sledila je razprava, v kateri so sodelovali: dr. Sergej Vrišer, Matjaž Puc, France Kokalj, Ivan Bogovčič, dr. Emilijan Cevc, dr. Ivan Stopar, dr. Anica Cevc, Boris Miučinovič, dr. Marjan Slabe, Bogdan Badovinac, Bogdan Kolar, Boris Gombač, Magda Petrič, Jovo Grobovšek, Maja Žvanut.

Poleg že navedenih izhodišč je bilo na razpravi ugotovljeno še:

- da je izobrazba in izobraževanje ljudi o varovanju kulturne dediščine na zelo nizki ravni;

- da je bila kulturna revolucija v 40-ih letih v Sloveniji tako močna, da je šla kultura po nenaravni poti, drugače kot v Evropi, kjer je šlo za kontinuiteto. Sedaj naj bi nadoknadili to zamudo;

- da se je treba vključiti v pripravo sprememb zakona o VNKD, da se ne bi ponovila

slaba izkušnja, ki smo jo imeli s sedanjim zakonom;

- da je največji imetnik kulturne dediščine pri nas tudi najbolj obudožan imetnik in zato je danes tudi dokaj slabo stanje, s svetlimi izjemami, varovanja kulturne dediščine v cerkvah;

- glede na precejšnjo ogroženost dediščine in na fizične in tehnične zmožnosti restavratske stroke v Sloveniji bi bilo potrebno pripraviti kategorizacijo najpomembnejše ogrožene kulturne dediščine in začrtati sistem obnove. Pri tem bi bilo tudi lažje govoriti o sistematičnem programu kopistike;

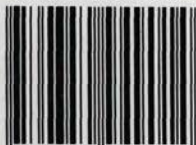
- da se čuti napetost med konservatorsko in muzejsko stroko. Nacionalna zavest se identificira tudi v muzejih. Čeprav ne bomo mogli nikdar optimalno pokazati celotne nacionalne umetnosti v muzejih, težimo k izpopolnjevanju. Prav zato bi si morali obe stroki stopiti bliže in govoriti skupen jezik;

- kljub temu, da sta si muzejska in konservatorska stroka zelo različni, imata pa skupen cilj – varovanje in ohranjanje kulturne dediščine. Prav zato bi morali skupaj pripraviti izhodišča za varovanje kulturne dediščine, za njihov prenos, kopiranje ipd., ker naj bi bila dostopna in uporabna za vse imetnike kulturne dediščine. Metodologija naj bi se izdala v obliki brošure;

- vsak prenos umetnine iz muzeja na prvotno mesto ali obratno je potrebno obravnavati individualno.

Jerneja Batič

YU ISSN 0350-9494

9 770350 949014